รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย : ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว”

(Changes in Thai “Rural” Society : Democracy on the move)

โดย

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

2560

โครงการ:ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท”ในสังคมไทย: บนความเคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย

Changes in Thai “ Rural “ Society : Democracy on the move

ผู้ประสานงานโครงการ

ศาสตราจารย์ ดร. อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

ความเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของ “สังคมชนบทไทย” ที่ได้ก่อให้เกิดคุณลักษณะใหม่ของ “สังคมชนบท” ที่เปลี่ยนแปลงจากสังคมชาวนา/ชาวไรหรือสังคมเกษตรกรรมแบบเดิมที่เคยเข้าใจกันมาสู่การเป็น “สังคมผู้ประกอบการในชนบท “ ซึ่งเป็นผลมาจาก ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมในโครงสร้างสังคมชาวนาได้เปลี่ยนแปลงมา จนในที่สุดปัจุบันนี้เป็นการเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง และทำให้เกิดโครงสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ขึ้นมาแทน “สังคมชาวนา”

การปรับเปลี่ยนตนเองของ “ชาวนา” มาเป็น “ผู้ประกอบการ” และถักสานร่วมกันมาสู่ “ สังคมผู้ประกอบการ” เป็นปรากฏการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในโลก และการศึกษาจำนวนมากมายเริ่มเน้นว่าการจะแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทจำเป็นต้องคำนึงถึงการสร้างผู้ประกอบการขึ้น

การทำความเข้าใจ “สังคมผู้ประกอบการ” นี้ จะเป็นการพิจารณาพื้นฐานทางเศรษฐกิจใหม่ เพื่อแสวงหานโยบายไปสู่การสร้างสังคมเศรษฐกิจลักษณะใหม่ที่มีความสำคัญมากพอให้เป็นหนทางหลบออกจาก “กับดักประเทศรายได้ระดับกลาง” โดยสามารถเน้นอยู่ที่การสร้างโอกาส/ความเปลี่ยนแปลงจากผู้ประกอบการที่ไม่เป็นทางการ ไปสู่การเป็นผู้ประกอบการที่เป็นทางการ ซึ่งจะส่งผลดีต่อสังคมเศรษฐกิจไทยโดยรวม

หากทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบทให้ชัดเจน ก็จะทำให้มีโอกาสสร้างนโยบายที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของความเปลี่ยนแปลงได้ ดังที่มีคำถามที่สำคัญว่า สังคมไทยจะพัฒนาอย่างไร เพื่ออะไร เป้าหมายของการพัฒนาคืออะไร และจะบรรลุเป้าหมายนั้นได้อย่างไร โดยจำเป็นจะต้องพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ ให้สลับซับซ้อนมากขึ้น และการประกอบกันขององค์ประกอบต่างๆ นี้ก็จะมีผลต่อการแตกตัวและความสัมพันธ์ทางชนชั้นภายในแต่ละชุมชน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการจัดระบบการผลิต และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจนำมาซึ่งการจัดความสัมพันธ์ทางการทางสังคมลักษณะใหม่ในชนบท ทำให้ชาวบ้านสามารถเริ่มต้นสร้าง “ระบอบประชาธิปไตยจากข้างล่าง” ขึ้นมาได้ ชาวบ้านในชนบทได้จัดความสัมพันธ์ทางสังคมแนวระนาบและได้มีส่วนในการ “ กำกับ”กระบวนการตัดสินใจทางการเมืองได้มากขึ้น ทั้งในระดับท้องถิ่นและชาติ ซึ่งกระบวนการนี้ยังคงดำเนินต่อมา

การตระหนักว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบทคือการเคลื่อนเข้าสู่ประชาธิปไตย และเป็น “ประชาธิปไตยจากข้างล่าง” ก็น่าจะทำให้รัฐส่วนกลางต้องเร่งรีบจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ระหว่างท้องถิ่นกับส่วนกลางเพื่อจะสร้างสรรค์ระบอบประชาธิปไตยที่เหมาะสมมากขึ้น

.

Project : Changes in Thai " Rural " Society : Democracy on the move
โครงการ:ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท"ในสังคมไทย: บนความเคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย

Coordinator

Professor Attachak Sattayanurak Ph. D.

Department of History, Faculty of Humanities,

Chiang Mai University

Abstract

The structural changes in 'rural Thai society' have led to the transformation of the rural society. The rural society transformed from 'an agrarian society of peasants,' as which Thai society is typically understood, to 'a rural entrepreneur society.' This transformation stemmed from the structural changes of economic and social relations within the peasantry society.

We start realizing the significance of entrepreneurial societies in resolving poverty in rural societies. A large number of researchers in fact note the emergence of entrepreneurial societies around the world. Peasants' endogenous adaptation has resulted in their transformation to entrepreneurs, and then the assemblage of the entrepreneurs.

To understand the rural entrepreneurs, we first need to critically examine the new form of economic base. It is crucial to have policies for the socio-economic transformation in Thai society in order to escape the middle income trap. If the policies should be drawn up to emphasize the creation of opportunities and the transition from 'informal' entrepreneurs to 'formal' ones, they would have a positive socio-economic impact as a whole.

If we clearly understand the changes in the rural Thailand, we may be able to write proper policies which realistically reflect the changes in the society. We should ask ourselves how to develop our society, why we need it, and how to reach the goal. We need to find out increasingly complex factors in the society that involve more stakeholders. These factors have impacts on the diversification of the rural society, and the class relations. They will create both a new production process and social relations among the rural population.

The economic changes lead to the new arrangement of formal social relations within the rural society. The rural population are able to start creating a ‘democratic system from below.’ They can create a ‘flat’ social relation and play a more active role in decision making process in politics at both local and national levels.

The ongoing changes in the rural Thai society may lead to a ‘democracy from below.’ The central government may be required to establish relationships with the new power holders. It can build a more suitable form of democratic system.

โครงการ:ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท”ในสังคมไทย: บนความคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย

(Changes in Thai “Rural” Society : Democracy on the move)

ผู้ประสานงานโครงการ

ศาสตราจารย์ ดร. อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทสรุปผู้บริหาร

โครงการวิจัยความเปลี่ยนแปลง “ ชนบท” ในสังคมไทย : บนความเคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย มุ่งเน้นการอธิบายความเปลี่ยนแปลงของ “สังคมชนบทไทย” ที่ได้ก่อให้เกิดคุณลักษณะใหม่ของ “สังคมชนบท” ที่เปลี่ยนแปลงจากสังคมชาวนา/ชาวไรหรือสังคมเกษตรกรรมแบบเดิมที่เคยเข้าใจกันมาสู่การเป็น “สังคมผู้ประกอบการ “

ความเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะของสังคมชนบทไทยเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่สำคัญหลายประการ อันได้แก่ การขยายตัวของรัฐโดยเฉพาะนโยบายการพัฒนาชนบทและการกระจายอำนาจ การปรับตัวเพื่อหลีกหนีความยากจนของชาวชนบท

การปรับตัวเพื่อหลีกหนีความยากจนของชาวชนบทเกิดขึ้นได้ด้วยเงื่อนไขและการดำเนินชีวิตภายใต้การขยายตัวของรัฐทั้งทางด้านการบริการและการควบคุม ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมเศรษฐกิจของชาวชนบทอันได้เชื่อมต่อกับระบบการผลิตใหม่ในระบบเศรษฐกิจเชิงพาณิชย์ ซึ่งเป็นกระบวนการที่ดำเนินมาเป็นระยะเวลายาวนานพอสมควร

กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมในโครงสร้างสังคมชาวนาค่อยๆ เปลี่ยนไปเป็นระยะเวลานานพอสมควรแล้ว จนในที่สุดปัจุบันนี้ก็ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงโครงสร้าง และทำให้เกิดโครงสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ ซึ่งก็คือ สังคมผู้ประกอบการ การคลี่คลายเปลี่ยนแปลงที่ค่อยๆ พัฒนาขึ้นอย่างเป็นลำดับขั้นตอนเช่นนี้ ทำให้คนจำนวนมากในสังคมไทยไม่ทันได้ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่ยังคงรับรู้และจดจำเพียงภาพของสังคมชาวนาแบบเดิม

การนำเสนอมโนทัศน์ใหม่เพื่อให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงสังคมที่เน้นให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจาก “สังคมชาวนา” สู่ “สังคมผู้ประกอบการ” ในที่นี้ มุ่งหวังที่จะเสนอภาพชนบทอีกภาพหนึ่ง เพื่อที่จะเปลี่ยน “จินตนาการประเทศไทย” ที่มีต่อชนบท และหวังต่อไปว่า หากมีความเปลี่ยนแปลงใน “จินตนาการประเทศไทย” เช่นนี้อีก ก็จะทำให้สังคมไทยมองเห็น/มองหาทิศทางในการผลักดันสังคม/สังคมชนบทไทยให้ก้าวพ้นวิกฤตที่ดำเนินอยู่ได้

การปรับเปลี่ยนตนเองของ “ชาวนา” มาเป็น “ผู้ประกอบการ” และถักสานร่วมกันมาสู่ “ สังคมผู้ประกอบการ” เป็นปรากฏการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในโลก และการศึกษาจำนวนมากมายเริ่มเน้นว่าการจะแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทจำเป็นต้องคำนึงถึงการสร้างผู้ประกอบการขึ้น มูฮัมหมัด ยูนูน นักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลสันติภาพ ได้สร้าง “ ไม่โครเครดิต” และกรามีนแบงค์” ขึ้นก็เพื่อสนับสนุนให้ผู้ประกอบการรายย่อยในชนบท (บังคลาเทศ) มีความเข้มแข็งขึ้น

หากพิจารณาด้านเศรษฐกิจ การทำความเข้าใจ “สังคมผู้ประกอบการ” นี้ จะเป็นการพิจารณาพื้นฐานทางเศรษฐกิจใหม่ เพื่อแสวงหานโยบายไปสู่การสร้างสังคมเศรษฐกิจลักษณะใหม่ที่มีความสำคัญมากพอให้เป็นหนทางหลบออกจาก “กับดักประเทศรายได้ระดับกลาง” ซึ่งความหมายหนึ่งก็คือ ประเทศที่รับจ้างผลิตโดยไม่สามารถยกระดับการผลิตได้ แม้กับดักนี้จะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการจัดความสัมพันธ์ในระบบเศรษฐกิจโลกที่สังคมไทยยากที่จะก้าวข้ามไปได้ แต่การสร้างแนวคิดที่เน้นให้เห็น/พัฒนาศักยภาพของสังคมผู้ประกอบการ ก็เป็นการแสวงหาทางหลบออกจากแนวทางการพัฒนาแบบเดิมที่สำคัญอีกด้านหนึ่ง การแสวงหาแนวทางเช่นนี้จะนำไปสู่การสร้าง “ตลาดภายใน” เพื่อลดสัดส่วนการพึ่งพิงการส่งออกของโรงงานประเทศไทย และหาก “ตลาดภายใน” เข้มแข็งมากขึ้น ก็จะเป็นฐานที่สำคัญในการสร้างความเป็นอิสระโดยสัมพัทธ์ของการส่งออก

กระบวนการผลักดันการสร้างสังคมเศรษฐกิจลักษณะใหม่ที่มี “ตลาดภายใน” ที่เข้มแข็ง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาและทำความเข้าใจศักยภาพของผู้ประกอบการในชนบท (Rural Entrepreneurs) และสร้างนโยบายที่สนับสนุนผู้ประกอบการในชนบท อันจะต้องแยกแยะให้เข้าใจระหว่างการเป็นผู้ประกอบการในภาคไม่เป็นทางการ (Informal Entrepreneurs) ที่กระจายอยู่ทั่วไปในทุกพื้นที่ และมุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการที่ยังไม่มีความชำนาญ (Unskilled Entrepreneurs)

หากพิจารณาจากแง่มุมของการสร้างศักยภาพของผู้ประกอบการระดับต่างๆ ในสังคมชนบท ผลที่จะได้อีกประการหนึ่งก็คือ การสร้างโอกาส/ความเปลี่ยนแปลงจากผู้ประกอบการที่ไม่เป็นทางการ ไปสู่การเป็นผู้ประกอบการที่เป็นทางการ ซึ่งจะส่งผลดีต่อสังคมเศรษฐกิจไทยโดยรวม ตัวอย่างในการปรับตัวของผู้ประกอบการที่ไม่เป็นทางการ เช่น ประเทศญี่ปุ่นหลังสงคราม และประเทศอินเดียในปัจจุบัน อันทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศอย่างชัดเจน

หากทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบทให้ชัดเจน ก็จะทำให้มีโอกาสสร้างนโยบายที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของความเปลี่ยนแปลงได้ ดังที่มีคำถามที่สำคัญว่า สังคมไทยจะพัฒนาอย่างไร เพื่ออะไร เป้าหมายของการพัฒนาคืออะไร และจะบรรลุเป้าหมายนั้นได้อย่างไร

คำถามเหล่านี้จำเป็นต้องถามกันใหม่ และต้องตอบให้ชัดเจน ไม่อย่างนั้นสังคมไทยจะสูญเสียงบประมาณไปอย่างไร้จุดหมายและไม่คุ้มค่า ซึ่งไม่ใช่เพียงแค่งบประมาณที่เข้าสู่พื้นที่ชนบทโดยตรงเท่านั้น แต่ต้องนับรวมงบประมาณในระบบราชการที่ทำงานในชนบทด้วย

หากพิจารณาการขยายตัวของรัฐในการพัฒนาชนบทนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2500 จะพบว่าเน้นเป้าหมายอยู่ที่การมุ่งเน้นให้เกษตรกรมีรายได้หรือมีชีวิตที่ดีขึ้นเท่านั้น โดยไม่ได้สร้างภาพหวังหรือเป้าหมายว่าจะทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปสังคมชนบทเพื่อประโยชน์ของตัวสังคม แม้บางรัฐบาลอาจคิดถึงการลดจำนวนคนทำการเกษตรลง แต่ก็คิดเพียงให้คนย้ายเข้ามาทำงานในการผลิตสมัยใหม่ในเขตเมืองเท่านั้น

ดังนั้นโครงการวิจัยนี้จึงต้องการเสนอแนวทางในการทำเข้าใจความแตกต่างของพื้นที่ชนบท โดยจำเป็นจะต้องพิจารณาองค์ประกอบต่างๆ ให้สลับซับซ้อนมากขึ้น และการประกอบกันขององค์ประกอบต่างๆ นี้ก็จะมีผลต่อการแตกตัวและความสัมพันธ์ทางชนชั้นภายในแต่ละชุมชน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการจัดระบบการผลิต และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน

หากไม่ทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทั้งหมด ก็ไม่มีทางสร้างนโยบายที่เหมาะสมและมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการพัฒนาชนบทได้ นโยบายที่สร้างขึ้นโดยปราศจากความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงนี้ ในระยะยาวรังแต่จะก่อปัญหามากขึ้น เช่น นโยบายของรัฐบาลที่เน้นส่งเสริมให้ทำการเกษตรในลักษณะพื้นที่ใหญ่หรือกลุ่มใหญ่ ซึ่งกลับจะทำให้คนเพียงร้อยละ 20 ในพื้นที่ชนบทได้เปรียบ โดยที่คนอีกร้อยละ 80 ไม่ได้รับประโยชน์ใดๆ อันเป็นการซ้ำเติมปัญหาการแตกตัวทางชนชั้นให้แหลมคมมากขึ้นในอนาคต

ข้อเสนอที่อยู่ในเบื้องลึกของโครงการนี้คือ เราต้องเข้าใจความแตกต่าง/ความคล้ายคลึงกันของความเปลี่ยนแปลงที่แท้จริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ “ชนบท” ก่อน จึงจะสามารถสร้าง “เป้าหมาย” ในการพัฒนาชนบทที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพทมีความเฉพาะแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ และขณะเดียวกัน ก็มีเป้าหมายโดยรวมที่จะพัฒนาพื้นที่นั้นๆ ด้วยเช่นกัน

ข้อค้นพบเรื่องการเปลี่ยนแปลงจาก “สังคมชาวนา” สู่ “สังคมผู้ประกอบการ“ นี้ จะทำให้เรามองเห็นทางแก้ปัญหาของสังคมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งปัญหาที่สำคัญของสังคมไทย ได้แก่ ระบบการศึกษาที่ไม่มีเป้าหมายชัดเจนว่าต้องการพัฒนาประสิทธิภาพในการเรียนรู้อย่างไร เพื่ออะไร ระบบการศึกษาไทยจึงเป็นเพียงการเข้าสู่โรงเรียน (schooling) โดยไม่มีกระบวนการในการเรียนรู้ (learning) แต่ประการใด

อย่างไรก็ตาม ปัญหาเรื่องการศึกษาล้มเหลวนี้จะต้องวิพากษ์กันอีกหลายด้านหลายมิติ นอกเหนือไปจากในความเรียงฉบับนี้ แต่จะขอย้ำในที่นี้เพียงว่า สังคมไทยไม่สามารถปล่อยให้การศึกษาตกอยู่ในกำมือของนักการศึกษาเพียงกลุ่มเดียวอย่างเช่นในปัจจุบันได้ มิเช่นนั้นจะไม่มีทางหลุดพ้นจากกับดักที่ทำให้การศึกษาเป็นเพียง “การเข้าสู่โรงเรียน”

จากข้อค้นพบนี้น่าจะนำไปสู่การจัดการศึกษาเรื่อง “ท้องถิ่นศึกษา” ได้สอดคล้องกับความเป็นจริงมากขึ้น ตัวอย่างเช่น หากทำให้เกิด “การเรียนรู้” โดยศึกษาผ่านกระบวนการการสร้างตัวตนของ “ผู้ประกอบการในชนบท” ที่อยู่ในแต่ละพื้นที่ และการเรียนรู้ที่สำคัญก็คือ การมองให้เห็นถึงกระบวนการจินตนาการที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ในทุกรูปแบบ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่จะทำให้ผู้เรียนสามารถเห็นพัฒนาการของบริบททางท้องถิ่น และบทบาทของผู้ประกอบการในฐานะผู้กระทำการในประวัติศาสตร์ได้ดีขึ้น

ขณะเดียวกัน หากพิจารณาแวดวงการศึกษาอย่างกว้างขวางต่อเนื่อง ก็อาจคิดต่อได้ว่า หลักสูตรอาชีวศึกษาในสถาบันอาชีวศึกษาก็สามารถสร้างหลักสูตรที่เกี่ยวพันกับการเป็นผู้ประกอบการในพื้นที่ ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาทั้งทางด้านเทคโนโลยี การประกอบการ และการคิดค้นหาตลาดใหม่ๆ ได้

หรือในระดับอุดมศึกษา ก็อาจปรับทุกศาสตร์เข้าสู่การศึกษาเพื่อเพิ่มศักยภาพให้แก่สังคมผู้ประกอบการ ทั้งในด้านสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ และศาสตร์ประยุกต์ทั้งหลาย เพราะมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ในมหาวิทยาลัยทุกวันนี้กำลังอยู่ในสภาวะที่สอนโดยไม่มีเป้าหมายใดสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงและความต้องการของสังคม จะมีก็เพียงทำหน้าที่สร้างคนทำงานให้แก่ภาคธุรกิจเท่านั้น ขณะที่ความรู้มนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ที่มีค่า จะต้องตอบปัญหาหรือสร้างความรู้ใหม่แก่ความเข้าใจที่มีต่อสังคมและมนุษย์

ที่สำคัญ การศึกษานอกระบบ/การศึกษาผู้ใหญ่ ก็น่าจะสามารถเปลี่ยนแปลงจากการสอนเพื่อรู้หนังสือเป็นหลัก ไปสู่การสอนที่มุ่งเน้นทักษะของการเป็นผู้ประกอบการ และประกอบกับการศึกษาด้านอื่นๆ ขณะเดียวกัน ก็อาจ

ปรับไปสู่ระบบการเรียนการสอนที่มีการถ่ายทอดการเรียนรู้ข้ามพื้นที่ เพื่อเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ข้ามขอบเขตประเภทของผู้ประกอบการได้ด้วยเช่นกัน การศึกษานอกระบบจะช่วยทำให้เกิดการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสารและความรู้ของ " สังคมผู้ประกอบการ" ได้เป็นอย่างดี ซึ่งหมายความว่าจะเป็นที่จะต้องทำให้เกิดการเชื่อมต่อระหว่างการศึกษานอกระบบกับส่วนของการสร้างความรู้ส่วนอื่นๆด้วย

สำหรับประเด็นสำคัญของการศึกษาเรื่อง *ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย : ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว* ที่ต้องการให้สังคมเข้าจใและมองเห็น "ประชาธิปไตยบทความเคลื่อนไหว" นั้น มีข้อค้นพบที่ควรเน้น คือ

1. ต้องมองว่า "ประชาธิปไตย" เป็นกระบวนการที่ไม่มีวันสิ้นสุด (Unfinished Project)

เพราะในความเป็นจริง รูปแบบการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์แบบตลอดกาลเวลา ไม่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ การศึกษาในโครงการนี้จึงพบว่า ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการจัดตั้งทางสังคมในชนบท ทำให้ชาวบ้านสามารถเริ่มต้นสร้าง "ระบอบประชาธิปไตยจากข้างล่าง" ได้ และกระบวนการนี้ยังคงดำเนินต่อไป

การค้นพบนี้น่าจะเป็นบทเรียนให้แก่การศึกษา "ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว" ในระดับชาติ การยอมรับก่อนว่า "ประชาธิปไตย" เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม จะทำให้สามารถขยับ/ผสมผสานการศึกษาประชาธิปไตยเชิงสถาบัน เข้ากับการศึกษาความเปลี่ยนแปลงในสังคมทุกระดับ อันน่าจะทำให้สามารถสร้างความรู้เกี่ยวกับ "ประชาธิปไตยและสังคม" ได้อย่างมีคุณภาพและมีคุณค่าต่อสังคมไทยมากขึ้น

2. ด้านการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมใหม่ระหว่างรัฐส่วนกลางกับท้องถิ่น

การศึกษาในเรื่องนี้พบว่า ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทุกด้านที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ **แม้**ชาวบ้านจะพยายามจัดความสัมพันธ์ในรูปแบบที่พัฒนาขึ้น แต่ขณะเดียวกัน รัฐส่วนกลางกลับมองไม่เห็น มิหนำซ้ำรัฐส่วนกลางกลับเป็นปัจจัยขัดขวางความก้าวหน้าของประชาธิปไตยในหลายพื้นที่ การตระหนักว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบทคือการเคลื่อนเข้าสู่ประชาธิปไตย และเป็น "ประชาธิปไตยจากข้างล่าง" ก็น่าจะทำให้รัฐส่วนกลางต้องเร่งรีบจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ การขูดรีดงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อจัดงานต่างๆ ของส่วนอำเภอหรือจังหวัดจะต้องยุติลง

3. ด้านการปรับ/แก้ไขโครงสร้างการปกครองส่วนท้องถิ่น ให้ "ประชาชน" กำกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้มากขึ้น

การศึกษานี้พบว่า มีการสร้าง "อำนาจ" ในการกำกับ/ควบคุมนักการเมืองท้องถิ่นสูงกว่าเดิมมาก แต่ "อำนาจ" ที่สร้างขึ้นนี้ แม้จะเป็นส่วนหนึ่งในระบบการปกครองส่วนท้องถิ่น แต่ก็ใช้ได้เพียงแค่ในกลไกการเลือกตั้ง หรือไม่อย่างนั้นก็ต้องผนวกเอาอีกด้านหนึ่งของอำนาจวัฒนธรรมเดิม เช่น ผู้อาวุโส ให้เข้ามามีส่วนช่วยชักจูงการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง หรือใช้ความเป็นผู้อาวุโสสร้างความเห็นพ้องในการเปลี่ยนผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้น หากพิจารณาจากมุมมองของการเมือง "ประชาธิปไตยจากข้างล่าง" **ก็**จำเป็นต้องทำให้การกำกับ/ควบคุม/ร่วมกันทำงานของชาวบ้านในพื้นที่ทำได้โดยไม่ยากมากนัก เพื่อที่จะวางรากฐานของประชาธิปไตยได้มั่นคงขึ้น

4. ด้านการผ่องถ่ายทรัพยากรเพื่อสนับสนุนความเข้มแข็งของสังคมผู้ประกอบการ

การศึกษาในทุกพื้นที่พบว่า ความเข้มแข็งของผู้ประกอบการและโครงสร้าง “สังคมผู้ประกอบการในชนบท” จะส่งผลต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของชุมชนโดยรวม ดังนั้น หากจะสร้าง “ประชาธิปไตยพื้นฐาน” ให้เข้มแข็งเพื่อหวังผลต่อเศรษฐกิจ ก็จำเป็นต้องคิดถึงกระบวนการผ่องถ่ายทรัพยากรส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่สังคมผู้ประกอบการด้วย

4.1 ยกตัวอย่างเช่น ถ้ารัฐเข้าใจว่าเกษตรกรในชนบทได้เปลี่ยนจากชาวนาไปเป็นผู้ประกอบการแล้ว รัฐก็จะสามารถมองหานโยบายที่เหมาะกับสังคมผู้ประกอบการในชนบทที่ไม่ยึดติดอยู่แค่การประกันราคาได้ อาทิเช่น การสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มระหว่างผู้ประกอบการในชนบท การสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายระหว่างผู้ผลิตสินค้าเกษตรกับผู้แปรรูป การสนับสนุนเรื่องการลดหย่อนภาษีให้ผู้ประกอบการในชนบท การจัดการอบรมเรื่องการเป็นผู้ประกอบการ และการจัดอบรมเพื่อพัฒนานวัตกรรมทางการเกษตร

4.2 ส่งเสริมให้เกิด “การปกครองตนเอง” ที่เป็นอิสระโดยสัมพัทธ์จากรัฐส่วนกลาง โดยตัวอย่างการเสนอเค้าโครง “จังหวัดจัดการตนเอง” [1]ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจ หากแต่ต้องพิจารณาในระดับของ “การปกครองตนเอง” ที่เล็กกว่าจังหวัดด้วย

4.3. จัดแบ่งพื้นที่ทางการปกครองท้องถิ่นที่เป็นอิสระมากขึ้น โดยทำให้การปกครองระดับท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่มีขนาดไม่เล็กเกินไปและไม่ใหญ่เกินไป เพื่อให้กระบวนการทำงานและการสร้าง “ประชาธิปไตยจากเบื้องล่าง” เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1 แนวความคิดเรื่อง “ จังหวัดจัดการตัวเอง “ เป็นการกระจายอำนาจให้ประชาชนในจังหวัดมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรเพื่อกำหนดแนวทางการพัฒนาทุกมิติในพื้นที่จังหวัด โดยทำให้จังหวัดมีอิสระโดยสัมพัทธ์ (relative autonomy) จากส่วนกลางทั้งทางด้านการคลัง และการปกครอง

รายงานฉบับสมบูรณ์

โครงการ:ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท”ในสังคมไทย: บนความคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย

(Changes in Thai “Rural” Society : Democracy on the move)

สารบัญ

		หน้า
๑.	หลักการและเหตุผล	๑
๒.	การสังเคราะห์โครงการวิจัยหกพื้นที่	๒๗
๓.	การทบทวนพัฒนาการความคิดเรื่อง “การพัฒนาชนบท”	๑๑๓
๔.	การเปลี่ยนผ่านจากสังคมชาวนาสู่สังคมของผู้ประกอบการ : นิยาม เงื่อนไข และบริบท ของผู้ประกอบการชนบทในสังคมโลก	๑๔๘
๕.	การสังเคราะห์ในพื้นที่เอกเทศ ๓ พื้นที่	๑๙๔
๖.	กรอบแนวคิดที่เหมาะสมในการศึกษา: ความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ “ชุมชน”ไทย	๒๘๙
๗.	บทสรุป	๓๐๑

๘. ภาคผนวก (แยกเล่ม)

๘.๑ รวมบทความประกอบการนำเสนอผลงานชุดโครงการ

๘.๒ รวมผลงานการศึกษาพื้นที่เอกเทศ

๘.๓ เอกสารสัญญาระหว่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยกับสำนักพิมพ์มติชน

๘.๔ เอกสารการเผยแพร่สู่สาธารณะในระหว่างการทำวิจัย

โครงการ:ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท”ในสังคมไทย: บนความคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย

(Changes in Thai “Rural” Society : Democracy on the move)

หลักการและเหตุผล

ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยทวีความซับซ้อนในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม กรอบความเข้าใจที่เคยใช้เข้าใจสังคมไทยมาเนิ่นนานไม่สามารถที่จะสืบทอดพลังในการอธิบายได้อย่างเดิมต่อไป ความไม่เข้าใจความเปลี่ยนแปลงในสังคมจึงได้นำมาสู่ความขัดแย้งและปัญหาทางสังคมหลากหลายมากขึ้นตามไปด้วย

หากพิจารณาถึงสภาวะของสังคมโดยรวมในวันนี้ กล่าวได้ว่าสังคมตกอยู่ในสภาวะที่มีการเคลื่อนย้ายทางสังคมสูงมาก (Social High Mobility) ซึ่งการเคลื่อนย้ายทางสังคมที่สูงมากขึ้นนี้เกิดขึ้นในสังคมที่รู้ไม่เท่าทันความเปลี่ยนแปลงจึงก่อให้เกิดความตึงเครียดที่สูงมาก (High Tension) ขึ้นตามไปด้วย พร้อมกันนั้น ในสังคมที่อยู่ในสภาวะเช่นนี้ก่อให้กลายเป็นสังคมที่ใช้อารมณ์ในการตัดสินใจต่าง ๆสูง (High on Emotion)

ทุกสังคมในโลกนี้ล้วนแล้วแต่ต้องเผชิญหน้ากับจังหวะของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญเช่นนี้ด้วยกันทั้งสิ้น โดยทั่วไปแล้วแต่ละสังคมก็จะต้องใช้เวลาในการปรับตัวและปรับระเบียบของสังคมให้สอดคล้องเหมาะสมไปกับความเปลี่ยนแปลง ซึ่งการปรับตัวของสังคมเพื่อให้ดำรงอยู่ร่วมกันต่อไปได้ในแต่ละสังคมนั้นใช้เวลายาวนานแตกต่างกันไป บางสังคมที่เงื่อนไขหนักหน่วงเกินว่าจะสามารถปรับตัวได้เกิดสงครามกลางเมืองนองเลือดยืดเยื้อยาวนาน

ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงอันนำมาซึ่งความขัดแย้งหลายมิติและหลายระดับของสังคมไทย ความตื่นตระหนกและความตระหนักในพลังของความเปลี่ยนแปลงได้ทำให้คนหลายกลุ่มในสังคมไทยพยายามที่จะเข้าใจให้มากขึ้นต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น กล่าวได้ว่าการเกิดขึ้นและขยายตัวของความปรารถนาที่จะเข้าใจความเปลี่ยนแปลงสังคมที่เกิดขึ้นนี้เป็นส่วนสำคัญของศักยภาพสังคมไทยที่จะส่งผลให้การปรับตัวของสังคมไทยน่าจะเป็นไปได้เร็วและมีประสิทธิภาพมากกว่าสังคมอื่นบางสังคม

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความปรารถนาที่จะเข้าใจความเปลี่ยนแปลงได้นำมาซึ่งการศึกษาค้นคว้าสังคมไทยเพิ่มมากขึ้น แต่การศึกษาเท่าที่ผ่านมายังไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจเบื้องลึกของสังคมไทยได้ชัดเจนมากนัก เพราะจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจทั้งในส่วนโครงสร้างของสังคมที่เปลี่ยนแปลงและตัวบุคคลที่ได้เข้ามามีส่วนที่เข้ามาผลักดันความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างด้วย ความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายทุกมิติได้ปรากฏในระดับของการเมืองอย่างชัดเจน

ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าในปริมณฑลการเมืองไทยไม่มีคนกลุ่มใดสามารถครอบงำอำนาจทางการเมืองไว้ในมืออย่างเด็ดขาดอีกต่อไป แต่คนหลากหลายกลุ่มได้เข้ามามีส่วนในการต่อสู้และต่อรองทางการเมืองโดยแสดงออกในหลากหลายรูปแบบ ซึ่งด้านหนึ่งแม้ว่าจะเป็นภาพสะท้อนว่าสังคมไทยมีความหลากหลายและกระจายอำนาจมากขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง กระบวนการเปลี่ยนไปสู่ระบอบประชาธิปไตยของไทยกลับเต็มไปด้วยปัญหาและความขัดแย้งนานัปการ ระบอบประชาธิปไตยของไทยจึงยังไม่เข้มแข็งและยังไม่มีเสถียรภาพเท่าที่ควร

การหาทางออกให้แก่กระบวนการไปสู่ประชาธิปไตยนั้นจำเป็นต้องมีความรู้อย่างชัดเจนว่าประชาธิปไตยของไทยได้คลี่คลายเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะใด มีเงื่อนไขแวดล้อมหรือบริบททางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง และบริบทเหล่านั้นส่งผลต่อการคลี่คลายเปลี่ยนแปลงของประชาธิปไตยอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา[2] เพื่อที่จะเข้าได้ว่าปัจจุบันการเมืองในระบอบประชาธิปไตยของไทยมีปัญหาอย่างไรบ้าง ความเข้าใจที่ชัดเจนในเรื่องความเปลี่ยนแปลงที่สลับซับซ้อนเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการผลักดันระบอบการเมืองของไทยให้เป็นประชาธิปไตยมากขึ้นในอนาคต

คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยดำรงชีวิตโดยมีความสัมพันธ์อยู่กับพื้นที่ “ชนบท” ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง กระบวนการเคลื่อนเข้าสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยจึงสัมพันธ์กับคนในพื้นที่ “ ชนบท” อย่างลึกซึ้ง แต่การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของ “ชนบท” ที่สัมพันธ์กับกระบวนการเคลื่อนเข้าสู่ความเป็นประชาธิปไตย (Democratization) กลับมีไม่มากนัก แม้ว่าในช่วงหลังความขัดแย้งทางการเมืองที่รุนแรงที่เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2552 และ พ.ศ.2553 จะทำให้นักวิชาการสนใจที่จะอธิบายคนกลุ่มใหม่ในสังคมเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังไม่เพียงพอที่จะทำความเข้าใจพลวัตหรือความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจในทุกมิติที่ส่งผลต่อการจัดตั้งทางสังคมในรูปลักษณะใหม่ๆ และจินตนาการหรือความคาดหวังของคนกลุ่มต่างๆ ที่มีต่อรัฐและสังคม รวมทั้งความคาดหวังของคนกลุ่มใหม่ในชนบทของสังคมไทย

การศึกษาเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม “ชนบท” และการเคลื่อนเข้าสู่ประชาธิปไตยใน “ชนบท” เป็นเรื่องสำคัญ เพราะคนในชนบทและ/หรือคนที่ยังมีความสัมพันธ์ลักษณะใดลักษณะหนึ่งกับพื้นที่ “ชนบท” นี้ เป็นคนส่วนใหญ่ในประเทศ และระบอบประชาธิปไตยจะก้าวหน้าอย่างเข้มแข็งเพียงใดก็ขึ้นอยู่กับการมีอำนาจต่อรองทางการเมืองของคนในชนบท ทั้งโดยผ่านกลไกเชิงสถาบันการเมืองและโดยผ่านการเคลื่อนไหวในลักษณะอื่น ๆ ในกรอบของนิติรัฐ และบนฐานของความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมการเมืองไทยที่เต็มไปด้วยความหลากหลายซับซ้อน

โดยส่วนใหญ่การศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตยในสังคมไทย มักจะเน้นไปที่การเมืองในส่วนกลางและให้ความสำคัญแก่ชนชั้นกลางในเมือง แม้จะมีงานเขียนของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ เรื่อง **สองนครประชาธิปไตย** ซึ่งศึกษาภาคชนบทด้วย แต่ก็มองจากมุมที่เห็นว่าคนในชนบทเป็นปัญหาของระบอบประชาธิปไตยไทย ส่วนใหญ่ของการศึกษาประชาธิปไตยในชนบทมักจะเป็นการศึกษาเชิงพฤติกรรมศาสตร์ที่วนเวียนอยู่กับพฤติกรรมการซื้อเสียงกับทัศนคติเกี่ยวกับประชาธิปไตย ซึ่งไม่ช่วยให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมที่มีผลต่อระบอบประชาธิปไตยของไทยอย่างรอบด้าน

กล่าวได้ว่าการศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตยในสังคมไทยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาในลักษณะที่มีพื้นฐานความคิดในทำนองที่ว่า ระบอบประชาธิปไตยเป็นระเบียบการเมืองชุดหนึ่งที่มีลักษณะคงที่และเป็นอุดมคติที่สูงส่งดีงามอยู่แล้ว เป็นพันธกิจของผู้รู้ที่จะถ่ายทอด,กำหนดและต้องหาทางเปลี่ยนแปลงคนที่ยังไม่รู้ไม่เข้าใจในอุดมคติสูงส่งของประชาธิปไตย ให้เกิดความรู้ความเข้าใจและมีพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสมในทางการเมืองและในความสัมพันธ์ทางสังคมแบบประชาธิปไตย[3]ซึ่งพื้นฐานทางความคิดเช่นนี้ก็จะส่งผลทำให้การศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตยในสังคมไทยไม่

---

2 กล่าวได้ว่าทศวรรษ 2530 ปรากฏการเคลื่อนไหวเพื่อ “ ประชาธิปไตย” จำนวนมากในสังคมไทย เช่น เหตุการณ์พฤษภาทมิฬ (คนจนและคนที่เคลื่อนย้ายจากชนบทเป็นกำลังหลัก ไม่ใช่คนชั้นกลางเพียงกลุ่มเดียวอย่างที่เข้าใจกัน) และการเคลื่อนไหวร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับ ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้น

3 Michael Kelly Connors, **Democracy and National Identity in Thailand** (2007), pp. 7 - 15.

นำไปสู่ความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจริงในสังคม เพราะมักจะมองเห็นบางส่วนเสี้ยวของพฤติกรรมของคนในชนบทที่ไม่สอดคล้องกับอุดมคติประชาธิปไตย เช่น การขายเสียง แล้วเน้นให้แก้ไขปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในส่วนเสี้ยวดังกล่าวนั้น โดยไม่เข้าใจบริบททางสังคมที่มีผลต่อพฤติกรรมทางการเมืองของชาวบ้าน

แม้ว่านักมานุษยวิทยาจะได้ศึกษาการเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้/ต่อรองกับอำนาจรัฐและอำนาจทุนของคนชนบทในหลากหลายด้าน เช่น การปกป้องรักษาป่าชุมชน การปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์เพื่อปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ การต่อสู้เมื่อเกิดนโยบายหรือโครงการของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อชาวบ้าน ฯลฯ แต่ก็เป็นการศึกษาเกี่ยวกับชาวบ้านพื้นที่ขนาดเล็ก ที่ยังไม่ช่วยให้เข้าใจภาพรวมของความเปลี่ยนแปลงในชนบททั่วประเทศ

กล่าวได้ว่า การอธิบายชนบทไทยเพิ่งจะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างชัดเจนในทศวรรษ 2550 เมื่อเกิดความขัดแย้งทางการเมืองในลักษณะใหม่ที่คนใน “ชนบท” จำนวนมากได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังและกว้างขวาง จนกลายเป็นแรงผลักดันอย่างสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดความกระหายใคร่รู้ที่จะอธิบายที่มาและการจัดตั้งทางทางสังคมการเมืองของคนกลุ่มนี้ ทศวรรษ 2550 จึงเป็นจุดเริ่มต้นของความเปลี่ยนแปลงในการศึกษา “ชนบท” ไทย อย่างมีนัยยะสำคัญโดยเฉพาะทางด้านการเมือง

ด้วยเหตุที่ความขัดแย้งทางการเมืองที่คน “ชนบท” ได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังและกว้างขวางดังกล่าวนี้ได้กระแทกอย่างรุนแรงกับภาพคนใน “ชนบท” แบบเดิมในการรับรู้ของนักวิชาการ จึงทำให้เกิดความต้องการอย่างเฉพาะเจาะจงที่จะเข้าใจคนชนบทอย่างรอบด้าน ส่งผลให้การศึกษาความเปลี่ยนแปลงในชนบทมักจะพุ่งเป้าไปเน้นที่คุณลักษณะของ กลุ่ม ”คนเสื้อแดง” มากกว่าที่จะทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่ทำให้เกิด “คนเสื้อแดง” ขึ้นมา

ในช่วงแรกๆ การวิเคราะห์และอธิบายคุณลักษณะของกลุ่ม “คนเสื้อแดง” ของนักวิชาการ เน้นไปที่การหาคำตอบว่าใครคือ “คนเสื้อแดง” ที่เรียกร้องต้องการระบอบประชาธิปไตย ซึ่งการวิเคราะห์และอธิบายในแง่นี้อาจแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรกเน้นที่ลักษณะร่วมทางเศรษฐกิจและสังคมของชาวบ้านที่เป็น “คนเสื้อแดง” ซึ่งเห็นได้ชัดจากคำจำกัดความหรือคำที่คิดขึ้นมาเพื่อใช้เรียกคนเสื้อแดง เช่น **“ชาวนารายได้ปานกลาง”** โดย Andrew Walker[4] **“ชาวนาผู้รู้โลกกว้าง”** โดย Charles Keyes[5] **“คนชั้นกลางระดับล่าง”** โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์[6] **“พลังสีแดง :การจัดตั้ง**

---

4 Andrew Walker, “Thailand’s Farmers have Stood Up”, Wall Street Journal, 19 May 2010. ประโยคที่เน้นได้แก่ “ The rural population in Thailand can now be described as a "middle-income peasantry" in which subsistence rice farming, commercial agriculture and extensive off-farm employment is combined to produce levels of household income and consumption unthinkable a few decades ago”.

5 Charles Keyes, “A Romance of the Rural Middle Class :Interview with Professor Charles F. Keyes ” www.trendsoutheast.org ประโยคที่เน้น ได้แก่ “In a way, the rural cosmopolitan that I wrote about is not middle class. In all countries in Asia, you have a significant increase in educational level. So the rural people or peoples living in the rural communities have that much more education. Some of those people, who live in the rural areas, have gone on into education to move out of rural societies. They have become upwardly mobile, instead of physically mobile. They have got important distinctions. They are people from the rural areas who have become upwardly mobile and the indigenous who have become physically mobile.”

6 นิธิ เอียวศรีวงศ์, “การปรับระบบการเมือง” ตอนที่1-4http://www.nidambe11.net/ekonomiz/2008q3/2008august25p8.htm ประโยคที่เน้นคนชั้นกลางระดับล่างสุดกลายเป็นประชากรส่วนใหญ่ของชนบทไทยส่วนใหญ่มีรายได้จากงานจ้างและธุรกิจเล็กๆ น้อยๆ แม้

ของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ" โดย อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์[7]และ **"คนกึ่งเมืองกึ่งชนบท"** โดย นฤมล ทับจุมพล และ ดันแคน แมคคาโก[8]

นักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งจะเน้นความหลากหลายข้ามชนชั้นของ "คนเสื้อแดง" หรือไม่ได้มองว่าเป็นกลุ่มคนที่มีลักษณะร่วมกันในเชิงประสบการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ การศึกษาของปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี เรื่อง **"พัฒนาการจิตสำนึกและขบวนการทางการเมืองของชาวเสื้อแดงในจังหวัดเชียงใหม่** " [9] และ วัฒนา สุกัณศีล เรื่อง **"จากการเมืองของรากหญ้าสู่ประชาธิปไตย 100%"**[10] นักวิชาการกลุ่มนี้พยายามวิเคราะห์ว่า "คนเสื้อแดง" ประกอบขึ้นด้วยคนต่างฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม หรือประกอบด้วยคนหลากหลายกลุ่มหลากหลายชนชั้น มิใช่เป็นกลุ่ม "คนยากจน" แต่อย่างใด และคุณลักษณะสำคัญของคนเสื้อแดงก็คือความสำนึกในความสำคัญของประชาธิปไตย ซึ่งเห็นได้จากการออกมาเคลื่อนไหวภายหลังเหตุการณ์การรัฐประหารใน พ.ศ.2549

แม้ว่าการศึกษาที่เน้นการมองหาคุณลักษณะของกลุ่มคนในชนบทที่ถูกเรียกว่ากลุ่ม "คนเสื้อแดง" จะมีประโยชน์ในแง่ที่ทำให้มองเห็นกลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองว่าประกอบด้วยคนกลุ่มใดบ้าง และอะไรเป็นสาเหตุเฉพาะหน้าหรือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนเหล่านี้ออกมาเคลื่อนไหวทางการเมือง หากแต่การมุ่งค้นหาคำตอบในเรื่องเช่นนี้ กลับทำให้ขาดการวิเคราะห์บริบทของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของพื้นที่ "ชนบท" ที่มี ผลต่อความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคมชนบท และทำให้คนชนบทเข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการเมืองอย่างเข้มข้น

การศึกษาในระยะหลังได้พยายามที่จะอุดช่องว่างที่มีอยู่ในคำอธิบายของนักวิชาการทั้งสองกลุ่มดังกล่าวข้างต้น ที่สำคัญได้แก่ การศึกษาของธเนศ อาภรณ์สุวรรณและ**คณะ "เรื่อง โครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน"**[11]

มีรายได้มากกว่าคนจนแต่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจเกี่ยวโยงกันกับนโยบายของรัฐบาลมากกว่าการพึ่งพาธรรมชาติและความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคมอย่างที่เคยเป็นมาในอดีตในขณะเดียวกัน วิถีชีวิตของคนชั้นกลางทำให้ได้รับข่าวสารข้อมูลมากขึ้น

7 อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, " พลังสีแดง : การจัดตั้งของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ" ตอนที่ 1-3

www.prachatai.com/node/28647v

8 NarumonThabchumpon and MccargoDoncan, "Ubanized Villagers in the 2010 Thai Redshirt Protests", Asian Survey, Vol 51,No 6 (November/December 2011.

9 ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, "พัฒนาการจิตสำนึกและขบวนการทางการเมืองของชาวเสื้อแดงในจังหวัดเชียงใหม่"

www. prachatai.com/node/36827

ในแง่ที่คนเสื้อแดงมีลักษณะของสมาชิกในขบวนการที่ "ข้ามชนชั้น" มีอัตลักษณ์ร่วมกันคือ "ความเป็นแดง/ความเป็นไพร่" ปิ่นแก้วอภิปรายด้วยว่า การอธิบายการรวมตัวของคนเสื้อแดงแบบสำนักคิดเศรษฐกิจกำหนด จะไม่ช่วยให้เข้าใจว่า ความคิดทางการเมืองของชาวบ้านเปลี่ยนไปอย่างไร

10 วัฒนา สุกัณศีล,จากการเมืองของรากหญ้าสู่ประชาธิปไตย 100%,เอกสารประกอบการประชุมเสนอผลงานวิจัยการสำรวจประชาธิปไตยหมู่บ้านในเขตจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน

11 ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ , พอพันธ์ อุทยานนท์,อรรถจักรสัตยานุรักษ์,พฤกษ เถาถวิล, โครงการวิจัยเรื่อง **โครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน**, เสนอต่อสำนักงานกิจการยุติธรรมในฐานะเลขานุการ,คณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อการปรองดองแก่งชาติ (คอป.) เมษายน 2555.

การศึกษาของอภิชาต สถิตนิรามัยและคณะเรื่อง **“ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย”**[12] และการศึกษาของสมชัย ภัทรธนานันท์ เรื่อง **“การเมืองของสังคมหลังชาวนา : เงื่อนไขการก่อตัวของคนเสื้อแดงในอีสาน”**[13]

การศึกษาทั้งสามเรื่องพยายามอธิบายบริบทของความเปลี่ยนแปลงในชนบทเพื่อจะชี้ให้เห็นว่ามีความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชนบทไทยและชนบทอีสาน แต่ทั้งสามเรื่องไม่ได้วิเคราะห์และอธิบายพลวัตรที่สลับซับซ้อนของพื้นที่ชนบทอย่างเพียงพอ ทั้งนี้ก็เพราะว่าเป้าหมายของการศึกษาเรื่อง “โครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน” นั้น มุ่งไปที่การอธิบายการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่สัมพันธ์กับโครงสร้างอำนาจรัฐ ในขณะที่งานเขียนเรื่อง “ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย” มุ่งวิเคราะห์ฐานะทางเศรษฐกิจของคนเสื้อแดง เพื่อชี้ให้เห็นว่าคนเสื้อแดงเป็น “ชนชั้นกลางระดับล่าง” แต่ไม่ใช่กลุ่มคนที่ยากจนที่สุด และคนส่วนใหญ่ในกลุ่มคนเสื้อแดงไม่ได้คิดว่าตนเองยากจน หากแต่มีความไม่มั่นคงในชีวิตที่ทำให้ชื่นชอบนโยบายประชานิยม (โดยไม่ได้อธิบายว่าเหตุใดกลุ่มคนที่ยากจนที่สุดจึงไม่เป็นคนเสื้อแดง) และงานเขียนเรื่อง “การเมืองของสังคมหลังชาวนา: เงื่อนไขการก่อตัวของคนเสื้อแดงในอีสาน” มุ่งแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรในภาคอีสานประสบปัญหาในการทำมาหากินและยากจนกว่าคนในภาคอื่นๆ แต่มีวิถีชีวิตใกล้เคียงกับคนในเมือง โดยเฉพาะการบริโภคสินค้าและบริการและการเข้าถึงสื่อใหม่ๆ และยังวิเคราะห์ด้วยว่าในอดีตคนอีสานก็เคยเคลื่อนไหวทางการเมืองมาแล้ว (แต่ไม่ได้วิเคราะห์เนื้อหาของสื่อที่คนเสื้อแดงอีสานเข้าถึง และมิได้วิเคราะห์ประสบการณ์ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนอีสานในอดีตว่าเป็นอย่างไร ตลอดจนขาดการอธิบายว่าการจัดตั้ง (organization) เพื่อออกมาเคลื่อนไหวในฐานะคนเสื้อแดงเกิดขึ้นได้อย่างไร)

ถึงแม้ว่าการศึกษาทั้งในช่วงแรกและช่วงหลังที่กล่าวมา จะมีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนในชนบทในนามของคนเสื้อสีแดงแต่ก็ยังคงขาดการศึกษาความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ “ชนบท” อย่างรอบด้าน และมิได้มองในเชิงเปรียบเทียบหลายๆ พื้นที่ เช่น สมัชชาคนจนในภาคอีสาน ชาวประมงพื้นบ้านและชาวบ้านหินกรูด-บ่อนอกในภาคใต้ ส่วนใหญ่ก็มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างยากจน สามารถเข้าถึงสื่อสมัยใหม่ และเคยเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐมายาวนาน แต่เหตุใดคนเหล่านี้จึงไม่เป็นคนเสื้อแดง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคำอธิบายที่มีมาแล้วยังไม่เพียงพอที่จะช่วยให้เข้าใจคนชนบทในแต่ละท้องถิ่น รวมทั้งคนเสื้อแดงในทุกภูมิภาค จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาชนบทโดยคำนึงถึงความแตกต่างกันระหว่างภูมิภาค เช่น ระหว่างคนภาคใต้และภาคตะวันออกกับคนในภาคเหนือและภาคอีสาน ขณะเดียวกันก็ต้องคำนึงถึงบริบทเฉพาะของคนแต่ละกลุ่ม เพื่อจะสามารถตอบได้ว่าทำไมคนในพื้นที่ชนบทแห่งเดียวกันจึงใส่เสื้อสีที่แตกต่างกัน

ประการสำคัญ การศึกษาที่ผ่านมามุ่งพิจารณาการเคลื่อนไหวของชาวชนบทที่เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับชาติเป็นหลัก เป็นการพิจารณาจากมุมมองของขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกันปัจเจกชน (Political Movement) อันเป็นการวางกรอบความคิดไว้ว่าระบอบประชาธิปไตยเป็นเสมือนเครื่องมือในการสร้างสังคมให้อยู่ร่วมกัน ซึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงการศึกษาความเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นที่ “ชนบท” ให้ละเอียดชัดเจนมากขึ้น เพื่อให้ได้ชุดความรู้ที่มีน้ำหนักมากพอที่จะทำให้คนในสังคมเข้าใจซึ่งกันและกันมากขึ้น

---

12 อภิชาต สถิตนิรมัย,นิติ ภควัตรพันธุ์,ยุกติ มุกดาวิจิตร.โครงการวิจัยเรื่อง **ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย** ทุนสนับสนุนโดยแผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเริมสุขภาพ (สสส) .ตุลาคม 2555.

13 สมชัย ภัทรธนานันท์ , อัญชลี มณีโรจน์ (แปล) ,**การเมืองของสังคมหลังชาวนา : เงื่อนไขการก่อตัวของคนเสื้อแดงในภาคอีสาน**. ใน ฟ้าเดียวกัน, ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2555. บทความนี้เขียนในการรับทุน research fellow ที่ศูนย์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยเกียวโต.(กุมภาพันธ์-กรกฎาคม 2553)

ความจำเป็นที่จะต้องทำให้คนในสังคมไทยเข้าใจซึ่งกันและกันให้มากขึ้น ก็เพราะสังคมไทยถูกทำให้จำกัดกรอบการอธิบายความเปลี่ยนแปลงของชนบทไทยไว้เพียงแค่ภาพโรแมนติคของชนบทไทยที่แม้ว่ายากจนทางด้านวัตถุ แต่ก็งดงามทางด้านจิตใจ อันนับเนื่องมาตั้งแต่การเกิดขึ้นของชนบทไทยในการรับรู้ของชนชั้นนำในช่วงแรกของการเปลี่ยนรูปรัฐในช่วงรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มีสองภาพซ้อนทับกันอยู่ กล่าวคือ ภาพชนบทที่ถูกสร้างขึ้นมาเป็นภาพของความป่าเถื่อนและ “ไร้ความศิวิไลย์” ขณะเดียวกันในความป่าเถื่อนนั้นกลับแฝงไว้ด้วยความมีน้ำใจเยี่ยงชาวบ้านไทย

ความหมายของ “ สังคมเมือง-สังคมชนบท” ที่เกิดขึ้นในช่วงยุคสมัยของการพัฒนาได้ทำให้เกิดการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทโดยยังรักษาคุณลักษณะของชนบทไว้อยู่[14] การอธิบายสังคมชนบทว่าเป็นสังคมที่ชาวบ้านนั้น “ โง่ จน เจ็บ” ที่ต้องได้รับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ แต่ความโง่นั้นเป็นเพราะความซื่อที่ยังคงต้องรักษาเอาไว้ด้วย

การรับรู้และยกระดับปัญหาของสังคมชนบทไทยจึงไปไม่พ้นกรอบความคิดเดิมที่วางเอาไว้ ขบวนการนักศึกษาในช่วงต้นทศวรรษ2510 ที่เดินออกจากมหาวิทยาลัยไปสู่ชนบทในนามของ “ อาสาพัฒนาชนบท” ก็อยู่ในกรอบความคิดและความรู้สึกเดียวกันจนกระทั้งการรับรู้ปัญหาชนบทนั้นมามากเกินกว่าที่กรอบความคิดที่อธิบายชนบทนั้นจะรองรับได้ จึงทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการอธิบายชนบทของขบวนการนักศึกษา หรืออาจจะกล่าวได้ว่าการค้นพบ “คนจน+” ในชนบทของขบวนการนักศึกษาได้ทำให้เกิดการแปรเปลี่ยนทางการเมืองจนนำมาสู่การสร้างขบวนการ “ สามประสาน” เพื่อแก้ไขปัญหาความทุกข์ยากของชาวชนบทในช่วง 2516-2519

ภายหลังจากที่ขบวนการนักศึกษาล้มเหลวในการแก้ไขปัญหาชนบทด้วยการใช้กำลังแล้ว การปรับเปลี่ยนการรับรู้และปฏิบัติการทางสังคมของความรู้เกี่ยวกับชนบทก็เกิดขึ้น ต้นทศวรรษ 2530 ได้เกิดสำนักคิดที่เรียกกันภายหลังว่า “สำนักวัฒนธรรมชุมชน” ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มกันของนักวิชาการ นักพัฒนาเอกชนและผู้นำชาวบ้านในที่ต่างๆ

การรวมกลุ่มของสำนักคิดวัฒนธรรมชุมชนเกิดขึ้นจากความปรารถนาที่จะแก้ไขปัญหาความยากจนของชาวบ้าน โดยเน้นให้แสวงหาคำตอบจากหมู่บ้านกลุ่มสำนักคิดนี้ค่อยๆสร้างปฏิบัติการณ์ทางสังคมที่สำคัญด้วยการจัดตั้งชาวบ้านให้เข้ามาร่วมคิดร่วมแก้ปัญหาของตนเอง

ปฏิบัติการณ์ของสำนักคิดวัฒนธรรมชุมชนได้ก่อให้เกิดการสร้างพลังทางความรู้ที่สำคัญหลายประการ ประการแรก ได้ทำให้เกิดรากฐานของการรวมกลุ่มชาวบ้านบนพื้นฐานของการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ดังจะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในทุกหัวระแหงของประเทศไทยเรียกร้องสิทธิการจัดการทรัพยากรด้วย “ สิทธิชุมชน” จนสามารถบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 ซึ่งเมื่อถูกบรรจุไว้ในรัฐธรรมนูญครั้งหนึ่งแล้วย่อมหมายความว่าไม่มีทางที่จะลบความคิดนี้ได้อีกต่อไป

ประการที่สอง ได้ทำให้เกิดการประดิษฐ์สร้างและวางตำแหน่งแห่งที่ของ “พลังทางภูมิปัญญา”ของชาวบ้านในสังคม ดังจะเห็นได้จากการเกิดคำของ “ ปราชญ์ชาวบ้าน”“ภูมิปัญญาท้องถิ่น” ฯลฯ ซึ่งได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงการรับรู้ชาวบ้านได้ในหลายมิติ

---

[14] กระบวนการเกิดชุดความคิดในเรื่อง “เมือง” กับ “ ชนบท” ในโลกตะวันตก ดูได้จาก Raymond Williams, The Country and The City ,New York :Oxford University Press,1975.

ประการที่สาม ได้ทำให้เกิดเครือข่ายของชาวบ้านที่เคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้อง “ สิทธิชุมชน” อย่างกว้างขวาง การสร้างเครือข่ายของชาวบ้านถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงของชาวบ้านเองในการต่อรองทางการเมือง

การขยายตัวของความรู้และปฏิบัติการณ์ของสำนักคิดวัฒนธรรมชุมชนเป็นไปอย่างกว้างขวาง จนทำให้การตัดสินใจทางการเมืองหลายครั้งจำเป็นต้องมีการทบทวนเพราะกลุ่มชาวบ้านไม่ยินยอม เช่น การสร้างเขื่อนในหลายพื้นที่รวมทั้งได้เกิดการสร้างฐานความรู้บนกรอบวิธีเช่นนี้อย่างกว้างขวาง

แม้ว่าสำนักคิดวัฒนธรรมชุมชนจะมีคุณูปการต่อสังคมไทยในหลายด้าน แต่สาระสำคัญของสำนักคิดวัฒนธรรมชุมชนนี้กลับทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพการเรียนรู้ที่จะเท่าทันความเปลี่ยนแปลงในชนบทเพราะกรอบความคิดของสำนักคิดนี้มุ่งเน้นที่ว่าทำอย่างไรให้ชาวบ้านรักษา “ มรดกเก่า” หรือ “ มรดกชุมชน” เอาให้มากที่สุด ดังนั้น การเคลื่อนไหวทางความรู้และปฏิบัติการทั้งหมดจึงเป็นการมุ่งแสวงหาสิ่งที่ยังคงดำรงอยู่โดยไม่ได้พิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวบ้านอย่างถ่องแท้

การมุ่งเน้นอยู่เฉพาะที่ “มรดกเก่า” ที่ดำรงอยู่โดยเชื่อว่านั้นคือสาระสำคัญของชุมชนชาวบ้าน ได้ทำให้เกิดการสร้างความรู้อีกมากมายที่มีลักษณะ “คงที่” และยกระดับขึ้นมาเป็นสาระสำคัญเพียงหนึ่งเดียวซึ่งได้ทำให้เกิดการขยายภาพของชาวบ้านส่วนน้อยในชุมชนให้กลายเป็นภาพตัวแทนของชุมชนทั้งหมด โดยที่ไม่ได้ทำความเข้าใจบริบทของการธำรงรักษา “มรดกเก่า” ว่าเกิดขึ้นในเงื่อนไขความจำเป็นอย่างไรหากแต่สรุปเอาก่อนแล้วว่าการรักษา “ มรดกเก่า” คือชีวิตจิตใจของชาวบ้าน การสร้างความรู้ของสำนักคิดวัฒนธรรมชุมชนจึงมีลักษณะของการหยิบเอาชาวบ้านส่วนน้อยมาอธิบายชุมชนชาวบ้านทั้งหมด

แม้ว่าการเคลื่อนไหวของสำนักคิดวัฒนธรรมชุมชนจะเป็นการดึงชาวบ้านเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองในความหมายของอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรระดับชาติ แต่ก็มักจะหลีกเลี่ยงประเด็นการเมืองเรื่องการเลือกตั้งทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ โดยไม่พยายามเข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วยเนื่องจากเกรงว่าจะเป็นการทำให้เกิดฝักฝ่ายอันเป็นผลเสียต่อการทำงานของตนเองและความไม่พยายามเข้าไปยุ่งเกี่ยวด้วยนี้นำมาซึ่งความไม่สนใจศึกษาว่าระบบการเมืองการเลือกตั้งได้สร้างและนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ชุมชนอย่างไรดังนั้นจึงส่งผลให้ความรู้วัฒนธรรมชุมชนจึงขาดวิ่น จนในที่สุดก็ตอบปัญหาการเคลื่อนไหวทางการเมืองในระดับชาติไม่ได้ จึงไม่น่าแปลกใจที่นักพัฒนาเอกชนจำนวนไม่น้อยเข้าร่วมกับกลุ่มการเมืองของชนชั้นนำที่มีทัศนคติดูถูกชาวบ้านในการซื้อสิทธิขายเสียง อันแตกต่างไปความคิดที่เน้นความเคารพต่อภูมิปัญญาชาวบ้าน

ความรู้ความเข้าใจชนบทภายใต้กรอบสำนักคิดวัฒนธรรมชุมชนจึงเป็นความคิดที่แยกชาวบ้านออกเป็นชาวบ้านที่ปฏิบัติตามแนวคิดของตน กับชาวบ้านที่ไม่ปฏิบัติตามแนวคิดของตน โดยที่ไม่สามารถจะอ้างได้ถึงพลังของชุมชนอย่างที่เคยทำกันมาและที่สำคัญกรอบความคิดของสำนักคิดวัฒนธรรมชุมชนที่แข็งตัวไม่ยืดหยุ่นทำให้ไม่มีพลังในการอธิบายปรากฏการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ นอกจากการกล่าวอ้างถึงความสำเร็จของการรวมกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่เล็กๆเป็นเครื่องปลอบประโลมใจตนเองเท่านั้น

กรอบความคิดในการเข้าใจชนบทที่ผ่านมาไม่ว่าจะเป็นจากรัฐหรือจากนักวิชาการและนักพัฒนาเอกชน มีพื้นฐานอยู่การมองสังคมชนบทเป็น “สังคมชาวนา” เพียงแต่เน้นคุณลักษณะของสังคมชาวนาแตกต่างกันไปตามทัศนคติทางการเมืองของกลุ่ม ซึ่งในที่สุดแล้วก็ไม่มีทางที่จะเข้าใจสังคมชนบทได้อย่างแท้จริง

ความรู้และความเข้าใจ “ชนบท ”ที่ผ่านมาของสังคมไทยจึงเป็นกรอบคิดทางการเมืองที่สำคัญที่ทำให้การตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรทั้งหลายนั้นตกอยู่ในกำมือของคนส่วนน้อยมาโดยตลอด และขณะเดียวกันก็เป็นกรอบคิดที่ก่อให้เกิดความไม่พยายามที่จะเข้าใจซึ่งกันและกันเพราะกรอบการอธิบายอีกฝ่ายหนึ่งนั้นฝังแน่นมานาน ที่สำคัญสังคมไทยจะไม่มีโอกาสที่จะเรียนรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมเอง ซึ่งก็คือสังคมที่ไม่รู้จักตัวเอง

จึงไม่น่าแปลกใจที่การใช้ความรุนแรงกลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในการแก้ไขปัญหาต่างๆในสังคมไทยวันนี้ เพราะสังคมที่ไม่รู้จักตนเองย่อมมืดบอดต่อการใช้ปัญญาในการแก้ไข

สังคมไทยจำเป็นต้องสร้างความรู้ที่เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงที่เป็นพื้นฐานของสังคมไทย อันได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบทที่ไม่ใช่เพียงแต่ถูกกระทำจากปัจจัยจากภายนอกหากแต่เป็นการปรับตัวจากความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนเองเป็นสำคัญ

ดังนั้น โครงการวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษากระบวนการความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ตลอดจนโครงสร้างของอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชนบทและทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองหลายลักษณะ โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์และอธิบายการเคลื่อนไหวในแง่ของ “การสร้างประชาธิปไตยในชนบท” ที่ได้ขยายเข้ามาสู่การต่อรองกับกลุ่มอำนาจต่างๆ ในส่วนกลางอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน เพื่อเข้าใจลักษณะเฉพาะของการเคลื่อนไหวทางการเมืองตลอดจนเงื่อนไขแวดล้อมต่างๆ ของชาวชนบท ที่ส่งผลให้ประชาธิปไตยในสังคมไทยก้าวหน้าขึ้นมากในบางแง่ แต่ยังขาดความเข้มแข็งและขาดเสถียรภาพอย่างมากไปพร้อมกัน

ในการศึกษาการสร้างประชาธิปไตยในชนบทนี้ จำเป็นต้องทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงอย่างซับซ้อนและรวดเร็วของชนบทในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ซึ่งความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชนบทมีอย่างกว้างขวาง จนไม่สามารถจะตอบได้ด้วยชุดความรู้มาตรฐานหรือด้วยมโนทัศน์ (concept) ต่าง ๆ ที่มีมาแต่เดิมอีกต่อไป ไม่ว่าจะเป็นมโนทัศน์ “สังคมชาวนา” มโนทัศน์ “สังคมชนบท” หรือมโนทัศน์ “วัฒนธรรมชุมชน” จำเป็นจะต้องเก็บรวบรวมข้อมูลใหม่เพื่อวิเคราะห์สังคมชนบทจากการพิจารณาบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงอย่างละเอียดอ่อน แล้วเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างความเปลี่ยนแปลงของบริบทดังกล่าวนี้กับความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน ที่ทำให้ชาวบ้านออกมาเคลื่อนไหวทางการเมืองในหลายลักษณะเพื่อเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ได้แก่ การเมืองท้องถิ่น การเมืองวัฒนธรรม การเมืองภาคประชาชน ตลอดจนการแสดงออกในเวทีการเมืองระดับชาติ ซึ่งทำให้ความขัดแย้งทางการเมืองในระดับชาติขยายตัวมากขึ้น

กล่าวได้ว่าความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน มีปัจจัยสำคัญคือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบททั่วประเทศ ซึ่งเป็นความเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวางในทุกมิติที่มีความสัมพันธ์กับสังคมเศรษฐกิจและการเมืองทุกระดับของประเทศไทย การปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้ตอบสนองต่อการเข้าถึงทรัพยากรทั้งหลายที่จำเป็นต่อชีวิตชาวบ้าน หรือให้มีความเป็นธรรมมากขึ้นด้วยการปฏิรูปการเมืองในความหมายกว้างเท่านั้นที่จะช่วยลดความขัดแย้งลงได้ และการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจหรือการปฏิรูปการเมืองนี้จะดำเนินไปได้จริงและดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมไทยจะต้องสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนมากขึ้นเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในชนบทอันสัมพันธ์เชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับความก้าวหน้าของประชาธิปไตยทั้งในชนบทและในประเทศไทยโดยรวม เพื่อจะสามารถจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เหมาะแก่ความต้องการและความจำเป็นของคนทุกกลุ่มในสังคมไทยอย่างมีประสิทธิภาพที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

เพื่อจะสามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้อย่างทั่วถึงรอบด้าน และสามารถศึกษาวิเคราะห์ในเชิงลึก โครงการวิจัยนี้เลือกพื้นที่ทั้งหมด 7 พื้นที่ในแต่ละภูมิภาคทั่วประเทศ ซึ่งแม้ว่าไม่อาจใช้เป็นตัวแทนของพื้นที่ชนบททั่วประเทศได้อย่างแท้จริง แต่กรณีศึกษาดังกล่าวนี้ก็จะเป็นตัวอย่างรูปธรรมของแนวการวิเคราะห์เปรียบเทียบความแตกต่างของความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชนบทแต่ละภูมิภาคและทำให้มองเห็นเงื่อนไขความแตกต่างและความคล้ายคลึงกันของกระบวนการการสร้างประชาธิปไตยในชนบทของภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทยได้เป็นอย่างดี

การกล่าวถึงพื้นที่เป้าหมายของการศึกษาว่าเป็นพื้นที่ “ชนบท” ในที่นี้ ไม่ได้หมายความถึงสาระความเป็น “ชนบท” ตามความหมายทั่วไปที่ใช้กัน เนื่องจากว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ทำให้สาระของความเป็น “ชนบท” นั้นแปรเปลี่ยนจากเดิมไป แต่สังคมความรู้ของไทยยังไม่สามารถที่จะสร้างคำให้ตรงกับความเป็นจริงของ “ชนบท” อย่างเห็นพ้องต้องกัน เช่น บางท่านเรียกคนกลุ่มใหม่ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ “ชนบท” ว่า “คนชั้นกลางรุ่นใหม่” บางท่านเรียกสังคมชนบทว่า “สังคมชายขอบของการผลิตสมัยใหม่ที่ยังดำรงการผลิตเกษตรกรรมอยู่” บางท่านใช้คำว่า “กึ่งเมือง-กึ่งชนบท” เป็นต้น

การใช้คำว่า “ชนบท” ในที่นี้จะใช้เป็นเบื้องต้นจนกว่าผลการศึกษาจะสามารถสร้างมโนทัศน์ (concept) ใหม่ ที่จะใช้ในการเรียกและแทนความหมายให้สังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างไพศาลนี้ได้ตรงกับความเป็นจริงมากขึ้น ดังที่ Partha Chatterjee นักคิดคนสำคัญของกลุ่ม Subaltern Studies ได้เรียกร้องให้คิดมโนทัศน์เกี่ยวกับสังคมชาวนากันใหม่ (new conceptual work) [15]

ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท”ในสังคมไทยบน “ความเคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย” จะแบ่งการศึกษาออกเป็นสองส่วน **ส่วนแรก** ได้แก่ การศึกษาเพื่อเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของ “ชนบท” ในมิติต่างๆ โดยจะมุ่งเน้นให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของปฏิสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ที่เคยถูกเรียกว่าเป็น “ชนบท” กับพื้นที่ที่ถูกเคยถูกเรียกว่า “เมือง” เพื่อที่จะเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายในส่วนที่ทับซ้อน/เชื่อมต่อกัน โดยเน้นให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงหลายมิติหลายระดับที่เกิดขึ้นในพื้นที่ “ชนบท” ทั้งเจ็ดพื้นที่ท่ามกลางปฏิสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลา

การศึกษาในส่วนแรกนี้ จะศึกษาเปรียบเทียบและยกระดับความเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงทั้งเจ็ดพื้นที่เพื่อที่จะทำให้เข้าใจถึงความแตกต่างและความคล้ายคลึงกันของพื้นที่แต่ละแห่งที่เป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในพื้นที่กับอำนาจรัฐและอำนาจทางเศรษฐกิจในแต่ละช่วงเวลา และปฏิสัมพันธ์ในแต่ละช่วงเวลานี้ได้ส่งผลทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของผู้คนในพื้นที่อย่างไร และนำไปสู่การจัดตั้งทางสังคมและการเมืองอย่างไร

การศึกษาปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวอย่างเป็นประวัติศาสตร์จะทำให้เห็นความคลี่คลายและเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่มีการต่อสู้ต่อรองอย่างซับซ้อนมากขึ้นของคนแต่ละกลุ่มที่เติบโตและเสื่อสลายลงภายใต้เงื่อนไขทางสังคมเศรษฐกิจและวัฒนธรรม และทำให้เห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนแต่ละกลุ่มนั้นได้ส่งเสริมหรือขัดขวางการสร้างพื้นที่การต่อรองทางการเมืองของคนส่วนใหญ่หรือไม่อย่างไร

---

15 ParthaCHATTERJEE“Peasant cultures of the twenty-first century”Inter-Asia Cultural Studieshttp://www.informaworld.com/smpp/title~content=t713701267

หลังจากสร้างความเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้นนี้ชัดเจนแล้ว โครงการวิจัยนี้จะพยายามเสนอแบบแผนหรือแนวทางในการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อที่จะทำให้เกิดการเคลื่อนไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่คนทุกกลุ่มในสังคมไทยได้ส่วนแบ่งการใช้อำนาจอย่างเสมอภาคมากขึ้น โดยคนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างเหมาะสมภายใต้หลักนิติรัฐ สามารถต่อรองกันอย่างสงบสันติ และสามารถร่วมมือกันอย่างฉลาดและสร้างสรรค์ โดยมีความขัดแย้งและความรุนแรงน้อยลง

ส่วนที่สองของการศึกษานี้ได้แก่ การศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับกระบวนการเคลื่อนไปสู่ประชาธิปไตยของสังคมการเมืองอื่น เพราะการนำเสนอแบบแผนหรือแนวทางในการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่จะทำให้เกิดการเคลื่อนไปสู่ประชาธิปไตยนั้นไม่อาจจะพิจารณาได้จากข้อสรุปของสังคมการเมืองไทยเพียงอย่างเดียว การศึกษาเชิงเปรียบเทียบเพื่อทำให้เข้าใจได้มากขึ้นจำเป็นต้องมีตัวอย่างของสังคมอื่นมาช่วยในการพิจารณาด้วย

การศึกษานี้จะเลือกประเทศญี่ปุ่นกับประเทศมาเลเซียเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบ การเลือกประเทศญี่ปุ่นก็เพราะว่าการปกครองท้องถิ่นของญี่ปุ่นเป็นผลมาจากการเคลื่อนไหวของชาวชนบทไม่น้อย ดังนั้นหากเข้าใจการเคลื่อนไหวของชาวชนบทญี่ปุ่นที่ทำให้เกิดการสร้างพื้นที่ประชาธิปไตยในความหมายที่ท้องถิ่น-มีอิสระเชิงสัมพัทธ์ (Relative Autonomy) ก็อาจจะทำให้มองเห็นหรืออาจนำเสนอแนวทางได้แจ่มชัดขึ้น

การเลือกประเทศมาเลเซียก็เพราะว่าการเมืองในท้องถิ่น/ชนบทมาเลเซียมีส่วนผสมของรูปแบบการแบบจารีตและสมัยใหม่ผสมผสานกันอยู่ และในด้านหนึ่งก็ได้ทำให้ช่องทางในการต่อรองทางการเมืองของผู้คนเป็นไปได้โดยไม่ยากนัก ในอีกด้านหนึ่ง ความขัดแย้งทางการเมืองในปัจจุบันซึ่งเป็นผลมาจากการการเคลื่อนย้ายทางสังคมของคนมาเลเซียในทศวรรษที่ผ่านมา และพื้นฐานความขัดแย้งทางชาติพันธ์ซึ่งสัมพันธ์กับความขัดแย้งทางเศรษฐกิจ (ชนชั้น) เป็นประเด็นที่น่าศึกษาเปรียบเทียบกับสังคมการเมืองไทย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเปลี่ยนแปลงอันซับซ้อนทุกมิติของ “ชนบท” ในภูมิภาคต่างๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสังคมชนบท และส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมและโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของคนกลุ่มต่างๆ ในชนบท ทำให้คนชนบทเหล่านี้เคลื่อนไหวทางการเมืองในหลายลักษณะที่ถือได้ว่าเป็นกระบวนการเคลื่อนเข้าสู่ประชาธิปไตยในระดับรากหญ้า

2. เพื่อให้เข้าใจอย่างละเอียดชัดเจนเกี่ยวกับกระบวนการการสร้าง “สังคมประชาธิปไตย” ในระดับรากหญ้าที่มีความสัมพันธ์กับการเมืองในระบอบประชาธิปไตยระดับชาติ ซึ่งเป็นประโยชน์ รวมทั้งช่วยให้เข้าใจในภาพรวมของความก้าวหน้าของประชาธิปไตยในสังคมไทยว่ามีปัญหาอย่างไร ทั้งในระดับโครงสร้างการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และระดับปฏิบัติการ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการแสวงหาแนวทางในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมการเมืองไทยให้มีความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น โดยคนในสังคมประชาธิปไตยมีสำนึกในความเท่าเทียมในการมีส่วนร่วมทางการเมืองทุกระดับ และมีความรู้และจินตนาการที่สามารถเชื่อมต่อ “ผลประโยชน์” ส่วนตนเข้ากับ “ชุมชน” ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับหมู่บ้านท้องถิ่น ไปจนถึงระดับชาติ

แนวทางในการศึกษา

การศึกษาจะแบ่งออกเป็น 2 ระยะ

ระยะแรก ศึกษาความเปลี่ยนแปลงทุกมิติของพื้นที่ “ชนบท” เพื่อเข้าใจพัฒนาการและปัญหาของ “ประชาธิปไตย” ในชนบท

ระยะที่สอง ศึกษาและวางแผนเพื่อแนวทางในการสร้างกระบวนการ “ประชาธิปไตยรากฐาน” ที่สอดคล้องไปกับความเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของสังคมไทยโดยรวมและทำให้ประชาธิปไตยของไทยเข้มแข็งและมีเสถียรภาพ โดยการศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับประเทศญี่ปุ่น และมาเลเซีย

แนวทางการวิจัยระยะแรก

การศึกษาระยะแรกในหกพื้นที่

เป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงทุกมิติของพื้นที่ “ชนบท”โดยเน้นพัฒนาการและปัญหาของ “ประชาธิปไตย” ในชนบทนั้น การทำงานวิจัยระยะแรกนี้จะร่วมกันทำงานใน 7 โครงการเพื่อศึกษาใน 4 มิติ ดังต่อไปนี้

1. ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ ในชนบทอย่างเป็นประวัติศาสตร์
2. ความเปลี่ยนแปลงในการ “จัดตั้ง” ทางสังคม
   -การเมืองสถาบัน
   -การเมืองนอกสถาบันแต่มีความสัมพันธ์กับการเมืองสถาบัน
3. ความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิด
4. ความเปลี่ยนแปลงในการเมือง “ของ” ประชาชน

1.ประเด็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนในชนบท

เป็นการศึกษาความเปลี่ยนแปลงเชิงประวัติศาสตร์ในด้านเศรษฐกิจและสังคมของชนบทตั้งแต่ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา เพื่อเป็นพื้นฐานความรู้สำหรับการทำความเข้าใจความรู้สึกนึกคิดและการแสดงออกทางการเมืองของคนชนบท ที่จะช่วยในการวิเคราะห์และอธิบายพัฒนาการและปัญหาของ “ประชาธิปไตย” ในชนบทในท้ายที่สุด

เหตุที่เน้นช่วงทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาก็เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่มีการขยายตัวของรัฐและการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์เข้าครอบคลุมพื้นที่ชนบทมากขึ้น อันเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่งในพื้นที่ “ชนบท” ที่ทำให้ชนบทแตกต่างจากอดีตอย่างมาก และความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในชนบทที่เริ่มขึ้นในทศวรรษ 2520 นี้ยังคงดำเนินสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนในชนบทจะเน้นที่การทำให้ “เวลา” หรือ “ความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย” เป็นการคิดและ เห็นพ้องต้องกันของคนในพื้นที่เอง เพื่อที่จะทำให้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบทอย่างมีความสัมพันธ์กับชีวิตที่เป็นจริงของผู้คน และเป็นการมองจากสายตาของคนในชนบทเอง ซึ่งนอกจากจะทำให้ความรู้ที่นักวิชาการสร้างขึ้นอิงฐานความเข้าใจตนเองของคนชนบทแล้วยังทำให้คนนอก เช่น ชนชั้นกลางในเมือง เข้าใจมุมมองของคนในชนบทเพิ่มขึ้นด้วย

2. ประเด็นความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งทางสังคม

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของคนในชนบทในแต่ละช่วงเวลา ย่อมนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงในการ “จัดตั้ง” ทางสังคมเพื่อให้สอดคล้องไปกับวิถีชีวิตและปัญหาที่กลุ่มคนต่างๆ เผชิญภายใต้การเปลี่ยนแปลงสถานะและบทบาทของตนเองในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งการศึกษาในเรื่องนี้จะแบ่งออกเป็น 2 ประเด็นย่อย คือ ***การเมืองเชิงสถาบัน*** และ ***การเมืองนอกสถาบัน***

ประเด็น*การเมืองเชิงสถาบัน* จะศึกษาโดยมองผ่านความเปลี่ยนแปลงขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเปลี่ยนแปลงในองค์การบริหารส่วนตำบล ทั้งในแง่ของตัวบุคคลที่เข้ามาสู่ตำแหน่งต่างๆ ในองค์การบริหารส่วนตำบล และบทบาทในการกำหนด นโยบายและโครงการต่างๆ ขององค์การบริหารส่วนตำบล โดยพิจารณาอย่างสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทและความเปลี่ยนแปลงของการเมืองระดับชาติ

เมื่อพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของบุคคลที่เข้ามาสู่ตำแหน่งในองค์กรบริหารส่วนตำบลจากการเลือกตั้งที่ผ่านมาสี่รุ่น เห็นได้ชัดว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมได้ทำให้เกิดการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจใหม่ภายในท้องถิ่น-ชุมชน และทำให้เกิดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมการเมืองแบบใหม่ขึ้นมา

การศึกษาการเมืองเชิงสถาบันนี้จะศึกษาความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอำนาจในท้องถิ่นโดยพิจารณาให้เห็นถึงความสัมพันธ์ลักษณะใหม่ที่ก่อกำเนิดขึ้นมาหลายมิติ โดยมุ่งทำความเข้าใจว่า ในเงื่อนไขที่เกิดสถาบันทางการเมืองแบบใหม่ในชนบทที่มีลักษณะเฉพาะอันเป็นผลมาจากโครงสร้างการเมืองระดับชาติ ประชาชนในท้องถิ่นเลือกที่จะสร้างสัมพันธ์กับนักการเมือง อบต.ในรูปแบบใด และประชาชนกับนักการเมืองท้องถิ่นสานสัมพันธ์กับนักการเมืองท้องถิ่นระดับชาติอย่างไร

แม้ว่าประเด็นที่ใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษา (point of departure) จะเป็นเรื่องความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์เชิงสถาบันระหว่าง อบต.กับประชาชน แต่ก็จะพยายามทำความเข้าใจถึงการเชื่อมโยงระหว่างประชาชนกับการเมืองเชิงสถาบันในทุกระดับ เช่น ระดับจังหวัด ระดับพรรคการเมือง ระดับรัฐชาติ

ประเด็น*การเมืองนอกสถาบัน* จะศึกษาการรวมกลุ่มของชาวบ้านที่มีบทบาทในการแบ่งสรรและการจัดการทรัพยากรในรูปแบบต่างๆ เช่น กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มแม่บ้าน หรือ กลุ่มเครือข่ายใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ฯลฯ โดยเน้นบทบาทของชาวบ้านในการจัดตั้งองค์กรและการเคลื่อนไหวทางการเมือง แต่ก็จะคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง

ชาวบ้านกับคนภายนอก เช่น นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการ สื่อมวลชน ฯลฯ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับการเมืองเชิงสถาบันหรือการเมืองระดับชาติด้วย

ความเปลี่ยนแปลงในกลุ่มชาวบ้านที่ได้จัดตั้งองค์กรลักษณะต่าง ๆ ขึ้นมานี้ นับเป็นหมุดหมายสำคัญของกระบวนการเคลื่อนเข้าสู่ประชาธิปไตย การทำความเข้าใจถึงพัฒนาการของการรวมกลุ่มบทบาท และการเข้าไปต่อรองกับการเมืองระดับท้องถิ่นและระดับชาติในบริบทที่เปลี่ยนแปลง จะทำให้มองเห็นถึงโอกาสในการเสริมสร้างพลังของประชาธิปไตยในสังคมมากขึ้น

การศึกษาการรวมกลุ่มชาวบ้าน จะพิจารณาทั้งกลุ่มที่เกิดขึ้นเองโดยมีเงื่อนไขทางสังคมและเศรษฐกิจเป็นแรงผลักดัน และกลุ่มชาวบ้านที่ได้รับการจัดตั้งโดยรัฐ เพื่อที่จะมองเห็นทางเลือกต่าง ๆ ของชาวบ้านในการสร้างอำนาจต่อรองหรือสร้างโอกาสในการเข้าถึงทรัพยากร และที่สำคัญจะช่วยให้เข้าใจถึงการสร้างช่องทางในการเชื่อมต่อกับการเมืองเชิงสถาบันของกลุ่มชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

แม้ว่าประเด็นที่ใช้เป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษา คือ การจัดตั้งองค์กรของชาวบ้านทั้งที่จัดตั้งขึ้นมาเองและจัดตั้งโดยรัฐ แต่ก็จะเชื่อมต่อให้เห็นว่ากลุ่มชาวบ้านที่จัดตั้ง “นอกสถาบันการเมือง” นั้นมีความหมายต่อการเมืองเชิงสถาบัน เช่น การเลือกตั้ง อย่างไร และมีผลหรือไม่อย่างไรต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ของชาวบ้าน ซึ่งจะทำให้มองเห็นถึงพลังของสังคม-ชุมชนในการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยและ/หรือปัญหาในกระบวนการเปลี่ยนไปสู่ประชาธิปไตยของไทยได้กว้างขวางและชัดเจนขึ้น

3.ประเด็นความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรมและความรู้สึกนึกคิด

จะศึกษาผ่านกระบวนการสร้างวัฒนธรรมใหม่ที่ตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของคนในชนบท โดยศึกษาผ่าน “สื่อ” ทางวัฒนธรรมทุกรูปแบบ เช่น เพลง วิทยุชุมชน การพบปะสนทนา (แหล่งที่พบปะ และเนื้อหาที่สื่อสารกันในวงเสวนา) ว่ามีความหมายระดับลึกในเชิงการเมืองอย่างไร

หากมองว่าวัฒนธรรมคือระบบของความหมายที่ผูกพันชีวิตของคนไว้กับสังคม ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมย่อมทำให้ผู้คนเกิดการให้ความหมายแก่ชีวิต และสังคมรอบตัวในวิถีทางใหม่ ซึ่งจะส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด การให้คุณค่าต่อสิ่งดี/เลว และนำมาสู่การสร้างสรรค์สรรพสิ่งทางวัฒนธรรมใหม่ เพื่อให้ตรงใจหรือตรงกับอารมณ์ความรู้สึกของตนเอง อาจกล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้น เป็นผลโดยตรงของโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกยิ่งเสียกว่าลักษณะทางภววิสัยของสังคม ทำให้อุดมการณ์ทางการเมืองและการปลุกเร้าอารมณ์ความรู้สึกมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนทุกกลุ่ม

อนึ่ง การเมืองระบอบประชาธิปไตยย่อมไม่ใช่เพียงแค่รูปแบบเท่านั้น หากแต่ต้องคำนึงถึงโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดที่เอื้อต่อการจรรโลงสังคมประชาธิปไตยด้วย การศึกษาเรื่องเหล่านี้ที่ผ่านมาจำกัดอยู่ที่การศึกษาเชิงปริมาณที่เน้นการวัดทัศนคติของคนเกี่ยวกับประชาธิปไตย ทำให้ไม่สามารถทำความเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของผู้คนอย่างลึกซึ้งได้

จุดเริ่มต้นที่ใช้ในการศึกษาเรื่องการเมืองวัฒนธรรมในชนบท คือการวิเคราะห์ความหมายของกิจกรรมทางสังคมวัฒนธรรมของชาวบ้านซึ่งจะต้องศึกษาอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง เพื่อที่จะทำให้เข้าใจ “ความเฉพาะ” ของ

ความหมายที่ชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างขึ้นมา เพื่อประโยชน์ในการปรับตัวรับกับสถานการณ์หรือความเปลี่ยนแปลงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งความเข้าใจในเรื่องนี้จะนำไปสู่การอธิบายทั้งความก้าวหน้าและปัญหาที่มีอยู่ในกระบวนการเคลื่อนไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยในสังคมไทยโดยรวม และช่วยให้เข้าใจความขัดแย้งในสังคมไทยได้ลึกซึ้งขึ้นด้วย

4. ประเด็นความเปลี่ยนแปลงในการเมือง “ของ” ประชาชน

การศึกษาเรื่องความเปลี่ยนแปลงในการเมือง “ของ” ประชาชน จะศึกษาผ่านการรวมกลุ่มและการแสดงออกทางการเมืองที่สามารถ/ไม่สามารถเข้าไปร่วมแบ่งสรรหรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่างๆ ทั้งในชุมชนและส่วนที่มาจากสถาบันทางการเมืองที่เป็นทางการในท้องถิ่นและในส่วนกลาง รวมไปถึงการเข้าร่วมทางการเมืองโดยตรงไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มเพื่อต่อต้านโยบายบางอย่างของรัฐ เช่น กลุ่มที่สัมพันธ์อยู่กับนักพัฒนาเอกชน หรือการรวมกลุ่มเพื่อสนับสนุน/ต่อต้านรัฐบาลโดยรวม (คนเสื้อแดง คนเสื้อเหลือง)

การเชื่อมตนเองเข้ากับการเคลื่อนไหวการเมืองในระดับที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ย่อมไม่ใช่ผลผลิตของปัจจัยทางสังคมเศรษฐกิจเพียงปัจจัยเดียวอย่างแน่นอน หากแต่เป็นผลรวมของการปะทะประสานกับความเปลี่ยนแปลงหลากหลายมิติที่เกิดขึ้นรอบตัว และกลั่นกรองมาสู่การสร้างความหมายร่วมทางการเมือง อันนำมาซึ่งการตัดสินใจที่จะเคลื่อนไหวที่สุ่มเสี่ยงต่อความปลอดภัยของชีวิต

ดังนั้นจุดเริ่มต้นสำหรับการศึกษาในประเด็นนี้ จึงได้แก่การศึกษาขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนกลุ่มต่างๆในชนบท โดยมุ่งอธิบายเชื่อมโยงกับความเปลี่ยนแปลงหลากมิติในชีวิตคนแต่ละกลุ่ม เพื่อที่จะทำให้เข้าใจได้ถึงความเปลี่ยนแปลงในระดับลึกของการกลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ชุมชนในจินตนาการแบบใหม่” เช่น ชุมชน “คนเสื้อแดง” หรือ “คนเสื้อเหลือง” และการมีอัตลักษณ์แห่งการเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย

การศึกษาในประเด็นการเมือง “ของ” ประชาชนนี้ต้องการจะทำให้เข้าใจในภาพรวมของความเปลี่ยนแปลงในจินตนาการของชาวบ้านที่มีต่อการเมือง กล่าวคือ ในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านก่อนหน้า 2540 ที่สัมพันธ์อยู่กับนักพัฒนาเอกชนได้สร้างคำว่า “ การเมืองภาคประชาชน” ขึ้นมา ในช่วงเวลาแรกของการสร้างคำเพื่อใช้แสดงการเคลื่อนไหวของชาวบ้านนี้ ผู้วิจัยได้พยายามเสนอคำว่า “การเมืองภาคพลเมือง” โดยมุ่งเน้นให้ชาวบ้านมีจินตนาการเชื่อมต่อกับรัฐในฐานะ “ พลเมือง” แต่กลับมาได้รับความนิยมเพราะผู้ที่ร่วมเคลื่อนไหวทั้งหมดชื่นชอบและสื่อความหมายกับ “ การเมืองภาคประชาชน” ได้อย่างตรงใจกว่า เพราะกรอบความคิดที่กำหนดความเคลื่อนไหวนั้นมุ่งเน้นให้รัฐแก้ไขปัญหาให้ประชาชนไม่ได้เรียกร้องสิทธิในฐานะพลเมือง ดังนั้น ในงานวิจัยนี้จึงจะใช้คำที่มีความหมายกว้างกว่าทั้งสองคำดังกล่าว ได้แก่ คำว่า การเมือง “ ของ” ประชาชน

การศึกษาทั้งสี่มิติของความเปลี่ยนแปลงในชนบทนี้ จะศึกษาโดยใช้แนวพินิจเชิงประวัติศาสตร์ (Historical approach) ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชนบทได้อย่างชัดเจนและละเอียดอ่อนมากขึ้น และจะศึกษาทั้งสี่มิติอย่างมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน เพื่อที่จะทำให้เข้าใจถึงพัฒนาการและปัญหาของประชาธิปไตยไทยอย่างกว้างขวาง ซับซ้อน และรอบด้าน

การเน้นการวิจัยด้วยแนวพินิจทางประวัติศาสตร์ก็เพื่อจะทำให้การศึกษาวิจัยแต่ละโครงการได้มีโอกาสในการนำเสนอความเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนพอในการทำความเข้าใจการปรับตัวของคนแต่ละกลุ่มในพื้นชนบทที่แตกต่างกันว่า

คนแต่ละกลุ่มสามารถปรับตัวได้/ไม่ได้ในเงื่อนไขอะไร คนกลุ่มใดปรับตัวเข้าสู่การเมืองสถาบัน คนบางกลุ่มปรับตัวเข้ากับการเมืองนอกสถาบัน การศึกษาเช่นนี้จะทำให้เห็นความซับซ้อนของความเปลี่ยนแปลงได้ดีกว่า

วิธีการวิจัย

1. เน้นแนวพินิจทางประวัติศาสตร์ ที่คำนึงถึงบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างละเอียดอ่อน โดยจะทำงานร่วมกับนักวิจัยในพื้นที่ทั้งทางด้านเอกสารและลงพื้นที่สนาม

2. ปรับการใช้แนวคิดทางด้านสังคม-ประวัติศาสตร์ (Socio-historical context) และนำทฤษฎีทางสังคมศาสตร์มาปรับใช้ตามความเหมาะสม โดยทำงานร่วมกับนักวิจัยในพื้นที่ซึ่งจะมีการประชุมเชิงสนับสนุนความคิดทางทฤษฎีอย่างต่อเนื่อง

3. เน้นวิธีการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมของฝ่ายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเมื่อลงทำงานร่วมกับนักวิจัยในพื้นที่ และเน้นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยเจ็ดพื้นที่กับวงวิชาการทั่วไป

4. ยกระดับการศึกษาเชิงพื้นที่ทั้งหมดให้สอดประสานกันและมองภาพรวมความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไทย

5. วิจัยเอกสารเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ของประเทศญี่ปุ่นและมาเลเซียที่ส่งผลต่อกระบวนการเคลื่อนไปสู่ประชาธิปไตย (หากมีโอกาสจะเดินทางลงพื้นที่ทั้งสองประเทศ)

วิธีดำเนินงานวิจัย

1. ติดตามและมีส่วนร่วมในกระบวนการทำงานของนักวิจัยทุกพื้นที่และทุกขั้นตอนการวิจัย
2. จัดการประชุมรายงานความก้าวหน้าเป็นระยะ เพื่อที่จะสามารถมองเห็นและแก้ไขปัญหาที่ เกิดขึ้นระหว่างการวิจัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในการรายงานผลการวิจัยของทุกพื้นที่ในแต่ละรอบหกเดือน
3. ตรวจสอบ ประเมิน และแก้ไขผลงานวิจัยของทุกพื้นที่ในแต่ละรอบหกเดือน
4. ปรับใช้ทฤษฎีสังคมศาสตร์ในการอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคม “ ชนบท” ไทย

วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมและยกระดับการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบททั้งเจ็ดพื้นที่ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม ตลอดจนโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของคนในชนบทอย่างเป็นประวัติศาสตร์ และเน้นให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองในหลายลักษณะ โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์และอธิบายการเคลื่อนไหวในแง่ของ “การสร้างประชาธิปไตยในชนบท” เพื่อเข้าใจความก้าวหน้าและปัญหาของระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทยในทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

2. เพื่อที่จะเสนอแนวทางแบบแผนหรือแนวทางในการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อที่จะทำให้เกิดการเคลื่อนไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย

พื้นที่การทำวิจัย

การเลือกพื้นที่ในการศึกษาจะแบ่งออกเป็นสามลักษณะ ซึ่งจะเลือกโดยเน้นพื้นที่ที่มีความแตกต่างในความสัมพันธ์ระหว่าง " เมือง" กับ "ชนบท" 1."ชนบท" ที่ห่างไกลเมือง 2. พื้นที่ "ชนบท" ที่อยู่ไม่ไกล/ไม่ใกล้กับเมือง 3. ชนบทในเขตเมือง (หรือมีความเป็นเมืองแล้ว)

การเลือกพื้นที่ศึกษาสามลักษณะต้องการที่จะทำให้เห็นการเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดได้ชัดเจนขึ้น การเลือกระยะทางความไกล-ใกล้ กับศูนย์กลางอำนาจนั้นจะคำนึงถึงระยะทางทั้งทางด้านกายภาพ และทางนามธรรมด้วย เช่น ระยะทางห่างจากเมือง และระยะห่างทางชาติพันธุ์ เป็นต้น

การเลือกพื้นที่เพื่อเอื้ออำนวยให้แก่ความเข้าใจความแตกต่างของ "ชนบท" ในแต่ละภูมิภาค และเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงทั้งสี่มิติโดยการศึกษาเปรียบเทียบ จึงจะเลือกพื้นที่ศึกษาทั้งหมด 6 พื้นที่ ได้แก่**ภาคเหนือตอนบน ภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลาง(ตะวันตก) ภาคตะวันออก ภาคอีสาน ภาคใต้ตอนล่าง**

นักวิจัยในแต่ละพื้นที่ดังนี้
ภาคเหนือตอนบน ได้แก่ รองศาสตราจารย์ สมชาย ศิลปปรีชากุล
ภาคเหนือตอนล่าง ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวนิช
ภาคกลาง ได้แก่ รองศาสตราจารย์ ดร. ประภาส ปิ่นตกแต่ง
ภาคตะวันออก ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุญเชิด หนูอิ่ม
ภาคอีสาน ได้แก่ อาจารย์ มานะ นาคำ และ อาจารย์มนต์ชัย ผ่องศิริ
ภาคใต้ตอนล่าง ได้แก่ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณฐพงศ์ จิตรนิรัตน์

พื้นที่การทำวิจัยระยะที่สอง การวางแผนเพื่อสร้าง "ประชาธิปไตยรากฐาน"

ภายหลังจากการศึกษาอันทำให้เข้าใจปัญหา "ประชาธิปไตยรากฐาน" แล้ว การศึกษาระยะต่อมาได้แก่ การสร้างรูปแบบหรือนพ แนวทางแนวทางแบบแผนหรือนำเสแนวทางในการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อที่จะทำให้เกิดการเคลื่อนไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย โดยจะเน้นให้**การเมืองสถาบัน**นั้นยืดหยุ่นและตอบสนองแก่การมีส่วนร่วมของการเมืองทุกมิติของชาวบ้านที่เปลี่ยนมาเป็นพลเมือง

ระยะเวลาการวิจัย

ระยะแรก เป็นการทำงานร่วมกับนักวิจัยในพื้นที่ 6 พื้นที่ใช้เวลา 2 ปี ในระหว่างทำวิจัย จะจัดสัมมนารายงานความก้าวหน้าร่วมกับรายงานการวิจัยในพื้นที่ต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและต่อสาธารณะเป็นระยะหกเดือน/ครั้ง

ระยะที่สอง ใช้เวลา 12 เดือนโดยแบ่งเป็นระยะ 6 เดือนแรก จะทำงานวิจัยการสรุปและยกระดับการอธิบายความเปลี่ยนแปลงของ “ชนบท” ไทยในภาพรวม ในเวลา6 เดือนที่สอง นำเสนอแนวทางแนวทางแบบแผนหรือแนวทางในการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อที่จะทำให้เกิดการเคลื่อนไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย

แผนการดำเนินงาน

ระยะแรก

หกเดือนแรก

-ทำงานร่วมกับนักวิจัยใน7พื้นที่ เพื่อสำรวจพรมแดนความรู้ประวัติศาสตร์/สังคมศาสตร์ที่ศึกษาในพื้นที่ และศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม โดยจะเดินทางลงพื้นที่อย่างน้อย 1 ครั้ง ต่อพื้นที่

-จัดประชุมเพื่อรายงานความก้าวหน้า 6 เดือนของโครงการวิจัย 7 พื้นที่

หกเดือนที่สอง

-ทำงานร่วมกับนักวิจัยใน 7 พื้นที่ เพื่อทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมในแต่พื้นที่ และเข้าใจความเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม :การเมืองสถาบันและการเมืองนอกสถาบันโดยลงพื้นที่อย่างน้อยหนึ่งครั้งต่อพื้นที่

-จัดประชุมเพื่อรายงานความก้าวหน้า 6 เดือนที่สองของโครงการวิจัย 7 พื้นที่

หกเดือนที่สาม

-ทำงานร่วมกับนักวิจัยในพื้นที่ เรื่องความเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม :การเมืองสถาบันและการเมืองนอกสถาบัน ความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงการเมืองของประชาชน โดยลงพื้นที่อย่างน้อยหนึ่งครั้งต่อพื้นที่

-จัดประชุมเพื่อรายงานความก้าวหน้า 6 เดือนที่สามของโครงการวิจัย 7 พื้นที่

หกเดือนที่สี่

-ทำงานร่วมกับนักวิจัยในพื้นที่ เรื่องความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงการเมืองของประชาชน โดยลงพื้นที่อย่างน้อยหนึ่งครั้งต่อพื้นที่

-ติดตามงานสรุปของแต่ละพื้นที่

-จัดประชุมสัมมนาใหญ่ของโครงการทั้ง 7 พื้นที่

ระยะที่สอง

หกเดือนแรก

-ทำงานวิจัยการสรุปและยกระดับการอธิบายความเปลี่ยนแปลงของ “ชนบท” ไทยในภาพรวม โดยที่อาจจะต้องลงพื้นที่ในบางพื้นที่เพื่อเสริมข้อมูลที่ต้องการเพิ่ม

-จัดทำงานวิจัยรายกรณีเพื่อเสริมประเด็นที่ต้องการเพื่อที่จะให้ภาพรวมของการสรุปนั้นสมบูรณขึ้น

(การจัดเตรียมงานวิจัยรายกรณีอาจจะต้องเตรียมในช่วงหกเดือนที่สี่ของระยะแรก)

หกเดือนที่สอง

-นำเสนอแนวทางแบบแผนหรือแนวทางในการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อที่จะทำให้เกิดการเคลื่อนไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย

-รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ทั้งสองระยะ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. องค์ความรู้ความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์สี่มิติในพื้นที่ “ชนบท”ทุกภูมิภาค ซึ่งจะทำให้สังคมไทยมีจินตนาการใหม่ที่สอดคล้องกับความเป็นจริงมากที่สุดและเอื้อต่อการทำความเข้าใจความหมายของความเปลี่ยนแปลงใน “ชนบท”

2. การศึกษาเปรียบเทียบ”ชนบท” ในแต่ละภูมิภาคเชิงเปรียบเทียบและภาพรวม จะทำให้เห็นเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์และการปรับตัวของผู้คนที่ทำให้เกิดความแตกต่างกัน ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้และการใช้เหตุผลในด้านที่แต่ละกลุ่มในสังคมได้มองเห็นซึ่งกันและกันชัดเจนขึ้น อันน่าจะทำให้ลดความขัดแย้งอันเกิดจากความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน

3. องค์ความรู้ทั้งหมดสามารถที่จะนำไปสู่การนำเสนอการสร้างนโยบายของรัฐที่สามารถจำแนกความแตกต่างของแต่ละพื้นที่ได้ชัดเจนขึ้น ขณะเดียวกันก็มีรายงานการศึกษาเปรียบเทียบเพื่อชี้ให้เห็นลักษณะเด่น-ข้ออ่อนในภาพรวมด้วย

4. ความรู้ที่ได้จากการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ น่าจะส่งผลทำให้คนชนบทในแต่ละพื้นที่สามารถที่เข้าใจตนเองได้มากขึ้น และสามารถมองเห็นแนวทางในการปรับตัวเข้าสู่กระบวนการประชาธิปไตยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.เอกสารการศึกษา**ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยใน “ชนบท”** ฉบับสมบูรณ์ที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงชนบทและความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ระหว่างชนบทกับเมืองในสี่มิติ(การวิจัยระยะแรก)

2. เอกสารแผนการ**การสร้างประชาธิปไตยรากฐาน**:การเสนอแนวทางแบบแผนหรือแนวทางในการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจเพื่อที่จะทำให้เกิดการเคลื่อนไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยและบทเรียนเปรียบเทียบ (การวิจัยระยะที่สอง)

กระบวนการการผลักดันผลงานออกสู่การใช้ประโยชน์

1.นำเสนอความรู้ที่ค้นพบสู่วงวิชาการและสังคมด้วยการจัดประชุมวิชาการและตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณะ

2.เผยแพร่เอกสารเพื่อสร้างการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่เอื้ออำนวยแก่การมีส่วนร่วมในการกำหนดการเมืองในระดับท้องถิ่น

ผลงานที่ต้องส่งให้ สกว.

<u>1.รายงานความก้าวหน้าระยะ 6 เดือน ที่มีเนื้อหาครอบคลุม</u>

1. รายงานความก้าวหน้าการทำงานวิจัยตามแนวคิดทฤษฎีและกรอบการวิจัยของงานวิจัยทั้ง7พื้นที่
2.รายงานสรุปผลการศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมเชิงเปรียบเทียบ 5 พื้นที่ และเปรียบเทียบการศึกษาภาพรวมความเปลี่ยนแปลงทั้งสี่มิติในการศึกษาหนึ่งชุมชนของ 2 พื้นที่งานวิจัย รวมถึงประเด็นการแลกเปลี่ยนเชิงกรอบคิดระหว่างนักวิจัย 7 พื้นที่
3.รายงานการสำรวจพรมแดนความรู้เบื้องต้นในประเด็นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ของคนในสังคมญี่ปุ่นและมาเลเซียในช่วงเวลาของความเปลี่ยนแปลงที่คล้ายคลึงกัน
ส่งสรุปรายงานความก้าวหน้า พร้อมสรุปรายงานการเงินในรอบ 6 ภายในวันที่ จำนวน 3 ชุด

<u>2. รายงานความก้าวหน้าระยะ 12 เดือน ที่มีเนื้อหาครอบคลุม</u>

1. รายงานพัฒนาการของการทำงานวิจัยตามแนวคิดทฤษฎีและกรอบการวิจัยของงานวิจัยทั้ง7พื้นที่
2. รายงานสรุปผลการศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมในแต่ละพื้นที่ และเข้าใจความเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม :การเมืองสถาบันและการเมืองนอกสถาบัน เชิงเปรียบเทียบ 7 พื้นที่ และสรุปผลการศึกษาเปรียบเทียบการศึกษาภาพรวมความเปลี่ยนแปลงทั้งสี่มิติอีกหนึ่งชุมชนในอีก 2 พื้นที่
3.รายงานการสำรวจพรมแดนความรู้เบื้องต้นในประเด็นการอธิบายเชื่อมต่อระหว่างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจกับกระบวนการ “ เคลื่อนไปสู่ประชาธิปไตย” (Democratization)ของประเทศญี่ปุ่นและมาเลเซีย
ส่งสรุปรายงานความก้าวหน้า พร้อมสรุปรายงานการเงินในรอบ 12 เดือน ภายในวันที่ จำนวน 3 ชุด

<u>3. รายงานความก้าวหน้าระยะ 18 เดือน ที่มีเนื้อหาครอบคลุม</u>

1.รายงานพัฒนาการของการทำงานวิจัยตามแนวคิดทฤษฎีและกรอบการวิจัยของงานวิจัยทั้ง7พื้นที่
2. รายงานสรุปผลการศึกษาความเปลี่ยนแปลงการจัดตั้งทางสังคม :การเมืองสถาบันและการเมืองนอกสถาบัน ความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรม และ ความเปลี่ยนแปลงการเมืองของประชาชนเชิงเปรียบเทียบ 7 พื้นที่และสรุปผลการศึกษาเปรียบเทียบการศึกษาภาพรวมความเปลี่ยนแปลงทั้งสี่มิติอีกหนึ่งชุมชนในอีก 2 พื้นที่ รวมถึงประเด็นการแลกเปลี่ยนเชิงกรอบคิดระหว่างนักวิจัย 7 พื้นที่
3 รายงานการสำรวจพรมแดนความรู้เบื้องต้นในประเด็นปัญหาของ “ การเคลื่อนไปสู่ประชาธิปไตย” ของประเทศญี่ปุ่นและมาเลเซีย
ส่งสรุปรายงานความก้าวหน้า พร้อมสรุปรายงานการเงินในรอบ 18 เดือน ภายในวันที่ จำนวน 3 ชุด

4.รายงานความก้าวหน้าระยะ 24 เดือน ที่มีเนื้อหาครอบคลุม

1. รายงานสรุปผลการทำงานวิจัยตามแนวคิดทฤษฎีและกรอบการวิจัยของงานวิจัยทั้ง7พื้นที่

2. รายงานสรุปผลการศึกษาความเปลี่ยนแปลงในระบบการเมืองวัฒนธรรม ความเปลี่ยนแปลงการเมืองของประชาชน ความเปลี่ยนแปลงในการจัดความสัมพันธ์ทุกมิติในชุมชนสามลักษณ์ 7 พื้นที่เชิงเปรียบเทียบ

3.รายงานสรุปการสำรวจพรมแดนความรู้ในกระบวนการสร้างประชาธิปไตยของประเทศญี่ปุ่นและมาเลเซีย

ส่งสรุปรายงานความก้าวหน้า พร้อมสรุปรายงานการเงินในรอบ 24 เดือน ภายในวันที่ จำนวน 3 ชุด

5.รายงานความก้าวหน้าระยะ 30 เดือน ที่มีเนื้อหาครอบคลุม

1. รายงานความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนของสังคมไทย โดยเน้นให้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรม ภายในท้องถิ่นหรือชุมชนพื้นที่กรณีศึกษาทั้ง 3 กรณี อันเป็นกระบวนการเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของคนชนบทจากการเป็นชาวนาสู่การเป็นพลเมืองของสังคมไทยทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งมีผลต่อการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมการเมืองใหม่ๆ และการเมืองในชนบททั้งการเมือง “ท้องถิ่น” “ท้องที่” และการเมืองของ “ชุมชน” และภาพชีวิตของผู้คนในชนบทที่เปลี่ยนแปลงทั้งในมิติเศรษฐกิจและสังคมว่าได้เข้าไปสัมพันธ์พื้นที่ทางการเมืองใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น

2.การสังเคราะห์ความรู้ในกระบวนการเคลื่อนไปสู่ประชาธิปไตยของประเทศญี่ปุ่นและมาเลเซีย

ส่งสรุปรายงานความก้าวหน้า พร้อมสรุปรายงานการเงินในรอบ 30 เดือน ภายในวันที่ จำนวน 3 ชุด

6.รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ ที่มีเนื้อหาครอบคลุม

1.รายงานการศึกษากรอบแนวคิดที่เหมาะสมในการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ชุมชนไทย

2.รายงานความรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนในภาพรวมที่เชื่อมโยงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมการเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของคนชนบท ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับการเปลี่ยนจากชาวนามาสู่การเป็นพลเมืองของสังคมการเมืองไทย

3.รายงานเปรียบเทียบกระบวนการเคลื่อนไหวไปสู่ประชาธิปไตยของประเทศไทย ญี่ปุ่น และมาเลเซีย

4.ข้อเสนอแนะด้านการสร้างและการจรรโลงประชาธิปไตยที่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของผู้คนในชนบท

ส่งรายงานฉบับสมบูรณ์ พร้อมสื่อประชาสัมพันธ์ (ถ้ามี) ภายในวันที่ 31 สิงหาคม 2559จำนวน 3ชุด พร้อมแผ่นบันทึกข้อมูล และสรุปรายงานการเงินตลอดโครงการ

หัวหน้าโครงการ

ศาสตราจารย์ ดร. อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
(*นักวิจัยผู้ช่วย : สองท่าน* ***)***

นักวิจัยพื้นที่

รองศาสตราจารย์ สมชาย ปรีชาศิลปกุล คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
(เหนือบน : เชียงใหม่)
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวนิช
(เหนือล่าง : สุโขทัย)
รองศาสตราจารย์ ดร. ประภาส ปิ่นตกแต่งคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(ภาคกลาง : นครปฐม)
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์
(ภาคใต้ : สงขลา)
อาจารย์ มานะ นาคำ และ มนต์ชัย
(ภาคอีสาน : ขอนแก่น)
ผศ.ดร บุญเชิด หนูอิ่ม มหาวิทยาลัยบูรพา
(ภาคตะวันออก : จันทบุรี)

รายการ	งวดที่ 1	งวด 2	งวด 3	งวด 4	งวด 5	งวดที่ 6	งวดที่ 7	รวม
1.ค่าตอบแทน	**120,000**	**120,000**	**120,000**	**120,000**	**120,000**	**60,000**	**60,000**	**720,000**
ศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์(20000 บ./เดือน)	120,000	120,000	120,000	120,000	120,000	60,000	60,000	720,000
2.ค่าจ้าง	**180,000**	**180,000**	**180,000**	**180,000**	**180,000**	**180,000**		**1,080,000**
เจ้าหน้าที่โครงการและประสานงานพื้นที่ (15,000บ./คน/เดือน)	180,000	180,000	180,000	180,000	180,000	180,000		1,080,000
3.หมวดค่าใช้สอย	**293,000**	**293,000**	**293,000**	**293,000**	**243,000**	**203,000**		**1,618,000**
3.1 ค่าเดินทางลงพื้นที่ติดตามสนับสนุนโครงการ เดินทาง 7 พื้นที่(ครั้งละ15,000 ตลอดระยะเวลา 3 ปี)	90,000	90,000	90,000	90,000	40,000			400,000
ค่าจัดเวทีร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิและเวทีนำเสนอรายงานความก้าวหน้า รวม12 ครั้ง (ครั้งละ80,000บาท จัด 3 เดือนครั้ง ประกอบด้วย ค่าตอบแทน ค่าเดินทางผู้ทรงคุณวุฒิ ทีมนักวิจัยของโครงการประสานงาน ค่าอาหาร ค่าจัดทำเอกสารประชุม ฯลฯ)	160,000	160,000	160,000	160,000	160,000	160,000		960,000
3.2 ค่าใช้จ่ายในการวิจัยของโครงการ (ค่าReviewเอกสารต่างประเทศค่าเอกสาร/หนังสือไทยและต่างประเทศ)	20,000	20,000	20,000	20,000	20,000	20,000		120,000
3.4 ค่าถ่ายเอกสาร-ค่าวัสดุสำนักงาน –ค่าถอดเทป(ค่าวัสดุเดือนละ 2,000บาท/เดือน ค่าถอดเทปครั้งละ 5,000 บาท/6เดือน)	17,000	17,000	17,000	17,000	17,000	17,000		102,000
3.5ค่าติดต่อประสานงาน (1000บาท/เดือน)	6,000	6,000	6,000	6,000	6,000	6,000		36,000
รวมงบประมาณบริหารจัดการโครงการ	**593,000**	**593,000**	**593,000**	**593,000**	**543,000**	**443,000**	**60,000**	**3,418,000**
4.งวดพิเศษ ก.							**341,800**	**341,800**
5.งวดพิเศษ จ.								**800,000**
5.1 ค่าสนับสนุนการศึกษาวิจัยในพื้นที่เพิ่มเติม 3 พื้นที่								500,000
5.2ค่าจัดกิจกรรมเผยแพร่ผลการดำเนินงาน อาทิ การจัดเวทีนำเสนอต่อสาธารณะ และการจัดทำเอกสารเผยแพร่								300,000
รวมงบประมาณทั้งสิ้น	**593,000**	**593,000**	**593,000**	**593,000**	**543,000**	**443,000**	**401,800**	**4,559,800**

บทที่ ๒
การสังเคราะห์หกพื้นที่ “ชนบท” ไทย

เนื่องจากว่าบทที่ว่าด้วยการสังคราะห์หกพื้นที่” ชนบท “ ไทย ได้รับความสนใจในการขยายความรู้โดยสำนักพิมพ์มติชนได้ขอทำสัญญากับสำนักงานกองทุนสนุบสนุนการวิจัย (สกว.) เพื่อพิมพ์เผยแพร่ (ภาคผนวก) ดังนั้น จึงขอทำเอาบทสังเคราะห์ที่ได้รับการเผยแพร่นี้มานำเสนอในที่นี้ โดยจะขอแบ่งบทในบทที่ ๒ นี้ตามหนังสือเรื่อง **“ ลืมตา อ้าปาก จากชาวนาสู่ผู้ประกอบการ “** ซึ่งการแบ่งบทจะเป็นดังนี้

บท๑ บทนำ

บทที่๒ จาก “สังคมชาวนา” สู่ “ สังคมผู้ประกอบการ”

บทที่ ๓ การสร้างเครือข่ายลักษณะใหม่

บทที่ ๔ ความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด (structure of feeling **)**

บทที่ ๕ เครือข่ายแบบใหม่กับ ประชาธิปไตยจากข้างล่าง (Democracy from below)

บทสรุป (เป็นส่วนเดียวกับบทสรุปผู้บริหารในการนำเสนอนี้**)**

บทนำ

การทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของ “ชนบท” ในสังคมไทยเป็นเรื่องที่มีความหมายและความสำคัญ เพราะท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโครงสร้างสังคมไทยจนเกิดปัญหาในการปรับตัวทางการเมืองที่นำไปสู่ความขัดแย้งและความรุนแรง สังคมไทยกลับขาดความรู้ความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงอันไพศาลและเต็มไปด้วยความซับซ้อนที่เกิดขึ้นในชนบทอย่างเป็นจริง เมื่อไม่สามารถจะอธิบายปรากฏการณ์ใดๆที่เกิดขึ้นในชนบทได้ จึงทำให้สรุปรวม “คุณสมบัติ” ของชนบทและคนในชนบทอย่างง่ายๆตามกรอบความคิดที่ถ่ายทอดมาและถูกทำให้เชื่อว่าเป็นความจริงแท้แน่นอน

ขณะเดียวกัน กรอบความคิดที่กับความเข้าใจชนบทก็ส่งผลให้การคิดและการเคลื่อนไหวการเมืองที่มุ่งหวังอุดมคติของการปกครองแบบประชาธิปไตยก็จะเน้นเพียงบทบาทของชนชั้นกลางในเขตเมืองเป็นหลัก โดยมองไม่เห็น “การเคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย” ของสังคมชนบท ทั้งๆ ที่ระบอบการเมืองประชาธิปไตยย่อมต้องรวมพื้นที่ทั้งหมดไว้เป็นหนึ่งเดียว และประชาธิปไตยย่อมมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดสรรทรัพยากรทั้งหมดของรัฐและสังคมไทยบนทุกพื้นที่ไม่ว่าจะเป็นเขตเมือง เขตชนบท เพื่อให้เกิดมีความเป็นธรรมมากที่สุด ซึ่งจะเป็นแนวทางสร้างรากฐานการกำหนดนโยบายการพัฒนาประเทศที่สมดุลที่จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำของรายได้และทรัพย์สิน และช่วยแก้ไขปัญหาความตึงเครียดและความขัดแย้งในรัฐและสังคมไทยอย่างยั่งยืน

หนังสือเล่มนี้เป็นบทสรุปมาจากโครงการวิจัยเรื่อง **“ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย : ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว” (Changes in Thai “Rural” Society : Democracy on the move)** ที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว)

จุดเริ่มต้นของโครงการวิจัยเกิดขึ้นจากการพบปะพูดคุยกันของเพื่อนนักวิชาการที่ล้วนแล้วแต่กังวลใจในเรื่องความขัดแย้งในสังคมไทย ซึ่งทุกคนเห็นตรงกันว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในระยะเวลากว่าทศวรรษนี้เป็นเรื่องที่ลึกลงไปมากกว่าปรากฏการณ์ที่เห็นและอธิบายกันโดยทั่วไป หากแต่สัมพันธ์อยู่กับความไม่เข้าใจในความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดของสังคม โดยเฉพาะสังคมชนบทไทย ซึ่งความไม่เข้าใจนี้เกี่ยวโยงอย่างลึกซึ้งกับชุดความคิดที่สร้างความหมาย “ความเป็นชนบท” และถูกฝัง (embedded)ไว้ในระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของสังคมไทยอย่างตราตรึง จนทำให้เกิดความไม่รู้หรือรู้ไม่เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบท

ดังนั้น ผู้เขียนและเพื่อนนักวิชาการจึงได้เริ่มต้นขอทุนทำโครงการวิจัยเรื่องนี้ โดยมีความมุ่งหวังที่จะทำให้เกิดความเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบทในทุกภูมิภาคในมิติต่างๆที่เชื่อมต่อกับทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง เพื่อให้วงวิชาการและสังคมโดยรวมได้ตระหนักและเข้าใจความหมายของความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายที่เกิดขึ้น

ความพยายามของ “พวกเรา” ในฐานะนักวิชาการ ก็เพียงเพื่อต้องการให้คนในสังคมมองเห็น “ความจริง” อีกมิติหนึ่งอันอาจจะทำให้เกิดการยับยั้งชั่งใจไม่เชื่ออะไรอย่างไม่ลืมหูลืมตาและก็หวังใจไว้ว่าจะส่งผลทำให้เกิดการทบทวนการตัดสินใจในเรื่องต่างๆเสียใหม่ หรืออาจจะเรียกให้เท่ๆได้ว่าเป็นกระบวนการการ “ คืนการตัดสินใจ” ให้สังคม ซึ่งต้องทำกันในสองด้าน

ด้านแรกที่ต้องทำก่อนอื่น ก็คือ การกระตุกเตือนผู้คนให้ทบทวนความเชื่อในความรู้เดิมเนื่องจากว่าคนในสังคมตัดสินใจกระทำการในเรื่องต่างๆเกิดขึ้นจากความเข้าใจว่าเรื่องที่ตนเองได้รับรู้มานั้นเป็นความจริงแท้แน่นอน ดังนั้น กระบวนการการ “คืนการตัดสินใจ”ให้สังคมของนักวิชาการ จึงจะต้องเริ่มต้นจากการทำให้คนในสังคมเกิดความเข้าใจใหม่ว่าความรู้ชุดเดิมที่เคยมีพลังในการกำกับความเข้าใจและกำหนดการตัดสินใจของคนในสังคมเพราะเชื่อว่าเป็นความจริงแท้แน่นอนไม่แปรเปลี่ยนนั้น ในความเป็นจริงแล้วกลับเป็นสิ่งที่เพิ่งถูกสร้างขึ้นในเงื่อนไขบางประการ การรับรู้เช่นนี้จะทำให้คนในสังคมต้องไตร่ตรองมากขึ้นกว่าเดิม

พร้อมกันไปในอีกด้านหนึ่ง ก็ต้องทำให้การศึกษาของตนเองนั้นมีข้อเสนอในการพิจารณาภาพ/ความเข้าใจชุดนั้นด้วยมุมมองใหม่ ซึ่งจะทำให้เสริมน้ำหนักในการทบทวนไตร่ตรองของคนในสังคม และทำให้คนในสังคมได้เชื่อมความรู้ต่างๆกันใหม่ที่เอื้อให้มองเห็นแนวทางที่จะสามารถแก้ไขหรือผ่อนคลายปัญหา ลดทอนความคับข้องใจ รวมถึงความขัดแย้งในสังคมได้

“พวกเรา” : ผู้วิจัยทั้งหมดมีความปรารถนาที่จะทำทั้งสองด้าน ส่วนที่ว่าการศึกษาวิจัยของพวกเราจะส่งได้อย่างที่ปรารถนาหรือไม่ ขึ้นอยู่กับผู้อ่านและสังคมโดยรวม

ดังนั้น เพื่อที่จะทำให้สังคมเข้าใจและเห็นความเปลี่ยนแปลงในชนบทชัดเจนมากขึ้น เพื่อนนักวิจัยจึงได้เลือกศึกษาพื้นที่ชนบทใน ๖ จังหวัดในภูมิภาคต่างๆ ทั่วประเทศ โดยหวังที่จะให้ครอบคลุมหรือเป็นตัวอย่าง/ตัวแทนของความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดได้ ในแต่ละจังหวัดจะศึกษาชนบท ๓ แห่ง ที่มีความแตกต่างกันในด้านต่างๆ เช่น มีผลผลิตทางการเกษตรต่างชนิดกัน มีการเปลี่ยนไปประกอบอาชีพใหม่ๆที่แตกต่างกัน มีระดับของการกลายเป็นเมืองไม่เท่ากัน ฯลฯ

กรอบคิดที่ได้จากการพบปะพูดคุยของเพื่อนนักวิชาการที่ล้วนแต่ทำงานสอนหนังสือและวิจัยในพื้นที่มายาวนานและได้ใช้เป็นเสมือนแนวทางเบื้องต้นในการศึกษาวิจัยในแต่ละพื้นที่ ได้แก่ ความ

เปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมเกิดขึ้นในพื้นที่ชนบทอย่างไพศาลและลึกซึ้ง ถึงแม้ชนบทแต่ละแห่งจะประสบกับความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันไปบ้างแต่ก็เป็นความเปลี่ยนแปลงที่เปลี่ยนคุณลักษณะและความหมายของชนบทแล้ว

ความเปลี่ยนแปลงอย่างไพศาลนี้เองที่ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในชนบท ทำให้ระบบความสัมพันธ์แบบระบบอุปถัมภ์แบบที่เข้าใจกันมาโดยตลอดนั้นลดความสำคัญลงมากและได้ก่อเกิดความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะใหม่

ที่สำคัญ ความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะใหม่นี้ได้ส่งผลทำให้เกิดกระบวนการเคลื่อนไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย เพราะระบอบประชาธิปไตยเป็นระบอบการเมืองที่ตอบสนองความจำเป็นในชีวิตคนชนบทในปัจจุบันได้ดีที่สุด เนื่องจากเปิดโอกาสให้แก่การต่อรองกันอย่างเสมอภาคมากขึ้น เสียงของผู้คนในชนบทจึงมีความหมายต่อการเมืองการเลือกตั้งในระดับต่างๆสูงขึ้น ซึ่งส่งผลให้โครงการและนโยบายต่างๆ ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและของรัฐเป็นประโยชน์ต่อคนชนบทมากกว่ายุคใด ๆในอดีตที่ผ่านมา

กล่าวได้ว่ากระแสของประวัติศาสตร์ที่เกิดขึ้นในชนบทหรือพลวัตความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองที่เกิดขึ้นในชนบทเป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ในหลายมิติหลายด้าน ที่สำคัญ การขยายตัวของรัฐในหลายทศวรรษที่ผ่านมาทั้งในด้านการบริการและการควบคุมได้ส่งผลให้ผู้คนในชนบทเชื่อมโยงการผลิตและการค้าของตนออกไปกว้างขวางกว่าเดิมมาก เช่น ชาวบ้านที่ปลูกข้าวโพดและอ้อยในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ภาคเหนือตอนกลาง และภาคอีสานนั้น ไม่เพียงแต่จะเชื่อมตนเองเข้ากับระบบอุตสาหกรรมอาหารสัตว์และโรงงานอุตสาหกรรมน้ำตาลเท่านั้น แต่ยังได้เชื่อมตัวเองเข้ากับกลไกของอำนาจรัฐอย่างเต็มตัว เป็นต้นว่า การศึกษาของลูกหลานในระบบการศึกษาของรัฐที่หมายถึงอนาคตใหม่ที่คาดหวังไว้ หรือการรวมตัวเพื่อเรียกร้องการดูแลจากรัฐในกรณีที่ผลผลิตราคาตกต่ำ และในกรณีที่เกิดโครงการหรือนโยบายรัฐที่ส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ใดๆ ของชาวบ้าน พวกเขาก็พร้อมที่จะเคลื่อนไหวเพื่อต่อรองหรือกดดัน มิใช่การนิ่งเฉยหรือยอมรับชะตากรรมโดยดุษฎี เป็นต้น

ขณะเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในภาคเกษตรกรรม ไม่ว่าการเปลี่ยนชนิดของพืชที่ปลูก เช่น เปลี่ยนจากการปลูกข้าวมาสู่การปลูกพืชไร่ต่างๆ หรือการขยายตัวของการใช้เครื่องจักรในการเพาะปลูก ล้วนแล้วแต่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนสถานะของผู้คนในพื้นที่ พืชไร่หลากหลายชนิดที่เข้าไปในพื้นที่ชนบทกลายเป็นเสมือน “ หน้าต่างแห่งโอกาส” (*Window of opportunity*) ที่ทำให้คนหลายกลุ่มได้เลื่อนชนชั้น/สถานะได้ด้วยการเชื่อมต่อการผลิตและความชำนาญของตนเอง

พร้อมกันนั้น ความเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตภาคเกษตรที่หันมาสู่การใช้เครื่องจักรมากขึ้น ก็ได้ทำให้เกิดการกระจายตัวของการสร้างสรรค์อาชีพใหม่ๆที่สัมพันธ์อยู่กับการผลิตในภาคเกษตรกรรม ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นพลังขับเคลื่อนสังคมชนบทไทยให้เปลี่ยนแปลงมากยิ่งขึ้น

กล่าวได้ว่า กว่าที่จะมาเป็นบทสรุปและกลายมาเป็นหนังสือเล่มนี้ ผู้วัจัยในทุกพื้นที่ทำงานอย่างเอาจริงเอาจัง โดยเริ่มจากกรอบคิดเบื้องต้นนำไปสู่การงานวิจัยพื้นที่สองปี และต้องผ่านการวิพากษ์วิจารณ์โดยผู้ทรงคุณวุฒิทุกรอบหกเดือน การทำงานวิจัยจนครบสองปีเต็มได้ทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวพันไปถึงการจัดตั้งทางสังคมลักษณะใหม่และนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในระดับท้องถิ่น ที่เรียกได้ว่าเป็น “ประชาธิปไตยจากข้างล่าง”

การขมวดปมไว้ที่การเกิดขึ้นของ “ประชาธิปไตยจากข้างล่าง” นี้ เพราะเห็นว่าจะส่งผลสืบเนื่องต่อไปไม่เพียงแต่จะมีผลต่อชนบทเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อการเมืองระดับชาติด้วย ดังนั้น การปรับเปลี่ยนโครงสร้างการเมืองระดับชาติจึงเป็นเรื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงอันซับซ้อนทุกมิติของ “ชนบท” ในภูมิภาคต่างๆ การเมืองระดับชาติจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องผนวกรวมเอากระบวนการเคลื่อนเข้าสู่ประชาธิปไตยจากข้างล่างเข้ามาไว้ในระบอบประชาธิปไตยของสังคมไทย เพราะหากยังมีความพยายามที่จะรักษาโครงสร้างการเมืองเดิมที่อำนาจการตัดสินใจรวมศูนย์อยู่ในกลุ่มชนชั้นนำจำนวนไม่มากนักอย่างที่เป็นมา ความตึงเครียดและความขัดแย้งก็จะขยายตัวมากขึ้นอย่างแน่นอน

การปรับตัวของการเมืองระดับชาติไม่ใช่เรื่องง่ายๆ ที่จะคิดเอาเองว่าชนบทเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ หากแต่เป็นเรื่องที่จะต้องอาศัยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสังคมชนบททั้งหมด ดังนั้นจึงหวังใจไว้ว่าหากผู้อ่านหนังสือเล่มนี้มีความเห็นพ้องก็คงจะได้ช่วยกันบอกกล่าวต่อรัฐและชนชั้นนำว่าให้คิดและทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงกระบวนนี้ให้ชัดเจน และช่วยกันปรับเปลี่ยนระบอบการเมืองให้เหมาะสมที่สุด เพื่อสังคมไทยที่รักของเราทุกคน

บทที่๒
จาก “สังคมชาวนา” สู่ “ สังคมผู้ประกอบการ”

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชนบทของสังคมได้ก่อให้เกิดคุณสมบัติ/คุณลักษณะและความเป็นสังคม “ ชนบท” ลักษณะใหม่ (New Characteristic of Rural Society) ซึ่งทำให้การอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆนั้นไม่อาจจะใช้กรอบการอธิบายจากคุณลักษณะของสังคมชนบทลักษณะเดิมได้อีกแล้ว การทำความเข้าในในความเปลี่ยนแปลงรูปแบบลักษณะของสังคม “ชนบท”เป็นเรื่องสำคัญและเร่งด่วน เพราะการรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงนี้จะทำให้รัฐและสังคมโดยรวมสามารถกำหนดนโยบายและจัดความสัพพัรธ์ที่สร้างสรรได้อย่างเหมาะสมในจังหวะความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและลึกซึ้งของโลกและสังคมไทย หากรู้ไม่เท่าทัน ก็กลับจะเป็นเครื่องกีดขวางการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพและจะก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างที่ไม่ควรจะเกิดขึ้น

การทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงคุณสมบัติ/คุณลักษณะและความเป็นสังคม “ ชนบท” ลักษณะใหม่ที่เปลี่ยนจาก **“สังคมชาวนา” สู่ “ สังคมผู้ประกอบการ”** แบ่งออกเป็นสองหัวข้อ ได้แก่ ***การทบทวนความหมายของสังคมชนบทไทยในอดีตที่ผ่านมา*** และ ***การเปลี่ยนจากชาวนาเป็นผู้ประกอบการ/จาก “สังคมชาวนา” สู่ “สังคมผู้ประกอบการ”***

การทบทวนความหมายของสังคมชนบทไทยในอดีตที่ผ่านมา

ราวปลายทศวรรษ ๒๔๙๐ ถึงต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ นักวิชาการอเมริกันได้ปิดป้ายให้แก่สังคมไทยว่าเป็น “สังคมโครงสร้างหลวม” (Loosely structure) เพราะความเข้าใจผิดอันเกิดจากการเข้าไปศึกษาหมู่บ้านบางชันที่มีนบุรี แล้วเหมารวมว่าเป็นคุณลักษณะของสังคมไทยทั้งหมดที่ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์อันเคร่งครัดในการควบคุมพฤติกรรมของผู้คน โดยให้เหตุผลว่าการนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คนไทยมีสำนึกแบบปัจเจกชนนิยมสูง จนกระทั่งแต่ละคนต้องการทำอะไรตามใจตัวเอง ระเบียบแบบแผนต่างๆในสังคมนั้นถึงแม้ว่าอาจมีอยู่บ้างแต่การละเมิดระเบียบแบบแผนดังกล่าวก็มิได้ถูกสังคมลงทัณฑ์อย่างรุนแรงหรือเข้มงวดแต่อย่างใด ซึ่งแตกต่างจากสังคมอื่นๆ เช่น อินเดีย ญี่ปุ่น จีน เป็นต้น

ความเข้าใจต่อลักษณะสำคัญของสังคมไทยว่าเป็น “สังคมโครงสร้างหลวม” กลายเป็นกระบวนทัศน์หลักในการศึกษามิติต่างๆ ของสังคมไทย และยังเป็นพื้นฐานความคิดสำหรับการจัดการปกครองของรัฐเพื่อให้สามารถต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย นั่นคือ การมองไม่เห็นหรือการลดทอนความสำคัญกลไกทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชนบท แล้วรวมศูนย์อำนาจไว้ในมือของผู้นำในส่วนกลาง โดยระบบราชการกลายเป็นกลไกสำคัญในการปกครอง ซึ่งหมายรวมถึงการ

ให้บริการด้านต่างๆ ที่เป็น "หน้าที่" ของรัฐ เช่น สาธารณสุข การศึกษา การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนการควบคุมให้คนไทยอยู่ในระเบียบวินัย

แม้ว่าปัญญาชนไทย เช่น พระยาอนุมานราชธน จะได้สร้างความรู้เพื่อแสดงว่าสังคมชนบทของไทยมีวัฒนธรรมที่สร้างระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ อันทำให้สังคมชนบทมีความสงบสุข แต่การที่พระยาอนุมานราชธนเน้นว่าคนชนบทอาศัยความเชื่อเรื่องผีสางเทวดาที่เต็มไปด้วยความงมงาย อีกทั้งยังนับถือพุทธศาสนาบนความศรัทธา (มิใช่ปัญญาหรือเหตุผล) ในการจรรโลงระเบียบแบบแผนต่างๆ ในสังคมของตน ก็ส่งผลให้ภาพชนบทเป็นภาพของกลุ่มคนที่ล้าหลังทางวัฒนธรรม ขาดศักยภาพในการใช้เหตุผล โดยที่พระยาอนุมานราชธนเน้นด้วยว่าการพัฒนาชนบทให้เจริญขึ้นเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเพื่อจะป้องกันมิให้คนชนบทพากันหลงเชื่อ "ลัทธิอันไม่พึงปรารถนา" ซึ่งการพัฒนาชนบทนี้ควรดำเนินการโดยผู้นำและชนชั้นนำที่มีสติปัญญาและคุณธรรมเหนือคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคมไทย นอกจากนี้ยังเน้นด้วยว่าโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้นนั้นเป็นเรื่องที่ถูกต้องดีงาม และ "ความเสมอภาคมีอยู่แต่ในคำพูดเท่านั้น" ดังนั้นแม้ว่า การสร้างความรู้ของพระยาอนุมานราชธนจะมีบางด้านที่แตกต่างจากทฤษฎี "สังคมไทยมีโครงสร้างหลวม" แต่ก็ดำรงอยู่และตอกย้ำความสำคัญของการรักษาโครงสร้างรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจ รวมทั้งระบอบการเมืองแบบเผด็จการเอาไว้[16]

การปฏิเสธทฤษฎี "สังคมไทยมีโครงสร้างหลวม" อย่างตรงไปตรงมาเกิดขึ้นในวงวิชาการด้านไทยศึกษาในต่างประเทศราวทศวรรษ ๒๕๑๐ โดยมีกลุ่มนักวิชาการจำนวนหนึ่งพยายามถกเถียงว่าสังคมไทยไม่ได้มีระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ "หลวมไปหมด" เช่น นักวิชาการอเมริกันที่ศึกษาสังคมชนบทที่อำเภอสารภี พบว่ามีกฎเกณฑ์ที่ควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของผู้คนในชนบทมากกว่าสิบด้าน[17] กรอบความคิดเรื่องโครงสร้างหลวมจึงหมดพลังในการอธิบายสังคมไทยนับแต่นั้นเป็นต้นมา

กรอบความคิดหรือมโนทัศน์ (concept) ที่ว่า "สังคมไทยมีโครงสร้างหลวม" ไม่มีระเบียบกฎเกณฑ์เมื่อประกอบกับอิทธิพลของมโนทัศน์ที่เสนอโดยพระยาอนุมานราชธนดังกล่าวข้างต้น และอิทธิพลของมโนทัศน์เรื่อง "การปกครองแบบไทย" ที่เสนอโดยปัญญาชนกระแสหลัก รวมทั้ง ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่เน้นว่า ลักษณะของสังคมไทย เหมาะสมที่จะปกครองแบบที่ผู้นำมีอำนาจเด็ดขาดและปกครองประชาชน

---

16 โปรดดูรายละเอียดใน สายชล สัตยานุรักษ์, **พระยาอนุมานราชธน ปราชญ์สามัญชนผู้นิรมิต "ความเป็นไทย"** กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.

17 การศึกษาของแจ็ค เอ็ม พอตเตอร์ เรื่อง "โครงสร้างของชาวนาไทย" เป็นงานที่สรุปรวมและชี้ให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของกรอบความคิดเรื่องโครงสร้างหลวมและได้อธิบายพัฒนาการกรอบความคิดที่คัดง้างและวิพากษ์วิจารณ์แนวคิดนี้ไว้อย่างดีเยี่ยมในบทที่ ๑ ส่วนการศึกษาที่หมู่บ้านในอำเภอสารภีของเขาได้ชี้ให้เห็นถึงพลังของสังคมที่ควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนในหลายด้าน เช่น กลุ่มสังคมในหมู่บ้าน ซึ่งมีหลากหลายไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็นวัด กลุ่มหัวหมวดวัด กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานร่วมกัน กลุ่มฌาปนกิจ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของจริยธรรมของความร่วมมือ บทบาทของครอบครัวและเครือญาติที่ประกอบกับพลังของชุมชนจะสร้างมาตราฐานการควบคุมผู้หญิงและผู้ชาย โปรดอ่าน แจ็ค เอ็ม พอตเตอร์ (ผู้เขียน) นฤจร อิทธิจีระสรัส (ผู้แปล), โครงสร้างของชาวนาไทย,กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสร์และมนุษยศาสตร์,๒๕๒๖.

ด้วยความเมตตากรุณาเสมือนพ่อปกครองลูก และข้าราชการควรจะเป็น "นายของประชาชน"[18] ก็ทำให้เป็นโอกาสของรัฐที่จะขยายอำนาจเข้ามาควบคุมและให้บริการแก่ประชาชน บนฐานความเชื่อที่ว่าหากปราศจากอำนาจรัฐควบคุมผู้คนก็จะใช้เสรีภาพเกินขอบเขตจนทำให้สังคมปั่นป่วนและวุ่นวาย และหากปราศจากการพัฒนาชนบทโดยรัฐหรือระบบราชการ ก็จะทำให้ชนบทตกอยู่ในวัฏจักร "โง่ จน เจ็บ" ตลอดไป อำนาจเผด็จการของรัฐบาลทหารจึงดำรงอยู่มาได้อย่างมั่นคงจนถึงกลางทศวรรษ ๒๕๑๐ จึงเกิดการท้าทายและการเรียกร้องประชาธิปไตยโดยชนชั้นกลางในเขตเมืองที่เติบใหญ่ขึ้นภายใต้นโยบายพัฒนาประเทศ และคนกลุ่มนี้เกิดความตระหนักต่อปัญหาความเสื่อมทรุดของระบบเศรษฐกิจไทยที่กำลังเกิดขึ้นจากนโยบายถอนฐานทัพอเมริกันออกจากประเทศไทย และปัญหาความมั่นคงของชาติจากภัยคุกคามของคอมมิวนิสต์ที่กำลังจะได้ชัยชนะในประเทศอินโดจีน

แต่เมื่อมีการเคลื่อนไหวของขบวนการนักศึกษาและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในเขตชนบทระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๒ ได้ทำให้รัฐไทยเปลี่ยนแปลงการมองชนบทเสียใหม่ โดยเน้นการพัฒนาที่เข้มข้นมากขึ้น พร้อมกับพยายามรณรงค์ให้รักษา "ความเป็นชนบท" เอาไว้ให้ได้ และได้เริ่มสร้างภาพจินตนาการที่นำเอา "ความเป็นชนบท"เข้ามาเชื่อมต่อกับ "ความเป็นไทย" เพื่อจะชี้ให้เห็นว่าความเป็นไทยแท้ๆนั้นยังอยู่ในพื้นที่ชนบท และไม่มีทางที่คอมมิวนิสต์จะสามารถยึดครองพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยความเป็นไทยไปได้[19]

ภายใต้อิทธิพลของมโนทัศน์ "สังคมไทยมีโครงสร้างกระชับ" (tightly structure) และสังคมชนบทที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่งดงามได้เข้ามาแทนที่มโนทัศน์ "สังคมไทยมีโครงสร้างหลวม" ในช่วงทศวรรษ ๒๕๒๐ เป็นต้นมา ได้เปิดโอกาสให้แก่การเคลื่อนไหวของปัญญาชนนักวิชาการและปัญญาชนอิสระรวมทั้งนักพัฒนาเอกชน (NGOs) จำนวนหนึ่งที่พยายาม "รื้อฟื้น" วัฒนธรรมชุมชนขึ้นมา เพื่อใช้เป็นฐานในการต่อรองและการต่อสู้กับรัฐและทุนเพื่อชีวิตที่ดีกว่าของชาวบ้านในทุกภูมิภาค ในบริบทที่นโยบายพัฒนาประเทศส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อวิถีชีวิตของคนชนบท เช่น การสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ความยากจนจากการลงทุนในการปลูกพืชเชิงเดี่ยว การกลายเป็นผู้ขายแรงงานไร้ฝีมือที่ได้ค่าแรงต่ำและขาดสวัสดิการในทุกด้าน รวมทั้งการสูญเสียความสัมพันธ์ฉันเครือญาติที่เป็นฐานในการ "พึ่งตนเอง" ของคนในชนบท ฯลฯ โดยปัญญาชนกลุ่มนี้จะเน้นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีมาแต่โบราณกาลที่ทำให้

---

18 โปรดดูรายละเอียดใน สายชล สัตยานุรักษ์, **10 ปัญญาชนสยาม เล่ม 1 และ เล่ม 2** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเพ่นบุคส์, 2557.

19 การพัฒนาชนบทอย่างจริงจังและมีเป้าหมายที่วางเอาไว้ชัดเจนได้เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ บทบาทสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติภายใต้การนำของรองเลขาธิการโฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ เพิ่มมากขึ้น พร้อมทั้งการขยายตัวของการดำเนินงานโครงการตามพระราชดำริที่เพิ่มสูงมากขึ้น ต่อมาโฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ ได้มีบทบาททางการเมืองเป็นรัฐมนตรีหลายสมัย และตำแหน่งท้ายสุดเป็นประธานกรรมการบริหารธนาคารกรุงเทพฯ กล่าวได้ว่าโฆสิต เป็นคนสำคัญมากคนหนึ่งในการผนึกสร้างเครือข่ายชนชั้นนำที่ประสานกันระหว่างกลุ่มข้าราชการกับกลุ่มนักธุรกิจ ท่านถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๙ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายอย่างที่ที่ไม่มีการสัมภาษณ์ชีวิตและการทำงานของท่านอย่างจริงๆจัง

ชุมชนชาวบ้านมีความเป็นปึกแผ่นสูง สามารถร่วมมือกันในการผลิต มีการแลกเปลี่ยนแรงงานและผลผลิตระหว่างกัน และการช่วยเหลือกันในด้านต่างๆ อย่างรอบด้านด้วยน้ำใจไมตรีที่คนในชุมชนมีต่อกัน

ขณะเดียวกันพลังของ "วัฒนธรรมชุมชน" ก็ส่งผลให้ชาวชนบทสามารถต่อต้านหรือต่อรองกับรัฐและทุนอย่างยาวนาน ปัญญาชนกลุ่มดังกล่าวนี้จึงเรียกร้องให้รัฐดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศโดยไม่ทำลาย "วัฒนธรรมชุมชน" ขณะเดียวกันก็มีการทำงานของนักพัฒนาเอกชนที่พยายามฟื้นฟูพลังของ "วัฒนธรรมชุมชน" ในชนบท พร้อมๆ กับเรียกร้องสิทธิในการจัดการทรัพยากรของชุมชนชาวบ้าน เช่น สิทธิในการจัดการป่าและน้ำ สิทธิในการสืบทอดภูมิปัญญาต่างๆ เช่น ภูมิปัญญาในการผลิต การรักษาโรค การจัดการทรัพยากร เป็นต้น โดยหวังว่าการจัดการทรัพยากรของชุมชนชาวบ้านจะทำให้สามารถฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและความเข้มแข็งของทรัพยากรทางวัฒนธรรมจนทำให้ชาวชนบทสามารถ "พึ่งตัวเอง" ได้อย่างยั่งยืนสืบไปในอนาคต[20]

การทำงานพัฒนาชนบทภายใต้กระแส " วัฒนธรรมชุมชน" ได้ขยายออกไปยังสื่อสาธารณะต่างๆ และได้ทำให้ภาพชนบทที่ผู้คนล้วนแล้วแต่ทำการเกษตรและมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกันเฉกเช่นญาติพี่น้อง มีจิตใจที่งดงามและที่สำคัญ มีความสงบเสงี่ยมเจียมตัวทางการเมือง การยอมรับความคิดทางการเมืองเรื่อง " ผู้ใหญ่-ผู้น้อย " การจัดความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นแนวดิ่งที่ขึ้นอยู่กับสถานะภาพทางสังคมเป็นหลัก ซึ่งภาพจินตนาการนี้ถูกสร้างขึ้นมาโดยพระยาอนุมานราชธนในทศวรรษ ๒๔๙๐ จึงถูกซ้อนด้วยภาพชนบทที่ล้าหลังที่ต้องการการพัฒนาแต่ก็ยังต้องรักษาความ" ดีงาม"ของความสัมพันธ์ทางสังคมเอาไว้ในช่วงต้นของการพัฒนา

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการขยายอำนาจของรัฐและทุนที่ดำเนินไปอย่างเข้มข้น รวมทั้งการทุ่มเทงบประมาณของรัฐไปสู่เมืองและชนบทในทุกภูมิภาคที่สูงขึ้นมากในทศวรรษ ๒๕๒๐ เป็นต้นมา โดยที่กลุ่มทุนระดับจังหวัดและระดับภูมิภาคได้ขยายการลงทุนในด้านต่างๆ อย่างรวดเร็ว ซึ่งทำให้เกิดความต้องการผลผลิตและแรงงานจากชนบทอย่างมากมาย ทำให้ชนบทเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จนกระทั่งในทศวรรษ ๒๕๔๐ เป็นต้นมาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบทก็ไม่สามารถที่จะอธิบายได้จากกรอบความคิด "สังคมไทยมีโครงสร้างกระชับ" รวมทั้งมโนทัศน์ "วัฒนธรรมชุมชน" ได้อีกต่อไป ขณะเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบทอย่างเห็นได้ชัดตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๓๐ เป็นต้นมาก็ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงไปสู่การเป็น "สังคมโครงสร้างหลวม" ในทุกมิติแต่อย่างใด

20อาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภาเป็นนักวิชาการที่มีบทบาทอย่างสำคัญในกระบวนการรื้อฟื้นความเป็นชุมชนให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งส่งผลทำให้ความรู้ชุดนี้นอกจากจะเป็นความรู้ใหม่แล้วในอีกด้านหนึ่งหนึ่ง ก็ได้เป็นฐานคิดและปฏิบัติการณ์ที่สำคัญของการแสวงหา "ทางเลือก" ให้แก่คนในชุมชน ซึ่งควรจะมีการศึกษาพัฒนาการทางความคิดของอาจารย์ฉัตรทิพย์เพื่อที่จะเข้าใจทั้งความคิดของอาจารย์และความเข้าใจสังคมชนบทไทย

แต่อย่างไรก็ตาม กระแสของการรณรงค์ “ความเป็นไทยในความเป็นชนบท” ที่ถูกฝัง (embedded) เอาไว้ในระบบการรับรู้สังคมไทย ก็ยังคงปรากฏเห็นอย่างชัดเจนของการเกิดขึ้นของกลุ่มคำที่แสดงให้เห็นถึงความลึกซึ้งของชนบท คำว่า “ ปราชญ์ท้องถิ่น” “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” “ภูมิปัญญาท้องถิ่น”ฯลฯ[21] ที่สำคัญกรอบความคิดที่มีต่อชนบทและคนในชนบทเช่นนี้ยังมีบทบาทนำในการกำกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงสิบปีที่ผ่ามาอย่างแรงกล้าทีเดียว

การที่ความคิดที่มีต่อชนบทเช่นนี้ยังทรงพลังอยู่ เพราะว่าเมื่อเกิดการสร้าง “ ความเป็นไทยในความเป็นชนบท” ก็ได้เกิดการสร้างโครงเรื่องประวัติศาสตร์ของชนบทหรืออดีตของสังคมชาวนาไปในทิศทางเดียวกัน คือ **อดีตที่งดงาม แต่ต่อมาถูกทุนนิยมและอิทธิพลตะวันตกเข้ามาทำลาย และในวันนี้ เรา : คนไทยต้องช่วยกันรณรงค์รักษาความเป็นไทยในชนบทไว้ให้ได้**

การสร้างโครงเรื่องประวัติศาสตร์ชนบทเช่นนี้ ได้ขยายตัวออกอย่างกว้างขวาง และกลายเป็นกระแสหลักไปในช่วงเวลายี่สิบปี จนกล่าวได้ว่ากระแส “ คืนวันเก่าอันแสนงดงาม” (The good old times) ได้ครอบครองพื้นที่ความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงหรือประวัติศาสตร์ชนบทไปจนหมดสิ้น

การสร้างภาพจินตนาการประวัติศาสตร์ชนบทเช่นนี้ในช่วงแรก เป็นการเมืองของรัฐไทยหลังทศวรรษ ๒๕๒๐ ที่จะผนวกเอาชาวนาเข้ามาสู่วงอำนาจรัฐ เพื่อที่จะป้องกันประวัติศาสตร์ที่เน้นความขัดแย้งทางชนชั้นและความยากแค้นสุดทนของการถูกกดขี่ขูดรีดจากศักดินาและนายทุนของกลุ่มนิยมคอมมิวนิสต์ และในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา ภาพจินตนาการประวัติศาสตร์ชนบทได้เปลี่ยน/หลุดจากการเป็นกรอบการรับรู้และอธิบายชนบทโดยนักวิชาการมาสู่การกลายเป็น “ โครงการทางการเมือง” (Political Project) ที่ชนชั้นนำต้องการให้ชนบทเป็นเช่นที่วาดหวังไว้ ด้วยการผลักดันของปัญญาชนชนชั้นนำ หรือจะกล่าวอีกนัยยะหนึ่งว่าได้กลายเป็น “ การเมืองเรื่องประวัติศาสตร์ชนบท” ซึ่งส่งทั้งทางด้านที่ทำให้ชาวชนบทจำนวนไม่น้อยรู้สึกภาคภูมิใจมากขึ้นในการที่พลังของสังคมท้องถิ่นของตนได้ถูกยอมรับให้กลายมาเป็นหลักหนึ่งของการดำรงอยู่ของรัฐไทย แต่ขณะเดียวกัน ในอีกด้านหนึ่ง กลับทำให้กรอบความคิดในเรื่องประวัติศาสตร์ชนบทถูกทำให้ “สถิต” และค่อยๆหมดพลังในการอธิบายและเชื่อมคนในชนบทไว้ได้

การกลายเป็น “ โครงการทางการเมือง” ได้ทำให้เกิดการขยายตัวของการสร้างจินตนาการชนบทที่แสนงดงามแทรกซึมไปในทุกส่วนของสื่อ และได้กลายเป็นเครื่องมือหนึ่งของการสร้างระบอบเศรษฐกิจภาคบริการ โดยเฉพาะการท่องเที่ยว ดังจะเห็นได้จาก การขยายตัวเข้าไปสู่การนำเสนอสารคดี “ ชนบท” ทั้งหลายที่แพร่หลายมากขึ้นในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา การผลิตความรู้ประวัติศาสตร์ชนบทที่เน้น “ความเป็น

---

21 ดูความเปลี่ยนแปลงในระบบความคิดนี้ได้ใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์,**นิเวศประวัติศาสตร์ : พรมแดนความรู้**,กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ,๒๕๔๘.

ไทยในชนบท" ในทุกสื่อจึงได้กล่อมเกลาให้ชนชั้นกลางที่มีโอกาส " เสพ" สื่อต่างๆมากกว่าและนานกว่าคนในชนบท จึงทำให้ " อิน" กับภาพจินตนาการชนบทที่แสนงามมากกว่าคนที่มีโอกาส " เสพ" น้อยกว่า ที่สำคัญ เมื่อภาพจิตนาการชนบทที่แสนงามผนวกรวมเข้ากับความเป็นไทยแท้ๆ จึงยิ่งทำให้ชนชั้นกลางทั้งหลายตื่นเต้นและอิ่มเอิบใจหากได้ไปเสพส่วนเสี้ยวของ ไทย-ชนบท ในบางครั้งบางเวลา ดังจะเห็นได้จากกระแสการไปเที่ยวเมืองปาย เมืองเชียงคาน หรือการยืนถ่ายรูปกับแผ่นสังกะสีเป็นสนิมที่หน้า "เพลินวาน"[22]

การกล่าวว่ากระบวนการสร้างภาพชนบทที่งดงามเช่นนี้เป็นโครงการทางการเมือง" (Political Project) ก็เพราะการสร้างภาพจินตนาการชนบทที่งดงามนี้สอดคล้องไปกับการแสดงบทบาทของผู้นำรัฐบาลและชนชั้นนำทุกกลุ่มที่ต้อง " เมตตากรุณา" ต่อผู้คนชาวชนบทที่ทุกข์ยากซึ่งเป็นธรรมนองคลองธรรมของสังคมและวัฒนธรรมไทย เช่น บริษัทยักษ์ใหญ่ก็จะแจกผ้าห่มบางๆให้แก่ผู้ยากไร้ในชนบททุกฤดูหนาว แต่กลับไม่แจกผ้านวมที่คงทนกว่าหรือไม่กระจายรายได้ให้กลับมาสู่ชนบท เป็นต้น

การทบทวนความไม่เปลี่ยนแปลงการรับรู้ประวัติศาสตร์ชนบทที่ผ่านมาก็เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าการรับรู้ดังกล่าวได้ปิดกั้นการมองเห็นหรือการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่สลับซับซ้อนของประวัติศาสตร์ที่เป็นจริงของชนบทไทย และการปิดกั้นทางความคิดนี้ได้ทำให้คนชั้นนำและคนชั้นกลางที่จมอยู่กับกรอบ " วันวานอันแสนดี"นั้น ซึ่งก็จะส่งผลให้อธิบายการเคลื่อนไหวทางการเมืองหรือเคลื่อนไหวเพื่อปากท้องของชาวชนบทว่าเกิดขึ้นเพราะถูกหลอกหรือถูกซื้อเท่านั้น

การทำความเข้าใจและอธิบายประวัติศาสตร์ชนบทกันใหม่ จึงเป็นเรื่องจำเป็นทั้งสำหรับการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างสลับซับซ้อนในพื้นที่ชนบท และที่สำคัญจะเป็นการเปลี่ยนกรอบคิดการอธิบายชาวบนบทในปัจจุบันอันน่าจะเป็นการปูทางให้แก่การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่กำลังทวีเข้มข้นขึ้น

กล่าวให้ถึงที่สุดแล้ว การรับรู้ประวัติศาสตร์ไม่ใช่แค่การรับรู้ " อดีต" เท่านั้น หากแต่เป็นการเข้าใจ "ปัจจุบัน" เพื่อที่จะมองหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาในอนาคต ประวัติศาสตร์จึงเป็นเรื่องของ "ปัจจุบัน" เสียมากกว่าเป็นเรื่องของ "อดีต" อย่างเช่นที่เข้าใจกันมา แต่เนื่องจากโครงสร้างอำนาจของสังคมไทย

22 นักประวัติศาสตร์ท่านหนึ่งกล่าวเอาไว้ว่า " การใช้ประวัติศาสตร์วิธีที่ง่ายที่สุดได้แก่ การสร้างการโหยหาอดีตที่แสนงาม (nostalgia) แต่ต้องตระหนักไว้ด้วยว่าเป็นวิธีที่ส่งผลเสียและอันตรายที่สุดเช่นเดียวกัน"

กำหนดให้ประวัติศาสตร์เป็นเพียงเรื่องราวของ "อดีต" จึงทำให้สังคมไทยขาดศักยภาพในการจัดการกับปัจจุบันไปอย่างน่าเสียดาย

การนำเสนอความเข้าใจ " อดีต" ของชนบทที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็นความปรารถนาที่จะทำให้เกิดการศึกษาประวัติศาสตร์ชนบทอย่างที่คนในพื้นที่ชนบทได้รับรู้ว่าโคตรเหง้าเหล่ากอของตนได้มีส่วนร่วมในการสร้างชุมชนของพวกเขามาจนถึงปัจจุบัน และได้ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์อะไรบ้างที่ส่งผลทั้งต่อชีวิตของแต่ละคนและชีวิตของชุมชนเองด้วย การรับรู้และการสร้าง " ประวัติศาสตร์" เช่นนี้ ก็จะทำให้ชีวิตของผู้คนแต่ละคนได้เชื่อมต่อเข้ากับชีวิตสาธารณะของชุมชนและขยายออกไปสู่สังคมและชาติในที่สุด

แกนกลางของประวัติศาสตร์จึงเป็นการเชื่อมต่อชีวิตของคนเข้ากับชีวิตของสังคม หากการรับรู้ประวัติศาสตร์ชนิดใดไม่สามารถก่อให้เกิดจินตนาการเชื่อมต่อเช่นนี้ " ประวัติศาสตร์" ชนิดนั้นก็จะหมดความหมายและกลายเป็นสิ่งชำรุดทางประวัติศาสตร์ไปในที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อการรับรู้และอธิบายประวัติศาสตร์ชนบทได้กลายเป็น " โครงการทางการเมือง" ก็ยิ่งทำให้หมดพลังในการสร้างความหมายไปในที่สุด

การศึกษาประวัติศาสตร์ที่เชื่อมต่อชีวิตผู้คนกับชีวิตของสังคมจะเอื้อให้ทุกคนในประวัติศาสตร์ล้วนแล้วแต่มีความหมายต่อการสรรสร้างในอดีต ความรู้ประวัติศาสตร์เช่นนี้จะเป็นการคืน " ประวัติศาสตร์/อดีต" ให้แก่ผู้คนและสังคม ซึ่งจะทำให้ทุกคนสามารถจินตนาการได้ถึงความหมายของตนเองในปัจจุบันนี้ว่าต้องทำสิ่งที่ควรทำให้แก่สังคม

ดังนั้น ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงอย่างไพศาลที่เกิดในชนบทแต่กลับไม่ถูกรับรู้และเข้าใจเพราะถูกขาวกั้นด้วยกรอบความคิด " โครงการทางการเมือง " ที่สร้างขึ้นมา การพัฒนามโนทัศน์ใหม่เพื่อเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทจึงมีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำความเข้าใจการเคลื่อนทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ที่สัมพันธ์อยู่กับกระบวนการเคลื่อนไปสู่ประชาธิปไตยของคนชนบท ก็จะเป็นการสร้างความเข้าใจร่วมกันในสังคมเพื่อจะเป็นการปูทางให้สังคมไทยสามารถปรับเปลี่ยนการเมืองระดับชาติให้เป็นประโยชน์หรือเป็นผลดีต่อคนทุกๆ กลุ่มพร้อมๆ กับเป็นผลดีต่อสังคมไทยโดยรวมด้วย โดยหาทางทำให้เกิดโครงสร้างการเมืองที่เอื้อให้การแสวงหาผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ มีความสอดคล้องต้องกันอย่างสูงสุดกับผลประโยชน์ของ "ชาติ" หรือของสังคมไทยในปัจจุบันและในอนาคต

การเปลี่ยนจากชาวนาเป็นผู้ประกอบการ/จาก "สังคมชาวนา" สู่ "สังคมผู้ประกอบการ"

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปีได้เปลี่ยนชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เคยเป็นชาวไร่ชาวนา มาสู่การเป็น "ผู้ประกอบการ" (**entrepreneur**) ในหลายระดับ เช่น การผลิตเพื่อขายด้วยการใช้แรงงานรับจ้าง เจ้าของโรงงานแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรขนาดเล็ก พ่อค้าคนกลาง ฯลฯ ขณะเดียวกันความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจก็ได้เบียดขับให้ชาวบ้านจำนวนหนึ่งโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ ๑๐ ของคนในชุมชนให้กลายมาเป็นผู้ขายแรงงาน ซึ่งมีสถานะก้ำกึ่ง หรือเปลี่ยนกลับไป-กลับมา ระหว่างการเป็นแรงงานผู้ชำนาญการในภาคการเกษตรกับแรงงานไร้ฝีมือ เช่น เมื่อเป็นแรงงานในกลุ่มที่รับเหมาทำนา พวกเขาย่อมเป็นแรงงานชำนาญการ แต่เมื่อออกมารับจ้างในงานก่อสร้างพวกเขาก็จะกลายเป็นแรงงานไร้ฝีมือไปในทันที เป็นต้น

การศึกษาเรื่อง "ผู้ประกอบการ" ในสังคมวิชาการไทยจะจำกัดตัวอยู่ในการศึกษาเชิงเทคนิคของการเป็น/ทำให้เป็น "ผู้ประกอบการ" ในสาขาวิชาด้านบริหารธุรกิจหรือเศรษฐศาสตร์บางสาขาเท่านั้น ทั้งๆที่ในความเป็นจริงของการเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่ของ "ผู้ประกอบการ" นั้นสัมพันธ์กับมิติต่างๆทุกมิติในสังคม การศึกษาลักษณะทางสังคมของ "ผู้ประกอบการ" จึงเป็นประเด็นที่นักวิชาการในโลกตะวันตกสนใจและศึกษากันมาเนิ่นนาน [23]

ในปัจจุบันนี้ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในโลกที่ทวีความซับซ้อนมากขึ้นได้ก่อให้เกิดการก่อกำเนิดของ "ผู้ประกอบการ " ที่มีความหมายต่อความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ เช่น **Guido Alfani and Vincent Gourdon เรื่อง Entrepreneurs, formalization of social ties and trust building in Europe (14th-20th centuries)**[24] ที่สำคัญ การก่อตัว/ขยายตัวของ "ผู้ประกอบการ"ในชนบทเป็นปรากฏการณ์ที่มีคนสนใจศึกษามากขึ้น เช่น การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะของ "ผู้ประกอบการในเมืองและชนบท" ของ **Lucio Carlos Freire-Gibb and Kristian Nielsen** ในเรื่อง **Entrepreneurship within Urban and Rural Areas Individual Creativity and Social Network**[25]

---

23 นักคิดทางเศรษฐศาสตร์และประวัติศาสตร์คนสำคัญที่ได้ศึกษาเรื่อง "ผู้ประกอบการ" ได้แก่ Schumpeter, Joseph A. (2006) [1939]. ***Business cycles: a theoretical, historical, and statistical analysis of the capitalist process***. Mansfield Centre, Connecticut: Martino Pub, Schumpeter, Joseph A. (2014) [1942]. ***Capitalism, socialism and democracy*** (2nd ed.). Floyd, Virginia: Impact Books นักคิดรุ่นหลังที่ได้รับอิทธิพลจากชุมปีเตอร์ เช่น Robert Heilbroner, ***The Crisis of Vision in Modern Economic Thought***. (with William S. Milberg), 1995, Cambridge University Press.

24 Guido Alfani and Vincent Gourdon, ***Entrepreneurs, formalisation of social ties and trust building in Europe (14th-20th centuries)*** Working Paper No. 25, Centre for Research on Social Dynamics Università Bocconi, via Guglielmo Röntgen 1, 20136 Milan, Italy.

25 Lucio Carlos Freire-Gibb and Kristian Nielsen, ***Entrepreneurship within Urban and Rural AreasIndividual Creativity and Social Network***. DRUID Working Paper No. 11-01 www.druid.dk

ความสำคัญของ "ผู้ประกอบการในชนบท" ก็กลายเป็นประเด็นใหญ่ในการศึกษาเพื่อวางแผนการพัฒนาชนบท เพราะนักวิชาการจำนวนมากได้พบว่ากระบวนการพัฒนา "ชนบท" นั้นไม่ใช่การแช่แข็งชนบทให้อยู่กับการผลิตรูปแบบเดิมๆ การศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของ "ผู้ประกอบการในชนบท" และเสนอเชิงเป็นคู่มือการศึกษาไว้ในหนังสือเรื่อง **"The Handbook of Research on Entrepreneurship in Agriculture and Rural Development "**[26]

ความสนใจในพลังของ "ผู้ประกอบการในชนบท" ทวีมากขึ้นเมื่อพบว่าความสำเร็จของการพัฒนาชนบทในหลายประเทศ เช่น อินเดีย จีน เกิดขึ้นจากการขยายตัวของการเกิดผู้ประกอบการในชนบท ซึ่งในบทนำของหนังสือ "**The Handbook of Research on Entrepreneurship in Agriculture and Rural Development**" ก็ได้ตั้งคำถามว่าทำไมสังคมวิชาการถึงได้ละเลยความหมายและความสำคัญของผู้ประกอบการในชนบท

"ผู้ประกอบการในชนบท" มีความหมายที่ซ้อนทับกันหลายด้าน ด้านแรกที่ต้องนิยามก่อนได้แก่ ผู้ประกอบการในชนบทก็มีธรรมชาติเช่นเดียวกับผู้ประกอบการในการผลิตสมัยใหม่ทั้งหลาย ได้แก่ **การแบกรับความเสี่ยง** (**take risks**) ในกระบวนการเป็น "ผู้ประกอบการ" กล่าวง่ายๆก็คือต้องคิดคำนึงถึง "กำไร/ขาดทุน" ตลอดเวลา ด้านที่สอง ผู้ประกอบการในชนบทจะต้องเป็นผู้ที่ **"ประกอบสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่จากแหล่งทรัพยากรหลายแหล่งและฐานทรัพยากรที่ผลิตนั้นต้องสัมพันธ์กับภาคเกษตรกรรมในชนบท ผลิตภัณฑ์ใหม่จะมุ่งสู่ตลาด"** (combinations of resources based on agricultural sector / opening of new markets)

กระบวนการกลายมาเป็น "ผู้ประกอบการในชนบท" เกิดขึ้นจากแรงจูงใจที่สำคัญอย่างน้อยสองด้านด้วยกัน ด้านแรก ได้แก่ "กำไร" และความภาคภูมิใจในการสร้างสรรค์สิ่งที่พวกเขาเห็นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่สู่ตลาด ในอีกด้านหนึ่ง เป็นผลมาจากการถูกบีบคั้นจากกระบวนการผลิตสินค้าวัตถุดิบการเกษตรที่ทำให้อยู่ในสภาพลืมตาอ้าปากไม่ได้ จึงต้องกลับมาพัฒนาและต่อยอดความรู้พื้นฐานของตน กระบวนการนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน หากแต่มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องมายาวนานร่วม ๒๐ปี จนในที่สุดได้กลายเป็นพลังหลักในการเปลี่ยนลักษณะหลักของสังคมชนบทไทยไปในท้ายที่สุดนี้

การศึกษาเรื่อง **"ชนบทที่เคลื่อนไหว: ความหมายและการจำแนกผู้ประกอบการในชนบท"**ของกฤตภัค งามวาสีนนท์[27] ช่วยให้เข้าใจในความหมายของผู้ประกอบการในชนบทได้ชัดเจนขึ้น โดยได้ทำให้ความหมายของ " ผู้ประกอบ" และคำนิยามของการเป็น "ผู้ประกอบการในชนบท" และการเป็น

---

26 Gry Agnete Alsos, Sara Carter,Elisabet Ljunggren,Friederike Welter. ***The Handbook of Research on Entrepreneurship in Agriculture and Rural Development***. Edward Elgar Publishing: uk 2011.

27 กฤตภัค งามวาสีนนท์, ชนบทที่เคลื่อนไหว : ความหมายและความหลากหลายของผู้ประกอบการในชนบท, ประชาไท , 13-04-2016 สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2559. ความเกี่ยวกับความหลากหลายของผู้ประกอบการในชนบทส่วนนี้ทั้งหมดดัดแปลงจากบทความนี้

ผู้ประกอบการในสังคมชนบท ต่างจากการเป็นชาวนาในสังคมชนบทอย่างไร โดยกฤตภัคได้ใช้การจัดลำดับและประเภทของเกษตรกรผู้ประกอบการ (taxonomy of entrepreneurial farmers) ของ Gerad McElwee (2008) มาเป็นต้นแบบในการคลี่คลายนิยามของผู้ประกอบการในสังคมชนบท

ผู้ประกอบการ คือ ผู้ที่สามารถรับความเสี่ยง ทางเศรษฐกิจ หรือ ผู้ที่ทำสัญญาช่วง หรือ รับจ้างช่วง (subcontractor) ในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่มีความสามารถในการแบกรับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นภายใต้สัญญาในอนาคต นอกจากนั้นผู้ประกอบการยังหมายถึง ผู้ที่มีทักษะในการสร้างการร่วมมือ (coordination) เพื่อประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกันกับปัจเจกคนอื่นๆ ที่ทำให้เป้าหมายของการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการมีเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งแตกต่างจากการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยปัจเจกเพียงรายเดียว ในขณะที่ Joseph Schumpeter (1934) กล่าวว่า ผู้ประกอบการคือผู้ที่มีความสามารถในการสร้างและใช้นวัตกรรมใหม่ๆ ในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งกระตุ้นให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ในอีกด้านหนึ่งผู้ประกอบการยังอาจหมายรวมไปถึง ผู้ที่มีความสามารถในการทำกำไรจากการซื้อมาและขายไป บนตลาดที่ไม่ได้จำกัดเพียงแค่ตลาดเดียว แต่หมายถึงตลาดจำนวนมากที่มีความหลากหลายและกว้างขวาง

แต่อย่างไรก็ตาม กฤตภัคกล่าวเน้นว่า แม้ลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการตามทฤษฎีคลาสสิคข้างต้นจะเป็นกรอบที่ทำให้มองเห็นลักษณะของผู้ประกอบการได้ แต่ก็ไม่สามารถใช้ในการอธิบายผู้ประกอบการในชนบทอย่างตรงไปตรงมาได้ เพราะความสัมพันธ์ของเกษตรกรบนสังคมผู้ประกอบการมีความสลับซับซ้อน ที่แตกต่างจากผู้ประกอบการในฐานะบริษัท และ ผู้ประกอบการในเมือง เช่น ความสัมพันธ์ของผู้ประกอบการในชนบทนั้นไม่ได้อยู่ในรูปของผู้ถือหุ้นกับผู้ถือหุ้น แต่สามารถเป็นได้ทั้งความสัมพันธ์ในแบบของเกษตรกรกับเจ้าของธุรกิจเกษตร เกษตรในฐานะผู้ให้เช่า เกษตรกรในฐานะผู้จัดการสวนหรือนา (manager) เกษตรกรในฐานะผู้รับสัญญาช่วงมาทำต่อ (subcontractor) และยังรวมไปถึงว่าเกษตรกรผู้ประกอบการยังสามารถที่จะมีบทบาทมากกว่าหนึ่งบทบาท (combination)ในทุกๆ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ เช่น เกษตรกรรายหนึ่งอาจเป็นทั้งผู้ให้เช่า และ เป็นผู้รับสัญญาช่วงมาทำต่อ ในเวลาเดียวกัน

การจัดลำดับและประเภท ของเกษตรกรในสังคมชนบทเพื่อขีดเส้นแบ่งให้เห็นว่าใครคือ ชาวนา ใครคือ ผู้ประกอบการ จึงจะทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับผู้คนในชนบทได้ชัดเจนขึ้น

เกษตรกรที่เป็นชาวนา จะมีลักษณะกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่หลากหลาย ทำให้พวกเขายังติดอยู่กับการผลิตเชิงเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมนอกจากนั้น ชาวนาจะถูกกระตุ้นด้วยปัจจัยเชิงผลักดัน เช่น ราคาของ

สินค้าเกษตรที่ตกต่ำลงเพราะความต้องการในตลาดโลกลดลง หรือราคาสินค้าเกษตรที่สูงขึ้นเพราะได้รับการประกันราคาจากรัฐ จะมีอิทธิพลต่อการกำหนดการตัดสินใจของชาวนา ในการที่จะเลือกปลูกหรือไม่ปลูกสินค้าเกษตรชนิดหนึ่งๆ ชาวนาจะมีลักษณะของการร่วมมือทางเศรษฐกิจ ที่ไม่ได้ก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือนวัตกรรมทางเศรษฐกิจใหม่ๆ เช่น ลงแขกช่วยกันทำนา เป็นต้น

เกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการจะมีลักษณะที่แตกต่างจากเกษตรกร คือ พวกเขาอาจมีความได้เปรียบเชิงพื้นที่ เช่น มีโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อการเคลื่อนย้ายสินค้า ทำให้สามารถหาประโยชน์จากโอกาสที่นอกเหนือไปจากเรื่องการเกษตรโดยพื้นฐานได้ เช่น การท่องเที่ยว หรือโอกาสในการแปรรูปสินค้าเกษตร โดยอาศัยเครือข่ายทางการคมนาคมที่กว้างขวาง ซึ่งอนุญาตให้เกษตรกรผู้ประกอบการสามารถโยกย้ายสินค้าไปแปรรูปและส่งออกขายสู่ตลาดได้ง่ายกว่าชาวนา

การตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการในชนบทจะมองไกลไปกว่าเรื่องของการขึ้นลงของราคาและการช่วยเหลือเฉพาะหน้าของรัฐบาล โดยผู้ประกอบการในชนบทนั้นจะมองไปที่โอกาสซึ่งซ่อนอยู่ในอนาคต และโอกาสในการสร้างตลาดใหม่ๆ ดังนั้น คุณลักษณะของผู้ประกอบการในชนบท จึงไม่ใช่ชาวนา เพราะพวกเขาถูกกระตุ้นด้วยปัจจัยเชิงรุก ที่ดึงพวกเขาเข้าสู่โอกาสและช่องทางใหม่ๆในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กว้างขวางไปกว่า การทำเกษตรกรรมบนที่นาของตนเอง ซึ่งทำให้ผู้ประกอบการในชนบทที่การร่วมมือกันมักก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจอันใหม่ขึ้นมา

นอกจากนั้นเกษตรในฐานะผู้ประกอบการ ยังมีลักษณะสำคัญคือ พวกเขามีฐานของเครือข่ายที่ช่วยให้สามารถหมุนเวียนทรัพยากรได้อย่างยืดหยุ่น และสามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่อย่างหลากหลายในวงเครือข่ายของตนนำมาปรับใช้ในการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆขึ้นมา และจากที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น เกษตรกรในฐานะของผู้ประกอบการ จะถูกกระตุ้นด้วยปัจจัยเชิงรุก ทำให้พวกเขามีความต้องการที่จะเป็นอิสระจากการพึ่งพาการสนับสนุนด้านราคาและต้นทุนจากรัฐ ซึ่งแตกต่างจากชาวนาที่ต้องการให้รัฐเป็นผู้สนับสนุนในด้านราคาอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุข้างต้นเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ จึงจำเป็นที่จะต้องขยายเครือข่าย และสร้างพันธมิตรเพื่อเป็นฐานในการเดินหน้าสู่การสร้างนวัตกรรมใหม่ๆให้กับการผลิตของพวกเขา

เกษตรกรผู้ประกอบการในฐานะผู้รับช่วงสัญญา (contractor) ซึ่งจะแตกต่างกับชาวนากับเกษตรกรผู้ประกอบการตรงที่ พวกเขาอาจไม่มีนาหรือสวนเป็นของตัวเอง หรือถ้ามีก็อาจจะไม่มากพอที่จะทำการเกษตรขนาดใหญ่ แต่พวกเขากลับมีทักษะเฉพาะด้านขั้นสูง หรือ เป็นเจ้าของทรัพย์สินเชิงกายภาพ เช่น เครื่องจักรในการทำการเกษตร หรือ เมล็ดพันธุ์ราคาแพง ทำให้พวกเขาสามารถที่จะรับสัญญางานมาทำ ใน

ฐานะของผู้จัดการนา (farm manager) หรือ เป็นแรงงานรับจ้าง เช่น กลุ่มเจ้าของรถเกี่ยวข้าวที่รับจ้างเกี่ยวข้าวในเขตภาคอีสานของประเทศไทย (มานะ และคณะ, 2558)

การเป็นเกษตรกรผู้ประกอบการในฐานะผู้รับช่วงสัญญา จึงมุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์บนข้อตกลงระหว่างเจ้าของนา และ ผู้รับช่วงสัญญา ซึ่งอาจมีมากกว่าสองกลุ่ม เช่น บนที่ดินห้าสิบไร่เจ้าของที่ดินอาจจะจ้างผู้จัดการนาเพื่อรับช่วงสัญญาในการทำนาหนึ่งกลุ่ม และก็อาจจะจ้างกลุ่มเจ้าของรถเกี่ยวข้าวให้เข้ามาเกี่ยวข้าวบนที่นา ดังนั้นการเป็นเกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญา จึงมีความสลับซับซ้อนของเครือข่ายที่มากกว่าการเป็นชาวนาที่ทำเกษตรแบบดั้งเดิม และยังรวมไปถึงว่าการเป็นเกษตรในฐานะผู้รับช่วงสัญญาจำเป็นที่จะต้องอาศัยการบริหารจัดการความเสี่ยง (เช่น การใช้สัญญาที่กำหนดราคาของสินค้าเกษตรที่ตายตัว) ซึ่งหมายความว่าเกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญามีลักษณะร่วมกับเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ ในแง่ของความสามารถที่จะบริหารจัดการความเสี่ยง

พร้อมกันไปกับการเปลี่ยนกิจกรรมทางเศรษฐกิจในชนบท ได้ก่อให้เกิดกิจกรรมที่ต่อเนื่องกับความเปลี่ยนแปลงนี้ ได้แก่ การเกิดและขยายตัวของผู้ประกอบการในชนบท (rural entrepreneur, not farmer) ผู้ประกอบการในชนบทแตกต่างจากเกษตรในฐานะผู้ประกอบการแม้ว่าจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน กล่าวคือ ผู้ประกอบการในชนบท จะเริ่มต้นจากการสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายจนสามารถสร้างแหล่งรายได้อีกแหล่งหนึ่ง นอกภาคการเกษตรที่ไม่เกี่ยวข้องกับการผลิตอาหาร จนในที่สุดแหล่งรายได้นอกภาคการเกษตรจะเข้ามาเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลัก ในหลายกรณีก็จะเป็นกิจกรรมที่สัมพันธ์กับการซื้อ-ขายวัสดุภัณฑ์ในใช้ในการเกษตรกรรม จึงทำให้มีความแตกต่างกับเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ ซึ่งภาคการเกษตรยังคงมีความสำคัญอยู่ แต่จะอยู่ในรูปของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือ มีรายได้จากการทำการเกษตร ควบคู่ไปกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ

ลักษณะสำคัญของผู้ประกอบการในชนบท ก็คือ พวกเขาจะต้องมีทักษะในการบริหารจัดการ ที่สูงกว่าเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ ซึ่งทำให้พวกเขาต้องพึ่งพาการร่วมมืออย่างเข้มข้น ซึ่งนั่นทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการในชนบทมีความกว้างขวางและหลากหลายมากกว่าเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการเช่น การจัดจำหน่ายสินค้าอย่างครบวงจร (merchandising) ที่ดูแลตั้งแต่การผลิต การทำการตลาด และการจัดจำหน่ายสินค้า

กฤตภัค ยังได้เน้นอีกว่า การจัดลำดับแบ่งประเภทเกษตรกรเช่นนี้จะช่วยให้เห็นความหลากหลายและสลับซับซ้อนของผู้คนในชนบทว่าไม่ได้มีแค่ชาวนาตามประเพณี หากแต่มีทั้งเกษตรกรผู้รับช่วงสัญญาและผู้ประกอบการในชนบท ซึ่งจะเป็นกรอบทางความคิดที่จะช่วยให้สังคมและรัฐเข้าใจความเปลี่ยนแปลง

ของชนบทมากขึ้น โดยเฉพาะรัฐซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดนโยบายที่จะส่งผลโดยตรงกับชนบท ซึ่งจำเป็นต้องคิดนโยบายที่ละเอียดและมุ่งแต่ละกลุ่มอาชีพมากขึ้น ประเด็นนี้จะกล่าวต่อไปข้างหน้า

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากรอบการมองเห็นความหลากหลายของผู้คนในชนบทจะมีคุณประโยชน์ในการมองความเปลี่ยนแปลง แต่หากจะนำมาปรับใช้เพื่ออธิบายในแต่ละพื้นที่ก็ย่อมที่จะต้องตระหนักถึงความเหลื่อมซ้อนกันของผู้ประกอบการในแต่ละพื้นที่ด้วย ยกตัวอย่างเช่น การขีดเส้นแบ่งระหว่างเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ (farmer as entrepreneur) กับ ผู้ประกอบการในชนบท (rural entrepreneur) ซึ่งมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันในหลายประการ และที่สำคัญ เกษตรกรในบริบทของสังคมภูมิภาคของไทย ก็มีลักษณะที่เลื่อมกันระหว่างการเป็นเกษตรกรผู้รับช่วงสัญญาและการเป็นผู้ประกอบการในสังคมชนบท เช่น พวกเขาอาจมีนาขนาดใหญ่ให้ชาวนารายอื่นๆเช่า แต่กิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจของพวกเขากลับเป็นการรับจ้างเกี่ยวข้าวในจังหวัดข้างเคียง เป็นต้น

กฤตภัค ได้สรุปในส่วนท้ายสุดว่า ประโยคหนึ่งที่น่าสนใจมากในงานของ McElwee ได้แก่ **“ชาวนาควรที่จะรู้ว่าพวกเขาคือ กลุ่มคนที่เป็นผู้กระทำให้เกิดความ**เปลี่ยนแปลง” (Farmers need to recognise that they themselves are agents of change) และเขาได้เน้นต่อไปว่า “ **บางทีอาจจะไม่ใช่แค่ชาวนาเท่านั้นที่ควรจะรู้ว่าพวกเขาไม่อาจหลีกหนีจากความเปลี่ยนแปลง รัฐ สังคม และผู้คนในเมือง ก็ควรที่จะรู้ว่าชาวนากับชนบทนั้นกำลังเปลี่ยนแปลงอยู่เช่นกัน เพราะในขณะนี้ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว จนมาถึงจุดที่ว่า ชนบทแบบเก่าที่สังคมไทยเชื่อว่าเคยมีอยู่ได้พลังทลายลงไปเรียบร้อยแล้ว ความเปลี่ยนแปลงที่โหมกระหน่ำได้สร้างภาพสังคมชนบทใหม่ขึ้นมาแทนที่ และนั่นก็คือสังคมชนบทในฐานะสังคมของผู้ประกอบการ”**

จากกรอบการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบทจากการแบ่งกลุ่มประเภทของผู้ประกอบการ การพิจารณาในส่วนที่สำคัญประการหนึ่ง ได้แก่ การปฏิสัมพันธ์ทั้งหมดของคนสังคมชนบทที่ล้วนแล้วแต่ประกอบสร้างกันขึ้นมาจากการเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งเป็นสิ่งที่ McElwee ไม่ได้ศึกษาเอาไว้ งานวิจัยในพื้นที่ทั้งหมดพบว่าการเกิดความหลากหลายในกลุ่มคนในชนบทเช่นนี้ไม่สามารถมองแยกออกจากกันได้ ปฏิสัมพันธ์ของคนทุกกลุ่มทุกประเภทได้ประสานและประกอบกันขึ้นมาเป็น”สังคมผู้ประกอบการ” ที่ทุกกลุ่มมองเห็นและได้เข้ามาร่วมอยู่ในความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญนี้ กล่าวได้ว่า การเป็นผู้ประกอบการได้ส่งผลกระทบให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทไทยโดยรวมและได้เปลี่ยนมาสู่การเป็น “สังคมผู้ประกอบการ”

การทำงานวิจัยในทุกพื้นที่พบว่าข้อมูลล้วนแต่บ่งชี้ถึงการขยายตัวของ “ผู้ประกอบการในชนบท” มากมายและหลากหลาย ซึ่งสามารถพิจารณาได้ในสองระดับ ระดับแรกได้แก่ **สังคมผู้ประกอบการใน**

ระดับของสังคมไทยทั้งหมด และ**สังคมผู้ประกอบการในระดับพื้นที่** การนำเสนอในที่นี้เน้นสองระดับ เพื่อที่จะทำให้เข้าใจและมองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่ไพศาลและลึกซึ้งนี้ได้ชัดเจนขึ้น

สังคมผู้ประกอบการในระดับของสังคมไทยทั้งหมด

หากพิจารณาความเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมโดยรวมแล้ว ก็จะพบว่าความเปลี่ยนแปลงมาสู่ "สังคมผู้ประกอบการ" ปรากฏอย่างแจ่มชัด หลักฐานเอกสารที่ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการและการขยายตัวของ "ผู้ประกอบการในชนบท" อย่างกว้างขวาง ที่สำคัญ คือ การขยายความรู้และวิธีการเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการผ่านนิตยสารที่แพร่หลายมากได้แก่ **นิตยสาร "เทคโนโลยีชาวบ้าน" และ นิตยสาร "ไม่ลองไม่รู้"**

นิตยสาร **"เทคโนโลยีชาวบ้าน"**[28] เป็นนิตยสารรายปักษ์ ในเครือของสำนักพิมพ์มติชน เริ่มต้นพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๐ (มีงานครบรอบยี่สิบแปดปี ในวันที่ ๑๒-๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๘) ยอดการพิมพ์ต่อปักษ์อยู่ที่ ๕๐,๐๐๐ ฉบับ สมาชิกหลากหลาย มีทั้ง อบต.ในระยะหลัง ผู้นำเกษตรกร ครู และมีสมาชิกจำนวนหนึ่งทำวิทยุชุมชน บรรณาธิการคนปัจจุบัน คุณพาณิชย์ ยศปัญญา (บรรณาธิการคนเดิม คุณประพันธ์ ผลเสวก เสียชีวิตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๕๖) ทำงานกับนิตยสารฉบับนี้มานานกว่า ๒๕ ปี ได้ให้สัมภาษณ์ถึงความเปลี่ยนแปลงของการนำเสนอสารในนิตยสารว่าในช่วงแรกๆก็เป็นการนำเสนอการเพาะปลูกทั่วๆไป แต่หลัง พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้เริ่มบทความและข่าวสารในเชิงการเป็น "ผู้ประกอบการในชนบท" มากขึ้น

ข่าวสารที่เน้นการเป็น "ผู้ประกอบการในชนบท" ในนิตยสาร **"เทคโนโลยีชาวบ้าน"** มีทั้งในส่วนที่มีผู้ประกอบการส่งข่าวสาร/บทความมาเอง และนักข่าวของนิตยสารตระเวน/ค้นพบแล้วนำมาเขียนเป็นชุดความรู้ สัดส่วนเกือบทั้งหมดของ "สาร" ล้วนแล้วแต่เน้นให้มองเห็น "การประกอบสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่" จากพื้นฐานทรัพยากรการเกษตรที่ชาวชนบทคุ้นเคย

ความสำเร็จของนิตยสาร **"เทคโนโลยีชาวบ้าน"** นี้น่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้ผลิตหนังสือรายใหญ่ของสังคมไทยมองเห็นว่าน่าจะทำการตลาดได้ สำนักพิมพ์ซีเอ็ดได้เป็นฐานการจัดจำหน่ายให้แก่นิตยสาร **"ไม่ลองไม่รู้"** ซึ่งเป็นนิตยสารรายเดือน ยอดการพิมพ์ ๕๐,๐๐๐ ฉบับต่อเดือน นิตยสารนี้เน้นกลุ่มเป้าหมายเดียวกัน ได้แก่ *"กลุ่มผู้อ่านเป็นกลุ่มเกษตรกรทั่วประเทศ ผู้บริหารองค์กรด้านการเกษตรและผู้ที่สนใจทางด้านการเกษตร หน่วยงานภาครัฐ เอกชนด้านเกษตรที่เกี่ยวข้อง ผู้ที่สนใจเครื่องจักรกลการเกษตร (เช่น) ปุ๋ยอินทรีย์และนวัตกรรมการเกษตร,ผลิตภัณฑ์เกษตรทำเงิน,ผลิตภัณฑ์ส่งออก."*

---

28 นิตยสาร " เทคโนโลยีชาวบ้าน"มีความสำคัญอย่างมากต่อความเปลี่ยนแปลงในชนบท ทั้งระบบการผลิตและการสร้าง " แรงบันดาลใจ"(inspiration) ให้แก่ผู้คนจำนวนมาก แต่น่าเสียดายที่นักวิชาการกลับไม่สนใจ อันน่าจะเนื่องจากเป็นกรอบความคิดที่ว่า "ชนบท" ไม่มีความเปลี่ยนแปลงโดยมูลฐาน จึงทำให้มองข้ามไป หากศึกษาพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงของนิตยาสารนี้ก็จะช่วยเพิ่มความเข้าใจสังคมชนบทไทยได้อีกมากทีเดียว

นอกจากการสร้างนิตยสาร "ไม่ลอง-ไม่รู้" แล้ว เครือข่ายนี้ก็ได้สร้างสำนักพิมพ์ที่เน้นการทำงานรวม/แยกแยะประเภทของบทความในนิตยสารมาทำเป็นหนังสือเล่มอีกส่วนหนึ่ง ได้แก่ สำนักพิมพ์นาคา ซึ่งมียอดขายอยู่ในระดับที่สูงอย่างน่าสนใจทีเดียว

การสื่อสารด้วยการเน้นให้เกิดการสร้าง "ผู้ประกอบการในชนบท" โดยกลุ่มธุรกิจการพิมพ์เอกชนเช่นนี้ แสดงให้เห็นว่าในสังคมชนบทไทยได้สั่งสมชุดความรู้และปฏิบัติการของบรรดา "ผู้ประกอบการ" ไว้มากมายเพียงพอต่อการผลิตนิตยสารเพื่อจำหน่าย ซึ่งยิ่งส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกันอย่างสม่ำเสมอและยาวนาน หากพิจารณาการแสดงความคิดเห็นของผู้ที่ถูกหยิบยกเข้ามาเป็นส่วนของบทความ/บทสัมภาษณ์ในนิตยสารทั้งสอง ก็จะพบได้ว่าระบบคิดและปฏิบัติการณ์ในชีวิตจริงของผู้คนจำนวนมากในชนบทได้แปรเปลี่ยนจาก "ชาวนา" แบบเดิมมาสู่ "ผู้ประกอบการ" อย่างชัดเจน

ข่าวสารที่สะท้อนให้เห็นถึงการขยายตัวของ "ผู้ประกอบการ" ไม่เพียงแต่ผ่านสื่อสิ่งพิมพ์เท่านั้น การเลือกผู้ประกอบการในชนบทมาเป็นรายการโทรทัศน์เพิ่มมากขึ้นในช่วงสิบปีหลังมานี้ ในบางกรณีก็กลายเป็นประเด็นที่กระเพื่อมต่อเนื่องไปอย่างกว้างไกล เช่น กรณีของการปลูกมะนาวในบ่อซีเมนต์ที่ขยายตัวอย่างมากหลังจากเป็นข่าวในโทรทัศน์ เป็นต้น

กล่าวได้ว่าการสื่อสารทั้งหมดในสังคมไทย สะท้อนภาพให้เห็นว่าผู้คนจำนวนมากในชนบทได้เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการเป็น "ผู้ประกอบการ" ขณะเดียวกันก็ได้กลายเป็นทางเลือกของโอกาสในการปรับเปลี่ยนชีวิตอีกด้วย บทความในหนังสือพิมพ์ก็จะเน้นการปรับเปลี่ยนการทำการเกษตรมาเป็น "ผู้ประกอบการ" เช่น " เพาะเห็ดขอนขาวขาย ฉีกตลาด เจาะกลุ่มคนภาคตะวันออก สร้างรายได้ดี ผลิตขายไม่ทัน" เป็นต้น[29]

การขยายตัวและความหลากหลายของ "ผู้ประกอบการในชนบท" ได้ทำให้ธรรมชาติและลักษณะหลัก (Main Character) หรือคุณสมบัติของสังคมชนบทเปลี่ยนแปลงไป พัฒนาการและการขยายตัวของ "ผู้ประกอบการในชนบท" ได้ทำให้สังคมชนบทได้เปลี่ยนมาสู่ "สังคมผู้ประกอบการในชนบท" ซึ่งมีความหมายว่าความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจล้วนแล้วแต่วางอยู่บนพื้นฐานของความเป็นผู้ประกอบการที่สัมพันธ์กัน ที่สำคัญ รายได้หลักของแต่ละครัวเรือนในสังคมมาจากการเป็น "ผู้ประกอบการ" ซึ่งในประเด็น

---

29 " เพาะเห็ดขอนขาวขาย ฉีกตลาด เจาะกลุ่มคนภาคตะวันออก สร้างรายได้ดี ผลิตขายไม่ทัน" มติชน ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๙. ที่สำคัญและน่าสนใจได้แก่ การนำเสนอกรอบ " ช่องทางสร้างอาชีพ" ซึ่งเสนอตัวอย่างและความสำเร็จของผู้ประกอบการทางการเกษตรได้ดำเนินมาต่อเนื่องยาวนาน อันแสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้ประกอบการเป็นเรื่องธรรมดาสามัญของสังคมในชนบท และหากพิจารณาการวางหนังสือบนแผงหนังสือทั่วไปจะพบว่าหนังสือเล่มเล็กๆที่เขียนเกี่ยวกับการประกอบการนี้วางอยู่ในตำแหน่งที่ดีและมีจำนวนมากทีเดียว ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสนใจของผู้คนที่ต้องการจะเป็นผู้ประกอบการทางการเกษตร

นี้นั้น นักเศรษฐศาสตร์มักจะมีข้อสรุปว่ารายได้หลักของคนชนบทบ้านเราไม่ได้มาจากภาคการเกษตรไร่นา อีกแล้วหากแต่มาจากนอกภาคเกษตรกรรม ซึ่งแม้ว่าไม่ผิด หากแต่การแบ่งภาคเกษตรกรรมกับนอกภาคเกษตรกรรมเป็นการแบ่งแยกประเภทรายได้ที่ไม่ค่อยชัดเจนนัก ในการศึกษาชุดนี้พบว่าหากแบ่งรายได้กันให้ชัดเจนแล้ว รายได้หลังแล้วยังคงเป็นส่วนที่มาจากด้านที่ยังสัมพันธ์กับการเกษตรกรรมอยู่ หากแต่เป็นการเกษตรแบบผู้ประกอบการมากขึ้นมาก

การเกิดขึ้นของ "ผู้ประกอบการ" ในสังคมชนบทอยู่ในบริบทของการปรับเปลี่ยนฐานทรัพยากรที่มีอยู่ให้เข้าสู่การประกอบการสมัยใหม่ ซึ่งได้ผนวกรวมและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆขึ้นมาหลายมิติ เพื่อใช้ในการสร้างตัวตนของตนเองขึ้นมา จนกล่าวได้ว่าในช่วงยี่สิบ/สามสิบปีที่ผ่านมานี้ การผนวกรวมและสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆจากฐานการเกษตรได้กลายมาเป็นคุณภาพใหม่ของสังคมชนบทไทยไปแล้ว

ความรู้ในเรื่องความเปลี่ยนแปลงลักษณะหลักหรือคุณลักษณะของสังคมชนบทเช่นนี้เป็นเรื่องสำคัญเพราะจะนำไปสู่การสร้างกรอบคิดในการศึกษาชนบทเสียใหม่ และนำไปสู่การคิดนโยบายเกี่ยวกับชนบทที่สอดคล้องกับความเป็นจริงอันจะยังให้นโยบายมีประสิทธิภาพมากขึ้น ประเด็นนี้จะกล่าวละเอียดอีกครั้งในตอนท้าย

เพื่อที่จะทำให้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงของการเคลื่อนจาก "สังคมชาวนา" มาสู่ " สังคมผู้ประกอบการ" การศึกษาการเกิดผู้ประกอบการซึ่งได้ร่วมกันสร้างสังคมผู้ประกอบการในระดับพื้นที่เป็นเรื่องสำคัญ เพราะจะทำให้เห็นได้ชัดเจนว่ามีความหลากหลายซับซ้อนซึ่งส่งผลกอปรให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะใหม่ทั้งหมด

สังคมผู้ประกอบการในระดับพื้นที่

การเสนอภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนามาสู่สังคมผู้ประกอบการต่อไปนี้ จะเป็นการศึกษาในระดับพื้นที่ทุกภาคของสังคมไทยเพื่อจะทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงสู่การเป็นผู้ประกอบการแต่ละประเภทได้ชัดเจนขึ้น โดยจะแบ่งออกเป็น **ผู้จัดการนา/ผู้ประกอบการนา ผู้ประกอบการไร่/สวน ผู้ประกอบการในฐานะผู้รับช่วงสัญญา ผู้ประกอบการค้าเร่ ผู้ประกอบการในตลาดรูปแบบใหม่**

ผู้จัดการนา/ผู้ประกอบการนา

การจะเข้าใจความเปลี่ยนแปลงจากสังคมชาวนาสู่สังคมผู้ประกอบการจำเป็นที่จะต้องเริ่มให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงสำคัญที่ฐานของสังคมไทย ได้แก่ **การเปลี่ยนแบบแผนวิถีการผลิตการทำนา**

ซึ่งเจ้าของที่นาได้เปลี่ยนตัวเองมาสู่การเป็น "ผู้จัดการนา" เพราะใช้การจ้างทุกขั้นตอน เริ่มต้นจากการจ้างผู้รับจ้างใช้เครื่องจักรในการไถหวาน จนถึงการเก็บเกี่ยวกระบวนการทำงานของรถเกี่ยว ตั้งแต่เก็บเกี่ยวจนกระทั่งได้ข้าวเป็นเมล็ดพร้อมที่จะขนส่งสู่โรงอบและโรงสีต่อไป พร้อมกันนั้นก็ได้เกิดกลุ่มชาวนาย่อย หรือชาวนาที่มีนาไม่มากนักหรือไม่มีนาเลยเปลี่ยนมาสู่การเป็นกลุ่มรับจ้างเหมาทำนาในแต่ละขั้นตอน ซึ่งมีการจัดการกันเองภายในกลุ่มให้สามารถรับงานได้หลากหลายรูปแบบมากขึ้นแทนที่จะเป็นการรับจ้างรายวันเพียงอย่างเดียว ซึ่งกลุ่มแรงงานรับจ้างสามารถ รับเหมางานเป็นไร่หรือเป็นฟ่อนคือคิดจากปริมาณงานทำได้โดยไม่มีข้อจากัดเวลา

การเปลี่ยนแบบแผนวิถีการผลิตการทำนาเกิดขึ้นทุกพื้นที่ในชนบทที่มีฐานการทำนาเป็นการผลิตเดิม ความเข้มข้นของกระบวนการเปลี่ยนชาวนามาเป็น "ผู้จัดการนา/ผู้ประกอบการนา" เกิดขึ้นในที่ราบภาคกลาง

ในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม[30] จะพบว่าชาวบ้านที่มีฐานะในพื้นที่จะซื้อรถเกี่ยวมาใช้ในพื้นที่ก่อน ต่อมาก็ได้ขยายออกไปรับจ้างนอกพื้นที่ โดยเฉพาะในเขตหมู่ที่ ๑ ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกการนำรถเกี่ยวมารับจ้างจึงกลายเป็นพื้นที่ที่มีเจ้าของรถเกี่ยวจำนวนมากที่สุดในเขตอำเภอนครชัยศรีหรือใกล้เคียง(ประมาณการกันว่ามีราว ๑๐๐ คันทีเดียว) พร้อมกันนั้นการพัฒนาการของระบบการผลิตในพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไปสู่การผลิตโดยเครื่องจักรและการเข้ามาของเทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยมากขึ้นส่งผลให้ชาวนาทำการเกษตรได้อย่างเข้มข้นขึ้นแต่ก็กลายเป็นการทำนา แบบงานไม่ประจำ (part-time) กล่าวคือ เจ้าของนาใช้เวลาอยู่ในนาเพียงฤดูการทำนาเพียงราว ๑๐-๑๕ วัน เท่านั้น

ความเปลี่ยนแปลงของการผลิตค่อยๆทำให้เกิดระบบการรับจ้างเข้ามารองรับทุกอย่าง กลุ่มรับจ้างได้เข้ามาทำงานในทุกขั้นตอนของการผลิต กลุ่มรับจ้างเหล่านี้จะแบ่งงานกันตามความถนัดและความ

---

30 ประภาส ปิ่นตกแต่ง และ ตะวัน สันติภาพ, การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจการเมืองในชุมชนชนบทและการปรับตัวของชุมชนชาวนาภาคกลางบางแห่ง. ใน พงศกร เฉลิมชุติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บรรณาธิการ), ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๘, หน้า ๒๙๖-๓๐๘

เหมาะสมของจังหวะการจ้างงาน ในบริเวณพื้นที่ลานตากฟ้า มีทีมรับจ้างพ่นยาและหว่านปุ๋ยอยู่อย่างน้อย ๕ ทีม แต่ละทีมจะมีคนทำงานประมาณ ๑๐-๑๕ คนซึ่งจะทำงานร่วมกันกล่าวคือเมื่อมีงานรับก็จะไปพร้อมๆ กัน โดยมัก จะออกตั้งแต่ฟ้าสางหรืออีก ช่วงหนึ่งคือช่วงเย็นๆ(รายได้เฉลี่ยของแต่ละคนขึ้นอยู่ช่วงฤดูกาลทำนาซึ่งอาจจะมาถึงราว ๑๐,๐๐๐–๑๕,๐๐๐ บาท

นอกจากลุ่มรับจ้างทำนาแล้ว การทำงานในส่วนเกี่ยวกับ เครื่องจักร การเกษตร เช่น รถเกี่ยว รถตีดิน การขับ รถบรรทุก ขนข้าวจากแปลงนาที่เก็บเกี่ยวไปยังโรงสี ก็ขยายตัวตามไปด้วย เพราะกิจกรรมการผลิตดังกล่าว นี้ต้องใช้แรงงานพอสมควร (รถเกี่ยวคัน หนึ่งจะต้องมีแรงงานอย่างน้อยสองคนคือ คนขับ รถเกี่ยวและคนขับรถบรรทุก) และยัง ต้องการคนทำงานในกิจการทั้งหมดอีกไม่น้อยกว่า ๑๐ คน ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่มีฝีมือทักษะในการใช้เครื่องมือ มีความสามารถในการซ่อมกรณีหากรถเสียไม่มาก มีความรับผิดชอบสามารถไว้วางใจได้ ไม่ทิ้งงานไม่เบี้ยวงาน (เพราะ ปัจจุบันมีการแข่งขันกันรับจ้างเกี่ยวข้าวกันมาก ดังที่ผู้ประกอบการท่านหนึ่งกล่าวว่า“รถเกี่ยวเยอะแยะไปหมดมีรถมากกว่าข้าว ในนาที่จะเกี่ยวจนต้องออกไปหากินแถบจังหวัดใกล้ๆ หรือแม้กระทั่ง การเคลื่อนย้ายไปอีสาน”

พื้นที่การทำนาในภาคอีสานก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน การศึกษาพบว่าเจ้าของที่นาหรือ ผู้จัดการนายินดีที่จะใช้การจ้างเพราะ “กลุ่มแรงงานรับจ้างสามารถรับเหมางานเป็นไร่หรือเป็นฟ่อนคือคิดจากปริมาณงานที่ทำได้โดยไม่จำกัดเวลาทำงานทำให้แรงงานกระตือรือร้นที่จะทำงานก่อนเวลาและเลิกงานหลังเวลาเพื่อจะทำงานให้ได้มากที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับการทำงานรายวันแล้วแรงงานสามารถทำงานได้มากกว่าทำให้ได้ค่าแรงเพิ่มขึ้น นอกจากนั้นการมีกลุ่มรับจ้างเหมาทำงานมีเจ้าของนามาติดต่อให้ไปทำงานมากขึ้นเพราะเจ้าของนาอยากได้แรงงานกลุ่มทำให้งานเสร็จเร็วและไม่ต้องยุ่งยากไปติดต่อแรงงานที่ละคนทำให้แรงงานรับจ้างที่ร่วมกันรับเหมาทำงานเป็นกลุ่มทำให้มีอำนาจต่อรองในการทำงานมากขึ้น”[31]

การศึกษาในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง ก็เห็นได้ชัดเจนว่าความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่ การสูญสลายของ“สังคมชาวนา” อนุชน หวลทรงได้สรุปความเปลี่ยนแปลงการผลิตข้าวในพื้นที่สุโขทัยจากงานวิจัยโครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ ความว่า

---

31 มานะ นาคำ, มันต์ชัย ผ่องศิริ และ ณัฐพล มีแก้ว, ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน. ใน พงศกร เฉลิมชุติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บรรณาธิการ), ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๘, หน้า ๒๗

> “ในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย ได้อธิบายถึงชาวนาในยุคนี้ว่าเป็นยุคของ “ผู้จัดการนา” ซึ่งไม่จำเป็นต้องลงแรงทำนาด้วยตัวเอง แต่ได้ปรับตัวเป็นผู้จัดการในการทำนาแทนโดยต้องใช้ทักษะความสามารถในการบริหารจัดการทำนา ตั้งแต่กระบวนการผลิต การหาเครื่องมือเครื่องจักร การจัดหาแรงงาน กระทั่งถึงการเก็บเกี่ยว ขนส่ง หาตลาดจำหน่ายผลผลิต[32]

การสรุปของกฤษณธรรม ถาพันธ์ ในโครงการเดียวกันแต่ต่างพื้นที่ ความว่า [33]

> ในยุคผู้จัดการนานั้น ชาวนาไม่ต้องลงมือทำเอง ตั้งแต่เริ่มไถนาก็จ้างรถปั่น การคราด การหว่านข้าว การพ่นสารเคมีฆ่าแมลง การหว่านปุ๋ย จนถึงการเก็บเกี่ยวในยุคนี้ เริ่มใช้รถปั่นในการไถนา พี่โอม พี่เชน พี่จวน พี่โอ๋ น้าลาด ใช้รถไถนาและจ้างรถปั่น ในการไถนาโดยรถไถและรถปั่น...ในการคราดนาเป็นการทำให้นาเรียบสม่ำเสมอกันทั้งแปลงนา การเตรียมพันธุ์ข้าว... จะใช้ข้าวพันธุ์พิษณุโลกเป็นหลัก .... แต่ถ้าอากาศหนาวก็จะเปลี่ยนใช้ข้าวสุพรรณบุรี ข้าวหอมมะลิ โดยพันธุ์ข้าวนั้นแต่ละบ้านจะซื้อข้าวจากจังหวัดพิษณุโลก ร้านการเกษตร ... บางที่ก็จะหาซื้อข้าวตามเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้อง...
>
> ในปัจจุบันนี้มีการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมี โดยปุ๋ยเคมีจะซื้อมาจากร้านเสมือนการเกษตร ในราคากระสอบละ ๖๐๐-๘๐๐ บาท โดยจะเอาปุ๋ยไปใส่ในถังหว่านปุ๋ยที่ซื้อจากร้านเสมือนการเกษตรในราคาใบละ ๖๐-๘๐ บาท ...ตอนที่จะขายข้าว... ในสมัยปัจจุบันจะให้รถลากข้าวไปขายข้าวขายที่ท่าข้าวธงไชย หรือ ธ.ก.ส. (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์) [34]

---

32 อนุชน หวลทรง.**วิถีชีวิตและการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรมพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ช่วงระหว่าง ปี.พ.ศ.๒๔๔๗-๒๕๕๒ : บทสังเคราะห์งานยุวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือประเด็นการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธ์.** เอกสารการสัมมนาโครงการยุววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย. ๒๕๕๓.หน้า ๑๖-๑๘ และกฤษณธรรม ถาพันธ์.. **“ การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย: กรณีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเกษตรกรรม”** เอกสารการสัมมนาโครงการยุววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย. ๒๕๕๓

33 โรงเรียนไกรในวิทยาคม รัชมังคลาภิเษก จังหวัดสุโขทัย. **โครงงานการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนาชุมชนบ้านหนองเสาเถียร ตำบลไกรใน อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย.** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒.

34 โรงเรียนวัดหางไหล จังหวัดพิษณุโลก. **โครงงานการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่พอเพียงของชาวนาชุมชนบ้านหนองเสาเถียร ตำบลไกรใน อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย.** โครงการยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.),๒๕๕๒. ผู้เขียนพยายามตัดข้อมูลให้สั้นลง แต่หากต้องการข้อมูลที่น่าสนใจ ดูใน อนุชล หวลทรง, เรื่องเดียวกัน ,หน้า ๓๘- ๔๐.

การศึกษาของเกรียงศักดิ เชษฐพัฒนวาณิชย์[35] ศึกษาตำบลวังลึก จังหวัดสุโขทัย ก็พบความเปลี่ยนแปลงที่เป็นไปในลักษณะเดียวกัน กล่าวคือ การผลิตข้าวแบบผู้ประกอบการเป็นการผลิตที่ ผู้ผลิตที่มีที่นา (รวมทั้ง เช่าที่นาด้วย) เป็นผู้จัดการการผลิต ดำเนินการจัดจ้างในขั้นตอนการผลิตต่างๆ เริ่มต้นจากการจ้างผู้รับจ้างใช้เครื่องจักรในการไถหว่านซึ่งจำนวนมากของชาวนาในวังลึกมีรถไถเป็นของตัวเองจนถึงการเก็บเกี่ยวกระบวนการทำงานของรถเกี่ยวหรือที่ชาวบ้านเรียกว่ารถดูด ได้ข้าวเป็นเมล็ดพร้อมที่จะขนส่งสู่โรงอบและโรงสีต่อไป

การเน้นความเปลี่ยนแปลงในกระบวนการผลิตของ “ผู้จัดการนา/ผู้ประกอบการนา” เป็นส่วนแรกก็เพื่อทำให้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงที่รากฐานของ “สังคมชาวนา” อันจะนำมาซึ่งการทำความเข้าใจกันใหม่ในคุณลักษณะของสังคมชนบทในปัจจุบัน แต่ที่สำคัญ ก็คือ นอกจากการเปลี่ยนแปลงในการทำนาแล้วยังปรากฏผู้ประกอบการในชนบทพื้นที่ต่างๆทีมีความแตกต่างและหลากหลาย

ผู้ประกอบการไร่/สวน

การประกอบการไร่/สวนเป็นภาพความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่เป็นส่วนประกอบสำคัญของการเป็น “ สังคมชาวนา” เพราะในสมัยก่อนนั้น เวลาที่กล่าวสังคมชนบทมักจะใช้คำคู่กันว่า “ สังคมชาวนาชาวไร” ในที่นี้จะแบ่งออกเป็นสองส่วน ได้แก่ ผู้ประกอบการไร่/สวน กับ ผู้ประกอบการสวนยางและสวนปาล์ม

การทำสวนทำไร่ในภาคกลางเปลี่ยนแปลงอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งการปลูกผลไม้ ไม้ดอกและผัก พื้นที่ที่การการปลูกผลไม้เพิ่มมากขึ้นมากพร้อมกับการเปลี่ยนไปสู่การปลูกแปลงใหญ่มากขึ้นโดยเฉพาะแถบจังหวัดราชบุรี นครนายก (บางกรณีถูกจัดไว้ในภาคตะวันออก) แต่การทำสวนผลไม้ไม่ใช่การทำโดยการใช้แรงงานครอบครัวและเครือญาติลักษณะเดิมอีกต่อไป หากแต่เป็นการสร้าง “สวนขนาดใหญ่” และเป็นการใช้แรงงานจ้างเกือบทั้งหมด ที่สำคัญในหลายพื้นที่ของนครนายกได้ผสมผสานการหารายได้จากการใช้สวนผลไม้เป็นสถานที่พักผ่อนเพื่อการท่องเที่ยว“ผู้ประกอบการ”สวนผลไม้จึงมีรายได้สองทางทั้งด้านผลผลิตในแต่ละฤดูกาลและรายได้จากการท่องเที่ยว โดยเฉพาะระยะหลังที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในการปลูกผลไม้มาสู่การปลูกสวนไม้ดอก

การขยายตัวของการปลูกสวนไม้ดอกได้ขยายตัวอย่างมากในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะกล้วยไม้ การขยายตัวจากศาลายาขึ้นไปทางจังหวัดราชบุรีและขึ้นไปบนที่สูงของสวนผึ้ง “ ผู้ประกอบการ”

35 เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวาณิชย์ หน้า ๒๓๗

มีทั้งอพยพไปจากพื้นที่ชานเมืองกรุงเทพแถบหนองแขม และเป็นผู้ประกอบการรุ่นใหม่ที่ประกอบอาชีพอื่นมาก่อนและหันมาสู่การปลูกกล้วยไม้เพราะใจรักประกอบกับรายได้จากการส่งออกสูงมาก

การทำสวนไม้ดอกเกือบทั้งหมดต้องใช้แรงงานจ้าง โดยที่ผู้ประกอบการเป็นผู้ควบคุมความรู้ในการสร้าง/ผลิตไม้ดอก โดยเฉพาะทักษะและความรู้ในการปลูกกล้วยไม้ถือได้ว่าเป็นความรู้ระดับบนๆที่ไม่มีใครยอมบอกแก่คนอื่นง่ายๆ

การขยายตัวของการทำสวนผักก็เกิดขึ้นเข้มข้นในแถบภาคกลาง ดังจะพบว่าตลาดศรีเมือง จังหวัดราชบุรีเป็นศูนย์กลางของการส่งผักไปทั้วประเทศและเป็นจุดการกำหนดราคาผักในระดับประเทศ บรรดาผู้ที่เข้ามาค้าขายในตลาดมีความหลากหลายแต่เกือบทั้งหมดไม่ใช่ผู้ประกอบการรายย่อย หากแต่เป็นผู้ประกอบการขนาดกลางและสร้างการเชื่อมต่อกับตลาด โดยเฉพาะทางภาคใต้ ได้อย่างดีและทำมานานมากแล้วด้วย

อย่างไรก็ตาม ความรู้ในเรื่องเครือข่ายผู้ประกอบที่ถักสานกันจนทำให้เกิด “ ตลาดศรีเมือง” นั้นยังไม่มีการศึกษาอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งเพราะหากสามารถศึกษาในเรื่อง “ตลาดกลาง” เช่นนี้จะทำให้มองเห็นถึงความหมายและความสำคัญของผู้ประกอบการในชนบทชัดเจนมากกว่าเดิม

แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงในการปลูกผลไม้ในภาคตะวันออกปรากฏไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่นๆ แต่ชาวสวนผลไม้ โดยเฉพาะทุเรียนในปัจจุบันจำเป็นต้องจ้างแรงงานต่างชาติกัมพูชาเป้นหลัก เนื่องจากว่ามีการหันมาปลูกทุเรียนมากขึ้นโดยการโค่นผลไม้อื่นๆลงไป โดยเฉพาะการโค่นต้นมังคุดเนื่องจากหาแรงงานเก็นมังคุดยากกว่า “ ผู้ประกอบการ”สวนในภาคตะวันออกจึงเป็นการสืบทอดการทำสวนต่อเนื่องมาจากบรรพบุรุษ

สถานการณ์ใหม่ที่ “ ผู้ประกอบการ” สวนผลไม้กำลังเผชิญหน้าอยู่ ได้แก่ บทบาทของนายทุนชาวจีนที่เข้ามา “ เหมาสวน” ผลไม้ ไม่ว่าจะเป็นทุเรียน หรือลำไยในภาคเหนือ ซึ่งด้านหนึ่งทำให้ “ ผู้ประกอบการ” ได้รายได้ที่ดีขึ้น แต่อีกด้านหนึ่ง การขยายบทบาทของทุนจีนนี้กำลังเปลี่ยน “ผู้ประกอบการสวน” ให้กลายเป็น “ ผู้ประกอบการในฐานะผู้รับช่วงสัญญา” มากขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงในชนบทภาคใต้มีลักษณะคล้ายคลึงกันได้แก่ การเกิดผู้ประกอบการสวนยางและสวนปาล์ม การขยายตัวของการปลูกยาง ได้เปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตทั้งหมดเข้าสู่วิถีของการจ้าง เพราะเจ้าของสวนยางที่ขยายพื้นที่เป็นสวนยางขนาดกลางและขนาดใหญ่นั้นไม่สามารถที่จะกรีดยางเองได้ตามแบบเดิม การปลูกยางได้สร้างระบบการแบ่งสรรผลประโยชน์ระหว่างเจ้าของสวนยางกับผู้รับจ้าง ระหว่างหกสิบ/สี่สิบหรือห้าสิบ/ห้าสิบ การขยายตัวของสวนปาล์มน้ำมันอย่างมากหลังทศวรรษ ๒๕๓๐ ก็

ต้องใช้แรงงานจ้างในการเก็บเกี่ยว (แทง) โดยคิดค่าจ้างต่อน้ำหนักของปาล์มที่เก็บได้ แม้ว่าจะกล่าวกันว่าในช่วงแรกของการปลูกปาล์มจนถึงเก็บเกี่ยวไม่จำเป็นต้องดูแล แต่ในความเป็นจริงของการปลูกสวนปาล์มขนาดกลางขึ้นไปจำเป็นต้องใช้แรงงานในการดูแลไม่น้อยทีเดียว

ความเปลี่ยนแปลงของการผลิตของพืชหลักสองอย่างของพื้นที่ภาคใต้เป็นการเปลี่ยนแปลงชาวสวนให้กลายเป็น “ ผู้ประกอบการ/ผู้จัดการสวนยาง/ผู้จัดการสวนปาล์ม” เช่นเดียวกับการเปลี่ยนแปลงจาก “ชาวนา”มาสู่ “ผู้ประกอบการนา/ผู้จัดการนา” ที่น่าสนใจ ได้แก่ การจัดความสัมพันธ์ทางสังคมกันใหม่เพื่อตอบสนองความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ในเขตพื้นที่การปลูกยางและปาล์มที่ได้กลายเป็นเครือข่ายทางการผลิตและสังคมผสมผสานกัน ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

ผู้ประกอบการในฐานะผู้รับช่วงสัญญา

การขยายตัวและความเปลี่ยนแปลงของการปลูกพืชไร่เป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงมาสู่การเป็น “ สังคมผู้ประกอบการ” กล่าวคือ การเปิดพื้นที่ไร่ในช่วงต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ นั้นเป็นการขยายพื้นที่ปลูกโดยชาวบ้าน และเป็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างเกษตรกรกับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อผลผลิต ซึ่งได้ส่งผลทำให้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจกลายเป็นความสัมพันธ์เชิงระบบอุปถัมภ์ขึ้นมา ส่งผลให้พ่อค้ารับซื้อพืชไร่สามารถปรับตัวเข้าสู่การเมืองแบบการเลือกตั้งได้

ความเปลี่ยนแปลงของการจัดความสัมพันธ์ใหม่ในการปลูกพืชไร่ได้แก่ การขยายตัวของระบบเกษตรพันธะสัญญา ได้ทำให้เกษตรกรในทุกพื้นที่ที่ปลูกพืชไร่ได้เข้าสู่ระบบเกษตรพันธะสัญญาเกือบทั้งหมด กล่าวได้ว่าชาวบ้านที่ปลูกพืชไร่ได้ปรับตัวเองเข้าสู่การเป็นเกษตรกรผู้ประกอบการในฐานะผู้รับช่วงสัญญา (contractor) การปลูกอ้อยในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างและภาคตะวันออกที่ขยายตัวอย่างมากมายทั้งหมดเป็นการผลิตผ่านระบบโควตา การขยายตัวของการปลูกข้าวโพดในภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่างก็ใช้พันธุ์พืชที่บริษัทที่เป็นผู้รับซื้อผลผลิตทางการเกษตรเป็นผู้แนะนำเพราะสามารถให้ผลผลิตได้ดีและเร็วกว่าและทนทานกับศัตรูพืช

การปรับตัวเข้าสู่การเป็นเกษตรกรผู้ประกอบการในฐานะผู้รับช่วงสัญญา (contractor)ส่งผลทำให้เกิดการเลื่อนชนชั้นได้ในหลายพื้นที่ ที่เด่นชัดได้แก่ ที่อำเภอแม่แจ่ม ชาวนาจนซึ่งไม่มีที่นาก็เริ่มปลูกพืชไร่มากขึ้น จนเป็นพืชหลักของกลุ่มชาวนาจน กระทั่งสามารถขยับฐานะทางสังคมมาเป็นกลุ่มชาวนากลางในที่สุด ที่สำคัญ ระบบเศรษฐกิจที่มีพืชไร่โดยเฉพาะข้าวโพดเป็นพืชหลักในพื้นที่ตำบลช่างเคิ่ง ได้มีการใช้ที่ดินในการเพาะปลูกอย่างเข้มข้นประกอบกับการใช้สารเคมีเป็นจำนวนมาก พื้นที่ซึ่งเคยถูกทิ้งร้างก็แปร

สภาพไปเป็นไร่ข้าวโพด และข้าวโพดกลายเป็นพืชเศรษฐกิจอันดับหนึ่งของอำเภอ[36] กระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ในด้านหนึ่งส่งผลกระทบต่อสภาพสิ่งแวดล้อม แต่ในอีกด้านหนึ่ง ก็ได้ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดของชุมชน ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

การปรับเปลี่ยนจากชาวนาชาวไร่ทั่วไปมาสู่การเป็นผู้รับช่วงสัญญาเห็นอย่างชัดเจนจากการขยายตัวของผู้ประกอบการในฐานะผู้รับช่วงสัญญาในทุกพื้นที่ของการทำการเกษตรกรรม และกล่าวได้ว่าพืชทุกประเภทที่มีตลาดกว้างขวางขึ้นก็จะมีบริษัทที่เข้ามาสร้าง " ผู้ประกอบการในพันธะสัญญา" ทุกพันธ์พืช

ผู้ประกอบการ "เร่ "และวัฒนธรรมการ " เร่"

การเป็นผู้ประกอบการในภาคอีสานมีลักษณะเด่นอยู่ที่ " การเร่ " ซึ่งมีทั้ง "การเร่"ทำงานหลังฤดูทำนา เช่น การออกไปถีบสามล้อในกรุงเทพหลังหลังสงครามโลก และขยับขึ้นมาขับรถสามล้อเครื่องต่อเนื่องมาจนถึงการขับรถแท็กซี่รวมไปถึงการเป็นเจ้าของอู่รถแท็กซี่ระดับกลางในปัจจุบัน และที่สำคัญ "การเร่" ของคนจากชนบทอีสานขยายกิจกรรมของตนไปในระดับที่กว้างขวางมากทั้งในภูมิภาคอีสานและทุกพื้นที่ของประเทศ[37]

"การเร่" ในยุคก่อนจะเป็น "การเร่" เพื่อทดแทนการผลิตที่ไม่เพียงพอ เช่น "การเร่" ของนายฮ้อยค้าวัว แต่วัฒนธรรม " การเร่" ที่แฝงฝังอยู่ในการดำรงชีวิตของผู้คนภาคอีสานที่ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องได้ทำให้เกิดโอกาสของการสะสมทุนและขยับขยายไปสู่การผลิตอื่นๆอย่างต่อเนื่องต่อไปได้ "การเร่"จะมีลักษณะของการนำเอาเครือข่ายทางสังคมเดิมมาปรับใช้เป็นฐาน เช่น กลุ่มเครือญาติถูกดึงมาทำการประกอบในกิจกรรมเดียวกัน ตัวอย่างที่รับรู้กันโดยทั่วไป ได้แก่ กลุ่มขายลอตเตอรี่ที่มาจากอำเภอวังสะพุง จังหวัดเลย

ในพื้นที่ของการวิจัยพบว่าหลังฤดูการทำการทำนาชาวตำบลสวนหม่อนจำนวนมากจะเปลี่ยนตนเองมาสู่การเป็นพ่อค้าเร่ขายสมุนไพรทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยไปรับยาสมุนไพรจาก "เจ๊กเหลียง" ร้านปัจจุบันโอสถซึ่งเป็นร้านขายยาสมุนไพรของคนจีนในตลาดมัญจาคีรีและสมุนไพรจากร้านยาจีนที่

---

36 สมชาย ปรีชาศิลปะกุล, พินกฤต นุตวงศ์ และ ปรียาวัลย์ ใจปินตา, ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท กรณีภาคเหนือตอนบน. ในพงศกร เฉลิมชุติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บรรณาธิการ), ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๘, หน้า ๓๕๒

37 การศึกษาในเรื่อง " วัฒนธรรมเร่" นี้มีความคล้ายคลึงในหลายด้านกับข้อเสนอของนิธิ เอียวศรีวงศ์ในบทความเรื่อง " ชนบทของเสื้อแดง" ที่กล่าวทำนองว่าการเดินทางออกนอกหมู่บ้านของผู้ชายชาวอีสานเป็นการสั่งสมประสบการณ์ชีวิต ฝึกวินัย ฝึกให้รับผิดชอบ ฝึกให้อดทน ภายใต้ระบบทุนนิยมทั้งหมดเหล่านี้คือทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า " Enterprising spirit " แต่น่าเสียดายที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ไม่ได้เดินทางไปในแนวทางนี้ แต่กลับหันกลับไปสู่ประเด็นที่เล็กกว่าอันได้แก่ การเสนอเพียงว่า " พวกเขาจึงเป็นผู้รู้สึกในโลกกว้าง" เท่านั้น โปรดดู นิธิ เอียวศรีวงศ์. "ชนบทของเสื้อแดง" ในมติชนสุดสัปดาห์,ปีที่ ๓๓ ฉบับที่ ๑๕๒๔,๓๐ มิ.ย.-๖ ก.ค. ๒๕๖๐.

อำเภอบ้านไผ่ไปเร่ขาย[38] โดยมีหัวหน้ากลุ่มไปรับยามาแบ่งกันไปจำหน่ายบางครั้งหัวหน้ากลุ่มต้องนำเอกสารสิทธิ์ที่ดินทำกินไปเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันไว้กับทางร้านขายยาสมุนไพร การประกอบอาชีพเป็นพ่อค้าเร่ขายสมุนไพรจึงก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างชาวบ้านกับร้านขายยาสมุนไพรและเป็นอาชีพที่สำคัญต่อชาวตำบลสวนหม่อนเมื่อ ๔๐ ปีที่ผ่านมา[39]

นอกจากการขายสมุนไพรแล้ว ในช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐ การขยายตัวของพื้นที่เมืองและชนชั้นกลางได้ทำให้เกิดความต้องการเฟอร์นิเจอร์มากขึ้น ชาวบ้านตำบลสวนหม่อนเคยรับงานเย็บที่นอนให้ร้านขายเฟอร์นิเจอร์ที่ตั้งอยู่ในตำบลกุดเค้าอำเภอมัญจาคีรีจังหวัดขอนแก่น และได้ทำให้เกิดการขยายตัวของธุรกิจผลิตและจำหน่ายเฟอร์นิเจอร์เน้นตลาดระดับล่าง โดยที่พ่อค้าจากสวนหม่อนเดินทางไปขายทั่วทุกภูมิภาคของเมืองไทย[40]

วัฒนธรรม “ การเร่” ไม่ได้หยุดเพียงแค่การแสวงหาเงินตราเท่านั้น หากแต่เป็นการสะสมทุนที่นำมาสู่การสร้างความเป็นผู้ประกอบการ ดังปรากฏในพื้นที่ตำบลจรเข้บัว ซึ่งพบว่ากลุ่มคนที่ออกไปเร่ขายแรงงานทั้งในและต่างประเทศส่วนใหญ่แล้วกลับมาเป็นผู้ประกอบการในชุมชน มีทั้งเปิดร้านขายวัสดุก่อสร้าง ร้านขายวัสดุทางการเกษตรทั้งหลาย และธุรกิจทำน้ำดื่ม [41]

“วัฒนธรรมการเร่” ในด้านแรงงานก็เป็นพลังส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการสร้างเครือข่ายทางสังคมรูปแบบใหม่ ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า แต่การสร้างเครือข่ายของผู้เร่ขายแรงงานได้นำมาซึ่งโอกาสในการปรับตัวของผู้ขายแรงงานให้กลายมาเป็นนายหน้าการขายแรงงานที่ทำให้เกิดการเลื่อนชนชั้นในชุมชนได้ชัดเจนมาก[42] จนอาจจะกล่าวได้ว่าได้กลายเป็น “ ผู้ประกอบการ” ด้านนายหน้าแรงงาน

---

38 หลังสงครามโลก เมื่อกลุ่มคนจีนตัดสินใจที่จะอาศัยในประเทศไทย จึงทำให้เกิดการปรับตัวดึงเอาความรู้ทางด้านการแพทย์และสมุนไพรมาใช้ประกอบกัน ซึ่งในขณะนั้น การสาธารณสุขสมัยใหม่ยังไม่ขยายตัวมากนัก จึงทำให้ความรู้แพทย์และสมุนไพรจีนจึงครองพื้นที่การรักษาโรคอยู่ช่วงเวลาหนึ่ง และต่อมาเมื่อการแพทย์สมัยใหม่ขยายตัวมากขึ้น ก็ทำให้เกิดการปรับตัวของการแพทย์แผนจีนในเวลาต่อมา การศึกษาการทดแทนความรู้การแพทย์ไทย/จีน/สมัยใหม่เป็นเรื่องที่น่าสนใจและควรจะมีการศึกษาต่อไปในอนาคต

39 มานะ นาคำ, มันต์ชัย ผ่องศิริ และ ณัฐพล มีแก้ว, ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน. ใน พงศกร เฉลิมชุติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บรรณาธิการ), ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๘, หน้า ๒๘

40 เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕

41 เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕

42 ธนพฤกษ์ ชามะวัตร, การสร้างเครือข่ายทางสังคมของนายหน้าแรงงานอีสาน,วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสังคมวิทยา มหาวิทยาลัยขอนแก่น ๒๕๕๔.

กล่าวได้ว่า ยังไม่มีการศึกษาเรื่อง “วัฒนธรรมการเร่” และผลทางเศรษฐกิจที่มีต่อชุมชนและคนในภาคอีสาน ซึ่งน่าเสียดายอย่างยิ่ง เพราะฐานที่สำคัญของการสร้างตัวตนของคนในอีสานสัมพันธ์อยู่กับ” วัฒนธรรมการเร่ ”นี้อย่างลึกซึ้ง และเป็นกระสวนทางประวัติศาสตร์ที่มีความหมายอย่างยิ่ง

ผู้ประกอบการในตลาดรูปแบบใหม่

ท่ามกลางการขยายตัวของการปลูกพืชเชิงพาณิชย์และการปรับตัวเข้าสู่การเป็น “ ผู้ประกอบการ”ในชนบท ซึ่งทำให้ทุกกลุ่มต้องพึ่งพิงตลาดมากขึ้นจึงส่งผลให้เกิดการปรับตัวเข้าสู่การสร้างกิจกรรมค้าขายที่ต่อเนื่องกันก็เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง คนในชนบทเห็นโอกาสที่จะเลื่อนตนเองจากชาวนามาสู่ผู้ประกอบการได้กว้างขวางขึ้น การศึกษาในพื้นที่ที่มีการทำการเกษตรอย่างเข้มข้นพบว่ามีการเปิดร้านขายวัสดุภัณฑ์ทางการเกษตรอย่างมากมาย

พร้อมไปกับการเปลี่ยนแปลงในการผลิตพืชหลัก พื้นที่ชนบทใกล้เมืองในภาคใต้ช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมา ชาวชุมชนได้สร้างช่องทางเศรษฐกิจที่หลายหลายขึ้นทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคการเกษตร การศึกษาภาคใต้ตอนล่างของณฐพงษ จิตรนิรัตน์[43] พบว่าในพื้นที่ใกล้เมืองมีอาชีพใหม่ๆ ที่เรียกขานแบบลำลองว่าเป็นธุรกิจระดับชุมชน-ท้องถิ่น เกิดขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นร้านอินเตอร์เน็ต ปั๊มน้ำมันปิโตรเลียม ร้านขายยาแผนปัจจุบัน ร้านเสริมสวยและนวดแผนไทย ร้านขายของชำ รีสอร์ท วัสดุภัณฑ์ เบเกอรี่ขายปลีกขายส่งอาหารและเครื่องดื่มกาแฟสด มันทอด อาหารตามสั่ง จำหน่ายวัสดุรับเหมาก่อสร้าง ล้างอัดฉีด เคมีภัณฑ์และอุปกรณ์ทางการเกษตร สปอร์ตคอมเพลกซ์ ก่อสร้างและสร้างบ้านขาย ซ่อมและจำหน่ายคอมพิวเตอร์และการบริการธุรกิจแต่งงานแบบครบวงจร (Wedding Service) เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีกิจการขายของชำเกิดขึ้นใหม่หลายร้าน แต่เป็นที่สังเกตว่าร้านเหล่านี้ไม่ได้เป็นโชห่วยในความหมายแบบเดิมอีกต่อไป หากเป็นร้านสะดวกซื้อ (Convenience Store) ที่มีระบบบริหารจัดการที่เป็นระบบขึ้น เช่น การคุมสต๊อก ตรวจสอบยอดขาย จากบริการเสริมของบริษัทตัวแทนจำหน่ายสินค้าอุปโภคและบริโภค หรือการจัดหาสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองต้องการของชาวชุมชนในชีวิตประจำวันได้อย่างครบวงจร ชนิดที่ผู้ประกอบการท่านหนึ่งบอกว่า “เทียบเท่าเซเว่น โลตัส” เหตุเพราะสามารถให้บริการได้ตั้งแต่สิ่งอุปโภค บริโภคในชีวิตประจำวัน เครื่องใช้ไฟฟ้า อุปกรณ์ทางการเกษตร ไปกระทั่งคอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ เป็นต้น

---

43 ณฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, จรูญ หยูทอง, บุญเลิศ จันทระ, ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยใน “ชนบท”ทางภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย. ในพงศกร เฉลิมชุติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บรรณาธิการ), ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๘, หน้า ๘๒

พื้นที่ชนบทที่ถือว่าห่างไกลเมืองและมีสภาพที่ค่อนข้างล้าหลัง เช่น ชุมชนหัวเขาแดง ตำบลหัวเขา อำเภอสิงหนคร จังหวัด แม้ว่าชาวชุมชนหัวเข้าแดงยังคงมีอาชีพประมงเป็นหลักอยู่ แต่การประกอบการประมงก็เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เป็นประมงพื้นบ้านมีโพงพาง แต่มีการซอยงานประมงออกซับซ้อนมากขึ้นมีขั้นตอนและระบบการผลิตที่เกี่ยวเนื่องด้วยกลุ่มคน ๖ กลุ่ม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการทำงานนอกระบบ ทั้งสิ้นได้แก่ ชาวประมง เถ้าแก่รับซื้อผลผลิตจากอาชีพประมงหรือสัตว์น้ำ เจ้าของโรงแปรรูปอาหารทะเลในชุมชน แรงงานรับจ้างในโรงแปรรูป แม่ค้าขายปลีก และโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารทะเลแช่แข็งในจังหวัด เฉพาะแรงงานรับจ้างในแพปลาจำนวน ๑๑ แพปลา เป็นคนในชุมชนมีจำนวนแพปลาละ ๑๕.๒๐ คน มีโรงแปรรูปกุ้งจำนวน ๔ โรงในชุมชนที่แรงงานผู้หญิงส่วนใหญ่โรงละ ๔๐ คนในช่วงเวลาทั่วไปซึ่งไม่ใช่ฤดูสำคัญของการดักโพงพาง แต่หากเป็นฤดูของการจับกุ้งแรงงานจะต้องใช้เพิ่มขึ้นถึงโรงละ ๖๐ คน ซึ่งตัวเลขเหล่านี้ยังไม่นับรวมถึงแรงงานที่รับงานไปทำที่บ้านได้แก่ การแกะเนื้อปูนึ่ง ที่รับมาจากแพปลาในตอนเช้าและจะส่งคืนในช่วงบ่าย เป็นต้น ข้อมูลทั้งหมดแสดงให้เห็นว่ามีการเคลื่อนเข้าสู่ “ ผู้ประกอบการ” ระดับล่างมากขึ้น[44]

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ภาคตะวันออก[45] ก็พบว่าความเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชไร่ในพื้นที่ภาคตะวันออกก็เป็นเช่นเดียวกับภาคอื่นๆกล่าวคือ การขยายตัวของการปลูกข้าวโพดพันธุ์ที่บริษัทที่เป็นผู้รับซื้อผลผลิตทางการเกษตรเป็นผู้แนะนำเพราะสามารถให้ผลผลิตได้ดีและเร็วกว่าและทนทานกับศัตรูพืช ขณะเดียวกันการใช้เทคโนโลยีการผลิต เช่น รถไถ เป็นต้น และด้วยความอุดมสมบูรณ์ที่ลดลง การระบาดของศัตรูพืชทำให้ชาวบ้านต้องใช้สารเคมีประเภทต่างๆ ทั้งยาฆ่าแมลง ปุ๋ย มากขึ้น รวมทั้งแรงงานที่ใช้ในการปลูกพืชไร่ก็เป็นแรงงานรับจ้างเกือบทั้งหมด

พื้นที่ภาคตะวันออกที่เปลี่ยนแปลงจาการทำนามาสู่อุตสาหกรรมการประมง เช่น ที่ปากน้ำประแส พบว่าการปรับเปลี่ยนอาชีพของชาวนาสะท้อนภาพการมีคุณภาพชีวิตที่ดีที่กลายเป็นแรงดึงดูดให้ชาวนาเริ่มผละตัวออกจากภาคเกษตรกรรมแล้วหันมาทำประมงโดยการเริ่มต้นจากการเป็นแรงงานภายใต้สังกัดของนายทุนชาวจีน การมีรายได้ที่ค่อนข้างสูงจึงทำให้คนไทยก้าวขึ้นเป็นเจ้าของเรือประมงหรือนายทุนเรือประมงได้ไม่ยากและการสนับสนุนเงินลงทุนจากแพปลา ขณะที่ชาวนาบางส่วนได้ปรับตัวเองมาสู่การเป็นแรงงานมีฝีมือในเรือประมง

---

44 ณฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, จรูญ หยูทอง, บุญเลิศ จันทระ, ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยใน “ชนบท”ทางภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย. ใน พงศกร เฉลิมชุติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บรรณาธิการ), ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๘, หน้า ๑๑๑

45 บุญเชิด หนูอิ่ม, ชัยณรงค์ เครือนวน, ธนิต โตอดิเทพย์ และสิตางค์ เจริญวงศ์, ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทภาคตะวันออกของประเทศไทย.ใน พงศกร เฉลิมชุติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บรรณาธิการ), ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๘, หน้า ๑๔๒

ภายหลังจากที่การทำการประมงในอ่าวซบเซาลง ก็ได้เกิดการปรับตัวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการในหลายลักษณะ ที่เด่นชัด ได้แก่ กลุ่มผู้ประกอบการรายย่อย/แรงงานภาคการผลิตที่ไม่เป็นทางการที่ปรับตัวเข้าสู่ภาคบริการ กลุ่มผู้ประกอบการโฮมสเตย์เป็นกลุ่มนายทุนชาวประมงปรับตัวให้สอดคล้องไปกับนโยบายการพัฒนาปากน้ำประแสสู่การเป็นเมืองท่องเที่ยว กลุ่มประมงทางทะเลปรับตัวมาจากนายทุนเรือประมงที่ลดระดับการผลิตลงด้วยวิธีการจำกัดพื้นที่การทำประมงอยู่เฉพาะในเขตอ่าวไทย กลุ่มผู้ประกอบการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเป็นกลุ่มที่ปรับตัวมาจากกลุ่มชาวประมงรายย่อย/หรือแรงงานในตำแหน่งไต๋เรือ เช่น การเลี้ยงปลาเก๋า เลี้ยงปลากระชัง การเลี้ยงหอยนางรม

กลุ่มพ่อค้า/แม่ค้าที่เปิดร้านค้าอาหารบริการแก่นักท่องเที่ยวภายในชุมชน เป็นอาชีพใหม่ที่เกิดขึ้นมาภายหลังจากเทศบาลตำบลท้องถิ่นเข้ามาจัดสรรพื้นที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านที่มีความถนัดทางการค้าประกอบอาหารเข้ามาประกอบกิจการร้านค้าจำหน่ายอาหารบริการสำหรับนักท่องเที่ยว รายได้ไม่แน่นอนส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับปริมาณของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนและงานเทศกาลประจำปีของใช้แรงงานของตนเองและสมาชิกในครัวเรือนเป็นหลัก [46]

ปรากฏการณ์ทางสังคมที่ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนผ่านมาสู่สังคมผู้ประกอบการที่สำคัญและเกิดขึ้นในทุกพื้นที่ชนบท โดยเฉพาะหลังจากปี พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นต้นมา ได้แก่ การสร้างทางเลือกให้แก่ชีวิตคนตัวเล็กตัวน้อยและเป็นทางเลือกให้แก่สังคมด้วย นั่นคือ การปรับเปลี่ยน “ตลาดแบบจารีต”ของชาวบ้านให้กลายมาเป็น “ ตลาดนัด” หรือเรียกอีกคำหนึ่งได้ว่าเป็น “ตลาดชาวบ้าน” ที่ขยายตัวออกอย่างกว้างขวาง

ตลาดนัดในสมัยก่อนมีการ “ติดตลาด” อาจจะเดือนละครั้ง หรืออาทิตย์ละครั้ง และส่วนใหญ่เป็นตลาดสินค้าที่จำเป็นต่อการผลิตในภาคการเกษตร เช่น ตลาดนัดวัวควาย เป็นต้น แต่ด้วยความเปลี่ยนแปลงที่คนในพื้นที่ชนบทมองเห็นว่าการค้าขายในตลาดเป็นหนทางในการแสวงหา “ทางเลือก” ของชีวิต และกลายเป็นแนวทางในการแสวงหาอาชีพที่ “จ้างตัวเอง” มากขึ้น ซึ่งเมื่อประกอบเข้ากับความเปลี่ยนแปลงในชนบทก็ได้เกิดการสร้างสรรค์ที่สำคัญขึ้นมา

ความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ชนบทที่เข้าสู่การผลิตเพื่อขายเข้มข้นมากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๓๐ ได้ทำให้วิถีชีวิตที่ไม่สามารถพึ่งพิงสรรพอาหารและเครื่องใช้ไม้สอยจากธรรมชาติได้อีกต่อไป ชีวิตต้องพึ่ง “ตลาด “มากขึ้น ดังจะเห็นได้จากการขยายตัวของ “รถพุ่มพวง/รถตลาด” ที่เข้าสู่หมู่บ้านทุกแห่ง พร้อมกัน

46 เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๖ - ๑๕๗,๑๕๙

นั้น จะเห็นได้ว่าเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่สำคัญที่ชาวบ้านทั่วไปต้องซื้อหากันมากที่สุดในช่วงนี้ได้แก่ ตู้เย็น ที่สามารถเก็บผักปลาอาหารสดอาหารแห้งไว้ได้นานขึ้น

ด้วยเงื่อนไขอย่างน้อยสองด้านนี้เอง จึงทำให้เกิดชาวบ้านจำนวนไม่น้อยได้มองเห็นแนวทางการดำเนินชีวิตทางเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการตอบสนองต่อ “ความต้องการภายในท้องถิ่น” ด้วยการสร้าง “ ตลาดนัด/ตลาดชาวบ้าน “ ที่มีจังหวะถี่มากขึ้น และกระจายความถี่ของการมีตลาดออกไปในหลายพื้นที่ในท้องถิ่นหนึ่งๆ

ส่วนใหญ่แล้ว “ตลาดนัด/ตลาดชาวบ้าน” ที่เกิดขึ้นใหม่นี้มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก แต่จะสามารถที่จะจัดให้เกิดได้อาทิตย์ละ ๔-๕ วันกระจายไปในที่ต่างๆ ละแวกไม่ไกลกันมากนัก ที่สำคัญ ”ตลาดนัด/ตลาดชาวบ้าน” ที่ไม่ใหญ่มากนักนี้จะมีผู้ขายที่เป็นคนในพื้นที่ประมาณร้อยละ ๕๐ ของผู้ขายทั้งหมด ผู้ขายกลุ่มนี้จะนำเอาพืชผักผลไม้และสิ่งอื่นๆ ที่ผลิตในพื้นที่นั้นมาสู่ตลาด ส่วนผู้ค้า/พ่อค้าประจำอีกร้อยละห้าสิบก็ไม่ใช่คนอื่นไกล โดยมากแล้วก็เป็นคนในพื้นที่แถบนั้น เพียงแต่มีเครือข่ายของผู้ค้าที่กว้างขวางชักนำให้เข้าถึงแหล่งสินค้าอื่นๆ ที่คนในชุมชนต้องการ จึงกล่าวได้ว่า “ตลาดนัด/ตลาดชาวบ้าน”ที่เกิดขึ้นนี้เป็นการซื้อขายในระดับท้องถิ่นที่ไม่กว้างขวางนัก และผู้ค้าเองก็จะไม่เดินทางข้ามไปค้าขายไกลมาก วงจรการไหลเวียนของเงินตราจึงพักค้างอยู่ในระดับท้องถิ่นมากกว่าการซื้อขายสินค้าทั่วไปอย่างที่ผ่านมา

ในหลายกรณี การสร้าง “ตลาดนัด/ตลาดชาวบ้าน” ก็สามารถสร้างเกรดใหม่ของตนเองด้วยการมุ่งสู่ “ตลาดเฉพาะกลุ่ม” (Niche Market) เช่น การทำให้กลายเป็นตลาดพืชผักปลอดสารพิษ (ตลาดเฉพาะนี้ประสบผลสำเร็จในเขตเมืองใหญ่มากกว่าในชนบท) ในหลายพื้นที่ ก็ได้ค่อยๆ เปลี่ยนไปสู่การเป็นตลาดขนาดใหญ่ที่วันติดตลาดนัดอาจจะมีคนเดินซื้อของเป็นเรือนพัน (ในเมืองเชียงใหม่มีตลาดใหม่ที่ใหญ่ขึ้นอย่างทันตาหลายแห่ง) รวมทั้ง “ถนนคนเดิน” สำหรับนักท่องเที่ยวที่คนเมืองเองก็ชอบไปเดินซื้อของ

การขยายตัวของ ““ตลาดนัด/ตลาดชาวบ้าน” เกิดขึ้นในทุกภูมิภาคของสังคมไทย และได้ชักจูงให้ผู้คนเข้ามาร่วมเป็นจำนวนมาก ผู้ซื้อจำนวนมากก็พึงพอใจกับราคาที่เหมาะสมกับคุณภาพ ผู้ขายประจำก็พึงพอใจกับผลตอบแทน ขณะเดียวกัน ผู้ค้าที่เป็นคนในท้องถิ่นเองก็พึงพอใจที่สามารถเข้าถึงตลาดได้ด้วยตนเอง พวกเขาก็สามารถนำพืชผักผลไม้ในสวนหลังบ้านที่มีจำนวนไม่มากพอส่งตลาดใหญ่มาขายเป็นเงินได้ในตลาดนี้

แม้ว่า “ตลาดนัด/ตลาดชาวบ้าน” จะขยายตัวจนเป็นลักษณะทั่วไปของการปรับตัวเข้าสู่ผู้ประกอบการรายย่อยของทุกภูมิภาค แต่ละลักษณะเฉพาะของแต่ละภูมิภาคก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจและน่าจะศึกษาต่อให้ลึกซึ้งมากขึ้น เช่น ในภาคใต้ที่มีฐานทรัพยากรหลากหลายมากกว่าภาคอื่นๆ (เช่น ผลไม้ ข้าว

อาหารทะเล) เป็นภาคที่ “ตลาด” และ “ ตลาดนัด/ตลาดชาวบ้าน” มีความหมายในการแสวงหาทุนได้มากกว่า ดังจะเห็นจากประเภทของตลาดในภาคใต้จะมีลักษณะที่หลากหลายมากกว่าภาคอื่นๆ

แม้ว่าจะยังไม่สามารถประเมินมูลค่าการผลิต/การจัดจำหน่ายโดยรวมของ “ตลาดนัด/ตลาดชาวบ้าน” แต่หากพิจารณาการขยายตัว ความถี่ และจำนวนคนซื้อในตลาด ก็คาดการณ์เบื้องต้นได้ว่าต้องมีมูลค่าสูงไม่น้อยกว่าการขายแรงงานรายวัน และที่สำคัญ การขยายตัวอย่างกว้างขวางและดึงคนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมากมายนี้ชี้ให้เห็นถึงผลรวมของความเปลี่ยนแปลงจาก “สังคมชาวนา” มาสู่ “สังคมผู้ประกอบการ”

ความที่กล่าวมาทั้งหมดตั้งแต่ต้นบท ต้องการจะแสดงให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นได้เปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ทางการผลิตทั้งหมดของคนในพื้นที่ “ชนบท” โดยในส่วนแรกที่ได้เสนอให้เห็นถึงความต้องการข่าวสารข้อมูลในการปรับตัวของชาวชนบทซึ่งได้ปรากฏอ่างชัดเจนในการการสื่อสารลักษณะใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา ซึ่งการสื่อสารด้วยวารสารหรือนิตยสารรูปแบบใหม่ที่เน้นการสร้าง “ ผู้ประกอบการในชนบท” ได้ขยายตัวออกไปอย่างแพร่หลายและกว้างขวาง โดยได้ “สื่อสาระ” สำคัญของการเข้าสู่การดำรงชีวิตแบบผู้ประกอบการ ซึ่งจะเป็นหลักฐานชี้ความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยได้อย่างชัดเจน

เมื่อพิจารณาประกอบกับส่วนที่สองซึ่งเป็นการนำข้อมูลในแต่ละพื้นที่เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในพื้นที่ “ชนบท” ของสังคมไทยนั้น ได้เปลี่ยนแปลงคุณลักษณะของสังคม “ชนบท” ไปแล้วโดยสิ้นเชิง ระบบการผลิตใน “ชนบท” ได้เป็นระบบของ “ผู้ประกอบการ”ไปแล้ว และความสัมพันธ์ของผู้ประกอบการทั้งหมดก็ผสานกันขึ้นมาเป็น “ สังคมผู้ประกอบการ” ในชนบท

ความต้องการที่จะทำให้เกิดการทำความเข้าใจคุณลักษณะใหม่ของสังคมชนบทไม่ใช่เพียงแค่ให้มองเห็นภาพความเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นธรรมดาเท่านั้น แต่หลังไว้ว่าการทำความเข้าใจเช่นนี้ย่อมที่จะส่งผลต่อการคิดและแสวงหาแนวทางในการพัฒนา “ชนบท” ในแนวทางอื่นๆนอกเหนือจากที่ได้กระทำกันมา พร้อมกันนั้นการเข้าใจภาพชนบทที่เปลี่ยนแปลงไปเช่นยังส่งผลให้สังคมมองเห็นถึงศักยภาพการปรับตัวของสังคมโดยรวมมากขึ้น

การเน้นให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่าได้เปลี่ยนลักษณะของ “สังคมชาวนา” มาสู่ “ สังคมผู้ประกอบการ” นั้น ไม่ได้หมายความว่าปัญหาบางด้านจะหายไป เช่น ความยากจน เพราะใน “สังคมผู้ประกอบการ” เองความยากจนของชาวบ้านที่ปรับตัวไม่ได้ก็ยังคงมีอยู่เพียงแต่ว่าความยากจนนั้นแตกต่างกันไป และกล่าวได้ว่าความยากจนใน “สังคมผู้ประกอบการ”นั้นอาจจะลดลง หากแต่ความยากจนส่วนที่

ยังคงดำรง “ สังคมผู้ประกอบการ” แม้ว่าจะน้อยลง แต่กลับรุนแรงและโหดร้ายกว่าใน “สังคมชาวนา” เพราะหมายถึงความยากจนในความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายด้วย

บทที่สาม
การสร้างเครือข่ายลักษณะใหม่ใน “ชนบท”

จากบทเรียนของการศึกษาประวัติศาสตร์ของความเปลี่ยนแปลงในทุกพื้นที่ในโลก ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ทำให้การดำรงชีวิตของผู้คนเปลี่ยนแปลงไป จะส่งผลต่อเนื่องทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคมตามมาเสมอ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน“ชนบทไทย” ก็เป็นเช่นเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในชนบทก็ได้ก่อรูปทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะใหม่ขึ้น ซึ่งเป็นผลและเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการเป็นสังคมผู้ประกอบการ

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวแม้ว่าจะมีความหมายและความสำคัญที่จำเป็นต้องพิจารณา แต่ก็ถือได้ว่ายังไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างไพศาลและลึกซึ้งใน “ ชนบทไทย” ในบทนี้จึงมุ่งอธิบายถึงการจัดตั้งทางสังคมหรือการสถาปนาความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างสัมพันธ์อยู่กับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ โดยความสัมพันธ์ทางสังคมชุดใหม่นี้จะมีลักษณะสำคัญที่เป็นความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายที่แตกต่างไปจากความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะเดิม ซึ่งการศึกษาเครือข่ายควาสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะใหม่นี้น่าจะหมุดหมายที่สำคัญของการทำความเข้าใจคุณลักษณะใหม่ของชนบทไทยได้ชัดเจนมากขึ้น

การสร้างเครือข่ายลักษณะใหม่ใน “ชนบท” เป็นการสร้างระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เอื้ออำนวยให้แก่การผลิตที่แปรเปลี่ยนมา ขณะเดียวกันเครือข่ายลักษณะใหม่ที่สร้างขึ้นมานี้ก็กลายมาเป็นหลักประกันให้แก่ความก้าวหน้าในการปรับตัว โดยจะแบ่งออกเป็น **ความหมายของ“เครือข่าย”** และ **เครือข่ายใหม่ในพื้นที่ชนบท**

ความหมายของ “เครือข่าย”

ความเปลี่ยนแปลงการศึกษาในประเด็น “ เครือข่าย” ได้รับอิทธิพลมาจากนักคิดคนสำคัญที่ศึกษาในเรื่องแหล่งที่มาของอำนาจทางสังคม ได้แก่ แนวคิดทฤษฎีว่าด้วยอำนาจทางสังคมที่ เสนอโดยไมเคิล แมนน์[47] (Michael Mann) ซึ่งเสนอว่าอำนาจทางสังคมเกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างเครือข่าย (networks) ใน

47 Michael Mann ***The Sources of Social Power: Volume 1, A History of Power from the Beginning to AD 1760***, Cambridge University Press, 1986. ***The Sources of Social Power: Volume 2, The Rise of Classes and Nation States 1760-1914***, Cambridge University Press, 1993.

สังคมสี่เครือข่ายด้วยกัน ได้แก่ ๑)เครือข่ายอุดมการณ์(Ideology) (๒)เครือข่ายการเมือง(Politics) (๓) เครือข่ายทหาร (Military) (๔)เครือข่าย เศรษฐกิจ (Economics)

ไมเคิล แมนน์ เสนอว่า โครงสร้างอำนาจทางสังคมเกิดขึ้นมาท่ามกลางปฏิสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายต่างๆ ที่ต่างล้วนต่อรอง/ต่อสู้เพื่อไปสู่การมีสิทธิอำนาจ (authority) ซึ่งกระบวนการต่อรอง/ต่อสู้นี้ก็ขึ้นอยู่กับการทำให้ให้เครือข่ายของตนเองเป็นสถาบัน(institutionalize) อันจะนำไปสู่ความสามารถที่จะใช้อำนาจ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทั้งสี่จึงมีความสัมพันธ์ที่หลากหลาย ซับซ้อน

การใช้แนวความคิดเรื่องเครือข่ายมาอธิบายความเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางสังคมไทยในที่นี้ ได้รับแรงบันดาลใจจากการศึกษาพลวัตรการเมืองกลุ่มหนึ่งที่เน้นให้เห็นถึงพลังของการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะเครือข่าย ที่สำคัญได้แก่ การศึกษาของ ดันแคน แมคคาร์โก (Duncan McCargo)ใน เรื่อง “Network Monarchy and legitimacy Crisis in Thailand” [48]ซึ่งทำให้กรอบความคิดเรื่อง “Network Monarchy” แพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวาง นิธี เอียวศรีวงศ์ได้ปรับเปลี่ยนคำแทนเครือข่ายใหม่ให้กระชับและชัดเจนมากขึ้นว่าไม่น่าใช้คำว่า “ เครือข่ายพระมหากษัตริย์” แต่น่าจะใช้คำว่า “ สถาบันพระมหากษัตริย์เชิงเครือข่าย” มากกว่า[49]

การใช้แนวคิด “เครือข่าย” อธิบายความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในสังคมไทย โดยทำให้การประสาน/ร่วมมือกันของกลุ่มชนชั้นนำปรากฏชัดเจนขึ้น ส่งผลทำให้สามารถทำความเข้าใจกระบวนการการตัดสินใจทางการเมืองในสังคมไทยได้สลับซับซ้อนมากกว่าการอธิบายจากพลังของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งอย่างที่เคยเชื่อกันมา ขณะเดียวกัน ก็ทำให้มองเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับบริบทได้ชัดเจนมากขึ้นไปด้วย

การมองเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับบริบทแวดล้อมทั้งหมดจะช่วยให้เกิดความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงได้ดีมากขึ้น เพราะจะช่วยให้เข้าใจมนุษย์เยี่ยงมนุษย์ที่ไม่ได้มีความสามารถตัดสินใจอะไรนอกเงื่อนไขแวดล้อมตัวเขา ซึ่งจะเป็นกรอบคิดที่ดึงให้มองพ้นไปจากการประณามหรือยกย่องปัจเจกบุคคลให้ลอยเหนือบริบท และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การมองเห็นบริบทของความเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคแต่ละสมัยก็ย่อมทำให้ข้ามกรอบคำอธิบายลักษณะของสังคมแบบสถิต (Static) เพื่อที่จะทำให้มองเห็นพลวัตรของผู้คนและประวัติศาสตร์แจ่มชัดขึ้น

---

[48] McCargo, Dancan. 2005. Network monarchy and legitimacy crisis in Thailand. The Pacific Review, Vol. 18 No.4 December 2005.

49 นิธิ เอียวศรี

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยที่ใช้แนวคิดเรื่อง " เครือข่าย" มาอธิบายมีหลายฉบับด้วยกัน ที่สำคัญอีกฉบับหนึ่ง ได้แก่ การศึกษาเรื่อง " โครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน"[50] ซึ่งธเนศและคณะวิจัยได้กล่าวไว้ในเบื้องต้นว่าได้รับอิทธิพลจากกรอบคิดของไมเคิล แมนส์ โดยมีเป้าหมายที่จะทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงภายใน/ของโครงสร้างอำนาจในสังคมไทยที่มีผลต่อความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยช่วงสองทศวรรษหลังนี้

แนวคิดการพิจารณา "โครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียม" ในการศึกษาของธเนศและคณะได้เน้นว่า

> *"มองความสัมพันธ์แบบวิภาษวิธีระหว่างโครงสร้างกับผู้กระทำการ โดยมองว่า ไม่มีผู้กระทำการทางสังคม (agency) ใดๆที่อยู่ในสุญญากาศ แต่ผู้กระทำการถูกสร้างขึ้น (construct) ภายใต้โครงสร้างสังคม ทั้งในด้านความคิด เช่นอุดมการณ์ ค่านิยม และเงื่อนไขทางวัตถุ เช่น สภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ผู้กระทำการจึงเป็นเสมือนร่างทรงที่แฝงฝังเอาประวัติศาสตร์สังคมไว้ กระนั้นก็ดี ผู้กระทำการทางสังคมในฐานะมนุษย์ผู้มีเจตจานงและชีวิตจิตใจ ก็หาได้ถูกกำหนดโดยโครงสร้างสังคมแต่ฝ่ายเดียว (ไม่ได้เป็นเพียงหุ่นกระบอกที่ถูกชักเชิด) แต่ผู้กระทำการก็เป็นผู้คัดสรรดัดแปลงโต้ตอบต่อโครงสร้างด้วย ดังนั้นจึงเกิดความสัมพันธ์แบบวิภาษวิธีระหว่างโครงสร้างกับผู้กระทำการ คือในด้านหนึ่งโครงสร้างกับการกระทาของผู้กระทาการ แต่ในขณะเดียวกันผู้กระทำการก็โต้ตอบกับโครงสร้าง ทำให้ทั้งสองฝ่ายต่างเปลี่ยนแปลง"*[51]

แม้ว่าการศึกษาเรื่อง " โครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน " "จะเปิดประเด็นข้อเสนอที่น่าสนใจมาก แต่ก็เป็นการมองโครงสร้างอำนาจจากมุมมองหรือสายตาของส่วนกลางเป็นหลัก กล่าวคือ งานศึกษามองการประกอบสร้างอำนาจในรัฐและสังคมไทยยังคงเน้นอยู่ที่เครือข่ายระดับบน แม้ว่าจะมีความสนใจและพยายามอธิบายความเปลี่ยนแปลงในชนบทอยู่ก็ตาม และที่สำคัญ "เครือข่าย" ทุกเครือข่ายล้วนแล้วแต่ดำรงอยู่ร่วมกันไม่ได้แยกออกจากกันอย่างชัดเจนไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายอุดมการณ์ เครือข่ายการเมือง เครือข่ายทหารและ เครือข่ายเศรษฐกิจ

---

50 ศาสตราจารย์ ดร.ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ รศ.ดร.พอพันธุ์ อุยยานนท์ รศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ผศ.พฤกษ์ เถาถวิล, **โครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน,** สานักงานกิจการยุติธรรมในฐานะเลขานุการ คณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อการปรองดองแห่งชาติ (คอป.) เมษายน ๒๕๕๕.

51 เรื่องเดียวกัน, หน้า๑๑

การเลือกกรอบความคิดเรื่อง “ เครือข่าย” มาใช้ในการศึกษาระดับล่างเพราะเห็นว่าจะมีประโยชน์ในการนำเอาความเป็นจริงของการจัดตั้งทางสังคมในชนบท (ที่พบเห็นจากการสำรวจพื้นที่ก่อนลงมือสร้างโครงการวิจัย) มาจัดระบบเพื่อให้เห็นความหมายและความสำคัญของการสร้าง “กลุ่ม/เครือข่าย” ลักษณะใหม่ในชนบท ที่สำคัญ การใช้ความคิดนี้กับความเปลี่ยนแปลงระดับชุมชนแทนการมองในระดับบนจะทำให้มองเห็นและเข้าใจสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมชนบทชัดเจนขึ้น

ความหมายของ “เครือข่าย” ในการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชนบทไทยจึงจะเน้นอยู่ที่การสร้าง “กลุ่มแบบใหม่” ที่แตกต่างไปจากเดิม พร้อมกับพยายามที่จะเชื่อมต่อการเกิดขึ้น ดำรงอยู่และการขยายตัวของเครือข่ายคนในชนบทในมิติต่างๆที่จะทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลงชัดเจนขึ้น และหวังว่าการใช้กรอบความคิด “เครือข่าย” ที่แตกต่างไปจากการศึกษาอื่นในบางด้านนี้จะทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นในชนบทได้อีกมากขึ้น

เครือข่ายใหม่ในพื้นที่ชนบท

การก่อรูปขึ้นเป็นสังคมย่อมที่จะสร้างความสัมพันธ์เชิง “ เครือข่าย” ขึ้นมาทั้งสิ้น แต่ลักษณะของการเกาะกลุ่ม/ประสานกันเป็นเครือข่ายย่อมแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลาของความเปลี่ยนแปลง

นักวิชาการจำนวนหนึ่งจะอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมของสังคม “ชนบท”ไทยว่าดำรงอยู่ในระบบอุปถัมภ์ ซึ่งมีความหมายว่าเป็นระบบความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยนที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้ที่เข้าถึงทรัพยากร (ได้มากกว่า) กับผู้ที่เข้าไม่ถึงทรัพยากร ซึ่งก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้อุปถัมภ์กับผู้ใต้อุปถัมภ์ ในความสัมพันธ์ชุดนี้ ผู้อุปถัมภ์ก็จะเป็นผู้เอื้ออำนวยหรือเป็นผู้ให้ทางด้านวัตถุ ยศ ฐานะ ขณะที่ผู้ใต้อุปถัมภ์ก็จะต้องมอบความจงรักภักดี

ระบบอุปถัมภ์ได้กลายมาเป็นเพดานความคิดในการอธิบายสังคมชนบทไทยที่มักจะใช้กันมาโดยตลอด ไม่ว่าจะเป็นปราชญ์ชาวไทยหรือนักวิชาการต่างประเทศ ปราชญ์ชาวไทยผู้สรรสร้างและสืบทอดความเป็นไทยก็จะเน้นความเป็นไทยอยู่ที่ “การรู้จักที่ต่ำที่สูง” “รู้จักบุญคุณ” และ “ทำตามหน้าที่ของตน”[52]

แม้แต่พระยาอนุมานราชธนที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างมโนทัศน์ “สังคมชาวนา” และทำให้วัฒนธรรมของชาวบ้านกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมแห่งชาติ แต่งานเขียนช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่

52 โปรดอ่าน สายชล สัตยานุรักษ์ สิบปัญญาชนสยาม และ พระยาอนุมานราชธน : ปราชญ์สามัญชนผู้นิรมิต “ความเป็นไทย”

สองพระยาอนุมานราชธนก็เน้นเรื่อง *"ชนชั้น"* ทางสังคมและวัฒนธรรม และเน้นความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมที่ไม่เสมอภาค โดยเห็นว่าวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นจะต้องบูรณาการเข้าหากันจนเกิดลักษณะร่วมของ *"วัฒนธรรมแห่งชาติ"* ขึ้นมา

นอกจากนี้ พระยาอนุมานราชธนยังให้ความสำคัญแก่บทบาทของชนชั้นนำในการปรับเปลี่ยนสังคมและวัฒนธรรมไทยให้เจริญก้าวหน้าขึ้น โดยรักษามรดกจากอดีตเอาไว้ให้มาก ดังนั้น พระยาอนุมานราชธนจึงมีบทบาทอย่างสำคัญในการทำให้มโนทัศน์ *"สังคมและวัฒนธรรมไทย"* ที่เน้นการแบ่งชนชั้นและเน้นวัฒนธรรมแบบจารีตยังคงมีอิทธิพลอย่างสูง และมีผลต่อวิธีคิดของคนไทยอย่างลึกซึ้งสืบมา[53]

อนึ่ง ภาพของชนบท หรือ ***"สังคมชาวนา"*** ที่พระยาอนุมานราชธนเสนอผ่านรายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรมของประชาชน อันได้แก่วิถีชีวิต ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี และงานเทศกาลในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้ทำให้คนไทยรับรู้ว่าชนบทเป็นส่วนหนึ่งของ *"เมืองไทยนี้ดี"* มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชีวิตประจำวัน และมีความสนุกสนานรื่นเริงในงานประเพณีที่ชาวบ้านร่วมกันจัดขึ้นในโอกาสต่างๆ พระยาอนุมานราชธนหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึงความขัดแย้งและมิได้กล่าวถึงปัญหาเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมือง

ดังนั้น ถึงว่าแม้ชนบทจะมีปัญหาบางประการ เช่น ความเชื่อที่งมงาย ภัยธรรมชาติต่าง ๆ นานา แต่ปัญหาต่าง ๆ รวมทั้งความทุกข์ที่เกิดขึ้นก็เป็นเรื่อง *"ธรรมดาโลก"* ซึ่งสามารถจะปรับเปลี่ยนให้ดีขึ้นได้อย่างค่อยเป็นค่อยไปโดยอาศัยการพัฒนาชนบทของรัฐและความช่วยเหลือจากชนชั้นนำ ภาพของ *"สังคมชาวนา"* เช่นนี้กลายเป็นมโนทัศน์ที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อวงวิชาการและสังคมไทยตลอดมา

ความเป็นไทยที่ถูกสร้างขึ้นมาเป็นการจัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่อยู่สูงกับผู้ที่อยู่ต่ำกว่า ที่สำคัญผู้ที่อยู่ต่ำจะครอบคลุมผู้ที่อยู่ในชนบทเป็นหลัก เพราะในช่วงเวลาที่สถาปนาความเป็นไทยขึ้นมานั้น คนในเมืองมีไม่มากนัก จึงกล่าวได้ว่าความเป็นไทยที่ถูกทำให้รู้สึกเหมือนว่าเป็นคุณลักษณะของคนไทยโดยรวมในความเป็นจริงก็คือการจัดลำดับความสัมพันธ์ของผู้ที่อยู่เหนือกว่ากับคนชนบทที่อยู่ต่ำกว่านั้นเอง การจัดลำดับความสัมพันธ์สูงต่ำระหว่างชนชั้นนำกับคนในชนบทในกรอบคิดความเป็นไทยนี้ได้วางอยู่บนพื้นฐานของการอธิบายลักษณะร่วมของคนในชนบทว่า " ไร้ซึ่งสติปัญญา" " ไม่รู้แม้กระทั้งว่าตนเองต้องการอะไร" ซึ่งลักษณะร่วมเช่นนี้สืบต่อมาสู่การอธิบายลักษณะร่วมของคนชนบทว่าเป็นพวก " โง่ จน เจ็บ "

---

[53] โปรดดูรายละเอียดใน สายชล สัตยานุรักษ์, **พระยาอนุมานราชธน ปราชญ์สามัญชนผู้นิรมิต "ความเป็นไทย"** กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความคิดในเรื่องความเป็นไทยที่ไม่เท่าเทียมกันจะดำรงอยู่ แต่ก็ถูกกำกับด้วยความคิดบางประการที่ทำให้ไม่เกิดความตึงเครียดมากเกินจากความไม่เท่าเทียมกันนี้ ความคิดที่ลดทอนความตึงเครียดทางสังคม ได้แก่ ความเมตตากรุณาต่อผู้ที่อยู่ต่ำกว่าหรือผู้ตกทุกข์ได้ยาก ความคิดเรื่องความเมตตากรุณาต่อผู้ที่อยู่ต่ำกว่าต่อได้กลายมาเป็นอารมณ์ความรู้สึกของคนในเมืองที่มีต่อคนชนบทในการบริจาคสิ่งของเพื่อช่วยเหลือในกรณีต่างๆ รวมไปถึงความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ถูกจรรโลงให้เข้มข้นมากขึ้นผ่านการสร้างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและนโยบายการพัฒนาชนบทที่เน้นความสำคัญของภาคการผลิตสมัยใหม่ตลอดมา

การอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมในชนบทด้วยกรอบความคิดระบบอุปถัมภ์ที่ดูเหมือนจะมีพลังในการทำความเข้าใจสังคมชนบท ก็เพราะกรอบคิดนี้ได้สร้างปฏิบัติการณ์ของรัฐในด้านการพัฒนาที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอำนาจในช่วงแรกๆที่รัฐได้ขยายตัวเข้าไปในพื้นที่ชนบท ผู้ที่เข้าไปสัมพันธ์กับอำนาจรัฐจึงสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงตนเองมาเป็นผู้อุปถัมภ์ได้ง่ายมากกว่าเดิม

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการใช้ระบบอุปถัมภ์จะขยายตัวติดตามไปกับอำนาจรัฐที่ขยายตัวเข้าไปสู่ท้องถิ่น แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าคนในพื้นที่ชนบทจะยอมสยบโดยสิ้นเชิงกับระบบอุปถัมภ์ การศึกษาของโยชิฟูมิ ทามาดะ เรื่อง “ อำนาจกับอิทธิพล” ได้แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านไม่ได้ยอมอยู่ใต้อำนาจใดอำนาจหนึ่งอย่างสยบยอม หากแต่สามารถเล่นเกมส์อำนาจโดยเลือกใช้อิทธิพลมาคานอำนาจในยามที่อำนาจใช้อำนาจล้นเหลือเกินไป ขณะเดียวกันก็ใช้อำนาจมาคานอิทธิพลในขณะที่อิทธิพลพยายามจะล่วงเข้ามารุกรานชีวิตของชาวบ้าน

ความเปลี่ยนแปลงในความสัมพันธ์ทางสังคมแบบระบบอุปถัมภ์ได้เริ่มเกิดขึ้นเมื่อระบบอำนาจในสังคมชนบทเริ่มกระจายออกไป นโยบายการกระจายอำนาจทำให้ไม่ได้กระจุกตัวอยู่ที่กลุ่มข้าราชการส่วนท้องถิ่นอีกต่อไป ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภาคเกษตรกรรมก็ทำให้ “ชาวนา”ไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของพ่อคนคนกลาง ขณะเดียวกัน การคมนาคมและการสื่อสารที่กว้างขวางมากขึ้นในหลายมิติ ก็ได้ทำให้ผู้คนในชนบทล้วนแล้วแต่แสวงหาช่องทางเดินชีวิตของตนเองได้หลากหลายและเป็นอิสระเพิ่มขึ้นมากกว่าเดิม

พร้อมกันนั้น การกระจายอำนาจไปสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับต่างๆ ก็ทำให้ศูนย์กลางอำนาจในชุมชนเดิมที่กระจุกตัวอยู่ที่ตัวแทนของรัฐส่วนกลาง(โดยเฉพาะตัวแทนของกระทรวงมหาดไทย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน) ก็ได้เริ่มกระจายตัวออกไปในหลายส่วน จึงทำให้ระบบอุปถัมภ์ลักษณะเดิมไม่สามารถที่

จะสานต่อได้อย่างมีประสิทธิภาพแบบเดิม กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในทุกพื้นที่การวิจัยกล่าวตรงกันว่าตนเองมีอำนาจน้อยลงกว่ากำนันผู้ใหญ่บ้านแบบเดิมมากทีเดียว บางพื้นที่ระบุว่าไม่มีอำนาจเหลืออยู่แล้ว

ที่สำคัญ ได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ได้เปลี่ยนชีวิตชาวบ้านให้กลายมาเป็นผู้ประกอบการดังได้กล่าวมาข้างต้น ทำชาวบ้านให้ต้องสร้าง “หลังพิง” เพื่อประกันความเสี่ยงในการประกอบการ เพราะพวกเขากลายเป็นผู้แบกรับความเสี่ยงทั้งหมดด้วยตนเอง ไม่ใช่เครือญาติหรือชุมชนในการผลิตแบบเดิม จึงส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งทางสังคมในแต่ละพื้นที่อย่างชัดเจน ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเดิมที่มีเครือญาติและเครือญาติเสมือนเป็นฐานในการคิดการตัดสินใจ และมีผู้เฒ่าผู้แก่เป็นหลักทางสังคมของชุมชนได้เสื่อมสลายไปจนเกือบหมดสิ้น

การสร้างเครือข่ายลักษณะใหม่ของชาวบ้าน “ผู้ประกอบกอบการในชนบท” นั้นอย่างน้อยที่สุดมีอยู่ด้วยกันสามมิติด้วยกัน ระดับแรก เป็น**การสร้างเครือข่ายแนวระนาบระหว่าง “ ผู้ประกอบการ” ด้วยกันและระหว่างคนในชุมชนที่มีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต** ระดับที่สอง เป็น**การสร้างเครือข่ายสัมพันธ์กับกลไกอำนาจรัฐทั้งในระดับท้องถิ่น/ท้องที่และหน่วยราชการที่มีงานเกี่ยวข้องด้วย** ระดับที่สาม ได้แก่ **การสร้างเครือข่ายในระดับสังคมที่สัมพันธ์กันผ่านเครื่องมือสื่อสารต่างๆ**

การกล่าวถึงเครือข่ายลักษณะใหม่ในสามมิตินั้นจะเป็นส่วนที่เน้นในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจความเป็น“สังคมผู้ประกอบการ” ชัดเจนมากขึ้น เพราะความเป็นสังคมย่อมไม่ได้เกิดขึ้นจากคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพียงลำพัง หากแต่เป็นผลรวมของปฏิสัมพันธ์ทั้งหลายของคนทุกกลุ่มในสังคม การศึกษาในบทก่อนหน้านี้ได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะของผู้ประกอบการในแต่ละประเภทที่ได้เกิดและขยายตัวเพิ่มบทบาทของตนเอง ซึ่งได้ส่งผลทำให้เกิดการสร้างระบบความสัมพันธ์ชุดใหม่ขึ้นมา ที่เรียกในที่นี้ว่า “ เครือข่าย”

ความสัมพันธ์ลักษณะเครือข่ายนี้จะเป็นความสัมพันธ์ที่ประกอบกันขึ้นมาจาก “ ผู้ประกอบการ” หลายลักษณะที่สร้างความสัมพันธ์ที่เกื้อหนุนชีวิตส่วนตัวและมีส่วนผลักดันให้เกิดการสร้าง “ พื้นที่ส่วนรวม ”แบบใหม่ ขึ้นมา มิติความสัมพันธ์ทั้งสามที่จะกล่าวต่อไปนี้จึงเป็นการศึกษาถึงสายสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างในชุมชน เพราะจะทำให้มองเห็นผู้ประกอบการแต่ละกลุ่มลักษณะได้เข้ามาถักสานสร้างเครือข่ายในมิติต่างๆที่ก่อรูปขึ้นเป็น “สังคมผู้ประกอบการ”

การสร้างเครือข่ายแนวระนาบระหว่าง “ ผู้ประกอบการ” ด้วยกันและระหว่างคนในชุมชนที่มีส่วนร่วมในกระบวนการผลิต กล่าวได้ว่า การเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ทำให้ผู้ประกอบการในชนบทจำเป็นต้องสร้างและขยายเครือข่ายลักษณะใหม่ที่คนในเครือข่ายมีความเสมอภาคกันมากกว่าความสัมพันธ์แบบเดิมในชนบท ซึ่งแต่เดิมนั้นโครงสร้างสังคมชนบทจะมีผู้ใหญ่บ้านและกำนันที่มีสถานภาพและอำนาจ

เหนือชาวบ้าน และผู้ใหญ่บ้านกับกำนันกลายเป็นตัวเชื่อมระหว่างชาวบ้านกับข้าราชการและพ่อค้าที่มาจากภายนอก ทำให้ผู้ใหญ่บ้านและกำนันกลายเป็นผู้อุปถัมภ์ของชาวบ้านและมีโอกาสแสวงหาผลประโยชน์มากกว่าชาวบ้านทั่วไป เช่น เป็นหัวหน้าโควตา นายหน้าซื้อ-ขายที่ดิน ฯลฯ

ความเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตทางการเกษตรในชนบทได้สร้าง “เครือข่าย” ความสัมพันธ์ทางสังคมชุดใหม่ขึ้นมาแทนที่ หากพิจารณาจากพื้นฐานของสังคมชาวนาที่แปรเปลี่ยนมาจะพบว่าคนทำนาในทุกภูมิภาคไม่ได้ทำนาเองทุกขั้นตอน แต่ได้กลายเป็น “ผู้จัดการนา/ผู้ประกอบการนา” ที่จำเป็นจะต้องสร้างสายสัมพันธ์กับคนอื่นๆ อย่างกว้างขวาง ได้แก่ ชาวบ้านที่รับจ้างทำนาเฉพาะด้าน (เช่น ชาวบ้านกลุ่มที่รับจ้างพ่นยา ชาวบ้านกลุ่มที่รับจ้างตัดข้าวดีด ฯลฯ) เจ้าของรถไถ (ในกรณีที่ไม่มีรถไถใหญ่เป็นของตนเอง) เจ้าของและคนขับรถเกี่ยวข้าว เจ้าของร้านขายปุ๋ยและยาฆ่าแมลง โรงสี รวมไปถึงเพื่อนบ้านที่ร่วมในการเป็น “ผู้จัดการนา” ด้วยกัน

“ผู้จัดการนา/ผู้ประกอบการนา” ในพื้นที่ภาคกลาง ภาคเหนือตอนล่างที่มีการทำนาแปลงใหญ่ก็ล้วนแต่พากันสร้างเครือข่ายแบบใหม่ขึ้นมา เครือข่ายแต่ละกลุ่มจะครอบคลุมกว้างขวางเพียงใดขึ้นอยู่กับการจัดการนาที่พึ่งพิงหรือจ้างผู้คนกว้างขวางระดับใด จะเห็นได้ว่าเมื่อมีงานแต่งงาน งานบวช หรืองานประเพณีของผู้ประกอบการในชนบทในทุกพื้นที่ สมาชิกในเครือข่ายของชาวบ้านทั้งในและนอกหมู่บ้านจะเดินทางมาร่วมงาน แสดงให้เห็นถึงการจัดตั้งทางสังคมที่วางอยู่บนฐานของเครือข่ายแบบใหม่นี้ ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญของกระบวนการกลายเป็นสังคมผู้ประกอบการในภาคการเกษตร

นอกจากเครือข่ายของ “ ผู้จัดการนา/ผู้ประกอบการนา”ที่รวมเอาผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งกระบวนการผลิตมาเป็นส่วนของเครือข่าย กลุ่มผู้รับจ้างทำนาเฉพาะด้านก็รวมตัวกันเป็นเครือข่ายด้วยเช่นกัน การศึกษาของประภาส ปิ่นตบแต่ง ในพื้นที่นครปฐมพบว่าชาวบ้านที่ทำงานรับจ้างทำนานั้นได้เกาะกลุ่มเพื่อที่จะสามารถหารายได้ได้กว้างขวางและเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มรับจ้างหว่านข้าว หว่านปุ๋ย พ่นยา ตัดข้าวดีด [54] ซึ่งไม่แตกต่างไปจากการศึกษาในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่างของเกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวาณิชย์ และพื้นที่ทำนาในการศึกษาของมานะ นาคำ

การปลูกพืชไร่ของคนในชนบททุกพื้นที่ไม่ว่าจะในภาคเหนือ ภาคเหนือตอนล่าง ภาคอีสาน ซึ่งในช่วงหลังนี้จะเป็นการปลูกข้าวโพด และอ้อย เป็นหลัก ก็พบว่าเครือข่ายผู้ประกอบการเจ้าของไร่จะสร้าง

---

54 ประภาส ปิ่นตกแต่ง และ ตะวัน สันติภาพ, การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจการเมืองในชุมชนชนบทและการปรับตัวของชุมชนชาวนาภาคกลางบางแห่ง. ใน พงศกร เฉลิมชุติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บรรณาธิการ), ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว, กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๘, หน้า๓๑๙-๓๒๑

สายสัมพันธ์ที่ค่อนข้างเสมอภาคระหว่างกัน เพื่อใช้ในการต่อรองกับผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องอื่นๆ เช่น บริษัท โรงงาน หรือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นต้น

กรณีการปลูกยางและปาล์มในภาคใต้มีความแตกต่างไปจากการปลูกพืชไร่ตามพันธะสัญญาอยู่บ้าง กล่าวคือ การทำสวนยางในปัจจุบันนั้นเจ้าของสวนไม่ได้ทำเองเป็นส่วนใหญ่ โดยใช้แรงงานจ้างรับจ้างที่เริ่มเป็นการเหมารับทำทุกอย่างตั้งแต่ดูแลสวนยาง กรีดน้ำยางดูแลหน้ายาง ตลอดจนจนส่งน้ำยางขายรายวัน เจ้าของสวนเพียงแต่รอรับเงินในแต่ละวันเท่านั้น ในกรณีนี้ เจ้าของสวนยางจะมีความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายอยู่กับพ่อค้ารับซื้อน้ำยาง ซึ่งจะทำให้ป้องกันการคดโกงได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นแล้ว แม้ว่าเจ้าของสวนยางยังคงเป็นคนขายน้ำยางเองก็ต้องสร้างสายสัมพันธ์กับพ่อค้าน้ำยางเพื่อที่จะรู้ทันความเปลี่ยนแปลงของตลาดยาง

ที่น่าสนใจมาก ได้แก่ การสร้างเครือข่ายของแรงงานรับจ้างกรีดยางและรวมถึงแรงงานรับเหมาในการทำสวนยาง ซึ่งการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายของคนกลุ่มนี้สามารถที่จะขยับเลื่อนจากการเป็นเครือข่ายแรงงานหรือเครือข่ายเชิงผู้รับเหมาทำตามสัญญามาสู่การสร้างระบบสวัสดิภาพของเครือข่ายด้วยการสร้างกองทุนเงินออมหรือเรียกกันโดยทั่วไปว่ากลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ซึ่งกลุ่มออมทรัพย์ในภาคใต้ถือได้ว่าเข้มแข็งอย่างมากเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มทำนองเดียวกันในพื้นที่ภาคอื่นๆ อันเนื่องจากการผลิตยางนั้นเป็นการรับเงินสดรายวันและมีความแน่นอนจึงนำไปสู่การสะสมทุนได้ง่ายกว่า

กรณีเครือข่ายของการทำสวนปาล์มแตกต่างออกไป เนื่องจากกว่าการเก็บปาล์มไม่ได้เป็นการเก็บทุกวัน หากแต่จะตกอยู่ประมาณสิบห้าวันครั้ง เจ้าของสวนไม่สามารถที่จะเก็บ (แทง) ปาล์มได้เอง จำเป็นที่จะต้องจ้างแรงงาน ซึ่งเจ้าของสวนสามารถที่จะดูแลผลผลิตได้ด้วยการสร้างเครือข่ายคนรู้จักกับพ่อค้ารับซื้อปาล์ม ขณะเดียวกัน เครือข่ายแรงงานรับจ้างแทงปาล์มก็จะเป็นหลักประกันความเชื่อถืออีกโสตหนึ่งด้วย

“การเร่” ของชาวอีสานยิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้าง “ เครือข่าย” และต้องเป็นความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายที่แน่นแฟ้น เพราะในทุกขั้นตอนของการค้าแบบ “ การเร่” ต้องการความเชื่อมั่นระหว่างสมาชิกในเครือข่ายอย่างสูง เริ่มต้นจากการรับสินค้าไปขายก่อน กระบวนการขาย การแสวงหาตลาด การใช้ชีวิตร่วมหมู่กันในระหว่าง “การเร่” ดังนั้น เครือข่าย “ การเร่” ของอีสานจึงจำกัดอยู่ในแต่ละประเภทสินค้า และจำกัดสมาชิกอยู่กลุ่มเครือญาติหรือเครือญาติเสมือนที่อยู่ในพื้นที่ละแวกเดียวกันเท่านั้น

ในหลายพื้นที่ การสร้าง “ตลาดนัด/ตลาดชาวบ้าน” ของชาวบ้านได้สร้างเครือข่ายการการกระจายข่าวสารต่างๆกันไปอย่างกว่างขวาง และเริ่มมีการสร้างตลาดของกลุ่มชาวบ้านผู้ปลูกพืชผักตามฤดูกาลขายตลาดนัด ซึ่งเป็นกลุ่มการผลิตในภาคเกษตรที่สำคัญในยุคนี้ เป็นการปรับตัวให้เข้ากับระบบตลาดแนวใหม่ที่

เคลื่อนย้ายไปหาลูกค้าในชุมชน ซึ่งเข้ามาแทนที่ตลาดแบบเก่าที่รอตั้งรับลูกค้า เช่น ตลาดดอนโมง จังหวัดขอแก่น ตลาดผักปลอดสารพิษ ริมคลองชลประทาน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

การสร้างเครือข่ายสัมพันธ์กับกลไกอำนาจรัฐทั้งในระดับท้องถิ่น/ท้องที่และหน่วยราชการที่มีงานเกี่ยวข้องด้วย

การสร้างเครือข่ายลักษณะใหม่ที่ซ้อนอยู่กับเครือข่ายผู้ประกอบการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยเฉพาะในส่วนของชาวบ้านที่ทำงานนอกภาคเกษตรกรรมแต่ยังคงอยู่ในชุมชน ก็ได้สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างผู้ประกอบการรายย่อยหรือรายกลางในหมู่บ้านกับคนในชุมชนใกล้เคียงเพื่อรับรู้และสื่อสารข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรมของตนเอง ขณะเดียวกัน การขยายตัวของรัฐในการปกครองท้องถิ่นที่จะต้องให้ชาวบ้านเกาะกลุ่มกันทำกิจกรรมหรือสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม เช่น การกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน ก็ทำให้เกิดการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบใหม่ๆ ขึ้นมา

การศึกษาพื้นที่ชุมชนท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นชุมชนใกล้เมือง ซึ่งคนในชุมชนปรับเปลี่ยนตัวเองมาสู่การเป็นผู้ประกอบการและร่วมถักสานสังคมผู้ประกอบการขึ้นมา นักการเมืองท้องถิ่นที่ได้รับความนิยมจากชาวบ้านอย่างมากมองเห็นความเปลี่ยนแปลงนี้จึงได้ร่วมกับคนในชุมชนสร้างเครือข่ายชุมชนขึ้นมาอย่างหลากหลาย อาจจะจำแนกออกได้เป็น กลุ่มเศรษฐกิจและสวัสดิการชุมชน กลุ่มการจัดการระบบสุขภาพ กลุ่มการจัดการสิ่งแวดล้อม

กลุ่มลักษณะต่างๆเหล่านี้ได้เคลื่อนเข้าสู่การเป็นกลุ่ม/ องค์กรชุมชนที่ผูกโยงกับองค์การบริหารส่วนตำบลท่าข้าม เพราะผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้พยายามสร้าง “ เครือข่าย” ร่วมกันของทุกกลุ่มด้วยการสร้าง “ธรรมนูญสุขภาวะชุมชน” ที่เป็นการทำให้ข้อตกลงร่วมกันของชาวชุมชนกลายเป็นธรรมนูญใช้บังคับในชุมชน และได้สร้างรูปแบบการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้แนวคิดเรื่อง “ท่าข้ามโมเดล” ขึ้นมา

องค์กรบริหารส่วนตำบลเป็น “ข้อต่อ” ทำหน้าที่เป็นแม่ข่ายขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ทั้งกลุ่มเศรษฐกิจและสวัสดิการชุมชน กลุ่มการจัดการระบบสุขภาพ และกลุ่มสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังพบกองทุนใหม่ๆที่องค์การบริหารตำบลก่อตั้งขึ้นเพื่อยึดโยงกับชาวชุมชน เช่น กองทุนส่งเสริมอาชีพท่าข้าม มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการประกอบอาชีพให้กับชาวชุมชนที่ขาดแคลนเงินทุน และไม่สามารถเข้าถึงเงินกู้จากกองทุนต่างๆ ในพื้นที่ โดยมีเงินกองทุนประมาณ 1,000,000 บาท ให้ยืมสำหรับการประกอบอาชีพ ครั้งละไม่เกิน 50,000 บาท กองทุนสงเคราะห์ทั่วไปแบบให้เปล่า ช่วยเหลือกรณีเกิดภัยพิบัติ

เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้ จำนวน 50,000 บาทต่อปี กองทุนส่งเสริมการทำนา ตั้งขึ้นเพื่อลดการเปลี่ยนที่นาไปเป็นสวนยางพาราและพืชเศรษฐกิจจำพวกปาล์มน้ำมันให้น้อยลง และฟื้นนาร้าง ด้วยการจัดตั้งกองทุนส่งเสริมการทำนาขึ้น เพื่อช่วยเหลือชาวนาเป็นค่าใช้จ่ายในการไถนาครอบครัวละไม่เกิน 3 ไร่ และเมื่อได้ผลผลิตในรูปข้าวเปลือกจะเรียกเก็บครอบครัวละ 10 กิโลกรัม เพื่อเป็นอาหารกลางวันเด็กนักเรียน และ/ หรือผู้ยากจนในชุมชน เป็นต้น

ในพื้นที่ชุมชนตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ได้เกิดการก่อตั้งเครือข่ายกิจกรรมขึ้นมาอย่างกว้างขวาง ๑ กองทุนหมู่บ้านบ้านปากบาง กองทุนหมู่บ้านบ้านหนองถ้วย กองทุนหมู่บ้านบ้านปากเหมือง กองทุนหมู่บ้านคลอง กองทุนหมู่บ้านคลองโพธิ์ 2)กลุ่มสังคมสงเคราะห์/สวัสดิการชุมชน ประกอบด้วย กลุ่มแก้ปัญหาความยากจน(กข.คจ.) กลุ่มพัฒนาสตรีและกองทุนฌาปนกิจสตรี รพสต.สามอ่าง อาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) กองทุนสัจจะวันละบาท 3) กลุ่มอาชีพประกอบด้วย กลุ่มทำไร่นาสวนผสม กลุ่มผูกผ้า-ดอกไม้จันทน์ กลุ่มทักษิณ กลุ่มทำน้ำยาเอนกประสงค์และปลูกผักสวนครัว นวดแพทย์แผนไทย กลุ่มเลี้ยงปลา วิสาหกิจชุมชนภูมิปัญญาตะเครียะหนองลาน กลุ่มแม่บ้านดอนแบก(ปลาดุกร้า) 4) กลุ่มกองทุนหมู่บ้านเน้นเรื่องเงินทุนหมุนเวียน ที่โดดเด่นที่สุดคือ หมู่ที่ 2 บ้านหนองถ้วย หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ภายใต้การบริหารจัดการของผู้ใหญ่บ้านไพฑูรย์ หนูจีน และสมาชิกอบต.สายใจ จีนพานิชย์และทีมงาน ส่วนใหญ่จะมีเครือข่ายภายนอกชมชนที่กว้างขวางสามารถจะดึงงบประมาณเข้าสู่หมู่บ้าน ล่าสุดกำลังดำเนินการจัดทำโครงการโรงสี นอกจากนั้นยังมีโครงการปลูกข้าวอินทรีย์เพื่อบริโภคเองในชุมชน เป็นต้น

การจัดตั้ง “เครือข่าย”ของคนในพื้นที่ภาคตะวันออกจะพบว่าชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับรัฐ/กลไกรัฐมากขึ้น แกนนำของชาวบ้านพยายามสร้างความร่วมมือ/เครือข่ายกับองค์กรของรัฐหลากหลายหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็น การสร้างเครือข่ายกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ทั้งนี้เพื่อดึงทรัพยากรในการบริหารที่สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชนมีลงสู่ชุมชน (โดยเฉพาะงบประมาณ) หรือการสร้างเครือข่ายกับชนชั้นนำท้องถิ่นในองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งสามารถจัดตั้งสถาบันการเงินในตำบลคลองหินปูน,การจัดตั้งกองทุนสวัสดิการตำบล,การจัดตั้งกองทุนที่ดิน,การจัดตั้งกองทุนที่อยู่อาศัย,การจัดตั้งกองทุนปลดหนี้

การก่อตัวและบทบาทของกลุ่มเครือข่ายประชาชนกลุ่มต่างๆ ที่มีในชุมชนภาคตะวันออกมีความสัมพันธ์ต่อองค์การบริหารส่วนตำบล ทำให้กลุ่มเครือข่ายสามารถขับเคลื่อนการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการสมาชิกและชาวชุมชน ตลอดจนการได้รับการสนับสนุน แนะนำ ส่งเสริม สนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆของรัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน

ชุมชนตำบลปากน้ำประแสก็ได้สร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นสามารถกำหนดเส้นทางการดำเนินชีวิตของตนเองได้เป็นการเอื้ออำนวยให้ผู้คน/ชนชั้นต่างๆ เริ่มแสวงหาคุณภาพชีวิตและหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีพ ผู้คนได้เข้ามาเรียนรู้/ร่วมมือ/ต่อรอง/ถกเถียงหรือแม้แต่การเป็นพื้นที่หนึ่งที่ชาวบ้านเข้ามาแสดงเจตจำนงของการเป็นเจ้าของพื้นที่ได้

กล่าวได้ว่า เครือข่ายภาคประชาชนในพื้นที่ภาคตะวันออกจึงกลายเป็นผู้มีบทบาทโดดเด่นขึ้นมาในกระบวนการพัฒนา อย่างไรก็แล้วแต่การทำงานขององค์กรภาคประชาชนเหล่านี้ก็ไม่ได้ปฏิเสธอำนาจรัฐโดยเฉพาะรัฐท้องถิ่นในทางตรงกันข้ามพวกเขาก็พยายามเปิดพื้นที่ให้องค์กรเหล่านี้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาที่เกิดขึ้นจากชาวบ้าน ดังความพยายามสร้างสภาองค์กรชุมชนปากน้ำประแส ในวันที่ 3 ตุลาคม 2555 โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการเข้ามาร่วมคิดร่วมจัดการกับหน่วยงานรัฐในท้องถิ่น สมาชิกสภาองค์กรชุมชนฯ ประกอบไปด้วยกลุ่มชาวบ้านที่มาจากการรวมตัวของกลุ่มอาชีพ อาสาสมัครและกลุ่มที่รัฐจัดตั้งได้แก่ กลุ่มผู้เลี้ยงปลากระชัง กลุ่มผู้เลี้ยงหอยนางรม กลุ่มเรือชายฝั่ง กลุ่มชาวประมงเรือเล็ก กลุ่มผู้ขี่สามล้อ กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กลุ่มแม่บ้าน อาสาสมัครสาธารณประจำหมู่บ้าน (อสม.) อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือน (อปพร.) กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน

การสร้างเครือข่ายสัมพันธ์กับกลไกอำนาจรัฐทั้งในระดับท้องถิ่น/ท้องที่และหน่วยราชการที่มีงานเกี่ยวข้องด้วย ปรากฏอย่างแจ่มชัดในภาคเหนือตอนบนและภาคเหนือตอนล่าง ในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน กลุ่มเกษตรกรที่เข้าสู่การรวมตัวเป็นเครือข่ายก็เพื่อเคลื่อนไหวในสถานการณ์ที่ราคาผลผลิตตกต่ำโดยเรียกร้องให้รัฐเข้ามาประกันราคาช่วยเหลือเกษตร คือ กลุ่มหอมแดงและกลุ่มข้าวโพด เป็นการรวมกลุ่มที่กว้างกว่าระดับตำบล มีการเข้ามาร่วมกันระดับอำเภอ โดยมีการเข้าร่วมทั้งผู้ผู้ปลูกเองและผู้ประกอบธุรกิจทางด้านการเกษตรด้วย กลุ่มเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีความสัมพันธ์กับองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น

ในพื้นที่เทศบาลบ้านกงไกรลาส จังหวัดสุโขทัย การสร้างเครือข่ายชาวบ้านที่ทำงานร่วมกับเทศบาลเป็นไปอย่างคึกคักโดยพยายามจัดสรรทรัพยากรของสวนกลางให้สนองกับคนกลุ่มต่างๆ โดยที่การกำหนดและดำเนินการโครงการนั้น นายกเทศบาลจะขอให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนในการกำหนดและดำเนินการ และให้ชาวบ้านกลุ่มต่างๆ รวมกันเขียนโครงการเสนอขึ้นมา แล้วนำโครงการต่างๆ นั้นเสนอในที่ประชุมของชาวบ้านทั้ง 7 หมู่ของเขตเทศบาลกงไกรลาส เพื่อพิจารณาว่าโครงการใดควรทำก่อนทำหลัง โครงการใดควรได้งบประมาณเท่าไร

เครือข่ายแบบใหม่ของชาวบ้านแม้ว่าในปัจจุบันจะยังไม่ทำให้ชาวบ้านมีอำนาจต่อรองอย่างเต็มที่ แต่ก็ช่วยให้ชาวบ้านมีอำนาจต่อรองกับนักการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติเพิ่มขึ้นไม่น้อย ดังจะเห็นได้ว่านักการเมืองต้องกำหนดนโยบายและโครงการต่างๆ เพื่อเอาใจคนชนบทเพื่อสร้างหรือรักษาฐาน

คะแนนเสียง ขณะเดียวกันการรวมกันเป็นเครือข่ายก็ทำให้มีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรของรัฐมากขึ้น เช่น เข้าถึงเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำ หรือสามารถรวมตัวกันเคลื่อนไหวเรียกร้องสิทธิตลอดจนความช่วยเหลือจากภาครัฐได้ดีขึ้น[55]

กล่าวได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้นำมาซึ่งการจัดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนในรูปแบบใหม่ และการจัดระบบความสัมพันธ์แบบใหม่นี้ได้ผูกเอาคนแต่ละคนในเครือข่ายให้ต้องระมัดระวังในการรักษาและสร้างการมีส่วนร่วมกันในเครือข่ายให้แน่นหนาที่สุด เพราะเครือข่ายลักษณะใหม่ที่เกิดขึ้นมานี้กลายเป็นหลักประกันความอยู่รอดของตนเองและครอบครัว

การสร้างเครือข่ายสื่อสารในระดับสังคม

การสร้างเครือข่ายสื่อสารในระดับสังคมเป็นผลมาจากความสำเร็จในการสร้าง “เครือข่ายชุมชนแนวระนาบ” ขึ้นมาไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายของผู้ประกอบการหรือเครือข่ายที่สัมพันธ์กับองค์กรของรัฐ กล่าวคือ เพราะภาพความสำเร็จจะถูกหยิบยกขึ้นเป็นตัวอย่างให้แก่ชุมชนอื่นๆอย่างกว้างขวาง

หากชุมชนใดทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนหรือองค์กรพัฒนามหาชน เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ก็จะได้รับข้อมูลข่าวสารและมีการประชุมร่วมกันในหลายระดับไม่ว่าระดับพื้นที่หรือระดับชาติ การสื่อสารความสำเร็จในเชิงการถ่ายทอดประสพการณ์และเทคนิคการทำงานในชุมชนล้วนแล้วแต่มีผลต่อการคิดใหม่และสร้างกิจกรรมใหม่ๆในชุมชนอื่นๆ ขณะเดียวกันก็ทำให้ชุมชนที่ประสพความสำเร็จและถูกยกให้เป็นตัวอย่างการเรียนรู้มีความภาคภูมิใจในกลุ่มและชุมชนตนเองมากขึ้น นอกจากองค์กรเอกชนแล้ว สถาบันระดับบนของสังคม เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายชุมชนและสังคม (ฝ่าย ๔) และฝ่ายท้องถิ่น ซึ่งได้ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยระดับชุมชนนับพันโครงการในทุกภูมิภาคก็ได้ทำให้ความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมของเครือข่ายต่างๆ และความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมของเครือข่ายกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความเป็นระบบ เข้าถึงได้ง่าย และได้มีการสื่อสารด้วยการประชุมร่วมกันอยู่ตลอดสิบปีที่ผ่านมา

หน่วยงานกึ่งราชการระดับบน เช่น สถาบันพระปกเกล้า ก็ได้จัดเวทีประกวดมอบรางวัลประจำทุกปีให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ทำกิจกรรมต่างๆได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งหมายรวมถึงการที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ประสบผลสำเร็จในการสร้างกิจกรรมร่วมกับกลุ่มต่างๆในชุมชน การมีเวที/พื้นที่

55 การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายกับการเมือง/การเลือกตั้งที่น่าสนใจอีกฉบับหนึ่ง ได้แก่ ปฐมพงศ์ มโนหาญ. การเมืองเรื่องการเลือกตั้งบนวิถีทางการเปลี่ยนแปลงสังคมชนบท (๒๕๒๐-๒๕๕๔) : กรณีศึกษาตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ๒๕๕๕ ได้รับรางวัลจากมูลนิธิวนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์

กลางสำหรับการสื่อสารกันเช่นนี้ส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการรับรู้และให้ความสำคัญแก่กลุ่มเครือข่ายต่างๆมากขึ้น

ขณะเดียวกัน การขยายตัวของการสื่อสารระดับสังคม เช่น โทรทัศน์ บางสถานี/บางช่องก็ได้จัดรายการที่เน้นบทบาทของกลุ่มกิจกรรมชาวบ้านในแต่ละพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ที่นอกจากสื่อสารถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนแล้ว ก็จะเน้นให้เห็นถึงพลังและบทบาทของเครือข่ายชาวบ้านในมิติต่างๆไม่ว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหาของชุมชนหรือการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน

การศึกษาสายสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ (New Social ties) ที่อาจจะผ่านมาทางประเพณีเดิมเป็นประเด็นที่น่าสนใจ เพราะการปรับประเพณีเพื่อรับใช้เครือข่ายแบบใหม่จะทำให้สามารถรองรับได้ทั้งความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิมและแบบใหม่ การศึกษาการปรับประเพณี “พ่อทูนหัว” ของตะวันตกในช่วงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นแนวทางหนึ่งที่น่าสนใจมาก ดังปรากฏในงานของ Guido Alfani and Vincent Gourdon, ***Entrepreneurs, formalization of social ties and trust building in Europe (14th-20th centuries)*** [56]

กรณีการสร้างสายสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ผ่านประเพณีเดิมปรากฏมากขึ้น กล่าวคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือองค์กรเอกชนจำนวนไม่น้อยที่มองเห็นถึงพลังของประเพณีเดิม จึงได้รื้อฟื้นและขยายขอบเขตของพื้นที่ประเพณีให้ครอบคลุมผู้คนในท้องถิ่นมากขึ้น เช่น การรื้อฟื้นและสร้างประเพณีวีรบุรุษของกลุ่ม “ลื้อ” ในภาคเหนือตอนบนให้กลายเป็นพิธีกรรม/ประเพณี/การเฉลิมฉลองให้ใหญ่โตขึ้น

การที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้กลับมาให้ความสำคัญแก่การรื้อ/สร้างประเพณีเดิมให้ครอบคลุมพื้นที่ได้กลายเป็นการสร้าง “ อัตลักษณ์ร่วม” กันของคนในพื้นที่ อันสามารถเป็นแหล่งอ้างอิงถึงความเป็นพวก/กลุ่มเดียวกันและสามารถเชื่อมโยงไปสู่การสร้าง “ความเชื่อมั่น” ระหว่างพวกเดียวกันในการทำกิจกรรมหรือทำธุรกิจร่วมกัน

การจัดความสัมพันธ์เครือข่ายลักษณะใหม่นี้ได้ข้ามพ้นพรมแดนของชุมชนแบบเดิมและได้เชื่อมต่อชาวบ้านในแต่ละชุมชนออกไปอย่างกว้างขวาง แม้ว่าในหลายพื้นที่ “ ผู้ประกอบการในชนบท” ยังคงใช้

---

56 การศึกษาของ Guido Alfani and Vincent Gourdon ได้แสดงให้เห็นว่าเมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอันก่อให้เกิด “ ผู้ประกอบการ” ใหม่ที่ดำรงอยู่ในระบบคววามสัมพันธ์ทางสังคมแบบเดิมที่เริ่มล่มสลาย ก็ได้หยิบเอาประเพณี “ พ่อทูนหัว” มาปรับใช้เพื่อทำให้เกิด “ความเชื่อถือ/เชื่อมั่น” (trust) อันส่งผลดีต่อการเป็นผู้ประกอบการของตน โปรดอ่าน Guido Alfani and Vincent Gourdon, ***Entrepreneurs, formalization of social ties and trust building in Europe (14th-20th centuries)***,Economic History Review;65,3 (2012),PP.1005-1028.

ชีวิตส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่หรือละแวกใกล้เคียง แต่ระบบการผลิตแบบใหม่ได้ทำให้แต่ละคนกลายเป็น “ข้อต่อหนึ่ง” ของการผลิตทั้งระบบ

ขณะเดียวกัน เครือข่ายผู้ประกอบการที่ได้ข้ามพ้นพรมแดนชุมชนแบบเดิม ก็ได้มองเห็นว่าความก้าวหน้าหรือความสำเร็จในชีวิตของตนและชีวิตของเครือข่ายนั้นจำเป็นที่จะต้องเชื่อมต่อกับ “การเมือง” ทั้งในระดับพื้นที่ชุมชนและในระดับที่กว้างขวางกว่า บางชุมชนเลือกที่จะสัมพันธ์ในระดับการเมืองของจังหวัด บางกลุ่มเลือกเชื่อมต่อกับการเมืองระดับชาติ เนื่องจากการตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรส่วนกลางกระจุกตัวอยู่ในปริมณฑลทางการเมืองเท่านั้น จึงให้เครือข่ายผู้ประกอบการต้องพยายามเชื่อมต่อกับการเมืองให้ได้

เครือข่ายลักษณะใหม่นี้ไม่ได้มีลักษณะหรือความเหนียวแน่นเท่ากันเหมือนกันไปในทุกพื้นที่ หากแต่แนวโน้มทุกพื้นที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน บางพื้นที่ที่เป็นชุมชนดั้งเดิมและยังคงมีพื้นฐานเศรษฐกิจหลักอยู่ที่การทำนาและเป็นพื้นที่ที่ห่างไกล ความสัมพันธ์แนวดิ่งแบบระบบอุปถัมภ์ก็ยังพอมีพลังอยู่บ้าง แต่ก็มีพลังไม่มากพอที่จะทัดทานความเปลี่ยนแปลงของการจัดความสัมพันธ์แนวระนาบของเครือข่ายลักษณะใหม่ แต่กล่าวได้ว่าชุมชนจำนวนมากในสังคมไทยส่วนใหญ่เกินครึ่งเป็นชุมชนเกิดใหม่ที่เกิดพร้อมๆกับการเข้าสู่การผลิตเพื่อขายทันทีโดยไม่มีรากฐานสังคมเดิมดำรงอยู่เหมือนชุมชนดั้งเดิม ก็จะพบว่าเครือข่ายของผู้ประกอบการจะสร้างความสัมพันธ์แนวระนาบมากกว่าความสัมพันธ์แนวดิ่ง พร้อมกันนั้น ก็จะสร้างดุลในการต่อรองของคนแต่ละกลุ่มได้ดีกว่าชุมชนดั้งเดิม

ชุมชนจำนวนมากในสังคมไทยที่เป็นชุมชนเกิดใหม่พร้อมๆกับการเข้าสู่การผลิตเพื่อขายทันทีโดยไม่มีรากฐานสังคมเดิมดำรงอยู่เหมือนชุมชนดั้งเดิม ก็จะพบว่าเครือข่ายของผู้ประกอบการจะสร้างความสัมพันธ์แนวระนาบมากกว่าความสัมพันธ์แนวดิ่ง พร้อมกันนั้น ก็จะสร้างดุลในการต่อรองของคนแต่ละกลุ่มได้ดีกว่าชุมชนดั้งเดิม

จากที่กล่าวมาทั้งหมด ได้ชี้ให้เห็นว่า “ ผู้ประกอบการ” ที่เกิดขึ้นมาท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางทางเศรษฐกิจได้ร่วมกันถักสานความสัมพันธ์ทางสังคมชุดใหม่ขึ้นมาเป็นเครือข่าย ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ซ้อนทับกันอย่างสลับซับซ้อนและได้ผนวกรวมคนทุกกลุ่มทุกเครือข่ายเข้ามาร่วมกันอยู่ในชุมชนหรือพื้นที่หนึ่งๆ ความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายนี้ได้กลายเป็นความสัมพันธ์หลักของผู้คนจนทำให้เกิดคุณภาพใหม่หรือลักษณะใหม่ของสังคมขึ้นมา

ความสัมพันธ์แบบเครือข่ายที่เกิดขึ้นมานี้ได้เข้ามามีบทบาททางสังคมทดแทนระบบความสัมพันธ์แนวดิ่งแบบเดิม กล่าวได้ว่า การถักประสานสร้างสังคมผู้ประกอบการโดยเครือข่ายผู้ประกอบการมิติต่างๆนี้

ในด้านหนึ่ง ได้สร้างระบบความเชื่อถือร่วมกันขึ้นมาซึ่งทำให้เกิดการสร้างการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหลายลักษณะ ที่สำคัญ การช่วยเหลือเครือข่ายระหว่างเครือข่ายระดับพื้นที่และในมิติอื่น มีส่วนทำให้ความตึงเครียดระหว่างกลุ่มคนในชุมชนอันเกิดจากการแตกตัวทางชนชั้นไม่ปะทุมากนัก ขณะเดียวกันก็ได้ปูพื้นฐาน (pave the way) ให้กับการใช้การเมืองท้องถิ่นเป็นหนทางในการแก้ไขความตึงเครียดภายในชุมชน ดังจะกล่าวในบทต่อไป

การเน้นถึงลักษณะที่หลากหลายของผู้ประกอบการในชนบทและการถักสานความสัมพันธ์ลักษณะใหม่ที่แตกต่างไปจากสังคมชาวนาแบบเดิม ก็เพื่อจะทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบทางสังคมของสังคมใหม่ที่เป็น “ สังคมผู้ประกอบการ” แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าปัญหาในสังคมจะสูญสลายไป ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความยากจน ปัญหาการจัดการทรัพยากร ฯลฯ หากแต่ต้องการเปลี่ยนเพดานความคิดในการทำความเข้าใจสังคมชนบทเสียใหม่ อันจะทำให้สามารถแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชนบทใหม่ได้ชัดเจนขึ้น เพราะหากยังคงพิจารณาปัญยาต่างๆในมิติของสังคมชาวนาก็จะเป็นการแก้ไขปัญหาจากแง่มุมเดิม เช่น ใช้กรอบคิดวัฒนธรรมชุมชนในการจัดการปัญหา ซึ่งแน่นอนว่าจะไม่สามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพแน่นอน ตัวอย่างที่น่าจะทำให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้น ได้แก่คนจนและ ความยากจนในสังคมผู้ประกอบการย่อมแตกต่างไปจากคนจนและความยากจนในสังคมชาวนา และแนวทางการแก้ไขก็ย่อมแตกต่างกันไปด้วย

บทที่๔.
ความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด (structure of feeling)

สังคมไทยมักจะเข้าใจเรื่องความรู้สึกในสองด้านที่กล่าวได้ว่าอยู่กันคนละขั้วแต่ก็ผูกความหมายไว้ด้วยกัน ด้านหนึ่งมองว่าว่า “ความรู้สึก” เป็นเรื่องส่วนตัวของแต่ละบุคคล ในขณะเดียวกัน อีกด้านหนึ่งก็อธิบายด้วยลักษณะสากลตามหลักพุทธศาสนาว่าความเป็นมนุษย์ที่ต้องมีอารมณ์ กิเลสตัณหา รัก โลภ โกรธ หลง การที่สังคมไทยเข้าใจและนึกถึงความรู้สึกเพียงสองด้านดังกล่าว จึงทำให้สังคมไทยประสบข้อจำกัดอย่างมากในการอธิบายปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น เพราะจากแง่มุมสองด้านนี้ทำให้การอธิบายปัญหาทั้งหลายให้ตกอยู่บนบ่าของปัจเจกชน หรือ มิฉะนั้น ก็ข้ามไปสู่การมองไปที่ธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ที่มีอารมณ์เป็นสากลไปเลย ซึ่งก็ไม่ได้ช่วยทำให้เข้าใจอะไรมากไปกว่าการรับรู้เสียงคำเทศนาของพระสงฆ์ทั่วๆไป[57]

นอกจากคนไทยจะถูกฝังให้มองความรู้สึกในสองลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้แล้ว การขยายตัวของความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เหตุผลนิยม และวัฒนธรรมผู้ชายเป็นใหญ่ ยังได้การเบียดขับเรื่อง “ความรู้สึก”ให้อยู่นอกขอบเขตของการศึกษา เพราะทำให้ความรู้สึกกลายเป็นเรื่องไร้เหตุผล อคติส่วนตัว ไม่เป็นกลาง ไม่เป็นความรู้ ซึ่งยิ่งทำให้สังคมไทยขาดโอกาสที่จะสร้างความรู้ที่ลึกซึ้งขึ้นมาได้

การศึกษาในเรื่อง“ ความรู้สึก” นี้จำเป็นที่จะต้องเข้าใจกันก่อนว่าความรู้สึกก็เป็นเฉกเช่นเดียวกับทุกอย่างในโลกซึ่งต้องมี/เกิดความเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด คนไทยในปัจจุบันนี้ย่อมรู้สึกถึง “บาป” ที่แตกต่างไปจากคนอินเดียในสมัยพุทธกาลอย่างแน่นอน ขณะเดียวกัน ก็ต้องเริ่มที่จะเข้าใจว่า “ ความรู้สึก”ไม่ใช่สมบัติส่วนตัวของปัจเจกบุคคล หากแต่เป็น “ ประดิษฐกรรมของสังคมและประวัติศาสตร์ ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการใช้อำนาจและการสร้างตัวตน เป็นกลไกหนึ่งในการนิยาม ควบคุม และกำหนดสถานะต่างๆของคนในสังคม ความรู้สึกอะไรบ้างที่แสดงออกได้และแสดงออกไม่ได้ในสถานการณ์ใดบ้าง”[58] แม้กระทั้งความรู้สึกที่คิดกันว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ ในความเป็นจริงกลับเป็นเรื่องที่สัมพันธ์อยู่กับบริบททางสังคมอ่าแนบ

---

57 การที่สังคมไทยเข้าใจในเรื่อง “ ความรู้สึก” เพียงสองด้าน โดยปราศจากการคิดอย่างเป็นประวัติศาสตร์ที่เน้นถึงความเปลี่ยนแปลงทุกอย่างทุกมิติในแต่ละช่วงเวลานี้ควรที่จะศึกษากันต่อไปว่าทำไมสังคมไทยจึงจำกัดตนเองในการทำความเข้าในส่วนที่ลึกและเป็นส่วนที่จะทำให้เข้าใจความเป็นมนุษย์ของคนไทยได้ดีกว่าที่รับรู้กันในปัจจุบัน

58 ชูศักดิ์ ภัทรกุลวาณิชย์ “ ความรู้สึกและการเข้าถึงความรู้แบบมนุษยศาสตร์” เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “วิกฤติมนุษยศาสตร์” ๒๔-๒๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๘ .ราชาวดีรีสอร์ท บ้านกรูด ประจวบคีรีขันธ์ จัดโดยมหาวิทยาลัยเที่ยงคืนกับ สำนักกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.

แน่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ได้เคยแสดงให้เห็นว่า “ความรัก” เป็นวัฒนธรรม แม้แต่ความรักระหว่างแม่กับลูกก็เป็นวัฒนธรรม มิใช่เป็นเรื่องของสัญชาตญาณ[59]

การศึกษาที่สำคัญและเป็นการจุดประกายให้แก่การศึกษาความรู้สึกอย่างเป็นระบบได้แก่ การศึกษาเรื่อง The Civilizing Process: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations ของ Norbert Elias ที่ทำให้เห็นว่ากระบวนการที่เรียกกันว่า “Civilization” ที่เกิดขึ้นก่อนในยุโรปนั้น ก็คือการสร้างกระบวนการควบคุมการแสดงความรู้สึกของชนชั้นนำกลุ่มต่างๆ (internalization self-restraint) ให้มีแบบแผนการแสดงออกในที่สาธารณะอย่างเหมาะสม[60]

ในโลกวิชาการตะวันตกช่วงหลังนี้ การศึกษาอารมณ์ความรู้สึกอย่างแพร่หลายและขยายวงออกไปสู่ความรู้ศาสตร์ต่างๆมากมาย เช่น มานุษยวิทยา สังคมวิทยา ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ แต่ในสังคมไทยตราบจนถึงปัจจุบันความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอารมณ์ความรู้สึกของคนกลุ่มต่างๆ ไม่เคยได้รับความสนใจจากนักวิชาการและสังคมไทย กลับเป็นเสมือนสิ่งที่ทุกคนรู้กันอยู่แล้วจนไม่มีความจำเป็นใดๆ ที่จะต้องครุ่นคิดหรือศึกษากัน

ความที่จะกล่าวในบทนี้จึงเป็นความต้องการในสองด้านด้วยกัน ด้านแรก เป็นต้องการที่จะพิจารณาความรู้สึกของคนในชนบทที่กำลังอยู่ในจังหวะเวลาของความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ทางสังคม ในอีกด้านหนึ่ง ก็เป็นความพยายามที่จะผลักดันสังคมไทยให้หันเหจากความเข้าใจความรู้สึกแบบทั่วไปมาสู่การทำความเข้าใจอารมณ์ความรู้สึกที่เป็นผลผลิตทางประวัติศาสตร์ของช่วงเวลาและพื้นที่ โดยมุ่งหวังว่าจะทำให้เกิดความเข้าใจและมองเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่จะอยู่ในสังคมไทยไปอีกนานได้ชัดเจนขึ้น

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด (structure of feeling)ที่จะกล่าวต่อไปนี้ จะแบ่งออกเป็นสองด้าน ได้แก่ ***ความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดในพื้นที่ชนบท*** กับ ***ความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกผ่าน “ภาษา”***

---

59 ถือได้ว่าอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์เป็นนักประวัติศาสตร์ที่ได้ศึกษาความคิด/ความรู้สึกอย่างดีเยี่ยม ผู้เขียนได้รับความรู้และความคิดจากอาจารย์นิธิเป็นอย่างมาก การศึกษาในเรื่องความรู้สึกที่แจ่มแจ้ง กระจ่างชัดในงานวัฒนธรรมกระฎุมพีและวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์ และเรื่องอื่นๆอีกมากมาย

60 Norbert Elias,The Civilizing Process:Sociogenetic and Psychogennatic Investtigations,Blackwell Publishers.2000.

ความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดในพื้นที่ชนบท

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยน “สังคมชาวนา” มาสู่ “ สังคมผู้ประกอบการ” และความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ที่ได้สถาปนาขึ้นมาแทนโครงสร้างทางสังคมแบบชุมชนชาวนาดังที่กล่าวข้างต้นนี้ ได้เกิดขึ้นพร้อมกับส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของผู้คน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการก่อรูปสังคมลักษณะใหม่ขึ้นมา เพราะหากปราศจากการเปลี่ยนแปลงในส่วนของอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ก็ย่อมไม่สามารถที่จะถักสานความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะใหม่ขึ้นมาได้

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของ/ภายในระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด (Emotional Regimes)ยังไม่ค่อยมีในสังคมไทย ด้วยเหตุผลหลายประการ[61] แต่กล่าวได้การศึกษาในเรื่องนี้มีความจำเป็นและมีความสำคัญมากขึ้นในช่วงเวลาปัจจุบันนี้เพราะท่ามกลางสังคมที่มีความหลากหลายของผู้คนทำให้คนแต่ละกลุ่มมีความรู้สึกนึกคิดที่ไม่เหมือนกันและในหลายกรณีมีความขัดแย้งในระบบการให้คุณค่าอย่างลึกซึ้ง หากไม่สามารถที่จะเข้าใจคนแต่ละกลุ่มได้ลึกมากขึ้นถึงระดับระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดก็ย่อมที่จะไม่มีความขัดแย้งต่างๆในปัจจุบัน และที่สำคัญ จะไม่มีโอกาสมองเห็นทางเดินของสังคมไปสู่อนาคตได้

โครงการวิจัยนี้ได้เลือกใช้คำว่า “โครงสร้างของความรู้สึก” (Structure of feeling)แทนคำว่าระบอบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด (Emotional Regimes) ก็เพียงเพื่อหลีกเลี่ยงการอธิบายที่ชัดเจนเป็นระบบ เพราะความรู้สึกของคนในสังคมชนบทยังอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนผ่าน ยังไม่ได้ตกตะกอนอย่างชัดเจนว่าเป็นระบบอย่างไร หากแต่ยังคงผสมผสานกับอารมณ์ความรู้สึกแบบเดิมเข้ามาด้วย การใช้คำว่าโครงสร้างความรู้สึกจึงจะทำให้เห็นว่าความรู้สึกอีกชุดหนึ่งที่กำลังก่อกำเนิดนั้นอยู่ในโครงสร้างทางอารมณ์เดิมและเป็นความรู้สึกใหม่อย่างไรในบริบทของสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง[62]

---

61 โปรดดู อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, ““ความรู้สึกกับประวัติศาสตร์ : ประวัติศาสตร์ความรู้สึก” **ใน ด้วยรัก : ปรัชญาและสาระของประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์ รวมบทความในโอกาสศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อายุ ๗๒ ปี**กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์,๒๕๕๖ และ ภาคิน นิมมานนรวงศ์,” ปริทัศน์ประวัติศาสตร์ความรู้สึก” วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ เมษายน-กันยายน ๒๕๕๗.

62 ผู้วิจัยได้รับความคิดมาจากการศึกษาของ Raymond William, Marxism and Literature. Oxford University Press. "It is that we are concerned with meanings and values as they are actively lived and felt, and the relations.. We are talking about characteristic elements of impulse, restraint, and tone; specifically affective elements of consciousness and relationships: not feeling against thought, but thought as felt and feeling as thought: practical consciousness of a present kind, in a living and inter-relating continuity" (p.132).

การเลือกใช้คำว่า “ โครงสร้างของความรู้สึก” จึงเป็นการศึกษาความรู้สึกที่ยังคงเต้นเร่าอยู่ในปฏิบัติการทางสังคมของคนในชนบท ไม่ใช่อารมณ์ความรู้สึกหลายชุดที่กอปรกันขึ้นมาอย่างกับชัดเจนจนเป็น “สำนึกทางชนชั้น” หรือกรอบการกำหนดอารมณ์ที่เข้มงวดถึงขนาดกำกับพฤติกรรมในที่สาธารณะได้อย่างที่ชนชั้นสูงในตะวันตกได้สร้างขึ้นมา

การดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมลักษณะใหม่ที่ก่อกำเนิดขึ้นมาได้ส่งผลทำให้ชาวชนบทรู้สึกอย่างไรกับการมีชีวิต การมีความฝัน/ความหวังร่วมกัน ซึ่งประเด็นสำคัญ ที่จำเป็นต้องกล่าวก่อน ได้แก่ การดำรงอยู่ในชีวิตผู้ประกอบการทำให้พื้นฐานของความรู้สึกนึกคิดที่ไม่แตกต่างจากชนชั้นกลางทั่วไป เพราะชีวิตประจำวันถูกบังคับให้คิดและคำนึงถึง “กำไร/ขาดทุน” ตลอดเวลาของการวางแผนชีวิต ประกอบกับมิติของการทำมาหากินวางอยู่บนศักยภาพส่วนบุคคลมากขึ้น ความเสี่ยงของความสำเร็จหรือล้มเหลวตกอยู่บนบ่าของปัจเจกบุคคลมากขึ้นกว่าในอดีตมาก จึงทำให้การวางแผนชีวิตและการประกอบอาชีพต้องคำนึงถึงมิติ “กำไร/ขาดทุน” อยู่ตลอดเวลา[63]

แม้ว่าการคิดเรื่อง “กำไร/ขาดทุน” ของปัจเจกชนจะเป็นฐานการคิดที่สำคัญมากขึ้น (ซึ่งไม่ได้แตกต่างจากชนชั้นกลางโดยทั่วไป ที่ต้องย้ำก็เพราะว่าชนชั้นกลางทั่วไปมักจะจินตนาการว่าการคิดแต่กำไร-ขาดทุนเป็นเรื่องเลว ทั้งๆ ที่ตนเองก็เป็นเช่นนี้/คิดกำไรขาดทุนมาอย่างน้อยสองชั่วคน (generation) แล้ว ดังจะเห็นได้ว่าลัทธิพิธีที่เน้นการทำบุญเพื่อ “กำไร” หรือความมั่งคั่งร่ำรวยได้ขยายตัวขึ้นอย่างมากในกลุ่มชนชั้นกลางรุ่นเก่า) แต่อย่างไรก็ตาม การอยู่ในสถานะของ “ผู้ประกอบการ” ในสังคมชนบทนั้นยังมีความจำเป็นต้องพึ่งพิง “เครือข่าย” มากกว่า “ผู้ประกอบการ” ในเขตเมืองหรือการผลิตสมัยใหม่ เพราะไม่ว่าจะเป็นกระบวนการผลิตหรือการจำหน่ายล้วนแล้วแต่ต้องเชื่อมต่อกับกลุ่มอื่นๆ ตลอดเวลา จึงทำให้เกิดความสัมพันธ์ลักษณะใหม่ที่เน้นการเชื่อมต่อระหว่างปัจเจกบุคคลที่ต้องพึ่งพิงซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพจนเกิดเป็นเครือข่ายขึ้นมา หากเครือข่ายใดสามารถสร้างความสมดุลระหว่างผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคลกับเครือข่ายได้อย่างลงตัว (อันหมายความว่าปัจเจกบุคคลได้รับผลประโยชน์ไปพร้อมๆ กับการเกิดผลประโยชน์ร่วมของเครือข่าย) กลุ่มทางสังคมเช่นนี้ก็จะขยายตัวและมีพลังมากขึ้น เช่น การทำกิจกรรมร่วมกันผลิตมันทอดในพื้นที่ท่าข้าม สงขลา หรือ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ในภาคใต้ เป็นต้น

ประเด็นความสำคัญของการเกิดเครือข่ายในแนบระนาบที่มีความเสมอภาคกันมากขึ้นนั้น จึงกลายมาเป็นหัวใจของการจัดตั้งระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในชนบทในปัจจุบัน ซึ่งในหลายพื้นที่ก็ได้ปรับเปลี่ยนเอาความสัมพันธ์แบบ “ผู้ใหญ่/ผู้น้อย” และ/หรือ “ผู้เฒ่าผู้แก่” เข้ามาผสมผสานด้วย แต่ความ

63 ผู้วิจัยคาดหวังว่าภายหลังจากงานวิจัยในพื้นที่สำเร็จลง จะสามารถมองเห็นแนวโน้มของโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกชัดเจนขึ้น และจะนำไปสู่การทำความเข้าใจในระบอบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด (Regime of Emotion) ที่เป็นทั้งส่วนที่ถูกสร้างจากรัฐ ระบบเศรษฐกิจ และการปรับตัวทางอารมณ์ความรู้สึกของ “ชาวบ้าน” เอง

เปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทที่คนมีจิตสำนึกแบบปัจเจกชนนิยมสูงขึ้นและจำเป็นต้องฉักทอความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายแนวนอนหรือแนวระนาบให้แน่นแฟ้นมากขึ้นนี้ ได้กลายมาเป็นลักษณะเด่นที่เข้ามาแทนที่สังคมที่มีความสัมพันธ์แนวตั้งแบบเดิมแล้วเป็นส่วนใหญ่ ผู้คนที่เคยอยู่ในความสัมพันธ์ทางสังคมแนวตั้งล้วนแต่ต้องปรับตัวในหลายมิติเพื่อที่จะอยู่ร่วมกับกลุ่มคนที่จัดความสัมพันธ์กันในลักษณะใหม่ แม้แต่ผู้เฒ่าผู้แก่ก็ต้องเข้าสู่เครือข่ายความเสมอภาคมากขึ้นและต้องทำตัวให้เป็นประโยชน์หรือเป็นที่นับถือมากกว่าเดิม เพราะมิฉะนั้นก็จะถูกลดบทบาทไปจนไม่มีที่ยืนในสังคมชนบท

กล่าวได้ว่า เมื่อความสัมพันธ์ทางสังคมในชนบทไม่ได้เป็นแนวดิ่งเช่นเดิมอีกต่อไป และได้เกิดเครือข่ายแบบใหม่ที่คนมีความเสมอภาคมากขึ้นและมีจิตสำนึกแบบปัจเจกชนนิยมมากขึ้น อารมณ์ความรู้สึกที่มีต่อคนอื่นๆ ในเครือข่ายจึงวางอยู่บนความปรารถนาที่จะได้รับ “กำไร” จากการประกอบการร่วมกันหรือการร่วมมือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน โดยที่ทุกคนในเครือข่ายจะต้องได้ส่วนแบ่งที่ “ยุติธรรม” ดังนั้น การรวมกันเป็นเครือข่ายจึงมีลักษณะไม่ยึดติดเพียงหนึ่งเครือข่าย และสามารถเปลี่ยนเครือข่ายหรือสามารถสังกัดหลายเครือข่ายไปพร้อมกัน การร่วมมือมือกันจึงมีที่มาจากหลายด้าน ทั้งทางด้านความสัมพันธ์แบบเก่าและความสัมพันธ์แบบใหม่ ซึ่งประกอบขึ้นทั้งความปรารถนาที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกันฉันญาติมิตรที่สนิทสนม และมาจาก “น้ำใจไมตรี” ที่มีต่อกัน และด้านความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์เช่นเดียวกับสังคมทุนนิยมทั่วไปที่มีพลังแรงกล้ามากขึ้น

โครงสร้างความรู้สึกที่ยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดแบบใหม่หรือแบบ “ปัจเจกชนนิยม” ในเขตเมือง จึงทำให้เกิดการสร้างความคิดเรื่อง “ความเป็นสาธารณะ” (Publicness) แบบใหม่ขึ้นมา กล่าวคือ แม้ว่าความสำเร็จในฐานะการเป็นผู้ประกอบการจะเป็นความใฝ่ฝันของคนส่วนใหญ่ แต่ขณะเดียวกัน ความนิยมยกย่องที่จะได้รับจากชุมชนจะไม่ได้วัดจากความสำเร็จจากการเป็นผู้ประกอบการเพียงด้านเดียว แต่จะต้องมีเกณฑ์ที่สำคัญประกอบด้วย ก็คือ ผู้ที่ประสบความสำเร็จจะต้อง “เสียสละ” ให้แก่ “ส่วนรวม” มากกว่าคนธรรมดาที่ยังไม่ประสบผลสำเร็จ เช่น ใช้เครื่องมือเครื่องจักรที่ตนมีไปในการทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม ตัวอย่างในพื้นที่ได้แก่การใช้รถบรรทุกดินของตนขนดินไปถมที่ที่มีน้ำท่วมโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย เป็นต้น

การเกิดขึ้นของ “ความเป็นสาธารณะ”แบบใหม่จะเป็นส่วนที่สัมพันธ์อยู่กับการใช้ชีวิตที่เริ่มไม่สามารถจะพึ่งพาเครือญาติหรือเครือญาติเสมือนได้ทั้งหมดเหมือนแต่ก่อน ดังนั้น การสร้างความคิดเรื่อง “ความเป็นสาธารณะ” ของสังคมผู้ประกอบการจึงเป็นเสมือนกติกาที่สร้างขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือตัวเองอีกโสดหนึ่งด้วย เพราะการสร้างสิ่งที่เป็น “สาธารณะ” ย่อมเป็นส่วนที่กลุ่มผู้ประกอบการได้รับผลประโยชน์ด้วยเช่นกัน เช่น การสร้างถนนให้ดีมากขึ้น เป็นต้น

ในโครงสร้างความรู้สึกที่ได้สร้าง “ความเป็นสาธารณะ” แบบใหม่นี้ จึงมีฐานที่สำคัญในการมองเชื่อมต่อสรรพสิ่งรอบตัว อันได้แก่สำนึกเชิงปัจเจกชน เพราะตนเองเท่านั้นที่จะนำมาไปสู่ความหวังของการเลื่อนชนชั้นและสถานะได้ แต่ขณะเดียวกันในโครงสร้างการผลิตและการทำมาหากินในทุกระดับยังต้องมีฐานเดิมของความสัมพันธ์ทางสังคมชุมชนและฐานเครือข่ายทางสังคมแบบใหม่รองรับอยู่ กระบวนการสร้างความสมดุลระหว่างสำนึกเชิงปัจเจกชนและสำนึกของการอยู่ร่วมกันเช่นนี้จึงทำให้คนในชนบทเองยังคงต้องระมัดระวังในพฤติกรรมส่วนตัวอยู่ไม่น้อยไม่สามารถปฏิบัติตามใจตนเองได้ทุกอย่างเหมือนเช่นคนในเขตเมืองทั่วไป แต่พลังทางสังคมก็ไม่สามารถกำหนดหรือควบคุมพฤติกรรมส่วนตัวได้อย่างเต็มที่อย่างที่เคยเป็นมา ความระมัดระวังต่อการนินทาก็จะเริ่มจำกัดอยู่เฉพาะในเครือข่ายทางสังคมของตนมากกว่าคำครหาของทั้งชุมชนแบบเดิม

โครงสร้างความรู้สึกที่เกิดในสังคมผู้ประกอบการจึงเน้น“ความสำเร็จ”ในชีวิตการเป็นผู้ประกอบการของตน แต่ขณะเดียวกันก็ต้องระมัดระวังความสำเร็จนั้นละทิ้งหรือละเมิด “ความเป็นสาธารณะ” แบบใหม่ ผู้ประกอบการที่สามารถรักษาดุลยภาพของทั้งสองด้านนี้ได้ดีก็มักจะถูกมองอย่างยกย่องและโดยมากก็จะถูกเรียกร้องให้เข้ามามีบทบาททางการเมือง

ความสัมพันธ์ระหว่าง “ความสำเร็จ” ในชีวิตกับการเป็นผู้อุทิศตนเพื่อประโยชน์ต่อ “ ความเป็นสาธารณะ” แบบใหม่ปรากฏขึ้นในทุกพื้นที่ของการศึกษา กรณีชุมชนท่าข้าม นายกองค์การบริหารส่วนตำบลได้แสดงให้เห็นว่าตนเองมีความพร้อมในการทำให้เกิดพื้นที่ “ สาธารณะใหม่” ที่สอดคล้องไปกับความต้องการของชาวบ้าน โดยเน้นให้ชาวบ้านทั้งหมดเห็นและรู้สึกว่าพื้นที่และกิจกรรมทั้งหมดขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นส่วนของชุมชนดังที่ได้สร้างคำขวัญติดอาคารทำการไว้ความว่า “ สำนักงานที่มากกว่าอาคาร แต่เป็นจิตวิญญาณและความฝันของคนท่าข้าม” [64] พร้อมๆกันก็ได้สร้างกิจกรรมเพื่อ“สาธารณะ” ในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นรูปธรรมหรือการทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการร่างธรรมนูญท่าข้าม

กรณีภาคอีสาน ตำบลสวนหม่อน องค์กรบริหารส่วนตำบลที่ได้รับรางวัลจากหลายสถาบันเช่นสถาบันพระปกเกล้า นายกองค์การบริหารส่วนตำบลก็ได้แสดงตัวเองในการจัดการแก้ปัญหาที่ชาวบ้านรู้สึกว่าเป็นปัญหาสาธารณะ แม้แต่เรื่องที่ไม่ใหญ่โตนัก เช่น การพาเยาวชนจำนวนหนึ่งไปสอบใบขับขี่ในตัวจังหวัด เพราะลูกหลานชาวบ้านมักจะถูกจับในข้อหาไม่มีใบขับขี่ ผู้นำในตำบลจรเข้ที่เดิมเคยทำงานกับนักพัฒนาเอกชนและได้ร่วมสร้างกลุ่มกิจกรรมที่หลากหลายขึ้นในชุมชน ก็ได้มีโอกาสรับเลือกตั้งเป็นนายกองค์กรบริหารส่วนตำบล

64 ฉฐพงศ์ หน้า ๘๙

ในพื้นที่หลายตำบลในจังหวัดสุโขทัย ภาคเหนือตอนล่าง ผู้นำที่สามารถชนะการเลือกตั้งขึ้นมาได้ล้วนแล้วแต่ต้องทำงาน " สาธารณะ"ที่ชาวบ้านได้เล็งเห็นมาเนิ่นนานพอสมควร เช่น ผู้นำคนหนึ่งเคยทำงานการไฟฟ้าและได้ออกเงินค่าไฟฟ้าให้แก่คนยากจนมาเป็นเวลานานจนผู้คนกล่าวขานและพยายามผลักดันให้เป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลและเมื่อได้รับเลือกตั้งแล้วก็ได้พยายามสร้าง " ความเป็นสาธารณะ" ลักษณะใหม่เพื่อทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในชุมชน เช่น การจัดงานย้อนระลึกถึงบ้านกงไกรลาสสมัยที่เป็นสูนย์กลางการค้าทางเรือ เป็นต้น

"ความเป็นสาธารณะ" แบบใหม่ที่กลายเป็นมาตรฐานในโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของชาวชนบทมีหลายมิติซ้อนทับกันอยู่ ด้านหนึ่ง ต้องเป็นการสร้างสิ่งที่มองเห็นได้ว่ายังประโยชน์ให้แก่คนส่วนใหญ่ในชุมชน อีกด้านหนึ่ง เป็นส่วนของการแสดงออกของบุคคลที่ต้อง " เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ " แก่ส่วนร่วม ไม่ใช่เฉพาะกลุ่มเท่านั้น

" ความเป็นสาธารณะ" แบบใหม่ที่ก่อให้เกิดกระบวนการสร้าง " พื้นที่สาธารณะ" ลักษณะใหม่ขึ้นมา ได้ทำให้ผู้คนในชุนชนแต่ละพื้นที่ได้มีส่วนร่วมในการสร้างกิจกรรมต่างๆมากขึ้น กิจกรรมที่เกิดขึ้นได้กำลังทำหน้าที่หล่อหลอมให้ " ปัจเจกบุคคล" ต้องกำกับพฤติกรรมตนเองมากขึ้นเมื่อเข้ามาร่วมในพื้นที่สาธารณะแบบใหม่ เพราะพื้นที่สาธารณะแบบใหม่นี้เน้นที่ความเสมอภาคมากขึ้น หากบุคคลใดเข้ามาร่วมด้วยความรู้สึก " ผู้หลักผู้ใหญ่" แบบเดิม ก็จะลำบากมากขึ้นในการเชื่อมต่อกัน

กิจกรรมสาธารณะลักษณะใหม่จึงเป็นส่วนประกอบกันขึ้นจากหลายมิติด้วยกัน มิติแรก เป็นความปรารถนา/ความต้องการของคนในชุมชนเองในการสร้างกิจกรรมร่วมหมู่ขึ้นมาทดแทนกิจกรรมร่วมหมู่แบบเดิมที่ไม่มีเสน่ห์ต่อไป มิติที่สอง ได้แก่ การตระหนักถึงพันธกิจใหม่ขององค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นที่มองเห็นว่าการสร้างพื้นที่และกิจกรรมสาธารณะใหม่เช่นนี้ส่งผลทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่แนบแน่นมากขึ้นในชุมชน อันเป็นผลดีต่อการทำงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

ความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความรู้สึกผ่าน " ภาษา"

นอกจากความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างความรู้สึกที่ปรากฏในพื้นทีแล้วในระดับสังคมก็เห็นได้ชัดเจนจากความเปลี่ยนแปลงของการใช้ภาษา กล่าวได้ว่าร่องรอยของความเปลี่ยนแปลงในสังคมอาจจะพิจารณาได้จากหลายแง่มุม หากความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างชัดเจนก็อาจจะมองได้จากโครงสร้างความสัมพันธ์ทั้งหมดในสังคม แต่หากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นยังไม่ตกผลึกเด่นชัดโดยยังคงอยู่ในช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่าน ระบบเก่ายังดำรงอยู่ในขณะที่ระบบใหม่ก็ยังไม่เข้มแข็งพอที่จะแย่งชิงอำนาจ

การนำทางสังคมการเมืองได้ เราก็อาจจะมองสภาวะก้ำกึ่ง/กำกวม จะใหม่ก็ไม่ใหม่เสียทีเดียว จะเก่าก็ไม่ใช่ โดยดูจากความเปลี่ยนแปลงของ “ ภาษา”

ในฐานะที่“ ภาษา” เป็นเครื่องมือการสื่อสารระหว่างคนที่สำคัญที่สุด ดังนั้น “ภาษา” จึงกลืนความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายเพื่อยกระดับความเปลี่ยนแปลงนั้นออกมาสื่อสารกัน การแสดงออกทาง “ภาษา” จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องพิจารณาเพื่อที่จะเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้นในสังคมได้แจ่มชัดขึ้น

ในหมู่คนทั่วไปในชนบท การใช้คำว่า “ชาวบ้าน“ ก็มีความหมายเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมตั้งแต่สมัยการพัฒนาของสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มีการขยายตัวของรัฐออกไปอย่างกว้างขวางเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทย คำว่า “ชาวบ้าน” ที่หยิบยืมมาใช้เป็นคำที่มีความหมายรวมๆ ถึงคนทั่วไปที่ไม่ใช่ “พ่อค้า” และ “ข้าราชการ” คำๆ นี้ถูกนำมาใช้ควบคู่ไปกับคำว่า “ เจ้าหน้าที่” ในระดับต่างๆ ชาวบ้านก็จะใช้คำว่า “ชาวบ้าน” ในสภาวะที่ตนเองเป็นผู้ต่ำต้อยกว่า “นาย” และต้องรอรับคำสั่งหรือความช่วยเหลือต่างๆ จาก “นาย” (ความหมายนี้แตกต่างไปจากการใช้ในสมัยโบราณ ดังปรากฏในกฎหมายตราสามดวงที่ “ชาวบ้าน” จะถูกใช้ในการแบ่งแยกประเภทของคนที่จะเป็นพยาน เช่น ชาวเรือ ชาวบ้าน ชาวนา (คนที่อยู่ในนา)

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในช่วงสามสิบปีที่ผ่านมา ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสังคมอย่างสำคัญ หน้าต่างแห่งโอกาสในการเลื่อนชั้นเปิดกว้างมากขึ้นกว่าเดิม ตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของผู้คนทั้งในเขตชนบทและเมืองเปลี่ยนไปจนเกือบจะไม่เหลือแกนกลางของความสัมพันธ์แบบเดิม

ความเปลี่ยนแปลงนี้ได้ทำให้การใช้คำว่า “ชาวบ้าน” มีความหมายที่แปรเปลี่ยนไป เวลาชาวบ้านใช้คำว่า “ชาวบ้าน” แทนตัวเองหรือกลุ่มของตนเองจะมีนัยยะของการจัดความสัมพันธ์กับรัฐในเชิงที่เป็น “พลเมือง” ที่รัฐจะต้องยอมรับและ “เคารพ” ตัวอย่างที่ชัดแจน คือ ในเวลาต่อต้านโครงการของรัฐ ชาวบ้านจะใช้คำประกอบที่แสดงให้เห็นอำนาจของพลเมืองว่า “รัฐไม่ฟังเสียงชาวบ้านไม่ได้ โครงการนี้ชาวบ้านไม่ยอมรับ ” เป็นต้น

ในระดับการปกครองส่วนท้องถิ่น หากนายกองค์การบริหารตำบลหรือนายกเทศมนตรีคนใดถูกข้อหาว่า “ไม่ฟังเสียงชาวบ้าน” แล้วละก็ มั่นใจได้เลยว่าจะไม่สามารถชนะการเลือกตั้งครั้งต่อไป อัตราการเปลี่ยนตัวผู้นำในองค์กรปกครองท้องถิ่นนี้สูงมาก และเหตุสำคัญที่ทำให้สอบตกก็คือข้อกล่าวหาว่า “ไม่ฟังเสียงชาวบ้าน” นั่นเอง คำพูดเชิงที่เล่นทีจริงที่มีต่อนายกองค์กรบริหารส่วนตำบลที่พวกชาวบ้านชื่นชม เช่น “นายกติดดิน ลูกบ้านสั่งอะไรก็ได้”

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ได้ทำให้เกิดการสร้างคำขึ้นมาทดแทนความหมายของ “ พื้นที่ ” ที่เมื่อก่อนนั้นเป็นสมบัติร่วมของคนใน “ชุมชนหย่อมบ้าน” เช่น วัดก็จะอยู่ในการควบคุมดูแลของชาวบ้านสามสี่หย่อมบ้านที่รายล้อม/อยู่ในละแวกใกล้เคียงกับวัน หรือ บ่อน้ำที่ครั้งหนึ่งเป็น “สมบัติร่วมกัน” ของชุมชน คำแทนความหมายเช่นนี้ในภาคเหนือใช้คำว่า “ ของหน้าหมู่” เป็นต้น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ทำให้เกิดการสร้างคำว่า “ ส่วนรวม” ขึ้นมา โดยคำว่า “ ส่วนรวม” ได้เขยายความกินปริมณฑลที่กว้างขวางมากขึ้น ในบางกรณีอาจจะใช้ในแต่ละจุดได้ในพื้นที่ทั้งตำบล เช่น ถนนที่ใช้กันทั้งตำบล เป็นต้น

ที่สำคัญ ในการคิดผ่านคำที่สร้างขึ้นใหม่นี้ ชาวบ้านได้เน้นว่าคนที่จะมาดูแลของ “ ส่วนรวม” นี้กลายมาเป็น”นักการเมืองท้องถิ่น” หรือหากยังไม่เข้ามาสู่การเมืองท้องถิ่น ก็จะเป็นคนที่ชาวบ้านคิดและถือว่าเป็น “ คนดี “ และมักจะเรียกร้องให้เข้ามาทำงาน “ การเมืองท้องถิ่น”

ขณะเดียวกัน การจัดความสำคัญระหว่างชาวบ้านกับกลไกอำนาจรัฐส่วนกลางก็เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก กล่าวคือ ในงานเฉลิมฉลอง/งานประเพณีส่วนตัว/ส่วนครอบครัว เช่น งานแต่งงาน งานศพ ฯลฯ ของคนในชุมชนท้องถิ่น ประธานในพิธีจะเป็นนายกองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากงานระดับท้องถิ่นที่กว้างขวางกว่าชุมชนหลายชุมชนจึงจะเชิญนายอำเภอหรือผู้ว่าราชการมาเป็นประธาน

ร่อยรอยความเปลี่ยนแปลงของภาษาที่แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกในระดับชีวิตในสังคมทั่วไปเห็นได้ชัดเจนขึ้น ดังจะพบว่าพนักงานขายทั้งหลายจะเปลี่ยนสรรพนามที่ใช้เรียกเราที่เป็นฝ่ายผู้ซื้อ จากเดิมอาจจะใช้คำสรรพนามว่าลุง ป้า น้า อา ต่อมาก็หลีกเลี่ยงไม่เรียกเราด้วยคำอะไรในเชิงนับญาติ แต่ในช่วง ๒-๓ ปีที่ผ่านมา การตกตะกอนในการใช้คำสรรพนามกับผู้ซื้อเกิดขึ้นอย่างชัดเจน ดังจะพบคำว่า “ ลูกค้า/คุณลูกค้า” จะถูกใช้เป็นคำสรรพนามของผู้ซื้ออย่างกว้างขวาง

พนักงานขายทุกระดับจะใช้คำว่า ”ลูกค้า/คุณลูกค้า” อย่างสบายใจ เพราะไม่ต้องแสดงความใกล้ชิดเป็นเครือญาติเสมือนแบบเดิม ขณะเดียวกันก็ไม่ต้องกระอักกระอ่วนใจเวลาต้องประเมินผู้ซื้อว่าเป็นคนระดับใด จะใช้คำว่า “ท่าน” ดีหรือไม่ หรือ หากจะใช้คำว่า “คุณ/ผม” ก็ดูจะเป็นความเท่าเทียมกันเกินไปซึ่งจะก่อความอึดอัดด้วยกันทั้งสองฝ่าย

เดิมการใช้คำว่า “ลูกค้า” จะอยู่ในวงที่จำกัดที่เป็นการสื่อสารภายในองค์กร เช่น อาเฮียเจ้าของร้านก๋วยเตี๋ยวสั่งเด็กเสิร์ฟให้ไปถามว่า “ลูกค้าโต๊ะโน้นจะสั่งอะไร” เด็กเสิร์ฟก็จะเดินไปถามว่า “ลุง (หรือ พี่) ครับ รับอะไรดีครับ “ แต่ปัจจุบันการใช้สรรพนาม “ลูกค้า/คุณลูกค้า”กระจายไปทั่วไม่จำกัดอยู่ในองค์กรอีกแล้ว

นอกจากการเปลี่ยนแปลงจินตนาการความสัมพันธ์ทางสังคมผ่านการใช้คำว่า “ คุณลูกค้า” แล้ว ในชีวิตประจำวันทั่วไป ได้เริ่มปรากฏการใช้คำแทนคนที่ไม่รู้จักและเข้ามามีความสัมพันธ์ชั่วคราวด้วยคำว่า “ คุณผู้หญิง” และ “ คุณผู้ชาย” เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงคำสรรพนามเดิมที่อาจจะก่อให้เกิดความอึดอัดไม่พอใจ ไม่ว่าจะเป็นคำว่า พี่ ป้า น้า อา ลุง

ความเปลี่ยนแปลงของคำ/ความหมาย/การใช้คำเช่นนี้ไม่ใช่เรื่องที่เกิดขึ้นอย่างลอยๆ แต่เป็นปรากฏการณ์ที่ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในคนส่วนใหญ่ของสังคมไทย ความเปลี่ยนแปลงนี้เป็นความรู้สึกถึง “ความเสมอภาค” กันมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง “ ชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่” หรือ “ผู้ซื้อ/ผู้ขาย”

ความเปลี่ยนแปลงของ “ภาษา” ที่ใช้ในการสื่อสารกันเช่นนี้เป็นส่วนของความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของความรู้สึกที่ยังไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่สำนึกของความเท่าเทียมกันอย่างแท้จริง แต่ก็ไม่ได้อยู่ในโครงสร้างของการยอมรับความเหลื่อมล้ำแบบเดิมอีกต่อไป

ความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างความรู้สึกในส่วนที่สัมพันธ์กับ “รัฐ” และ “ กลไกของรัฐ” เป็นส่วนสำคัญที่ชี้ให้เห็นถึงจินตนาการแบบใหม่ที่เริ่มจะชัดเจนและลงตัวมากขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือ การสร้างเครือข่ายที่สัมพันธ์กว้างขวางและมีหลายระดับดังได้กล่าวมาแล้ว โดยเฉพาะการจัดความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายกับรัฐ/กลไกอำนาจรัฐ ได้ทำให้ชาวบ้านจำนวนมากตระหนักถึงความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับรัฐในฐานะที่เป็น “พลเมือง” ที่จะต้องได้รับการบริการ/คุมครองมากขึ้นกว่าเดิม การเรียกร้องให้กลไกอำนาจรัฐตอบสนองต่อความปรารถนาในระดับต่างๆของพลเมืองจึงมีมากขึ้น

แน่นอนว่าการเรียกร้องจากกลไกอำนาจรัฐของพลเมืองที่มีสำนึกใหม่นี้จะเข้มข้นในระดับพื้นที่และระดับปัญหาแตกต่างกันไป แต่ก็เป็นสัญญาณที่สำคัญที่ทำให้หมายรู้ได้ว่าหากจะทำให้การปกครองประเทศมุ่งไปสู่เป้าหมายสำคัญในอนาคต จำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐและกลไกอำนาจรัฐจะต้องแสวงหาหนทางในการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมการเมืองกับ “พลเมืองใหม่” นี้ให้เหมาะสมมากยิ่งขึ้น

บทที่ ๕
เครือข่ายแบบใหม่กับ ประชาธิปไตยจากข้างล่าง (Democracy from below)

การศึกษาเรื่องประชาธิปไตยในสังคมไทยเท่าที่ผ่านมานั้นมักจะเป็นการศึกษาเชิงสถาบันเป็นส่วนใหญ่ การศึกษาสังคมการเมืองก็มักจะมองเชิงอุดมคติที่เห็นวางกรอบความคิดไว้บนรูปแบบอุดมคตติของการปกครองระบอบประชาธิปไตย และพยายามวางและวัดการเมืองของสังคมไทยว่าเป็นประชาธิปไตยหรือก้าวเข้าสู่ประชาธิปไตยหรือไม่อย่างไร และจะแก้ไขเชิงสถาบันได้อย่างไร การศึกษาลักษณะนี้แม้ว่าจะมีประโยชน์ในการทำความเข้าใจระบอบประชาธิปไตยรวมๆ แต่ก็ไม่สามารถนำไปสู่ความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองในชนบทได้

การศึกษาประชาธิปไตยในชนบทเองก็เป็นเช่นเดียวกัน ประเด็นของการศึกษาการเมืองเรื่องการกระจายอำนาจก็กระจุกตัวอยู่กับการศึกษาเชิงสถาบัน แต่ที่น่าสนใจ ก็คือ หลังจากเกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มคนจากชนบท (อีสานและเหนือ) จะทำให้เกิดความสนใจและพยายามอธิบาย “คนเสื้อแดง” กับการเมืองมากขึ้น ซึ่งทำให้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงในชนบทชัดเจนขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม กรอบความเข้าใจประชาธิปไตยในชนบทยังคงต้องศึกษากันต่อไป

การศึกษาทบทวนข้อจำกัดของการคิดในเรื่องประชาธิปไตยในชนบทที่มีคุณภาพสูงมาก ได้แก่ การศึกษาของประจักษ์ ก้องกีรติ[65] ซึ่งได้เน้นให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในสองด้าน ด้านหนึ่ง คือ ความเปลี่ยนแปลงของความรู้ในเรื่องประชาธิปไตยในสังคมอื่นและสังคมไทย อีกด้านหนึ่ง ทำให้มองเห็นข้อจำกัดของกรอบการอธิบายการเมืองในชนบทไทย

พัฒนาการทางความคิดของเอนก เหล่าธรรมทัศน์ ในการทำความเข้าในการเมืองกับประชาธิปไตยมีความสำคัญอย่างมาก จากหนังสือเรื่อง “สองนคราประชาธิปไตย” [66] มาสู่ “ การเมืองของพลเมืองสู่สหัสวรรษใหม่”[67] เห็นได้ว่าเอนกมองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทไทยอย่างชัดเจนและ

---

65 ประจักษ์ ก้องกีรติ,ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน,กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน,๒๕๕๘

66 เอนก เหล่าธรรมทัศน์. *สองนคราประชาธิปไตย.* กรุงเทพฯ : คบไฟ,๒๕๕๓

67 เอนาก เหล่าธรรมทัศน์,การเมืองของพลเมืองสู่สหัสวรรษใหม่,กรุงเทพฯ.คบไฟ,๒๕๕๖ .

ได้พยายามเชื่อมต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับการสร้างสถาบันการเมืองประชาธิปไตยในชนบทไว้อย่างน่าสนใจยิ่ง[68]

การศึกษา " ประชาธิปไตยจากเบื้องล่าง" ที่จะกล่าวต่อไปนี้ จึงเป็นความพยายามที่จะสร้างความเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์อยู่กับกลุ่มคน/เครือข่ายที่เสนอตัวเข้าไปทำงาน " การเมือง" ในท้องถิ่นให้มีความหมายมากกว่าการมองเพียงแค่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีการคอร์รัปชั้นสูงมากหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีแต่ผู้รับเหมา

กล่าว คือ ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ชาวบ้านสร้างเครือข่ายแบบใหม่และตัดสินใจทางการเมือง "อย่างมีเหตุผล" บนพื้นฐานทางความรู้สึกนึกคิดใหม่ที่เน้นผลประโยชน์ที่ตนจะได้รับ อาจเรียกได้ว่าเป็น "ประชาธิปไตยจากข้างล่าง" ซึ่งการเกิดขึ้นของ "ประชาธิปไตยจากข้างล่าง" นี้ไม่เพียงแต่จะมีผลต่อชนบทเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อการเมืองระดับชาติด้วย ดังนั้น รัฐส่วนกลางจึงจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญนี้

การปรับเปลี่ยนโครงสร้างการเมืองระดับชาติจึงเป็นเรื่องที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะประชาชนในชนบทเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ เมื่อเกิดความเปลี่ยนแปลงอันซับซ้อนทุกมิติของ "ชนบท" ในภูมิภาคต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น การเมืองระดับชาติจึงต้องผนวกรวมเอากระบวนการเคลื่อนเข้าสู่ประชาธิปไตยจากข้างล่างเข้ามา หากยังมีความพยายามที่จะรักษาโครงสร้างการเมืองเดิมที่อำนาจการตัดสินใจรวมศูนย์อยู่ในกลุ่มชนชั้นนำจำนวนน้อย ความตึงเครียดและความขัดแย้งก็จะขยายตัวขึ้นเป็นลำดับ

การปรับตัวของการเมืองระดับชาติเป็นเรื่องที่จะต้องอาศัยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงในชนบททั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างสังคมชนบท และส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางสังคมและโครงสร้างอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของคนกลุ่มต่างๆ ในชนบทดังกล่าวมาแล้ว แนวโน้มของความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เป็นแนวโน้มหรือทิศทางของชนบทไทยทั่วประเทศ แม้ว่าความเข้มแข็งของชาวบ้านแต่ละพื้นที่ในการ "กำกับและกำหนด" อาจจะมีไม่เท่าเทียมกัน แต่เมื่อมองพลวัตรนี้ไปในอนาคตแล้ว ทุกพื้นที่ล้วนแล้วแต่ต้องการที่จะควบคุมการใช้จ่ายงบประมาณหรือการจัดการทรัพยากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งสิ้น

---

68 หากพิจารณาการทำงานทางวิชาการของเอนกเหล่าธรรมทัศน์ ตั้งแต่การก่อรูปความคิดในการทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ก็จะพบว่าเอนกมองเห็นพลวัตรความเปลี่ยนแปลงของกลุ่มทางสังคมได้อย่างสลับซับซ้อนและพยายามเชื่อมต่อพลังของกลุ่มทางสังคมนั้นๆกับการเมืองได้อย่างน่าสนใจ โปรดดู เอนก เหล่าธรรมทัศน์,

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นชี้ให้เห็นประเด็นสำคัญในสังคมไทยว่า “**สังคมชาวนา**” แบบเดิมนั้นถูกแทนที่ด้วยการเป็น “ **สังคมผู้ประกอบการ**” ไปแล้ว ซึ่งการแปรเปลี่ยนรูปแบบลักษณะของการผลิตและการค้าสินค้าและบริการในชนบทที่ทำให้ชนบทเปลี่ยนจาก “สังคมชาวนา” มาสู่ “สังคมผู้ประกอบการ” เช่นนี้ ทำให้สังคมไทยจำเป็นต้องทบทวนการนิยามลักษณะสังคมไทยโดยรวม เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการเมืองระดับชาติต่อไป

การเปลี่ยนรูปรัฐท้องถิ่นที่ให้มีการปกครองตนเองมากขึ้น ก็ทำให้การเข้าสู่ “อำนาจท้องถิ่น” เป็นเรื่องที่เครือข่ายแบบใหม่แต่ละเครือข่ายต้องคำนึงถึง เพราะการไหลของทรัพยากรจากส่วนกลางรูปแบบต่างๆ ลงมาสู่ “อำนาจรัฐท้องถิ่น” กลายมาเป็นโอกาสในการทำมาหากินด้วยการปรับตัวในการประกอบการต่างๆ อย่างสะดวก เช่น การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่มักจะมองกันว่าเป็นเรื่องสามัญที่ทุกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องทำนั้น กลับมีความหมายที่สำคัญมากในการเอื้ออำนวยให้แก่ “ผู้ประกอบการ” ทั้งหลายในชนบทที่จะติดต่อซื้อ-ขายสินค้าหรือขายแรงงานในเมือง

ดังนั้น เครือข่ายใหม่ๆบนฐานความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะใหม่จึงได้เลือกเข้ามาสู่พื้นที่การเมืองท้องถิ่นมากขึ้นในทุกพื้นที่ ไม่ว่าจะในฐานะกลุ่มผู้สมัครรับเลือกตั้งที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน หรือในฐานะกลุ่มผู้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งที่ออกเสียงเลือกตั้งเป็นกลุ่มก้อนจนมีอำนาจต่อรองกับนักการเมืองสูงขึ้น

สำหรับการเข้าสู่การเมืองของคนกลุ่มใหม่ที่รวมตัวเป็นเครือข่ายในรูปของพรรคการเมืองระดับท้องถิ่น โดยทั่วไปแล้วก็มักจะนำเสนอและปรับเปลี่ยนการใช้ทรัพยากรขององค์กรการปกครองท้องถิ่นให้เอื้อแก่ประชาชนในพื้นที่เลือกตั้งในสามด้านหลักด้วยกัน

ด้านแรก ได้แก่ การสร้างพื้นฐานการบริการของรัฐเพื่อให้เกิดความรู้สึกมั่นคงในชีวิตของชาวบ้านมากขึ้น เช่น การสาธารณสุข การศึกษา และการสร้างกลุ่มทางสังคมรูปแบบต่างๆ

ด้านที่สอง การสร้างโอกาสและทางเลือกให้แก่ “ผู้ประกอบการ” ใหม่ในระดับต่างๆ เช่น การส่งเสริมการสร้างกลุ่มการผลิตพืชผลการเกษตร การส่งเสริมการแปรรูปสินค้า การส่งเสริมการท่องเที่ยว

ด้านที่สาม การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทุกๆ ด้านเพื่อที่จะเกิดการเชื่อมต่อกับการผลิตในระดับสูงกว่าชุมชนขึ้นไป เช่น การสร้างถนนหนทาง การจัดตั้งกลุ่มหรือกองทุนที่ให้สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำ ฯลฯ

หากพิจารณาการใช้ทรัพยากรขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในสามด้านหลักนี้ ก็เพราะทั้งสามด้านนี้เป็นสิ่งที่ คนทุกคนในชุมชนได้มีส่วนในการใช้หรือได้ประโยชน์ร่วมกัน การเกิดความต้องการเช่นนี้จึงเป็นการเปิดหรือสร้าง “พื้นที่สาธารณะ”แบบใหม่ขึ้นมานั่นเอง

นอกจากนี้เนื่องจากความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐท้องถิ่นก็แปรเปลี่ยนจากความสัมพันธ์แนวตั้งมาสู่ความสัมพันธ์ผ่านเครือข่ายแนวนอนหรือแนวระนาบมากขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๔๐ เป็นต้นมา นักการเมืองท้องถิ่นส่วนใหญ่จึงรู้ดีว่าหากจะ “เล่นการเมือง” ก็ต้องใส่ใจและดูแลหรือตอบสนองความต้องการของกลุ่มเครือข่ายแนวนอนหรือแนวระนาบทั้งหมดให้เหมาะสม ซึ่งหมายความว่าจะต้องทำให้เกิดการร่วมมือกันของชาวบ้านที่หลากหลายและในหลายกรณีเป็นการสร้างกิจกรรมการเมืองให้คนทุก “ชนชั้น” ในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเสมอภาค

การปรับเปลี่ยนกลุ่มผู้นำที่ขึ้นมาครองอำนาจในองค์กรปกครองท้องถิ่น จึงไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ หากแต่เป็นการปรับเปลี่ยนอำนาจท้องถิ่นให้เอื้ออำนวยต่อ “ผลประโยชน์/สาธารณะ” ของประชนชนในเขตพื้นที่มากขึ้น ในสภาวการณ์ที่ประชาชนมีความจำเป็นต้องเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสใหม่ๆ ในฐานะผู้ประกอบการ ขณะเดียวกันกลุ่มผู้นำใหม่ที่ครองอำนาจในองค์กรปกครองท้องถิ่นก็จะได้ประโยชน์จากโครงการต่างๆ ที่เครือข่ายของตนผลักดันให้เกิดขึ้นมาในฐานะที่เป็นโครงการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น คนที่มีภูมิหลังเป็นผู้รับเหมาก่อสร้างที่ได้ประมูลงานจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น คนที่มีธุรกิจที่เกี่ยวเนื่องกับการท่องเที่ยวที่ได้ลูกค้าเพิ่มขึ้นจากการจัดงานประเพณีต่างๆ ในท้องถิ่น เป็นต้น ถึงแม้ว่าผลประโยชน์ที่ชาวบ้านได้จากจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะน้อยกว่าผลประโยชน์ของกลุ่มผู้นำใหม่อยู่มาก แต่โดยทั่วไปแล้วก็อาจกล่าวได้ว่า “ชาวบ้าน” ทั้งสองฝ่ายได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน และตราบใดที่ผลประโยชน์ของผู้นำกลุ่มใหม่กับผลประโยชน์ของชาวบ้านยังคงสอดคล้องต้องกันดีอยู่ เครือข่ายของชาวบ้านก็จะยังคงลงคะแนนเสียงเลือกตั้งให้แก่กลุ่มผู้นำท้องถิ่นดังกล่าว แต่เมื่อใดก็ตามที่เครือข่ายชาวบ้านลงความเห็นว่ากลุ่มผู้นำท้องถิ่นนั้นๆ “ไม่มีผลงาน” การเปลี่ยนใจไปเลือกกลุ่มอื่นๆ ก็จะเกิดขึ้น ดังนั้น ถึงแม้ว่าระบบอุปถัมภ์จะยังคงมีส่วนในการกำหนดการเมืองในชนบท แต่ความจงรักภักดีที่เป็นอารมณ์ความรู้สึกของชาวบ้านภายใต้ระบบอุปถัมภ์กลับมิใช่ความจงรักภักดีที่ตายตัวอีกต่อไป แม้แต่ในภาคใต้ซึ่งความจงรักภักดีต่อพรรคการเมืองระดับชาติค่อนข้างจะมั่นคงถาวรแต่การเมืองของการเลือกตั้งระดับท้องถิ่นกลับไม่ได้มั่นคงถาวร พรรคการเมืองระดับชาติเองก็ตระหนักในประเด็นนี้และปล่อยให้ชาวบ้านในพื้นที่ตัดสินใจการเมืองท้องถิ่นกันเองโดยไม่พยายามเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในสนับสนุนผู้ใดในการเลือกตั้ง

แม้ว่าเครือข่ายสังคมแบบใหม่ที่เข้าไปสู่การเมืองอย่างเกิดขึ้น จะถูกมองและลงความเห็นไปแล้วว่าเป็นเรื่องของการแสวงหา “ผลประโยชน์” หรือ “กำไร” เป็นหลัก แต่เครือข่ายดังกล่าวนี้ก็จำเป็นต้องมี

ระเบียบกฎเกณฑ์ในการจัดความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายและระหว่างเครือข่ายหนึ่งๆ กับคนหรือสถาบันภายนอกเครือข่ายนั้นๆ ดังนั้น การความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทจึงมีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำความเข้าใจการเคลื่อนไปสู่ประชาธิปไตยของคนชนบท ซึ่งจะช่วยให้สามารถปรับเปลี่ยนการเมืองระดับชาติให้เป็นประโยชน์หรือเป็นผลดีต่อคนทุกๆ กลุ่มพร้อมๆ กับเป็นผลดีต่อสังคมไทยโดยรวมด้วย โดยหาทางทำให้เกิดโครงสร้างการเมืองที่เอื้อให้การแสวงหาผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ มีความสอดคล้องต้องกันอย่างสูงสุดกับผลประโยชน์ของ “ชาติ” และมีความขัดแย้งต่ำที่สุดกับผลประโยชน์โดยรวมของ “ชาติ” หรือของสังคมไทยในปัจจุบันและในอนาคต

ในทุกพื้นที่ของการศึกษาหนังสือเล่มนี้ พบว่าท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของชนบทนั้น ผู้ประสบความสำเร็จในการเป็นผู้ประกอบการซึ่งมักจะเป็นผู้ที่มีเครือข่ายได้กว้างขวางและเหนียงแน่นจะถูกเรียกร้องและขอร้องจากคนในพื้นที่ให้เข้ามา “ เล่นการเมือง” เพราะคนในพื้นที่จะมองเห็นและมองหาคนที่จะเข้ามาทำงานให้แก่ “ พื้นที่สาธารณะใหม่” ที่มีความหมายต่อผู้คนในชุมชนโดยรวม ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความสอดคล้องต้องกันในความต้องการการเมืองแบบ “ประชาธิปไตยจากเบื้องล่าง”

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่าสังคมชนบทไทยได้เริ่มหลุดออกจากพันธะทางสังคมและวัฒนธรรมแบบเดิมมากขึ้น ตัวอย่างที่ชัดเจน ได้แก่ กรอบการคิดบนพื้นฐานวัฒนธรรมชาวบ้านในการพัฒนาชนบทที่เน้นบทบาทของ “บ้าน วัด โรงเรียน” ที่บูรณาการบทบาทของแต่ละสถาบันเข้าด้วยกันเพื่อให้สามารถทำหน้าที่สอดประสานกันในการพัฒนาเด็กในชนบทและคนในชนบทตามแนวคิด“วัฒนธรรมชุมชน” หรือวัฒนธรรมเดิมของชุมชนไทย ซในทางปฏิบัติปรากฏว่าการใช้กรอบความคิดดังกล่าวนี้ไม่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลใดๆ อีกแล้ว เพราะทั้ง “บ้าน” (ครอบครัว) วัด และโรงเรียน ต่างก็มีบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมจนเกือบสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม การศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับการเคลื่อนสู่ประชาธิปไตยของคนชนบท ทำให้พบว่าถึงแม้สังคมชนบทไทยทุกภูมิภาคจะกำลังสลัดหลุดออกจากพันธะทางสังคมและวัฒนธรรมแบบเดิม แต่ผู้คนในสังคมชนบทก็กำลังร่วมกันสร้างความหมายของความสัมพันธ์ทางสังคมชุดใหม่ขึ้นมารองรับความเปลี่ยนแปลงที่ถาโถมเข้ามาในชีวิตของตน เช่น แทนที่จะปล่อยให้วัดหรือโรงเรียนทำหน้าที่อย่างเป็น “อิสระ” จากการควบคุมของชาวบ้านเหมือนดังในอดีต (ที่รัฐเป็นฝ่ายเดียวที่มีบทบาทต่อวัดและโรงเรียน) กลับเกิดปรากฏการณ์ที่ชาวบ้านในชนบทเริ่มเข้าไปควบคุมและเปลี่ยนแปลงบทบาทของวัดและโรงเรียนจนทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างพระ/เจ้าอาวาส และครู กับชาวบ้านในชนบทขึ้นเนืองๆ เพราะในปัจจุบันวัดมิได้ตอบสนองความต้องการของชาวบ้านเท่าที่ควร แต่กลับมีความต้องการที่จะได้ “ศรัทธาทางไกล” จากกรุงเทพฯ และจังหวัดต่างๆ หรือแม้แต่จากต่างประเทศเป็นหลัก โดยไม่สนใจชาวบ้านที่อยู่รอบๆ วัด

เนื่องจาก "ศรัทธาทางไกล" บริจาคเงินหรือวัตถุสิ่งของให้แก่วัดและพระสงฆ์ได้มากกว่าชาวบ้านหลายเท่าตัว ชาวบ้านจึงเริ่มนินทาพระสงฆ์ หรือส่งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับพระสงฆ์ในหมู่บ้านไปยังสื่อมวลชนทั้งสื่อเก่าและสื่อใหม่ และในหลายกรณีก็ย้ายไปทำบุญที่วัดอื่นๆ ส่วนครูก็มักประกอบอาชีพสอนหนังสือไปพร้อมๆ กับหารายได้พิเศษ เช่น การสอนพิเศษ การทำธุรกิจขายตรง การเป็นนายหน้าซื้อ-ขายที่ดินหรือทำธุรกิจอื่นๆ เช่น การเปิดร้านเกมส์ การทำหอพักให้เช่า การเป็นนายทุนเงินกู้ ฯลฯ ชาวบ้านจึงเลือกส่งลูกหลานไปเรียนหนังสือในตัวเมืองมากกว่าจะให้เรียนในหมู่บ้านจนโรงเรียนในชนบทจำนวนมากต้องปิดอย่างถาวร

ที่สำคัญก็คือ ความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายของกลุ่มอาชีพ "ผู้ประกอบการ" ทำให้การรักษากลุ่มหรือเครือข่ายกลายเป็นพันธกิจอันสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านจำนวนมากต้องพยายามรักษากฎเกณฑ์ของกลุ่มและรักษาความไว้เนื้อเชื่อใจระหว่างกันเอาไว้ให้มั่นคงที่สุด เช่น การรักษาสัญญาต่างๆ การมีพันธะที่จะต้องให้ข้อมูลข่าวสารตลอดจนให้ความช่วยเหลือที่เป็นประโยชน์ต่อคนในเครือข่าย การไม่คดโกงหรือไม่มีพฤติกรรมซื้อ-ขายสินค้าแบบ "ตัดหน้า" หรือ "ตัดราคา" คนในเครือข่ายเดียวกัน ฯลฯ ขณะเดียวกันก็สามารถใช้ความสัมพันธ์ที่แนบแน่นภายในเครือข่ายลักษณะนี้ขับเคลื่อนไปสู่การกำกับและควบคุมสถาบันตามประเพณีแบบเดิมให้อยู่ในลู่ทางที่เหมาะสม รวมถึงการสร้างแนวทางในการเข้าไปกำกับและควบคุมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการผลักดันนโยบายหรือโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อเครือข่ายฯของตนด้วย เช่น โครงการส่งเสริมการผลิตสินค้า โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โครงการสร้างโรงพยาบาลชุมชน ฯลฯ

นอกจากนี้การดำรงชีวิตใน "สังคมผู้ประกอบการ" ยิ่งทำให้ชาวบ้านต้องสัมพันธ์กับอำนาจรัฐมากขึ้นในทุกๆด้าน จึงทำให้เกิดการให้ความสำคัญแก่หลักความเสมอภาคภายใต้กฎหมายมากขึ้นตามไปด้วย หรืออาจกล่าวได้ว่าชาวบ้านในชนบทปัจจุบันต้องการนิติรัฐที่เป็นจริงเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะในเรื่องของการร่วมใช้โครงสร้างพื้นฐานหรือการเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมเพื่อแก้ไขความขัดแย้งที่อยู่นอกเหนือจากการจัดการได้เองของคนในชุมชน

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สังคมชนบทไทยเริ่มเปลี่ยนเข้าสู่การสร้างระเบียบของชุมชนลักษณะใหม่ กล่าวคือ เครือข่ายต่างๆ มีสถานภาพและอำนาจแตกต่างกัน และเครือข่ายในแต่ละชั้นที่อยู่ในพื้นที่เดียวกันและมีความสัมพันธ์กันในด้านต่างๆ และจำเป็นที่จะต้องสร้างสายสัมพันธ์ข้ามเครือข่ายเฉพาะของตน เช่น กลุ่มผู้นำเดิมที่เคยครองอำนาจในท้องถิ่นมาเนิ่นนานก็จะสอดแทรกเข้ามาร่วมอยู่ในเครือข่ายของชาวบ้าน ซึ่งแม้ว่าชาวบ้านเองแม้ว่าตระหนักถึงการดำรงอยู่ของเครือข่ายชนชั้นนำเดิม แต่ก็ไม่ได้ให้ความเคารพหรือความสำคัญในฐานะเครือข่ายชนชั้นนำในชุมชนอย่างที่เคยเป็นมา

ดังนั้น ลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมที่วัฒนธรรมเดิมไม่สามารถส่งผลกำกับปัจเจกบุคคล แต่การสร้างกฎเกณฑ์ร่วมในระดับชุมชนที่คนทุกคนและทุกเครือข่ายยอมรับร่วมกันได้เกิดขึ้น โดยมีการสร้าง “พื้นที่สาธารณะ”ชุดใหม่เป็นสายใยร้อยรัดและควบคุมผู้คนในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง ที่สำคัญ “พื้นที่สาธารณะ”ลักษณะใหม่ที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างนั้นจะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ข้ามชนชั้นในชุมชนอีกด้วย เช่นกลุ่มแม่บ้านในชุมชน ซึ่งผู้นำไม่จำเป็นต้องเป็นชนชั้นนำเดิมในชุมชน หากแต่เป็นคนที่สามารถสร้างและรักษาเครือข่ายแม่บ้านให้มาร่วมกันประกอบการหนึ่งๆขึ้น ซึ่งกล่าวได้ว่า ในแต่ละเครือข่ายแนวระนาบที่ถักสานสายใยความสัมพันธ์ที่แน่นหนานี้ก็ได้ต่อสายใยสัมพันธ์ข้ามพื้นที่ของชุมชนและที่สำคัญ สายใยความสัมพันธ์นี้ได้ต่อขยายออกไปสู่พื้นที่ทางการเมืองระดับชาติด้วย เพราะเครือข่ายแต่ละเครือข่ายสามารถที่ผันแปรเครือข่ายไปสู่คะแนนเสียงได้อย่างเข้มแข็ง ดังนั้น ความสัมพันธ์ทางสังคมแนวนอนหรือแนวระนาบนี้ก็จะต่อยาวไปจนสุดที่นักการเมืองระดับชาติ ซึ่งยิ่งทำให้ความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายนี้ต้องกระชับแน่นมากขึ้นตามไปด้วย

เท่าที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าในขณะที่ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะเดิมเริ่มคลายตัวลง ชาวบ้านในชนบทเริ่มมีความสัมพันธ์กันในฐานะปัจเจกบุคคลมากขึ้น ขณะเดียวกัน ชาวบ้านก็ได้เริ่มสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะใหม่ที่ผูกโยง “ปัจเจกบุคคล” เอาไว้กับเครือข่ายทางสังคมแบบใหม่ ที่มีความสอดคล้องหรือเหมาะสมกับสภาพสังคมชนบทที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ชาวชนบทจำเป็นต้องปรับตัว ดังนั้น สังคมชนบทจึงมีกฎเกณฑ์ชุดใหม่ที่กำกับความสัมพันธ์ทางสังคมในชนบทแทนกฎเกณฑ์เดิมๆ ที่หมดความหมายไปแล้ว ทำให้สังคมชนบทไม่ได้กลายเป็น “สังคมโครงสร้างหลวม” ที่แต่ละคนมุ่งแต่จะแสวงหากำไรหรือผลประโยชน์อย่างปราศจากขอบเขตหรือไร้กฎเกณฑ์ใดๆ อย่างสิ้นเชิง

อนึ่ง ควรกล่าวด้วยว่ามโนทัศน์ของ “ฝ่ายซ้าย” ที่มุ่งโจมตีนายทุนว่าทำให้ชนบทเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เลวลง เพราะนายทุนเอาแต่กดขี่ขูดรีดคนในชนบท ซึ่งยังมีอิทธิพลอยู่ไม่น้อยต่อนักกิจกรรมทางสังคมต่างๆ จนส่งผลให้เกิดการต่อต้านระบบทุนนิยมในชนบทมากบ้างน้อยบ้าง ก็เป็นมโนทัศน์ที่ใช้ในการเข้าใจชนบทในปัจจุบันไม่ได้เช่นเดียวกัน เพราะชาวชนบทได้เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอย่างเต็มตัวแล้ว ทั้งในฐานะผู้ผลิตสินค้าและบริการ และผู้บริโภคสินค้าและบริการ (รวมทั้งบริโภคสัญญะของสินค้าไม่ต่างจากผู้คนในสังคมทุนนิยมทั่วโลก)

ผลการสังเคราะห์จากการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชนบทในทุกภูมิภาคดังกล่าวข้างต้นนี้ จึงหวังว่าจะช่วยให้สังคมไทยตระหนักถึงลักษณะใหม่ของสังคมชนบทในปัจจุบัน และมองเห็นความสำคัญและความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการเมืองระดับชาติ เพื่อทำให้เกิดสภาวะที่เอื้อต่อการจัดความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกชนกับสังคมในระดับต่างๆ อย่างลงตัวมากขึ้น เพื่อทำให้การใช้ทรัพยากรของ

ส่วนรวมเป็นไปอย่างเหมาะสมและเป็นธรรมมากกว่าเดิม โดยที่แต่ละคนและแต่ละเครือข่ายสามารถเสริมสร้างศักยภาพและมีโอกาสในการปรับตัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีความเข้าใจร่วมกันว่าแต่ละคนและแต่ละเครือข่ายจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงก็ต่อเมื่อไม่ละเลยพันธะที่มีต่อสังคม ไม่ใช่เป็นสังคมที่มีแต่คนเห็นแก่ตัวเท่านั้น เพราะถ้าเป็นการเคลื่อนไปสู่ประชาธิปไตย ที่คนแต่ละกลุ่มมุ่งแต่ผลประโยชน์ของตนเองหรือผลประโยชน์ของเครือข่ายตนเองเป็นหลักโดยปราศจากการคำนึงถึงภาพรวมของสังคมไทยทั้งหมด ก็ยากที่สังคมไทยจะดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง เช่นเดียวกับการพยายามรักษาโครงสร้างการเมืองเดิมที่คนจำนวนน้อยผูกขาดอำนาจและผลประโยชน์ส่วนใหญ่เอาไว้จนส่งผลให้ความเหลื่อมล้ำของรายได้และทรัพย์สินสูงขึ้นตลอดเวลา ก็จะทำให้สังคมไทยเต็มไปด้วยความขัดแย้งจนดำรงอยู่ต่อไปไม่ได้เช่นกัน สังคมชนบทลักษณะใหม่ที่กำลังเคลื่อนไปสู่ประชาธิปไตย” จะช่วยให้เข้าใจคนในสังคมชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในประเทศตามที่เป็นจริง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ รวมทั้งการสร้างความเข้มแข็งให้แก่สถาบันการเมืองในระบอบประชาธิปไตยทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นได้ดีขึ้น

บทสรุป.
ข้อค้นพบนำไปสู่การคิดอะไรได้บ้าง ?

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคมในโครงสร้างสังคมชาวนาได้ค่อยๆเปลี่ยนมาเป็นเวลานานพอสมควร จนในที่สุดปัจุบันนี้ ได้นำมาซึ่งการเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างทำให้เกิดโครงสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่อันได้แก่ สังคมผู้ประกอบการ ความคลี่คลายเปลี่ยนแปลงที่ค่อยๆเกิดขึ้นอย่างเป็นพัฒนาการเช่นนี้จึงทำให้คนจำนวนมากในสังคมไทยไม่ทันได้ตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและยังคงรับรู้และจดจำอยู่กับภาพของสังคมชาวนาแบบเดิ

การนำเสนอมโนทัศน์ใหม่เพื่อความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงสังคมในที่นี้ที่เน้นให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงจาก “สังคมชาวนา” มาสู่ “สังคมผู้ประกอบการ” เป็นความมุ่งหวังที่จะเสนอภาพชนบาอีกภพหนึ่งในอันที่จะเป็นเปลี่ยน “จินตนาการประเทศไทย” ที่มีต่อชนบท และหวังต่อไปว่าหากมีความเปลี่ยนแปลงใน “จินตนาการประเทศไทย” เช่นนี้ ก็จะทำให้เห็นสังคมไทยมองเห็น/มองหาทิศทางในการผลักดันสังคม/สังคมชนบทไทยให้ก้าวพ้นวิกฤติที่ดำเนินอยู่

หากพิจารณาจากด้านเศรษฐกิจ การทำความเข้าใจ “สังคมผู้ประกอบการ” นี้ จะเป็นการพิจารณาพื้นฐานทางเศรษฐกิจใหม่ เพื่อแสวงหานโยบายที่จะนำไปสู่การสร้างสังคมเศรษฐกิจลักษณะใหม่ ที่มีความสำคัญมากพอที่จะเป็นหนทางหลบออกจาก “กับดักประเทศรายได้ระดับกลาง” ที่มีความหมายด้านหนึ่งคือประเทศที่รับจ้างผลิตโดยไม่สามารถยกระดับการผลิตได้ ซึ่งกับดักนี้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการจัดความสัมพันธ์ในระบบเศรษฐกิจโลกที่สังคมไทยยากที่จะก้าวข้ามไปได้ แต่หากสร้างแนวคิดที่เน้นให้เห็น/พัฒนาศักยภาพของสังคมผู้ประกอบการก็จะเป็นการแสวงหาทางหลบออกจากแนวทางการพัฒนาแบบเดิมที่สำคัญอีกด้านหนึ่ง การแสวงหาแนวทางเช่นนี้จะนำไปสู่การสร้าง “ ตลาดภายใน” เพื่อลดสัดส่วนการพึ่งพิงการส่งออกแบบโรงงานประเทศไทย และหาก “ ตลาดภายใน” เข้มแข็งมากขึ้นก็จะเป็นฐานที่สำคัญในการสร้างความอิสระโดยสัมพัทธ์ของการส่งออก

กระบวนการผลักดันการสร้างสังคมเศรษฐกิจลักษณะใหม่ที่มี “ตลาดภายใน” ที่เข้มแข็งจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาและทำความเข้าใจในศักยภาพของผู้ประกอบการในชนบทและสร้างนโยบายที่สนับสนุนผู้ประกอบการในชนบท (Rural Entrepreneurs) อันจะต้องแยกแยะให้เข้าใจถึงการเป็นผู้ประกอบการในภาคไม่เป็นทางการ (Informal Entrepreneurs)ที่กระจายอยู่ทั่วไปในทุกพื้นที่ และมุงเน้นพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการที่ยังไม่มีความชำนาญ (Unskilled Entrepreneurs)

หากพิจารณาจากแง่มุมของการสร้างศักยภาพของผู้ประกอบการระดับต่างๆในสังคมชนบท ผลที่จะได้อีกประการหนึ่ง ก็คือ การสร้างโอกาส/ความเปลี่ยนแปลงจากผู้ประกอบการไม่เป็นทางการมาสู่ผู้ประกอบการที่เป็นทางการ ซึ่งจะส่งผลดีต่อสังคมเศรษฐกิจไทยโดยรวม ตัวอย่างการปรับตัวของผู้ประกอบการไม่เป็นทางการของประเทศญี่ปุ่นหลังสงคราม และในประเทศอินเดียในช่วงปัจจุบัน ซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจของทั้งสองประเทศอย่างชัดเจน

หากทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงในชนบทที่เกิดขึ้นให้ชัดเจนก็จะทำให้มีโอกาสที่จะสร้างนโยบายที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของความเปลี่ยนแปลง ดังที่มีคำถามที่สำคัญอยู่ว่าสังคมไทยจะพัฒนากันอย่างไร เพื่ออะไร เป้าหมายของการพัฒนาคืออะไร และจะบรรลุเป้าหมายนั้นได้อย่างไร

คำถามเหล่านี้จำเป็นต้องถามกันใหม่และต้องตอบให้ชัดเจน เพราะไม่อย่างนั้นสังคมไทยจะสูญเสียงบประมาณไปอย่างไร้จุดหมายและไม่คุ้มค่า ไม่ใช่เพียงแค่งบประมาณลงพื้นที่ชนบทโดยตรงเท่านั้น หากแต่ต้องนับรวมงบประมาณในระบบราชการที่ทำงานในชนบทด้วย

หากพิจารณาการขยายตัวของรัฐในการพัฒนาชนบทนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ จะพบว่าเป้าหมายเน้นอยู่ที่การมุ่งเน้นให้เกษตรกรมีรายได้หรือมีชีวิตที่ดีขึ้นเท่านั้น โดยไม่ได้สร้างภาพหวังหรือเป้าหมายว่าจะทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปสังคมชนบทเพื่อประโยชน์ของสังคม แม้ว่าบางรัฐบาลอาจจะคิดถึงการลดจำนวนคนทำการเกษตรลง แต่ก็คิดเพียงให้ผู้คนเข้ามาทำงานในการผลิตสมัยใหม่ในเขตเมืองเท่านั้น

โครงการวิจัยนี้จึงต้องการเสนอแนวทางการทำเข้าใจความแตกต่างของพื้นที่ชนบท ที่จำเป็นจะต้องพิจารณาองค์ประกอบต่างๆให้สลับซับซ้อนมากขึ้น และการประกอบกันขององค์ประกอบต่างๆนี้ก็จะมีผลต่อการแตกตัวและความสัมพันธ์ทางชนชั้นภายในแต่ละชุมชน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการจัดระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน

หากไม่ทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทั้งหมด ก็ไม่มีทางที่จะสร้างนโยบายที่เหมาะสมมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการพัฒนาชนบทได้ นโยบายที่สร้างขึ้นโดยปราศจากความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงนี้รังแต่จะก่อปัญหาให้มากขึ้นในระยะยาว เช่น นโยบายของรัฐบาลนี้ที่เน้นการส่งเสริมการทำการเกษตรในลักษณะพื้นที่ใหญ่หรือกลุ่มใหญ่ กลับจะทำให้คนเพียงร้อยละยี่สิบในพื้นที่ชนบทได้เปรียบโดยที่คนอีกร้อยละแปดสิบไม่ได้รับประโยชน์ใดๆ อันจะซ้ำเติมปัญหาการแตกตัวทางชนชั้นให้แหลมคมมากขึ้นในอนาคต

ข้อเสนอที่อยู่เบื้องลึกในในโครงการก็คือ ต้องเข้าใจความแตกต่าง/ความคล้ายคลึงกันของความเปลี่ยนแปลงจริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ “ ชนบท” จึงจะสามารถสร้าง “เป้าหมาย ของการพัฒนาชนบทที่

เหมาะสมและมีประสิทธิภาพที่มีทั้งความเฉพาะของพื้นที่และขณะเดียวกันก็จะมีเป้าหมายโดยรวมของการพัฒนาด้วยเช่นกัน

ข้อค้นพบในเรื่องการเปลี่ยนแปลงจาก “สังคมชาวนา” สู่ “สังคมผู้ประกอบการ “ นี้ จะทำให้เรามองเห็นทางแก้ปัญหาของสังคมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ปัญหาที่สำคัญของสังคมไทยได้แก่ระบบการศึกษาที่ไม่มีเป้าหมายที่ชัดเจนว่าต้องการพัฒนาประสิทธิภาพในการเรียนรู้อย่างไร เพื่ออะไร ระบบการศึกษาไทยจึงเป็นเพียงการเข้าสู่โรงเรียน (Schooling) เท่านั้นไม่มีกระบวนของการเรียนรู้ (Learning) แต่ประการใด อย่างไรก็ตาม ปัญหาเรื่องการศึกษาที่ล้มเหลวนี้จะต้องวิพากย์กันอีกในหลายด้านหลายมิติ นอกเหนือไปจากความเรียงฉบับนี้ ขอย้ำในที่นี้เพียงว่า สังคมไทยไม่สามารถปล่อยให้การศึกษาไทยตกอยู่ในกำมองของนักการศึกษาเพียงกลุ่มเดียวอย่างเช่นในปัจจุบัน เพราะไม่มีทางหลุดพ้นกับดักของการศึกษาเป็นเพียง “การเข้าสู่โรงเรียน”

จากข้อค้นพบนี้น่าจะนำไปสู่การจัดการศึกษา “ท้องถิ่นศึกษา” ได้อย่างสอดคล้องความเป็นจริง ตัวอย่างเช่น หากทำให้เกิด “การเรียนรู้” โดยผ่านการศึกษาผ่านกระบวนการการสร้างตัวตนของ “ผู้ประกอบการในชนบท” ที่อยู่ในพื้นที่แต่ละแห่ง การเรียนรู้ที่สำคัญ ได้แก่ การมองเห็นกระบวนการจินตนาการเชื่อมโยงระหว่างทรัพยากรในท้องถิ่นแล้วนำไปสู่การสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ในทุกรูปแบบ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้เรียนสามารถที่จะเห็นพัฒนาการของบริบทของท้องถิ่นกับบทบาทของผู้ประกอบการในฐานะผู้กระทำการในประวัติศาสตร์

ขณะเดียวกัน หากพิจารณาในวงการศึกษาที่กว้างขวางต่อเนื่องไปก็อาจจะคิดต่อได้ว่า หลักสูตรอาชีวะศึกษาในสถาบันการศึกษาอาชีวะศึกษาก็สามารถสร้างหลักสูตรที่เกี่ยวพันกับผู้ประกอบการในพื้นที่ที่จะทำให้เกิดการพัฒนาทั้งทางด้านเทคโนโลยี่ การประกอบการ และการคิดค้นหาตลาดใหม่ๆ

ในระดับอุดมศึกษา ก็อาจจะปรับทุกศาสตร์เข้าสู่การศึกษาที่เพิ่มศักยภาพให้แก่สังคมผู้ประกอบการทั้งทางด้านสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ หรือศาสตร์ประยุกต์ทั้งหลาย เพราะมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ในมหาวิทยาลัยวันนี้กำลังอยู่ในสภาวะการสอนที่ไม่มีเป้าหมายใดสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงและความต้องการของสังคม จะมีก็เพียงทำหน้าที่สร้างคนทำงานให้แก่ภาคธุรกิจเท่านั้น ความรู้มนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ที่มีค่าจะต้องตอบปัญหาหรือสร้างความรู้ใหม่ให้แก่ความเข้าใจสังคมและมนุษย์

ที่สำคัญ การศึกษานอกระบบ/การศึกษาผู้ใหญ่ ก็น่าจะสามารถเปลี่ยนแปลงจากการสอนเพื่อรู้หนังสือเป็นหลัก ก็อาจจะปรับเปลี่ยนมาสู่การสอนที่มุ่งเน้นทักษะของการเป็นผู้ประกอบการประกอบ

การศึกษาด้านอื่นๆ ขณะเดียวกันก็อาจจะปรับไปสู่การเรียนการสอนที่ถ่ายทอดข้ามพื้นที่เพื่อเอื้ออำนวยให้เกิดการเรียนรู้ข้ามขอบเขตประเภทของผู้ประกอบการ

สำหรับประเด็นหลักสำคัญของการศึกษาเรื่อง **"ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย : ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว"** ทีต้องการให้สังคมได้เข้าในและมองเห็น " ประชาธิปไตยบทความเคลื่อนไหว" นั้น ข้อค้นพบนั้นจะเน้นว่า

๑. ต้องมองว่า **" ประชาธิปไตย" เป็นกระบวนการที่ไม่มีวันสิ้นสุด (Unfinished Project)** เพราะในความเป็นจริงนั้น รูปแบบการปกครองประชาธิปไตยที่สมบูรณแบบตลอดกาลเวลา ไม่เคยปรากฏในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ การศึกษาในโครงการนี้พบว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การจัดตั้งทางสังคมในชนบท ได้ทำให้ชาวบ้านสามารถเริ่มต้นสร้าง "ระบอบประชาธิปไตยจากเบื้องล่าง" ได้และกระบวนการนี้ยังคงดำเนินต่อไป การค้นพบนี้น่าจะทำให้เป็นบทเรียนให้แก่การศึกษา " ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว" ในระดับชาติ การยอมรับก่อนว่า " ประชาธิปไตย" เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องและสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมก็จะทำให้สามารถขยับ/ผสมผสานการศึกษาประชาธิปไตยเชิงสถาบันเข้ากับการศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมทุกระดับ อันน่าจะทำให้สามารถสร้างความรู้เกี่ยวกับ "ประชาธิปไตยกับสังคม"ได้อย่างมีคุณภาพและมีค่าต่อสังคมไทย

๒. การจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองเศรษฐกิจและสังคมใหม่ระหว่างรัฐส่วนกลางกับท้องถิ่น การศึกษาในเรื่องนี้พบว่าท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทุกด้านที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ ชาวบ้านได้พยายามจัดความสัมพันธ์ที่พัฒนาขึ้น แต่ขณะเดียวกัน รัฐส่วนกลางกลับมองไม่เห็น มิหนำซ้ำในหลายพื้นที่รัฐส่วนกลางกลับเป็นปัจจัยขัดขวางความก้าวหน้าของประชาธิปไตย การตระหนักว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชนบทคือการเคลื่อนเข้าสู่ประชาธิปไตย และเป็น " ประชาธิปไตยจากเบื้องล่าง" ก็น่าจะทำให้รัฐส่วนกลางต้องเร่งรีบในการจัดความสัมพันธ์ทางอำนาจกันใหม่ การขูดรีดงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อจัดงานต่างๆของส่วนอำเภอหรือจังหวัดจะต้องยุติลง

๓. การปรับ/แก้ไขโครงสร้างการปกครองท้องถิ่นให้ " ประชาชน" กำกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้มากขึ้น การศึกษานี้พบว่าการสร้าง " อำนาจ" ในการกำกับ/ควบคุมนักการเมืองท้องถิ่นนั้นสูงมากกว่าเดิม หากแต่ " อำนาจ" ที่สร้างขึ้นนี้เป็นส่วนในระบบการปกครองท้องถิ่นแต่ก็ใช้ได้เพียงแค่กลไกของการเลือกตั้ง หรือไม่อย่างนั้นก็ต้องผนวกเอาอีกด้านหนึ่งของอำนาจวัฒนธรรมเดิม เช่น ผู้อาวุโส เข้ามามีส่วนชักจูงการลงคะแนนเลือกตั้งหรือใช้ความเป็นผู้อาวุโสสร้างความเห็นพ้องในการเปลี่ยนผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้น หากพิจารณาจากมุมมองของการเมือง "ประชาธิปไตย

จากเบื้องล่าง” จำเป็นต้องทำให้การกำกับ/ควบคุม/ร่วมทำงานโดยชาวบ้านในพื้นที่ให้ทำได้โดยไม่ยากมากนักเพื่อที่จะวางฐานของประชาธิปไตยที่รากฐานได้มั่นคงขึ้น

๔. การผ่องถ่ายทรัพยากรในการสนับสนุนความเข้มแข็งของสังคมผู้ประกอบการ การศึกษาในทุกพื้นที่พบว่าความเข้มแข็งของผู้ประกอบการและโครงสร้าง “สังคมผู้ประกอบการในชนบท” จะส่งผลต่อความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจโดยรวมของชุมชน ดังนั้น หากจะสร้าง“ ประชาธิปไตยพื้นฐาน” ให้เข้มแข็งเพื่อหวังผลต่อเศรษฐกิจก็จำเป็นต้องคิดถึงกระบวนการผ่องถ่ายทรัพยากรส่วนกลางและส่วนท้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้มแข็งสังคมผู้ประกอบการ

๔.๑ ยกตัวอย่างเช่น ถ้ารัฐเข้าใจว่าเกษตรกรในชนบทได้เปลี่ยนจากชาวนาไปเป็นผู้ประกอบการแล้ว รัฐก็จะสามารถมองหานโยบายที่เหมาะกับสังคมของผู้ประกอบการในชนบท ที่ไม่ได้ติดอยู่แค่การประกันราคา อาทิเช่น การสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มระหว่างผู้ประกอบการในชนบท, การสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายระหว่างผู้ผลิตสินค้าเกษตรกับผู้แปรรูป, การสนับสนุนเรื่องการลดหย่อนภาษีให้กับผู้ประกอบการในชนบท, การจัดการอบรมเรื่องการเป็นผู้ประกอบการและ และการจัดอบรมเพื่อพัฒนานวัตกรรมทางการเกษตร

๔.๒ การส่งเสริมให้เกิด “การปกครองตนเอง” ที่มีอิสระโดยสัมพัทธ์จากรัฐส่วนกลาง ตัวอย่างของการเสนอเค้าโครง “ จังหวัดจัดการตนเอง” ก็เป็นเรื่องที่น่าสนใจ หากแต่ต้องพิจารณาในระดับของ “ การปกครองตนเอง”ที่เล็กลงกว่าจังหวัดด้วย

๔.๓. การจัดแบ่งพื้นที่ทางการปกครองท้องถิ่นที่เป็นอิสระมากขึ้น โดยทำให้แต่ละพื้นที่การปกครองท้องถิ่นที่ขนาดไม่เล็กเกินไป และไม่ใหญ่เกินไป เพื่อให้กระกวนการทำงานและการสร้าง “ประชาธิปไตยจากเบื้องล่าง” เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ท้ายบท

หากพื้นที่ท้ายสุดนี้ไม่ได้มีไว้เพื่อสรุปความทั้งหมดที่เขียนมาเท่านั้น หากแต่เป็นพื้นที่เล็กๆให้เสียงแห่งความรู้สึกของผู้เขียนได้แสดงออกมา ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศ.นายแพทย์ สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ที่นอกจากจะให้ความช่วยเหลือสนับสนุนแล้ว ยังสละเวลาเขียนคำนำให้ และขอขอบคุณ ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย รองผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ฝ่าย ABC และฝ่าย ๔) ที่ให้โอกาสและความปารถนาดีที่เอื้ออำนวยการดำเนินงานวิจัยจนกระทั่งมาเป็นหนังสือเล่มนี้

ขอขอบพระคุณนักวิจัยทุกท่านในทุกพื้นที่ที่ได้ร่วมมือกันอย่างเต็มที่ **ภาคเหนือตอนบน** ได้แก่ สมชาย ปรีชาศิลปกุล ทินกฤต นุตวงศ์ ปรียาวัลย์ ใจปิ่นตา **ภาคเหนือตอนล่าง** ได้แก่ เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวนิช ลาวัลย์ ถาพันธ์ **ภาคกลาง** ได้แก่ ประภาส ปิ่นตบแต่ง ตะวัน วรรณรัตน์ **ภาคอีสาน** ได้แก่ มานะนาคำ มนต์ชัย ผ่องศิริ ณัฐพล มีแก้ว สมพงศ์ อาษากิจ**ภาคตะวันออก** ได้แก่ บุญเชิด หนูอิ่ม ชัยณรงค์ เครือนวน ธนิต โตอดิเทพย์ สิตางค์ เจริญวงศ์ **ภาคใต้** ได้แก่ ณฐพงศ์ จิตรนิรัตน์ จรูญ หยูทอง บุญเลิศ จันทระ และขอขอบพระคุณเพื่อนนักวิชาการ เลิศชาย ศิริชัย ประมวล มณีโรจน์ สุวิทย์ มาประสงค์ ที่ให้ความรู้มาโดยตลอด หากปราศจากแรงกายแรงใจของทุกท่าน “ เรา” ก็คงไม่รู้อะไรอีกมากมาย

ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ได้ยอมสละเวลาอันมีค่ามาให้คำแนะนำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาจารย์อานันท์ กาญจนพันธ์ อาจารย์สุริชัย หวันแก้ว อาจารย์นลินี ตัณฑุวณิชย์ อาจารย์บัญชร แก้วส่อง อาจารย์ปรีชา คุวินพันธ์ อาจารย์ ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ อาจารย์วรวิทย์ เจริญเลิศ อาจารย์ชัยยนต์ ประดิษฐ อาจารย์วีระ สมบูรณ์ อาจารย์สุรัตน์ โหราชัยกุล ความเมตตาที่ทุกท่านให้แก่พวกเราจะจารึกไว้ในใจตลอดไป

ขอบคุณ เพื่อนนักวิชาการ เพื่อนนักพัฒนาเอกชน ที่กรุณาให้ความคิดเห็น วิพากษ์ วิจารณ์ และร่วมสนทนามาด้วยความปรารถนาดี

เหนืออื่นใด ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ สำหรับความรู้ ความฝัน ความหวังที่ได้รับมาจากท่าน และขอกราบขอบพระคุณ อาจารย์ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา สำหรับความรู้ ความรัก ความปรารถนาดีที่ท่านกรุณาต่อผู้เขียน บุญคุณแห่งความรู้นี้ไม่มีวันที่ผู้เขียนจะทดแทนได้

แรงผลักดันทางใจที่นำมาซึ่งหนังสือเล่มนี้ ก็คือ ความคาดหวังร่วมกันของนักวิชาการทั้งหมดที่ร่วมกันทำงาน ที่ปรารถนาที่จะเห็นการสร้างสังคมไทยให้งดงาม อยู่ร่วมกันอย่างสงบ มีความเป็นมิตรต่อกัน และการกระจายทรัพยากรมีความเสมอภาค " พวกเรา" ไม่ได้มีอำนาจเด็ดขาดที่จะสั่งการใดๆให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้ และ "พวกเรา" ก็ไม่ต้องการอำนาจเช่นนั้น พลังความรู้ของสังคมต่างหากที่เป็นความหวังในการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย

ความที่กล่าวมาทั้งหมดจะผิดหรือถูกจึงไม่สำคัญอะไร หากแต่หวังว่าจะเปิดหน้าต่างของการถกเถียงอย่างจริงๆเพื่อที่จะเข้าใจสังคมไทย เพราะการเข้าใจสังคมไทยอย่างแจ่มชัดและสามารถยกระดับให้เห็นลักษณะของสังคมได้ ก็ย่อมทำให้สามารถวางยุทธศาสตร์และสร้างยุทธวิธีเพื่อเคลื่อนสังคมให้ก้าวหน้าต่อไป

เราไม่สามารถก้าวไปข้างหน้าได้หากเราไม่เข้าใจอดีตให้ชัดเจน

บรรณานุกรม

กนกพร กระบวนศรี. (2531). *ตลาดนัดหมุนเวียนชนบทในภาคเหนือ : กรณีศึกษาในเขตเชียงใหม่-ลาพูน.* วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิจ สาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

กฤตภัค งามวาสีนนท์. (2559). ชนบทที่เคลื่อนไหว : ความหมายและความหลากหลายของผู้ประกอบการในชนบท. ประชาไท. 13-04-2016 สืบค้นเมื่อ 15 มิถุนายน 2559.

กฤษณธรรม ถาพันธ์. (2553). *" การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่จังหวัดสุโขทัย: กรณีการเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพเกษตรกรรม"* เอกสารการสัมมนาโครงการยุววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสานักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.

เกริกเกียรติ พิพัฒนเสรีธรรม. (2548). การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจไทยและการเมืองในระบอบประชาธิปไตย" *วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์* ปีที่ 23 ฉบับที่ 2

"_____". (2525). *วิเคราะห์ลักษณะ การเป็นเจ้าของธุรกิจขนาดใหญ่ในประเทศไทย.* กรุงเทพฯ : สานักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

"_____". (2549). "เศรษฐกิจและการเมืองของสังคมชนบทไทย เอกสารการสอนชุด *วิชาเศรษฐกิจกับการเมืองไทย* สาขาวิชารัฐศาสตร์

เกรียงศักดิ์ เชษฐพัฒนวาณิชย์. (2558) "การเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยใน "ชนบท": กรณีภาคเหนือตอนล่าง" ใน พงศกร เฉลิมชุติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บก.). ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

เกษียร เตชะพีระ. (2546). "การเมืองภาคประชาชน ผ้าซับนาตาโลกาภิวัตน์ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร", ใน *ฟ้าเดียวกัน* (มกราคม-เมษายน), 36-51.

"_____". (2553). *สงครามระหว่างสี: ก่อนถึงจุดรับที่ไม่อาจหวนกลับ.* กรุงเทพฯ : Openbooks

"_____". (2553). *สงครามระหว่างสี: ในคืนอันมืดมิด.* กรุงเทพฯ : Openbooks

เก่งกิจ กิติเรียงลาภกับเควิน ฮิววิสัน 2552. "บทวิพากษ์ "การเมืองภาคประชาชน" ในประเทศไทย: ข้อจากัดของแนว

วิเคราะห์และยุทธศาสตร์การเมืองแบบ ‘ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่’,” *ฟ้าเดียวกัน* , ปีที่ 7 ฉบับที่ 2) เมษายน-มิถุนายน2552, หน้า 120-55. 291
คณะกรรมการปฏิรูป (คปร). (2554). *แนวทางการปฏิรูปประเทศไทย : ข้อเสนอต่อพรรคการเมืองและผู้มีสิทธิเลือกตั้ง*, กรุงเทพฯ : สานักงานปฏิรูป (สปร).

โฆษิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. (2526). *ชนบทไทย:ความก้าวหน้าและล้าหลัง*, กรุงเทพฯ: เอกสารวิชาการสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา .(2527). *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต.* กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.
“_____”. *(2538). “แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน ”* ใน ชาคริต ชุมวัฒนะ และอุกฤษฎ์ ปัทมานันท์ (บก.). *สายธารแห่งความคิด.* กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดกิจกรรมวิชาการฉลองครบรอบ ๖๐ ปี อาจารย์คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา.

“_____”. (2553). *การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน.* กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์.

นฤมล นิราทร. (2548). *หาบเร่แผงลอยอาหาร : ความสาเร็จและตัวบ่งชี้* วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต (สหวิทยาการ) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ณัฏฐพงษ์ สกุลเลี่ยว. (2552)*ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมกับการเมืองไทยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ถึงการรัฐประหาร พ.ศ. 2520.* วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตประวัติศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ณฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, จรูญ หยูทอง, บุญเลิศ จันทระ. (2558). “ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยใน “ชนบท”ทางภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย” ใน พงศกร เฉลิมชุติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บก.). ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ทรงศักดิ์ ปัญญา. (2551). *การยึดที่ดินเอกชนโดยชาวบ้านในเขตจังหวัดเชียงใหม่-ลาพูน พ.ศ. 2533 - 2543.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ทศพล ทรรศนกุลพันธ์. (2554). *สภาพปัญหาทางกฎหมายในชีวิตประจาวันของประชาชนและแนวทางการใช้หลักกฎหมายเบื้องต้นในการแก้ไขปัญหา: รายงานวิจัย.* เชียงใหม่ : คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เทอร์ตัน, แอนดรู. (2533). “บรรดาอานาจท้องถิ่นและการแยกตัวในชนบท”. แปลโดย สมศักดิ์ สามัคคีธรรม และ ไมตรี อึ้งภากรณ์. ใน อนัญญา ภุชงคกุล. บรรณาธิการ. *รัฐกับหมู่บ้านในไทยศึกษา.* กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

“_____”. (2551). *การครอบงาและความหวาดกลัวในสังคมไทย* แปลโดย. อู่ทอง ประสาทวินิจฉัย. นครปฐม : คณะบุคคลบ้านนาริน.

ธิติญา เหล่าอ้น. (2553). *ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของ “สังคมชาวนา”อีสานตั้งแต่ทศวรรษ 2500 - 2540 : ศึกษากรณีหมู่บ้านกู่กาสิงห์ จังหวัดร้อยเอ็ด.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, พอพันธุ์ อุยยานนท์, อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, พฤกษ์ เถาถวิล. (2555). **โครงสร้างอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน**. กรุงเทพฯ : สานักงานกิจการยุติธรรมในฐานะเลขานุการ คณะกรรมการอิสระตรวจสอบและค้นหาความจริงเพื่อการปรองดองแห่งชาติ (คอป.).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). “วัฒนธรรมของคนชั นกลางไทย” ใน สังศิต พิริยะรังสรรค์และผาสุก พงษ์ไพจิตร บก. *ชนชั้นกลาง บนกระแสประชาธิปไตยไทย* ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กับมูลนิธิฟรีดิช เอแบรท กรุงเทพฯ, น. 49-66.

“_____”. (2552). “ปฏิรูปสังคม” ใน *ประชาธิปไตยในระยะเปลี่ยนผ่าน.* กรุงเทพฯ : Openbooks หน้า 30-57

“_____”. (2553). *การเมืองของคนเสื้อแดง.* กรุงเทพฯ : Openbooks

เนตรนภา โจทย์เลิศศักดิ์. (2549). *กลุ่มทุน-ธุรกิจครอบครัวไทยก่อนและหลังวิกฤต 2540.* กรุงเทพฯ: Brand Age books

บุญเชิด หนูอิ่ม, ชัยณรงค์ เครือนวน, ธนิต โตอดิเทพย์ และสิตางค์ เจริญวงศ์. (2558). “ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทภาคตะวันออกของประเทศไทย” ใน พงศกร เฉลิมชุติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บก.). ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ปฐมพงศ์ มโนหาญ. (2555). การเมืองเรื่องการเลือกตั้งบนวิถีทางการเปลี่ยนแปลงสังคมชนบท (๒๕๒๐-๒๕๕๔) : กรณีศึกษาตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. (2558). ประชาธิปไตยในยุคเปลี่ยนผ่าน,กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน

ประภาส ปิ่นตกแต่ง. (2541). *การเมืองบนท้องถนน 99 วันสมัชชาคนจน.* กรุงเทพฯ : โครงการหนังสือเล่มอันดับที่ 14 มหาวิทยาลัยเกริก.

ประภาส ปิ่นตกแต่ง และ ตะวัน สันติภาพ. (2558). “การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจการเมืองในชุมชนชนบทและการปรับตัวของชุมชนชาวนาภาคกลางบางแห่ง” ใน พงศกร เฉลิมชุติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บก.). ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ปัทมาวดี ซูซูกิและชล บุนนาค. (2550) “โครงสร้างอานาจในการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของไทย,” ใน บทความนาเสนอในการสัมมนาทางวิชาการประจาปี 2550 เรื่องเศรษฐกิจไทยภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ การ ปฏิรูปเชิงสถาบัน วันที่ 12 กันยายน 2550. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร, คริส เบเคอร์. (2542). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. เชียงใหม่: สานักพิมพ์ตรัสวิน.

“_____”. (2546). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. เชียงใหม่ : สานักพิมพ์ ซิลค์เวอร์ม. (ฉบับเพิ่มเติมและปรับปรุงใหม่)

พฤกษ์ เถาถวิล. (2551). “ปฏิบัติการพอเพียงในหมู่บ้าน: การควบคุมชนบทของชนชั้นนำ” ใน *ฟ้าเดียวกัน* ปีที่ 6 ฉบับที่ 2. เมษายน-มิถุนายน.
“_____”. (2553). “ขบวนการคนเสื อแดง การเมืองท้องถิ่น และประชาธิปไตย”. ใน *ฟ้าเดียวกัน* ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 ตุลาคม-ธันวาคม. 295

พอพันธ์ อุยยานนท์. (2540). “ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจกรุงเทพฯ กับพัฒนาการแรงงานราคาถูก” *รวมบทความ ประวัติศาสตร์*, ปีที่ 19, หน้า 11-63.

“_____”. (2549). “สานักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์กับบทบาทการลงทุนทางธุรกิจ” ใน ผาสุก พงษ์ ไพจิตร บก. *การต่อสู้ของทุนไทย.* กรุงเทพฯ : สานักพิมพ์มติชน.

ภาคิน นิมมานนรวงศ์. (2557).” ปริทัศน์ประวัติศาสตร์ความรู้สึก,” ใน วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 1

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (2543). *สังคมเศรษฐกิจไทยในทศวรรษ 2550.* กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

“_____”. (2519). “ธนาคารพาณิชย์: ปลิงดูดเลือดสังคมไทย” ใน รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ (บ.ก.) *สังคมกับเศรษฐกิจไทย.* กรุงเทพฯ: สานักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

“_____”. (2546). *เศรษฐศาสตร์รัฐธรรมนูญ* (เล่ม 1) กรุงเทพฯ : สานักพิมพ์มติชน

“_____”. (2548). *จาก Thaksinomics สู่ทักษิณาประชาธิปไตย ภาค 3: เศรษฐกิจระบอบทักษิณ.* กรุงเทพฯ : Openbooks

รัตติกาล หินแก้ว. (2551). *ความเปลี่ยนแปลงของการเมืองท้องถิ่น: ศึกษากรณีองค์การบริหารส่วนตาบลป่าสัก อาเภอเมืองจังหวัดลาพูน (พ.ศ.2533-ปัจจุบัน).* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

รัตนา บุญมัธยะ โตสกุล. (2550). “ชาวนาอีสาน ชาติไทย และการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย” ใน พัฒนากิติ อาษา (บรรณาธิการ). *สังคมศาสตร์.* ปีที่ 19 เล่มที่1. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ลาวัณย์ ถาพันธ์. (2553). *การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น จังหวัดสุโขทัย : กรณีศึกษาการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีที่นาไปสู่การท่องเที่ยว.* เอกสารการสัมมนาโครงการยุววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสานักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.

วิเชิด ทวีกุล. (2548). *พลวัตการเมืองภาคประชาชน : กรณีศึกษาการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ พ.ศ. 2530-2547.* เชียงใหม่ : โครงการปฏิบัติการชุมชนและเมืองน่าอยู่.มูลนิธิชุมชนไท.

วัฒนา สุกัณศิล และ กิ่งแก้ว ทิศดึง. (2554). “บ้านเชตวัน : จากบ้านป่าตึงแร้งส่ายกลานเป็นบ้านคนงานในนิคมฯ” ใน จามะรี เชียงทอง, วัฒนา สุกัณศิล, จิรวัฒน์ รักชาติ, ปรีญาวัลย์ ใจปินตา. *ชนบทไทย : เกษตรกรระดับกลางและแรงงานไร้ที่ดิน*. เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศศิธร ไชยประสิทธิ์. โครงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมผ่านประสบการณ์หลายชีวิตพื นที่ภาคเหนือ เอกสารงานวิจัยสนับสนุนโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินทร (องค์กรมหาชน) กันยายน 2554. .

ศุภมิตร ปิติพัฒน์. “บทวิพากษ์ธรรมวิทยาแห่งพลเมืองของประกาศปัญญาชนไทยร่วมสมัย เกษียร เตชะพีระ , ธงชัย วินิจจะกูล และ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล “ ใน โครงการวิจัยชุดของ สกว. เรื่อง,วิกฤตความแตกแยกของธรรมวิทยาแห่งพลเมือง: การศึกษาการประกาศธรรมของประกาศกร่วมสมัย (เอกสารอัดสาเนายังไม่พิมพ์)

สมชาย ปรีชาศิลปะกุล, ทินกฤต นุตวงศ์ และ ปรียาวัลย์ ใจปินตา. (2558). “ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบท กรณีภาคเหนือตอนบน” ใน พงศกร เฉลิมชุติเดช และ เกษรา ศรีนาคา (บก.). ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สายชล สัตยานุรักษ์. (2550). *คึกฤทธิ์กับประดิษฐกรรม "ความเป็นไทย"*. กรุงเทพฯ : มติชน.
“_____”. (2557). 10 ปัญญาชนสยาม เล่ม 1 และ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเพ่นบุคส์.
“_____”. (2557). พระยาอนุมานราชธน ปราชญ์สามัญชนผู้นิรมิต “ความเป็นไทย”. กรุงเทพฯ: มติชน.
“_____”. “วิถีไทยกับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองไทย” ใน *เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 13 ประจาปี 2554* เรื่อง *“ความเป็นพลเมืองกับอนาคตประชาธิปไตยไทย”* ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ วันที่ 23 - 24 มีนาคม 2554.

สิริพร เดชผดุง. (2553). *การสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือประเด็นการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธ์*. เอกสารการสัมมนาโครงการยุววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และสานักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.

สืบสกุล กิจนุกร. (2554). *การต่อรองความหมายของงานในอุตสาหกรรมเกษตร-อาหาร:กรณีศึกษาคนงานผลิตอาหารแช่แข็งจังหวัดเชียงใหม่.* วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สุรชาติ บารุงสุข (2530). *ระบบทหารไทย : ศึกษากองทัพในบริษัททางสังคม-การเมือง.* กรุงเทพฯ : อักษรสยามการพิมพ์.

"_____". (2543). *ทหารกับการเมืองไทยในศตวรรษหน้า: พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลง.* สถาบันศึกษา ความมั่นคงและนานาชาติ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.กทม. : สแควร์ปริ นซ์ 93.

สุวิทย์ ธีรศาศวัต. (2546). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจชุมชนหมู่บ้านอีสาน 2548-2544.* กรุงเทพฯ : สานักพิมพ์สร้างสรรค์.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2548). *การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย* กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

อนุชน หวลทรง. (2553). *วิถีชีวิตและการปรับตัวของผู้คนในภาคเกษตรกรรมพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ช่วงระหว่าง ปี.พ.ศ.2447-2552 : บทสังเคราะห์งานยุววิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือประเด็นการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธ์.* เอกสารการสัมมนาโครงการยุววิจัยท้องถิ่นภาคเหนือ เชียงใหม่. มหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงใหม่ และสานักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2553). *จะรักกันได้อย่างไร หากไม่เข้าใจกัน.* กรุงเทพฯ : โอมายก็อด.

"_____". (2548). *นิเวศประวัติศาสตร์: พรมแดนความรู้.* กรุงเทพฯ : คบไฟ.

"_____". (2543). "ภาพรวมงานพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ " ใน ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ (บก), *บันทึกลับ : กาเนิดและพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ.* เชียงใหม่ : มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ.

"_____". (2549). "มือที่สาม" ใน*ประวัติศาสตร์การเมืองไทย.* กรุงเทพฯ :โครงการจัดพิมพ์คบไฟ.

"_____". (2556)."ความรู้สึกกับประวัติศาสตร์ : ประวัติศาสตร์ความรู้สึก" **ใน ด้วยรัก : ปรัชญาและสาระของประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์ รวมบทความในโอกาสศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา อายุ ๗๒ ปี**กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). "หมู่บ้านในสังคมไทย : ข้อโต้แย้งทางความคิด" ใน จรัญ โฆษณานันท์. บรรณาธิการ.

อุเชนทร์ เชียงเสน (บ.ก.). (2554). *19 – 19 : ภาพ ชีวิต และการต่อสู้ของคนเสื้อแดง จาก 19 กันยา 49 ถึง 19 พฤษภา 53.* กรุงเทพฯ : ฟ้าเดียวกัน

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2536). “ธุรกิจบนเส้นทางประชาธิปไตย: ทฤษฎีกับความเป็นจริง” ใน สังศิต พิริยะรังสรรค์และผาสุก พงษ์ไพจิตร บก. *ชนชั้นกลางบนกระแสประชาธิปไตยไทย* ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกับมูลนิธิฟรีดิช เอแบรท กรุงเทพฯ, น. 155-194.

“_____”. (2541). “ส่วนรวมที่ไม่ใช่รัฐ: ความหมายของประชาสังคม,”ใน *วารสารธรรมศาสตร์.* ปีที่ 24 ฉบับที่ 2
(พ.ค.-ส.ค.), 124-151.

“_____”. (2553). *สองนครประชาธิปไตย.* กรุงเทพฯ : คบไฟ

หนังสือภาษาอังกฤษ

Alfani, Guido and Gourdon, Vincent. (2012). “***Entrepreneurs, formalisation of social ties and trust building in Europe (14th-20th centuries,)”*** in The Economic History Review. Vol. 65, Issue 3; 1005-1028.

Anderson, Benedict. (1990). “Murder and Progress in Modern Siam,” *New Left Review*, 181 (May-June), 49- 53.

Anek Laothammatas. (1992). *Business Associations and the New Political Economy of Thailand: From Bureaucratic Polity to Liberal Corporatism*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

Baker, Chris. (2000). “Thailand’s Assembly of the Poor: Background, Drama, Reaction.” *SouthEast Asia Research*. Vol. 8, No. 1: 5-29.

Connors, Michael Kelly. (2003). *Democracy and National Identity in Thailand.* Copenhagen. : NIAS

Doner, Richard F (1991). “Approaches to the Politics of Economic Growth in Southeast Asia,” in *The Journal
of Asian Studies*. Vol. 50, No. 4, (Nov.); 818-849.

Freire-Gibb, Lucio Carlos and Nielsen, Kristian. (2014). **“*Entrepreneurship within Urban and Rural AreasIndividual Creativity and Social Network”in Regional Studies.Vol.48 Issue 1; 139-153.***

Grossman, Nicholas. (2011). *King Bhumibol Adulyadej: A Life's Work, Thailand's Monarchy in Perspective.* Singapore: Editions Didier Millet.

Gry Agnete Alsos, Sara Carter,Elisabet Ljunggren,Friederike Welter. (2011). ***The Handbook of Research on Entrepreneurship in Agriculture and Rural Development***. UK: Edward Elgar Publishing.

Hewison, Kevin. (1989). *Bankers and Bureaucrats Capital and the Role of the State in Thailand*. New Haven :Yale University Southeast Asia Studies.

Ivarsson, Soren and Lotte Isager, ed. 2010. Saying the Unsayable: monarchy and democracy in Thailand. Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies.

Kasian Tejapira. (2006). "Toppling Thaksin", *New Left Review* 39, May-June, 5-37.

McCargo, Duncan. (2005). "Network Monarchy and Legitimacy Crises in Thailand," in *The Pacific Review*. Vol. 18, No. 4 (Dec.); 499-519.

Michael Mann (1986). ***The Sources of Social Power: Volume 1, A History of Power from the Beginning to AD 1760***. UK: Cambridge University Press.

"_____". (1993). ***The Sources of Social Power: Volume 2, The Rise of Classes and Nation States 1760-1914***, UK: Cambridge University Press.

Naruemon Thabchumpon and McCargo, Duncan. (2011). "Urbanized Villagers in the 2010 Thai Redshirt Protests," in *Asian Survey*, Vol. 51, No. 6 (Nov.-Dec.); 993-1018.

Riggs, Fred W.. (1966). *Thailand: The Modernization of a Bureaucratic Polity.* Honolulu: East-West Center Press.

Robert Heilbroner and William S. Milberg. (1995). ***The Crisis of Vision in Modern Economic Thought***. UK: Cambridge University Press.

Suehiro Akira. (1989). *Capital Accumulation in Thailand, 1855-1985.* Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies.

Schumpeter, Joseph A. (2006) [1939]. ***Business cycles: a theoretical, historical, and statistical analysis of the capitalist process***. Mansfield Centre, Connecticut: Martino Pub.

"_____". (2014) [1942]. ***Capitalism, socialism and democracy*** (2nd ed.). Floyd, Virginia: Impact Books.

Tamada, Yoshifumi. (1991). "Ittiphon and Amnat: An Informal Aspect of Thai Politics", in *Southeast Asian Studies*, 28 (March), 455.

Turton, Andrew. (1989). "Local powers and rural differentiation". In G.Hart., A. Turton and B.White (eds.) *Agrarian transformation : local processes and the state in Southeast Asia* . Berkley : University of California Press.

William, Raymond. (1977). Marxism and Literature. UK: Oxford University Press.

บทที่ ๓
การทบทวนพัฒนาการความคิดเรื่อง “การพัฒนาชนบท”

การทบทวนความคิดเรื่อง “ การพัฒนาชนบท” ในบทนี้ ต้องการจะชี้ให้เห็นว่ากรอบการคิดในเรื่อง “ การพัฒนาชนบท” เกิดขึ้นมาในเงื่อนไขที่สำคัญของสังคมไทยอย่างไร และความหมายที่สำคัญของการเกิดกรอบความคิดชุดนี้ได้ทำให้เกิดสถาปนา “ สถาบัน” ขึ้นมาเพื่อค้ำยันการดำเนินการตามกรอบความคิด ขณะเดียวกันจะชี้ให้เห็นว่าในสามทศวรรษหลังมานี้ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงในกรอบความคิดนี้อย่างไร เพื่อที่จะสนับสนุนข้อเสนอในโครงการวิจัยนี้ว่าสังคมไทยจำเป็นต้องเปลี่ยนความคิดในเรื่องความหมายของ “ ชนบท” อันจะทำให้สังคมไทยโดยรวมสามารถทีจะ “ พัฒนา” ให้ก้าวหน้าต่อไปได้

การทบทวนพัฒนาการความคิดเรื่อง “ การพัฒนาชนบท” จะแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ **การพัฒนาการกรอบคิดการเรื่องการพัฒนาและด้อยพัฒนา** และ **การพัฒนาชนบทไทย**

พัฒนาการกรอบคิดการเรื่องการพัฒนาและด้อยพัฒนา

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุดที่ส่งผลให้เกิดความคิดเรื่องการพัฒนาชนบทในแต่ละประเทศ ได้แก่ **การเกิดการแบ่ง/แยกความแตกต่างระหว่าง “ เมือง” กับ “ ชนบท”** (ซึ่งเป็นฐานของพัฒนาการทางความคิดในการพัฒนา) **กรอบคิดเรื่องการทำให้ทันสมัยกับการพัฒนา** (Modernization and Develpoment) และ **กรอบคิดเรื่องความด้อยพัฒนา** (Underdevelopment)

การเกิดการแบ่ง / แยกความแตกต่างระหว่าง “ เมือง” กับ “ ชนบท”

การศึกษาของ Raymond Williams ในหนังสือเรื่อง The Country and the City[69] ได้ทำให้เห็นได้ถึงการเกิดขึ้นของความคิดและอารมณ์ความรู้สึกในการแยกความแตกต่างระหว่าง “ เมือง”กับ “ ชนบท” ของสังคมอังกฤษ โดยศึกษาอย่างเป็นประวัติศาสตร์ของการเกิดความคิดและอารมณ์ความรู้สึกชุดนี้ เขาได้ศึกษาวรรณกรรมที่ได้สถาปนาชุดการอธิบายนี้ตั้งแต่ศตวรรษที่ ๑๖ เป็นต้นมา และพบว่าชุดควาคิดที่กลายมาเป็นเสมือนความจริงว่าพื้นที่ทั้งสองแห่งนี้แตกต่างกันพร้อมกันการให้ความหมายทางความรู้สึกแก่ชนบทก็จะเป็นลักษณะของ “อดีตที่งดงาม” ซึ่งถูกทำลายลงไปเพราะระบบเศรษฐกิจทุนนิยมสมัยใหม่ ซึ่งควรค่าแก่การโหยหา

69 Raymond Williams,The Country and The City. New York:Oxford University Press,1973.

การแยกความแตกต่างระหว่าง “ เมือง” กับ “ชนบท” เกิดขึ้นในทุกสังคมในโลกเมื่อสังคมนั้นได้เข้าสู่ระบบการผลิตสมัยใหม่ ดังปรากฏในการศึกษารูปแบบการสร้างการรับรู้เช่นนี้ในงานศึกษาของ Eva Osterberg ในหนังสือเรื่อง Mentaliies and Other Realities : Eassays in Medival and Early Modern Scaninavian History ซึ่งได้อธิบายให้เห็นถึงกระบวนการการสร้างความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทและได้เน้นให้เห็นถึงความรู้สึกโหยหาอดีตที่งดงามในบทที่ว่าด้วย “The Good old times”[70]

ความรู้สึกโหยหาอดีตที่งดงามเกิดขึ้นในระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดชนชั้นกลางในเขตเมืองของทั้งโลก เพราะชนชั้นกลางที่เป็นผู้ที่ยังชีพ/ดำเนินด้วยทักษะความสามารถส่วนตัวในระบบการแบ่งงานกันทำซึ่งจะเป็นงานในเขตเศรษฐกิจของเมือง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ต้องหมกมุ่นอยู่กับการทำงานเฉพาะอย่างเต็มเวลา ประกอบกับ ในช่วงของการขยายตัวของการแบ่งงานกันทำได้ดึงเอาคนจากชนบทเข้ามาสู่เมืองมากขึ้น จึงทำให้เกิดการสร้างจินตนาการ “ ชนบท” ที่ไม่เป็นจริงขึ้นมา หากแต่เป็นการดึงเอาเพียงส่วนเสี้ยวของชนบทมาเป็นภาพมายา Raymond Williams ได้กล่าวไว้ในบทนำของหนังสือเล่มดังกล่าวทำนองว่าตัวเองมาจากชนบทและเมื่อเข้ามาเรียนหนังสือในระดับมหาวิทยาลัยก็เห็นว่าภาพดังกล่าวนั้นไม่เป็นความจริงเป็นเพียง “ a myth functioning as a memory ” และเขาได้พยายามที่ตจะค้นลงไปอย่างเป็นประวัติศาสตร์ของการสร้างจนตนาการนี้ ดังที่เขาได้กล่าวไว้ว่า “we need to trace, historically and critically, the various forms of the ideas” (p. 290).

การสร้างจินตนาการที่แตกต่างระหว่าง “ เมือง” และ “ชนบท ”ไม่ได้เพียงแค่การผลิตซ้ำความรู้สึกโหยหาอดีตที่งดงามเท่านั้น ในอีกด้านหนึ่ง แม้ว่าความแตกต่างของชนบทจะถูกเน้นที่ความงดงามของชีวิตธรรมชาติ แต่กลับซ่อนไว้ด้วยนัยยะของการมองว่ามีความ “ล้าหลัง”แฝงอยู่ ซึ่งต่อมาในส่วนที่แอบแฝงนี้ได้กลายเป็นพลังพื้นฐานในการสร้างความคิดเรื่องการพัฒนาให้ทันสมัยขึ้นมาเป็นปฏิบัติการณ์สำคัญของโลก

การเน้นอธิบายการสร้างจินตนาการที่แตกต่างกันระหว่าง “ เมือง” และ “ บ้าน” ไว้เบื้องต้นนี้ ก็เพราะว่าหากไม่สามารถมองเห็น “ พลวัตร” ของความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ที่ถูกสถาปนาและฝังในการรับรู้ของสังคมก็จะไม่มีทางที่จะมองเห็นแนวทางอื่นๆในการส่งเสริมความเปลี่ยนแปลงใน “ ชนบท” ได้เลย

70 Eva Osterberg . **Mentaliies and Other Realities : Eassays in Medival and Early Modern Scaninavian History**,Sweden : Lund University Press. 1991.

กรอบคิดเรื่องการทำให้ทันสมัยกับการพัฒนา (Modernization and Develpoment)

สภาวะของโลกหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้ก่อให้เกิดการรับรู้โลกในลักษณะใหม่ จากเดิมที่ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศหรือระหว่างรัฐต่างๆเป็นเรื่องของมหาอำนาจในยุโรปและขยายอำนาจเข้าไปสู่รัฐในดินแดนต่างๆในลักษณะของเจ้าอาณานิคม แต่หลังจากการสงครามโลกที่กว้างขวางใหญ่โตและรุนแรงอย่างที่ไม่เคยประสบมาก่อน ประกอบกับพลเมืองในรัฐอาณานิคมทั้งหลายล้วนแล้วแต่ต้องการเอกราชจึงได้ทำให้ระบอบการปกครองแบบอาณานิคมจำเป็นต้องเสื่อมสลายลงไป

พร้อมกันนั้น ประสบการณ์สงครามที่ประเทศต่างๆล้วนแล้วแต่ต้องเผชิญกันทั้งสิ้นทำให้เกิดกรอบความคิดใหม่ที่จะสร้างเสริมในแต่ละประเทศให้ก้าวพ้นจากกรอบความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบเดิมที่นำมาซึ่งสงคราม ซึงก็คือ กรอบคิดในเรื่องการทำให้ทันสมัยกับการพัฒนา ซึ่งทำให้คำและความคิดการทำให้ทันสมัยและการพัฒนากลายเป็นคำและกระบวนการของการปรับเปลี่ยนนโยบายทั้งระหว่างประเทศและภายในแต่ละประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา

การทำให้ทันสมัยเป็นกรอบคิดที่สัมพันธ์กันในสองสาขาวิชาที่พัฒนามาหลังสงครามโลก ได้แก่ สาขาวิชารัฐศาสตร์ และสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ ทางด้านรัฐศาสตร์นั้น การทำให้ทันสมัยมุ่งเน้นการศึกษาและสนับสนุนให้เกิดสถาบันทางการเมืองและกระบวนการทางการเมืองที่เป็น “ ประชาธิปไตยแบบตะวันตก “ โดยประเทศสหรัฐอเมริกาที่ได้กลายมาเป็นมหาอำนาจอันดับสูงสุดของโลกได้สถาปนาการศึกษารัฐศาสตร์แนวการพัฒนาการเมือง (Political Development) โดยเน้นให้ประเทศเกิดใหม่ที่เดิมเคยเป็นอาณานิคมนั้นยอมรับรูปแบบระบอบการเมืองแบบ “ ประชาธิปไตย” พร้อมทั้งขยายการศึกษารัฐศาสตร์ให้ออกไปสู่การศึกษาเชิงปฏิบัติการณ์มากขึ้น อันได้แก่ การศึกษารัฐประศาสนศาสตร์ (public administration) ซึ่งเป็นทั้งการศึกษาและการผลักดันให้เกิดสถาบันการบริหารรัฐแบบอเมริกา โดยโหมประโคมว่าหากสร้างความรู้และสถาบันตามแนวการทำให้ทันสมัยแล้วก็จะนำไปสู่การเคลื่อนเข้าสู่ความเป็นประชาธิปไตย (Democratization)

กรอบคิดการทำให้ทันสมัยดำเนินไปควบคู่กับกรอบคิดเรื่องการพัฒนา เพราะหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศสหภาพรัสเซียและประเทศจีนได้เปลี่ยนระบอบการปกครองเป็นระบอบการเมืองคอมมิวนิสต์ และเริ่มที่จะขยายอิทธิพลไปยังประเทศเกิดใหม่อื่นๆ จึงทำให้ประเทศสหรัฐอเมริกาต้องแสวงหาแนวทางในการป้องกันไม่ให้เกิดการรุกลามขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์

กรอบคิดการพัฒนาได้รับการสนับสนุนจากองค์กรโลกบาลทางด้านการเงินการธนาคารจึงทำให้สามารถสร้างนโยบายผ่านรัฐบาลต่างๆได้อย่างเข้มข้น หลักการที่ถูกนำเสนอในกรอบคิดการพัฒนานี้ที่

สำคัญได้แก่ การนำเสนอความคิดทฤษฎีความเจริญเติบโตของ W.W. Rostow ในหนังสือที่มีชื่อเสียงเรื่อง Stages of Economic Growth.[71]

พื้นฐานของวิธีคิดทฤษฎีความเจริญเติบโตของ Rostow นี้ มาจากฐานของทฤษฎีวิวัฒนาการของชาร์ลส์ ดาร์วิน ที่ว่าสังคมจะมีพัฒนาการมาเรื่อยๆ โดยความแตกแขนงของทฤษฎีนี้จะนำไปอธิบายสังคมมากขึ้น โดยทฤษฎีความเจริญเติบโตของ Rostow เอง ก็แตกแขนงมาขากทฤษฎีวิวัฒนาการ แต่ได้มีการนำมาใช้อธิบายในด้านสังคมและเศรษฐกิจ

ทฤษฎีนี้ได้มีการนำมาใช้ส่วนใหญ่ในประเทศโลกเสรี โดยแฉพาะในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการแบ่งโลกออกเป็นสองค่าย โดยการนำทฤษฎีความเจริญเติบโตนี้มาใช้ในโลกเสรี มีเบื้องหลังอยู่ที่ต้องการนำมาใช้เพื่อแข่งขันกับประเทศในโลกค่ายคอมมิวนิสต์ โดยเป็นการจัดความสัมพันธ์แบบหนึ่งที่ว่างอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่ว่า ในทุกประเทศจะมีสังคมอยู่ ๒ ลักษณะ ได้แก่

71 Rostow,W.W. Stages of Economic Growth.New York : Cambridge University Press.1971.

๑.สังคมประเพณี และ

๒. สังคมสมัยใหม่

โดยทฤษฎีความเจริญเติบโตนี้จะพูดถึงประเทศต่างๆ โดยรวมว่ามีอยู่ 2 สังคม คือสังคมประเพณีและสังคมสมัยใหม่ โดยการพยายามแยกประเทศต่างๆด้วยสังคมในสองลักษณะที่ว่านี้ ประเทศใดเป็นสังคมแบบใดและมีลักษณะของความเป็นสังคมใดมากกว่ากัน

๑.ลักษณะความสัมพันธ์ในสังคมหนึ่งๆ โดยถ้าสังคมหนึ่งมีลักษณะของความสัมพันธ์แบบรอบด้าน เช่น แม่กับลูก ในสังคมประเพณีนั้น แม่จะเป็นทุกอย่างรอบด้าน ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะปรากฏในสังคมประเพณี หรือเช่น พระที่ไม่ได้มีหน้าที่แค่เป็นพระเท่านั้น แต่ยังมีหน้าที่เป็น ครู หมอ หรืออื่นๆในสังคม กล่าวโดยรวมคือ คนในสังคมประเพณีจะมีความสัมพันธ์ในรอบด้านทุกคน ลักษณะเช่นนี้ของสังคมประเพณีจะต่างกับลักษณะของความสัมพันธ์แบบเฉพาะด้าน

๒.สังคมประเพณียังมีความสัมพันธ์แบบระดับชั้น ที่มีลักษณะของความไม่เท่าเทียมกัน เช่นผู้อุปถัมภ์และใต้อุปถัมภ์ ส่วนสังคมสมัยใหม่จะมีความสัมพันธ์แบบทั่วไป คือจะไม่มีลักษณะของความเป็นลำดับขั้นเลย โดยทุกคนจะมีความเท่าเทียมกันทั้งหมดในแง่ของความร่ำรวย มีเงินมีทอง

๓.ความสัมพันธ์ที่มีอยู่นั้นจะผูกพันธ์กันในสถานะที่ถูกกำหนดอยู่ก่อนแล้ว ในสังคมประเพณีจะมีลักษณะของความสัมพันธ์เช่นนี้อยู่ คือ ถ้าหากเกิดในตระกูลขุนนางหรือเจ้านายก็จะมีสถานะของความเป็นลูกขุนนางหรือเจ้านายนั้นมาตั้งแต่เกิด และยังสามารถเข้าไปมีความสัมพันธ์ในอีกขึ้นหนึ่งได้ด้วยสถานะที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดนี้ คือ ชาติกำเนิด ส่วนในสังคมสมัยใหม่นั้นความสัมพันธ์ในสถานภาพจะขึ้นอยู่กับศักยภาพของแต่ละคน โดยจะไม่ขึ้นอยู่กับสถานะที่ติดตัวมาตั้งแต่กำเนิดแต่อย่างใด

สังคมประเพณีนั้น วิธีคิดหรืออุดมการณ์จะมีลักษณะแบบ Collective หรือการรวมหมู่ คือวิธีคิดในลักษณะนี้จะไม่มีลักษณะของตัวคนอยู่ เช่นผู้หญิงในความหมายปัจจุบันนั้นเป็นลักษณะเฉพาะของเพศๆหนึ่ง แต่ถ้าเป็นวิธีคิดแบบสังคมประเพณี จะไม่มีลักษณะของผู้หญิงเฉพาะเพศ แต่เป็นผู้หญิงที่มีสถานะเป็นแม่ เป็นยาย หรือเป็นสะใภ้ ซึ่งจะเป็นวิธีคิดที่โยงมาจากทั้งสามข้อข้างต้นคือ ไม่สามารถแยกตนเองออกเป็นลักษณะของปัจเจกได้ ส่วนในสังคมสมัยใหม่นั้นจะเน้นวิธีคิดที่เป็นปัจเจก เช่น ผู้หญิงจะพูดกันในความหมายของลักษณะเฉพาะของเพศๆหนึ่ง ไม่ได้มีความหมายในด้านสถานะอื่นๆ

การแบ่งลักษณะของสังคมเป็น ๒ สังคมที่มีความแตกต่างกันนี้ ก็เพราะกรอบความคิดเรื่องความเจริญเติบโตจะมองว่าสังคมประเพณีนี้ขัดขวางความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ จึงจำเป็นที่จะต้องทำลายสังคมแบบนี้ลง ถ้าหากยังมีความคิดแบบรวมหมู่อยู่ก็จะไม่สามารถพัฒนาทางเศษฐกิจได้ แต่ควรมีความสัมพันธ์แบบปัจเจกชนที่มีเสรีภาพ และจำเป็นต้องสร้างสังคมแบบสมัยใหม่นี้ขึ้นมา

ทฤษฎีความเจริญเติบโตของ Rostow จึงเน้นว่าเมื่อเศรษฐกิจพัฒนาไปในระดับหนึ่งนั้น ราคาสินค้าจะลดลง และรายได้ของคนจะมีมากกว่าที่พื้นฐานควรจะเป็น ซึ่งจะทำให้คนนำเงินส่วนนี้ไปใช้เพื่อแสวงหาความสุขบนความหมายของปัจเจก เช่น การหาความสุขด้วยการชมศิลปะที่ต้องมองถึงความงามของศิลปะนั้นด้วยตนเอง ด้วยความเชื่อบนฐานความสุขของปัจเจกชนนี้ จึงทำให้ Rostow ได้ประณามลักษณะสังคมประเพณีอย่างมากและเสนอไว้ด้วยว่าจำเป็นที่จะต้องทำลายสังคมประเพณีนี้ลง

วิธีคิดของกลุ่มเจริญเติบโตนี้เน้นลักษณะของสังคมที่ว่าท้ายที่สุดแล้วคือ สังคมบริโภคที่เน้นความสุขสมบูรณ์อยู่ที่การบริโภค ซึ่งในลักษณะของสังคมเช่นนี้จะไม่ใช่สังคมที่มีความคิดแบบรวมหมู่ หรือ Collective Idea แบบสังคมประเพณี

โดยท้ายที่สุด Rostow ก็นำสิ่งเหล่านี้มาอธิบายถึงทฤษฎีของเขา คือ เรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ว่าเป็น “ความจำเริญทางเศรษฐกิจตามลำดับขั้น” โดยแบ่งสังคมออกเป็น 5 ขั้น คือ

๑.สังคมโบราณ (Traditional Society)
๒.ขั้นเตรียมการ (The Precondition for Take Off Stage)
๓.ขั้นทะยาน (Take Off)
๔.ขั้นเจริญ (Drive to Maturity)
๕.ขั้นอุดมโภคา (The age of high mass consumption)

สังคมโบราณ

ในแต่ละขั้นจะมีลักษณะที่แตกต่างกัน คือ ในสองขั้นแรกนั้นมีความสำคัญ โดยขั้นแรกหรือขั้นสังคมโบราณนี้ Rostow เห็นว่าต้องทำลายลง เพราะเป็นขั้นที่ขาดความรู้และเทคโนโลยีในระดับนิวตัน โดยในสังคมโบราณนี้จะมีความสัมพันธ์ในสังคมที่มีลำดับขั้นมาก สถานะของคนที่มีมาตั้งแต่กำเนิดและมีความสัมพันธ์ค่อนข้างมาก แม้ว่าในโครงสร้างการผลิตจะมีขีดขั้นจำกัด แต่ก็มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เหมือนกัน แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ได้มีพลังที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงได้ในทั้งหมด โดยแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างการผลิต เช่นการเพาะปลูก แต่ก็มีลักษณะคงเดิมที่ไม่มีการนำเทคโนโลยีมา

ใช้ โดยถือว่าเป็นขั้นที่ต่ำกว่าระบบนิวตันที่มีลักษณะที่เป้ฯเทคโนโลยี โดยในสังคมโบราณนี้จะใช้เครื่องมือกลไกที่หยาบและใช้แรงงานเป็นหลัก

ขั้นเตรียมการ

สังคมเตรียมการเพื่อหลุดพ้นของสังคมโบราณ เป็นช่วงปลายของยุโรปในความคิดของ Rostow โดยสังคมในช่วงนี้ได้เริ่มมีการนำวิทยาศาสตร์มาใช้ทั้งในด้านการเกษตรและอุตสาหกรรม สังคมในขั้นนี้มีลักษณะเด่น คือ มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจไปอย่างกว้างขวาง มีการขยายตัวทางด้านระบบอาณานิคม ที่ประเทศต่างๆที่อยู่ในขั้นสังคมโบราณสามารถพัฒนาอุตสาหกรรมได้มากขึ้น โดยมีค่านิยมใหม่เกิดขึ้นด้วยเช่นการแสวงหากำไร นำเอากำไรนั้นมาลงทุน ซึ่งจะทำให้มีชีวิตที่ดีขึ้น หรือการให้ความสำคัญแก่การศึกษาแบบใหม่ ทำให้การศึกษาแบบใหม่มีความหมายมากขึ้น

สังคมเตรียมการนี้จะเกิดความสำนึกของความรักชาติ เกียรติภูมิของชาติ ซึ่งถือว่าเป็นขั้นของการสร้างเงื่อนไข อันจะนำไปสู่ขั้นทะยานต่อไป

ในขั้นนี้เริ่มมีสำนึกเกี่ยวกับเกียรติภูมิของชาติ มีสำนึกของความเป็นชาติ มีจินตนาการเกี่ยวกับชาติขึ้นมา Rostow มองว่าหน่วยการผลิตแบบสังคมสมัยใหม่ที่มีการแบ่งงานกันทำ การเคารพศักยภาพของคนได้มีการเริ่มต้นเกิดขึ้นในสังคมขั้นเตรียมการนี้ แต่ลักษณะของการผลิตแบบโบราณก็ยังคงมีอยู่แม้ว่าจะเกิดลักษณะของสังคมสมัยใหม่ขึ้นแล้วก็ตาม

ขั้นทะยานขึ้น

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นที่มีความสำคัญในความคิดของ Rostow โดยเขามองว่าสิ่งกีดขวางแบบเก่า ไม่ว่าจะเป็นวิธีคิด การปฏิบัติแบบเก่าได้ทลายลง อุตสาหกรรมการผลิตมีเพิ่มมากขึ้น ภาคการเกษตรก็ผลิตเพื่อขายมากขึ้น ความเจริญเติบโตในด้านการเกษตรที่จะนำมาซึ่งฐานรองรับความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรม

งานของ Rostow มีลักษณะที่เน้นว่า ขั้นทะยานขึ้นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นโดยระบบเศรษฐกิจที่จะก่อตั้งท่ามกลางการเกิดขึ้นของขั้นนี้ แต่จำเป็นต้องมีการควบคุมทางการเมืองของบุคคลหรือคณะบุคคลเพื่อให้เกิดขั้นนี้ขึ้นมา นอกจากนี้ Rostow ยังบอกอีกว่าในขั้นนี้ประเทศต่างๆ จำเป็นต้องใช้ทุนจากต่างประเทศเข้ามาเพื่อใช้สร้างอุตสาหกรรมด้วย สิ่งที่ต้องตระหนักก็คือ เมื่อ Rostow บอกว่า การที่จะสามารถทะยานขึ้นได้นั้น

จะต้องมีกลุ่มบุคคลที่มีความสามารถทางการเมืองเป็นตัวกำหนดการเกิดขึ้นด้วยเพื่อให้การเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้โดยสะดวกขึ้น เช่นมีทุนจากต่างประเทศเข้ามาง่ายขึ้น มีการเปลี่ยนแปลงทางการเกษตรที่มีการนำเทคโนโลยีระดับสูงมาใช้ โดย Rostow เห็นว่าจะต้องมีขึ้นเตรียมการมารองรับในแง่ของสำนึกความเป็นชาติ

ในขั้นทะยานนี้จะเน้นการให้ความสำคัญแก่กลุ่มบุคคลอย่างมาก โดย Rostow เห็นว่ากลุ่มบุคคลที่ทำการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นนั้นควรจะต้องทำอย่างไร

ขั้นเจริญ (the Drive to Maturity Stage)

Rostow บอกว่าด้านหนึ่งมีการผลิตทางอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่องและมีการผลิตซ้ำ มีการลงทุนซึ่งด้านนี้มีประมาณร้อยละ 10-20 ของรายได้ประชาชาติ อุตสาหกรรมใหม่ๆ มีการขยายตัวมากขึ้นและเริ่มขยายเป็นอุตสาหรรมส่งออก คือ เดิมในขั้นเจริญนั้น Rostow บอกว่ามีการขยายตัวเพื่อทดแทนการนำเข้า เป็นการผลิตเพื่อส่งออกให้มากขึ้น เช่น การผลิตรถยนต์ และการสร้างทางรถไฟในสหรัฐอเมริกา ที่จะเป็นการกระตุ้นให้เกิดการผลิตในส่วนอื่นๆมากขึ้น เช่นการผลิตรถยนต์นั้น การผลิตส่วนอื่นๆเช่นการผลิตเหล็ก ชิ้นส่วนต่างๆของรถยนต์ ต้องมีการผลิตน้ำมันหรือนำเข้าน้ำมัน เป็นต้นด้วยซึ่งด้วยกระบวนการเช่นนี้จะนำไปสู่กระบวนการผลิตที่ต่อเนื่อง โดยทฤษฎีการเจริญเติบโตทางอุตสาหกรรมวางอยู่บนพื้นฐานที่ว่าเมื่อผลิตอย่างหนึ่งจะนำไปสู่การผลิตอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งจะมีลักษณะเป็นลูกโซ่ต่อเนื่องกันไป

ขั้นอุดมโภคา (สังคมบริโภคมวลชน)

ขั้นนี้จะเริ่มกลับไปสู่สังคมบริโภคที่เน้นการบริโภคของมวลชนให้มากขึ้น โดย Rostow บอกว่ารายได้ต่อหัวของคนจะสูงกว่าความจำเป็นพื้นฐาน คือ เมื่อคนรวยมากขึ้นก็จะซื้ออะไรก็ได้ นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์ด้านอุตสาหกรรมจะถูกลงเมื่อเทียบกับรายได้ประชาติ เช่นรถยนต์ในสหรัอเมริกา คือรถยนต์นั้นในการผลิตครั้งแรกๆ จะมีอัตราต่อคันสูง แต่เมื่อมีการผลิตที่ต่อเนื่องจะเป็นผลที่ทำให้มีราคาที่ถูกลงและเมื่อรถยนต์มีราคาที่ถูกลงก็จะทำให้รายได้ต่อหัวมากขึ้น และยังนำมาซึ่งการเดินทางด้วยรถยนต์มากขึ้น มีรายได้ที่สามารถนำมาสร้างบ้านที่อยู่อาศัยได้ คนงานในเมืองก็จะมีความเข้มแข็งมากขึ้นจากการมีรายได้ต่อหัวมากขึ้น และนอกจากนี้เงินในตลาดก็จะสูงขึ้นทำให้รัฐมีเงินมากขึ้น อันจะนำไปสู่การนำเอ่เงินที่มีมากขึ้นมาเป็นสวัสดิการให้แก่คนในสังคมต่อไป

กล่าวโดยสรุปในความคิดทฤษฎีการเจริฐเติบโตของ Rostow ได้ดังนี้ คือ

- มีการขยายการผลิตของอุตสาหกรรมมากขึ้น ในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงการผลิตแบบเกษตรดั้งเดิมมาเป็นการผลิตทางการเกษตรแบบใหม่ คือเป็นการผลิตเพื่อขายมากขึ้น

- มีการเน้ความเป็นปัจเจกชน หรือปัจเจกบุคคล ให้เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจเพื่อทำให้ดำเนินการไปได้ในแต่ละขั้นขจองสังคม
- ในประเทศเล็กๆนั้น การเจริญเติบโตในแต่ละสังคมนั้นจำเป็นจะต้องพึ่งพิงทุนจากต่างชาติ

แม้ว่าทฤษฎีการเจริฐเติบโตของ Rostow จะขยายตัวออกไปอย่างกว้างตามอิทธิพลของประเทศสหรัฐอเมริกา แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อได้ดำเนินแผนการพัฒนาเศรษฐกินในประเทศต่างๆไประยะหนึ่ง ก็พบว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในประเทศนั้นๆไม่ได้เป็นไปอย่างที่ทำนายไว้ จึงทำให้เกิดการสร้างความรู้ชุดใหม่เพื่อธิบายว่าทำไมยังคงมีความยากจนและมีความด้อยพัฒนาอยู่ ที่เด่นชัดและมีพลังทางวิชาการ ได้แก่ ทฤษฎีการพึ่งพิง หรือ ทฤษฎีพึ่งภาร์

กรอบคิดเรื่องความด้อยพัฒนา (Underdevelopment)

ทฤษฎีพึ่งพิง หรือทฤษฎีพึ่งภาร์ เป็นกรอบความคิดที่จะอธิบายว่าทำไมการพัฒนาตามแนวคิดทฤษฎีความเจริญเติบโตจึงไม่ประสบผลสำเร็จ ทฤษฎีพึ่งพิงนี้มีจุดเริ่มต้นในละตินอเมริกาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งในช่วงหลังสงครามโลกครั้งนั้นในหลายประเทศได้มีเอกราชและเป็นอิสระจึงทำให้มีการพัฒนาตัวเอง โดยทางด้านประเทศอุตสาหกรรมก็จะใช้ทฤษฎีการเจริญเติบโตของ Rostow และในละตินอเมริกาก็ใช้ทฤษฎีนี้เช่นกัน แต่พอถึงจุดหนึ่งกลุ่มนักศึกษาปัญญาชนก็เห็นว่าทฤษฎีนี้ใช้ไม่ได้ โดยมีความเห็นว่าคนในสังคมไม่สามารถพัฒนาสังคมไปถึงขั้นสุดท้ายคือสังคมอุดมโภคาได้ จึงทำให้กลุ่มปัญญาชนเหล่านี้เขียนทฤษฎีพึ่งพิงนี้ขึ้นมาแทน

ทฤษฎีพึ่งพิงหรือพึ่งภาร์นี้ ผู้ที่ให้นิยามของทฤษฎีและสภาวะของการพึ่งพิงนี้ได้ชัดเจนที่สุดคือ Theotonio Dos Santos [72] ซึ่งได้บอกว่าการพึ่งพิงนี้หมายถึง สถานการณ์ทางเศรษฐกิจของประเทศหนึ่งๆ ที่ถูกกำหนดโดยตรงจากพัฒนาการและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศอื่นๆ ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของสองประเทศหรือของหลายประเทศจะปรากฏออกมาในรูปแบบที่ว่าบางประเทศสามารถขยายและพึ่งตัวเองในทางเศรษฐกิจได้ แต่ในประเทศประเทศส่วนใหญ่ทั่วไปแล้วไม่สามารถพึ่งตัวเองได้ตามลำพัง แต่จะต้องอาศัยกลุ่มประเทศอื่นที่มีอิทธิพลและมีฐานะทางเศรษบกิจที่เหนือกว่าเทศของตน

---

72 Theotonio Dos Santos,The Structure of Dependence,The American Economic Review ,Vol 60,No 2 P 231-236.

นักวิชาการที่ศึกษาและใช้กรอมความทฤษฎีพึงพิงนี้แบ่งออกเป็นได้เป็นหลายกลุ่ม การแบ่งกลุ่มนี้ ก็มีทั้งการแบ่งโดยการมองว่าเป็นการใช้ทฤษฎีมาร์กซิสต์หรือไม่ หรือ นักวิชาการบางกลุ่มก็แบ่งตามการจำแนกวิธีการของการคิดวิคราะห์ ซึ่งในความหลากหลายนี้มีความสอดคล้องกันอยู่ในนิยามของทฤษฎีพึ่งพิงตามที่ได้กล่าวมา ซึ่งโดยภาพรวมแล้วการแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

๑.กลุ่มชาตินิยม หรือกลุ่มปฏิรูปนิยม หรือกลุ่ม Conservative หรือ Original of the Copy เป็นกลุ่มที่ปรับปรุงหรือพัฒนาทฤษฎีของตนมาจากฐานของทฤษฎีของ Rostow ซึ่งในกลุ่มนี้ส่วนหนึ่งตัวทฤษฎีได้มีการลอกแบบมาจากทฤษฎีของ Rostow กลุ่มชาตินิยมนี้มีผู้นำของกลุ่มอยู่ที่ E.C.L.A.(Economic Commision on Latin America) ซึ่ง E.C.L.A. นี้คือกลุ่มคณะกรรมการเศรษฐกิจของละตินอเมริกาในสหประชาชาติ (United Nations Economic Commision on Latin America) กล่าวคือเป็นกลุ่มที่ทางสหประชาชาติตั้งขึ้นมาเพื่อศึกษาถึงเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศอเมริกา ในกลุ่มชาตินิยมนี้มีผู้นำของกลุ่มคือ Raul Prebisch

๒.กลุ่มการพัฒนาของความด้อยพัฒนา (Development of Underdevelopment) หรือบางทีกลุ่มนี้ถูกเรียกว่ากลุ่ม RADICAL หรือ MAXIST (แต่ไม่ใช่เป็น MAXIST) โดยกลุ่มนี้มีผู้นำกลุ่มคือ Andre Gunder Frank กลุ่มการพัฒนาของความด้อยพัฒนานี้ยังเป็นกลุ่มที่ยังมองแนวทางปฏิวัติตามแนวคิดมาร์กซิสต์

๓.กลุ่มพึ่งพิงใหม่ (The New Dependency) กลุ่มนี้มี Theotonio Dos Santos เป็นผู้นำของกลุ่ม

๔.กลุ่มการพึ่งพิงของการพัฒนา หรือกลุ่มการพึ่งพิงพัฒนาที่ร่วมกัน (The Associated Dependent or Capitalism) กลุ่มนี้มีผู้นำที่สำคัญคือ Fernando Henrique Cardoso

ทั้ง ๔ กลุ่มของทฤษฎีพึ่งพิงหรือพึงภาร์ (Denpendency) นี้มีความแตกต่างกันในระดับของการมองและแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในละตินอเมริกา

กลุ่มที่ 1 กลุ่มชาตินิยม หรือกลุ่มปฏิรูปนิยม หรือกลุ่มอนุรักษ์นิยม กลุ่มที่หนึ่งนี้บางครั้งจะถูกกลุ่มที่สองคือกลุ่มการพัฒนาของความด้อยพัฒนาเรียกว่า The Original of the Copy กลุ่มชาตินิยมนี้ได้เริ่มเสนอความคิดขึ้นราวทศวรรษที่ 1960 คือในช่วงหลังจากที่ละตินอเมริกาได้เข้ามาสัมพันธ์กับโลกตะวันตกใน

สมัยการล่าอาณานิคมจนถึงช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง สภาพเศรษฐกิจของละตินอเมริกาไม่ได้มีการพัฒนาหรือขยับเข้าใกล้มาตรฐานที่กลุ่มแนวคิดของ Rostow ที่ได้เสนอไว้เลย จนเมื่อราวทศวรรษที่ 1960 ก็ได้เกิดการเสนอความคิดตามทฤษฎีของกลุ่มชาตินิยมขึ้นมา

ในช่วงทศวรรษ 1960 ได้เกิดมีปรากฏการณ์หนี้สินในต่างประเทศเป็นจำนวนมากมายในกลุ่มประเทศละตินอเมริกา เป็นผลให้องค์การสหประชาชาติได้จัดตั้งคณะกรรมาธิการเศรษฐกิจของละตินอเมริกาหรือ E.C.L.A. .ขึ้นเพื่อศึกษาถึงปัญหาและได้เสนอแนวคิดของกลุ่มตนขึ้นมา คือ E.C.L.A. MANIFESTO ซึ่งมีสาระสำคัญของคำประกาศคือ ละติอเมริกานั้นไม่สามารถจะพัฒนาทางเศรษฐกิจเนื่องมาจากว่าการพัฒนาของกลุ่มละตินอเมริกานั้นวางอยู่บานความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศศูนย์(Center) กับประเทศวงนอก (Periphery) – กลุ่มแรกที่พูดถึง

ในความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศระหว่างประเทศศูนย์กับประเทศวงนอก (Center and Periphery) นี้คือ ในความสัมพันธ์รูปแบบนี้ ประเทศศูนย์จะมีความสัมพันธ์ที่ได้เปรียบทางการค้ามากกว่าประเทศวงนอกตลอดเวลา และบนความได้เปรียบนี้ ได้ทำให้ละตินอเมริกาไม่สามารถพัฒนาประเทศให้เป็นไปตามทฤษฎีการเจริญเติบโตของ Rostow ที่ได้เสนอไว้ได้ (คำว่า Center and Periphery นี้เริ่มใช้โดยกลุ่ม E.C.L.A. และต่อมาได้มีการนำไปใช้ในกลุ่มพึ่งพิงใหม่ (Dependency) และในกลุ่มอื่นๆในระบบโลกอีกด้วย)

เมื่อ E.C.L.A. มีความเห็นว่ากลุ่มละตินอเมริกาไม่สามารถพัฒนาได้ เพราะประเทศศูนย์กลางมักได้เปรียบทางการค้าอยู่ตลอดเวลานี้ ตัวอย่างเช่น ประเทศศูนย์ส่งสินค้าประเภทอุตสาหกรรม หรือสินค้าประเภททุนเข้ามาในละตินอเมริกา และละตินอเมริกาจะส่งสินถ้าประเภทปฐมภูมิกลับไปยังประเทศศูนย์ แต่อย่างไรก็ตามในตลาดโลกนั้น สินค้าประเภทปฐมภูมิมีแนวโน้มที่จะมีราคาที่ลดต่ำลงตลอดเวลา ส่วนสินค้าประเภทอุตสาหกรรมกลับมีแนวโน้มของราคาที่สูงขึ้นอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงหนทางที่ประเทศศูนย์สามารถได้เปรียบทางการค้าอยู่

กลุ่ม E.C.L.A. ได้เสนอวิธีแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจของละตินอเมริกาที่วางอยู่บนฐานความสัมพันธ์ดังกล่าวมานี้ โดยวิธีการแก้ไขปัญหามีอยู่ 3 วิธีคือ

1. วิธีแรก คือ แกนกลางของความคิดที่จะแก้ไขปัญหานี้มีอยู่ว่า มองว่าละติอเมริกาต้องพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า (ISI) ซึ่งมาตรฐานการผลิตด้านอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้านี้เป็นมาตรการที่ใช้กันทั้งละตินอเมริกาและประเทศโลกที่สามโดยทั่วไป โดยการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้านั้นมีมาตรการที่สำคัญ คือให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนในประเทศ

และตั้งกำแพงภาษีซึ่งเป็นภาษีที่เก็บจากผู้นำเข้าสินค้าในอัตราที่สูง เพื่อให้พวกต่างชาติที่เข้ามาลงทุนนี้มีตลาดที่แน่นอน ซึ่งจะมีผลให้พวกที่ซื้อ ไม่สามารถจะทำอะไรได้ เพราะต้องจ่ายภาษีในอัตรที่สูงมาก เช่นการนำเข้ารถยนต์ในประเทศไทยก็อยู่ในกรณีนี้เช่นกัน ซึ่งการกระทำดังนี้เป็นไปเพื่อต้องการป้องกันสินค้าในประเทศด้วยการตั้งกำแพงภาษีในอัตราที่สูงและนอกจากนี้ยังมีมาตรการที่คุ้มครองสินค้าอุตสาหกรรมอย่างสูงด้วย ซึ่งเมื่อมีลักษณะเช่นนี้แล้ว ด้านหนึ่งจะมีผลต่อการเน้นบทบาทของรัฐ

รัฐที่ดำรงตัวเองให้สินค้าต่างๆ สามารถเข้ามาได้ง่ายนั้น บทบาทของรัฐที่จะทำให้อุตสาหกรรมภายในประเทศจึงไม่มี เมื่อจะทำการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมนั้นจะต้องใช้ทั้งอำนาจรัฐและเงินของรัฐ และจะต้องมีมาตรการที่จะทำให้อุตสาหกรรมนั้นเติบโตได้ เช่น ในประเทศไทยมี BOI ซึ่งมีหน้าที่ในการหาทุนเพื่อให้อุตสาหกรรมเจริญเติบโตในไทยได้ เช่นในสมัยของ จอมพลสฤษดิ์ ธระรัชต์ ที่ได้นำเอาส่วนเกินของภาคการเกษตรกรรมมาใช้เพื่อสนับสนุนในด้านอุตสาหกรรมให้มีการเจริญเติบโตมากขึ้น เป็นต้น เมื่อเป็นดังนี้แล้วรัฐจะเป็นส่วนที่มีบทบ่าทในการพัมฯด้านอุตสาหกรรม ซึ่งก็แล้วแต่ว่ารัฐจะมีการเน้นบทบาททางด้านอุตสาหกรรมมากน้อยแค่ไหน

จากแนวคิดของการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทกแทนการนำเข้าและเน้นบทบาทของรัฐที่จะมีบทบาทในการพัฒนานี้จะมีผลต่อรัฐบาลเผด็จการทางทหารคือ รัฐที่เน้นนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้านี้จะไม่สามารถปล่อยให้กลุ่มอื่นกลุ่มใด รวมทั้งสหภาพแรงงาน กรรมการหรือกลุ่มอื่น ๆ มีมีผลต่อการพัฒนาอุตสาหกรรม และรัฐจะพยายามปกป้องคุ้มครองอุตสาหกรรมเป็นอย่างมาก ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว รัฐบาลเผด็จการทางทหารจะต้องพยายามทำให้ทุกอย่างในประเทศเรียบร้อยเพื่อให้มีเงินทุนของต่างประเทศเข้ามา

2. วิธีการแก้ไขปัญหาวิธีที่สอง ก็คือ การเน้นการค้าในกลุ่มของประเทศละตินอเมริกาเอง โดยทาง E.C.L.A. เสนอให้ทางละตินอเมริกาเป็นเขตกลุ่มการค้าและมีการเน้นการค้าภายในกลุ่มมากขึ้น นอกจากนี้แนวคิดในการแก้ไขปัญหาในแนวทางที่สองนี้ยังได้ข้อเสนอให้มีการแลกเปลี่ยนภายในภูมิภาคอีกด้วย โดยเมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็จะส่งผลให้แก่กลุ่มประเทศการค้าที่มีการเน้นการค้าภายในประเทศกลุ่มนี้ คือ การค้านี้จะมีพลังในการต่อรองกับกลุ่มการค้าอื่น หรือกับประเทศอื่น (สินค้าประเภทอุตสาหกรรมที่ผลิตโดยกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมใหม่ เช่น ในประเทศไทนนั้นจะสามารถขายได้ในวงจำกัดเท่านั้น)

การเน้นการค้าด้วยการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มการค้านี้ เป็นการนำสินค้าที่ผลิตได้ในคุณภาพต่ำ ซึ่งจะเป็นการเน้นการสะสมทุนภายในภูมิภาคเอง โดยทาง E.C.L.A. หวังว่าการกระทำเช่นนี้จะเป็นเหตุที่ทำให้อุตสาหกรรมเติบโตขึ้นได้

3. วิธีแก้วิธีสุดท้ายนี้ทาง E.C.L.A. ได้เสนอว่า ควรจะมีการรวมกลุ่มกันของผู้ผลิตสินค้าประเภทเดียวกัน และใช้วิธีการรวมกลุ่มกันนี้เป็นเครื่องมือในการต่อรองกับตลาด

ดังนั้น จากลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ทำให้กลุ่มชาตินิยมหรือกลุ่มปฏิรูปนิยมนี้ถูกเรียกว่า The Original of the Copy ทั้งนี้ก็เพราะแนวคิดของกลุ่มนี้มีความคล้ายคลึงกับทฤษฎีการเจริญเติบโตของ Rostow อยู่มาก ที่ว่ามีการเน้นการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม การเน้นการลงทุนจากต่างประเทศ และการเน้นอำนาจของรัฐที่จะเข้ามามีบทบาททางด้านอุตสาหกรรม ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้เป็นแนวคิดที่ได้มีการขยายตัวอย่างมากในกลุ่มประเทศละตินอเมริกาและประเทศโลกที่สาม โดยที่สามารถกระทำสำเร็จคือ การเน้นการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการรำเข้าที่เน้นการลงทุนจากต่างประเทศ โดยมีรัฐเป็นผู้มีบทบาทในการควบคุม ซึ่งในท้ายที่สุดแล้ว แนวคิดนี้ก็ไม่อาจเป็นจริงขึ้นมาได้เลย กล่าวคือ แม้ในกลุ่มละตินอเมริกาจะมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจขึ้นมาได้ แต่ก็มีการจำกัดวงอยู่แค่ในคนบางกลุ่มเท่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงเป็นผลให้กลุ่มแนวคิดชาตินิยม หรือกลุ่มของ Dos Santos ซึ่งเป็นผู้นำของกลุ่มพึ่งพิงใหม่ และกลุ่มการพึ่งพิงแบบพัฒนาที่มี Cordoso เป็นผู้นำความคิดของกลุ่มวิจารณ์

จากความล้มเหลวของการใช้แนวคิดของกลุ่มชาตินิยมหรือกลุ่มปฏิรูปนิยทในการพัฒนานี้จะเห็นได้จากตัวอย่างเช่น บราซิล ซึ่งเป็นประเทศที่มีอุตสาหกรรมหนักพัฒนาอย่างมาก เช่น การผลิตอาวุธ การผลิตเครื่องจักร หรือเครื่องกลหนัก ซึ่งผลประโยชน์ที่ได้จากการผลิตอุตสาหกรรมนี้จะตกอยู่ที่คนบางกลุ่มเท่านั้น โดยคนในสังคมส่วนใหญ่ยังคงมีฐานะยากจนอยู่นั่นเอง (สินค้าอุตสาหกรรมหนักเหล่านี้ ประเทศโลกที่สามมักมีการสั่งซื้อ เช่น รถถังที่ขายดีในประเทศโลกที่สามมาจากจีนและประเทศบราซิล)

ตัวอย่างของประเทศบราซิลนี้เป็นตัวอย่างของประเทศที่มีการพัฒนาการทางด้านอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้าซึ่งกระทำได้ไม่ดีเท่าใดนัก ซึ่งเป็นผลให้สินค้าอุตสาหกรรมที่ผลิตนั้นสามารถขายได้เฉพาะในกลุ่มประเทศเดียวกันเท่านั้นเช่นประเทศจีน หรือประเทศบราซิล

จากการพัฒนาอุตสาหกรรมเช่นนี้ในละตินอเมริกาทำให้มีคนกลุ่มเดียวที่ได้รับผลประโยชน์ของการพัมนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า เช่น ในประเทศไทยนั้นกลุ่มที่ได้ผลประโยชน์ก็มักจะเป็นกลุ่มของนายทุนนักธุรกิจ ที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มของธนาคารทั้งหลายซึ่งจะมีการสัมพันธ์กันในทุน อัน

เป็นให้มีการจำกัดกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์โดยกลุ่มอื่นโดยส่วนใหญ่จะไม่รับผลประโยชน์ เช่น ชาวนาเองก็จะต้องเสียภาษีเพื่อนำไปสนับสนุนคนกลุ่มนี้ เช่น ภาษีพรีเมียม (Premium) ข้าว หรือแม้แต่ผลผลิตทางการเกษตรอื่นๆ โดยคนที่กุมอำนาจรัฐก็จะอยู่ในกลุ่มของนายทุนธุรกิจที่ได้รับผลประโยชน์นี้เช่นกัน ซึ่งจะเป็นการผูกขาดอำนาจของรัฐและเศรษฐกิจให้อยู่ในวงจำกัดอยู่ในเฉพาะกลุ่มเท่านั้น

กลุ่มที่ 2 กลุ่มการพัฒนาของความด้อยพัฒนา (Development of Underdevelopment) หรืออาจเรียกว่ากลุ่ม RADICAL or MAXIST โดยกลุ่มนี้มีผู้นำทางความคิดของกลุ่มคือ FRANK

FRANK เป็นผู้เสนอว่า เมืองแม่ที่ได้เข้ามาสัมพันธ์กับประเทศในภูมิภาคอื่นๆ คือทั้งละตินอเมริกาและประเทศโลกที่สามนี้เองทำให้เกิดการด้อยพัฒนาขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเมืองแม่มีความสัมพันธ์มากขึ้นก็จะยิ่งทำให้เกิดการด้อยพัฒนาในภูมิภาคนั้นๆ มากขึ้นตามไปด้วย ตัวอย่างเช่นประเทศจีนและอินเดียนั้นเมื่อก่อนการเผชิญหน้ากับอังกฤษ และภายหลังต้องตกเป็นอาณานิคมในกรณีของอินเดียนั้น ก่อนหน้าประเทศทั้งสองไม่ได้เป็นประเทศที่ด้อยพัฒนา คือยังมีเทคโนโลยีภายในประเทศอยู่ในระดับหนึ่งแต่เมื่อเข้าไปสัมพันธ์กับเมืองแม่ คือประเทศอังกฤษนั้น ทำให้ทั้งสอลประเทศตกอยู่ในฐานะของประเทศด้อยพัฒนาไป

จากข้อเสนอของ FRANK ที่กล่าวมานั้น จึงทำให้เป็นการปฏิเสธทฤษฎีการเจริญเติบโตของ Rostow และปฏิเสธแนวคิดของกลุ่มชาตินิยม หรือกลุ่มปฏิรู)นิยมที่ E.C.L.A. ได้เสนอแนวคิดไว้ โดย FRANK มองว่าทฤษฎีและแนวคิดทั้งสองประการนั้นมีการมองสังคมในลักษณะที่เป็นเส้นเดียวกันหมด โดย FRANK แย้งว่าลักษณะเช่นนี้เป็นไปไม่ได้ โดยเขาได้ยกตัวอย่างเช่น ตามทฤษฎีการเจริญเติบโตของ Rostow ที่มองว่าทฤษฎีของเขานั้นสามารถนำไปใช้ได้ทั่วโลก แต่ FRANK แย้งว่าลักษณะนี้เป็นไปไม่ได้ ทั้งนี้เพราะในแต่ละภมิภาค แต่ละประเทศมีความแตกต่างกันอยู่ โดยประเทศด้อยพัฒนานั้นไม่สามารถพัฒนาประเทศของตนได้เพราะถูกเมืองแม่ดูดซับผลผลิตไปหมด

นอกจากนี้ FRANK ยังประณามทฤษฎีการเจริญเติบโตของ Rostow และแนวคิดของ E.C.L.A. โดยบอกว่าการมองและเสนอความคิดเห็ฯของทั้งสองกลุ่มนี้เป็นการมองที่ไม่เห็นถึงความแตกต่างทางภูมิศาสตร์ของแต่ละพื้นที่ (คือนอกเหนือจากจะประนามว่าสองกลุ่มนี้มองสังคมเป็ฯเส้นเดียวแล้ว) และยังประณามต่อไปอีกว่าสาระของทฤษฎีและแนวคิดที่เน้นการเข้ามาลงทุนของต่างชาติ ที่จะต้องมีเงินลงทุนจากต่างประเทศเข้ามานั้น FRANK มองว่าการเข้ามาลงทุนของต่างชาติเป็นการเข้ามาที่ไม่ได้ช่วยเหลือ แต่เข้ามาเพื่อกอบโกยและดูดซับผลผลิตส่วนเกินไป

การะบวนการที่เข้าไปสัมพันธ์กับประเทศที่พัฒนาแล้ว โดยการเข้ามาลงทุนของประเทศเหล่านี้ จะทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมขึ้น คือจะมีการซ้อนกันอยู่ในผลประโยชน์ โดยประเทศแม่จะได้รับผลประโยชน์จากเมืองลูก และประเทศลูกเองก็จะมี Sector หนึ่งที่จะได้รับผลประโยชน์จากอีก sector หนึ่ง เช่น เขาบอกว่า เมืองจะดูดซับผลประโยชน์จากชนบทเข้ามา

ขั้นตอนสุดท้ายของทฤษฎีการเจริญเติบโตที่เกิดขึ้นในสังคมตะวันตก ทั้งนี้ก็เพราะประเทศเหล่านี้เข้ามาดูดซับเอาส่วนเกินไปจากประเทศลูกที่ได้เข้ามาสัมพันธ์ด้วย คือในขั้นสุดท้ายที่เป็นสังคมในขั้นอุดมโภคา ที่รัฐสามารถให้สวัสดิการสังคม สามารถออกกฎหมายประกันสังคมได้ ด้วยเหตุผลว่า สิ่งเหล่านี้สามารถมีได้ด้วยเงินทองที่เหลือพอที่จะสร้างสวัสดิการแก่สังคมได้ ซึ่งเงินเหล่านี้นั้น ประเทศในสังคมตะวันตกก็มีได้ด้วยการขูดรีดและดูดซับจากเมืองลูก ซึ่งจากวงจรเช่นนี้จึงทำให้ประเทศเมืองแม่ ได้เปรียบเมืองลูก

การนำเสนอแนวคิดและมุมมองเช่นนี้ของ FRANK จึงทำให้เขามองเห็นถึงวิธีการแก้ปัญหาของความด้อยพัฒนาของละตินอเมริกาและประเทศโลกที่สามว่า ประเทศในภูมิภาคเหล่านี้ไม่ต้องมาสัมพันธ์กับเมืองแม่ ดดยการตัดขาดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ และการพัฒนาประเทศของตนด้วยการพึ่งตนเอง

ดังที่กล่าวมาแล้ว สังคมไทยก็มีความคิดคล้ายกับที่ FRANK ได้เสนอแนวคิดประณามทฤษฎีการเจริญเติบโตที่ว่าตามทฤษฎีนี้ มีแนวทางการพัฒนาที่มีลักษณะเป็นแนวทางเดียว โดยเมื่อนึกถึงการเจริญเติบโตแล้ว ก็มักจะนึกถึงทางด้านอุตสาหกรรมหรือการลงทุน ซึ่งเป็นลักษณะของแนวคิดที่มีการพัฒนาไปในแนวทางเดียว ที่มุ่งเน้นการพัฒนาไปยังความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมตามแบบอย่างของตะวันตก ในขณะเดียวกันกับที่มีความเชื่อว่าแนวทางของการพัฒฯมีหลายแนวทาง ซึ่งถ้าหากทำไม่ได้แล้วก็จะไม่มีการตรวจสอบ แต่ในประเทศโลกที่สามนั้น มักคิดว่าแนวทางในการพัฒนาทางการเกษตรไม่ได้มีอยู่ ซึ่งคนชนชั้นกลางมักจะถูกครอบงำโดยแนวคิดดังที่ว่านี้ อันจะทำให้มีลักษณะเป็นมนุษย์เงินเดือน

ตามที่ FRANK ได้ประณามทฤษฎีการเจริญเติบโตตามที่กล่าวมานั้น เขาได้เสนอแนวทางการแก้ไขตามความคิดของเขาเองว่าต้องตัดขาดประเทศจากระบบเศรษฐกิจของโลกนั้น เช่น พม่าที่พยายามคิดและสร้างอุตสาหกรรมเพื่อเลี้ยงตัวเอง แต่ในที่สุดแล้วประเทศพม่าเองก็ไม่สามารถทำได้ ทั้งนี้เป็นเพราะทุกสิ่งจะสถิตอยู่กับที่ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่ากลุ่มประเทศนั้นไม่สามารถตัดขาดความสัมพันธ์ของตนกับระบบของโลกให้ขาดจากกันได้

กลุ่มที่ 3 กลุ่มพึ่งพิงใหม่ (The New Dependency) ในกลุ่มนี้มี Dos Santos เป็นผู้นำทางความคิดของกลุ่ม

Dos Santos เริ่มมีความคิดที่จะเสนอทฤษฎีนี้ ภายหลังจากที่ FRANK และคนอื่นๆได้เสนอทฤษฎีของตนออกมาแล้ว แต่อย่างไรก็ตาม Dos Santos เองก็เป็นผู้ให้คำนิยามของการพึ่งพิงได้ดีที่สุด และกลุ่มอื่นทุกกลุ่มได้หันมาใช้คำนิยามของการพึ่งพิงของเขาทั้งหมดโดย Santos เป็นผู้ที่เข้าใจทฤษฎีของการพึ่งพิงนี้ได้ค่อนข้างมาก และชัดเจนกว่าคนในกลุ่มอื่นๆ

การที่คนเราสามารถให้คำนิยามสิ่งใดๆได้อย่างชัดเจนนั้นหมายความว่าเข้าใจในสิ่งนั้นๆอย่างแท้จริง ซึ่งในข้อนี้คนไทยโดยทั่วไปมักจะไม่สามารถทำความเข้าใจในคำจำกัดความของคำนั้นๆ ได้อย่างแท้จริง จึงเป็นเหตุให้ไม่สามารถเข้าใจได้ดี ตวามที่กล่าวมานี้เป็นความต้องการที่ชี้ให้เห็นว่า Dos Santos นั้นมีความเข้าใจในทฤษฎีพึ่งพิงมากที่สุด ซึ่งเป็นความแปลกอย่างหนึ่ง ทั้งนี้เพราะ Dos Santos เองได้เริ่มต้นเสาะหาคำนิยามของทฤษฎีนี้ทีหลังผู้นำในกลุ่มทฤษฎีอื่นๆ

Dos Santos ได้วิจารณ์ FRANK เอาไว้ โดยเขามองว่า Frank เข้าใจผิดในทฤษฎีของการด้อนพัฒนา (ซึ่งสิ่งนี้ Dos Santos มองว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด) โดยการที่ FRANK มองว่าภาวะของความด้อยพัฒนานั้นเกิดขึ้นเนื่องมาจากความสัมพันธ์กับส่วนแกนหรือเมืองแม่ เช่น การที่ละตินอเมริกาด้อยพัฒนานั้น เป็นเพราะละตินอมเริกาเองไปสัมพันธ์กับส่วนแกน เช่นประเทศสหรัฐอเมริกา ดังนี้เป็นต้น โดยที่ FRANK เองไม่ได้ทำความเข้าใจว่า ประเทศที่เป็นส่วนแกนนั้น หรือแม้แต่สาระสำคัญที่ FRANK ใช่นั้นมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรบ้าง แต่ FRANK กลับพูดโดยรวมๆว่าส่วนนี้คือความสัมพันธ์ที่มีอยู่ระหว่างกันนี้เป็นตัวกำหนดความด้อยพัฒนา ซึ่ง Dos Santos มองว่าจุดนี้เป็นข้อด้อยของทฤษฎีความด้อยพัฒนาของ FRANK เอง

จากการที่ FRANK ได้เสนอว่าประเทศต่างๆเหล่านี้อาจจะไม่ใช่ประเทศด้อยพัฒนาหรือ Underdevelopment แต่เกิดจากความด้อยพัฒนาขึ้นในประเทศได้นั้นก็เพราะไปมีความสัมพันธ์กับประเทศส่วนแกนต่างหาก แต่ถึงอย่างไรก็ตาม งานเสนอของ Frank เองก็ไม่ได้อธิบายว่าประเทศส่วนแกนเหล่านี้ในแต่ละสมัยเป็นอย่างไร คือเพียงแค่อธิบายว่าประเทศส่วนแกนเหล่านี้ได้ดูดซับเอาส่วนเกินของประเทศที่ไปสัมพันธ์ด้วยอย่างไรเท่านั้น โดย FRANK เองก็ไม่ได้พยายามทำความเข้าใจต่อสิ่งเหล่านี้เลย เพียงแต่เขาให้ข้อสรุปจากส่วนทั้งหมดว่า ประเทศนั้นดูดซับส่วนเกินไปอย่างไร มีความสัมพันธ์ในเชิงได้เปรียบอย่างไร เช่น ในช่วงแรกที่สหรัฐอเมริกาเริ่มสะสมทุน สหรัฐฯเองจะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศในกลุ่มละตินอเมริกาในรูปแบบหนึ่ง แต่เมื่อสหรัฯสามารถพัฒนาเทคโนโลยีให้มีความก้าวหน้าเพิ่มมากขึ้นได้สำเร็จแล้ว สหรัฐฯจะมีความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศละตินอเมริกาในอีกรูแบบหนึ่งแทน

นอกจากนี้ Dos Santos ได้วิพากษ์ว่าการที่ FRANK ไม่ยายามที่จะทำความเข้าใจในจุดดังกล่าวนี้แล้ว ท้ายที่สุดเขาจะไม่สามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับความเปลี่ยนแปลงของละตินอเมริกาไปด้วย โดยการที่ละตินอเมริกาต้องเผชิญหน้ากับสิ่งใดๆ หรือสถานการณ์ใดๆ ในต่างเวลากันแล้ว ก็จะทำให้เกิดความไม่เข้าใจต่อละตินอเมริกาไป

Dos Santos ยังได้วิพากษ์แนวทางแก้ไขของ FRANK เอาไว้จากคำกล่าวว่า การหยุดภาวะความด้อยพัฒนาที่ดีขึ้นได้นั้น จะต้องตัดความสัมพันธ์กับประเทศส่วนแกนเสียโดยการตัดความสัมพันธ์นี้จะมีผลให้ละตินอเมริกามสามารถพัฒนาตนเองได้ Dos Santos บอกว่าทางเดียวที่จะทำให้ละตินอเมริกาสามารถพัฒนาตนเองให้หลุดพ้นจากสภาพความด้อยพัฒนาได้นั้น ก็ด้วยการที่ละตินอเมริกาเองจะต้องมีความสัมพันธ์และติดต่อกับประเทศส่วนแกน

ปัญหาเรื่องการสะสมทุนซึ่งเป็นปัญหาแกนกลางของกลุ่มนักคิดกลุ่มนี้ เพราะ การที่รัฐบาลจะสามารถมีเงินเพื่อนำมาพัฒนาส่วนต่างๆในประเทศได้นั้น ปัญหาที่สำคัญจะมีผลกระทบกระเทือนต่อประเทศในโลกที่สามคือ การสะสมทุน โดยเกิดความตระหนักว่าประเทศโลกที่สามจะนำเงินที่มีการสะสมทุนนั้นมาพัฒนาในประเทศของตน โดยจากการที่ FRANK บอกว่าการจะหยุดยั้งสภาพความด้อยพัฒนาได้ก็ด้วยการตัดสัมพันธ์กับประเทศส่วนแกนนั้น Dos Santos บอกว่าไม่สามรถกระทำได้ เพราะว่าหากทำเช่นนั้นแล้ว ละตินอเมริกาจะไม่มีเงินที่จะเข้ามาเป็นการสะสมทุนจากประเทศส่วนแกน แต่กลุ่มของ FRANK ตอบโต้ว่าการสะสมทุนนั้นสามารถทำการสะสมได้ภายในประเทศของตนเอง เช่นประเทศจีน ที่มีการปิดประเทศของและทำการสะสมทุนจากภายในประเทศตนเองได้ แต่อย่างไรก็ตามในประเทศโลกที่สามนั้น การสะสมทุนจะมีอัตราการออมที่ค่อนข้างต่ำ ทั้งนี้เพราะว่าเงินไม่เป็นที่แพร่หลาย โดยส่วนหนึ่งจะต้องมีการนำมาใช้ ดังนั้น เมื่อเกิดสภาวะที่เงินออมต่ำก็จะทำให้ไม่มีเงินมาใช้จ่ายบริโภค คนที่จะเข้ามาแสวงหาผลกำไรเพื่อแปรเปลี่ยนเป็นเงินทุนต่อไปจึงไม่มี และการที่รัฐจะนำเงินไปสะสมทุนต่อไปก็จะไม่มีตามไปด้วย ซึ่งสิ่งนี้เป้นภาพรวมที่เกิดขึ้นนี้เป็นภาพรวมโดยทั่วไปในประเทศโลกที่สาม

การสะสมทุนหรือ Accumulatiom นั้นมีแนวทางหนึ่งที่ใช้เป็นวิธีการสะสมทุนคือการใช้อำนาจของรัฐในการขูดรีด และสะสมในสิ่งที่จะสามารถเปลี่ยนแปลงเป็นเงินได้ทั้งหมด ตัวอย่างเช่น แรงงานหรือผลผลิต เป็นต้น เช่นถ้าหากชาวนาทำนา ได้ผลผลิตเป็นเท่าไหร่ รัฐบาลก็จะนำผลผลิตและเงินนั้นไปหมดหมด แล้วจะนำสิ่งเหล่านี้ไปแจกจ่ายให้แก่ชาวนาในส่วนหนึ่ง โดยส่วนเกินที่ได้นั้นรัฐจะนำไปแปรเปลี่ยนเป็นการสะสมทุน โดยจะมีการสะสมทุนผ่านแรงงานที่จะทำให้เกิดผลิตผล โดยทุกสิ่งทุกอย่างสามารถแปรเปลี่ยนได้ด้วยอำนาจรัฐ ซึงการบวนการนี้ในบางประเทศสามารถก่อให้เกิดการสะสมทุนอย่างสัมฤทธิ์ผลมาแล้ว เช่นในประเทศโซเวียตรัสเซีย ที่มีกระบวนการนี้อย่างเพียงพอที่จะทำให้ประเทศนี้สามารถสร้างระเบิดนิวเคลียร์ได้ หรือแม้แต่ประเทศจีนที่สามารถสร้างแสนยานุภาพทางอาวุธสงครามได้ในระดับหนึ่ง

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการโต้กลับเช่นนี้ Dos Santos เองก็ไม่ทำการวิพากษ์กลับ ทั้งนี้เป็นเพราะคงไม่มีประเทศใดต้องการให้ปรเทศของตนปกครองตามแบบประเทศจีน หรือโซเวียตรัสเซียเพราะการขูดรีดโดยรัฐนั้นมีตั้งแต่การขูดรีดที่ดินทำกิน แรงงานหรือผลผลิตต่างๆ ซึ่งการสะสมทุนในรูปแบบเช่นนี้คงไม่มีประเทศใดต้องการให้มีลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้น เพื่อใช้เป็นกระบวนการสะสมทุนภายในประเทศ โดยประเทศคอมมิวนิสต์นั้นไม่สามารถที่จะสะสมทุนภายในประเทศของตนเองได้นอกจากวิธีการดังกล่าวนี้เท่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ประเทศคอมมิวนิสต์หลายๆประเทศได้ล้มเลิกระบอบการปกครองนี้ลง โดยประเทศคอมมิวนิสต์เหล่านี้เมื่อได้เกิดการแข่งขันกันขึ้น รัฐก็จะทำการขูดรีดภายในประเทศของตนเองเพื่อนำเอาส่วนที่ขูดรีดได้นั้นมาสะสมทุน ทั้งนี้เพราะไม่สามารถนำเงินทุนที่จะเป็นการสะสมทุนจากต่างประเทศเข้ามาได้นั่นเอง เช่นในโซเวียตรัสเซียเองที่สามารถขูดรีดได้จากประเทศของตนส่วนหนึ่ง และยิ่งสามารถมีเงินทุนส่วนเกินอีกส่วนหนึ่งที่เข้ามาจากประเทศในกลุ่มยุโรปตะวันออกด้วย แต่ในขณะที่จีนไม่สามารถกระทำได้ จึงมีการขูดรีดเฉพาะในประเทศของตนเท่านั้น

สาระสำคัญของการพึ่งพาของ Dos Santos นั้นคือ ไม่สามารถที่จะตัดความสัมพันธ์กับประเทศส่วนแกนได้ ทั้งนี้เพราะเป็นหนทางเดียวที่จะสามารถมีเงินทุนสะสมและสามารถพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าขึ้นมาได้

Dos Santos ได้จำแนกขั้นตอนการพึ่งพิงเป็น 3 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

1. การพึ่งพิงแบบเก่า คือการพึ่งพิงแบบอาณานิคม ซึ่งจะมีลักษณะเด่นอยู่คือ การจะมีการใช้อำนาจทางการเมืองเข้าไปขูดรีดโดยตรง กล่าวคือ การใช้อำนาจทางการเมืองเข้าไปขูดรีดทรัพยากร ผลผลิตหรือวัตถุดิบต่างๆ จากเมืองลูกกลับสู่เมืองแม่ ซึ่งการขูดรีดในลักษณะนี้มักจะเป็นไปในรูปแบบของสิ่งของทั้งสิ้น

2. ขั้นตอนของการพึ่งพิงทางการเงินและการอุตสาหกรรม คือ การที่เมืองแม่เริ่มมีการลงทุนในลักษณะของบรรษัทข้ามชาติที่เริ่มจ้นจากการนำเงินของบรรษัทไปลงทุนโดยการขูดรีดนั้นเปลี่ยนไปจากการขูดรีดวัตถุดิบ กลับกลายเป็นขูดรีดแรงงานในราคาถูก และยังมีการขูดรีดในรูปแบบทางการค้าหรือการเงินด้วย ซึ่งในรูปแบบนี้เป็นลักษณะที่ E.C.L.A. ได้เสนอไว้สำหรับขั้นของการพึ่งพิงในช่วงนี้ ระบบการปกครองประเทศในกลุ่มละตินอเมริกานั้นมักจะอยู่ในรูปแบบของระบอบเผด็จการทางทหารทั้งสิ้น

3. ขั้นนี้เป็นขั้นตอนของสมัยใหม่ ที่การเปลี่ยนแปลงจะเริ่มเข้าสู่รูปแบบของการพึ่งพิงแบบใหม่ ซึ่งจะเรียกว่าเป็นการเปลี่ยนผ่านไปสู่การพึ่งพิงแบบใหม่ กล่าวคือ เป็นการพึ่งพิงทางเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดย Dos Santos ได้เสนอว่า การแปรเปลี่ยนไปสู่การพึ่งพิงแนวใหม่นี้เป็นการเปลี่ยนผ่าน ทั้งนี้เพราะยังไม่ได้มีความเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นทางการพึ่งพิงอย่างแท้จริง ซึ่งหมายความว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงทั้งหมด แต่ยังมีความสัมพันธ์กันอยู่ ยังต้องมีการพึ่งพิงทางด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ของเมืองลูกจากเมืองแม่อยู่ โดยอุตสาหกรรมต่างๆ ในเมืองลูกจะมีการพัฒนาไปได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังต้องมีการพึ่งพิงเทคโนโลยีต่างๆจากเมืองแม่ ซึ่งการทำความเข้าใจในขั้นนี้มีความสำคัญ เพราะถ้าหากสามารถเข้าใจลักษณะเช่นนี้ของประเทศสหรัฐอเมริกาแล้ว ก็จะสามารถเข้าใจและรู้ว่าควรจะทำอย่างไรเพื่อเป็นการขูดรีดในแต่ละแบบที่กล่าวมา

สาระสำคัญที่ Dos Santos เสนอก็คือ การพยายามทำความเข้าใจลักษณะของการพึ่งพิงและถ้าหากมีความเข้าใจแล้ว การพึ่งพาความสัมพันธ์กับต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศส่วนแกนที่ต้องมีนั้น สิ่งที่ทำได้ (ที่ละตินอเมริกาต้องทำ) ก็คือ การเน้นบทบาทของรัฐให้มีส่วนสำคัญในการบีบบังคับประเทศส่วนแกนและกลุ่มของบรรษัทข้ามชาติที่มีอยู่ในช่วงนั้น ให้มีการเปลี่ยนผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่ โดย Santos เชื่อว่าเทคโนโลยีนั้นสามารถส่งผ่านกันได้ (Transfers Technology) โดย Santos เองก็เรียกร้องให้รัฐทำหน้าที่นี้ ซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญมากในการพัฒนา

กระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างเมืองแม่ในฐานะที่เป็นประเทศส่วนแกน และเมืองลูกในลักษณะของการมีกระบวนการส่งผ่านทางเทคโนโลยีนี้ ไม่สามารถที่จะเป็นไปได้ โดนเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่เทคโนโลยีสมัยใหม่นั้นได้มีการซอยย่อยขั้นตอนของการทำงานอย่างมาก และยังมีการแบ่งแยกลักษณะของขั้นตอนทางเทคโนโลยีไปยังแหล่งต่างๆ ในแต่ละแห่ง ซึ่งในแต่ละแห่งนั้นก็ไม่ทราบว่าเทคโนโลยที่มีการซอยแบ่งไปนั้นเป็นส่วนใด และไปอยู่ในส่วนใด ตัวอย่างเช่น ประเทศไทยที่ถ้าหากจะทำการสร้างเครื่องคอมพิวเตอร์ขึ้นมาก็ต้องรอให้ประเทศสหรัฐอเมริกาสร้างขึ้นมาก่อน แล้วจึงจะถอดชิ้นส่วนเหล่านั้นดูและสร้างไปตามแบบอย่างนั้น ซึ่งในลักษณะดังกล่าวนี้ก็เป็นไปในรูปแบบที่ไม่สามารถส่งผ่านทางเทคโนโลยีทางการผลิตได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่มีการซอยย่อยขั้นตอนการผลิตเทคโนโลยีที่มีแนวโน้มมากขึ้น ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้แล้วความคิดที่จะให้มีกระบวนการส่งผ่านเทคโนโลยีจึงไม่สารมารถกระทำได้เลย นอกจากการส่งผ่านเทคโนโลยีในบางกรณี เช่นการสร้างเทคโนโลยีบางอน่างที่มีการส่งผ่านมานยังประเทศโลกที่สามนั้น ประเทศส่วนแกนเองก็หวังเพียงว่าอาศัยแรงงานราคาถูกเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติแล้วไม่ได้มีการส่งผ่านเทคโนโลยีอย่างแท้จริงเลย

นอกจากนี้แล้ว อีกประเด็นหนึ่งที่ Santos ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมาก คือ กลุ่มการพัฒนาของความด้อยศักยภาพที่มี Frank เป็นผู้นำของกลุ่มนั้น Frank บอกว่าตามทฤษฎีของ Santos เพียงแต่พยายามที่จะทำความเข้าใจประเทศส่วนแกนหรือเมืองแม่ที่เป็นกลุ่มที่ให้การพึ่งพิงเท่านั้น แต่เขาไม่ได้เสนอแนวทางแก้ไขในสิ่งที่เกิดขึ้น (สิ่งที่ Santos เสนอไว้เป็นแนวทางมีเพียงอย่างเดียวคือ ได้เสนอให้มีการเน้นบทบาทของรัฐที่การบีบบังคับให้มีการส่งผ่านทางเทคโนโลยี และมีการคุ้มครองเทคโนโลยีที่มีการส่งผ่านเข้ามานั้นในประเทศ แต่อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอนี้ของเขาในทางปฏิบัติแล้วไม่สามารถกระทำได้อย่างแท้จริง)

กลุ่มที่ 4 <u>กลุ่มพึงพิงแบบพัฒนา หรือการพึ่งพิงพัฒนาร่วมกัน (Associated Dependent - Capitalism)</u> ในกลุ่มที่ 4 นี้มีผู้นำของกลุ่มที่สำคัญคือ Cardoso ได้แย้งว่า การที่จะนำทฤษฎีในทฤษฎีหนึ่งจัดตั้งขึ้นมาแล้วนำไปอธิบายลักษณะของประเทศต่าง ๆ นั้นทำไม่ได้ ทั้งนี้ เพราะในแต่ละประเทศของละตินอเมริกันนั้น มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะอยู่มากโดยจะต้องมองและพิจารณาถึงสถานะของพึ่งพิงในสถานะหนึ่งๆ ด้วย ด้วยการพิจารณาในช่วงหนึ่งๆ นั้นมีการพึ่งพาหรือไม่ และจากการพึ่งพานั้นส่งผลอย่างไรต่อประเทศด้อยพัฒนานั้น ๆ

จากลักษณะความคิดของ Cardoso เช่นนี้ส่งผลให้งานของเขามีลักษณะที่นำเอาความเฉพาะของแต่ละประเทศมาพิจารณา และท้ายที่สุดงานชิ้นเอกและมีความสำคัญมากที่สุดของเขาอยู่ที่ Brazil โดย Cardoso มีจุดประสงค์หลักที่จะใช้ประเทศบราซิล เป็นประเทศตัวอย่างที่จะนำมาอธิบายถึงความเป็น NIC หรือ ประเทสอุตสาหกรรมใหม่ ของกลุ่มประเทศในละตินอเมริกา ทั้งนี้ก็ ด้วยเหตุผลที่ว่าประเทศบราซิลนั้นเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ เป็นกลุ่มแรกของละตินอเมริกา

นอกจากนี้งานของ Carsodo นั้น ในงานด้านหนึ่งของเขา อาจถือได้ว่าเป็นงานประวัติศาสตร์ของการพัฒนาของการพัฒนามากกว่าจะพูดถึงเฉพาะทฤษฎีการพึ่งพิงเท่านั้น

Carsodo ได้ปฏิเสธทฤษฎีการพึ่งพิงที่มีก่อนหน้านี้ที่มักเน้นถึงพลังจากภายนอก ซึ่งก็คือพลังของระบบทุนนิยมที่ว่าโลกเป็นตัวกำหนดความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่ Carsodo เสนอว่าการงอมในลักษณะเช่นนี้ทำไม่ได้ (ทฤษฎีก่อนหน้าที่ Carsodo จะเสนอความคิดของเขานั้นมักจะเสนอว่า อำนาจจากภายนอกจะมีผลต่อภายใน โดยให้ความสำคัญแก่หลังงานจากภายนอกมากกว่าพลังจากภายใน และมักจะไม่ให้ความสำคัญแก่ภายในเลย) จากการเสนอของ Carsodo นั้นเขาได้บอกว่า ถ้าหากจะมองโดยให้ความสำคัญแก่อำนาจภายนอกแล้วนั้น จะทำให้ละเลยสิ่งสำคัยไป ทั้งนี้เพราะประเทศในละตินอเมิรกานั้นมีความแตกต่างกัน โยจะมีความแตกต่างกันไปในการพัฒนาประเทศของประเทศด้อยพัฒนานั้นจะมีลักษณะเฉพาะและแตกต่างกันไป Carsodo ยังได้ปฏิเสธพลังจากภายนอกที่จะเข้ามามีผลต่อภายในด้วย

จากงานของ Carsodo นั้นเขาได้พยายามมองถึงการปฏิสัมพันธ์ของปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในว่ามีลักษระอย่างไรในประเทศนั้นๆ โดยที่ปัจจัยภายนอกนั้นเขาจะเน้นพัฒนาการของระบบทุนนิยมในลักษณะที่จะไม่มองระบบทุนนิยมโลกสถิตย์ซึ่งหมายถึงการนำระบบทุนนิยมนี้มาใช้อธิบายลชักษณะของประเทศต่างๆได้ทั่วโลก แต่เขาจะมองถึงการมีความเปลี่ยนแปลงภายในตัวอยู่ค่อนข้างมาก กล่าวคือ สมัยแรกๆนั้น ปัจจัยภายนอกที่เข้ามานั้นอาจเป็นการใช้พลังดิบในการนำวัตถุดิบที่ต้องการจากประเทศนั้นๆ แต่ต่อมาในสมัยนั้น ลักษณะดังกล่าวจะกลับกลายเป็นการที่ชาวละตินอเมริกาปลูกพืชเฉพาะอย่างส่งยังเมืองแม่แทนและใหม่ที่สุด คือ ในปัจจุบันพัฒนาการของระบบทุนนิยมโลกที่มีการแบ่งงานกันทำใหม่ในระดับโลก ซึ่ง Cordoso ได้พยายามเสนองานที่อธิบายถึงพัฒนาแบบพึ่งพาในรูปแบบหนึ่งขึ้นมา

การพัฒนานี้มีมาตั้งแต่ปีค.ศ. 1950 -1960 โดยมีการเปลี่ยนฐานการพัฒนาของประเทศส่วนแกนซึ่งก็คือ การที่ประเทศส่วนแกนผลิตอุตสาหกรรมหลักแล้วส่งไปขายยังกลุ่มของประเทศที่ยู่ในกลุ่มของการพึ่งพิงและจะรับเอาวัตถุดิบจากประเทศเหล่านี้ไป แต่ต่อมาในสมัยหลังประเทศส่วนแกนเหล่านี้ได้ปิดการผลิตอุตสาหกรรมหนักและซอยย่อยเป็นส่วนๆแทน แล้วนำเอาส่วนซอยย่อยส่งไปให้ในแต่ละประเทศพัฒนาการผลิตตามแบบนี้ และในแต่ละประเทศเองก็จะสามารถใช้การพัฒนาตามรูปแบบนี้ได้ ประเทศส่วนแกนก็จะกันไปพัฒนาสินค้าของตนในรูปแบบของสินค้าที่มีความไฮเทคขึ้นเรื่อยๆแทน คือสินค้าที่ไม่สร้างมลภาวะ มีการจ้างงานน้อย และใช้คนที่มีความสามารถสูงแทน โดยที่จะไม่จ้างกรรมกรมาทำงานเพราะจะเสียต้นทุนการผลิตสูง ดังนั้นจึงได้โอนการผลิตสินค้าที่ยังมีลักษณะเช่นนี้ไปสู่ประเทศอื่นแทน ซึ่งจะทำให้ลักษณะที่เรียกว่า บรรษัทข้ามชาติขึ้น

Cardoso ได้บอกว่าจะเกิดลักษณะของการมีการแบ่งงานกันทำในระดับโลกขึ้น ซึ่งในลักษณะเช่นนี้จะส่งผลต่อปัจจัยภายในด้วย ซึ่ง Cardoso เองจะให้ความสำคัญแก่บรรษัทข้ามชาติค่อนข้างมาก

นอกจากพลังงานภายนอกหรือปัจจัยภายนอกที่เกิดขึ้นแล้ว ปัจจัยถายในซึ่ง Cardoso ให้ความสำคัญก็เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญ คือ พลวัตของคนภายในชาติเอง อันจะถือได้ว่าเป็นปัจจัยภายในที่เกิดขึ้น พลวัตของคนในชาตินั้นคือ ความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของคนกลุ่มต่างๆ โดยสิ่งที่ Cordosa ชี้ให้เห็นคือความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงภายในมีส่วนสำคัญในการจะส่งผลต่อการกำหนดประเทศหนึ่งๆว่าจะอยู่ในสถานะไหน คือจะเป็นประเทศด้อยพัฒนาหรือไม่ โดยในช่วงแรกของการพัฒนาเพื่อให้เป็นไปในรูปแบบของเมืองแม่ที่เป็นลักษณะที่เกิดขึ้น คือ การที่เมืองแม่จะดูดซับเอาสินค้าที่เป็นวัตถุดิบไปจากเมืองลูกและสินค้าที่ถือได้ว่าเป็นสินค้าวัตถุดิบ ของกลุ่มประเทศละตินอเมริกาในช่วงแรก คือผลผลิตทางการเกษตร

จากลักษณะดังกล่าวนี้ ที่มีการดูดซับส่วนเกินจากผลผลิตทางการเกษตรจากประเทศละตินอเมริกาของเมืองแม่นี้ กลุ่มคนข้างในประเทศที่ได้รับผลประโยชน์ที่วางอยู่บนรูปแบบการค้านี้ คือกลุ่มของเจ้าของ

ที่ดินซึ่งจะเป็นกลุ่มคนที่สามารถดึงแรงงานจากส่วนอื่นๆมาผลิตพืชเฉพาะอย่างในพื้นที่การเกษตรของคน แล้วนำไปส่งขายจึงทำให้กลุ่มนี้มีอำนาจต่อรองและสามารถเลือกตั้งอะไรก็ได้ โดยในช่วงนี้นั้น กลุ่มของนายทุนต่างชาติที่มีบทบาทในการพัฒนาอุตสาหกรรมตกเป็นเบี้ยล่าง และไม่มีพลังทางการเมืองที่ต่อรองได้มากเท่ากลุ่มของเจ้าของที่ดิน ซึ่งกลุ่มของเจ้าของที่ดินนี้จะเป็นกลุ่มที่มีอำนาจดั้งเดิมต่อมา ไม่ใช่กลุ่มคนใหม่ที่เกิดขึ้นภายหลัง แต่จะเป็นกลุ่มคนเก่าที่สืบทอดการมีทรัพย์สินมาแต่เดิม แต่ต่อมาในช่วงของการพัฒนาการต่อมา ได้เกิดกลุ่มนายทุนท้องถิ่นที่ได้พัฒนาต่อมาเป็นนายทุนต่างชาติที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มแรงงานกรรมกร ซึ่งจะทำให้คนในกลุ่มใหม่นี้มีผลประโยชน์มากขึ้นโดยจะทำให้เกิดเป็นพลวัติภายในที่จะตอบรับปัจจัยภายนอกที่เข้ามา ซึ่งลักษระดังกล่าวนี้ เป็นรูปแบบของการปรับตัวเพื่อตอบรับปัจจันภายนอกของกลุ่ม ภายในประเทศที่จะมีพัฒนาตัวเองเพื่อให้ตอบรับปัจจัยภายนอกที่เข้าได้หรือไม่

Cordoso ได้หยิบยกประเด็นอีกประเด็นหนึ่งขึ้นมา หลังจากที่เขาได้มุ่งเน้นที่จะอธิบายถึงความเป็นพลวัตของภายในนี้ โดย Cordosa ได้บอกว่าข้ออ่อนของทฤษฎีที่ไม่สามารถสะสมทุนได้ด้วยตัวเอง แต่มีความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพากลุ่มประเทศแกน ซึ่งเมื่อมีลักษณะเช่นนี้แล้วจะทำให้กลุ่มประเทศละตินอเมริกาไม่มีการพัฒนาการอะไร แต่จากการที่ Cordosa บอกว่าความสำคัญอีกส่วนหนึ่งคือ จากภายในมีพลวัตอยู่นั้นคือมีการสะสมทุนอยู่ภายในกลุ่มของเจ้าที่ดินตลอดมา ซึ่งเป็นกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์จากที่ดิน และแสวงหาผลประโยชน์จากกลุ่มแรงงาน แต่กลุ่มเจ้าที่ดินนี้ก็ไม่ได้ใช้ทุนในการผลิตทางการเกษตรในทางอุตสาหกรรม แต่จะใช้ในทางการเกษตรต่อไป เพราะการผลิตทางการเกษตรมีตลาดที่จะรองรับแน่นอนอยู่แล้ว แต่อย่างไรก็ตาม Cordoso บอกว่าในด้านหนึ่งมีการสะสมทุนจากกลุ่มภายใน คือ กลุ่มเจ้าที่ดินแต่คนกลุ่มนี้ก็ไม่ได้ใช้ทุนนี้ไปในการพัฒนาประเทศในรูปแบบที่ถูกต้อง กล่าวคือ มีการใช้ทุนในการพัฒนาประเทศที่ผิดไป

ด้วยการพิจารณาจาก 2 ปัจจัยนี้ของ Cordoso ทำให้เขามองว่าในด้านหนึ่งที่ประเทศละตินอเมริกามีการสะสมทุนแบบนี้ และยังได้มีการเกิดขึ้นของพลวัตภายใน ทำให้ด้านหนึ่งจึงจำเป็นต้องมีปัจจัยภายนอกเข้ามา ซึ่งก็คือบรรษัทข้ามชาตินั่นเองที่จะมีส่วนที่ทำให้เกิดมีการพัฒนาขึ้นในประเทศนั้นๆ โดยในความคิดของ Cordoso นั้นเขาจะมองบรรษัทข้ามชาติในแง่ค่อนข้างดี โดยมองว่าทุนอุตสาหกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงหลังนั้นทำให้ประเทศที่เคยตกอยู่ใต้รูปแบบของการสะสมทุนแบบเก่าที่มีผลประโยชน์ สามารถเปลี่ยนไปและยังสามารถนำมาใช้พัฒนาประเทศได้

บรรษัทข้ามชาติตามความคิดของ Cordoso นั้นสามารถพัฒนาตนเองขึ้น และยังจะสามารถนำประเทศก้าวหน้าต่อไป โดยบรรษัทข้ามชาตินี้จะผลักเจ้าที่ดินออกไป และจะดึงคนจากภาคเกษตรกรรมมาเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมแทน จากกระบวนการเช่นนี้ Cordoso จึงปฏิเสธทฤษฎีพึ่งพิงที่ว่า ความด้อยพัฒนาและการพัฒนามีลักษณะที่เป็นสองหน้าของเหรียญ หมายความว่าประเทศพัฒนาและประเทศพัฒนา

ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ โดยเขาบอกว่าความด้อยพัฒนาเกิดจากการพัฒนา โดยให้เหตุผลว่า การพัฒนานั้นได้ไปดูดซับเอาทรัพยากรของประเทศด้อยพัฒนาไป ดังเช่นที่ FRANK ซึ่งเป็นผู้นำของกลุ่มการพัฒนาของความด้อยพัฒนาได้บอกว่า ประเทศไม่สามารถพัฒนาได้นั้น ไม่ได้หมายความว่าจะด้อยพัฒนา แต่ที่เกิดลักษณะของความด้อยพัฒนาขึ้นนั้นก็เพราะเข้าไปสัมพันธ์กับประเทศที่พัฒนาแล้วนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม Cordoso ได้ปฏิเสธความคิดของ FRANK ข้างต้น และได้บอกว่าประเทศละตินอเมริกามีการพัฒนาได้โดยการเปิดช่องของการลงทุน แต่เป็นการพัฒนาแบบพึ่งพิง คือ มีการพึ่งพิงบรรษัทข้ามชาติต่างๆ (เช่น กรณีของ ซีพี ซึ่งเป็นบรรษัทข้ามชาติที่มีความสัมพันธ์กับบริษัทอาร์เบอร์ เอเคอร์ ซึ่งอยู่ที่ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยลักษณะนี้เป็นการหาทุนของบรรษัทข้ามชาติที่ได้เข้ามาสอนเทคนิคต่างๆ แก่ ซีพี โดยขบวนการบรรษัทข้ามชาตินี้ได้ผลักดันและในท้ายที่สุดก็จะทำให้เกิดการไม่มีชาติขึ้น คือทุกชาติจะรวมกันหมด และทุกแห่งที่มีการลงทุนจะกลายเป็นบ้านทั้งหมด โดยทุนนี้ในท้ายที่สุดชาติใดในบรรษัทข้ามชาติที่เข้ามาลงทุน เช่น ซีพีที่มีการพัฒนาเป็นบรรษัทข้ามชาติหลังจากของอาร์เบอร์ เอเคอร์ ที่ภายหลังได้เข้าร่วมกัน และต่อมาซีพีก็กลายเป็นบรรษัทข้ามชาติและได้ไปลงทุนข้ามชาติยังประเทศจีน ซึ่งบรรษัทข้ามชาตินี้จะมีส่วนในการควบคุมทุกส่วนของประเทศ)

จากขบวนการของบรรษัทข้ามชาตินี้ที่ Cordoso จะมีทัศนะและให้ความสำคัญในแง่ดี โดยด้านหนึ่งเขามองถึงความสำคัญของบรรษัทข้ามชาติเหล่านี้ที่จะมีส่วนในการนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ และนำการเงินเข้ามายังประเทศ แต่ Cordoso ก็ยังมองถึงความสำคัญของรัฐที่มีความจำเป็นที่จะต้องจัดการกับความสัมพันธ์เหล่านี้ โดยรัฐจะมีหน้าที่ที่จะควบคุมดูแล เพื่อให้เกิดการส่งผ่านเทคโนโลยี และเกิดการพัฒนาโดยรวมและมีรายได้ที่เพิ่มมากขึ้นด้วย จากจุดนี้แสดงให้เห็นว่า Cordoso เองก็ยังพิจารณาและให้ความสำคัญแก่บทบาทของรัฐอยู่

ประเด็นสำคัญที่ Cordoso ได้รับการยกย่องจากกลุ่มประเทศโลกเสรีก็คือ การที่เขาได้เปิดโอกาสแก่หนทางที่จะแก้ไขปัญหาของประเทศละตินอเมริกาที่ได้เอื้อประโยชน์ให้แก่ประเทศโลกเสรีด้วย ด้วยเหตุนี้ทำให้ทฤษฎีการพึ่งพิงของ Cordoso ได้รับการกล่าวขวัญอย่างมาก

ประเทศด้อยพัฒนาแบบพัฒนา ของกลุ่มทฤษฎีการพึ่งพิงตามแบบ FRANK นั้นจะผลักภาระด้านการศึกษาให้แก่รัฐทั้งหมด ซึ่งจากเหตุนี้มักมีผลทำให้กลุ่มเอกชนบ่นเสมอว่า การรับนักศึกษาจากระบบการศึกษาเหล่านี้เข้าทำงานกับตนนั้น มักจะเกิดปัญหาโดยฝ่ายเอกชนนั้นจะได้พยายามที่จะตั้งมหาวิทยาลัยเป็นของตนเองเพื่อจะผลิตบุคลากรให้แก่บริษัทของตนต่อไป

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่เป็นปัจจัยหลักในการสร้าง “ การพัฒนาและด้อยพัฒนา” ในกลุ่มประเทศโลกที่สาม โดยเฉพาะกลุ่มประเทศในแถบทวีปลาตินอเมริกา มีคุณูปการที่สำคัญที่ทำให้เข้าใจได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่หนึ่งๆนั้นจำเป็นต้องพิจารณาให้ครบทุกมิติ

การปรับใช้ทฤษฎีพึ่งพิงหรือพึ่งภาร์กับสังคมไทยในช่วงทศวรรษ ๒๕๒๐ มีไม่น้อย แต่ข้อจำกัดของกรอบทฤษฎีนี้มองสภาวของสังคมที่ได้ต้องเป็นฝ่ายพึ่งพาไปแล้วมีลักษณะสถิต แม้ว่านักคิดจำนวนมากในกลุ่มนี้พยายามที่จะแสวงหาทางออกจากสภาวะการพึ่งพา แต่ก็ไม่ได้สนใจที่จะทำให้เห็นพลวัตรภายในของความเปลี่ยนแปลงภายในสังคมที่ตอบรับและปรับตัวรับกับสภาวะที่ต้องพึ่งพิง

กรอบคิดทฤษฎีพึ่งพิงหรือพึ่งภาร์นี้จึงมีพลังในการอธิบายได้ในช่วงเวลาไม่นานนักและจำกัดอยู่ในกลุ่มประเทศลาตินอเมริกาที่มีสภาวะการพึ่งพิงมายาวนานกว่ากลุ่มประเทศในภูมิภาคอื่นๆของโลก เช่น ในสังคมไทยก็ได้มีการปรับเปลี่ยน “ชนบท” ที่แม้ว่าจะมีลักษณะของการพึ่งพิงอยู่แต่ก็มีพลังของการขับเคลื่อนจากกลุ่มสังคมข้างล่างอยู่ ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ด้วยเหตุที่กรอบคิดทฤษฎีนี้ไม่มีพลังเพียงพอในการอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกได้ ซึ่งต่อมากจึงทำให้มีความพยายามอธิบายการพึ่งพิงหรือการพึ่งภาร์นี้ในมิติอื่นๆ ที่สำคัญ ได้แก่ การเกิดขึ้นของทฤษฎีระบบโลก

<u>ระบบโลก</u>

Wallerstein ได้รับอิทธิพลจาก Annales School Mark Bloch และ Brodel ซึ่งเป็นกลุ่มของนักประวัติศาสตร์ที่คิดเรื่องของบริบททั้งหมดที่ได้มีความพยายามจะแย้งการศึกษาประวัติศาสตร์ในก่อนหน้านี้ที่ให้ความสำคัญแก่การศึกษาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ในก่อนหน้านี้ ที่ให้ความสำคัญแก่การศึกษาเหตุการณ์ทางประวัตศาสตร์ โดยทางสำนัก Annales or Annales School ได้บอกว่า การอธิบายเช่นนี้ของการศึกษาประวัติศาสตร์แบบเก่านั้นผิด โดยการที่จะอธิบายได้นั้นจะต้องอธิบายถึงบริบททั้งหมด คือ จะต้องสนใจทั้งการเมือง เศรษฐกิจที่ทำให้เกิด “ประวัติศาสตร์” ขึ้น

กลุ่ม Annales ได้เสนอว่าหากต้องการจะเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองได้นั้นจะต้องเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเพราะจะเป็นฐานของการอธิบายถึงการเมือง และการที่จะเข้าใจระบบเศรษฐกิจได้นั้นจะต้องเข้าใจภูมิศาสตร์ที่เป็นตัวกำหนดเศรษฐกิจ ซึ่งสภาพทางภูมิศาสตร์นั้นจะกำหนดเส้นทางเศรษฐกิจจากอดีตถึงปัจจุบัน ตัวอย่างที่ Brodel ใช้คือ กระแสน้ำที่เปลี่ยนไปที่จะมีผลต่อเส้นทางการเดินเรือที่อาจะเปลี่ยนไปได้ และจะส่งผลต่อการเมืองที่เปลี่ยนไปด้วย

การนำเสนอความสัมพันธ์ทางสามมิติหรือสามด้านนี้จึงทำให้Annales ได้ทำให้เกิดการแบ่ง “เวลา” ออกเป็นสามลักษณะที่สัมพันธ์กัน โดยมีเวลาของภูมิศาสตร์ที่เปลี่ยนช้ากว่า เวลาของเศรษฐกิจจะเปลี่ยนช้าลงมาและเวลาของการเมืองจะเปลี่ยนแปลงเร็วที่สุด ความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์มนุษย์ที่มักจะจะทำให้เชื่อมต่อกับคสามเปลี่ยนแปลงในระบบเริ่มต้นจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองนั้นก็ความต้องดำเนินตามนให้การตัดสินใจทางการเมืองนั้นเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดความต้องการใหม่ๆ และผลักดันเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจของรัฐหนึ่งๆ ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เปลี่ยนไปตามเศรษฐกิจ ขณะเดียวกันการขยายตัวทางการเมืองเพื่อเป็นไปตามความต้องการทางเศรษฐกิจนั้นก็ต้องขึ้นอยู่กับสภาพทางภูมิศาสตร์ด้วย การศึกษาที่เน้นทั้งสามมิติจะต่างกับการศึกษามีความสัมพนธ์กันหมดเช่นนี้ประวัติศาสตร์แต่ก่อน ที่เมืออธิบายประวัติศาสตร์จะเน้นอธิบายที่บทบาทของผู้นำหรือบทบาทของคนเท่านั้น

การศึกษาประวัติศาสตร์ที่ปฏิเสธการให้เฉพาะบทบาทมนุษย์ในการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ทั้งหมดที่เน้นโดย Annales School เป็นการศึกษาที่ทำให้เห็นความละเอียดอ่อนของข้อมูลในแต่มิติที่มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นและรอบด้าน วิธีการศึกษาเช่นนี้เรียกว่า Total History โดยจะอธิบายประวัติศาสตร์ทั้งหมดอย่างมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน และงานชิ้นเอกของ Annanles School ก็คือ Miditeranian World ซึ่งในงานของสำนักนี้จะพยายามเชื่อมโยงทุกปัจจัย เพื่อจะนำไปอธิบายถึงเรื่องหนึ่งๆ

Wallerstein ได้รับอิทธิพลจาก Annales School โดยพิจารณาจางานของเขาที่ได้เสนอระบบโลกและเริ่มมองว่าจุดอ่อนของการอธิบายทฤษฎีการพึ่งพา)Dependencyที่มองถึงความสัมพันธ์ระหว่าง (หรือประเทศอาณานิคม ซึ่งความสัมพันธ์ ประเทศที่เป็นศูนย์กลางและประเทศชายขอบนี้จะมีส่วนกำหนดความด้อยพัฒนาหรือความพัฒนาแต่เพียงเหตุผลเดียว โดยในความคิดของ Wallerstein นั้นมองว่าไม่ถูกต้อง Wallerstein ได้เปลี่ยนมุมมองใหม่ว่า ถ้าหากจะเข้าใจถึงลักษณะเช่นนี้คือ ความด้อยพัฒนาหรือ ไม่นั้นจะต้องมองจากระบบโลกทั้งโลก และเขายังมองว่าการขูดรีดทรัพยากรส่วนเกินจากประเทศชายขอบของประเทศศูนย์กลางนั้นเป็นเหตุผลที่ไม่เพียงพอที่จะนำมาอธิบายได้อย่างชัดเจน แต่ต้องพิจารณาจากระบบโลกทั้งหมดมากกว่า

นอกจากนี้ Wallerstein ยังได้รับอิทธิพลของทฤษฎีการพึ่งพาในแง่ที่ว่ามีการแบ่งโลกออกเป็นส่วนๆ และในส่วนที่มีการแบ่งนั้นก็เป็นการแบ่งตามทฤษฎีการพึ่งพา กล่าวคือ มีการแบ่งเป็นส่วนแกนกลางและส่วนที่เป็นชายขอบ แต่อย่างไรก็ตาม Wallerstein ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการอธิบายของทฤษฎีการพึ่งพา โดยเขาจะอธิบายโดยใช้หน่วยวิเคราะห์ที่เป็นรัฐชาติ ซึ่งจะอธิบายไม่เปลี่ยนกับที่ทฤษฎีการพึ่งพาอธิบายไว้ ที่ว่า ถ้าหากจะอธิบายความพึ่งพาโดยหน่วยของรัฐชาติและจะไม่สามารถเข้าใจได้ ทั้งนี้เพราะหน่วยรัฐชาตินั้นจะคาบเกี่ยวอยู่กับเขตภูมิภาคที่เป็นอยู่นั้น เช่น ในภูมิภาคหนึ่งมีปริมาณของน้ำมันอยู่

ประมาณแปดประเทศที่จะมีความสัมพันธ์กับโลกในแบบเดียวกัน แต่ถ้าหากวิเคราะห์โดยแบ่งเป็นประเทศๆ เดียวแล้ว จะไม่สามารถเข้าใจได้

จากสิ่งที่กล่าวมานี้ ทำให้เห็นสาระสำคัญในงานของ Wallerstein มราจะมองในลักษณะของความเป็นระบบของโลก และมีการแบ่งออกเป็นส่วนๆ ทั้งนี้เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงได้ชัดเจนขึ้นนั้นเอง

ด้วยกรอบการมองในลักษณะเช่นนี้ของ Wallerstein เขาจึงเสนอว่า ถ้าหากจะเข้าใจระบบโลกทั้งหมดได้ จะต้องเข้าใจถึงรากฐานของการพัฒนาในระบบโลกก่อน โดยเขาได้แบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ

1.ระบบจักรวรรดิโลก (World empires) ในช่วงนี้เป็นช่วงที่ประเทศศูนย์กลางจะควบคุมประเทศในจักรวรรดิ โดยการใช้อำนาจเพื่อที่จะดูดซับทรัพยากรจากประเทศเหล่านี้โดยตรง และในช่วงนี้ประเทศศูนย์กลางจะมีอำนาจไปไกลได้ในระดับหนึ่ง โดยกระบวนการใช้อำนาจดิบเพื่อที่จะให้ประเทศในจักรวรรดินำบรรณาการเข้ามาให้ ในลักษณะเช่นนี้จะไม่มีกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจภายในใดๆ เพียงแต่จะดึงเอาทรัพยากรมาโดยตรง โดยในลักษณะของการเป็นจักรวรรดิโลกนี้จะมีข้อจำกัดอยู่คือ ประเทศศูนย์กลางขยายอำนาจไปได้ไม่มากนัก เพราะจะต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมากเพื่อนำไปบำรุงอำนาจของกองทัพให้สามารถขยายอำนาจออกไปได้ โดยบางครั้งทรัพยากรที่ใช้ในการบำรุงอำนาจนี้อาจจะมีปริมาณมากกว่าค่าบรรณาการที่ได้ ซึ่งในท้ายที่สุดแล้วการขยายอำนาจจะจำกัดตัวโดยเมื่อถึงจุดหนึ่งก็จะไม่สามารถขยายต่อไปได้อีก เช่น ประเทศจีนที่ถูกจำกัดการขยายอำนาจได้ในระดับหนึ่ง จึงทำให้สามารถขยายไปได้ส่วนหนึ่งเท่านั้น

2. ยุคระบบเศรษฐกิจโลก (ระบบโลก) หรือ World Economy ในระบบนี้จะเริ่มมีการแบ่งงานกันทำ ซึ่งจะเป็นรากฐานสำคัญที่มีการแบ่งงานกันทำ แล้งต่อมาก็จะเริ่มมีการกระจายระบบการแบ่งงานกันทำนี้ไปทั่วโลก ในลักษณะเป็นสายใยลูกโซ่ โดยเริ่มต้นในยุโรปที่จะเปลี่ยนระบบของการผลิต คือ เริ่มต้นที่ประเทศอังกฤษที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงในทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ในประเทศอังกฤษที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงในทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ในประเทศอังกฤษแต่เดิมนั้นใน manner จะมีพื้นที่ที่ทุกคนสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ทำกินได้ แต่ต่อมาเมื่อเกิดระบบของการกั้นรั้วขึ้น ระบบเช่นนี้จึงเปลี่ยนไป โดยจะมีเจ้าที่ดินเข้าไปยึดที่ดินนี้ และจะเปลี่ยนระบบของการผลิตไป คือ จะมีการเลี้ยงแกะอย่างมากในพื้นที่ที่ริบมาจากที่สาธารณะมาเป็นทุนของตน ซึ่งเหตุผลนี้จะส่งผลให้กลุ่มเจ้าที่ดินกระทำเช่นนี้มีโอกาสที่จะสะสมทุนของตนให้มากขึ้น โดยจะระบายผลผลิตของตนโดยการเข้าไปตีตลาดในที่ต่างๆ จึงทำให้เกิดระบบของการแบ่งงานที่ชัดเจนขึ้น โดยจะเกิดกระบวนการการเบียดบังขึ้นในหมู่ของชาวนายากจน และชาวนาฐานะปานกลาง ให้ไปเป็น

แรงงานรับจ้างในช่วงดังกล่าวนี้ โดยคนที่อยู่ในระบบ manner เดิมนั้นจะไม่มีที่ทำกินในที่ดินเดิม เพราะถูกกลุ่มเจ้าที่ริบที่ไป ทำให้คนกลุ่มนี้ต้องถูกดึงเข้าไปสู่ระบบแรงงานรับจ้างแทน

ในช่วงแรกๆนี้ประเทศอังกฤษจะเป็นประเทศที่เป็นแกนกลางและได้เริ่มขยายขอบเขตทางการค้าออกไปสู่ยุโรปทั้งหมด จนต่อมาทำให้ในยุโรปเริ่มมีลักษณะเป็นชายขอบมากขึ้น โดยยุโรปจะเป็นเขตที่มีความสัมพันธ์กับประเทศอังกฤษที่เป็นศูนย์กลางโดยจะมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันอยู่ ยุโรปนั้นจะเริ่มอาศัยสินค้าหลักๆจากประเทศศูนย์กลาง คือ ประเทศอังกฤษ ซึ่งเมื่อช่วงนี้ผ่านไปและดำเนินมาจนถึงประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 16-17 ที่ประเทศอังกฤษสามารถขยายอำนาจและอาณานิคมออกไปเพื่อที่จะนำทรัพยากรต่างๆจากประเทศเหล่านี้กลับไปยังเมืองแม่ โดยในความสัมพันธ์ทั้ง 2 ระดับของประเทศศูนย์กลาง คือ ประเทศอังกฤษกับประเทศชายขอบที่อยู่ในยุโรป และที่เป็นอาณานิคมที่ประเทศอังกฤษได้ขยายอำนาจออกไปนี้มีความแตกต่างกันอย่างน้อย 2 ประการคือ

1. ความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดลักษณะของการแบ่งงานกันทำของประเทศศูนย์กลางและประเทศชายขอบนี้ จะทำให้ประเทศชายขอบมีลักษณะของการผลิตเฉพาะยิ่งขึ้น เพื่อว่าจะทำให้มีผลผลิตเพียงพอที่จะนำการซื้อขายแลกเปลี่ยนกับประเทศศูนย์กลาง เช่น ประเทศฝรั่งเศส ที่มีการปลูกองุ่นเป็นพืชเฉพาะอย่างขึ้น เป็นต้น

2. ขณะเดียวกันกับที่ประเทศศูนย์กลางมีความสัมพันธ์กับประเทศชายขอบ ประเทศศูนย์กลางก็มีความสัมพันธ์กับอาณานิคมด้วย แต่ในประเทศอาณานิคมนี้ไม่ได้มีกระบวนการแบ่งงานกันทำเกิดขึ้นในเขตนี้ โดยประเทศศูนย์กลางนั้นไม่ได้มีความต้องการที่จะยึดครองอาณานิคมทั้งหมด แล้วเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจในประเทศอาณานิคมเหล่านั้น เพียงแต่ที่จะต้องการแสวงหาผลประโยชน์และผลกำไรกลับประเทศของตนหรือเมืองแม่เท่านั้น โดยลักษณะเช่นนี้จะเกิดมีขึ้นในราวคริสต์ศตวรรษที่ 16-17

การจัดแบ่งระบบโลกในลักษณะเช่นนี้ของ Wallerstein ถือได้ว่าเป็นประเด็นสำคัญที่เขาพิจารณาและยังได้บอกว่า ควรจะมีการจัดแบ่งโลกในแบบใหม่ไม่ใช่การจัดแบ่งแบบตามทฤษฎีการพึ่งพาหรือ Dependency ที่มีสาระสำคัญที่ว่า จะมีทั้งประเทศศูนย์กลางและประเทศที่เป็นชายขอบ แต่ในความคิดของ Wallerstein เองนั้น เขาเห็นว่าควรมีการจัดแบ่งเป็นประเทศศูนย์กลาง ประเทศกึ่งชายขอบ (Semi-Periphery) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีการแบ่งงานกันทำ และกลุ่มประเทศที่เป็นชายขอบจริงๆ ซึ่งก็คือ กลุ่มประเทศที่ตกเป็นอาณานิคมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-17

ต่อมาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 นั้น ได้มีการเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นอีก คือ จากเดิมในคริสต์ศตวรรษก่อนหน้านี้ ประเทศกึ่งชายขอบในความหมายของ Wallerstein ก็จะยังเป็นกลุ่มที่ไม่มีความสัมพันธ์กับประเทศชายขอบเหมือนกับประเทศศูนย์กลาง แต่พอถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา ซึ่งได้เกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นหลังจากมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมขึ้น โดยกลุ่มประเทศกึ่งชายขอบได้เริ่มมีการพัฒนาจนมีความใกล้เคียงกับประเทศศูนย์กลาง และกลุ่มประเทศศูนย์กลางก็ได้มีพัฒนาการตนเองให้มากขึ้นไปอีก ซึ่งจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน 2 กลุ่มนี้ได้ส่งผลทำให้ระบบเศรษฐกิจของกลุ่มประเทศชายขอบเปลี่ยนไปด้วย กล่าวคือ ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 นี้กลุ่มที่เป็นศูนย์กลางได้มีการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีสูงขึ้น และได้โอนถ่ายการผลิตอุตสาหกรรมพื้นฐานให้แก่กลุ่มประเทศกึ่งชายขอบแทน ส่วนกลุ่มประเทศชายขอบก็จะถูกบีบบังคับให้การแบ่งงานกันทำ ซึ่งจะต่างจากเดิมที่มีการดึงเอาทรัพยากรจากกลุ่มประเทศเหล่านี้โดยตรง ดังเช่น ประเทศพม่า และประเทศไทย ในช่วงคริสต์ศตวรรษนี้ตรงกับสมัยอยุธยานั้นได้มีการหันมาปลูกข้าวเพื่อนำขายแลกเปลี่ยนกับการสั่งซื้อของฟุ่มเฟือยต่างๆ เช่น เสื้อผ้าจากที่อื่นแทน และในท้ายที่สุดแล้วความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้จะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงฐานการผลิตทั้ง 3 กลุ่ม กล่าวคือ จะเริ่มจากกลุ่มประเทศศูนย์กลางที่ได้หันไปผลิตทางด้านเทคโนโลยีที่มีความไฮเทคมากขึ้นไป ประเทศกึ่งชายขอบก็จะหันมาแบ่งงานกันทำในการผลิตด้านอุตสาหกรรม และกลุ่มประเทศชายขอบก็จะเร่งพัฒนาภายในของตนให้ก้าวหน้ามากขึ้น เพื่อที่จะก้าวสู่การเป็นประเทศกึ่งชายขอบต่อไป โดยทั้งหมดเริ่มจากการปรับตัวของประเทศศูนย์กลางที่ได้ส่งผลต่อกลุ่มอื่น ที่หันมาพัฒนาตนเองให้มีความก้าวหน้าตามกลุ่มที่มีความก้าวหน้ากว่าตน เช่น กลุ่มประเทศชายขอบก็จะพยายามพัฒนาตนเองให้เป็นแบบกึ่งอุตสาหกรรม

จากทฤษฎีการพึ่งพิงนั้น โดยสาระแล้วจะไม่สามารถอธิบายถึงความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือ NIC ได้เลย แต่ถ้าหากใช้ทฤษฎีของ Wallerstein ที่ใช้ระบบโลกทั้งหมดเป็นตัวอธิบายถึงการเกิดความเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาต่างๆ ที่จะเห็นได้ว่าในช่วงหนึ่งที่เกิดมีความเปลี่ยนแปลงในการเปลี่ยนฐานทางเศรษฐกิจที่ประเทศหนึ่งได้เขยิบฐานะของประเทศตนได้โดยการใช้ฐานเศรษฐกิจตามแบบประเทศศูนย์กลาง ดังเช่น ประเทศเกาหลี หรือประเทศไต้หวัน ที่สามารถจะพัฒนาประเทศของตนให้เห็นอุตสาหกรรมใหม่ได้ เพราะการที่ประเทศศูนย์กลางได้เปลี่ยนฐานการผลิตทางเศรษฐกิจไป และประเทศเหล่านี้ก็มีความต้องการให้ประเทศที่ต้องการจะพัฒนาประเทศตนให้เป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่นี้ มาผลิตตามแบบฐานเศรษฐกิจแบบเดิมของตน กล่าวคือ ในช่วงนี้เกิดมีการเปลี่ยนฐานเศรษฐกิจที่มีผลทำให้บางประเทศฉวยโอกาสพัฒนาประเทศของตนให้กลายเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ได้ ซึ่งการที่จะสามารถอธิบายความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ที่เกิดขึ้นในบางประเทศนั้น สามารถอธิบายได้โดยระบบโลกของ Wallerstein ซึ่งจะอธิบายโดยระบบทั้งหมด ไม่ใช่แค่ตัวประเทศนั้นๆเท่านั้น

จากที่กล่าวมานั้นทั้งสามส่วนคือ ประเทศศูนย์กลาง ประเทศกึ่งชายขอบ และประเทศชายขอบนั้นมีความสัมพันธ์กันแม้ว่าจะมีการผลิตที่แตกต่างกันก็ตาม กล่าวคือ ประเทศชายขอบต้องพึ่งพิงประเทศกึ่งชายขอบ โดยจะพึ่งพาทางด้านเทคโนโลยีต่างๆ และรวมถึงการส่งเครื่องมือต่างๆจากประเทศกึ่งชายขอบไปยังประเทศชายขอบ ส่วนประเทศชายขอบก็จะส่งสินค้าปฐมภูมิไปขายยังประเทศกึ่งชายขอบและประเทศศูนย์กลาง ซึ่งเกิดจากที่กล่าวมาจะเห็นถึงมีการแบ่งงานกันทำในกลุ่มประเทศเหล่านี้ และมีการกระจายผลผลิตด้วย

Wallerstein ยังได้เสนอว่าการที่มีประเทศกึ่งชายขอบนั้นเป็นผลดีที่จะเป็นกันชนของประเทศชายขอบกับประเทศศูนย์กลางที่จะไม่ปะทะกันขึ้น และยังเป็นประเทศตัวอย่างที่จะเป็นความหวังให้ประเทศชายขอบพัฒนาประเทศของตนให้ใกล้เคียง นอกจากนี้ยังทำให้สินค้าที่ผลิตในประเทศศูนย์กลางมีราคาที่ไม่แพงจนเกินไป โดยประเทศกึ่งชายขอบจะเป็นกันชนทางด้านเศรษฐกิจที่แม้ว่าโดยระบบทั้งหมดจะมีความขัดแย้งกัน แต่ก็ยังมีความสัมพันธ์กันและยังอยู่ได้ในระบบ โดยความสัมพันธ์ของทั้งสามกลุ่มนี้ จะมีความสัมพันธ์กันโดยวางอยู่บนพื้นฐานของการแบ่งงานกันทำ

กล่าวได้ว่ากรอบความคิดเรื่องการพัฒนาและด้อยพัฒนานี้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่ออธิบายความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกรอบความคิดและปฏิบัติการณ์ของความคิดเรื่องการพัฒนาให้ทันสมัยและทฤษฎีเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แต่อย่างไรก็ตาม กรอบคิดนี้เน้นการอธิบายที่เป็นลักษณะของคู่ตรงกันข้านจนตายตัวและไม่ได้เน้นให้เห็นถึงพลวัตรของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในภาคชนบท ซึ่งแน่นอนว่าหากเป็นธรรมต่อกลุ่มนักคิดกลุ่มนี้ก็ต้องกล่าวว่าในสถานการณ์ช่วงนั้น ปรากฏการณ์ของความเปลี่ยนแปลงยังไม่เกิดขึ้นอย่างเด่นชัด

การศึกษาด้วยกรอบของทฤษฎีพึ่งพิง/พึ่งภาร์แม้ว่าจะทำให้เข้าใจความด้อยพัฒนาที่เกิดขึ้น แต่ก็ไม่สามารถจะมองเห็นเชื่อมต่อไปได้ว่าผลของความด้อยพัฒนานั้นจะนำไปสู่อะไร ในขณะที่การมองด้วยกรอบความคิดทฤษฎีระบบโลกนั้น จะเอื้อให้มองเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงภายในของภูมิภาคหนึ่งๆที่สามารถปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์แบบด้วยพัฒนามาสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ได้

การพัฒนาชนบท : การพัฒนาชนบทไทย

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในช่วงเวลาที่ผ่านมา ได้แก่ กระบวนการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ในการ “ พัฒนาเศรษฐกิจ ” เอกสารของ United Nations Industrial Development Organization [73] เรื่อง A path out of poverty: Developing Rural and Women Entrepreneur ซึ่งได้แสดงความเห็นว่าการพัฒนาที่มุ่งจะลดความยากจนในชนบทนั้นไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร เพราะได้ละเลยการเกิดขึ้นของ “ ผู้ประกอบการ” (โดยในเอกสารเน้น “ ผู้ประกอบการ” ที่เป็นผู้หญิง) ดังความที่ว่า

> A poverty-reducing growth strategy should aim at the creation of a complex and diversified economic structure and should include the development of non-farm economic activities and the facilitation of the transition of informal activities to the formal growth sector. A rural development programme should combine infrastructure development, education and health services, investment in agriculture, and the promotion of rural nonfarm activities, in which women and rural population can engage

การศึกษาพลวัตทางเศรษฐกิจในชนบทของโลกได้เริ่มต้นมุ่งเน้นไปสู่การศึกษาถึงการเกิด “ ผู้ประกอบการในชนบท” (Rural Entrepreneur) มากขึ้น การศึกษาเชิงสำรวจบทความเกี่ยวกับ “ชนบท” ที่พิมพ์ในโลกตะวันตกในรอบยี่สิบปีที่ผ่านมาเรื่อง “ Twenty years of Rural Entrepreneurship : Bibliometric Survey” [74] ได้พบว่า “ แม้ว่าการศึกษาเรื่องผู้ประกอบการจะมีพลวัตรมากขึ้นในรอบยี่สิบปีที่ผ่านมา แต่การศึกษา “ ผู้ประกอบการในชนบท” ยังคงถูกมองข้ามมากอยู่ (Entrepreneurship has become a dynamic field of research in the last two decade. However, “Rural Entrepreneurship” has been largely overlooked.)

กล่าวได้ว่า ความคิดและปฏิบัติการณ์ใน “ การพัฒนาชนบท” ในโลกเริ่มประสบกับปัญหาที่ซับซ้อนมากขึ้น ในประเทศพัฒนาแล้ว เช่น กลุ่มประเทศในทวีปยุโรปก็มีปัญหาของความยากจนแฝงและการย้ายถิ่นเข้าเมือง ส่วนในประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาก็พบว่าแผนการการพัฒนาชนบทแบบเดิมๆไม่ได้ผล เพราะความยากจนยังคงดำรงอยู่ แต่ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจได้แก่ การปรับตัวของคนในชนบทที่ก้าวเข้ามาสู่การเป็นผู้ประกอบการกลับทำให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่น่าสนใจ ดังบทความของMansi Paul1 and

---

73 United Nations Industrial Development Organization, A path out of poverty: Developing Rural and Women Entrepreneur page 8

74 Maria Lucia Pato,Aurora A.C. Teixeira, “ Twenty years of Rural Entrepreneurship : Bibliometric Survey” Journal of the European Society for Rural Sociology,56:3-28.

Achla Sharma เรื่อง Entrepreneurship as a Tool for Rural Development[75] ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่าการเป็นผู้ประกอบการเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชนบทอินเดียอย่างสำคัญ

การศึกษาของ Radiah Abdul Kader Mohd Rosli Bin Mohamad Ab. Azid Hj. Che Ibrahim เรื่อง Success Factors for Small Rural Entrepreneurs under the OneDistrict-One-Industry Programme in Malaysia [76]ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่าโครงการหนึ่งเขตพื้นที่หนึ่งอุตสาหกรรมที่แม้ว่าจะดัดแปลงจากโครงการของประเทศไทย แต่ก็ถือได้ว่าประสบความสำเร็จการการทำให้เกิดผู้ประกอบการและนำไปสู่การพัฒนาชนบท

หนังสือที่ได้ทำให้เห็นว่าความสนใจในการพัฒนาชนบทได้หันมาสู่การศึกษาและทำความเข้าใจการเกิดขึ้นและยุทธวิธีทั้งหมดของผู้ประกอบการในชนบท ได้แก่ Gry Agnete Alsos, Sara Carter, Elisabet Ljunggren and Friederike Welter, Cheltenham and Northampton เรื่อง The Handbook of Research on Entrepreneurship in Agriculture and Rural Development,[77] หนังสือสำคัญเล่มนี้ได้แบ่งออกเป็นสามส่วน ส่วนแรกศึกษาค้นคว้าการเกิด “ ผู้ประกอบการในชนบท” ส่วนที่สองเป็น การศึกษาการผลิตและการกระจายผลผลิตเกษตรรูปลักษณะใหม่ๆ ส่วนที่สามเป็นการศึกษาบริบทของการเกิดผู้ประกอบการในชนบท ซึ่งถือได้ว่าเป็นรวบรวมความคิด การศึกษาและแนวทางการวิจัยผู้ประกอบการไรนชนบทที่ครบถ้วนที่สุด

ผู้วิจัยได้สำรวจวารสาร “ Jouranl of Rural Studies ”[78] (ซึ่งตั้งมาได้ ๒๕ ปี) พบว่าสัดส่วนของบทความที่ศึกษาเกี่ยวกับ “ ผู้ประกอบการในชนบท ได้เพิ่มมากขึ้นในช่วงห้าปีหลัง (คศ.๒๐๑๐ เป็นต้นมา) และในหลายบทความได้เน้นว่าจำเป็นที่จะต้องศึกษา” ผู้ประกอบการในชนบท” ให้มากขึ้นเพราะถือว่าเป็นฐานที่สำคัญในการผลิกความเข้าใจและสร้างปฏิบัติการณ์ใหม่ในการพัฒนาชนบท

---

75 Mansi Paul1 and Achla Sharma. *Entrepreneurship as a Tool for Rural Development,* **Global Journal of Management and Business Studies.** 3, 3 (2013), pp. 319-322

76 Radiah Abdul Kader Mohd Rosli Bin Mohamad Ab. Azid Hj. Che Ibrahim, *Success Factors for Small Rural Entrepreneurs under the OneDistrict-One-Industry Programme in Malaysia* , **Contemporary Management Research** , Vol. 5, No. 2, June 2009

77 Gry Agnete Alsos, Sara Carter, Elisabet Ljunggren and Friederike Welter, Cheltenham and Northampton , **The Handbook of Research on Entrepreneurship in Agriculture and Rural Development**, Edward Elgar Publishing Limited, 2011,

78 www.jouranl.elsevier.com/journal-of-rural-studies/ แต่อย่างไรได้ตาม ผู้วิจัยยังไม่สามารถสำรวจได้อย่างจริงจัง เพราะในเวลา ๒๕ ปี มีบทความมากเกิดกว่าจะทำได้ในระยะเวลาของโครงการวิจัยนี้

กล่าวได้ว่า กรอบความคิดในเรื่อง “การพัฒนาชนบท” กำลังอยู่ในช่วงของความเปลี่ยนแปลงเพดานความคิด เพราะพบว่าการพัฒนาภายใต้เพดานความคิดแบบเดิมที่สืบทอดกันมานานนั้นไม่สามารถจะแก้ปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำได้ และที่สำคัญได้แก่ เพดานความคิดเดิมไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ใหม่ๆที่เกิดขึ้นในพื้นที่ “ ชนบท” ในแต่ละแห่งได้อีกแล้ว

การพัฒนาชนบทไทย

ดังได้กล่าวในส่วนก่อนหน้านี้ว่า “ สังคมชาวนา” ไทยไม่มีอีกแล้วเพราะความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมได้นำมาสู่การเปลี่ยนคุณภาพมาสู่ “ สังคมผู้ประกอบการ” แล้ว แต่ประเด็นสำคัญที่ควรจะต้องทำความเข้าใจต่อได้แก่พลังหรือปัจจันสำคัญอะไรบ้างที่ผลักดันความเปลียนแปลงที่ลึกซึ้งและไพศาลเช่นนี้ สิ่งที่ต้องคำนึงถึงก็คือการเกิด “ ผู้ประกอบการในชนบท” ในสังคมไทยจำเป็นที่จะต้องเข้าความเปลี่ยนแปลงในกระบวนการการ “ พัฒนา” ของรัฐก่อน

กล่าวได้ว่าการขยายตัวของรัฐเข้าไปสู่ชนบทในนามของ “ การพัฒนาชนบท” ที่เข้มข้นและมีความเปลี่ยนแปลงอย่างมากอันทำให้เกิดการเปลี่ยนบทบาทของรัฐจากเดิมที่เน้นเพียงเฉพาะบางด้าน เช่น การดูแลป้องกันโรคมาเลเรีย หรือ งานบริการระดับพื้นฐานทั่วไป มาสู่การขยายบทบาทของรัฐในการสนับสนุนผู้คนในภาคเกษตรกรรมหรือในพื้นที่ชนบทให้ปรับตัวเข้าสู่การผลิตสมัยใหม่รวมทั้งการขยายตัวบทบาทของรัฐทั้งทางด้านการบริการและการควบคุม

กระบวนการเปลี่ยนแปลงบทบาทของรัฐนี้เกิดขึ้นในต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ ซึ่งเป็นผลมาจากความกังวลต่อการปฏิวัติของชาวนาในกลุ่มประเทศอินโดจีน และหลังจากเกิดการเคลื่อนไหวของขบวนการชาวนาในพื้นที่ภูมิภาคต่างๆของสังคมไทย

การเกิดความเปลี่ยนแปลงในการสร้างนโยบายการพัฒนาชนบททศวรรษ ๒๕๒๐ ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบทบาทของหน่วยราชการที่ดูแลในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจอย่างลึกซึ้ง อันได้แก่ การปรับเปลี่ยนบทบาทของสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รังสรรค์ ธนะพรพันธ์ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้อย่างชัดเจนว่า การเกิดขึ้นของสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติที่ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ นั้นเป็นอิทธิพลและการผลักดันจากธนาคารโลก ดังนั้น ภูมิปัญญาทางเศรษฐศาสตร์แบบอเมริกันจึงฝังลึกในสภาพัฒน์ โดยผ่านทั้งการให้ทุนแก่ข้าราชการไปศึกษาต่อและที่ปรึกษาหรือผู้เชี่ยวชาญชาวอเมริกัน

รังสรรค์ ธนะพรพันธ์ ได้กล่าวอีกว่า

> " ด้วยอิทธิพลการครอบงำของภุมิปัญญาทางเศรษฐศาสตร์แบบอเมริกัน ผู้คนในองค์กรแห่งนี้ไม่สนใจศึกษาและทำความเข้าใจมิติทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนมิติทางประวัติศาสตร์ของกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจ ...แม้ว่าสภาพัฒน์มีบทบาทหน้าที่ในการวางแผนพัฒนา...แต่น่าประหลาดนักที่มีเจ้าหน้าที่ที่สนใจศึกษาสังคมชนบทเพียงกระหยิบมือเดียว ความสามารถอันสูงส่งยิ่งของสภาพัฒน์ ก็คือ การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจไทยโดยที่ปราศความรู้และความเข้าใจสังคมไทย...."

ความเปลี่ยนแปลงในความไม่รู้เรื่องชนบทขององค์กรสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติกระเตื้องขึ้นมาบ้าง เพราะ " เจ้าหน้าที่ที่สนใจศึกษาสังคมเพียงกระหยิบมือเดียว" ได้มีบทบาทมากขึ้นเล็กน้อยในช่วงสมัยของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์

โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ ซึ่งได้รับตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการศูนย์ประสานงานการพัฒนาชนบทในช่วงนั้นและได้ร่วมร่างแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (๒๕๒๕-๒๕๒๙) เขียนไว้ในบทนำหนังสือเรื่อง " ชนบทไทย : ความก้าวหน้าและล้าหลัง[79] " ความว่า " วัตถุประสงค์ของการเขียนบทความเหล่านี้ก็เพื่อที่จะแสวงหาความรู้เกี่ยวกับชนบทไทยซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญของชาติที่เรายังขาดความรู้อยู่มาก " โดยเขาได้เน้นว่า

> " เชื่อว่านโยบายการพัฒนาชนบทที่จะได้ประโยชน์แก่ชาวชนบทอย่างแท้จริงนั้นจะต้องประกอบไปด้วยความรู้ที่ชัดเจนเกี่ยวกับสภาพและความแตกต่างในเขตชนบทอันกว้างขวางไพศาลของประเทศไทย....ผู้เขียนมีเจตนารมณ์ที่จะพยายามเสนอวิธีการมองปัญหาชนบทที่ชัดเจนเพียงพอที่จะเป็นประโยชน์ในการสร้างนโยบาย " [80]

การสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพของชนบทไทยนี้เองจึงได้ทำให้เกิดการสร้างแนวความใหม่ในการวางแผนพัฒนาชนบท โดยเน้นในส่วนชนบทไว้ว่าจะต้องทำให้เกิด " การผลิตสินค้าเกษตร

---

79 โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. **ชนบทไทย : ความก้าวหน้าและความล้าหลัง.** เอกสารวิชาการสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๒๖.กรุงเทพฯ : แสงรุ้งการพิมพ์, คำนำ หน้า (๑๑)

80 หน้า (๑๒)

ที่มีมูลค่าสูงขึ้น การเพิ่มการผลิตสินค้าหลักในเขตเกษตรล้าหลัง การสร้างเทคนิคที่กระจายได้ การกระจายอำนาจและองค์กรระดับท้องถิ่น”

หากพิจารณาเปรียบเทียบบทบาทของรัฐและกลไกอำนาจระหว่างก่อนและหลังพ.ศ. ๒๕๒๐ จะพบว่าการกระจายทรัพยากรลงสู่ “ ชนบท” นั้นแตกต่างกันอย่างมาก พร้อมกันนั้นเอง การขยายตัวโครงสร้างพื้นฐานทั่วไปก็เพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย หน่วยงานสำคัญที่ได้ตั้งขึ้นมาในช่วงนี้ได้ได้ คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช) ซึ่งได้มีแผนการพัฒนาชนบทที่ให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหาความยากจนและส้างนโยบายการสร้างงานในชนบท

ความรู้ในการวางแผนเพื่อพัฒนชนบทในช่วงต้นของทศวรรษ ๒๕๒๐ พบว่าในพื้นที่เกษตรกรรมก้าวหน้านั้น ความยากจนเริ่มลงลง เพราะเกิดการทำมาหากินจาก “ นอกภาคการเกษตร” มากขึ้น เช่น แรงงานรับจ้าง ช่างเครื่องยนต์ เป็นต้น กล่าวได้ว่า การขยายตัวของภาคการผลิตไม่เป็นทางการ (Informal Sector) ได้ขยายตัวมากขึ้นในพื้นที่ภาคกลาง[81]

แนวนโยบายการพัฒนาชนบทในสมัยของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ได้รับการสนับสนุนอย่างมากกว่าที่เคยเป็นมาในประวัติศาสตร์ของการพัฒนาชนบทไทย แต่อย่างไรก็ตามจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่ กระบวนการการเคลื่อนไหวทางสังคมที่สำคัญอย่างน้อยสองด้านที่ได้ก่อรูปและปรับเปลี่ยน “ ชนบทไทย” ได้แก่ บทบาทของพระมหากษัตริย์ในการพัฒนาชนบท และบทบาทของกลุ่มนักพัฒนาเอกชน

การศึกษาในเรื่องบทบาทของพระมหากษัตริย์ในการพัฒนาชนบทที่สำคัญและดีเยี่ยมแล้ว ได้แก่ การศึกษาของ ชนิตา ชิตบัณฑิต ในหนังสือเรื่องโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ การสถาปนาอำนาจนำของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นการศึกษาที่ทำให้เข้าใจและมองเห็นถึงพลังของการพัฒนาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ทรงเป็นผู้ประทานให้เกิดขึ้น

บทบาทของกลุ่มนักพัฒนาเอกชนในการพัฒนาชนบทได้เริ่มเกิดขึ้นในราวปลายทศวรรษ ๒๕๒๐ และเริ่มมีบทบาทมากขึ้นต้นทศวรรษ ๒๕๓๐ เป็นต้นมา การพัฒนาชนบทที่มุ่งเน้นว่า “ คำตอบอยู่ที่ชนบท” โดยมุ่งเน้นให้หวนกลับมาสู่การศึกษาและทำความเข้าใจพลังทางปัญญาทุกมิติของชุมชนชาวบ้านในชนบทและผลักดันให้ใช้ภูมิปัญญานั้นเป็นฐานในการพัฒนาต่อเนื่องต่อไป

---

81 Asushi Kitahara,The Thai Rural Community Reconsidered,The Political Economy Center.Chulalongkorn University.

ความคิดและการปฏิบัติการณ์ของกลุ่มนักพัฒนาเอกชนและชาวบ้านที่เข้าร่วมในการทำงานพัฒนาด้วยความคิด “ ภูมิปัญญาชาวบ้าน” ได้ส่งผลดีต่อสังคมไทยไม่น้อย แต่อย่างไรก็ตาม หากเปรียบเทียบเชิงปริมาณแล้ว ก็เห็นได้อย่างชัดเจนว่าการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านในการเข้าร่วมกับนักพัฒนาเอกชนนั้นเป็นไปในช่วงของการที่ชาวบ้านถูกรุกรานจากทุนและรัฐ แต่เมื่อใดที่ชาวบ้านสามารถที่จะตั้งรับหรือยันกับการขยายตัวของทุนและรัฐได้ในระดับหนึ่งแล้ว ชาวบ้านก็จะหันเหออกจากการทำงานร่วมกับกลุ่มนักพัฒนาเอกชนและกลับเข้าสู่วิถีการผลิตเพื่อขายตามเดิม

การศึกษาของวิเชิด ทวีกุล เรื่อง การเมืองภาคประชาชน : การเคลื่อนไหวของชาวบ้านในเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๔๗ พบว่าชาวบ้านจะเข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับเครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือในยามที่กำลังตกเป็นเบี้ยล่าง เช่น ถูกกรมป่าไม้ไล่รื้อที่ทำกิน แต่เมื่อสามารถต่อกับกับกรมป่าไม้ได้โดยที่กรมป่าไม้ไม่ไล่รื้อแล้ว ชาวบ้านก็ถอยห่างออกจากเครือข่ายนักพัฒนาและหันเหมาสู่การผลิตเชิงพาณิชย์

การศึกษาของอานุภาพ นุ่มสง เรื่อง ห้าทศวรรษความเปลี่ยนแปลงในชนบทภาคเหนือ : ศึกษาการจัดการสมบัติชุมชนและหย่อมบ้าน อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ พ.ศ. ๒๕๐๐ -๒๕๕๐ พบว่าการปรับเปลี่ยนการใช้ทรัพยากรส่วนรวมของชาวบ้านมีความสลับซับซ้อน และทรัพยากรส่วนกลางหรือของชุมชนจะถูกทำให้กลายเป็นสมบัติส่วนตัวเพื่อนำไปสู่การผลิตเพื่อขาย แต่ส่วนที่ถูกขยายความให้กลายเป็นสมบัติชุมชนนั้นในความเป็นจริงเป็นเพียงบางส่วนของหย่อมบ้านเท่านั้น

กล่าวได้ว่า การพัฒนาชนบทไทยเป็นไปตามกระแสของรัฐและทุนอย่างชัดเจน แม้ว่าจะมีกระแสโต้ เช่น กระแสวัฒนธรรมชุมชน ก็เป็นเพียงส่วนที่ถูกนำมาใช้เพื่อให้เอื้อแก่การปรับตัวสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ ดังจะพบเห็นถึงการขยายตัวของการผลิตการเกษตรเพื่อขายที่แพร่ออกไปสู่ทุกพื้นที่ จนการศึกษาสังคมชาวนาในระยะหลังจึงเน้นอยู่ที่การสิ้นสุดของสังคมชาวนา ที่สำคัญ ได้แก่ การศึกษาของ R.E.Elson เรื่องThe End of the Peasantry in Southeast Asia: A Social and Economic History of Peasant Livelihood, 1800-1990s

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการศึกษาจำนวนหนึ่งที่เน้นให้เข้าใจถึงวาระสุดท้ายของความเป็นชาวนาในสังคมชาวนา แต่ก็ยังไม่ได้มองต่อไปให้ลึกลงไปสู่แบบแผนของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่าได้ก่อให้เกิดสังคมชนบทลักษณะใหม่อย่างไร ทั้งๆที่ปรากฏการณ์การสิ้นสุดของสังคมชาวนานั้นได้ปรากฏขึ้นให้เห็นทุกภูมิภาคของโลก ซึ่งจะกล่าวในส่วนต่อไป

บทที่ ๔

การเปลี่ยนผ่านจากสังคมชาวนาสู่สังคมของผู้ประกอบการ: นิยาม เงื่อนไข และบริบท ของผู้ประกอบการชนบทในสังคมโลก[82]

งานวิจัยบทนี้ทั้งหมดเป็นการมอบหมายให้อาจารย์กฤตภัค งามวาสีนนท์ ในฐานะผู้ช่วยวิจัยได้สรุปและค้นหาความหมายของการเป็นผู้ประกอบการในชนบทในกรอบที่กว้างขวางที่สุด โดยมองในหลายประเทศทั่วโลก ในเบื้องต้นผู้วิจัยในฐานะหัวหน้าโครงการคิดว่าจะต้องนำมาปรับแก้และสรุปเพื่อให้สอดคล้องกับโครงการทั้งหมด และจะนำเอาส่วนศึกษานี้ไปไว้ในภาคผนวก แต่พบว่าการนำมารวมไว้ในโครงการวิจัยฉบับสมบูรณ์โดยยังคงความทั้งหมดไว้ตามที่อาจารย์กฤตภัต เสนอไว้น่าจะเป็นประโยชน์ต่อสาธารณะและไม่บิดเบือนความเป็นจริงของการทำวิจัยจริง

ด้วยเหตุดังนั้น การแบ่งบทในบทนี้จึงเป็นการแบ่งโดยอาจารย์กฤตภัค โดยมีการแบ่งดังนี้

จากสังคมชาวนาสู่สังคมผู้ประกอบการ

นิยามและความหมายของผู้ประกอบการในชนบท

ใครคือผู้ประกอบการ

การจัดประเภทของเกษตรกรและผู้ประกอบการในชนบท

ประเภทที่ 1 เกษตรกรในฐานะชาวนา (farmer as farmer)

ประเภทที่ 2 เกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ (Farmer as entrepreneur)

ประเภทที่ 3 เกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญา (contractor)

ประเภทที่ 4 ผู้ประกอบการในชนบท (rural entrepreneur, not farmer)

---

82 บทที่ ๓ **การเปลี่ยนผ่านจากสังคมชาวนาสู่สังคมของผู้ประกอบการ: นิยาม เงื่อนไข และบริบท ของผู้ประกอบการชนบทในสังคมโลก** เป็นการทำงานวิจัยของอาจารย์กฤตภัค งามวาสีนนท์ เพียงผู้เดียว แต่เป็นการทำงานในฐานะผู้ช่วยวิจัยในโครงการนี้ และในฐานะหัวหน้าโครงการวิจัยเห็นว่างานชิ้นนี้มีคุณค่าทางวิชาการโดยที่ไม่จำเป็นต้องสรุป วิเคราะห์ หรือ ตัดต่อแต่ประการใด จึงนำเสนอในที่นี้ตามที่อาจารย์กฤตภัคได้นำเสนอมา และจะแยกเผยแพร่ต่างหากออกไปในอนาคต (กฤตภัค งามวาสีนนท์, **การเปลี่ยนผ่านจากสังคมชาวนาสู่สังคมของผู้ประกอบการ: นิยาม เงื่อนไข และบริบท ของผู้ประกอบการชนบทในสังคมโลก** รายงานวิจัยฉบับนี้เป็นลส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยชุดความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว)

เงื่อนไขและบริบทที่ก่อให้เกิดผู้ประกอบการชนบท

เงื่อนไขทางเศรษฐกิจในภาพใหญ่ที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของผู้ประกอบการและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

การเปลี่ยนผ่านจากยุคการผลิตอย่างเข้มข้นไปสู่ยุคหลังการผลิตอย่างเข้มข้น

การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจกับการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

ความหลากหลายของการเป็นผู้ประกอบการในชนบทและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

กรณีศึกษาการกลายมาเป็นผู้ประกอบการในชนบทของเกษตรกรและการขยายสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

กรณีศึกษากษตรกรในไต้หวันกับการกลายมาเป็นเป็นผู้ประกอบการในชนบทด้านการท่องเที่ยว

กรณีศึกษาเกษตรกรในศรีลังกากับการขยายสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ของการเกษตร

กรณีศึกษาเกษตรกรผู้ปลูกเมล็ดกาแฟในเม็กซิโกกับการขยายสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

ทางเลือกเชิงนโยบายที่สร้างสรรค์ในการสร้างผู้ประกอบการ

การสร้างผู้ประกอบการชนบทในฟิลิปปินส์

การสร้างผู้ประกอบการชนบทในมาเลเซียผ่าน e-commerce

E-commerce กับการสร้างผู้ประกอบการในชนบท

บทสรุป

อ้างอิง

จากสังคมชาวนาสู่สังคมผู้ประกอบการ

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในสังคมชนบทที่สำคัญมากตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ก็คือ การเปลี่ยนผ่านของสังคมชนบท จากสังคมชาวนาที่เน้นการผลิตเพื่อยังชีพหรือผลิตสินค้าเกษตรเพียงชนิดเดียวอย่างเข้มข้น ไปสู่สังคมของผู้ประกอบการในชนบท ที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวบ้านได้ขยายออกจากพื้นที่ทางการเกษตร ไปสู่พื้นที่ทางเศรษฐกิจอื่นๆที่อยู่นอกเหนือไปจากการผลิตสินค้าเกษตรบนที่ดินของตนเอง (Side Venture) เช่น การจัดตั้งโรงงานแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรขนาดเล็ก การกลายเป็นพ่อค้าคนกลาง และการให้เช่าอุปกรณ์การผลิตทางการเกษตรแก่เกษตรกรรายอื่นทั้งในและนอกหมู่บ้าน (Ferguson and Olofsson, 2011)

ทั้งนี้การเกิดขึ้นของสังคมผู้ประกอบการในอีกความหมายหนึ่งก็คือ การที่ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะประกอบสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่โดยอาศัยแหล่งทรัพยากรที่หลากหลาย ผ่านกระบวนการผลิตที่สลับซับซ้อนมากไปกว่าการปลูกพืชผลทางการเกษตรอย่างตรงไปตรงมา เพื่อตอบสนองต่อตลาดและช่องทางการค้าขายใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้การรวมกลุ่มและเครือข่ายที่กว้างขวางไปกว่าสังคมแบบเครือญาติของสังคมชนบทในอดีต (Alsos, et.al., 2011)

การเปลี่ยนผ่านของชนบทเข้าสู่สังคมของผู้ประกอบการได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางในวงวิชาการ โดยเฉพาะการศึกษาด้านการพัฒนา (development studies) เนื่องมาจากความล้มเหลวของนโยบายเดิมที่เน้นการพัฒนาชนบท ผ่านการมองการพัฒนาชนบทอย่างเป็นเส้นตรง (unidirectional processes of transition) เช่น ชนบทควรพัฒนาไปเป็นเมือง ภาคเกษตรกรรมควรพัฒนาไปสู่ภาคอุตสาหกรรม และตลาดอย่างไม่เป็นทางการในชนบทควรพัฒนาไปเป็นตลาดสมัยใหม่ที่เชื่อมโยงกับตลาดในระดับโลก หรือในอีกความหมายหนึ่งนโยบายในการพัฒนาชนบทดังกล่าวก็คือ การทำให้ชนบทที่ล้าหลังหมดไป รวมทั้งผลักดันผู้คนในชนบทให้โยกย้ายออกไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการในเมือง (Koppel et al., 1994)

ความล้มเหลวของนโยบายดั้งเดิมดังกล่าว นอกจากจะได้รับการพิสูจน์แล้วว่าไม่ได้ทำให้เกิดการเติบโตที่แท้จริงในภาคชนบท (เนื่องจากการพัฒนาดันไปกระจุกตัวอยู่เพียงแค่ศูนย์กลางในเมือง) วิธีคิดเช่นนี้ยังได้สร้างภาพแทนชนบทว่าเป็นเรื่องของภาคเกษตรกรรมที่ล้าหลัง ปฏิเสธการมีอยู่ของกิจกรรมทาง

เศรษฐกิจและการจ้างงานที่อยู่นอกภาคเกษตรของชนบท และยังรวมไปถึงปฏิเสธการมีอยู่ของตลาดที่มีประสิทธิภาพในชนบทอีกด้วย (Gibson et al., 2010)

ความล้มเหลวในการสร้างการเติบโตและการกระจายรายได้ที่เท่าเทียมของวิธีคิดต่อการพัฒนาชนบทอย่างเป็นเส้นตรง ได้กระตุ้นให้เกิดการมองชนบทมองความเปลี่ยนแปลงในชนบทใหม่ โดยเฉพาะการมองเศรษฐกิจของชนบทว่าเต็มไปด้วยความหลากหลาย (diversity) ผ่านคอนเซปเรื่อง พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (pluriactivity) การประกอบอาชีพที่หลากหลาย (occupational multiplicity) และแนวคิดการลงทุนที่หลากหลายของเกษตรกร (portfolio approach) แบบเดียวกับนักลงทุนในตลาดหลักทรัพย์ที่มีหุ้นหลายตัวในพอร์ตการลงทุน ในขณะที่เกษตรกรก็สามารถมีแหล่งรายได้หลากหลายแหล่ง(ที่นอกเหนือภาคเกษตรกรรม)เช่นกัน (Rigg, 2004; Jacobs, 2000)

ดังนั้นเมื่อชนบทถูกพิจารณาในมุมมองที่มีความหลายและกว้างขวางมากขึ้น พลังในการพัฒนาชนบทก็ต้องถูกพิจารณาใหม่ด้วยเช่นกัน ซึ่งแต่เดิมพลังของการพัฒนาชนบทคือพลังของทุนนิยมอุตสาหกรรม ที่ต้องการจะเปลี่ยนภาคเกษตรกรรมให้เข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมและความเป็นเมืองที่ทันสมัย แต่พลังดังกล่าวไม่สามารถที่จะไปกันได้กับการมองการพัฒนาชนบทที่หลากหลายและไม่ได้มุ่งหน้าสู่การเปลี่ยนผ่านสู่ภาคอุตสาหกรรม เพราะฉะนั้นการพิจารณาพลังในการเปลี่ยนแปลงชนบทจึงเขยิบมาสู่การมองชนบทจากกรอบคิดเรื่อง ผู้ประกอบการในชนบท (Friedman and Mackenzie, 1987)

การพิจารณาผู้ประกอบการในชนบทในฐานะพลังที่ขับเคลื่อนการพัฒนาชนบท นอกจากจะมีความยืดหยุ่นในการเข้าใจความหลากหลายของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่นอกเหนือพื้นที่ทางการเกษตรของชนบทแล้ว การเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบท ยังเป็นพลังในการสร้างเครือข่ายใหม่ๆ ที่จะนำไปสู่การสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ในชุมชน รวมไปถึงการสร้างตลาดและการนำเทคโนโลยีมาปรับใช้ให้เกิดการสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากลายและสัมพันธ์กับบริบทของชนบทแต่ละที่ (Wortman, 1990) ยกตัวอย่างเช่น ชนบทที่มีรากฐานทางประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับการปลูกเมล็ดกาแฟดิบ ก็สามารถที่จะใช้รากฐานดังกล่าวในการขยายไปสู่การแปรรูปกาแฟ หรือ การสร้างผลิตภัณฑ์กาแฟขึ้นมาภายใต้แบรนด์ของตนเองและจัดจำหน่ายในพื้นที่ใกล้เคียงหรือส่งไปขายในพื้นที่อื่นๆ โดยที่ไม่จำเป็นต้องออกไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมหรือภาคบริการในเมือง (Padron and Burger, 2015)

นอกเหนือจากวงวิชาการแล้วผู้ประกอบการชนบทยังได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง จากองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่มองว่า ความเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurship) สามารถนำมาใช้เป็นตัวเร่งให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ชนบท เช่น ช่วยเพิ่มการจ้างงานและสร้างแหล่งรายได้ใหม่ให้กับเกษตรกรในชนบท หรือแม้กระทั่งรัฐก็มองว่าการพัฒนาผู้ประกอบการในชนบท จะสามารถช่วยให้รัฐปกครองชนบทได้ดียิ่งขึ้น เพราะเมื่อคุณภาพชีวิตของผู้คนในชนบทดีขึ้น การต่อต้านรัฐในชนบทอันเนื่องมาจากปัญหาปากท้องก็จะลดน้อยถอยลง (Petrin, 1994)

ในอีกด้านหนึ่งหากลองมองในบริบทของสังคมไทย การเกิดขึ้นของสังคมผู้ประกอบการในชนบทเป็นโอกาสที่จะสร้างให้ชาวบ้านได้ลืมตาอ้าปากและขยับฐานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ไม่ใช่เพียงแค่ชาวบ้านในชนบท แต่ยังรวมไปถึงเศรษฐกิจโดยรวมของคนทั้งประเทศ ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจของประเทศระดับกลางที่ ณ จุดหนึ่งการผลิตเพื่อส่งออกจะค่อยๆลดทอนความสำคัญลงไปพร้อมกับข้อได้เปรียบด้านต้นทุนการผลิต โดยเฉพาะความได้เปรียบในเรื่องของค่าแรงเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศกำลังพัฒนากลุ่มใหม่ ทำในอีกด้านหนึ่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะต้องหันไปพึ่งพาการเจริญเติบโตของตลาดภายใน เพื่อทดแทนการเสื่อมถอยของการผลิตเพื่อส่งออก ซึ่งเคยเป็นกลจักรสำคัญในการสร้างการเจริญเติบทางเศรษฐกิจของประเทศ และ ณ จุดนี้เอง ที่ การเกิดขึ้นของสังคมผู้ประกอบการ โดยเฉพาะผู้ประกอบการในชนบท ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ จะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการสร้างการเจริญเติบโตให้กับเศรษฐกิจของประเทศไทย (อรรถจักร์, 2558)

อย่างไรก็ตามการศึกษาเรื่องผู้ประกอบการชนบทในวงวิชาการไทยยังมีค่อนข้างน้อย แม้ว่าตลอดระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา สังคมชนบทไทยจะเปลี่ยนจากสังคมชาวนาที่ผลิตเพื่อยังชีพไปสู่สังคมของผู้ประกอบการในชนบทแล้วก็ตาม (อรรถจักร์, 2558) ทั้งนี้ปัญหาสำคัญของการศึกษาเรื่องผู้ประกอบการชนบทในวงวิชาการไทยและการศึกษาผู้ประกอบการชนบทในภาษาไทย ก็คือองค์ความรู้เรื่องผู้ประกอบการในชนบททั้งในแง่ของคอนเซปและตัวอย่างของการศึกษาเรื่องผู้ประกอบการชนบทในสังคมอื่นๆ (ที่นอกเหนือไปจากสังคมไทย) ยังมีไม่มากพอที่จะช่วยให้การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของผู้ประกอบการชนบทของไทยเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ด้วยเหตุนี้งานศึกษาชิ้นนี้จึงมีเป้าหมายที่จะขยายพรมแดนความรู้ของการศึกษาเรื่องผู้ประกอบการชนบทในภาษาไทย ผ่านการศึกษาคอนเซปและนิยามของการเป็นผู้ประกอบการในชนบท การศึกษาการ

เกิดขึ้นของผู้ประกอบการชนบทในสังคมต่างวัฒนธรรม และตัวอย่างของนโยบายที่สร้างให้เกิดผู้ประกอบการชนบทในต่างประเทศ

นิยามและความหมายของผู้ประกอบการในชนบท

จากที่ได้กล่าวไปในข้างต้นการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในสังคมชนบทจะเป็นพลังที่ช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมชนบทอย่างไพศาล อย่างไรก็ตามการศึกษาพลังของผู้ประกอบการจำเป็นที่จะต้องเข้าใจเสียก่อนว่า ใครคือผู้ประกอบการชนบท อะไรคือความแตกต่างระหว่างชาวนากับผู้ประกอบการ และยังรวมไปถึงว่าอะไรคือวิธีการจำแนกประเภทและลักษณะที่หลากหลายของผู้ประกอบการในชนบท

ใครคือผู้ประกอบการ

การนิยามความหมายของคำว่า “ผู้ประกอบการ” เกิดขึ้นครั้งแรกในงานด้านเศรษฐศาสตร์ของ Richard Cantillon (1755) กล่าวคือ Cantillon ได้นิยามความหมาย “ผู้ประกอบการ” ว่า เป็นผู้ที่มีความสามารถในการรับความเสี่ยง (uncertainty-bearing) ทางเศรษฐกิจ หรือ เป็นผู้ที่มีความสามารถในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจผ่านการรับจ้างสัญญาช่วง (subcontractor) ที่ต้องอาศัยการบริหารจัดการกับความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจในอนาคต หรือในอีกความหมายหนึ่ง ผู้ประกอบการ ในนิยามของ Cantillon ยังมีหมายความรวมไปถึง ผู้ที่มีรายได้ไม่คงที่ (non-fixed income earner) แต่กลับมีต้นทุนการผลิตที่แน่นอน ซึ่งส่งผลให้รายได้ของผู้ประกอบการไม่ได้แปรผันโดยตรงกับต้นทุนการผลิต เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้ประกอบการจึงจำเป็นที่จะต้องมีทักษะในการจัดการกับความเสี่ยงในอนาคตเพื่อจัดการกับความไม่แน่นอนของตลาดที่จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่พวกเขาต้องการ (Tarascio, 1985)

ในอีกด้านหนึ่งผู้ประกอบการยังหมายถึง ผู้ที่มีทักษะในการสร้างความร่วมมือ (coordination) ในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกับผู้ประกอบการรายอื่นหรือปัจเจกคนอื่นๆ อีกทั้งผู้ประกอบการยังมีเป้าหมายของการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่ใช่เป้าหมายของปัจเจกเพียงรายเดียว แต่เป็นเป้าหมายร่วมกันระหว่างผู้ประกอบการแต่ละกลุ่มที่เข้ามาสัมพันธ์กัน ซึ่งความสามารถในการสร้างการ

ร่วมมือดังกล่าวถือเป็นลักษณะสำคัญของผู้ประกอบการ ที่แตกต่างจากคนกลุ่มอื่นๆในระบบเศรษฐกิจ (Say, 1964)

ความแตกต่างระหว่างผู้ประกอบการกับคนกลุ่มอื่นๆในระบบเศรษฐกิจ ยังรวมไปถึงความสามารถของผู้ประกอบการในการสร้างการเจริญเติบโตให้แก่ระบบเศรษฐกิจโดยรวม ผ่านความสามารถในการสร้างนวัตกรรมและการใช้นวัตกรรมใหม่ๆ (innovation) ในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการ (Schumpeter, 1934)

ทั้งนี้นิยามและความหมายของผู้ประกอบการยังกินความไปถึงความสามารถในการทำกำไรจากการซื้อมาและขายไป (arbitrage) บนตลาดที่กว้างขวางและหลากหลาย โดยผู้ประกอบการจะไม่ยึดติดอยู่กับการทำกำไรจากตลาดเพียงแค่ตลาดเดียว (Kirzner, 1979)

อย่างไรก็ตามคำถามที่น่าสนใจต่อนิยามของ “ผู้ประกอบการ” จาก Cantillon (1755) จนถึง Kirzner (1979) ก็คือ นิยามและความหมายของการเป็นผู้ประกอบการดังกล่าว สามารถนำมาใช้อธิบายเรื่องผู้ประกอบการในชนบทอย่างตรงไปตรงมาได้หรือไม่

คำตอบของคำถามดังกล่าวก็คือ การนำนิยามของผู้ประกอบการตามทฤษฎีคลาสสิคข้างต้นมาใช้อธิบายผู้ประกอบการในชนบทอย่างตรงไปตรงมาไม่สามารถทำได้ เนื่องจากผู้ประกอบการตามทฤษฎีดังกล่าว คือ ผู้ประกอบการในเมือง ที่มีลักษณะการบริหารแบบบริษัท (firm) เช่น การสร้างความร่วมมือระหว่างปัจเจกเพื่อประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจชนิดหนึ่งๆ ตามนิยามของ Say (1964) ในทางปฏิบัติหมายถึงการระดมทุนจากผู้ถือหุ้นหลายราย (Capital raised by share ownership) และการระดมทุนดังกล่าวจะไปสัมพันธ์กับการแบ่งสัดส่วนของผู้ถือหุ้นกับการอำนาจในการบริหารจัดการ (Seperation of ownership and management control) ซึ่งลักษณะของความร่วมมือดังกล่าว ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างตรงไปตรงมากับผู้ประกอบการชนบท เพราะผู้ประกอบการชนบทไม่ได้สัมพันธ์กับผู้คนในชนบทอย่างเป็นทางการแบบบริษัท แต่ผู้ประกอบการชนบทกลับอาศัยความสัมพันธ์ที่ไม่เป็นทางการในลักษณะอื่นเพื่อสร้างความร่วมมือที่จะนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายของการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (McElwee, 2008) ยกตัวอย่างเช่น ผู้ประกอบการชนบทในฟิลิปปินส์อาศัยการแต่งงานระหว่างตระกูลเจ้าที่ดินท้องถิ่นด้วยกัน เพื่อขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มากไปกว่าการเกษตร เช่น ปรับตัวไปเป็นนายหน้าซื้อขายสินค้าเกษตร โดยภายใต้กระบวนการดังกล่าว ผู้ประกอบการเหล่านั้นได้เข้าสู่ระบบการเมืองท้องถิ่น เพื่อที่จะดึงเอาการพัฒนาจากรัฐ

ส่วนกลางเข้าสู่ท้องถิ่น และทำให้พวกเขาสามารถเข้าสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายมากขึ้น เช่น การเข้าถึงสัมปทานในการทำเหมือง เป็นต้น (Angeles, 1999)

ความไม่เป็นทางการของความสัมพันธ์แบบผู้ประกอบการในชนบท ยังมีลักษณะที่แตกต่างไปจากผู้ประกอบการธุรกิจสมัยใหม่ตรงที่ การเป็นผู้ประกอบการในชนบทไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นเจ้าธุรกิจด้วยตนเอง หรือ เป็นผู้ถือหุ้นในบริษัท แต่การเป็นผู้ประกอบการชนบทเกิดขึ้นในระดับของพฤติกรรมการเป็นผู้ประกอบการ (entrepreneurial behaviour) ของคนที่ไม่ใช่เจ้าของกิจการโดยตรง ผู้รับจ้าง และผู้จัดการที่ไม่ใช่เจ้าของที่ดิน (Ferguson and Olofsson, 2011) ยกตัวอย่างเช่น การที่เกษตรกรในแคนาดานำเครื่องเก็บเกี่ยวผลผลิตของกลุ่มตนไปให้เกษตรกรรายอื่นเช่า โดยการให้เช่าดังกล่าวไม่ใช่กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักของเกษตรกร เพราะกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลักของเกษตรกรยังคงเป็นการทำการเกษตรบนที่ดินของตนเอง แต่เนื่องจากว่าเกษตรกรได้พัฒนาการมองโลกอย่างเป็นผู้ประกอบการขึ้นมา พวกเขาจึงเห็นโอกาสในการทำเครื่องเก็บเกี่ยวผลผลิตของตนเองไปให้เกษตรกรรายอื่นเช่า โดยที่เกษตรกรผู้ให้เช่าก็ไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดินและผลผลิตที่ได้ก็ไม่ได้ตกเป็นของพวกเขา แต่พวกเขาก็ยังสามารถเป็นผู้ประกอบการได้โดยการมองหาโอกาสที่ซ่อนอยู่ในเศรษฐกิจชนบท (ibid)

การมองหาโอกาสที่ซ่อนอยู่ ในตลาด (recognise unexploited market opportunities) ถือเป็นอีกหนึ่งลักษณะหนึ่งของผู้ประกอบการในชนบทที่แตกต่างจากนิยาม “ผู้ประกอบการ” ของ Cantillon (1755) เนื่องจากผู้ประกอบการชนบทไม่ใช่ผู้ที่มีความสามารถในการรับความเสี่ยง (risk taking) เท่านั้น แต่พวกเขายังสามารถที่จะมองหาโอกาสที่ซ่อนอยู่ ซึ่งกว้างไปกว่าความสามารถในการจัดการกับความไม่แน่นอนในอนาคต (Petrin, 1994) ยกตัวอย่างเช่น เกษตรกรในไต้หวันเห็นโอกาสที่นักท่องเที่ยวเข้ามาชมสวนผลไม้ของตนเอง จึงได้ขยายสวนให้เป็นร้านอาหารและที่พัก จนร้านอาหารและที่พักได้กลายมาเป็นแหล่งรายได้หลักแทนการขายผลไม้ (Lee, 2005) ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวของเกษตรกรไต้หวันไม่ได้เกิดจากแค่ความสามารถในการรับความเสี่ยงในอนาคตเท่านั้น แต่เกิดจากการมองเห็นโอกาสที่ซ่อนอยู่ในตลาดซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของการเป็นผู้ประกอบการในชนบท

การหาโอกาสที่ซ่อนอยู่ของผู้ประกอบการชนบทยังสัมพันธ์อยู่กับการใช้นวัตกรรม แต่การใช้นวัตกรรมของผู้ประกอบการในชนบทจะไม่ใช่การใช้นวัตกรรมแบบเดียวกับผู้ประกอบการธุรกิจในเมือง เนื่องจากผู้ประกอบการชนบทไม่ได้มีความสามารถในการเข้าถึงนวัตกรรมล่าสุดหรือเทคโนโลยีสมัยใหม่แบบผู้ประกอบการธุรกิจในเมือง แต่ผู้ประกอบการชนบทจะประยุกต์ใช้นวัตกรรมที่มีอยู่เดิมในการ

สร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ชนิดใหม่ขึ้นมา (Petrin, 1994) ยกตัวอย่างเช่น การแปรรูปสินค้าเกษตรให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ หรือ การนำรถไถมาให้เกษตรกรรายอื่นเช่า ซึ่งเป็นกระบวนการแปลงรถไถที่แต่เดิมมีหน้าที่เพียงแค่ใช้ทำการเกษตรเท่านั้น ให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ที่ช่วยสร้างแหล่งรายได้เพิ่มเติม

จากที่กล่าวไปแล้วในข้างต้นนิยามของ “ผู้ประกอบการ” กับ “ผู้ประกอบการในชนบท” ค่อนข้างที่จะมีความแตกต่างกันในหลายมิติ ดังนั้นเพื่ออธิบายลึกลงไปว่าอะไรคือนิยามของการเป็นผู้ประกอบการงานชิ้นนี้จะอาศัยกรอบการจัดลำดับและแบ่งประเภท (taxonomy) ของผู้คนในเศรษฐกิจชนบทจากงานของ Gerard McElwee (2008) ในการอธิบายนิยามของการเป็นผู้ประกอบการชนบทและความแตกต่างระหว่างผู้ประกอบการชนบทกับชาวนา

<u>การจัดประเภทของเกษตรกรและผู้ประกอบการในชนบท</u>

ประเภทที่ 1 เกษตรกรในฐานะชาวนา (farmer as farmer)

เกษตรกรในฐานะชาวนา คือ เกษตรกรที่ยังติดอยู่กับการผลิตแบบดั้งเดิม เช่น ผลิตพืชผลทางการเกษตรแค่ชนิดเดียวอย่างเข้มข้น และไม่ได้มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ทำให้ชาวนาเป็นผู้ที่มีแหล่งรายได้ที่จำกัดและมักพึ่งพาแหล่งรายได้จากทางเดียว ซึ่งการมีแหล่งรายได้ที่จำกัดและไม่เพียงพอนี้เองจะกลายมาเป็นหนึ่งในแรงขับดันให้ชาวนาพัฒนาขึ้นเป็นผู้ประกอบการชนบทในอนาคต

ทั้งนี้ความแตกต่างระหว่างชาวนากับผู้ประกอบการชนบทที่เห็นได้ชัดก็คือ ผู้ประกอบการชนบทจะเป็นเกษตรกรที่เริ่มขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกไปนอกภาคการเกษตร (non-agricultural activities) เช่น การเปิดที่นาให้เป็นโฮมสเตย์ หรือ การให้เช่าเครื่องมือทางการเกษตรแก่เกษตรกรรายอื่น (Knickel et al., 2003) ซึ่ง ณ จุดหนึ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าว จะค่อยๆกลายเป็นแหล่งที่มาของรายได้ (sources of Income) อีกทางหนึ่งของเกษตรกรที่มีความสำคัญมากกว่าแหล่งรายได้เดิมในภาคเกษตรกรรม (Durand and Huylenbroeck, 2003)

นอกจากนั้นข้อแตกต่างที่สำคัญระหว่างชาวนากับผู้ประกอบการในชนบทก็คือ ชาวนามักถูกกระตุ้นด้วยปัจจัยเชิงผลักดัน (push factor) เช่น ราคาของสินค้าเกษตรที่ตกต่ำลงเพราะความต้องการในตลาดโลกลดลง หรือราคาสินค้าเกษตรที่สูงขึ้นเพราะได้รับการประกันราคาจากรัฐ ปัจจัยเชิงผลักดันดังกล่าวจะมีอิทธิพลอย่างมากต่อการกำหนดการตัดสินใจของชาวนา ในการเลือกปลูกหรือไม่ปลูกสินค้าเกษตรชนิด

หนึ่งๆ ในขณะที่การตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการชนบทจะมองไกลไปกว่าเรื่องการขึ้นลงของราคาและการช่วยเหลือเฉพาะหน้าจากรัฐบาล เนื่องจากผู้ประกอบการชนบทมักจะมองลึกลงไปยังโอกาสที่ซ่อนอยู่ในอนาคต (potential) หรือ โอกาสที่จะสร้างตลาดใหม่ๆ (market opportunities) ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าผู้ประกอบการชนบท มีแรงขับดันที่กว้างไปกว่าปัจจัยเชิงผลักดัน หรืออาจเรียกได้ว่าผู้ประกอบการชนบทมีแรงขับดันที่เกิดขึ้นจากปัจจัยเชิงรุก (pull factor) ซึ่งโน้มนำให้พวกเขาได้เห็นโอกาสและช่องทางใหม่ๆในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กว้างขวางไปกว่าการทำเกษตรกรรมบนที่นาของตนเองเช่นเดียวกับชาวนา

นอกจากนั้นข้อแตกต่างที่สำคัญระหว่างชาวนากับผู้ประกอบการชนบท ก็คือ ชาวนามีลักษณะของการร่วมมือทางเศรษฐกิจ (Collaboration) ที่ไม่ได้นำไปสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจชนิดใหม่ เช่น การลงแขกทำนา ที่สุดท้ายแล้วผลิตภัณฑ์สุดท้ายที่ได้จากการลงแขกทำนำก็ยังคงเป็นข้าวเช่นเดิม ในทางกลับกันการร่วมมือทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการชนบทมักจะนำไปสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจชนิดใหม่ เช่นตัวอย่างจากงานของ Silva และ Kodithuwakku (2011) ที่กล่าวถึงกลุ่มเกษตรกรที่มีที่ดินที่สามารถทำเหมืองได้ แต่เกษตรกรกลุ่มนี้กลับไม่มีความสามารถหรือทักษะในการทำเหมือง พวกเขาจึงได้ร่วมมือกับเกษตรกรอีกกลุ่มซึ่งไม่มีที่ดินและทุนเพียงพอ แต่มีทักษะในการทำเหมือง จนความร่วมมือดังกล่าวนำไปสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจชนิดใหม่ในพื้นที่ คือ อุตสาหกรรมการเหมืองขนาดเล็ก

ประเภทที่ 2 เกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ (Farmer as entrepreneur)

การเป็นผู้ประกอบการชนบทก็ไม่ได้มีเพียงลักษณะเดียว เนื่องจากบริบทและเงื่อนไขของสังคมชนบทแต่ละพื้นที่มีลักษณะเฉพาะและเต็มไปด้วยความหลากหลาย ดังนั้นการแบ่งประเภทของผู้ประกอบการชนบทจึงไม่ตายตัวและผู้ประกอบการชนบทในหนึ่งพื้นที่ก็อาจมีลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการชนบทมากกว่าหนึ่งลักษณะ โดยลักษณะแรกของการเป็นผู้ประกอบการชนบทก็คือ เกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ

เกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการจะมีลักษณะที่แตกต่างจากเกษตรกรในฐานะชาวนาตรงที่เกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ คือเกษตรกรที่มีความได้เปรียบเชิงพื้นที่ (geographical region) เช่น มีโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว หรือ การเคลื่อนย้ายสินค้า ทำให้พวกเขาสามารถใช้ประโยชน์เชิงพื้นที่ดังกล่าว ในการสร้างสรรค์โอกาสทางเศรษฐกิจที่นอกเหนือไปจากภาคการเกษตร เช่น การท่องเที่ยว

การจัดกิจกรรมความบันเทิงเชิงวัฒนธรรม หรือโอกาสในการแปรรูปสินค้าเกษตร โดยอาศัยเครือข่ายทางการคมนาคมที่กว้างขวาง ซึ่งอนุญาติให้เกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ สามารถโยกย้ายสินค้าไปแปรรูปและส่งออกขายสู่ตลาดได้ง่ายกว่าชาวนา

นอกจากนั้นเกษตรในฐานะผู้ประกอบการยังมีลักษณะสำคัญคือ พวกเขามีฐานเครือข่ายเชิงเครือญาติ (family farm) ที่ช่วยให้พวกเขาสามารถหมุนเวียนทรัพยากรได้อย่างยืดหยุ่น และสามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่อย่างหลากหลายในวงเครือญาติของตนนำมาปรับใช้ในการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆขึ้นมา และจากที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น ผู้ประกอบการชนบท คือผู้ที่ถูกกระตุ้นด้วยปัจจัยเชิงรุก (pull factor) ทำให้พวกเขามีความต้องการที่จะเป็นอิสระ (freedom) จากการพึ่งพาการสนับสนุนด้านราคาและต้นทุนจากรัฐ (ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวมักไม่พบในเกษตรกรในฐานะชาวนา ซึ่งมักต้องการการสนับสนุนด้านราคาจากรัฐอยู่เสมอ) ด้วยเหตุข้างต้นเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างเครือข่าย (network) และพันธะมิตร (alliances) เพื่อเป็นฐานในการเป็นอิสระจากการพึ่งพาการสนับสนุนด้านราคาจากรัฐและเดินหน้าสู่การปรับใช้นวัตกรรมใหม่ที่ไม่เคยถูกนำมาใช้ในชนบทมาก่อนเพื่อสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่
ยกตัวอย่างเช่น เกษตรกรในนอร์เวย์ได้แปรรูปเบอร์รี่ในสวนของพวกเขาให้เป็นเจลลี่ โดยความต้องการที่จะแปรรูปเบอร์รี่ให้เป็นเจลลี่ทำให้เกษตรกรกลุ่มนี้ต้องขยายเครือข่ายออกไปเพื่อหาตลาดใหม่ที่กว้างขวางกว่าตลาดในพื้นที่ และยังรวมไปถึงการสร้างเครือข่ายกับหน่วยงานของรัฐเพื่อเรียนรู้เทคโนโลยีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เดิมให้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ใหม่ (Grande, 2011)

ประเภทที่ 3 เกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญา (contractor)

ผู้ประกอบการชนบทประเภทถัดมาจะแตกต่างกับชาวนาและเกษตรกรผู้ประกอบการตรงที่ พวกเขาอาจไม่มีนาหรือสวนเป็นของตัวเอง หรือถ้ามีขนาดของนาหรือสวนก็อาจไม่ใหญ่พอสำหรับการทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ อย่างไรก็ตามคนกลุ่มนี้กลับมีสิ่งที่สามารถทดแทนข้อจำกัดเรื่องที่ดินได้ ซึ่งนั่นก็คือการมีทักษะเฉพาะด้านขั้นสูง (specialist skills) หรือ การเป็นเจ้าของทรัพย์สินเชิงกายภาพ (physical assets) เช่น เครื่องจักรที่ใช้ในการทำการเกษตร (machinery) หรือ การครอบครองเมล็ดพันธุ์พืชชั้นดี (plant) ซึ่งทำให้พวกเขาสามารถที่จะรับสัญญางานมาทำ ในฐานะของผู้จัดการนา (farm manager) หรือ เป็นแรงงานรับจ้าง เช่น กลุ่มเจ้าของรถเกี่ยวข้าวที่รับจ้างเกี่ยวข้าวในเขตภาคอีสานของประเทศไทย (มานะ และคณะ, 2558)

ประเด็นสำคัญของการเป็นเกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญา จึงตกอยู่ที่ความสัมพันธ์บนข้อตกลงระหว่างเจ้าของนา (landowner) และ ผู้รับช่วงสัญญา ซึ่งอาจมีมากกว่าสองกลุ่ม เช่น บนที่ดินห้าสิบไร่เจ้าของที่ดินอาจจะจ้างผู้จัดการนาเพื่อรับช่วงสัญญาในการทำนาหนึ่งกลุ่ม และจ้างเจ้าของรถเกี่ยวข้าวให้เข้ามาเกี่ยวข้าวบนที่นาอีกหนึ่งกลุ่ม ดังนั้นการเป็นเกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญา จึงต้องอาศัยเครือค่ายที่สลับซับซ้อนไปกว่าการเป็นชาวนาที่ทำเกษตรแบบดั้งเดิม และยังรวมไปถึงว่าการเป็นเกษตรในฐานะผู้รับช่วงสัญญาจำเป็นที่จะต้องอาศัยการบริหารจัดการความเสี่ยง (เช่น การใช้สัญญาที่กำหนดราคาของสินค้าเกษตรที่ตายตัว) ซึ่งหมายความว่าเกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญามีลักษณะร่วมกับผู้ประกอบการในเมือง แม้ว่าคนทั้งสองกลุ่มจะมีระบบแบบแผนของความสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน

ประเภทที่ 4 ผู้ประกอบการในชนบท (rural entrepreneur, not farmer)

ผู้ประกอบการชนบทประเภทสุดท้าย คือ เกษตรกรที่เริ่มต้นจากการสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย (farm-diversified bussiness) ไปสู่การสร้างแหล่งรายได้ที่สอง (secondary income) นอกภาคการเกษตรที่ไม่เกี่ยวข้องกับการผลิตอาหาร (food production) จนในที่สุดแหล่งรายได้นอกภาคการเกษตรดังกล่าวได้กลายมาเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลัก (core bussiness) ของพวกเขา รวมทั้งแหล่งรายได้ใหม่จะค่อยๆผลักให้ภาคการเกษตรหมดความสำคัญไปในท้ายที่สุด

โดยความแตกต่างระหว่างผู้ประกอบการชนบทในความหมายนี้กับเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ ก็คือ สำหรับเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ ภาคการเกษตรยังคงมีความสำคัญอยู่สำหรับพวกเขา แต่จะคงอยู่ในรูปของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (pluriactivity) คือ รายได้จากภาคเกษตรยังไม่ได้หายไป แต่ดำเนินควบคู่ไปกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจประเภทอื่นๆ

ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งของผู้ประกอบการในชนบท ก็คือ พวกเขามีทักษะในการบริหารจัดการ (management skills) ที่สูงกว่าเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ ซึ่งนั่นช่วยให้พวกเขาสามารถสร้างการร่วมมือ (cooperation) ที่เข้มข้น จนส่งผลให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการชนบทมีความกว้างขวางและหลากหลายมากกว่าเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ ยกตัวอย่างเช่น การจัดจำหน่ายสินค้าอย่างครบวงจร (merchandising) ที่ดูแลตั้งแต่การผลิต การทำการตลาด และการจัดจำหน่ายสินค้า เช่น เครือข่าย Pal*System ในญี่ปุ่นที่ผลิตสินค้าเกษตรปลอดสารพิษ ทำการตลาดในระบบ e-commerce และส่งขายผ่านเครือข่ายการขนส่งที่มีอยู่ทั่วประเทศของตนเอง เป็นต้น (pal-system, 2016)

เงื่อนไขและบริบทที่ก่อให้เกิดผู้ประกอบการชนบท

นิยามของผู้ประกอบการชนบทมีความแตกต่างและหลากหลาย แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้ประกอบการชนบททุกประเภทมีร่วมกันคือ การขยายตัวไปสู่การประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย หรือ พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการชนบท เนื่องจากพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือ การสร้างความหลากหลายในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กว้างขวางไปกว่าการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม เช่น ชาวนาไม่จำเป็นต้องปลูกข้าวอย่างเดียวเหมือนในอดีต แต่ชาวนาสามารถขยายไปสู่การใช้ที่นาของตัวเองเปิดเป็นโฮมสเตย์ หรือ การปล่อยเครื่องมือทางการเกษตรของตนเองให้เกษตรกรรายอื่นเช่า เป็นต้น (Knickel et al., 2003)

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าเมื่อเกษตรกรปรับตัวเข้าสู่การประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย เกษตรกรจะเริ่มสร้างแหล่งที่มาของรายได้ใหม่ ที่อยู่นอกเหนือการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม (non-agricultural activities) และ ณ จุดหนึ่งแหล่งรายได้ใหม่ดังกล่าว จะเข้ามาแทนที่แหล่งรายได้หลักในภาคการเกษตรแบบดั้งเดิม (Durand and Huylenbroeck, 2003; McElwee, 2008) หรือในอีกความหมายหนึ่งจะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และ การเกิดขึ้นของการเป็นผู้ประกอบการชนบท เป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น จนอาจจะกล่าวได้ว่าทั้งสองกระบวนการ คือ กระบวนการเดียวกัน ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทจากสังคมชาวนาสู่สังคมของผู้ประกอบการ

ด้วยเหตุดังกล่าวการศึกษาเงื่อนไขการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการชนบท จึงสามารถศึกษาได้จากบริบทการเกิดขึ้นของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยเริ่มต้นจากการศึกษาเงื่อนไขของความเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในภาพใหญ่ โดยเฉพาะในโลกตะวันตก ที่มีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการชนบทบทและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในลักษณะต่างๆ ทั้งนี้การศึกษาเงื่อนไขทางเศรษฐกิจในภาพใหญ่จะช่วยให้เห็นว่าความเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจโลกสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจชนบทอย่างไร และความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้นำไปสู่การสร้างแหล่งรายได้ใหม่ๆอย่างไรบ้าง และในส่วนสุดท้ายของขอการอธิบายความสัมพันธ์ดังกล่าว จะเป็นการนำตัวอย่างของการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการชนบทและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในส่วนอื่นๆของโลกที่นอกเหนือไปจากสังคมตะวันตก เช่น อเมริกากลาง เอเชียใต้

และเอเชียตะวันออก มาใช้อธิบายเพื่อให้เห็นภาพการคลี่คลายไปสู่สังคมผู้ประกอบการชนบทและการเกิดขึ้นของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

<u>เงื่อนไขทางเศรษฐกิจในภาพใหญ่ที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของผู้ประกอบการและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ</u>

การเกิดขึ้นของผู้ประกอบการและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจสัมพันธ์อย่างแนบแน่นอยู่กับการเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ในสองด้าน คือ หนึ่งการเปลี่ยนโมเดลทางเศรษฐกิจจากการเน้นการผลิตอย่างเข้มข้น (productivist) ไปสู่ยุคหลังการผลิตอย่างเข้มข้น (post-productivist) ที่การผลิตทางเกษตรกรรมไม่จำกัดอยู่เพียงแค่ การผลิตเพื่อให้ได้จำนวนสินค้าทางการเกษตรจำนวนมหาศาล แต่เน้นไปที่ความปลอดภัยและคุณภาพของสินค้าเกษตร ซึ่งยังรวมไปถึงการตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม อันส่งผลให้การผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิมที่เน้นการผลิตสินค้าทางการเกษตรเชิงปริมาณค่อยๆหมดความสำคัญลง และกิจกรรมทางเศรษฐกิจในด้านอื่นๆที่นอกเหนือไปจากการผลิตสินค้าทางการเกษตรเชิงปริมาณ ค่อยๆขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว (Sharpley and Vass, 2006) นอกจากนั้นความเปลี่ยนแปลงอีกด้านหนึ่งที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทก็คือ การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ (liberalization) ที่ส่งผลให้เกิดการทะลักล้นเข้ามาของสินค้าเกษตรราคาถูกจากประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา จนส่งผลให้ราคาสินค้าเกษตรในประเทศที่พึ่งเปิดเสรีทางเศรษฐกิจตกต่ำลงอย่างรวดเร็ว ร่วมไปกับข้อจำกัดของการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจที่ทำให้รัฐบาลของประเทศนั้นๆ ไม่สามารถที่จะเข้าไปช่วยพยุงราคาของสินค้าเกษตรได้ง่ายเหมือนในอดีตที่ผ่านมา ทำให้เกษตรกรต้องสร้างกลยุทธ์ใหม่ขึ้นมาเพื่อปรับตัวให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลง ผ่านการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการสร้างแหล่งรายได้ที่กว้างขวางไปกว่าการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม (Lee, 2005; Padron and Burger, 2015) ในอีกด้านหนึ่งการขยายตัวของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (neo-liberal) ยังเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจในชนบทอย่างเฉียบพลัน (Chase, 2010) เพราะการที่รัฐถอยห่างจากตลาด และปล่อยให้กลไกตลาดเป็นตัวกำหนดทิศทางของเศรษฐกิจ ได้ทำให้เกษตรกรมีตุ้นทุนอย่างมหาศาลในการปรับตัวให้เข้ากับทิศทางใหม่ของตลาด ทำให้เกษตรกรตัดสินใจเลือกกลยุทธ์ในการปรับตัวที่เป็นไปได้มากกว่า ซึ่งนั่นก็คือก็ตัดสินใจมุ่งสู่ทิศทางของการสร้างพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการยกระดับจากชาวนาไปเป็นผู้ประกอบการ

การเปลี่ยนผ่านจากยุคการผลิตอย่างเข้มข้นไปสู่ยุคหลังการผลิตอย่างเข้มข้น

สำหรับบริบทของการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในด้านแรกสัมพันธ์อยู่กับการเปลี่ยนผ่านของโมเดลทางเศรษฐกิจที่เคยเน้นการผลิตอย่างเข้มข้นไปสู่สภาวะหลังการผลิตอย่างเข้มข้น กล่าวคือ ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างมีนัยยะสำคัญในชนบทของประเทศอังกฤษ (Marsden and Murdoch, 1998) เนื่องจากการขาดแคลนอาหารในช่วงสงคราม ทำให้รัฐบาลอังกฤษมีนโยบายที่จะส่งเสริมให้ภาคชนบทกลายเป็นพื้นที่ของการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร (securing food supply) ของประเทศ (Burton, 2004) ทำให้เกิดความพยายามที่จะสร้างระบบซึ่งช่วยให้สามารถกระตุ้นให้เกิดการผลิตอาหารและสินค้าเกษตรอย่างเข้มข้น (maximising food production) โดยอาศัยการส่งเสริมเทคโนโลยีทางการผลิตให้เกษตรกรสามารถผลิตได้ในจำนวนมหาศาล ผ่านการให้ความรู้แก่เกษตรกรเพื่อให้มีความชำนาญในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เฉพาะอย่าง เช่น เกษตรกรที่ปลูกมันฝรั่งก็ปลูกมันฝรั่งอย่างเดียว หรือ เลี้ยงวัวนมก็เลี้ยงวันนมอย่างเดียว รวมทั้งจัดแบ่งพื้นที่ทางการผลิตให้แต่ละภูมิภาคมีความชำนาญในผลิตสินค้าเกษตรเฉพาะด้าน ทำให้เกษตรกรสามารถผลิตสินค้าทางการเกษตรเฉพาะอย่างได้ในจำนวนครั้งละมากๆ (Sharpley and Vass, 2006)

อย่างไรก็ตามในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 โมเดลของการเน้นผลิตสินค้าเกษตรอย่างเข้มข้นเริ่มหมดพลังลง และได้ถูกท้าทายจากปัญหาด้านต่างๆ เช่น ปัญหาสินค้าเกษตรล้นตลาด (oversupply) ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณของรัฐบาลที่จะเข้ามาช่วยส่งเสริมด้านราคา ปัญหาสุขภาพที่เกิดจากสินค้าเกษตรที่อาจเกิดการปนเปื้อนอันเนื่องมาจากการผลิตอย่างเข้มข้นที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการใช้สารเคมีที่ล้นเกินหรือคุณภาพในการผลิต และยังรวมไปถึงกระแสอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มองว่าโมเดลที่เน้นการผลิตสินค้าเกษตรอย่างเข้มข้น ได้ก่อปัญหามากมายต่อธรรมชาติและสุขภาพของมนุษย์ (Lowe et al., 1993) ทั้งหมดนี้จึงได้นำไปสู่การสับเปลี่ยนมุมมองและนโยบายของรัฐบาลอังกฤษต่อชนบทและภาคเกษตรกรรม ไปสู่ยุคหลังการผลิตอย่างเข้มข้น

สำหรับโมเดลทางเศรษฐกิจยุคหลังการผลิตอย่างเข้มข้นสัมพันธ์อยู่กับแนวความคิดที่ว่า การผลิตสินค้าเกษตรจะต้องมุ่งเน้นไปที่การส่งเสริมด้านคุณภาพมากกว่าเรื่องของปริมาณ เช่น การปลูกพืชปลอดสารพิษ และมุ่งเน้นให้เกิดการสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนในชนบท (sustainable rural development) ทั้งนี้มุมมองดังกล่าวได้ขยายไปสู่ปฏิบัติการณ์เชิงนโยบาย เช่น การประกาศใช้นโยบาย Single Farm Payment

ในยุโรป ซึ่งเป็นการสนับสนุน (subsidy) ด้านเงินทุนแก่เกษตรกร (ที่ยอมทำตามข้อตกลงด้านสิ่งแวดล้อม สิทธิของสัตว์ และสุขภาพของผู้บริโภค) โดยเงินสนับสนุนจากรัฐจะแปรผันตามจำนวนการถือที่ดินในฟาร์ม (EU-LEX, 2016) ซึ่งหมายความว่าเงินที่เคยได้รับจากการประกันราคาพืชผลทางการเกษตรเฉพาะอย่าง หรือ การเข้าไปแทรกแซงตลาดด้านราคาของรัฐจะหมดไป ทำให้เกษตรกรไม่สามารถที่จะผลิตอย่างเข้มข้นได้เหมือนในช่วงก่อนทศวรรษ 1970s ที่รัฐเคยเข้ามาช่วยพยุงราคาของพืชผลทางการเกษตรเพื่อที่จะกระตุ้นให้เกิดการผลิตอาหารอย่างเข้มข้น หรือในอีกนัยยะหนึ่งก็คือรัฐพยายามที่จะลดการสนับสนุนด้านราคาแก่เกษตรกรลง เพื่อจัดการกับปัญหาผลผลิตที่ล้นตลาดของสินค้าเกษตร ซึ่งทำให้การผลิตอย่างเข้มข้นแบบดั้งเดิม (traditional agriculture) ซึ่งเคยเป็นรายได้หลักทางเดียวของเกษตรกร ไม่สามารถที่ดำเนินต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนั้นการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคหลังการผลิตอย่างเข้มข้น ยังทำให้เกษตรกรต้องเผชิญหน้ากับความเข้มงวดของกฎระเบียบด้านสิ่งแวดล้อมที่เพิ่มขึ้น (environmetal regulation) รวมไปถึงความพยายามของรัฐที่ต้องการจะดึงภาคเกษตรเข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดการด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมในชนบท (Sharpley and Vass, 2006) ส่งผลให้เกษตรต้องแสวงหาแนวทางในการปรับตัวร่วมกับรัฐ ซึ่งนั่นก็คือการเกิดขึ้นของนโยบายที่จะสนับสนุนเกษตรกรให้ก้าวข้ามการผลิตแบบดั้งเดิม ไปสู่การประกอบพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งในแง่ของการผลิตสินค้าเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (เช่น การปลูกพืชผักออกานิค) การเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าเกษตร การเป็นผู้ให้บริการด้านการท่องเที่ยวในชนบท และยังรวมไปถึงว่าเกษตรกรที่ไม่สามารถปรับตัวต่อนโยบายใหม่ทางการเกษตรของรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็จะออกไปหางานนอกภาคการเกษตรทำ เช่น การรับจ้าง หรือ การทำทั้งงานในภาคเกษตรร่วมกับงานนอกภาคเกษตร เพื่อสร้างแหล่งรายได้เพิ่มเติมให้เพียงพอต่อการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคหลังการผลิตอย่างเข้มข้น (Ilbery and Bowler, 1998; Burton, 2004)

<u>การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจกับการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ</u>

ในอีกด้านหนึ่งการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา กล่าวคือ การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจได้ทำให้บรรษัทข้ามชาติ (private international trade) โดยเฉพาะกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายสินค้าเกษตร เข้ามาทำตลาดในประเทศต่างๆ ทำให้เกษตรกรที่เคยได้เปรียบจากการคุ้มครองด้านราคาโดยรัฐบาลของประเทศนั้นๆ ต้องสูญเสียความสามารถในการแข่งขันด้านราคากับบรรษัทข้ามชาติ (Padron and Burger, 2015)

โดยการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจนั้น สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการยอมรับข้อตกลงขององค์การการค้าโลก (WTO) ที่ต้องการให้สินค้าต่างๆสามารถหมุนเวียนได้อย่างเสรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของสินค้าเกษตร ซึ่งประเทศที่มีกำลังแรงงาน (labour force) มากกว่า จะมีความได้เปรียบด้านต้นทุนในการผลิตต่อหน่วย ทำให้ราคาสินค้าเกษตรในประเทศดังกล่าวมีราคาถูกมาก เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่มีขนาดเล็กที่มีขนาดของกำลังแรงงานต่ำกว่า เช่น สินค้าเกษตรราคาถูกที่นำเข้ามาจากประเทศจีน (Lee, 2005) ดังนั้นเมื่อประเทศที่มีขนาดของกำลังแรงงานที่เล็กกว่าในเชิงเปรียบเทียบ ตัดสินใจเปิดเสรีทางการค้า ก็จะส่งผลโดยตรงกับเกษตรกรในกลุ่มประเทศดังกล่าว ที่ต้องเผชิญหน้ากับวิกฤติราคาสินค้าเกษตรในประเทศตกต่ำอย่างเฉียบพลัน อันเนื่องมาจากการไหลทะลักเข้ามาของสินค้าเกษตรจากกลุ่มประเทศที่มีขนาดของกำลังแรงงานใหญ่กว่า ส่งผลให้เกษตรกรในประเทศที่มีกำลังแรงงานขนาดเล็กกว่า ต้องถูกบังคับให้ปรับตัวและเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการผลิต ผ่านการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการสร้างแหล่งรายได้ใหม่ ที่กว้างขวางไปกว่าการผลิตในรูปแบบเดิม (ibid)

นอกจากนั้นการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจกับการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทยังสัมพันธ์อยู่กับการขยายตัวของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (neo-liberal) ที่มุ่งเน้นให้รัฐค่อยๆถอยห่างออกจากตลาด และปล่อยให้กฎไกของตลาดเป็นตัวกำหนดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเศรษฐกิจในชนบท (Chase, 2010) โดยแนวคิดเสรีนิยมใหม่ส่งผลกระทบโดยตรงกับราคาสินค้าเกษตร เนื่องจากเมื่อรัฐตัดสินใจถอยห่างออกจากตลาด ก็เท่ากับว่ารัฐจะไม่เข้าไปแทรกแซงหรือช่วยเหลือด้านราคาแก่เกษตรกรอีกต่อไป และปล่อยให้ราคาของสินค้าเกษตรไปผูกอยู่กับกลไกของตลาด

การผูกราคาของสินค้าเกษตรไว้กับกลไกตลาด จะทำให้ราคาของสินค้าเกษตรตกต่ำลงในทันที โดยเฉพาะสินค้าเกษตรที่เคยสัมพันธ์อยู่กับการผลิตแบบดั้งเดิม เช่น ฝ้ายหรือข้าว เนื่องมาจากว่าอุปทานของสินค้าเกษตรมีมากเกินกว่าความต้องการของตลาด (เป็นผลจากนโยบายเก่าที่เน้นการผลิตสินค้าเกษตรเฉพาะอย่างอย่างเข้มข้น) ด้วยเหตุนี้เกษตรกรจึงมีทางเลือกในการปรับตัวอยู่สองทาง คือ หนึ่งเกษตรกรต้องหันไปปลูกสินค้าเกษตรชนิดใหม่ที่สามารถส่งออกได้ (export crops) ซึ่งแน่นอนว่าไม่ใช่เรื่องง่ายเพราะต้องอาศัยความรู้และเทคโนโลยีการผลิตแบบใหม่ ที่แตกต่างไปจากความรู้ดั้งเดิมที่เกษตรกรเคยมี ยกตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนจากการปลูกฝ้ายมาสู่การปลูกมันฝรั่ง ซึ่งเป็นพืชคนละประเภท เกษตรกรจำเป็นที่จะต้องหาตลาดใหม่ องค์ความรู้ใหม่ และเทคโนโลยีการผลิตแบบใหม่ ซึ่งการปรับตัวในลักษณะนี้จะมีต้นทุนที่สูงเนื่องจากเกษตรกรไม่ได้มีรัฐคอยช่วยเหลือเหมือนที่ผ่านมา ในขณะที่ทางเลือกที่สอง คือ การที่เกษตรกรเริ่ม

ขยายไปสู่ทางเลือกในการสร้างรายได้ที่หลากหลาย โดยเฉพาะการก้าวข้ามการพึ่งพารายได้จากการผลิตสินค้าเกษตรแบบดั้งเดิม ไปสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจชนิดอื่น หรือในอีกความหมายหนึ่งก็คือ การที่เกษตรกรตัดสินใจก้าวข้ามจากการเป็นชาวนาที่ต้องพึ่งพาการช่วยเหลือจากรัฐอย่างเข้มข้น ไปสู่การเป็นผู้ประกอบการในชนบท ที่มีแหล่งรายได้จากการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กว้างขวางไปกว่าการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม (Graziano da Silva, 2001; Steward, 2007)

<u>ความหลากหลายของการเป็นผู้ประกอบการในชนบทและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ</u>

การเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบท คือ การที่เกษตรกรหรือชาวนาเริ่มเข้าสู่การสร้างพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ผ่านการขยายแหล่งรายได้ที่มาจากการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านอื่นๆ (side venture) ที่นอกเหนือไปจากการผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิม (Ferguson and Olofsson, 2011) โดยเฉพาะการเปลี่ยนจากการผลิตพืชผลทางเกษตรกรรมหรือปศุสัตว์อย่างเข้มข้นแบบดั้งเดิม ไปสู่การผลิตแบบใหม่ที่เน้นการเพิ่มมูลค่า (value-added) ของสินค้าและบริการ ยกตัวอย่างเช่น การเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการในด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เช่น การสร้างฟาร์มสัตว์แบบเปิดที่ให้สัตว์สามารถอาศัยอยู่ตามธรรมชาติ (free-range farm) เพื่อขายเนื้อสัตว์ในตลาดบนที่ผู้บริโภคเน้นการบริโภคเพื่อสุขภาพ (ปลอดยาปฏิชีวินะ ปลอดจีเอ็มโอ ปลอดการใช้ฮอร์โมน) หรือ การเปลี่ยนไปสู่ฟาร์มแบบออกานิค เพื่อขายผักปลอดสารพิษในราคาสูง เป็นต้น (Barlas et al., 2001; Damianos and Skuras, 1996) ทั้งนี้การเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการยังอาจรวมไปถึง การเพิ่มมูลค่าผ่านการแปรรูปสินค้าเกษตร (processing) เช่น การแปรรูปสินค้าเกษตรเป็นสินค้าแช่แข็ง หรือการสร้างบรรจุภัณฑ์ (packaging) แบบใหม่เพื่อใช้ในการขายสินค้าเกษตรในตลาดและกลุ่มผู้บริโภคที่กว้างขวางมากขึ้น (Mahoney and Barbieri, 2003)

นอกจากการเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการแล้ว ลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการในชนบทยังรวมไปถึงการขยายบทบาทของเกษตรกรจากผู้ผลิตพืชผลทางการเกษตรไปสู่บทบาทของการเป็นผู้จัดจำหน่ายสินค้า ซึ่งหมายถึงการที่เกษตรกรเริ่มเข้ามามีส่วนร่วมกับการทำตลาด (merchandising activities) เช่น การเริ่มมีหน้าร้านของตนเองในฟาร์ม (on-farm retailing) การใช้ช่องทางใหม่ๆ เช่น อินเตอร์เน็ต ในการโฆษณาสินค้าเกษตรของตนเอง เพื่อที่จะสามารถเข้าถึงผู้บริโภคได้โดยตรง และยังรวมไปถึงการสร้างตลาดที่กว้างขวางและหลากหลาย ซึ่งลักษณะของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจเช่นนี้ ย่อมแตกต่างไปจากการผลิตอย่างเข้มข้นแบบเดิมที่เกษตรกรเป็นเพียงผู้ผลิตให้กับพ่อค้าคนกลางเพื่อนำสินค้าออกไปสู่ตลาดอีกทอดหนึ่ง (McNally, 2001)

ในอีกด้านหนึ่งลักษณะของการกลายมาเป็นผู้ประกอบการของเกษตรกรในชนบท ยังอาจรวมไปถึงการขยายการใช้พื้นที่ทางการเกษตร ที่แต่เดินจำกัดอยู่เพียงแค่การผลิตพืชผลทางการเกษตรเชิงเดี่ยวอย่างเข้มข้น ไปสู่การใช้ที่ดินในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่นอกเหนือไปจากกิจกรรมทางการเกษตรแบบเดิม เช่น การเปลี่ยนฟาร์มให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาพักและใช้ชีวิตได้ในช่วงวันหยุด ซึ่งหมายความว่าพื้นที่ของฟาร์มแบบดั้งเดิมได้ถูกขยายให้กลายเป็นแหล่งรายได้ใหม่ ที่กว้างขวางกว่าการเป็นเพียงพื้นที่ของการผลิตพืชผลทางเกษตรกรรมอย่างเข้มข้น (Barbieri and Mshenga, 2008)

นอกจากนี้การกลายมาเป็นผู้ประกอบการในชนบทของเกษตรกร ยังนับไปถึงการขยายบทบาทของเกษตรกรในฐานะของชาวนาหรือชาวสวน ไปสู่บทบาทของการเป็นผู้ให้เช่า ทั้งการปล่อยเช่าที่ดินให้แก่เกษตรกรรายอื่นๆ หรือ การเป็นผู้ให้เช่าอุปกรณ์การผลิตที่ใช้ในการทำการเกษตร (Mahoney and Barbieri, 2003) ซึ่งยังรวมไปถึงการรับจ้างทำการผลิตตามสัญญา (contact services) เช่น การทำเกษตรพันธะสัญญากับบรรษัทเกษตร การเป็นแรงงานรับจ้างในการปลูกพืช การเป็นแรงงานรับจ้างในการดูแลสัตว์ และการรับจ้างเก็บเกี่ยวผลผลิตโดยเจ้าของรถไถหรือเจ้าของอุปกรณ์เกษตร (Turner et al., 2003)

อย่างไรก็ตามลักษณะของการกลายมาเป็นผู้ประกอบการในชนบท หรือ การขยายเข้าสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเกษตรกร ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างไร้บริบท แต่สัมพันธ์อยู่กับเงื่อนไขและบริบทภายในของสังคมนั้นๆ (McNally, 2001) ยกตัวอย่างเช่น เกษตรกรที่ปลูกพืชเศรษฐกิจจะมีโอกาสในการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่นอกเหนือพื้นที่ทางเกษตรกรรม (non-agricultural activities) ได้มากกว่าเกษตรกรที่เน้นการปศุสัตว์ เพราะเกษตรกรที่เน้นการผลิตพืชเศรษฐกิจจะมีช่วงเวลาระหว่างฤดูกาลเก็บเกี่ยว ที่ช่วยให้พวกเขาสามารถว่างเว้นจากการทำงานในภาคการเกษตร และขยายการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกไปนอกพื้นที่ทางการเกษตรได้ เช่น การรับจ้างสัญญาของเกษตรกรรายอื่นมาทำ หรือ การออกไปรับจ้างงานนอกภาคเกษตร (Ilbery et. al., 1997) ขณะที่เกษตรกรที่เน้นการปศุสัตว์อาจจะขยายไปสู่กิจกรรมทางทางเศรษฐกิจในลักษณะอื่นๆได้ แต่ก็จะจำกัดอยู่ในพื้นที่ของฟาร์ม เช่น ฟาร์มโคนมในตอนเหนือของอังกฤษ ได้ปรับพื้นที่บางส่วนในฟาร์มโคนมให้เป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว โดยพวกเขาก็ไม่ได้เลิกกิจการโคนม แต่ทำกิจการโคนมซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักต่อไป ควบคู่ไปกับกิจกรรมการท่องเที่ยว (Glover, 2011)

นอกจากนั้นขนาดของฟาร์มก็ยังมีอิทธิพลต่อลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการในชนบท ยกตัวอย่างเช่น ฟาร์มขนาดใหญ่ในอังกฤษและเวลส์ จะมีโอกาสที่จะขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เน้นไปในด้านของการให้เช่าเครื่องมือและอุปกรณ์ทางการเกษตรได้ มากกว่าฟาร์มที่มีขนาดเล็กอย่างมีนัยยะสำคัญเพราะฟาร์มขนาดใหญ่ครอบครองทรัพยากรไว้มากกว่า แต่เมื่อเป็นเรื่องของการท่องเที่ยวและการให้บริการด้านการพักผ่อนย่อนใจ (recreation) ฟาร์มขนาดเล็กและขนาดกลางกลับมีความสามารถในการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในด้านนี้ไม่แตกต่างไปจากฟาร์มขนาดใหญ่ เนื่องจากการขยายไปสู่พื้นที่ของการท่องเที่ยวไม่ได้เรียกร้องการครอบครองปัจจัยในการผลิตที่มีราคาสูงเหมือนกับการให้เช่าเครื่องมือทางการเกษตร (McNally, 2001) ดังนั้นในแง่หนึ่งลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการและประเภทของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงมีส่วนสัมพันธ์อย่างยิ่งกับปัจจัยภายใน คือ บริบทและเงื่อนไขของเกษตรกรในแต่ละสังคม

สำหรับบริบทและเงื่อนไขในระดับปัจจัยภายนอกก็คือ บริบททางเศรษฐกิจสังคมและความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในระดับมหภาค ซึ่งส่งผลต่อการขยายไปสู่การประกอบพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจและลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการ ยกตัวอย่างเช่น การปรับลดชั่วโมงการทำงานของรัฐบาลในไต้หวันจากที่เคยกำหนดให้ต้องทำงานอาทิตย์ละ 6 วัน เป็น 5 วัน ทำให้ผู้คนเริ่มเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศมากขึ้น ประกอบกับการปรับขึ้นค่าแรงขั้นต่ำและพัฒนาระบบขนส่งภายในประเทศ ส่งผลให้การท่องเที่ยวในชนบทขยายตัวและเกษตรกรปรับตัวมาเป็นผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวในชนบท (Lee, 2005) หรือในกรณีตัวอย่างของการเปิดเสรีเมล็ดกาแฟในเม็กซิโก ที่ทำให้บรรษัทข้ามชาตินำเมล็ดกาแฟราคาถูกเข้ามามากจนราคาเมล็ดกาแฟในประเทศตกต่ำ และทำให้เกษตรกรที่ปลูกเมล็ดกาแฟดิบในเม็กซิโก ต้องปรับตัวและขยายการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจสู่การแปรรูปเมล็ดกาแฟและกลายมาเป็นผู้จัดจำหน่ายเมล็ดกาแฟสำเร็จรูปไปในที่สุด (Padron and Burger, 2015)

ดังนั้นลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการในชนบทและประเภทของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่างๆ จึงสัมพันธ์อยู่กับเงื่อนไขและบริบทของปัจจัยภายในและภายนอกภาคชนบท ที่ทำให้เส้นทางของการก่อรูปเป็นผู้ประกอบการในชนบทของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน เพราะฉะนั้นในส่วนถัดไปของบทความชิ้นนี้ จะนำกรณีศึกษาการขยายตัวของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแต่ละประเทศมาเป็นตัวอย่างในการอธิบายให้เห็นลักษณะของการก่อรูปขึ้นเป็นผู้ประกอบการผ่านการขยายตัวของสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแต่ละประเทศ

<u>กรณีศึกษาการกลายมาเป็นผู้ประกอบการในชนบทของเกษตรกรและการขยายสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ</u>

เกษตรกรในไต้หวันกับการกลายมาเป็นเป็นผู้ประกอบการในชนบทด้านการท่องเที่ยว

การก่อรูปของเกษตรกรในไต้หวัน เกิดขึ้นในพื้นที่ของการท่องเที่ยวและการพักผ่อนยามว่าง ภายใต้โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวในชนบทของรัฐบาลไต้หวันที่มีชื่อว่า Pick-Your-Own farms (PYO) ซึ่งก็คือการสนับสนุนให้เกษตรกรในชนบทของไต้หวันพัฒนาขึ้นมาเป็นผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว (TPDAF, 1997) อย่างไรก็ตามกระบวนการดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นจากนโยบายของรัฐเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจของไต้หวันทั้งในเมืองและชนบท ที่อนุญาติให้กระบวนการก่อรูปของผู้ประกอบการในชนบทด้านการท่องเที่ยวกลายเป็นจริงขึ้นมา (Lee, 2005)

การก่อรูปของผู้ประกอบการในชนบทของไต้หวัน ในด้านแรกสัมพันธ์กับการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม กล่าวคือ ตั้งแต่ช่วงหลังทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในไต้หวันได้ทำให้รายได้โดยเฉลี่ย (average income) ของคนไต้หวันปรับตัวสูงขึ้น โดยเฉพาะผู้คนที่อยู่ในเขตเมืองที่การเพิ่มขึ้นของรายได้โดยเฉลี่ย ได้ส่งผลให้พวกเขามีกำลังในการบริโภคมากขึ้น และได้ขยายไปสู่การบริโภคเพื่อการท่องเที่ยวและการพักผ่อนย่อนใจ ซึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสัมพันธ์กับการขยายตัวของการเป็นผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวของเกษตรกรในสังคมไต้หวัน (Hsiau, 1984; National Statistics Bureau, 2000) นอกจากนั้นในปี 1999 รัฐบาลไต้หวันได้ประกาศลดเวลาการทำงานของแรงงานทั่วประเทศลง จาก 219.2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ในช่วงปี 1976 เหลือ 190.4 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ หรือเท่ากับเป็นการลดเวลาการทำงานจาก 6 วัน ต่อสัปดาห์ เหลือ 5 วันต่อสัปดาห์ (National Statistics Bureau, 2000) ซึ่งการลดจำนวนเวลาการทำงานลงนี้เอง ที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ในการใช้เวลาว่าง คือ ผู้คนเริ่มใช้เวลาว่างด้วยการเดินทางออกไปท่องเที่ยวในชนบท และในขณะเดียวกันเส้นทางการคมนาคมที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการตัดถนนไฮเวย์เชื่อมต่อพื้นที่ต่างๆของไต้หวันเข้าหากัน คือจากเดิมในปี 1976 ประเทศไต้หวัน มีถนนไฮเวย์อยู่เพียง 17,101 กิโลเมตร แต่ต่อมาในปี 1999 รัฐบาลไต้หวันได้ตัดถนนไฮเวย์เพิ่มขึ้นมาเป็น 20,319 กิโลเมตร พร้อมๆกับการขยายตัวของการถือครองรถยนต์จาก 205 คันต่อประชากร 10,000 คน เป็น 2426 คัน ต่อประชากร 10,000 คน ตั้งแต่ช่วงปี 1976 จนถึง ปี 1999 (ibid) โดยสรุปแล้วความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจในภาพใหญ่ได้ค่อยๆวางรากฐานให้กับการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวในชนบทของไต้หวัน

อย่างไรก็ตามการขยายตัวของเศรษฐกิจในภาพใหญ่ โดยเฉพาะการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ไม่ได้นำไปสู่การเกิดผู้ประกอบการในชนบทอย่างตรงไปตรงมา กล่าวคือ การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม ได้ส่งผลให้เกิดการนำเทคโนโลยีมาใช้อย่างมหาศาลในภาคเกษตรกรรมซึ่งเคยเป็นพื้นที่ของการผลิตที่เน้นการใช้แรงงานคนและสัตว์อย่างเข้มข้น โดยการเข้ามาของเทคโนโลยีทางการเกษตร เช่น เครื่องมือทางการเกษตรรุ่นใหม่ๆ หรือการใช้ปุ๋ยและสารเคมีชีวภาพ ได้ทำให้ภาคเกษตรสามารถใช้แรงงานคนน้อยลง (แรงงานสำรองในภาคเกษตรจึงไหลไปสู่ภาคอุตสาหกรรม) ในการผลิตสินค้าเกษตร อย่างไรก็ตามผลลัพธ์อันไม่พึงประสงค์ที่ตามมาก็คือ ต้นทุนในการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ คือ จากทศวรรษที่ 1980 จนถึง 1990 ต้นทุนทางการผลิตของเกษตรกรในชนบทเพิ่มสูงขึ้นถึง 30% (COA, 1999) ในขณะที่ราคาของพืชผลทางการเกษตรกลับไม่เพิ่มตาม เนื่องจากรัฐบาลไต้หวันต้องการจะตรึงราคาอาหารให้ต่ำพอที่จะเลี้ยงแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้รายได้ในภาคการเกษตรของเกษตรกรไต้หวันจึงลดลงจาก 39% ของรายได้ทั้งหมดของผู้คนในชนบทช่วงปี 1976 เหลือเพียง 17% ในปี 1998 (ibid) อย่างไรก็ตามรายได้ของภาคชนบทในไต้หวันโดยรวมกลับไม่ได้ลดลงตามการถดถอยของภาคเกษตร ในทางกลับกันรายได้ของครัวเรือนในชนบทกลับปรับตัวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จากการขยายตัวของรายได้ที่มาจากนอกภาคการเกษตร (non-farm enterprises) ซึ่งในความหมายหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนจากสังคมชาวนาไปสู่สังคมของผู้ประกอบการชนบท

สำหรับการปรับตัวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการในชนบทด้านการท่องเที่ยวของไต้หวันนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างกระทันหันหลังจากที่รัฐบาลไต้หวันหันมาสนับสนุนการท่องเที่ยวในชนบท แต่เป็นความเปลี่ยนแปลงที่มีความสืบเนื่องภายในภาคเกษตรกรรมของไต้หวันเอง กล่าวคือ ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 เศรษฐกิจของไต้หวันขยายตัวอย่างมากทั้งในภาคอุตสาหกรรมและภาคการเกษตร การขยายตัวของการผลิตข้าวเพื่อเป็นรากฐานให้กับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมได้ดำเนินมาถึงจุดที่มีส่วนเกินในการผลิตข้าวล้นตลาด รัฐบาลไต้หวันจึงได้พยายามแนะนำให้เกษตรกรในชนบทหันมาปลูกพืชชนิดอื่นแทนโดยเฉพาะผลไม้ (Chen, 1996) การปลูกผลไม้นั้นในผลตอบแทนที่ดีมากในระยะเริ่มต้น เนื่องจากการขยายตัวของผู้คนในเมือง ได้ทำให้การบริโภคผลไม้เพิ่มสูงขึ้น จนในที่สุดผลตอบแทนของการปลูกผลไม้สูงกว่าผลตอบแทนที่ได้รับจากการปลูกข้าว อย่างไรก็ตามตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา รัฐบาลไต้หวันได้พยายามอย่างมากในการเข้าเป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก (WTO) ซึ่งการจะเข้าเป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลกได้นั้น รัฐบาลไต้หวันจะต้องเริ่มเปิดเสรีทางเศรษฐกิจและยอมให้สินค้าจากต่างประเทศเข้ามาทำตลาดในไต้หวัน

การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจนี่เองที่ทำให้ตลาดสินค้าเกษตรภายในประเทศได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง สินค้าเกษตรในไต้หวันต้องเผชิญหน้าจากสินค้าเกษตรจากต่างประเทศที่มีราคาถูกกว่า เนื่องจากประเทศที่ใหญ่กว่าย่อมมีกำลังแรงงานมากกว่าและสามารถผลิตสินค้าทางการเกษตรได้ในราคาที่ต่ำกว่า ส่งผลให้เกษตรกรในภาคชนบทของไต้หวันต้องปรับตัวอย่างรวดเร็ว (Lee, 2005)

การปรับตัวของเกษตรกรในไต้หวันนั้น ไม่ได้เริ่มต้นจากการขยับไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวในทันที แม้ว่ารัฐบาลไต้หวันจะเริ่มสนับสนุนการท่องเที่ยวในชนบทตั้งแต่มี 1965 เป็นต้นมา (Lee, 2005) ซึ่งอันที่จริงแล้วการปรับตัวในระลอกแรกของเกษตรกรในไต้หวันก็คือการพยายามที่จะถอยออกมาจากการเป็นผู้ผลิตให้กับตลาดสินค้าเกษตรที่ราคาตกต่ำ แล้วผันตัวมาเป็นผู้ขายโดยตรงให้กับผู้บริโภค เพื่อลดย่นระยะห่างระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคลง ซึ่งจะช่วยให้สามารถทำกำไรได้มากขึ้น โดยการปรับตัวในละรอกแรกของเกษตรกร ก็คือ การออกมาขายสินค้าเกษตรข้างทางให้กับนักท่องเที่ยวที่จะมาจอดซื้อสินค้าเมื่อออกมาท่องเที่ยวนอกตัวเมือง และในขณะเดียวกันก็ได้เชิญชวนให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในสวนของเกษตรกรเอง ซึ่ง ณ จุดนี้นี่เองที่รัฐบาลไต้หวันเห็นโอกาสในการจะยกระดับผู้คนในชนบทที่ต้องการจะเปลี่ยนบทบาทของตนเองจากเกษตรมาสู่ผู้ขายหรือเจ้าของกิจการ ดังนั้นรัฐบาลไต้หวันจึงได้เริ่มโครงการ Pick-Your-Own farms ในช่วงปี 1982 ซึ่งเป็นโครงการที่จับการท่องเที่ยวในชนบทมาผนวกกับความต้องการที่จะเป็นผู้ประกอบการ (เพื่อหลุดออกจากความสัมพันธ์ทางตลาดที่เสียเปรียบ) ของเกษตรกรในไต้หวัน (ibid) และผลที่ได้ก็คือ การเกิดขึ้นของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวแบบใหม่

ภายใต้โครงการ Pick-Your-Own farms รัฐบาลไต้หวันได้แนะนำให้เกษตรกรเปิดฟาร์มของตนเองเพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปสัมผัสประสบการณ์ของชนบท ทั้งนี้เกษตรกรไต้หวันเริ่มต้นจากการเปิดฟาร์มให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเก็บผลไม้ในสวน ซึ่งเป็นการสร้างแหล่งรายได้แบบใหม่ที่ต่างจากการเป็นผู้ผลิตสินค้าเกษตรในแบบเดิม อย่างไรก็ตามการขยายเข้าสู่พื้นที่ของการท่องเที่ยวไม่ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น เนื่องจากเกษตรกรพบว่า การเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเก็บผลไม้เพื่อสร้างแหล่งรายได้ใหม่ ไม่สามารถทำได้ตลอดทั้งปี ยกตัวอย่างเช่น ลิ้นจี่จะออกลูกเพียง 20 วันต่อปีเท่านั้น (Lee, 2005) ดังนั้นเกษตรกรจึงแก้ไขปัญหาด้วยการปลูกผลไม้มากกว่าหนึ่งอย่าง เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาในสวนได้ตลอดทั้งปี อย่างไรก็ตามการขยายจำนวนวันเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในสวนมากขึ้นต่อปี ไม่ได้ทำให้การใช้เวลาในสวนของนักท่องเที่ยวมากขึ้น เพราะโดยเฉลี่ยแล้วนักท่องเที่ยวจะใช้เวลาเข้ามาเก็บผลไม้ในสวนเพียงแค่ 3 ชั่วโมงต่อครั้งเท่านั้น ดังนั้นเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากจำนวนเวลาพักผ่อนย่อนใจของนักท่องเที่ยวที่มากขึ้นได้

อย่างเต็มที่ เกษตรกรในชนบทจึงได้ขยายการให้บริการไปสู่ที่พักและร้านอาหารในสวน ซึ่งสามารถดูซับเวลาและดึงดูดการจับจ่ายใช้สอยได้มากขึ้น จนในที่สุดที่พักและร้านอาหารได้กลายเป็นแหล่งรายได้ใหม่ ที่ขยายตัวเข้ามาแทนที่แหล่งรายได้เดิมคือการผลิตสินค้าเกษตรแบบเดิม

โดยสรุปการขยายเข้าสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวของภาคชนบทในไต้หวันนั้น เป็นผลลัพธ์มาจากปัจจัยในหลากหลายด้านประกอบกัน ทั้งความเปลี่ยนแปลงภายในภาคเกษตรของชนบทเอง ความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจในระดับมหภาค และการเปลี่ยนแปลงนโยบายของภาครัฐต่อชนบท ซึ่งทั้งหมดได้ช่วยในการก่อรูปของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในไต้หวันและการพัฒนาขึ้นเป็นผู้ประกอบการในชนบทของเกษตรกรไต้หวันในที่สุด

กรณีศึกษาเกษตรกรในศรีลังกากับการขยายสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ของการเกษตร

ศรีลังกาเป็นประเทศที่ภาคเกษตรกรรมมีขนาดใหญ่มาก คือ เป็น 24 เปอร์เซ็นต์ ของ GDP หรือผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Kodithuwakku, 1997) และมีประชากร 2.2 ล้านคน (จากจำนวนประมาณ 17 ถึง 18 ล้านคน ในช่วงทศวรรษ 1990) ได้รับการจ้างงานโดยตรงในภาคเกษตรกรรม ซึ่งยังรวมไปถึงว่าภาคเกษตรยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญของประชากร 70% ของประเทศ ทั้งทางตรงและทางอ้อม (Samarathunga and Dasanayake, 1991) เพราะฉะนั้นลักษณะของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ผู้ประกอบการในชนบทของศรีลังกาจึงยังมีลักษณะที่สัมพันธ์อยู่กับภาคการเกษตรอย่างแน่บแน่น แตกต่างจากไต้หวันที่ภาคเกษตรมีขนาดเล็กลงเรื่อยๆเมื่อเทียบกับการขยายตัวไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยว (Lee, 2005)

ดังนั้นลักษณะของการขยายไปสู่การเป็นผู้ประกอบการในชนบทของเกษตรกรในศรีลังกา จึงมีลักษณะของการควบรวมระหว่างแหล่งรายได้เดิมในภาคเกษตรและแหล่งรายได้ใหม่ ทั้งภายในและภายนอกภาคการเกษตร หรือที่เรียกว่า “pluriactivity” (De Vries, 1993) ทั้งนี้การควบรวมแหล่งรายได้ทั้งภายในและภายนอกภาคการเกษตรนั้น ถือเป็นพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (diversification) ประเภทหนึ่ง แต่จะมีลักษณะที่ยังสัมพันธ์อยู่กับภาคการเกษตรอย่างแนบแน่น กล่าวคือ ภาคการเกษตรยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญพอๆกับแหล่งรายได้จากการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านอื่นๆ ซึ่งยังรวมไปถึงว่าภาคการเกษตร หรือ ปัจจัยการผลิตในภาคการเกษตรยังคงเป็นศูนย์รวมของการสร้างแหล่งรายได้ใหม่ๆ เช่น ชาวนาที่ขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์สินค้าเกษตร อาจสามารถสะสมทุนจนมากพอจนสามารถที่จะครอบครองที่ดินขนาดใหญ่ในชนบท และปล่อยที่ดินเหล่านั้นให้ชาวนารายย่อย

เช่าที่ดินเพื่อปลูกข้าว ซึ่งในความหมายนี้การปล่อยที่ดินให้เช่าเพื่อปลูกข้าว ก็คือแหล่งรายได้ใหม่ของเกษตรกรที่ยังคงสัมพันธ์อยู่กับภาคเกษตรกรรมอย่างแน่บแน่น (Silva and Kodithuwakku, 2011) ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะแตกต่างอย่างมากกับเกษตรกรที่ขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลุดออกจากภาคเกษตรกรไปเลย เช่น การผลิตขนมอบขายผ่าน e-commerce ของผู้ประกอบการชนบทในประเทศมาเลเซีย (Hashim, et.al., 2011)

การเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทของศรีลังกาที่สัมพันธ์อย่างแนบแน่นอยู่กับภาคการเกษตรไม่ได้ดำเนินไปอย่างไร้บริบท ในทางการกลับกันการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นความเปลี่ยนแปลงที่มีความสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงในภาพกว้างของเศรษฐกิจศรีลังกา กล่าวคือ ในช่วงก่อนปี 1977 รัฐบาลศรีลังกามีเป้าหมายอยู่ที่การผลิตสินค้าเกษตรและอาหารเพื่อทดแทนการนำเข้าสินค้าเกษตรและอาหารจากต่างประเทศ (import substitution) (Kodithuwakku, 1997) นโยบายดังกล่าวตั้งอยู่บนแผนการที่จะการันตีราคาของสินค้าเกษตร (Guaranteed price schemes) ผ่านการประกันราคาสินค้าเกษตรในตลาดและการรับซื้อสินค้าเกษตรโดยตรงจากรัฐบาล ซึ่งภายใต้กระบวนการดังกล่าวรัฐบาลศรีลังกาจะรับหน้าที่เป็นผู้กระจายสินค้าเกษตร (distributor) และผู้นำเข้าสินค้าเกษตรรายใหญ่ที่สุดของประเทศ ทำให้รัฐบาลศรีลังกาสามารถควบคุมราคาและจำกัดการนำเข้าสินค้าเกษตรจากภายนอกประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Gunatileke et aI, 1992)

นอกจากนั้นรัฐบาลศรีลังกายังได้ทำการงดเว้นหรือลดการเก็บภาษีจากการนำเข้าปุ๋ย (ทำมาจนถึง 1988) ยาฆ่าแมลง และรถไถ เพื่อใช้ในการผลิตสินค้าเกษตรภายในประเทศ (Gunatileke et. al., 1992; Moore, 1984) ทำให้ช่วงเวลาก่อนปี 1977 ภาคเกษตรกรรมในชนบทของศรีลังกาได้รับประโยชน์อย่างมากจากการปกป้องและสนับสนุนจากรัฐบาลศรีลังกา เพราะฉะนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าการพัฒนาภาคเกษตรกรรมในชนบทของศรีลังกาก่อนปี 1977 ถูกควบคุมและถูกสร้างให้ต้องพึ่งพาการพัฒนาจากภาครัฐ (Kodithuwakku, 1997)

อย่างไรก็ตามการพึ่งพาการพัฒนาและพึ่งพิงการสนับสนุนอย่างมหาศาลจากภาครัฐได้กลายเป็นดาบสองคม เพราะหลังจากปี 1977 เป็นต้นมา พรรค UNP (United National Party) ซึ่งเป็นพรรครัฐบาลภายใต้การนำของ J. R. Jayewardene ซึ่งประกาศตัวสนับสนุนการเปิดเสรีทางการค้าและนโยบายการต่างประเทศที่สนับสนุนสหรัฐอเมริกา ได้ตัดสินใจเปลี่ยนแปลงทิศทางเศรษฐกิจของประเทศศรีลังกา ที่จากเดิมก่อนปี 1977 ศรีลังกามีนโยบายส่งเสริมการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าสินค้าเกษตร แต่พอพรรค UNP

เข้ามาหลังปี 1977 ได้ตัดสินใจเปลี่ยนทิศทางของนโยบายเศรษฐกิจของประเทศไปสู่การส่งเสริมการส่งออกและการเปิดเสรีทางการค้า (export-oriented free market economy) (Bruton et al., 1992) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทิศทางของนโยบายทางเศรษฐกิจดังกล่าว ได้ทำให้รัฐบาลศรีลังกาลดการช่วยเหลือเกษตรกรและยกเลิกการปกป้องตลาดของสินค้าเกษตรภายในประเทศ (Gunatilleke et al., 1992) การถอยห่างออกจากตลาดของรัฐบาลศรีลังกาและการยกเลิกการแทรกแซงตลาด มีเป้าหมายอยู่ที่การเปิดโอกาสให้เอกชนเข้ามาเป็นผู้นำตลาดแทนที่รัฐบาล ซึ่งในทางทฤษฎีก็คือการอาศัยภาคเอกชนเป็นตัวขับเคลื่อนอุตสาหกรรมการส่งออกสินค้าเกษตรโดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท ทั้งนี้ภาคเอกชนได้เข้ามาทำหน้าที่แทนรัฐทั้งการถ่ายทอดเทคโนโลยี การออกสินเชื่อ และการทำตลาด (ibid) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนอกจากจะเป็นการเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เกษตรกรเคยอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์จากรัฐ ให้กลายเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เกษตรกรต้องสัมพันธ์อยู่กับเอกชน แต่ความสัมพันธ์กับเอกชนไม่ได้อยู่ในรูปแบบของการอุปถัมภ์ เช่น ช่วยประกันราคาสินค้าเกษตร หรือ การช่วยลดต้นทุนการผลิต ในทางตรงข้ามความสัมพันธ์ที่เกษตรกรในชนบทมีกับเอกชน คือ ความสัมพันธ์ในเชิงตลาด ที่ราคาและต้นทุนของเกษตรกรจะถูกผูกอยู่กับตลาดเสรีที่ไม่มีความแน่นอน ส่งผลให้แหล่งรายได้ที่เคยมีความแน่นอนในภาคเกษตรถูกท้าทายจากการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของตลาดที่ไม่ได้มีรัฐคอยให้ความช่วยเหลือ เมื่อเป็นเช่นนี้เกษตรกรในชนบทของศรีลังกาจึงต้องมองหาทางขยับขยายแหล่งรายได้ที่กว้างไปกว่าการผลิตสินค้าเกษตรภายใต้การช่วยเหลือของรัฐในแบบเดิม ซึ่งนั่นก็คือการปรับตัวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการชนบทของเกษตรกรในประเทศศรีลังกา

การปรับตัวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการและการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเกษตรกรในชนบทของประเทศศรีลังกาได้เกิดขึ้นในสองระนาบ กล่าวคือ ในระนาบแรก ได้เกิดการเคลื่อนย้ายออกไปหางานนอกภาคเกษตรของคนหนุ่มสาว เพื่อหาแหล่งรายได้ใหม่ เช่น การเข้าไปเป็นแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมที่พึ่งเกิดขึ้นหลัง ปี 1977 (Silva *et al.*, 1999) และในระนาบที่สอง คือ การควบรวมแหล่งรายได้ใหม่ควบคู่ไปกับแหล่งรายได้เดิมในภาคเกษตรกรรม เพื่อแก้ปัญหาราคาสินค้าเกษตรดั้งเดิมที่ตกต่ำและผันผวน เช่น ข้าว (ราคาข้าวที่ตกต่ำเป็นผลจากการเปิดเสรีตลาดสินค้าเกษตรและการถอยห่างจากตลาดของรัฐ) ซึ่งทำให้เกิดความพยายามที่จะมองหาโอกาสในการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดมากขึ้น เช่น ซีเรียล ข้าวโพด และผลไม้ (World Bank, 2003)

แน่นอนว่าการขยายไปสู่การปลูกพืชแบบใหม่ที่ให้ผลกำไรมากกว่าเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นในกระบวนการก่อรูปของผู้ประกอบการชนบทในทุกประเทศ อย่างไรก็ตามในศรีลังกานั้นลักษณะของการ

ควบรวมแหล่งรายได้ใหม่กับแหล่งรายได้เดิมในภาคเกษตรกรรมของคนแต่ละกลุ่มกลับมีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างน่าสนใจ กล่าวคือ จากงานศึกษาของ Lasandahaso de Silva และ Sarath Kodithuwakku (2011) ได้แบ่งประเภทของผู้ประกอบการในชนบทของศรีลังกาออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่เป็นเกษตรกรร่ำรวย (better-off) กับกลุ่มที่เป็นเกษตรกรยากจน (worse-off) โดยเกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีแนวทางในการสร้างแหล่งรายใหม่เพื่อจัดการกับความไม่แน่นอนของตลาดที่แตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น เกษตรกรร่ำรวยสามารถที่จะขยายพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจไปสู่การปลูกผลไม้ซึ่งมีราคาดีกว่าสินค้าเกษตรแบบดั้งเดิมได้มากกว่าเกษตรกรที่ยากจน เนื่องจากมีความได้เปรียบด้านทรัพยากร เช่น การถือครองที่ดิน (Kodithuwakku and Rosa, 2002)

ในอีกด้านหนึ่งแม้ว่าเกษตรกรร่ำรวยในชนบทจะมีความสามารถในการขยายไปสู่การปลูกสินค้าเกษตรชนิดใหม่ๆได้มากกว่าเกษตรกรที่ยากจนในชนบท แต่แหล่งรายได้สำคัญของเกษตรกรร่ำรวยกลับไม่ได้มาจากการปลูกพืช แต่มาจากแหล่งรายได้อื่นๆที่ไม่ใช่การทำการเกษตรโดยตรง (Weerahewa et al., 2007) ยกตัวอย่างเช่น การปล่อยเงินกู้ให้กับเกษตรกรรายเล็ก โดยใช้ที่ดินเป็นเครื่องค้ำประกัน ซึ่งแน่นอนว่าในสภาพที่ตลาดสินค้าเกษตรในประเทศเต็มไปด้วยความไม่มั่นคง เกษตรกรรายเล็กจึงเริ่มสูญเสียที่ดินให้กับเกษตรกรรายใหญ่ และเกษตรกรรายใหญ่ก็จะนำที่ดินเหล่านี้ไปให้เกษตรกรรายเล็กเช่าต่อ (Silva และ Kodithuwakku, 2011) ในกระบวนการนี้แหล่งรายได้ที่ไม่ได้มาจากภาคเกษตรโดยตรง แต่ยังสัมพันธ์แนบแน่นกับภาคการเกษตรได้ก่อให้เกิดการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้นมา ทั้งนี้เกษตรกรที่ร่ำรวยไม่ได้หยุดขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตัวเองแค่เรื่องของการให้เช่าที่ดิน แต่พวกเขาปรับตัวไปสู่การเป็นผู้ประกอบการเต็มตัวด้วยการพัฒนาเป็นนายหน้าในการซื้อขายที่ดินในชนบท การจัดตั้งโรงสีกับโรงงานแปรรูปข้าวเป็นแป้ง เพื่อเพิ่มมูลค้าให้กับข้าวซึ่งเป็นสินค้าเกษตรแบบดั้งเดิมที่ราคาไม่ดีนักให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้น ซึ่งภายใต้กระบวนการดังกล่าวเกษตรกรร่ำรวยยังได้เริ่มเรียนรู้ที่จะเก็งกำไรสินค้าเกษตรที่ได้จากการแปรรูปผ่านการกักตุนสินค้าไว้ในโกดัง (ที่สร้างพร้อมๆกับโรงสีข้าว) เพื่อขายสินค้าเกษตรแปรรูปในช่วงเวลาที่สินค้าขาดแคลน (ibid)

ในขณะที่เกษตรร่ำรวยค่อยๆขยายพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนเองขึ้นมาในรูปของการขยายบทบาทไปสู่การแปรรูปสินค้าเกษตรและการจัดการที่ดิน เกษตรกรที่ยากจนก็มีการสร้างแหล่งรายได้ใหม่เพื่อมาเสริมแหล่งรายได้เดิมจากการขายสินค้าเกษตรดั้งเดิมเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น ในช่วงฤดูแล้งของศรีลังกา ที่เรียกว่าฤดู Yala คือช่วงตั้งแต่เมษายนจนถึงกันยายน เกษตรกรยากจนได้ใช้พื้นที่แล้งน้ำในนาขนาด

เล็กของตนเองปลูกกล้วยซึ่งเป็นสินค้าเกษตรซึ่งสามารถส่งออกได้ (Weerahewa et al., 2007) นอกจากนั้น เกษตรกรยากจนยังได้ใช้ช่วงฤดู Yala ซึ่งพวกเขาไม่จำเป็นต้องดูแลที่นามากนัก ออกมาทำงานรับจ้างให้กับโรงสีและโรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรขนาดย่อมของเกษตรกรที่ร่ำรวย (Silva และ Kodithuwakku, 2011)

กล่าวโดยสรุปลักษณะของการก่อรูปของผู้ประกอบการในชนบทและการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเกษตรกรในศรีลังกา เป็นความเปลี่ยนแปลงที่มีพลวัตและสัมพันธ์อยู่กับผู้คนหลายกลุ่ม เพราะแม้ว่าเกษตรกรทุกกลุ่มในชนบทจะได้รับแรงกระตุ้นจากการเปลี่ยนนโยบายของรัฐบาลศรีลังกาต่อภาคเกษตรในรูปแบบเดียวกัน คือ การเผชิญหน้ากับความผันผวนของราคาสินค้าเกษตรในตลาดเสรี แต่เกษตรกรแต่ละกลุ่มกลับมีความสามารถและเส้นทางในการปรับตัวไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ดังนั้นตัวอย่างในการศึกษาภาคชนบทของศรีลังกาจึงให้ภาพของการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทและการขยายสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจว่าไม่ได้เกิดขึ้นกับเกษตรกรทุกคนในชนบทในระนาบเดียวกัน แต่มีความแตกต่างและหลากหลายที่สัมพันธ์กับบริบทของเกษตรกรกลุ่มนั้นๆว่าจะอนุญาติให้พวกเขาสามารถปรับตัวไปได้ในทิศทางใด

กรณีศึกษาเกษตรกรผู้ปลูกเมล็ดกาแฟในเม็กซิโกกับการขยายสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

เม็กซิโกถือได้ว่าเป็นหนึ่งในกลุ่มประเทศผู้ผลิตกาแฟที่สำคัญของโลกโดยเฉพาะกาแฟพันธุ์ Arabica (Eakin et al., 2005) ซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญของเศรษฐกิจเม็กซิโก และยังสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับชีวิตของเกษตรมากมายในชนบทของประเทศ อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของเศรษฐกิจเม็กซิโกตั้งแต่ช่วงหลังทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างมากให้กับเกษตรกรที่ปลูกเมล็ดกาแฟ จนพวกเขาต้องปรับตัวเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นผู้ประกอบการและขยายสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Padron and Burger, 2015)

สภาพทางเศรษฐกิจของประเทศเม็กซิโก โดยเฉพาะในพื้นที่เกษตรกรรมในชนบทก่อนทศวรรษ 1990 นั้น สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับนโยบายการรักษาเสถียรภาพด้านราคา (price stabilization policies) ที่อยู่ภายใต้การกำกับขององค์การการค้าของรัฐบาล (state-trading enterprise) ที่ชื่อว่า CONASUPO (Compañía Nacional de Subsistencias Populares) ซึ่งถูกตั้งขึ้นในช่วงกลางทศวรรษ 1960 เพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรในด้านของราคา เช่น การช่วยรับซื้อสินค้าเกษตรจากเกษตรกรในราคาที่สูงกว่า

ราคาของสินค้าเกษตรในตลาดโลก หรือ การควบคุมโควต้าการนำเข้าสินค้าเกษตรจากต่างประเทศเพื่อไม่ให้กระทบกับราคาของสินค้าเกษตรภายในประเทศ (Avalos-Sartorio, 2006)

เมื่อเข้าสู่ช่วงทศวรรษที่ 1980 รัฐบาลเม็กซิโกเริ่มเข้าสู่การปฏิรูปโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศโดยเฉพาะภาคเกษตรกรรม ภายใต้การเปลี่ยนนโยบายจากที่เน้นการรักษาเสถียรภาพราคาสินค้าเกษตรโดยรัฐบาล ไปสู่นโยบายที่ให้ตลาดเป็นตัวกำหนดการเคลื่อนไหวของราคาสินค้าเกษตร (market-based agricultural economy) เพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพให้กับระบบเศรษฐกิจของประเทศในภาพกว้าง (Avalos-Sartorio, 2006) ทั้งนี้การเข้ามาของนโยบายใหม่ได้กระทำผ่านการผูกราคาสินค้าเกษตรในประเทศเข้ากับราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลก ด้วยความหวังที่ว่าการผูกราคาสินค้าเกษตรในประเทศเข้ากับราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลกจะช่วยให้ราคาสินค้าเกษตรในประเทศลดต่ำลง ซึ่งจะส่งผลโดยตรงกับการลดต้นทุนด้านอาหารของแรงงานในประเทศ นอกจากนั้นในกระบวนการดังกล่าวรัฐยังสามารถที่จะตัดงบประมาณจำนวนมหาศาลที่เคยใช้ไปกับการอุ้มภาคการเกษตร และช่วยภาคอุตสาหกรรมในเมืองควบคุมต้นทุนเรื่องค่าแรงไปในตัว (ibid)

สำหรับนโยบายการปฏิรูปเศรษฐกิจดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 ผ่านการเข้าร่วมการเปิดเสรีทางการค้าภายใต้ข้อตกลงเขตการค้าเสรีอเมริกาเหนือ หรือ North American Free Trade Agreement (NAFTA) ซึ่งส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไพศาลต่อภาคการเกษตรของเม็กซิโก โดยเฉพาะเกษตรกรในชนบทที่ทำไร่กาแฟ (Padron and Burger, 2015)

การเปลี่ยนนโนบายเชิงเศรษฐกิจของรัฐบาลเม็กซิโกตั้งแต่ช่วงปี 1990 เป็นต้นมา ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยยะสำคัญต่อเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟในชนบทของเม็กซิโก กล่าวคือ รัฐบาลเม็กซิโกได้ลดการช่วยเหลือด้านราคากับเกษตรผู้ปลูกเมล็ดกาแฟและยกเลิกกฎเกณฑ์ที่เคยใช้ในการคุ้มครองตลาดเมล็ดกาแฟภายในประเทศ จนส่งผลเกิดการไหลทะลักเข้ามาของเมล็ดกาแฟจากบรรษัทผู้ผลิตเมล็ดกาแฟข้ามชาติ ซึ่งทำให้อุปทานของเมล็ดกาแฟภายในประเทศเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และราคาของเมล็ดกาแฟที่ยังไม่ถูกแปรรูปของเกษตรกรในประเทศตกต่ำลงอย่างเฉียบพลัน (Padron and Burger, 2015)

นอกจากนั้นการผูกราคาของเมล็ดกาแฟในประเทศเข้ากับราคาของเมล็ดกาแฟในตลาดโลก ยังส่งผลกระทบในแง่ลบต่อเกษตรกรมากขึ้นไปอีก โดยเฉพาะเมื่อข้อตกลงนานาชาติว่าด้วยเรื่องกาแฟ หรือ International Coffee Agreement (ICA) ยุติลงไปในปี 1989 ส่งผลให้ไม่เหลือองค์กรหรือความร่วมมือใดๆ

ในระดับนานาชาติที่สามารถมีอำนาจในการควบคุมอุปสงค์ของกาแฟในตลาดโลกได้ นอกจากนั้นในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน คือช่วงปี 1990 เวียดนามได้เข้ามาเป็นผู้เล่นรายใหญ่ในตลาดเมล็ดกาแฟของโลก (เดิมมีเม็กซิโก ฮอลดูรัส และกัวเตมาลา) ซึ่งจากปัจจัยดังกล่าวข้างต้นส่งผลให้อุปทานของกาแฟในตลาดโลกปรับตัวขึ้นอย่างรวดเร็วจนเกินการควบคุม และส่งผลทางอ้อม คือ ทำให้เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟในเม็กซิโกต้องเผชิญหน้ากับวิกฤติการของราคาเมล็ดกาแฟที่ตกต่ำลงอย่างกระทันหัน จนพวกเขาถูกบังคับให้ต้องปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลง

ในด้านหนึ่งการเผชิญหน้ากับวิกฤติกาแฟของเกษตรกรในชนบทที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1990 ได้สร้างรูปแบบของการปรับตัวไปสู่ผู้ประกอบการขึ้นมาสองชุด คือ หนึ่งการปรับตัวไปสู่ผู้ประกอบการในชนบทผ่านการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแนวดิ่ง (vertical diversification) เช่น การขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจไปสู่การเพิ่มมูลค่าให้กับเมล็ดกาแฟดิบ กับสอง คือ การขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแนวนอน (horizontal diversification) เช่น การออกไปรับจ้างงานนอกภาคการเกษตร และ การเปลี่ยนไปสู่การปลูกพืชผมทางการเกษตรชนิดอื่นๆ เป็นต้น (Barghouti, 2004)

จากการศึกษาของ Pardon และ Burger (2015) พบว่า เกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่สูง ซึ่งไม่มีถนนหนทางที่เชื่อมต่อกับเมืองได้สะดวก และเป็นชุมชนที่คนส่วนใหญ่ปลูกกาแฟมาตั้งแต่ช่วงก่อนวิกฤติราคากาแฟในปี 1990 มักจะเลือกปรับตัวผ่านการขยายพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแนวดิ่ง เช่น การแปรรูปเมล็ดกาแฟดิบผ่านการตากแห้ง การคั่วกาแฟ และการขอใบรับรองคุณภาพกาแฟ ซึ่งภายใต้กระบวนการดังกล่าวเกษตรกรจะสามารถขยายจากการปลูกกาแฟดิบเพื่อส่งให้พ่อค้าคนกลาง ไปสู่การขายกาแฟที่ผ่านกระบวนการเพิ่มมูลค่าแล้วให้กับผู้บริโภคโดยตรง (พ่อค้าคนกลางเข้ามารับหน้าที่แทนรัฐเมื่อรัฐวิสาหกิจของรัฐตัดสินใจถอยออกจากตลาด แต่ก็ไม่ได้ช่วยลดความเสียหายที่เกิดจากยกเลิกการคุ้มครองตลาดของรัฐได้)

สำหรับสาเหตุที่เกษตรกรที่อยู่ในชุมชนที่ปลูกกาแฟมาตั้งแต่ก่อน 1990 ตัดสินใจขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแนวดิ่ง (ทั้งที่ราคาของกาแฟในตลาดตกลงอย่างต่อเนื่อง) สัมพันธ์อยู่กับปัจจัยหลายด้าน กล่าวคือ ในด้านแรกเกษตรกรกลุ่มนี้ไม่มีช่องทางในการเชื่อมต่อกับเมืองใหญ่ได้สะดวก ทำให้การขยายไปสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่นอกเหนือพื้นที่ทางการเกษตรเป็นไปได้ยาก เช่น การเปิดร้านค้า หรือ การเข้าไปเป็นแรงงานในเมือง และสองการที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนปลูกต้นกาแฟกันอย่างแพร่หลาย ทำให้การเข้าถึงเทคโนโลยีการแปรรูปกาแฟเกิดขึ้นได้ในราคาที่ไม่สูงมากนัก เพราะคนทั้งชุมชนสามารถ

ลงทุนและใช้ปัจจัยการผลิตร่วมกันได้ ทำให้การเลือกแปรรูปกาแฟเป็นการปรับตัวที่มีต้นทุนต่ำที่สุดและผู้คนยังสามารถรักษาอัตลักษณ์ของการเป็นผู้ผลิตกาแฟต่อไปได้ (Padron and Burger, 2015)

ในทางตรงกันข้ามเกษตรกรที่เลือกจะขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแนวนอน มักจะเป็นเกษตรกรรายใหญ่ ที่มีที่ดินเยอะ แต่ขาดแรงงานที่เพียงพอต่อการปลูกกาแฟ (กาแฟเป็นพืชที่ต้องอาศัยแรงงานในการผลิตอย่างเข้มข้นเมื่อเทียบกับพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น) อันเนื่องมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เชื่อมต่อกับเมืองใหญ่ได้สะดวก ทำให้เกษตรกรบางส่วนในพื้นที่ตัดสินใจขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกพื้นที่ทางการเกษตร เช่น การออกไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ส่งผลให้แรงงานทางการเกษตรในพื้นที่ดังกล่าวไม่เพียงพอต่อการปลูกเมล็ดกาแฟดิบ เกษตรกรรายใหญ่ในบริเวณดังกล่าวจึงเลิกปลูกต้นกาแฟที่ราคาตกต่ำ และขยายไปสู่การปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นที่ราคาดีกว่าและพึ่งพิงแรงงานที่ใช้ในการผลิตต่ำกว่า (Padron and Burger, 2015)

กล่าวโดยสรุปความเปลี่ยนแปลงจากการถอยออกจากคุ้มครองตลาดสินค้าเกษตรของรัฐ และการปล่อยให้ตลาดสินค้าเกษตรเคลื่อนไหวอย่างเสรีโดยอิงกับราคาของสินค้าเกษตรในตลาดโลก ได้ส่งผลโดยตรงกับเกษตรกรผู้ปลูกเมล็ดกาแฟดิบในชนบทของประเทศเม็กซิโก โดยความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดรูปแบบของการปรับตัวในลักษณะของการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ทั้งในแนวดิ่งที่ยังคงสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตกาแฟและในแนวระนาบที่เกษตรกรบางกลุ่มขยายออกไปจากพื้นที่ของการผลิตกาแฟ หรือในอีกความหมายหนึ่งก็คือ การก่อรูปของผู้ประกอบการในชนบทในประเทศเม็กซิโกนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าการก่อรูปของความเป็นผู้ประกอบการในชนบทและการขยายตัวของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแต่ละประเทศ ล้วนสัมพันธ์กับบริบทและเงื่อนไขของประเทศนั้นๆ ดังนั้นการจะทำความเข้าใจของการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทได้ จึงต้องมองลึงลงไปยังเงื่อนไขภายในและภายนอกสังคมนั้นๆ ที่อนุญาติให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทผ่านการก่อรูปของสังคมผู้ประกอบการ

<u>ทางเลือกเชิงนโยบายที่สร้างสรรค์ในการสร้างผู้ประกอบการ</u>

เงื่อนไขที่ก่อให้เกิดการก่อรูปของผู้ประกอบการชนบทมีความสัมพันธ์อย่างมากกับความเปลี่ยนแปลงของบริบททางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตามการสร้างให้เกิดสังคมผู้ประกอบการชนบท ไม่สามารถทำได้โดย

ปราศจากการขับเคลื่อนเชิงนโยบายจากรัฐและองค์กรอื่นๆที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชนบท ดังนั้นในส่วนสุดท้ายของงานชิ้นนี้จะนำเสนอตัวอย่างของการเข้าไปสนับสนุนให้เกิดผู้ประกอบการชนบทจากสองตัวอย่าง คือ หนึ่งการพัฒนาผู้ประกอบการชนบทโดยองค์กรอิสระในชนบทของฟิลิปปินส์ และสองคือการพัฒนาผู้ประกอบการชนบทผ่านการใช้เทคโนโลยีสาระสนเทศสมัยใหม่ คือ e-commerce ในประเทศมาเลเซีย

การสร้างผู้ประกอบการชนบทในฟิลิปปินส์

ตัวอย่างการสร้างผู้ประกอบการชนบทในฟิลิปปินส์โดยองค์กรอิสระเกิดขึ้นผ่านโครงการ Jagna Community Partnering Project ในเมือง Jagna ของฟิลิปปินส์ (Gibson et al., 2009) ภายใต้แนวคิดที่ว่าการพัฒนาชนบทไม่ควรติดอยู่กับกรอบคิดที่มองชนบทอย่างเป็นเส้นตรง (unidirectional processes of transition) เช่น ชนบทควรพัฒนาไปเป็นเมือง ภาคเกษตรกรรมควรพัฒนาไปสู่ภาคอุตสาหกรรม ตลาดอย่างไม่เป็นทางการในชนบทควรพัฒนาไปเป็นตลาดสมัยใหม่ที่เชื่อมโยงกับตลาดในระดับโลกเช่นเดียว เป็นต้น (Koppel and Hawkins, 1994)

โดยโครงการ Jagna Community Partnering Project มองวิธีคิดเช่นนี้ว่าทำให้การพัฒนาชนบทกลายเป็นเรื่องของการทำให้ชนบทหมดไป รวมไปถึงผลักดันผู้คนในชนบทให้โยกย้ายออกไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการในเมือง ปัญหาสำคัญของวิธีคิดเช่นนี้ก็คือ มันได้สร้างภาพแทนชนบทว่าเป็นเรื่องของภาคเกษตรกรรมที่ล้าหลัง และปฏิเสธการมีอยู่ของกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการจ้างงานที่อยู่นอกภาคเกษตรของชนบท และยังรวมไปถึงการมีอยู่ของตลาดอย่างเป็นทางการและการเชื่อมโยงไปสู่ตลาดในระดับโลกของภาคชนบทอีกด้วย

สำหรับวิธีคิดที่โครงการ Jagna Community Partnering Project เสนอเพื่อเป็นทางเลือกใหม่ในการพัฒนาชนบทก็คือ การพัฒนาที่ยอมรับความหลากหลาย (diversity) ทางเศรษฐกิจของชนบท ซึ่งเป็นแนวคิดที่มองว่าชนบทมีความหลากหลายมากไปกว่าภาคเกษตรกรรมและยังสามารถสร้างการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ด้วยฐานของความหลากหลายดังกล่าว โดยวิธีคิดนี้ได้ถูกออกมาเป็นการปฏิบัติเชิงนโยบายผ่านการทดลองสร้างวิสาหกิจชุมชนเพื่อสังคม (community-based social enterprises) (Gibson et al., 2009)

การสร้างรัฐวิสาหกิจชุมชนเพื่อสังคมได้ทำให้การเข้าถึงแหล่งทุนดอกเบี้ยต่ำและความช่วยเหลือจากรัฐเป็นไปได้มากขึ้น ซึ่งอันที่จริงแล้ววิสาหกิจชุมชนเพื่อสังคมไม่ได้เกิดขึ้นได้ในทันที แต่นักวิจัยของโครงการได้อาศัยความร่วมมือกับ barangay ซึ่งเป็นหน่วยการปกครองที่เล็กที่สุด คล้ายกับหมู่บ้านหรือองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นของไทย โดยนักวิจัยเข้าไปสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจใหม่ทั้งในแนวนอนและแนวระนาบกับ barangay เช่น สนับสนุนให้ผู้หญิงสูงวัยในกลุ่ม barangay รับเอาขิงสดที่เป็นทรัพยากรหลักในพื้นที่มาแปรรูปเป็นชาขิง หรือ สนับสนุนให้กลุ่มผู้หญิงอายุน้อยที่พึ่งมีบุตรในพื้นที่มารับสัญญาทำชุดนักเรียนส่งให้โรงเรียนในท้องถิ่น นอกจากนั้นกลุ่มนักวิจัยยังเข้าไปร่วมมือกับเกษตรกรในพื้นที่ ผ่านการส่งเสริมให้แปรรูปมะพร้าวซึ่งมีอยู่มากในพื้นที่ Jagna ให้เป็นขนมฟิลิปปินส์ที่มีชื่อว่า nata de coco รวมทั้งการทำงานร่วมกับกลุ่มคนท่าเรือ เพื่อซื้อรถบรรทุกและขยายการรับสินค้าขึ้นท่าเรือไปสู่การรับส่งสินค้าระหว่างพื้นที่ห่างไกลของ Jagna กับท่าเรือ (Gibson et al., 2009)

การสร้างการพัฒนาในชนบทของ Jagna ผ่านการมองความหลากหลายทางเศรษฐกิจที่กว้างขวางไปกว่าพื้นที่ของภาคเกษตรนั้น ไม่ได้มีเป้าหมายอยู่ที่การสร้างการพัฒนาที่ใหญ่ระดับประเทศ แต่เป็นการสร้างการพัฒนาเพื่อตลาดในชนบทเอง เช่น ชาขิง ขนม nata de coco การขนส่งสินค้าในเมือง และเสื้อผ้านักเรียนที่ผลิตเองในพื้นที่ จะเห็นได้ว่าการพัฒนาเช่นนี้ ช่วยทำให้เกิดการไหลเวียนของทุนในพื้นที่ เพราะผู้คนในชนบทเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคสินค้าที่คนกลุ่มอื่นๆในท้องถิ่นผลิต นอกจากนั้นการตั้งวิสาหกิจชุมชนยังทำให้เกิดการจัดสรรรายได้และแหล่งเงินทุนได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เช่น รายได้ที่รัฐวิสาหกิจชุมชนทำได้ก็สามารถนำไปแปลงเป็นแหล่งเงินกู้ปลอดดอกเบี้ยให้แก่สมาชิกรายอื่นๆในกลุ่มเพื่อใช้ในการลงทุนต่อไป (Gibson et al., 2009)

การสร้างผู้ประกอบการชนบทในมาเลเซียผ่าน e-commerce

1nita Project เป็นโครงการภายใต้กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม (Ministry Of Science Technology & Innovation) ของประเทศมาเลเซีย โดยมีวัตถุประสงค์ทางตรง คือ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) ในการลดช่องว่างของความไม่เท่าเทียมทางเพศในการสร้างธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง (SME) โดยมุ่งเป้าไปที่ผู้หญิง (MYNIC, 2016) และมีเป้าหมายทางอ้อมคือ การสร้างผู้ประกอบการผู้หญิงในชนบท (Hashim, et.al., 2011) โดย 1nita Project คือโครงการที่ต้องการจะสร้างพื้นที่ (platform) ให้กับผู้ประกอบการที่เป็นผู้หญิงทั้งในสังคมชนบทและสังคมเมือง ให้สามารถใช้อินเตอร์เน็ตและเทคโนโลยีในการเพิ่มช่องทางการค้าและขยายเครือข่ายทางธุรกิจของพวกเธอ

ทั้งนี้พื้นฐานของ 1nita Project ก็คือการสร้างเว็บท่า หรือ web portal ที่สามารถรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลหลากหลายแหล่งมารวมไว้ในที่เดียว เพื่อให้ผู้ประกอบการสามารถเข้าถึงและแลกเปลี่ยนข้อมูลจำนวนมหาศาลได้อย่างรวดเร็ว ตัวอย่างของ web portal ที่ใช้ในการซื้อขายสินค้าในสังคมออนไลน์ ก็เช่น Amazon, Ebay, และ Taobao ดังนั้นในอีกความหมายหนึ่ง เป้าหมายของรัฐบาลมาเลเซีย ก็คือ การสร้าง Amazon ของมาเลเซีย เพื่อสร้างตลาดและขยายช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้า (Channels of Distribution) ให้กับผู้ประกอบการที่เป็นผู้หญิงในชนบทและในเมือง ผ่าน web portal ของ 1nita Project ที่ชื่อ www.1nita.my

ในด้านหนึ่งความพยายามในการสร้าง web portal ของรัฐบาลมาเลเซีย เป็นความพยายามที่น่าสนใจ เนื่องจากการลงทุนในการสร้าง e-commerce เพื่อผู้ประกอบการ โดยทั่วไปมักจะเป็นการลงทุนผ่านภาคเอกชน ยกตัวอย่างเช่น Alibaba Group บริษัทไอทียักษ์ใหญ่ของจีน ที่ลงในธุรกิจ E-commerce ทั้งในแบบ Business to Business คือ alibaba.com Business to Consumer คือ tmall.com และ Consumer to Consumer ผ่าน taobao.com ซึ่งทั้งหมดเกิดขึ้นภายใต้เครือข่ายทางธุรกิจอันกว้างใหญ่ของบริษัท Alibaba Group ที่สร้างช่องทางในการซื้อขายผ่านทางเว็บไซต์ สร้างช่องทางการขนส่ง (Logistic) และสร้างช่องทางในการชำระเงินผ่านบริการ Alipay (AlibabaGroup, 2016)

ด้วยเหตุนี้การสร้าง e-commerce เพื่อผู้ประกอบการโดยรัฐ ของโครงการ 1nita Project จึงน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุที่ว่าหากรัฐเป็นผู้ลงทุนในการสร้าง e-commerce ให้แก่ผู้ประกอบการ รัฐจะมีโอกาสในการกำหนดพื้นที่ของการพัฒนาผู้ประกอบการ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างของรัฐบาลมาเลเซียที่เลือกจะพัฒนาผู้ประกอบการผู้หญิงในชนบท นอกจากนั้นหากรัฐเป็นผู้ดำเนินการเอง รัฐยังสามารถที่จะเลือกลักษณะของ e-commerce ว่าจะเป็นแบบ C2C หรือ B2C ซึ่งจะเหมาะสมกับลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่แตกต่างกันไป ซึ่งในส่วนของ 1nita Project นั้น รัฐบาลมาเลเซียต้องการที่จะสร้างผู้ประกอบการในชนบทผ่าน E-commerce ในแบบ C2C (Consumer to Consumer)

โครงการ 1nita Project เริ่มต้นขึ้นในปี 2010 และขยายตัวเรื่อยมาจนถึงในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามสิ่งที่ควรศึกษาจาก 1nita Project ของประเทศมาเลเซีย ไม่ใช่ความสำเร็จของรัฐบาลมาเลเซียในการใช้ E-

commerce แต่เป็นวิธีการที่รัฐบาลมาเลเซียใช้ในการทำให้ผู้หญิงในชนบทที่ไม่มีความรู้เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศ สามารถใช้ E-commerce เพื่อเสริมแรงให้กับการขยายตัวของผู้ประกอบการในชนบท

จากงานศึกษาเรื่อง Empowering rural women entrepreneurs with ict skills: an impact study of 1nita project in Malaysia (Hashim, et.al., 2011) พบว่ารัฐบาลมาเลเซียเริ่มต้นการวางรากฐานให้กับการสร้างผู้ประการในชนบทผ่าน e-commerce ด้วยการมอบหมายให้ ศูนย์ E-Community Research Centre ของมหาวิทยาลัย Universiti Kebangsaan Malaysia เป็นศูนย์กลางในการการสร้างแผนการอบรมเรื่องการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศกับการพัฒนาผู้ประกอบการผ่าน e-commerce ซึ่งแผนการอบรมนี้จะถูกกระจายออกไปตามรัฐต่างๆในมาเลเซีย โดยอาศัยสถานที่ราชการในการจัดการอบรม และในส่วนของการจัดอบรม (workshop) นั้น จะถูกแบ่งเป็นสองส่วน คือ ในส่วนแรกจะเป็นการอบรมเรื่อง การใช้อินเตอร์เน็ตในทางการตลาด (Internet Marketing) และ การใช้ภาษาในการโฆษณา และในส่วนที่สองก็จะเป็นการอบรมเรื่องเทคนิคในการถ่ายรูปสินค้าและการชำระเงินผ่านอินเตอร์เน็ต (Payment Method Online) ซึ่งทั้งหมดเป็นการอบรมเพื่อให้ผู้หญิงที่เป็นผู้ประกอบการในชนบทสามารถเข้าไปใช้ portal ของรัฐ คือ www.1nita.my ในการสร้างธุรกิจผ่าน E-commerce

ความสำเร็จของ 1nita project ในการสร้างผู้หญิงในชนบทให้เป็นผู้ประกอบการผ่าน e-commerce ก็คือ กลุ่มตัวอย่างของผู้หญิงที่เข้าร่วมการอบรมในเขต Kuala Lumpur และรัฐ Melaka มีผู้หญิงที่รู้จักการใช้คอมพิวเตอร์มาก่อนและใช้อินเตอร์เน็ตเป็นประจำเพียงแค่ 33% และ 28% ตามลำดับ (Hashim, et.al., 2011) ซึ่งเท่ากับว่า 1nita Project ประสบความสำเร็จระดับหนึ่งในการสร้างให้ผู้หญิงในชนบทที่ไม่ได้มีพื้นฐานเรื่องความรู้เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศมากนัก ให้สามารถพัฒนาขึ้นเป็นผู้ประกอบการผ่าน E-commerce ได้ นอกจากนั้นตัวเลขที่น่าสนใจก็ คือ 50% ของผู้หญิงที่ผ่านการอบรมจาก 1nita project สามารถสร้างยอดขายเพิ่มขึ้น 30 - 60% หลังจากเริ่มใช้ e-commerce (Ibid) โดยผลสรุปจากโครงการ 1nita Project ก็คือ สามารถผลิตผู้ประกอบการผู้หญิงในชนบทผ่าน e-commerce จำนวน 999 ราย ซึ่งมีผลิตภัณฑ์ขายใน 1nita.my ถึง 4,000 ตัว รวมทั้งบริการถึง 1,900 บริการ ตัวอย่างของสินค้าที่วางขายอยู่บน 1nita.my ก็เช่น เค้ก คุกกี้ เสื้อผ้าเด็ก เสื้อผ้าลายพื้นบ้าน (1nita, 2016)

ด้านหนึ่งแม้ว่า 1nita.my จะไม่ได้มียอดขายและจำนวนการทำธุรกรรม (Transaction) จำนวนมหาศาลเหมือนกับ taobao ของ Alibaba แต่ 1nita Project คือตัวอย่าง ของการที่รัฐพยายามที่จะสร้างผู้ประกอบการชนบท บน E-commerce ผ่านการลงทุนสร้าง web-portal และจัดอบรมให้ผู้ประกอบการ

ผู้หญิงในชนบทสามารถเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และที่สำคัญคือ รัฐบาลมาเลเซียได้ร่วมมือกับเอกชนในพื้นที่ที่รัฐยังไม่มีความสามารถเพียงพอในการดำเนินงาน เรื่อง e-commerce เช่น การทำธุรกรรมบนอินเตอร์เน็ตระหว่างผู้ประกอบการในชนบทกับลูกค้าผ่านการร่วมมือระหว่างรัฐกับบริษัท Paypal และ Webcash (บริษัทรับชำระเงินออนไลน์ของมาเลเซีย) และยังรวมไปถึงการเป็นพันธะมิตรกับ บริษัท Poslaju ซึ่งเป็นบริษัทขนส่งยักษ์ใหญ่ของมาเลเซีย ที่มีเครือข่ายกับบริษัทขนส่งท้องถิ่นในพื้นที่ชนบท ทำให้การรับส่งสินค้าจากชนบทเข้าสู่เมืองเป็นไปได้ โดยที่รัฐไม่ต้องเข้ามาลงทุนในส่วนนี้เอง (Poslaju, 2016)

E-commerce กับการสร้างผู้ประกอบการในชนบท

1nita Project เป็นตัวอย่างที่ดีของการใช้ e-commerce เพื่อสร้างผู้ประกอบการในชนบท ในแง่ที่ว่ารัฐสามารถเข้าไปเป็นผู้ริเริ่มในการวางรากฐานให้กับการสร้างผู้ประกอบการในชนบทผ่านการสร้าง web portal และการจัดอบรมเรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศให้กับชาวบ้าน ซึ่งในด้านหนึ่งเท่ากับว่ารัฐได้ช่วยสร้างตลาดที่ใหญ่ขึ้นให้กับชาวบ้านในชนบท ทำให้ความเป็นผู้ประกอบการในชนบทเข้มแข็งขึ้น ในแง่ที่ว่า การขยายตลาดให้กว้างขวางขึ้นจะช่วยให้ผู้ประกอบการในชนบทสามารถมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มากไปกว่าการทำการเกษตรในที่ดินของตนเอง (side venture) เช่น การใช้ทักษะการเย็บผ้าที่มีอยู่ทำเสื้อผ้าเด็กส่งขายในเว็บ 1nita.my และนอกจากนั้นการเข้ามาส่งเสริมให้เกิดการขยายช่องทางในการค้าขายที่กว้างขวางขึ้นยังช่วยให้ชาวบ้านในชนบทสามารถที่จะสร้างสรรค์และพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย (diversify) เพื่อเติบโตขึ้นเป็นผู้ประกอบการอย่างมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตามสิ่งที่ขาดหายไปใน 1nita project ก็คือ ภาพของเกษตรกรผู้ประกอบการ (Farmer Entrepreneur) ที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ความสนใจของ 1nita project คำถามที่น่าสนใจก็คือ แล้วผู้ประกอบการที่เป็นเกษตรกรจะสามารถใช้ e-commerce ในตรรกะเดียวกับผู้หญิงในชนบทของมาเลเซีย เพื่อการเสริมพลังให้กับการเป็นผู้ประกอบการของพวกเขาได้หรือไม่

ณ จุดนี้ เราอาจจะต้องมองหาตัวอย่างของ เกษตรกรผู้ประกอบการ ที่ใช้ e-commerce ในการขยายตลาดของพวกเขา เช่น กลุ่มเกษตรกรในเวลส์ตะวันออกเฉียงใต้ ที่ต้องการจะสร้าง ตลาดของเกษตรกรในโลกออนไลน์ (Visual Farmer Market) ผ่านการใช้ e-commerce โดยอาศัยการสร้างเว็บไซด์แนะนำกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ (ที่ไม่ใช่ web portal เหมือนกับกรณีของ 1nita.my ที่สามารถซื้อขายกันได้ทันทีแบบ C2C) ในลักษณะของการสร้างช่องทางเพื่อสร้างการตระหนักรู้ต่อกลุ่มเกษตรกรและขยายเครือข่ายของกลุ่ม

เกษตรกรให้สามารถไปจับกับธุรกิจขนาดกลางอื่นๆ ในลักษณะของ B2B เช่น โรงแรมหรือร้านอาหารในพื้นที่เดียวกัน คือ ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของเวลส์ ที่ต้องการใช้วัตถุดิบทางการเกษตร โดยมีเป้าหมายเพื่อจะขยายห่วงโซ่ของอุปสงค์ทางอาหาร (food supply chian) ซึ่งในอีกความหมายหนึ่งก็คือ การทำให้เกิดการหมุนเวียนของสินค้าเกษตรจากเกษตรกรผู้ประกอบการไปสู่ธุรกิจโรงแรมและร้านอาหารในพื้นที่ใกล้เคียงกัน โดยไม่ต้องผ่านนายหน้า แต่ใช้ e-commerce เป็นตัวเชื่อมต่อแทน (Pickernell, et.al., 2011)

นอกจากนั้นยังมีตัวอย่างของกลุ่มสหกรณ์ในญี่ปุ่นที่มีชื่อว่า Pal*System (อรรถจักร์, 2559) Pal*System เป็นกลุ่มสหกรณ์การเกษตรในญี่ปุ่นที่เน้นการปลูกพืชผลทางการเกษตรที่ปลอดสารพิษ โดย Pal*System มีวิธีการจัดจำหน่ายสินค้าส่งถึงมือสมาชิกสองแบบ คือ การใช้แคตตาล็อคที่จะส่งถึงบ้านสมาชิกทุกอาทิตย์ และมีเว็บไซด์ pal-system.co.jp ที่เป็นการใช้ E-commerce ในลักษณะของ B2C ที่ตัวสหกรณ์จะเป็นผู้รวบรวมสินค้าปลอดสารพิษของเกษตรในกลุ่มทั่วประเทศ มาแสดงไว้ในเว็บไซด์ pal-system.co.jp และลูกค้าสามารถเลือกซื้อและชำระเงินออนไลน์ จากนั้นสินค้าจะถูกจัดส่งจากคลังสินค้า (warehouse) ของสหกรณ์ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศไปถึงมือลูกค้า (Palsystem, 2016)

จะเห็นได้ว่าการใช้ E-commerce กับเกษตรกรผู้ประกอบการนั้น มีตัวอย่างที่ทำให้เกิดขึ้นจริงได้ในระดับเอกชน คือ กลุ่มเกษตรในเวลส์ตะวันออกและกลุ่มสหกรณ์ Pal*System ในญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม หากภาครัฐคิดที่จะเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดผู้ประกอบการในชนบท เหมือนกับตัวอย่างของมาเลเซีย คือ 1nita Project รัฐอาจจะไม่สามารถประยุกต์ใช้ตัวอย่างดังกล่าวอย่างตรงไปตรงมา เพราะ 1nita project คือ การฝึกอบรมผู้หญิงในชนบทจำนวนไม่มาก (รัฐบาลมาเลเซียเริ่มโครงการด้วยการอบรมผู้หญิงเพียง 999 คน) แต่เกษตรกรผู้ประกอบการในชนบทนั้นมีจำนวนมหาศาล และยังรวมไปถึงว่าความรู้เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT Literacy) ของเกษตรกรในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ก็น่าจะต่ำกว่าประเทศที่พัฒนาแล้วอย่างเช่น เวลส์ และ ญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามปัญหาดังกล่าวอาจสามารถจัดการได้ด้วยการศึกษาตัวอย่างของความพยายามในการขยายบริการ E-commerce ไปสู่พื้นที่ชนบทของ Alibaba Group และรัฐบาลจีน

การขยาย E-commerce ลงไปยังพื้นที่ชนบทดังกล่าว เกิดขึ้นภายใต้ความคิดของ Alibaba Group ที่จะทำให้เกษตรในชนบทสามารถที่จะซื้อสินค้าบน web portal แบบ C2C ของ Alibaba Group คือ taobao.com และสร้างโอกาสที่จะทำให้เกษตรกรในชนบทสามารถที่จะขายสินค้าเกษตรของพวกเขาได้บน web portal ในอนาคตได้ (Wang, 2015) แต่ Alibaba Group ต้องเผชิญหน้ากับความท้าทาย คือ ชนบทของจีนยังมีความรู้เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศที่ไม่มากพอต่อการขยายตัวของ e-commerce แม้ว่าพวกเขาจะ

มีโทรศัพท์สมาร์ตโฟนใช้แล้วก็ตาม ด้วยเหตุนี้ Alibaba Group จึงเริ่มพัฒนาแผนที่จะพัฒนา ศูนย์บริการในชนบทของ Taobao หรือ Taobao Rural Service Center (Alibaba Group มีแผนที่จะสร้างศูนย์บริการระดับอำเภอจำนวน 1,000 ศูนย์ และระดับหมู่บ้าน 100,000 ศูนย์ ภายในสามถึงห้าปี) โดยเริ่มต้นทดลองก่อนที่หมู่บ้าน Gongjia ในอำเภอ Lin' An จังหวัด Zhejiang ผ่านการร่วมมือกับหน่วยการปกครองท้องถิ่นของอำเภอ Lin' An โดย Alibaba Group ได้อบรมผู้หญิงวัยกลางคนชื่อ Gong Jianfei ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้าน Gongjia ให้รู้จักการใช้ taobao.com และการชำระเงินออนไลน์ โดยที่ Alibaba Group เป็นผู้จัดการเรื่องอุปกรณ์คอมพิวเตอร์พื้นฐาน และ หน่วยการปกครองท้องถิ่นเป็นผู้จัดหาสถานที่และจ่ายเงินเดือนให้กับคุณ Gongโดยคุณ Gong ได้กลายเป็นจุดเชื่อมต่อ ระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้าน Gongjia ที่ต้องการจะซื้อสินค้ากับ taobao.com ผ่านตึกแถวเล็กๆที่ถูกดัดแปลงให้เป็นศูนย์บริการในท้องถิ่นของ Taobao โดยที่คำสั่งซื้อสินค้าจะถูกทำผ่านคุณ Gong และสินค้าจาก taobao.com ก็จะมาลงที่ศูนย์บริการแห่งนี้ (Alizila, 2016)

ด้วยตรรกะเดียวกันนี้รัฐสามารถที่จะใช้หน่วยการปกครองในท้องถิ่น เช่น หมู่บ้านและ อบต. เป็นจุดเชื่อมต่อ เพื่อสร้างบริการ e-commerce ระหว่างเกษตรกรผู้ประกอบการในชนบท กับ web portal ได้ โดยที่รัฐไม่จำเป็นต้องอบรมเกษตรกรผู้ประกอบการทุกคนให้สามารถใช้ e-commerce ได้ แต่อาศัยการอบรมเฉพาะตัวแทนของหมู่บ้านและ อบต. ให้กลายเป็นตัวเชื่อมต่อระหว่าง เกษตรกรผู้ประกอบการ กับ web portal ซึ่งจะช่วยให้เกษตรผู้ประกอบการในชนบทสามารถที่จะขยายเครือข่ายและเพิ่มช่องทางในการขยายกิจการของพวกเขาออกไปสู่พื้นที่ทางเศรษฐกิจที่กว้างขวางมากขึ้น

โดยสรุป e-commerce คือ แสงสว่างที่ปลายอุโมงค์บนการเปลี่ยนผ่านของสังคมชาวนาไปสู่สังคมผู้ประกอบการ ในแง่ที่ว่า e-commerce สามารถช่วยให้ผู้ประกอบการในชนบทขยายเครือข่ายและช่องทางในการจัดจำหน่ายสินค้า ซึ่งในอีกแง่หนึ่งเท่ากับเป็นการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการในชนบท สามารถพัฒนาสินค้าที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นเพื่อตอบสนองต่อตลาดที่กว้างขวางมากกว่าเดิม นอกจากนั้นการใช้ e-commerce ยังจะเป็นโอกาสในการทลายอุปสรรคของเกษตรกรในชนบท เช่น ปัญหาพ่อค้าคนกลาง หรือการต้องทำการผลิตสินค้าเกษตรภายใต้สัญญากับบรรษัทขนาดใหญ่ เนื่องจาก e-commerce จะกลายเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการเชื่อมต่อผู้ประกอบการในชนบทกับตลาด โดยที่ไม่ต้องผ่านคนกลางโดยตรง ทำให้ผู้ประกอบการในชนบทสามารถลดการพึ่งพาพ่อค้าคนกลางและบรรษัทเกษตรขนาดใหญ่ที่ขูดรีดที่คอยขูดรีดพวกเขา

อย่างไรก็ตามการสร้าง e-commerce ในประเทศกำลังพัฒนาต้องอาศัยแรงสนับสนุนอย่างมากจากภาครัฐ ทั้งในแง่ของถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศไปสู่ชนบท การทำธุรกรรมทางการเงินออนไลน์ และการขนส่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่ท้าทายมาก และผู้ประกอบการในชนบทไม่สามารถทำได้ โดยปราศจากการช่วยเหลือจากรัฐ

ทั้งนี้หากรัฐมองเห็นโอกาสดังกล่าว และกล้าที่จะเปลี่ยนมุมมองที่มีแต่ชนบท จากสังคมชาวนาไปสู่สังคมของผู้ประกอบการ รัฐจะมีโอกาสครั้งสำคัญในการสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนให้แก่สังคมชนบท ที่ในท้ายที่สุดแล้วจะขยายไปสู่การเติบโตของเศรษฐกิจของคนทั้งสังคมต่อไป

<u>บทสรุป</u>

ความเปลี่ยนแปลงจากสังคมชาวนาไปสู่สังคมผู้ประกอบการชนบทเกิดขึ้นบนความเปลี่ยนแปลงในหลายระดับ โดยในระดับแรก คือ ความเปลี่ยนแปลงของวิธีทำความเข้าใจต่อชนบท ที่แต่เดิมชนบทถูกมองว่าเป็นพื้นที่ด้อยพัฒนาทางเศรษฐกิจและควรได้รับการพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองและอุตสาหกรรมสมัยใหม่ อย่างไรก็ตามแนวคิดดังกล่าวถูกท้าทายจากข้อเท็จจริงที่การพัฒนาเพื่อนำไปสู่การเป็นอุตสาหกรรมสมัยไม่ได้สร้างการพัฒนาและการเติบโตที่ยั่งยืนให้กับพื้นที่ชนบทตามอย่างแท้จริง และยิ่งไปกว่านั้นแนวคิดดังกล่าวได้สร้างภาพให้ชนบทเป็นพื้นที่ล้าหลังและยังเป็นตัวถ่วงของการพัฒนาเศรษฐกิจโดยรวม จากจุดนี้นี่เองที่แนวคิดใหม่ได้ถูกสถาปนาขึ้นเพื่อแก้ไขและเสนอแนะแนวทางการพัฒนาชนบทที่กว้างไปกว่าการมองชนบทอย่างคับแคบที่ผ่านมา ซึ่งแนวคิดใหม่ที่ว่านี้ก็คือ แนวคิดว่าด้วยเรื่องการมองชนบทว่าเต็มไปด้วยความหลากหลายทางเศรษฐกิจ ที่มีศักยภาพในการพัฒนา มีตลาดที่ทรงพลัง และมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กว้างขวางและหลากหลายไปกว่าการผลิตในพื้นที่ทางการเกษตร

การเปลี่ยนแปลงแนวคิดดังกล่าวนี้เองได้ส่งผลให้ความเข้าใจต่อผู้คนในชนบทเปลี่ยนแปลงไปด้วย จากแต่เดิมผู้คนในชนบทถูกมองอย่างเหมารวมว่าเป็นชาวนาหรือเกษตรกร แต่การมองเศรษฐกิจชนบทที่หลากหลาย ทำให้เกิดการค้นพบว่าชนบทไม่ได้มีแค่ชาวนา หรืออาจจะกล่าวได้ว่าชาวนาในความหมายที่เคยเข้าใจกันในสมัยก่อนได้เลือนหายไปแล้วจากสังคมชนบท โดยการเลือนหายไปของชาวนาจากสังคมชนบทได้ถูกแทนที่ด้วยการเกิดขึ้นของผู้ที่มีความสามารถในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย หรือที่เรียกว่าผู้ประกอบการชนบท

การเกิดขึ้นของผู้ประกอบการชนบทไม่ได้เกิดขึ้นเพียงแค่ระดับของการทำความเข้าใจชนบท แต่การก่อรูปของผู้ประกอบการชนบทมีผลสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในภาพใหญ่ โดยเฉพาะการเปลี่ยนผ่านจากการผลิตอย่างเข้มข้นไปสู่สภาวะหลังการผลิตอย่างเข้มข้น ที่ส่งผลให้รัฐต้องถอยออกจากการให้ความช่วยเหลือด้านราคาจากเกษตรกร และตลาดสินค้าเกษตรถูกเปิดเสรี ทำให้สินค้าสามารถไหลเวียนข้ามเขตเศรษฐกิจโดยไม่มีกำแพงภาษีและโควต้าที่เคยปกป้องตลาดสินค้าเกษตรกรในประเทศเหมือนในอดีตที่ผ่านมา

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในภาพใหญ่นี่เองที่กระตุ้นให้เกษตรกรต้องปรับตัวและหาทางสร้างแหล่งรายได้ที่มีความหลากหลายมากกว่าการผลิตพืชผลทางเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวอย่างที่เคยทำมาในอดีต อย่างไรก็ตามการก้าวไปสู่การสร้างแหล่งรายได้ที่หลากหลายไม่ได้ดำเนินไปอย่างตรงไปตรงมา กล่าวคือสังคมชนบทแต่ละสังคมล้วนมีเงื่อนไขและลักษณะเฉพาะที่ทำให้เส้นทางในการปรับตัวของผู้ประกอบการชนบทแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน และยังรวมไปถึงว่าคนแต่ละกลุ่มในสังคมชนบทเองก็มีเงื่อนไขทางชนชั้นในทางเศรษฐกิจที่ทำให้คนแต่ละช่วงชั้นสามารถเลือกเส้นทางในการปรับตัวสู่การเป็นผู้ประกอบการชนบทที่แตกต่างกัน

ในอีกด้านหนึ่งการก่อรูปของผู้ประกอบการไม่ได้เกิดขึ้นจากเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและการเปลี่ยนวิธีการเข้าใจต่อสังคมชนบทเท่านั้น แต่การเกิดขึ้นของผู้ประกอบการชนบทยังเกิดขึ้นจากการแทรกแซงเชิงนโยบายและการเข้าร่วมพัฒนาชนบทขององค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ผ่านการกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาชนบทอย่างสร้างสรรค์ เช่น การถ่ายทอดนวัตกรรมใหม่ๆให้กับชนบท หรือการให้ความรู้ในการบริหารจัดการให้แก่ผู้ประกอบการชนบท ซึ่งส่งผลแนวทางในการปรับตัวสู่การเป็นผู้ประกอบการชนบทของเกษตรกรมีความหลากหลายและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงของชนบทจากสังคมชาวนาสู่สังคมของผู้ประกอบการควรได้รับความสนใจมากขึ้นจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนา โดยเฉพาะการพัฒนาชนบทในสังคมไทย เนื่องจากการเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทดังกล่าว จะช่วยให้การพัฒนาสังคมชนบทเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งยังสามารถช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตให้แก่ผู้คนในสังคมชนบท ซึ่งในท้ายที่สุดการพัฒนาชนบทโดยคำนึงถึงความหลากหลายจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศต่อไปในอนาคต

หนังสืออ้างอิง

ไทย

1NITA. 2016. *1nita store* [Online]. Available: http://1nita.my/index.php [Accessed].

ALIZILA. 2015. *Taobao Rural Service Center* [Online]. Available: https://www.youtube.com/watch?v=_QAdgZqEOfc [Accessed].

ALSOS, G. A. & CARTER, S. 2006. Multiple business ownership in the Norwegian farm sector: Resource transfer and performance consequences. *Journal of Rural Studies,* 22**,** 313-322.

ALSOS, G. A., SARA LJUNGGREN, ELISABET WELTER, FRIEDERIKE 2011. Introduction: Researching Entrepreneurship in Agriculture and Rural Development. *In:* ALSOS, G. A. (ed.) *The handbook of research on entrepreneurship in agriculture and rural development.* Cheltenham: Edward Elgar.

BANK, W. 2003. *Sri Lanka Promoting Agricultural and Rural Non-farm Sector Growth,* Washington, World Bank.

BARBIERI, C. & MSHENGA, P. 2008. The role of firm and owner characteristics on the performance of agritourism farms. *Sociologia Ruralis,* 48**,** 166–183.

BARGHOUTI, S. M. 2004. *Agricultural diversification for the poor: Guidelines for practitioners,* Washington, Agriculture and Rural Development Department, World Bank.

BARLAS, Y., DAMIANOS, D., DIMARA, E., KASIMIS, C. & SKURAS, C. 2001. Factors influencing the integration of alternative farm enterprises into the agro-food system. *Rural Sociology,* 66**,** 342–358.

BRUTON, H. J., ABESEKARA, G., SALLRATNE, N. & YUSOF, Z. A. 1992. *The Political Economy of Poverty Equity and Growth: Sri Lanka and Malaysia,* Oxford, Oxford University Press.

BUREAU, N. S. 2000. *Statistics of Social Development in R.O.C. Taipei: National Statistics Bureau* [Online]. Available: http://www.stat.gov.tw [Accessed].

BURTON, R. 2004a. Seeing through the "good farmer's" eyes: towards developing an understanding of the social symbolic value of "productivist" behaviour. *Sociologica Ruralis,* 44**,** 195-215.

BURTON, R. J. F. 2004b. Seeing Through the 'Good Farmer's' Eyes: Towards Developing an Understanding of the Social Symbolic Value of 'Productivist' Behaviour. *Sociologia Ruralis,* 44**,** 195-215.

CANTILLON, R. 1755. *Essai sur la nature du commerce en ge\0301ne\0301ral. Traduit de l'anglois. [By R. Cantillon.]*, Londres [Paris].

CARTER, S. 1998. Portfolio entrepreneurship in the farm sector: indigenous growth in rural areas. *Entrepreneurship and Regional Development,* 10**,** 17-32.

C. C. O. 1999. *Basic Agricultural Statistics,* Taipei, COA.

CHASE, J. 2010. The place of pluriactivity in Brazil's agrarian reform institutions. *Journal of Rural Studies,* 26**,** 85-93.

CHEN, W. T. 1996. Joining WTO and adjustment of food policies. *Journal of Scientific Agriculture,* 44**,** 161-72.

DAMIANOS, D. & SKURAS, D. 1996. Farm business and the development of alternative farm enterprises: an empirical analysis in Greece. *Journal of Rural Studies,* 12**,** 273-283.

DE VRIES, W. M. 1993. Farming with Other Gainful Activities in the Netherlands. *Sociologia Ruralis,* XXXIII.

DEVELOPMENT), O. O. F. E. C.-O. A. 1994. Tourism Strategies and Rural Development. Paris: OECD

DURAND, G. & HUYLENBROECK, G. V. 2003. Multifunctionality and Ru- 165

ral Development: A General Framework. *In:* GUIDO VAN HUYLENBROECK & DURAND, G. (eds.) *Multifunctional Agriculture. A new paradigm for European Agriculture and Rural Development.* USA: Ashgate Publishing Company.

EAKIN, H., TUCKER, C. M. & CASTELLANOS, E. 2005. Market Shocks and Climate Variability: The Coffee Crisis in Mexico, Guatemala, and Honduras. *Mountain Research and Development,* 25**,** 304-309.

FERGUSON, R. & OLOFSSON, C. 2011. The Development of New Ventures in Farm Businesses. *In:* ALSOS, G. A. (ed.) *The handbook of research on entrepreneurship in agriculture and rural development.*Cheltenham: Edward Elgar.

FORESTRY), T. T. P. D. O. A. A. 1997. *The Planning and Establishing Principles for Pick-Your-Own (PYO) Farms,* Nantou, Taiwan.

GIBSON, K., CAHILL, A. & MCKAY, D. 2010. Rethinking the dynamics of rural transformation: performing different development pathways in a Philippine municipality. *Transactions of the Institute of British Geographers,* 35**,** 237-255.

GRANDE, J. 2011. Entrepreneurial efforts and change in rural firms: three case studies of farms engaged in on-farm diversification. *In:* ALSOS, G. A. (ed.) *The handbook of research on entrepreneurship in agriculture and rural development.* Cheltenham: Edward Elgar.

GRAZIANO DA SILVA, J. 2001. *Quem Precisa de uma Estrate ́gia de Desenvolvimento? Projeto Rurbano UNICAMP,* Sa ̃o Paulo, Campinas.

GROUP, A. 2016. *OUR BUSINESSES* [Online]. Available: http://www.alibabagroup.com/en/about/businesses [Accessed].

GUNATILEKE, G. 1992. The Entrepreneur and the Emerging Economic order. *PIM Conference of Management Studies (BMICH Colombo).* Postgraduate Institute of Management, University of Sri Jayawardenapura.

GUNATILEKE, G., PERERA, M., WANIGARATNE, R. A. M. C., FERNANDO, R. E., LAKSMAN, W. D., CHANDRASIRI, J. K. M. D. & WANIGARATNE, R. D. 1992. Rural Poverty in Sri Lanka: Priority Issues and Policy Measures. *Asian Development Review,* 10.

HASHIM, F., RAZAK, N. A. & AMIR, Z. 2011. Empowering rural women entrepreneurs with ict skills: An impact study of 1nita project in Malaysia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences,* 15**,** 3779-3783.

HSIAU, S. Y. 1984. Study on the Development and Problems of Pick-Your-Own Farms in Central and Northern Taiwan. Department of Horticulture, National Taiwan University.

ILBERY, B. & BOWLER, I. 1998. From agricultural productivism to post- productivism. *In:* ILBERY, B. (ed.) *The geography of rural change.* Harlow: Longman.

KIRZNER, I. M. 1979. *Perception, opportunity and profit : studies in the theory of entrepreneurship,* Chicago ; London, University of Chicago Press.

KNICKEL, K., VAN DER PLOEG, J. D. & RENTING, H. 2003. Multifunktionalitat der Landwirtschaft und des landlichen Raumes: Welche

Funktionen sind eigentlich gemeint und wie sind deren Einkommens – und

Beschaftigungspotenziale einzuschatzen? *GEWISOLA – Tagung 2003.* Universitata Hohenheim.

KODITHUWAKKU, K. A. S. S. 1997. *Entrepreneurial Processes in an Apparently Uniform Context: A Study Of Rural Farmers in Sri Lanka.* PhD, University of Stirling.

KODITHUWAKKU, S. S. & ROSA, P. 2002. The Entrepreneurial Process and Economic Success in a Constrained Environment. *Journal of Business Venturing,* 17**,** 431- 465.

KOPPEL, B., HAWKINS, J. & JAMES, W. 1994. *Development or deterioration? Work in rural Asia,* Boulder, Lynne Rienner.

LAJU, P. 2016. *About Pos Laju* [Online]. Available: http://www.poslaju.com.my/about-us/ [Accessed].

LEE, M.-H. 2005. Farm tourism Co-operation in Taiwan. *In:* HALL, D., KIRKPATRICK, I. & MITCHELL, M. (eds.) *Rural Tourism and Sustainable Business.* Clevedon: Channel View Publications.

LEX, E. 2016. *Single Farm Payment (SFP)* [Online]. Available: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV%3Al11089 [Accessed].

LOWE, P., MURDOCH, J., MARSDEN, T., MUNTON, R. & FLYNN, A. 1993. Regulating the new rural spaces: the uneven development of land. *Journal of Rural Studies,* 9**,** 205-222.

MAHONEY, E. & BARBIERI, C. 2003. Farm and Ranch Diversification: Engaging the Future of Agriculture. *The Graduate Institute of Leisure, Recreation, and Tourism Management.* National Chiayi University.

MARSDEN, T. & MURDOCH, J. 1998. The shifting nature of rural governance and community participation. *Journal of Rural Studies,* 14**,** 1-4.

MCELWEE, G. 2008. A taxonomy of entrepreneurial farmers. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business,* 6**,** 465-478.

MCNALLY, S. 2001. Farm diversification in England and Wales – what can we learn from the farm business survey? *Journal of Rural Studies,* 17**,** 247–257.

MOORE, M. 1984. Categorizing Space: Urban-Rural or Core-Periphery in Sri Lanka. *The Journal of Development Studies,* 20.

MYNIC. 2016. ***About MYNIC*** [Online]. Available: https://www.mynic.my/en/about-us.php [Accessed].

PADRÓN, B. R. & BURGER, K. 2015. Diversification and Labor Market Effects of the Mexican Coffee Crisis. *World Development,* 68**,** 19-29.

PALSYSTEM. 2016. *About Pal System* [Online]. Available: http://www.pal-system.co.jp/about/ [Accessed].

PETRIN, T. 1994. *Entrepreneurship as an economic force in rural development. The 7TH FAO/REU International Rural Development Summer*

School. Herrsching, Germany.

PICKERNELL, D., MILLER, C., SENYARD, J., THOMAS, B. & TUNSTALL, R. 2011. Beware of Geeks Bearing Gifts? Online Latent and Untapped Outlets for Farmers' Markets in South East Wales. *In:* ALSOS, G. A. (ed.) *The handbook of research on entrepreneurship in agriculture and rural development.* Cheltenham: Edward Elgar.

R E, F. 1987. The role of entrepreneurship in rural development. *In:* B W, H. & J N, R. (eds.) *National Rural Entrepreneurship Symposium.* Knoxville: Southern Rural Development Centre.

R. DE SILVA, L. & KODITHUWAKKU, S. S. 2011. Pluriactivity, Entrepreneurship and Socio-economic Success of Farming Households. *In:* ALSOS, G. A. (ed.) *The handbook of research on entrepreneurship in agriculture and rural development.* Cheltenham: Edward Elgar

SAMARATHUNGA, P. A. & DISSANAYAKE, D. M. W. T. 1991. Potentials and Problems of Income and Employment Generation Through Small-Scale Processing of Coarse Grains, Pulses, Roots and Tubers in Sri Lanka. CGPRT Publication.

SAY, J. B. 1964. *A treatise on political economy : or the production, distribution and consumption of wealth,* New York, Augustus M Kelley, Bookseller.

SCHUMPETER, J. A. 1934. *The theory of economic development : an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle,* Cambridge, Mass., Harvard U.P.

SHARPLEY, R. & VASS, A. 2006. Tourism, farming and diversification: An attitudinal study. *Tourism Management,* 27**,** 1040-1052.

SILVA, K. T., DE SILVA, S. B. D., KODITHUWAKKU, S., RAZZAK, M. G. M., ANANDA, J., GUNAWADENA, I. M. & LUX, D. 1999. *No Future in Farming ?; The Potential Impact of Commercialization of Non-Plantation Agriculture on Rural Poverty in Sri Lanka,* Kandy, Centre for Intersectoral Community Health Studies.

SILVA, L. R. D. & KODITHUWAKKU, S. S. 2011. Pluriactivity, entrepreneurship and socio-economic success of farming households. *In:* ALSOS, G. A. (ed.) *The handbook of research on entrepreneurship in agriculture and rural development.* Cheltenham: Edward Elgar.

STEWARD, A. 2007. Nobody farms here anymore: livelihood diversification in the Amazonian community of Carva˜o, a historical perspective. *Agriculture and Human Values,* 24**,** 75–92.

TURNER, M., WINTER, D., BARR, D., FOGERTY, M., ERRINGTON, A. & LOBLEY, M. R., M., 2003. Farm Diversification Activities 2002: Benchmarking Study. *In:* DEFRA, T. U. O. E. A. P. T. (ed.) *CRR Research Report.* UK: University of Exeter.

WANG, S. 2015. *E-commerce Gaining Traction in Rural China* [Online]. Available: http://www2.alizila.com/e-commerce-gaining-traction-rural-china [Accessed].

WEERAHEWA, J., KODITHUWAKKU, S. & UDAYANGANIE, D. 2007. Agricultural Diversification in Sri Lanka. *In:* JOSHI, P., GULATI, A. & CUMMINGS, R. (eds.) *Agricultural diversification and smallholders in South Asia.* New Delhi: Academic Foundation.

ÁVALOS-SARTORIO, B. 2006. What can we learn from past price stabilization policies and market reform in Mexico? *Food Policy,* 31**,** 313-327.

ภาษาไทย

มานะ นาคำ, มันต์ชัย ผ่องศิริ, ณัฐพล มีแก้ว. ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน. ใน: พงศกร เฉลิมชุติเดช, เกษรา ศรีนาคา, บรรณาธิการ. ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว. กรุงเทพ: สกว, 2558.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. "ชนบท": ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว. ใน: พงศกร เฉลิมชุติเดช, เกษรา ศรีนาคา, บรรณาธิการ. ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว. กรุงเทพ: สกว, 2558.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (29 พฤษภาคม 2552). มองชนบทญี่ปุ่น. กรุงเทพธุรกิจ

บทที่ ๕
การทบทวนในพื้นที่เอกเทศ ๓ พื้นที่

การทบทวนกรอบการศึกษาในเรื่อง " ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทยได้จัดทำขึ้นในส่วนแยกออกต่างหากเพื่อที่จะตรวจสอบว่าการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนั้นสามารถที่จะนำไปมองความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่เอกเทศอื่นได้หรือไม่ จึงได้เกิดโครงการศึกษาเอกเทศอีกสามพื้นที่ ได้แก่ **ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย กรณีตลาดศรีเมือง จังหวัดราชบุรี.**[83] **ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย กรณีหมู่บ้านเขาไม้แก้ว จ.กระบี่**[84] **และ ความเปลี่ยนแปลง " ชนบท" ในสังคมไทย กรณีนิคมอุตสาหกรรมลำพูน**[85] การทบทวนการศึกษาในพื้นที่เอกเทศทั้งสามพื้นที่จะนำเสนอในแต่ละพื้นที่ จากนั้นจึงจะสรุปในตอนท้าย

ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย กรณีตลาดศรีเมือง จังหวัดราชบุรี

ในช่วงหลายปีที่ผ่านมานี้มีข้อสังเกตจากงานศึกษาหลายชิ้นแสดงให้เห็นว่าวิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมของไทยได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต งานศึกษาของนภาพร (2552) แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยการทำเกษตรกรรมแต่เพียงอย่างเดียว รายได้จากภาคการเกษตรมิได้เป็นรายได้หลักที่ใช้ในการหล่อเลี้ยงครอบครัวอีกต่อไป หากแต่รายได้ที่เป็นตัวเงินนั้นมาจากการรับจ้างทั้งในและนอกภาคการเกษตร ส่วนการทำเกษตรกรรมนั้นอาจเป็นไปเพียงเพื่อให้มีอาหารกินในครัวเรือน ไม่เพียงเท่านั้นในงานศึกษาเรื่องทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทยของอภิชาตและคณะ (2556) แสดงให้เห็นว่าการผลิตแบบครอบครัวชาวนาขนาดเล็กมิได้เป็นวิถีชีวิตหลักของชนบทอีกต่อไป หากแต่รูปแบบความสัมพันธ์ทางการผลิตเพื่อการตลาดกลับกลายเป็นแบบแผนหลักในการผลิตของภาคเกษตรกรรม ผู้คนเหล่านั้นอาศัยอยู่ในเศรษฐกิจแบบตลาดและมีวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจแบบสมัยใหม่

นอกจากนี้มีปรากฏการณ์หลายอย่างที่แสดงให้ผู้คนในสังคมได้ตระหนักว่าในปัจจุบันการทำเกษตรกรรมนั้นมิได้เรียบง่าย พึ่งพาธรรมชาติ และปลูกไว้เพื่อกินเพื่อใช้ในครัวเรือน ตัวอย่างที่สำคัญประการหนึ่งคือการท่องเที่ยวเชิงเกษตรในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐมานานหลายปีคงได้ทำให้ผู้คนที่ได้เคยไปท่องเที่ยวเยี่ยมชมได้ตระหนักว่าการเกษตรสมัยใหม่นั้นต้องใช้เครื่องมือเครื่องจักรและมีกระบวนการวางแผนการผลิตและการเก็บเกี่ยวที่เป็นระบบ และผลผลิตจากการ

---

83 ผู้วิจัย ได้แก่ อาจารย์ คะวัน วรรณรัตน์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

84 ผู้วิจัย ได้แก่ คุณอานุภาพ นุ่มสง นักวิจัยอิสระในพื้นที่

85 ผู้วิจัน ได้แก่ คุณเจษฎา โชติกิจภิวาทย์ นักวิจัยอิสระในพื้นที่

กระบวนการผลิตทางการเกษตรนั้นมุ่งผลิตเพื่อป้อนตลาด ซึ่งในหลาย ๆ ครั้งไม่เพียงเป็นการผลิตเพื่อป้อนตลาดภายในประเทศแต่ยังมีจุดหมายที่จะป้อนตลาดต่างประเทศอีกด้วย

การเกิดขึ้นและการขยายตัวออกอย่างรวดเร็วของตลาดศรีเมืองซึ่งเป็นตลาดกลางการเกษตรขนาดใหญ่ในจังหวัดราชบุรีเป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งที่ยืนยันถึงสถานการณ์ของภาคเกษตรกรรมไทยที่ว่าวิถีการผลิตหลักของภาคเกษตรกรรมคือการผลิตเพื่อตลาด สิ่งที่สามารถพิจารณาได้ในเบื้องต้นก็คือผลผลิตพืชผักผลไม้ที่เข้าสู่ตลาดศรีเมืองนั้นบางส่วนต้องเดินทางไกลนับร้อยกิโลเมตรจากจังหวัดข้างเคียงก่อนจะมาถึงมือพ่อค้าคนกลางซึ่งเป็นผู้เช่าแผงขายในตลาด และผลผลิตเหล่านั้นบางส่วนยังต้องเดินทางไกลอีกหลายร้อยกิโลเมตรจากตลาดโดยมีปลายทางอยู่ที่ร้านอาหารและโรงแรมขนาดใหญ่ในภาคใต้ ซึ่งผลผลิตที่เข้าออกจากตลาดในแต่ละวันนั้นนับรวมมีมูลค่าหลายสิบล้านบาท

ด้วยเหตุนี้เกษตรกรผู้ทำการผลิตผลผลิตทางการเกษตรจึงต้องปรับตัวให้เข้ากับวิถีการผลิตแบบตลาดซึ่งผู้ผลิตจะต้องคำนึงถึงต้นทุนกำไรและผลได้ผลเสียจากการตัดสินใจของตน ซึ่งถ้าหากประสบความสำเร็จก็จะสามารถ “ลืมตาอ้าปาก” แต่หากล้มเหลวก็อาจต้องประสบกับภาวะหนี้สิน

ประวัติความเป็นมาของตลาดศรีเมือง

ก่อนที่จะมีการก่อตั้งตลาดศรีเมืองอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2537 ตลาดศรีเมืองมีลักษณะเป็นเหมือนตลาดนัดขนาดใหญ่บนพื้นที่ประมาณ 7 ไร่ ซื้อ-ขาย ผัก ผลไม้ และเนื้อสัตว์จากเกษตรกรในพื้นที่เป็นหลัก จากงานศึกษาเรื่องการตลาดพืชผักในส่วนภูมิภาคของอภิสิทธิ์ (2530) พบว่าพ่อค้าส่วนใหญ่ที่เข้ามาขายในตลาดศรีเมืองเป็นเกษตรกรถึงร้อยละ 80 อีกร้อยละ 15 เป็นพ่อค้าขายส่งในจังหวัดราชบุรีและอีกร้อยละ 5 เป็นพ่อค้าจากต่างจังหวัด ในส่วนของผู้ซื้อพบว่าส่วนใหญ่เป็นพ่อค้าขายปลีกในจังหวัดราชบุรีถึงร้อยละ 65 อีกร้อยละ 20เป็นพ่อค้าขายส่งจากกรุงเทพฯ และร้อยละ 15 เป็นพ่อค้าขายส่งจากต่างจังหวัด ตลาดศรีเมืองก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการประมาณกลางปี พ.ศ.2537 ภายใต้การบริหารงานของบริษัทแอ็กโกรคอมเมอร์ส กรุ๊ป จำกัด โดยมีนายนภินทร ศรีสรรพางค์เป็นกรรมการผู้จัดการบริษัทแอ็กโกรคอมเมอร์ส กรุ๊ป จำกัด โดยนายนภินทรได้เริ่มต้นด้วยการซื้อที่ดินจำนวน 27 ไร่ เพื่อมุ่งหวังจะพัฒนาเป็นตลาดค้าส่งพืชผลทางการเกษตร และในที่สุดก็ได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจากจังหวัดราชบุรี สำนักงานการค้าภายใน กระทรวงพาณิชย์ และสำนักงานเกษตรจังหวัดให้เป็น “ตลาดกลางผักและผลไม้จังหวัดราชบุรี” ถือเป็นตลาดกลางแห่งที่ 19 ของประเทศไทย

ตลาดศรีเมืองมีการพัฒนาและการขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยมีการขยายพื้นที่ตลาดจาก 27 ไร่ เป็น 85 ไร่ในปี พ.ศ. 2552 และในปัจจุบันตลาดศรีเมืองได้มีการซื้อที่ดินเพิ่มเติมทำให้สามารถขยายพื้นที่

ของตลาดเป็น 243 ไร่ มีการก่อสร้างอาคารหลังใหม่ เพื่อขยายพื้นที่ให้กลุ่มผู้ประกอบการอีกจำนวนมาก เช่น อาคารค้าส่งผัก, อาคารพืชไร่, ผักต่างประเทศ, ลานเกษตรหมุนเวียน, อาคารจอดรถซื้อ, อาคารปลาสวยงาม, ไม้ดอกไม้ประดับ รวมทั้งอาคารพาณิชย์ จำนวนกว่า 100 ห้องนอกจากนี้ยังมีการพัฒนาปรับปรุงระบบการให้บริการในรูปแบบที่ทันสมัย และสะดวกรวดเร็ว

ในปัจจุบันตลาดศรีเมืองมีจุดประสงค์สำคัญประการหนึ่งคือการส่งเสริมเกษตรกรรายย่อยให้สามารถขายสินค้าทางการเกษตรตรงสู่ผู้บริโภคดังนั้นนอกจากจะมี “ล็อคประจำ” ซึ่งเป็นการเช่าพื้นที่ระยะยาวเป็นเวลา 1 ปีแล้ว ตลาดศรีเมืองยังจัดสรรพื้นที่ขายสำหรับให้รถกระบะบรรทุกสินค้าของเกษตรกรสามารถเข้ามาจอดขายได้โดยไม่กำหนดช่วงเวลาในการเข้าออก ทำให้เกษตรกรมีทางเลือกในการขายผลผลิตของตนเพิ่มขึ้น เพราะเกษตรกรสามารถที่จะนำผลผลิตจากแปลงปลูกของตนเข้ามาจอดรถในพื้นที่ดังกล่าวที่ตลาดจัดสรรไว้และขายผลผลิตทางการเกษตรของตนได้จนกว่าของจะหมดโดยไม่ต้องกังวลกับเรื่องของเวลา

การค้าขายผักในตลาดศรีเมือง

เนื่องจากสถานที่ตั้งของตลาดศรีเมืองอยู่ในอำเภอเมืองของจังหวัดราชบุรี ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เพาะปลูกผักขนาดใหญ่อยู่ในหลายอำเภอโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่อำเภอบางแพ อำเภอดำเนินสะดวก และอำเภอปากท่อ และจังหวัดราชบุรียังมีพื้นติดต่อกับจังหวัดกาญจนบุรีซึ่งก็เป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีพื้นที่เพาะปลูกผักอยู่เป็นจำนวนมาก ดังนั้นหากพิจารณาให้ตลาดศรีเมืองเป็นจุดศูนย์กลาง ภายในรัศมี 100 กิโลเมตรรอบตลาด ก็จะมีพื้นที่ทางการเกษตรซึ่งเป็นแปลงผักอยู่มากมาย และด้วยระยะทางที่ไม่ไกลกันมากนี้เอง ทำให้สามารถขนส่งผักจากแปลงผักมาสู่ตลาดได้ในระยะเวลาอันรวดเร็ว

เกษตรกรส่วนมากจะพยายามรักษาคุณภาพสินค้าให้สดใหม่ด้วยการเก็บเกี่ยวผลผลิตตอนเช้ามืด โดยเฉพาะเกษตรกรจังหวัดราชบุรี และนำผลผลิตมาผึ่งไว้ในร่มทำการทำความสะอาดล้างน้ำ และทำการคัดแยก จึงบรรจุลงถุงพลาสติก การขนส่งจะใส่รถปิกอัพและมีผ้าใบคลุมไม่ให้ถูกแสงแดด จะนำผลผลิตเข้าตลาดในช่วงเช้า สำหรับเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลออกไปมากกว่าเช่นในเขตอำเภอสังขละและทองผาภูมิของจังหวัดกาญจนบุรี การเก็บเกี่ยวผลผลิตจะเริ่มตั้งแต่ตอนเย็นหรือตอนค่ำ จากนั้นจึงทำความสะอาด คัดเกรดบรรจุถุงเช่นเดียวกัน จากนั้นจึงขนส่งเข้าสู่ตลาดในช่วงกลางคืนหรือตอนเช้ามืด

เมื่อเกษตรกร (และพ่อค้ารวบรวม) นำสินค้าของตนเข้ามาจำหน่ายในตลาดศรีเมือง โดยเข้าจำหน่ายในอาคารที่มีหลังคากันแดดกันฝน ในกรณีอาคารจำหน่ายเต็มเกษตรกรจะนำรถเข้ามาจอดต่อคิวในอาคารที่มีหลังคาสามารถบังแดดและฝนได้เช่นเดียวกันจึงทำให้สินค้าไม่ถูกแสงแดด ในกรณีผู้ซื้อไป 14 จังหวัด

ภาคใต้ ตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไป การเทียบสินค้าจะใช้น้ำแข็งบรรจุเป็นตอน ๆ แล้วจึงคลุมผ้าใบทั้งหมด เพื่อให้สามารถเก็บความเย็นอยู่ได้ ซึ่งจะได้อธิบายรายละเอียดในหัวข้อต่อ ๆ ไป

การนำสินค้าเข้าสู่ตลาด

ในกรณีของผู้ที่นำสินค้าผักเข้ามาขายในตลาดศรีเมืองด้วยรถกระบะจะต้องเสียค่าใช้จ่ายเป็นค่าผ่านทางในการเข้าสู่ตลาด โดยจะเสียค่าผ่านทางเป็น 2 ราคา โดยรถกระบะที่บรรทุกสินค้าในระดับที่เสมอกับกระบะหรือต่ำกว่าจะเสียค่าผ่านทาง 140 บาท และรถกระบะที่บรรทุกสินค้าเข้ามาโดยมีการต่อตะแกรงจากกระบะทำให้บรรทุกสินค้าได้มากขึ้นจะเสียค่าผ่านทาง 180 บาท ซึ่งเมื่อเสียค่าผ่านทางแล้วจะสามารถนำรถเข้ามาขายสินค้าได้จนกว่าสินค้าจะหมดภายในเวลา 24ชั่วโมง แต่ในกรณีของผู้ที่นำสินค้าผักเข้ามาขายในตลาดด้วยรถจักรยานยนต์พ่วงข้าง (รถซาเล้ง) หรือด้วยการหอบกระบุงหรือตะกร้าเข้ามาขายจะไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย

ผู้ที่นำสินค้าเข้ามาขายในตลาดสามารถนำสินค้าเข้ามาได้ตลอดทั้งวันขึ้นอยู่กับความสะดวกของผู้นำมาเอง ซึ่งโดยส่วนมากแล้วช่วงเวลาเช้ามืดจนถึงเช้าคือตั้งแต่ 5.00 น. - 8.00 น. จะเป็นช่วงเวลาที่มีผู้นำผักเข้าสู่ตลาดมากที่สุด เนื่องจากจะเป็นช่วงเวลาที่มีผู้ซื้อเข้ามาเลือกหาซื้อสินค้ามากที่สุด

การซื้อ-ขายและการตั้งราคา

การค้าขายผักในตลาดศรีเมืองประกอบด้วยผู้ค้าที่หลากหลายและมีมีรูปแบบการขายที่หลากหลายด้วยเช่นกัน กล่าวคือทางด้านผู้ขายมีทั้งเกษตรกรมาขายเองด้วยการบรรทุกผลผลิตใส่รถกระบะและรถจักรยานยนต์พ่วงข้าง (รถซาเล้ง) ซึ่งนอกจากเกษตรกรที่นำผักจากสวนของตนเองมาขายแล้ว ยังมีเกษตรกรอีกส่วนหนึ่งที่รับซื้อรับฝากผักจากเพื่อนบ้านใกล้เคียงมาขายด้วย เนื่องจากผักจากสวนของตนเองมีน้อย การนำผักเฉพาะของตนเองมาขายเท่านั้นจะไม่คุ้มค่าเสียเวลาและค่าขนส่ง

นอกจากเกษตรกรจะนำผักเข้ามาขายแล้ว ยังมีพ่อค้ารวบรวมซึ่งเป็นผู้ตระเวนรับซื้อผักจากเกษตรกรใส่รถกระบะมาขาย เกษตรกรที่พ่อค้ารวบรวมไปรับซื้อผลผลิตมักจะเรียกกันว่าเป็นลูกไร่ โดยลูกไร่จะมีความสัมพันธ์กับพ่อค้ารวบรวมแบบต่อเนื่องยาวนานมากกว่าที่จะมีความสัมพันธ์ในการค้าขายแบบชั่วครั้งชั่วคราว

นอกจากเกษตรกรและพ่อค้ารวบรวมที่นำผักจากสวนเข้ามาขายในตลาดแล้ว ยังมีพ่อค้าคนกลาง ซึ่งมักจะเป็นพ่อค้ารายใหญ่กว่าพ่อค้ารวบรวม พ่อค้าคนกลางจะเช่าแผงขายอยู่ในตลาดและรอรับซื้อผักจากทั้ง

เกษตรกรและพ่อค้ารวบรวม จากนั้นก็จะมีพ่อค้าที่อยู่นอกตลาดเข้ามารับซื้อผักเพื่อนำผักออกไปขายยังตลาดต่าง ๆ ต่อไปอีกทอดหนึ่ง

การขายส่งลงภาคใต้

รูปแบบหนึ่งของการค้าผักที่สำคัญของตลาดศรีเมืองคือการรวบรวมผักและขนส่งลงสู่ภาคใต้ ณ อาคาร 13 ของตลาดศรีเมือจะเป็นอาคารสำหรับจอดรถบรรทุกขนาดใหญ่เพื่อเตรียมที่จะรวบรวมผักจากอาคาร 14 - 15 และเมื่อได้ผักครบตามชนิดและจำนวนที่ต้องการก็จะทำการขนส่งผักเหล่านั้นลงสู่จังหวัดต่าง ๆ ในภาคใต้ ประมาณว่าน่าจะมีพ่อค้ารวบรวมผักเข้ามาซื้อผักในตลาดศรีเมืองไม่น้อยกว่าวันละ 30 - 40 ราย

พ่อค้าที่ทำหน้าที่รวบรวมผักลงสู่ภาคใต้แต่ละรายจะมีแผ่นป้ายขนาดใหญ่ที่มีชื่อและเบอร์โทรศัพท์ของตนเองติดไว้ประจำล็อคที่จอดรถเพื่อให้เกษตรกรหรือพ่อค้ารวบรวมในท้องถิ่นสามารถโทรติดต่อเพื่อขายผักให้ตนเองได้

โดยปกติแล้วพ่อค้ารวบรวมผักส่งลงใต้แต่ละรายจะมีการซื้อผักอยู่กับเกษตรกรและพ่อค้ารวบรวมในท้องถิ่นเจ้าประจำของตนอยู่กลุ่มหนึ่ง แต่ในกรณีที่มีความต้องการชนิดของผักและปริมาณผักเพิ่มขึ้นก็จะมีการหาคู่ค้ารายใหม่เพิ่มเติมอยู่ด้วยเช่นกัน

จากการสัมภาษณ์พ่อค้าซึ่งเป็นผู้เช่าพื้นที่ในอาคาร 15 เล่าให้ฟังว่า ตนเองเข้าไปติดต่อกับพ่อค้ารวบรวมผักที่ส่งลงใต้รายหนึ่งมานานหลายปีแล้ว โดยเริ่มต้นจากการเข้าไปพูดคุยทำความรู้จักและเสนอขายสินค้า เมื่อพูดคุยกันถูกคอและตกลงราคาผักกันได้จึงได้ทำการส่งผักชีล้อม (ขึ้นฉ่าย) ให้มาโดยตลอดจนกระทั่งกลายเป็นลูกค้าขาประจำ โดยพ่อค้ารวบรวมผักลงภาคใต้จะเป็นผู้มารับผักจากแผงด้วยตนเองทุกวัน จากนั้นจึงไปจัดเรียงผักให้เป็นระเบียบ โดยเอากระดาษหนังสือพิมพ์ปูพื้น เอาน้ำแข็งสาด แล้วก็เอาผักเรียง ๆ วางตะแคงซ้อนได้สองชั้น แล้วก็เอากระดาษหนังสือพิมพ์ปูทับ เอาน้ำแข็งโรย เนื่องจากผักชีล้อมต้องดองน้ำแข็งตลอด ยกเว้นพวกพริกแห้ง พวกของแห้งก็จะเอาไว้ข้างบนและเนื่องจากการที่เป็นขาประจำกันทำให้มีการซื้อขายกันโดยใช้เครดิต ซึ่งพ่อค้ารายนี้เล่าให้ฟังว่ามีลูกค้าของเขา 2-3 รายซื้อของเขาโดยใช้ระบบเครดิต ทำให้ลูกค้าบางรายติดหนี้เขาอยู่เป็นเงินหลักแสนบาท แต่เขาก็ต้องยอมเพราะต้องการจะระบายสินค้า และจากการที่ทำการค้ากันมานานทำให้ไว้เนื้อเชื่อใจกัน

การติดต่อซื้อขายผักลงสู่ภาคใต้นี้ บางครั้งเป็นการติดต่อซื้อขายที่ผู้ซื้อและผู้ขายแทบจะไม่เคยได้พบหน้ากันโดยตรง ดังเช่นที่พ่อค้าผักชีล้อมรายนี้เล่าให้ฟังว่า มีลูกค้ารายหนึ่งของเขาอยู่อยู่ที่เกาะสมุย จังหวัดสุ

ราษฎร์ธานี ซึ่งลูกค้ารายนี้จะมีเสมียนคอยเช็คของขึ้นรถ เมื่อสอบถามว่าได้เจอตัวลูกค้าคนนี้บ้างไหม พ่อค้ารายนี้ตอบว่าแทบจะไม่เคยเจอกันเลย มีแต่การติดต่อกันผ่านทางแอปพลิเคชั่นไลน์ แล้วก็โอนเงินกันทางบัญชี โดยมียอดการซื้อขายเฉลี่ยวันละหนึ่งหมื่นบาท พ่อค้ารายนี้ยังเล่าให้ฟังอีกว่า ลูกค้าของเขาที่สมุยเมื่อได้รับผักชีล้อมไปก็จะไปกระจายสินค้าต่อไปตามลูกค้าเขาเป็นทอด ๆ ไป ดังนั้นกว่าที่ผักชีล้อมจะไปถึงมือผู้บริโภคน่าจะผ่านมือพ่อค้าไม่น้อยกว่า 4 - 5 มือ ทำให้ราคาสินค้าแพงขึ้นมากหลายเท่าตัว

การขายส่งให้แผงขายผัก

ดังได้กล่าวไปในหัวข้อที่แล้วว่าอาคาร 13 เป็นอาคารสำหรับจอดรถบรรทุกรอรวบรวมผักเพื่อขนส่งลงภาคใต้ แต่กิจกรรมการค้าผักแท้จริงแล้วอยู่ที่อาคาร 14 และอาคาร 15 ของตลาด ซึ่งคุณธนพล ผู้จัดการฝ่ายพัฒนาผลิตภัณฑ์ของตลาดศรีเมืองให้สัมภาษณ์ว่าตลาดศรีเมืองตั้งใจจะให้อาคาร 15 มีลักษณะเป็น “ลานเกษตร” ซึ่งหมายถึงการให้เกษตรกรเข้ามาจอดรถกระบะของตนเองแล้วทำการค้าขายผักด้วยตนเอง ในขณะที่ตั้งใจให้อาคาร 14 เป็นอาคาร “จอดรอ” ซึ่งหมายถึงในกรณีที่พื้นที่ของอาคาร 15 ยังมีการจอดรถอยู่เต็มพื้นที่ ก็ให้เกษตรกรมาจอดรถเข้าคิวรออยู่ในอาคาร 14 เพื่อเตรียมเคลื่อนย้ายเข้าสู่อาคาร 15 ต่อไปเมื่ออาคาร 15 มีพื้นที่ว่าง

อย่างไรก็ตามจากสภาพที่เป็นจริงพบว่า ในพื้นที่ของอาคาร 15นั้นมีส่วนที่เป็น “ล็อคประจำ” อยู่ด้วย ซึ่ง “ล็อคประจำ” หมายถึงพื้นที่ซึ่งตลาดศรีเมืองจัดเอาไว้เป็นแผงเช่าขายผักสำหรับเช่าระยะยาว 1 ปี แต่ละแผงจะมีขนาดประมาณ 2*3 ตารางเมตร ซึ่งแต่ละแผงก็จะมีชื่อและเบอร์โทรศัพท์ของผู้เช่าติดเอาไว้ในลักษณะเดียวกับกับช่องจอดในอาคาร 13 ซึ่งเป็นอาคารสำหรับจอดรถบรรทุกรอขนผักลงสู่ภาคใต้ การจากสังเกตและการสัมภาษณ์ผู้เช่าแผงพบว่าผู้เช่าส่วนใหญ่ไม่ใช่เกษตรกรผู้ทำการปลูกผักเองโดยตรง แต่จะเป็นพ่อค้าคนกลางซึ่งทำหน้าที่รับผักจากเกษตรกรหรือจากพ่อค้ารวบรวม แล้วทำการขายให้กับพ่อค้าที่เข้ามาซื้อผักในตลาดอีกทอดหนึ่ง จากการสัมภาษณ์พ่อค้าคนกลางขายผักชีล้อมรายหนึ่งให้ข้อมูลว่าตนเข้ามาเช่าพื้นที่ขายผักชีล้อมในตลาดศรีเมืองมา 10 ปี เสียค่าเช่าปีละ 70,000 บาท ซึ่งในอนาคตตลาดมีแนวโน้มจะขึ้นค่าเช่าไปเป็นหลักแสนบาท

ผู้เช่าแผงขายผักเพื่อขายผักชีล้อมรายนี้ให้ข้อมูลว่าจะมีลูกไร่ขาประจำที่มาส่งผักชีล้อมให้เขาอยู่เกือบ 10 ราย โดยลูกไร่จะหมุนเวียนกันมาส่งผักชีล้อมวันละ 3 - 4 ราย โดยที่ลูกไร่เหล่านี้มีทั้งที่เป็นเกษตรกรเองและเป็นพ่อค้ารวบรวม แต่ทุกรายจะเคยเป็นผู้ที่นำผักมาขายเองในตลาดมาก่อน แต่ในที่สุดก็หันมาส่งผักที่แผงขายแทน โดยลูกไร่จะเห็นชื่อและเบอร์โทรศัพท์จากป้ายจากนั้นจึงทำการติดต่อกันกับแผง หากทำการซื้อขายกันแล้วถูกใจกัน ก็จะซื้อขายกันต่อมาเรื่อย ๆ ซึ่งสาเหตุประการสำคัญที่จะทำให้การส่งผักดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องยาวนานจนเป็นขาประจำกันอยู่ที่ความซื่อสัตย์ของทั้งพ่อค้าคนกลางและลูก

ไร่ โดยพ่อค้าคาดหวังความซื่อสัตย์จากลูกไร่เนื่องจากผักชีล้อมเป็นผักที่มีราคาขึ้นลงสูงมากในรอบปี ในช่วงที่อากาศร้อนในเดือนมีนาคม - เมษายนผักจะขาดตลาดอย่างมากทำให้มีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 100 บาท ในขณะที่ในหน้าหนาวอย่างเดือนธันวาคม - มกราคม ผักชีล้อมจะล้นตลาดทำให้ราคาตกลงมาอยู่ที่กิโลกรัมละ 10 บาท ซึ่งผู้เช่าแผงรายนี้บอกว่าหากในช่วงที่ผักแพงแล้วลูกไร่ไม่ยอมทำผักมาส่งแต่นำผักไปขายเองหรือไปส่งให้พ่อค้ารายอื่น เมื่อถึงช่วงเวลาที่ผักล้นตลาดในช่วงหน้าหนาว เขาก็จะไม่ยอมรับซื้อผักจากลูกไร่รายนี้อีก

ในขณะที่เมื่อสอบถามลูกไร่ซึ่งในอดีตเคยนำผักชีล้อมมาขายเอง แต่ปัจจุบันนำที่นำผักชีล้อมมาส่งว่าทำไมจึงเลือกที่จะนำผักมาส่งให้พ่อค้ารายนี้ คำตอบที่ได้รับคือเพื่อความสะดวกและลดความเสี่ยง แม้ว่าจะได้รับเงินจากการขายผักน้อยลง แต่ก็ไม่เสียเวลาและไม่ต้องเสี่ยงกับการขาดทุนจากการขายไม่หมด อีกทั้งยังเชื่อใจพ่อค้ารายนี้ว่าตลอดเวลาที่ผ่านมาพ่อค้าได้เสนอราคารับซื้อที่เป็นธรรมและไม่น้อยไปกว่าผู้รับซื้อรายอื่นและในช่วงที่มีปริมาณผักชีล้อมล้นตลาด พ่อค้าก็ยังคงรับซื้อผลผลิตทั้งหมดจากตนเอง ทำให้ไม่ต้องห่วงเรื่องของการขายผลผลิตไม่หมด

เช่นเดียวกับแผงขายผักแผงนี้ที่ทำการซื้อขายผักชีล้อมจากลูกไร่ ยังมีล็อคประจำหรือแผงขายผักอีกหลายมากมายในอาคาร 15 ที่มีลักษณะการซื้อขายผักเช่นเดียวกันนี้ จากการสอบถามเจ้าของแผงมะนาวแห่งหนึ่งในอาคาร 15 ก็พบข้อมูลในทำนองเดียวกันว่าเจ้าของแผงจะมีลูกไร่ขาประจำอยู่จำนวนหนึ่ง และจะมีเกษตรกรขาจรและพ่อค้าขาจรมาเสนอขายมะนาวอยู่เสมอ ซึ่งตนเองก็จะรับซื้อบ้างไม่รับบ้าง ขึ้นอยู่กับปริมาณความต้องการของลูกค้า หากช่วงไหนลูกค้ามีคำสั่งซื้อมะนาวสูง และลูกไร่ไม่สามารถหามะนาวมาส่งได้เพียงพอก็ตนเองก็จะรับซื้อจากขาจรด้วย ดังนั้นการกลายมาเป็น “ขาประจำ” จึงต้องอาศัยปัจจัยในด้านการพูดคุยกันถูกคอและความซื่อสัตย์ระหว่างกัน

อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตว่าแผงขายผักเหล่านี้มักจะขายสินค้าจำนวนน้อยอย่างหรืออย่างเดียวมากกว่าที่จะขายสินค้าหลายชนิด โดยเจ้าของแผงให้เหตุผลว่าผักแต่ละชนิดมีรายละเอียดเฉพาะตัวมากทั้งในด้านการเก็บรักษาและการตลาด **ดังนั้นพวกเขาจึงเลือกทำการค้าขายผักเพียงชนิดเดียวเพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการและเพื่อให้เป็นผู้ที่มีความรู้ลึกเกี่ยวกับผักชนิดนั้น ๆ**

การขายปลีกให้รายย่อย

รูปแบบการขายที่พบได้มากที่สุดในอาคาร 14 และอาคาร 15 ของตลาดศรีเมืองน่าจะเป็นรูปแบบการขายปลีกให้รายย่อย อย่างไรก็ตามการขายปลีกในที่นี้มิได้หมายถึงการขายสินค้าในระดับ 1 - 2 กิโลกรัม แต่หมายถึงการขายยกถุงซึ่งโดยมากแล้วผักแต่ละถุงจะมีน้ำหนักไม่น้อยกว่า 5 กิโลกรัม ขึ้นอยู่กับชนิดของผัก

และการซื้อแต่ละครั้งก็จะมีการซื้อไม่น้อยกว่า 4 - 5 ถุง ซึ่งแน่นอนว่ารายย่อยในที่นี้จึงมิได้หมายถึงผู้บริโภคเองโดยตรง แต่น่าจะเป็นพ่อค้าแม่ค้าที่รับผักไปขายต่อ หรือเป็นเจ้าของร้านอาหารที่ซื้อผักไปประกอบอาหารในร้านของตน

ผู้ขายที่เข้ามาขายในอาคาร 14 และ อาคาร 15 มีหลากหลายทั้งในแบบที่เป็นเกษตรกรซึ่งนำเฉพาะผลผลิตของตนเองเข้ามาขาย มีทั้งเกษตรกรผู้ที่นำผลผลิตของตนเองเข้ามาขายและรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรรายอื่นเข้ามาขายด้วย และมีทั้งพ่อค้ารวบรวมซึ่งมิได้เป็นเกษตรกรและได้ทำการรวบรวมผลผลิตมาจากเกษตรกรแล้วนำมาขายในตลาดศรีเมืองแห่งนี้ โดยมากแล้วพาหนะที่บรรทุกผักเข้ามาขายจะมี 2 ลักษณะคือเป็นรถกระบะและเป็นรถมอเตอร์ไซค์พ่วงข้าง

รูปแบบการผลิตและการขายของเกษตรกรรายย่อย

การซื้อขายผลผลิตแบบปลีกให้รายย่อยนี้มีทั้งแบบที่เป็นตัวเกษตรกรนำผลผลิตจากสวนของตนเองมาขาย และมีทั้งแบบที่พ่อค้ารวบรวมทำการรับซื้อผักจากเกษตรกรที่หน้าแปลงปลูกแล้วนำมาขายในตลาด จากการลงพื้นที่ศึกษาและพูดคุยกับเกษตรกรผู้นำผลผลิตของตนเองเข้ามาขายจำนวน 7 รายได้ข้อมูลดังต่อไปนี้

พื้นที่เพาะปลูก

เกษตรกรทั้ง 7 รายที่ทำการสัมภาษณ์เป็นผู้ที่ทำการเกษตรบนที่ดินของตนเอง แต่ละรายมีพื้นที่เพาะปลูกไม่มากนักเฉลี่ยคนละไม่เกิน 10 ไร่ บางส่วนทำการปลูกข้าวสลับกับการปลูกผัก และบางส่วนปรับเปลี่ยนพื้นที่ปลูกอ้อยส่วนหนึ่งมาปลูกผัก ซึ่งเกษตรกรในส่วนนี้ให้ข้อมูลว่าเริ่มหันมาสนใจปลูกผักขายเนื่องจากการปลูกผักทำให้ได้เงินเร็วกว่าการปลูกข้าวและอ้อย อีกทั้งการที่มีตลาดศรีเมืองเป็นแหล่งขายผลผลิตทำให้มั่นใจได้ว่าจะสามารถขายผลผลิตได้หมด

เกษตรกรทั้ง 7 รายเป็นเกษตรกรที่มีพื้นที่เพาะปลูกอยู่ในจังหวัดราชบุรีได้แก่อำเภอเมือง อำเภอดำเนินสะดวกและอำเภอปากท่อ และมาจากจังหวัดกาญจนบุรี คือมาจากอำเภอท่าม่วง ซึ่งจากการสอบถามเกษตรกรเหล่านี้ให้ข้อมูลตรงกันว่าในการขนส่งผักจากสวนของตนเองมาสู่ตลาดมีค่าใช้จ่ายไม่มากนักเนื่องจากระยะทางไม่ไกลมาก จึงทำให้สามารถนำผลผลิตมาขายด้วยตนเองได้ เนื่องจากตนเองนำผลผลิตมาขายไม่มากนัก หากต้องขนส่งเป็นระยะทางไกลจะมีค่าขนส่งมาก ทำให้ไม่คุ้ม

รูปแบบในการนำสินค้าเข้ามาขายของเกษตร

1. ใช้รถกระบะและรถมอเตอร์ไซค์พ่วงข้างของตนเองขนสินค้ามาขายในตลาด โดยรถกระบะแต่ละคันที่เข้ามาขายจะบรรทุกสินค้าเข้ามาแตกต่างกัน บางคันบรรทุกเข้ามาจำนวนไม่มากเพียงแค่ 200 - 300 กิโลกรัม ในขณะที่บางคันบรรทุกเข้ามา 300 - 500 กิโลกรัม ในขณะที่หากเป็นรถกระบะของพ่อค้ารวบรวมจะบรรทุกสินค้าเข้ามามากเกินกว่า 1,000 กิโลกรัม ขึ้นอยู่กับชนิดของผักที่นำมาขาย ซึ่งรถกระบะจะต้องเสียค่าผ่านทางเข้าสู่ตลาด ในขณะที่รถมอเตอร์ไซค์พ่วงข้างซึ่งเกือบทั้งหมดเป็นรถที่เกษตรกรนำมาเองจะบรรทุกได้น้อยกว่าคือประมาณ 40 - 60 กิโลกรัม แต่รถมอเตอร์ไซค์พ่วงข้างจะไม่ต้องเสียค่าผ่านทางเข้าสู่ตลาด

2. เพื่อนบ้านในละแวกเดียวกันหรือเป็นญาติพี่น้องกันรวมกลุ่มกันมาขายโดยใช้รถกระบะคันเดียวกันมาขายด้วยกัน โดยมากมักจะรวมกันมา 3 - 5 รายต่อรถกระบะหนึ่งคัน โดยรถกระบะที่ขนส่งผลผลิตมาจะเป็นของเกษตรกรรายใดรายหนึ่ง และเกษตรกรที่เป็นเจ้าของรถจะมีการคิดค่าขนส่งจากเกษตรกรเจ้าของผลผลิตที่ติดรถมาด้วยในอัตราถุงละ 5 - 7 บาท ในกรณีนี้แม้ว่าจะอยู่ในรถกระบะคันเดียวกัน แต่เกษตรกรก็จะต่างคนต่างขายผลผลิตของตัวเอง

3. ในกรณีที่เกษตรกรไม่มีรถของตัวเองและไม่สามารถรวมกลุ่มกันมาขายได้ เกษตรกรก็จะบรรจุสินค้าของตนลงในกระบุงหรือหลัวแล้วขนขึ้นรถโดยสาร ซึ่งรถโดยสารจะเข้ามาส่งถึงด้านในตลาด จากนั้นเกษตรกรก็จะจ้างพนักงานเข็นรถในตลาดให้ช่วยขนผักลงจากรถโดยสาร

ชนิดของผักปลูกและนำมาขาย

ผักส่วนใหญ่ที่นิยมปลูกและนำมาขายจะเป็นผักจำพวกผักพื้นบ้านไม่กี่อย่าง เช่น พริก ถั่วฝักยาว แตงกวา มะเขือเปาะ มะเขือพวง กะเพรา ขิง ข่า ซึ่งเกษตรกรเล่าให้ฟังว่าเลือกปลูกผักเหล่านี้เพราะใช้ทุนไม่มาก ดูแลรักษาง่าย และไม่ต้องใช้ยาปราบศัตรูพืชมากนัก เนื่องจากส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรเหล่านี้จะมีอายุเฉลี่ยอยู่ในช่วง 45 - 60 ปี และลูกหลานมักจะไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกและการมาขาย ประกอบการกับจ้างแรงงานทำได้ยากและมีราคาสูง ทำให้เกษตรกรต้องลงมือทำเองในหลายขั้นตอน
เป็นที่น่าสังเกตว่าในกรณีที่เกษตรกรรวมกลุ่มกันมาขายด้วยรถกระบะคันเดียวกัน ภายในรถมักจะไม่ค่อยมีสินค้าซ้ำกัน การที่ในรถกระบะมีสินค้าไม่ซ้ำกันนั้นมิได้เป็นเพราะเกษตรกรแต่ละรายเลือกปลูกผักคนละชนิด แต่เป็นเพราะเกษตรกรแต่ละรายต่างก็ปลูกผักหลายชนิด แต่มีกำหนดการลงปลูกแตกต่างกัน ทำให้มีผลผลิตออกมาในช่วงเวลาที่ต่างกัน ในบางกรณีเกษตรกรที่มีการรวมกลุ่มกันจำนวนมาก 7 - 8ราย เกษตรกร

ก็จะผลัดกันนำผลผลิตมาขายครั้งละ 4 - 5 รายเพื่อให้เกษตรกรแต่ละรายได้มีเวลาพักผ่อนและจัดการกับผลผลิตในสวนของแต่ละคน

การที่เกษตรกรส่วนใหญ่เลือกที่จะปลูกผักหลายชนิดเป็นเพราะเกษตรกรต้องการกระจายความเสี่ยงจากการที่ผักชนิดใดชนิดหนึ่งจะล้นตลาดทำให้ราคาผักชนิดนั้นลดต่ำลง

การขายและการตั้งราคาขาย

เนื่องจากราคาขายผักในตลาดในแต่ละช่วงเวลาจะมีความแตกต่างกัน และแม้ในช่วงเวลาเดียวกันก็ยังจะมีความแตกต่างกันอยู่เล็กน้อย 2 - 5 บาทขึ้นอยู่กับคุณภาพของสินค้า เกษตรกรที่เพิ่งมาถึงจึงต้องทำการสำรวจราคาด้วยการสอบถามจากผู้ขายรายอื่นซึ่งมาถึงก่อน โดยเกษตรกรจะเดินสำรวจตลาดและสอบถามราคาจากผู้ขายรายอื่น ๆ เพื่อตรวจสอบราคาจนกระทั่งทราบราคาตลาดโดยเฉลี่ย ณ ขณะนั้น ๆ จากนั้นเกษตรกรจึงทำการตัดสินใจตั้งราคาสินค้าของตนเองโดยพิจารณาจาก “ความสวย” ของสินค้าที่ตนนำมาขาย นอกจากความสวยของผักที่มีผลต่อการตั้งราคาแล้ว ช่วงเวลาก็ยังมีส่วนสำคัญ กล่าวคือโดยทั่วไปผักทุกชนิดจะสามารถตั้งราคาสูงได้ในช่วงเช้า และราคาจะลดลงในช่วงสาย โดยเกษตรกรผู้ปลูกกระเพรารายหนึ่งให้ข้อมูลว่าในช่วงเช้าอาจสามารถตั้งราคากะเพราได้สูงถึงกิโลกรัมละ 30 บาท แต่ในช่วงสายก็จะต้องลดราคาลงเหลือกิโลกรัมละ 25 บาท และในช่วงใกล้เที่ยงซึ่งตนเองต้องการจะกลับบ้านแล้ว ก็จะยอมลดราคาให้เหลือกิโลกรัมละ 20 บาทเพื่อให้ขายได้หมด

นอกจากการเดินสำรวจราคาแล้ว เกษตรกรยังสามารถตรวจสอบราคาขายสินค้าผักชนิดต่าง ๆ ได้จากเว็บไซต์ของตลาดศรีเมือง www.taladsrimuang.com ซึ่งจะมีการแสดงตารางราคาสินค้าผักชนิดต่าง ๆ เอาไว้ อย่างไรก็ตามเกษตรกรทั้งหมดให้ข้อมูลตรงกันว่ายังเลือกใช้วิธีเดินสอบถามราคาด้วยตนเองเพื่อความถูกต้องแน่นอน

การซื้อขายผักจะมีทั้งแบบที่เป็นขาประจำกันและมีทั้งแบบที่เป็นขาจร แต่โดยส่วนมากจะเป็นขาจรมากกว่าขาประจำ โดยผู้ซื้อและผู้ขายจะทำการต่อรองราคากัน ณ จุดขาย เมื่อพอใจในคุณภาพและราคาก็จะตกลงซื้อขายกัน แต่หากเกษตรกรตั้งราคาแล้วไม่มีผู้ซื้อโดยเฉพาะในวันที่ “ผักตาย” ซึ่งหมายถึงมีผักชนิดนั้นเข้าสู่ตลาดมากเป็นพิเศษ เกษตรกรก็อาจยอมลดราคาลงบ้างเพื่อให้ขายได้

การนิยามตนเองของเกษตรกรรายย่อย

เมื่อถามว่าทำไมเกษตรกรจึงเลือกที่จะนำผลผลิตของตนเองมาขายเท่านั้น คำตอบที่เกษตรกรแต่ละรายตอบตรงกันคือไม่ต้องการแบกรับความเสี่ยงจากการขายของไม่หมด เกษตรกรรายหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า

> *"การไปซื้อของคนอื่นมาขาย ถ้าขายได้หมดก็ดีไป แต่ถ้าขาดทุนก็หน้ามืดเหมือนกันนะ แบบนี้อยากทำเราก็ทำ เหนื่อยเราก็หยุด อยากขายเท่าไรก็ขายไป แต่ถ้าซื้อมาขายก็ต้องขายต่อให้ได้มากกว่าที่ซื้อมา"*

นอกจากเหตุผลในเรื่อง "ความเสี่ยง" แล้ว เกษตรกรส่วนหนึ่งยังได้ให้ความหมายต่อตนเองว่าตนเองเป็น "คนสวนคนไร่" มิได้เป็น "พ่อค้า" ดังนั้นจึงไม่ต้องการทำธุรกิจ เกษตรกรเหล่านี้แม้ว่าจะมีความรู้ในเรื่องการตลาด รู้ว่าในบางวันราคาผักแต่ละชนิด ณ ตลาดแห่งอื่น เช่นตลาดไท และตลาดสี่มุมเมืองอาจมีความแตกต่างจากราคา ณ ตลาดศรีเมือง ดังนั้นหากวันใดราคาผักชนิดที่ตนมีอยู่ ณ ตลาดไทและตลาดสี่มุมเมืองสูงกว่าราคาที่ตลาดศรีเมือง ผู้ที่เป็นพ่อค้าก็จะนำผักชนิดที่ตนมีอยู่ไปขาย ณ ตลาดไทและตลาดสี่มุมเมือง และอาจซื้อผักบางชนิดที่มีราคาถูกจากตลาดไทและตลาดสี่มุมเมืองเพื่อนำกลับมาขายที่ตลาดศรีเมืองที่ทำให้ได้กำไรสองต่อ แต่เมื่อเกษตรกรเหล่านี้นิยามว่าตนเองเป็น "คนสวนคนไร่" เกษตรกรเหล่านี้จึงเลือกที่จะนำผักของตนมาขายยังตลาดศรีเมืองซึ่งเป็นตลาดที่อยู่ใกล้แหล่งผลิต และเมื่อขายสินค้าของตนหมดก็จะรีบกลับไปดูแลสวนดูแลไร่ของตน และเตรียมตัวเก็บเกี่ยวผลผลิตใหม่เพื่อให้สามารถนำสินค้าของตนมาขายได้ใหม่ในวันรุ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามแม้เกษตรกรเหล่านี้จะนิยามตัวเองว่าเป็น "คนสวนคนไร่" แต่เกษตรกรเหล่านี้ก็เลือกที่จะนำผลผลิตของตนเองมาขายยังตลาดด้วยตนเองโดยไม่ขายให้พ่อค้ารวบรวม ณ ที่หน้าสวน และเมื่อมาถึงตลาดเกษตรกรกลุ่มนี้ยังทำการขายปลีกด้วยตนเองโดยไม่ขายผลผลิตทั้งหมดให้กับพ่อค้าคนกลางซึ่งมีแผงอยู่ในตลาด เนื่องจากเกษตรกรเหล่านี้ไม่ต้องการที่จะ "ถูกกดราคา" จากพ่อค้าคนกลางและพ่อค้ารวบรวม

> "เมื่อก่อนก็เคยส่งพ่อค้า พ่อค้าเขามารับถึงบ้านเข้ามาหาเองเลย แต่ก็โดนกดราคา มาขายเองได้ราคาดีกว่า พ่อค้ารับจากเรา 10 บาทแล้วไปบวกกำไร 5 บาท ตั้งแต่เขาเริ่มเปิดตลาดนี้ก็มาขายเอง คนแถวบ้านก็มาขายเองกันหมดแล้ว"

ดังนั้นจึงสามารถพิจารณาได้ว่า แม้เกษตรกรจะนิยามตนเองว่าเป็น "คนสวนคนไร่" แต่ก็มิได้หมายความว่าเกษตรกรเหล่านี้จะไม่คำนึงเรื่องของผลได้ผลเสียจากการเลือกเส้นทางต่าง ๆ ดังนั้นเมื่อเกษตรกรได้ทราบข่าวว่ามีการเปิดตลาดศรีเมืองซึ่งเป็นตลาดกลางสินค้าเกษตร เกษตรกรจำนวนมากจึงได้

ลองนำผลผลิตของตนเองมาขาย และในที่สุดก็พบว่าตนเองสามารถที่จะขายผลผลิตได้ด้วยตนเองโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพ่อค้ารวบรวมและพ่อค้าคนกลาง

เครือข่ายและความรู้ : สิ่งจำเป็นสำหรับการเกษตรเพื่อการค้า

จากการลงพื้นที่ศึกษาในตลาดศรีเมือง การสัมภาษณ์ทั้งตัวเกษตรกรที่เป็นลูกไร่และเป็นผู้ขายผลผลิตด้วยตนเอง การสัมภาษณ์พ่อค้ารวบรวมและพ่อค้าคนกลาง รวมถึงเจ้าหน้าที่รัฐที่มีหน้าที่ในการส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่ทำให้พบว่าความรู้ของเกษตรกรและเครือข่ายความสัมพันธ์ของเกษตรกรกับผู้เกี่ยวข้องฝ่ายต่าง ๆ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้เกษตรกรสามารถที่จะประสบความสำเร็จในการทำการเกษตรเพื่อการค้า

บทบาทของหน่วยงานภาครัฐ

รัฐบาลมีนโยบายที่จะส่งเสริมให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มกันในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ในระดับใหญ่ที่เรียกว่า “เกษตรแปลงใหญ่” ไปจนถึงในระดับเล็ก เช่นวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มอาชีพต่าง ๆ อย่างไรก็ตามนอกจากการจดทะเบียนเป็นกลุ่มที่เป็นทางการแล้ว หน่วยงานของรัฐในระดับจังหวัดและอำเภอยังได้มีส่วนสำคัญในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์แบบไม่เป็นทางการขึ้นผ่านการจัดโครงการอบรมความรู้เกี่ยวกับกระบวนการผลิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้สารอินทรีย์และการจัดการน้ำให้กับเกษตรกรในพื้นที่อยู่บ่อยครั้ง ซึ่งการเข้าร่วมอบรมของเกษตรกรได้กลายเป็นพื้นที่ให้เกษตรกรได้มาทำความรู้จักซึ่งกันและกันและเอื้อประโยชน์ให้กันในหลายโอกาส

สำนักงานเกษตรอำเภอบางแพเป็นตัวอย่างหนึ่งของหน่วยงานรัฐที่มีการจัดอบรมความรู้ให้กับเกษตรกรในลักษณะดังกล่าว จากการลงพื้นที่เมื่อวันที่ 31 มกราคม 2560 ณ ศูนย์เรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร ต.บางแพ อ.บางแพ จ.ราชบุรี พบว่ามีการจัดอบรมเรื่อง นวัตกรรมการจัดการน้ำเพื่อสร้างสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมในการปลูกพืช ซึ่งที่ตั้งของศูนย์การเรียนรู้การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตรก็คือบ้านของบัญชา หนูเล็ก เกษตรกรคนหนึ่งในอำเภอบางแพ

สำนักงานเกษตรอำเภอซึ่งเป็นเจ้าภาพในการจัดอบรมในครั้งนี้ชักชวนให้เกษตรกรในพื้นที่มาเข้าร่วมอบรมด้วยการบอกต่อโดยอาศัยความคุ้นเคยและความเกรงใจกันระหว่างเจ้าหน้าที่ของสำนักงานเกษตรกับตัวเกษตรกรแต่ละราย รวมถึงความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างเกษตรกรต่อเกษตรกรด้วยกันเอง ก่อนการอบรมจะมีการเลี้ยงอาหารกลางวันและมีเบี้ยเลี้ยงในการมาเข้าร่วมประชุมให้กับเกษตรกรด้วย ในการอบรมครั้งนี้มีเกษตรกรในพื้นที่มาเข้าร่วมโครงการประมาณ 20 - 25 คน ใช้เวลาอบรมในช่วงบ่ายประมาณ 2

ชั่วโมง เนื่องจากว่าในช่วงบ่ายแก่ ๆ เกษตรกรหลายคนต้องมีภาระในการเข้าสวนและไปรับบุตรหลานที่โรงเรียน

กิจกรรมในลักษณะเช่นนี้จะมีการจัดอย่างต่อเนื่องโดยจะมีการหมุนเวียนสถานที่จัดไปเรื่อย ๆ โดยที่บางครั้งเป็นการจัดแบบเล็ก ๆ ในระดับตำบลโดยมีเกษตรกรจากหมู่ต่าง ๆ ในตำบลเดียวกันมาเข้าร่วม บางครั้งถ้าเป็นการจัดใหญ่ระดับอำเภอก็จะมีเกษตรกรจากต่างตำบลมาเข้าร่วม

การเอื้อประโยชน์กันของสมาชิกในเครือข่ายไม่เป็นทางการที่เกิดจากรัฐ

บัญชา นลิน ประยูร คือตัวอย่างของสมาชิกในเครือข่ายความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการของเกษตรกรที่เข้าร่วมการอบรมตามโครงการของรัฐที่สามารถเอื้อประโยชน์ต่อกันได้

บัญชาเป็นเกษตรกรวัยหนุ่มอายุยี่สิบกว่าปีที่เป็นลูกของเกษตรกรที่มีหัวทางช่าง บัญชาจบการศึกษาในสายอาชีพแล้วกลับมาทำสวนผักที่บ้านเกิดที่อำเภอบางแพ จากการที่ทั้งพ่อของบัญชาและตัวบัญชาเองมีทักษะทางช่าง ทำให้นอกจากที่บ้านของบัญชาจะเป็นสวนผักที่ปลูกเพื่อส่งตลาดแล้ว บัญชาและพ่อยังมีธุรกิจรับจ้างปรับพื้นที่ด้วยรถไถที่พัฒนาขึ้นเอง ซึ่งบัญชาและพ่อยืนยันว่ารถไถที่พัฒนาและดัดแปลงขึ้นเองนี้มีประสิทธิภาพในการไถดินและพรวนดินได้ดีกว่ารถไถทั่วไป และเมื่อถามบัญชาไปว่าคนที่มาว่าจ้างให้เอารถไปไถที่ดินนั้นรู้จักกันได้อย่างไร บัญชาตอบว่าถ้าเป็นในพื้นที่ก็จะมาจากการรู้จักกันผ่านการเข้าร่วมการอบรม แต่ถ้าเป็นนอกพื้นที่ส่วนใหญ่แล้วมาจากการบอกต่อกันของคนที่เคยไปทำให้

นลินเป็นเกษตรกรอายุห้าสิบกว่าปีที่มีอาชีพหลักคือการเพาะเห็ดนางฟ้า ในอดีตนลินเคยปลูกดอกมะลิขาย แต่เลิกทำมาหลายปีเนื่องจากเมื่ออายุมากขึ้นทำให้ไม่สามารถทำงานกลางแดดได้นาน ๆ ประกอบกับมีลูกค้าค้างส่งเงินค่าดอกมะลิแล้วไม่สามารถทวงได้ ทำให้นลินเลิกปลูกดอกมะลิและหันไปเพาะเห็ดนางฟ้าและใช้ที่ดินดังกล่าวปลูกข้าวแทน จนกระทั่งในปัจจุบันราคาข้าวลดลงจากในช่วงมีการจำนำ นลินจึงต้องการที่จะนำที่ดินมาใช้ประโยชน์ทางอื่นนอกจากการทำนา และจากการเข้าร่วมการอบรมที่จัดโดยสำนักงานเกษตรอำเภอ ซึ่งในการอบรมครั้งนั้นประยูรซึ่งเป็นเกษตรกรผู้ปลูกและส่งออกมะพร้าวได้มาเป็นวิทยากร ทำให้นลินตัดสินใจที่จะซื้อพันธุ์มะพร้าวจากประยูรมาปลูก เนื่องจากมะพร้าวเป็นพืชที่ปลูกง่ายไม่ต้องดูแลรักษามาก อีกทั้งเมื่อมะพร้าวออกผล ประยูรยังจะมารับซื้อมะพร้าวถึงสวนรวมถึงจะเป็นผู้รับผิดชอบในทุกขั้นตอนของการเก็บผลผลิต และเมื่อนลินตัดสินใจที่จะปลูกมะพร้าวจึงเลือกที่จะว่าจ้างรถของบัญชามาไถและพรวนดินเพื่อปรับสภาพพื้นที่ให้เหมาะสมกับการปลูก

การที่ภาครัฐเข้ามาส่งเสริมเกษตรกรด้วยการจัดโครงการอบรมในลักษณะที่กล่าวมา แม้ว่าจุดประสงค์หลักของภาครัฐคือการเข้ามาส่งเสริมความรู้ให้กับเกษตรกร แต่จากการพูดคุยกับเกษตรกรแล้วพบว่าเกษตรกรไม่ค่อยได้รับประโยชน์ในแง่ของความรู้มากนัก แต่กลับกลายเป็นว่าการเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนช่วยให้เกษตรกรสามารถปรับเปลี่ยนตัวเองให้เป็นผู้ประกอบการได้มากขึ้นในแง่ของการสร้างโอกาสโดยเฉพาะอย่างยิ่งโอกาสในการแสวงหาเครือข่ายและโอกาสในการแสวงหาตลาดใหม่ ๆ สำหรับโอกาสในการแสวงหาเครือข่ายนั้น การจัดการอบรมโดยหน่วยงานของรัฐเป็นโอกาสที่จะทำให้เกษตรกรได้มาพบกันและยังเป็นโอกาสให้เกษตรกรให้ได้มารู้จักกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่นายอำเภอ ข้าราชการ และท้องถิ่น อย่างไรก็ตามสมาชิกของกลุ่มที่เข้าร่วมโครงการมักจะมีความสัมพันธ์กันอย่างหลวม ๆ ภายใต้กิจกรรมที่จัดขึ้นของแต่ละโครงการ แต่สมาชิกภายในกลุ่มจะไปสร้างความสัมพันธ์แบบกลุ่มย่อยกันเองตามแต่ผลประโยชน์ของแต่ละคนที่จะสัมพันธ์กัน

สำหรับโอกาสในการแสวงหาตลาดใหม่ ๆ นั้นก็เนื่องจากการที่เมื่อเกษตรกรเข้ามาเป็นสมาชิกของเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการนี้ เกษตรกรก็จะมีโอกาสได้ไปร่วมออกร้านขายผลผลิตของตนตามงานอีเวนท์ต่าง ๆ ที่ภาครัฐจัดขึ้น ทั้งในระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับประเทศ จากการพูดคุยกับบัญชาและนลินพบว่าเกษตรกรทั้งสองรายนี้ได้มีโอกาสไปขายสินค้าของตนผ่านการชักชวนของสำนักงานเกษตรอำเภอ ซึ่งงานอีเวนท์ใหญ่ ๆ ที่บัญชาได้ไปขายและสามารถทำกำไรได้ดีมากคือการไปขายที่ตลาดคลองผดุงกรุงเกษมและที่อิมแพคเมืองทองธานี

เครือข่ายเพื่อการประกอบอาชีพ

ชาตรีเป็นเกษตรกรโดยกำเนิดเนื่องจากมีพ่อแม่เป็นเกษตรกร และตัวเขาก็เริ่มต้นทำการเกษตรมาตั้งแต่เด็ก ในอดีตชาตรีก็เหมือนกับเกษตรกรในละแวกอำเภอท่ามะกาและท่าม่วงที่ทำการเกษตรด้วยการปลูกข้าวโพด อ้อยและพริกเป็นหลัก แต่ในช่วงไม่กี่ปีมานี้ชาตรีได้เริ่มปรับเปลี่ยนพื้นที่ของตนมาทำแปลงผักเนื่องจากเห็นว่าการปลูกผักจะสามารถสร้างรายได้ที่สามารถทำให้ร่ำรวยขึ้นมาได้

> *“สมัยก่อนไม่ต้องคิดอะไรมากแบบนี้ สมัยก่อนเขาปลูกอ้อยอย่างเดียว เป็นครอบครัวใหญ่ มาช่วยกันทำ แต่เดี๋ยวนี้ลูกสองคนก็เรียนกันหมด”* และ
> *“ผักมันน่าจะเป็นช่องทางที่ดี มีโอกาสฟลุกได้ง่าย”*

ในช่วงเริ่มต้น ชาตรีเลือกปลูกผักชนิดต่าง ๆ มาหลายชนิด จนกระทั่งในท้ายที่สุดผักที่ชาตรีเลือกปลูกก็คือขึ้นฉ่ายเพราะเป็นผักที่มีโอกาส “ฟลุก” ได้มากที่สุดเนื่องจากเป็นผักที่ราคาตลาดมีการขึ้น - ลงสูงมาก

“ปลูกใหม่รอบนี้ก็จะได้ขายช่วงมีนา กะว่าถอนปลายมีนาหรือเมษา ลุ้นเผื่อว่าจะได้กิโลละแปดสิบ หรือร้อย”

นอกจากปลูกผักแล้ว ชาตรียังมีงานหลักที่เป็นแหล่งรายได้สำคัญคือรับจ้างไถที่ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นรายได้หลักของชาตรี

“แต่ที่จริงแล้วธุรกิจของผมคือรถไถรับจ้าง ผมมีสองคันขับกับพี่ ผมขับรถไถวันละสองสามพันผมได้แล้ว ให้ผมไปรับจ้างสามสี่ร้อยผมก็ไม่เอา”

การเปลี่ยนมาปลูกผักและการทำธุรกิจรับจ้างไถที่ทำให้ชาตรีต้องสร้างความสัมพันธ์กับผู้คนที่หลากหลายมากขึ้น เนื่องจากในละแวกท่ามะกาและท่าม่วงมีผู้ที่ประกอบอาชีพวิ่งรถไถอยู่หลายราย ทำให้ให้แต่ละรายต้องพยายามที่จะสร้างแลรักษา “ขา” ของตนเอาไว้

“ขาใครขามันไป แบ่งกัน ถ้าชุดผมนี่วิ่งสี่คันไป แถวพระแท่นเขาเรียกแก๊งแมงป่อง เขาตั้งให้เอง ส่วนใหญ่ก็จะเป็นคนที่เราเคยไปทำให้แล้วก็ทำกันมาตลอด แต่บางทีเราก็ไม่รู้จัก เหมือนเขารู้ว่าเราทำดีเขาก็ไปขอเบอร์โทรจากที่เราเคยไปทำให้ พอโทรมาบอกสถานที่เราก็ไป”

การวิ่งรถไถนอกจากจะทำเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญให้ชาตรีแล้ว การวิ่งรถไถยังทำให้ชาตรีได้รู้จักกับเฉลิม ซึ่งเป็นพ่อค้ารวบรวมผัก การเปลี่ยนจากการปลูกข้าวโพดมาปลูกผักก็จำเป็นที่จะต้องหาตลาดรับซื้อใหม่ ซึ่งชาตรีเลือกที่จะหาตลาดด้วยการขายผักของตนให้กับ “เถ้าแก่” ซึ่งหมายถึงพ่อค้ารวบรวม โดยชาตรีเลือกที่จะส่งผักของตนให้กับเฉลิม

ชาตรีเริ่มรู้จักเฉลิมจากการที่เฉลิมมาว่าจ้างให้ชาตรีไปไถที่ให้ตั้งแต่ในช่วงที่ชาตรียังไม่ได้เปลี่ยนมาปลูกผัก ต่อมาเฉลิมเลิกปลูกผักและหันมาเป็นพ่อค้ารวบรวมผักแทน เมื่อชาตรีเริ่มหันมาปลูกผักจึงติดต่อให้เฉลิมมารับซื้อผักจากตน

“เฉลิมนี่ตอนแรกเขาก็จ้างผมไถที่ แล้วเหมือนเขาพลิกผันมาวิ่งผัก หลังจากเขาวิ่งผักมาได้สองสามปีผมก็เริ่มปลูกโอ๋ ตั้งแต่นั้นผมก็ส่งให้เขามาตลอด จะไปซื้อกับคนอื่นมันก็เกรงใจ เหมือนกับเราไถที่ให้มัน มันก็ซื้อผักเราแล้วกัน”

สาเหตุประการสำคัญที่ชาตรีใช้เป็นหลักในการเลือกว่าจะส่งผักให้เถ้าแก่คนไหนดูจากการที่เถ้าแก่คนนั้นไม่เอาเปรียบเกษตรกรมากเกินไป นอกจากนี้เหตุผลประการสำคัญมากก็คือต้องเลือกที่เถ้าแก่มีคนงานมาด้วย

> *"ต้องเลือกที่มีคนมางานพร้อม ถ้าเถ้าแก่ไม่มีคนงานเราก็ทำไม่ได้ เถ้าแก่ต้องมีทีมคนงานมาด้วย"*

เมื่อถามชาตรีว่าเคยมีพ่อค้ารวบรวมรายอื่นมาติดต่อขอซื้อผักหรือไม่ หรือมีความคิดที่จะเปลี่ยนไปส่งให้พ่อค้ารวบรวมรายอื่นหรือเปลี่ยนไปส่งผักที่ตลาดเองบ้างหรือไม่ คำตอบที่ได้รับสะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติบางประการที่สำคัญของชาตรี ดังนี้

> *"เคยมีพ่อค้าคนอื่นมาเสนอราคาเหมือนกัน แต่ผมก็ไม่เอา เราเป็นคนตรง คำไหนคำนั้น บอกว่ากูให้มึงแล้ว คนอื่นมาก็ไม่เอา นี่ปีไหนถ้าผมไม่ได้ปลูกผมก็จะไม่โทรบอกให้มาเอา แต่ถ้าปีไหนปลูกจะบอก แล้วมันก็จะมา"* และ
> *"ไม่เคยคิดที่จะไปส่งผักเอง เพราะว่าเราไม่มีคนงาน มันต้องมีทีม คนงานที่มานี่ก็ไม่ใช่คนของเฉลิมเอง แต่เขาจะมีรถหนึ่งคัน ขนกันมาเอง แล้วยังเป็นเรื่องของความสบายด้วย เราไม่ต้องไปสู้รบกับความวุ่นวายในตลาด เวลาผักมันถูกขึ้นมา เฉลิมมันซื้อไปทิ้งนะ ซื้อเพื่อไม่ให้เสียลูกค้ากัน"*

และเมื่อถามต่อไปว่าสามารถที่จะติดต่อว่าจ้างคนงานกลุ่มนี้มาทำเองได้หรือไม่ คำตอบที่ได้รับคือ

> *"ไม่ได้ ๆ ไปหักคอเขาไม่ได้ คนเราอย่าไปหักเหลี่ยมเขาไม่ได้ คนเราคดมันกินไม่นานหรอก เราโตมาแบบนี้ เราสอนลูกมาแบบนี้ แต่ถามว่าคนอื่นมีไหม มี เอาเงินเอาปุ๋ยของเขามาแต่ลักขายคนอื่น"*

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อค้ารวบรวมกับเจ้าของสวนรายนี้เป็นไปอย่างราบรื่นมาโดยตลอด และเป็นความสัมพันธ์ที่วางอยู่บนความไว้เนื้อเชื่อใจกันอย่างมาก

> *"อย่างวันนี้เขามาถอน เราไม่รู้หรอกนะว่าเขาเอาไปกี่กิโล เขาเอาไปเลยนะ เมื่อก่อนเขาก็เกรงใจ ให้เราตามไปดู แต่เราไม่ตามไปหรอกเราไว้ใจ หลังจากเอาไปส่งที่ตลาดแล้ว วันไหนว่างก็ค่อยเอาเงินมาให้บางทีครึ่งเดือนเราก็ไม่เร่ง"*

อย่างไรก็ตามก็ไม่ได้หมายความว่าพ่อค้ารวบรวมหน้าใหม่จะไม่สามารถแทรกเข้ามาในพื้นที่ได้เลย แต่พ่อค้ารวบรวมหน้าใหม่จะต้องพิสูจน์ให้เกษตรกรเห็นว่าตนเองมีความสามารถที่จะหาตลาดที่มีราคาสูงให้กับเกษตรกรได้ และมีความซื่อตรงกับเกษตรกรด้วย

"ส่วนมากคนปลูกจะวิ่งหาเขาเองมากกว่า ถ้าพ่อค้าดีเก่งคนปลูกจะวิ่งไล่เขาเอง"
"มันก็ยากเหมือนกันนะ แต่พ่อค้าหน้าใหม่ก็ทำได้ แต่ต้องซื้อใจ อาจารย์ต้องซื่อตรงกับเขานะ ครั้งเดียวถ้าทำดีก็โอเค แต่ถ้าทำแล้วก็ต้องเข้ากับคนให้ได้"

ความรู้ที่จำเป็นในการประกอบอาชีพ

เป็นความจำเป็นที่เกษตรกรผู้ทำเกษตรเพื่อการค้าจะต้องพยายามที่จะแสวงหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ อยู่เสมอ พวกเขารู้ดีว่าการปลูกผักเพื่อการค้านั้นต้องพิจารณาปัจจัยต่าง ๆ หลายอย่าง ทั้งในด้านการตลาดและในการแรงงาน จึงมีความแตกต่างอย่างมากกับการปลูกผักเพื่อกินเองที่บ้าน

"สมัยก่อนไม่ต้องคิดอะไรมากแบบนี้ สมัยก่อนเขาปลูกอ้อยอย่างเดียว เป็นครอบครัวใหญ่ มาช่วยกันทำ แต่เดี๋ยวนี้ลูกสองคนก็เรียนกันหมด"

ชาตรีเล่าให้ฟังว่าที่ผ่านมาเคยมีพ่อค้ารวบรวมผักมาเสนอให้ปลูกมะเขือกับถั่วผักยาวและจะมารับซื้อ รวมถึงมีตัวแทนจำหน่ายเมล็ดพันธุ์จากบริษัทต่าง ๆ มาเสนอให้ลองใช้เมล็ดพันธุ์จากบริษัทในการเพาะปลูก แต่ชาตรีก็ปฏิเสธไปทั้งหมด

"มีคนติดต่อให้ปลูกมะเขือกับถั่วฝักยาว แต่ก็ดูในยูทูบเห็นแล้วรู้สึกว่ามันก็ปลูกยาก และยิ่งแรงงานเราก็ไม่มี"

อย่างไรก็ตามในกรณีของชาตรีซึ่งเลือกที่จะปลูกขึ้นฉ่าย เพราะแม้จะรู้ว่าขึ้นฉ่ายปลูกยาก แต่หากปลูกได้ดีก็จะทำให้มีรายได้มาก

"การปลูกผักนี่มันยาก โดยเฉพาะขึ้นฉ่าย เมื่อก่อนเขาถึงได้เรียกตั้งโอ๋ เขามาเปลี่ยนเป็นขึ้นฉ่ายเพราะเราจะได้ไม่ต้องไปโอ๋มันมาก"

นอกจากจะต้องพิจารณาว่าด้วยศักยภาพของพื้นที่และกำลังคนที่มีแล้วควรจะปลูกผักชนิดไหน เกษตรกรยังคงต้องพิจารณาด้วยว่าควรปลูกผักแต่ละชนิดในช่วงเวลาใด เพราะช่วงเวลาที่แตกต่างกันก็จะ

ส่งผลให้ราคาผักแตกต่างกันด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งขึ้นฉ่ายซึ่งเป็นผักที่มีการเปลี่ยนแปลงของราคาสูงมาก กล่าวคือในช่วงที่ราคาสูงคือฤดูร้อนจะมีราคาสูงกว่าในช่วงที่ราคาถูกคือในฤดูหนาวถึงสิบเท่า

> *"ปลูกใหม่รอบนี้ก็จะได้ขายช่วงมีนา กะว่าถอนปลายมีนาหรือเมษา ลุ้นเผื่อว่าจะได้กิโลละแปดสิบ หรือร้อย ปีที่แล้วแปลงเดียวได้มาแค่แปดหมื่น มันมีแห้วหมู ถ้าไม่มีแห้วหมูอาจจะได้หลายแสน พวกนี้มันแพ้แห้วหมู"*

ดังนั้นแม้จะรู้ว่าการใช้ยาปราบศัตรูพืชเป็นอันตรายต่อทั้งตัวผู้บริโภคและผู้ปลูกเอง แต่เกษตรกรก็จำเป็นต้องใช้ยาปราบศัตรูพืชเพื่อให้ผลผลิตของตนมีคุณภาพตามที่ตลาดต้องการ

> *"ต้องเตรียมพื้นที่ก่อน ต้องฉีดพวกยาดูดซึม พวกชีวภาพเอาไม่อยู่ ยาชีวภาพมันก็ปลอดภัยดีนะแต่มันเอาไม่อยู่ ถ้าฉีดชีวภาพแล้วไม่กางมุ้งไม่ทันกินหรอก ถ้าปลูกกินเองได้ แต่ถ้าขายใบลามันขายไม่ได้ ผักคะน้าที่เขาว่าให้ซื้อใบปรุ ที่จริงเขาไม่ได้ฉีดชีวภาพนะ เขาก็ชียานี่แหละแต่มันเอาไม่อยู่ คือมันไม่ไหวแล้ว ผมทำเองผมรู้ ผมฉีดมะเขือแล้วมันยังเป็นรู ผมก็ต้องฉีดอีก"*

ความเสี่ยง : สิ่งที่ต้องบริหารจัดการสำหรับการเกษตรกรผู้ประกอบการเกษตรเพื่อการค้า

จากที่กล่าวมาก่อนหน้านี้ทั้งหมดเป็นการแสดงให้เห็นว่าการประกอบการเกษตรกรรมในปัจจุบันได้มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปจากในอดีตเป็นอย่างมาก คือได้กลายมาเป็นการเกษตรเพื่อการค้าอย่างเข้มข้นในขณะที่แรงงานในครอบครัวซึ่งในอดีตถือเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการผลิตและการเก็บเกี่ยวก็ไม่อาจเป็นแรงงานที่พึ่งพาอาศัยได้อีกต่อไป เกษตรกรทั้งรายใหม่และรายเก่าจึงต้องมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถอยู่รอดและเติบโตได้ และในบทนี้จะเป็นการวิเคราะห์ให้เห็นว่าในบางแง่มุมเราสามารถพิจารณาว่าในปัจจุบันเกษตรกรคือผู้ประกอบการในบท

ผู้ประกอบการในชนบทมีความหมายที่ซ้อนทับกันหลายด้าน โดยด้านแรกที่ต้องนิยามก่อนได้แก่ ผู้ประกอบการในชนบทก็มีธรรมชาติเช่นเดียวกับผู้ประกอบการในการผลิตสมัยใหม่ทั้งหลาย ได้แก่ การแบกรับความเสี่ยง (take risks) ในกระบวนการเป็น " ผู้ประกอบการ" กล่าวง่ายๆก็คือต้องคิดคำนึงถึง สิ่งที่เรียกว่า "กำไร / ขาดทุน" อยู่ตลอดเวลา ด้านที่สองผู้ประกอบการในชนบทจะต้องเป็นผู้ที่ "ประกอบสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่จากแหล่งทรัพยากรหลายแหล่งและฐานทรัพยากรที่ผลิตนั้นต้องสัมพันธ์กับภาคเกษตรกรรมในชนบท ผลิตภัณฑ์ใหม่จะมุ่งสู่ตลาด(อรรถจักร 2559)

ซึ่งในที่นี้จะพิจารณาถึงความเสี่ยงและการรับมือกับความเสี่ยงของเกษตรกรเพื่อให้สามารถประกอบการอยู่รอดและเติบโตได้ ในการประกอบการแทบทุกรูปแบบ ผู้ประกอบการหมายถึงผู้ที่จะต้องแบกรับความเสี่ยงจากการขาดทุนอันเนื่องมาจากผลประกอบการไม่เป็นไปตามเป้าหมาย ไม่ว่าจะเป็นการไม่ได้ผลผลิตตามเป้าหมายหรือได้ผลผลิตตามเป้าหมายแล้วแต่ไม่สามารถขายได้ตามเป้าหมาย แตกต่างไปจากผู้ที่เป็นลูกจ้าง ซึ่งไม่ต้องแบกรับความเสี่ยงในเรื่องของรายได้เนื่องจากลูกจ้างคือผู้ที่มีรายได้ประจำจากค่าจ้าง

ในกรณีของเกษตรกรผู้ทำการเกษตรเพื่อการค้า จึงเป็นที่แน่ชัดว่าเราสามารถที่จะพิจารณาเกษตรกรเหล่านี้ว่าเป็นผู้ประกอบการในแง่ที่พวกเขาจะต้องแบกรับความเสี่ยงจากการทำการเกษตรของตน ไม่ว่าจะเป็นความเสี่ยงจากการที่อาจจะไม่ได้ผลผลิตตามเป้าหมาย รวมถึงความเสี่ยงที่อาจจะไม่สามารถขายผลผลิตได้ตามที่ตั้งใจไว้

การศึกษานี้พบว่าเกษตรกรแต่ละรายมีความสามารถในการยอมรับความเสี่ยงและการจัดการกับความเสี่ยงได้ในระดับที่แตกต่างกัน ซึ่งการยอมรับความเสี่ยงและการบริหารความเสี่ยงของเกษตรกรนั้นยังสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือความเสี่ยงในกระบวนการผลิต และความเสี่ยงในกระบวนการขาย

ในส่วนของกระบวนการผลิต เกษตรกรที่ยอมรับความเสี่ยงได้มากก็จะเลือกปลูกพืชที่มีราคาผันผวนสูง เช่นขึ้นฉ่าย หากเกษตรกรสามารถปลูกขึ้นฉ่ายและเก็บเกี่ยวผลผลิตออกมาได้ในช่วงที่ตลาดมีความต้องการสูง ก็จะส่งผลให้ราคาต่อกิโลกรัมสูงและเกษตรกรก็จะสามารถสร้างรายได้ที่สูงกว่าปกติได้ โดยเกษตรกรใช้คำว่า “เผื่อฟลุก” นอกจากนี้เกษตรกรในกลุ่มนี้ก็ยังมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนชนิดของพืชที่ปลูกไปเรื่อย ๆ เพราะการเปลี่ยนชนิดของพืชที่ปลูกนอกจากจะเป็นการช่วยป้องกันไม่ให้ดินเสียความอุดมสมบูรณ์แล้ว ตัวของเกษตรกรผู้ที่ยอมรับความเสี่ยงได้ก็ยังมีความต้องการที่จะทดลองปลูกพืชชนิดใหม่ ๆ เพื่อมุ่งหวังหากำไรที่มากขึ้นด้วย

ในขณะที่เกษตรกรที่ยอมรับความเสี่ยงได้ไม่มากนักก็จะปลูกพืชที่มีราคาแน่นอนไม่ค่อยมีความผันผวนของราคา เช่น มะเขือ พริก ถั่วฝักยาว ฯลฯ และเกษตรกรกลุ่มนี้ก็มีแนวโน้มที่จะปลูกพืชชนิดเดิม ๆ ไปตลอดช่วงระยะเวลาหนึ่ง นอกจากนี้ในกรณีที่เกษตรกรเลือกที่จะขายผลผลิตของตนให้กับพ่อค้ารวบรวม เกษตรกรส่วนหนึ่งยังได้ทำการตกลงกับพ่อค้ารวบรวมล่วงหน้าก่อนที่จะลงมือทำการผลิตเพื่อสร้างความมั่นใจว่าผลผลิตของตนจะมีผู้มารับซื้อไปแน่นอน

อย่างไรก็ตามเกษตรกรทั้งสองกลุ่มก็มีวิธีป้องกันความเสี่ยงจากการที่ราคาพืชผลทางการเกษตรบางชนิดอาจตกต่ำอย่างต่อเนื่องยาวนานได้ เกษตรกรส่วนใหญ่จึงนิยมแบ่งพื้นที่ของตนออกเป็นหลายแปลง แล้วปลูกพืชหลายชนิดพร้อม ๆ กัน โดยอาจมีการเหลื่อมเวลากันเล็กน้อยเพื่อให้สามมารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา เนื่องจากพืชแต่ละชนิดมีระยะเวลาในการเพาะปลูกและการเก็บเกี่ยวที่ไม่เท่ากัน จากการสัมภาษณ์เกษตรกรหลายรายที่เข้ามาขายผลผลิตของตนในตลาดศรีเมืองให้ข้อมูลตรงกันว่าแม้พวกเขาจะมีพืชบางชนิดที่ปลูกเป็นหลัก แต่ก็จะปลูกพืชชนิดอื่น ๆ ด้วย เผื่อเอาไว้ในกรณีที่พืชชนิดที่ปลูกเป็นหลักราคาตกต่ำ

“บางครั้งมัน (มะเขือ) ถูก เกิดมันลดแล้วเราไม่มีอย่างอื่น มีแต่มะเขือแบบนี้เราก็แย่”
“บางทีมัน (มะเขือ) ก็ถูก แต่อย่างมะขามป้อมออกปีละไม่กี่หนก็จะได้ราคาดีหน่อย”
“ถ้าเวลามะเขือถูกมันก็จะไม่ได้เลย วันนี้เอามะเขือมา พรุ่งนี้เอาถั่วเอาแตงมามันก็ได้เรื่อย ๆ”

ในส่วนของกระบวนการขาย โดยทั่วไปเกษตรกรมีทางเลือกใหญ่ ๆ อยู่ 2 ทางคือการขายผลผลิตให้กับพ่อค้ารวบรวมที่หน้าสวนกับการนำผลผลิตไปขายเองที่ตลาดซึ่งก็จะต้องเป็นตลาดกลางหรือตลาดขายส่ง ซึ่งการนำผลผลิตไปขายเองที่ตลาดก็ยังสามารถแบ่งออกได้เป็นอีก 2 ทางคือเกษตรกรนำผลผลิตของตนเองไปขายเท่านั้น กับการที่เกษตรกรไปรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรรายอื่นแล้วนำไปขายรวมกับผลผลิตของตนเอง การตัดสินใจเลือกว่าจะทำอย่างไรของเกษตรกรขึ้นอยู่กับข้อจำกัดเชิงกายภาพหลายประการไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการมีแรงงานมากเพียงพอหรือไม่ มีรถกระบะสำหรับขนสินค้าหรือไม่ สวนกับตลาดมีความห่างไกลกันมากเพียงไหน จากการสัมภาษณ์เกษตรกรผู้เพาะเห็ดที่เลือกขายผลผลิตของตนให้กับพ่อค้ารวบรวมที่ไปรับซื้อถึงหน้าสวนพบว่า เกษตรกรอธิบายว่าที่ตนเลือกขายสินค้าให้กับพ่อค้าเพราะตนเองและสมาชิกในกลุ่มคนอื่น ๆ ไม่มีเวลามากพอที่จะนำสินค้าไปขายเองที่ตลาด

“ถามว่าทำทันไหม ทำไหวไหม ทุกวันนี้ก็ต้องตื่นตีสองเก็บเห็ด พอเช้าก็รับหลานไปส่งโรงเรียน กลับมามีภาระต้องรดน้ำเห็ด กวาดบ้านถูบ้าน บางวันก็ต้องออกสวนบ้าง”

อย่างไรก็ตามสาเหตุอีกประการหนึ่งที่มีความสำคัญมากด้วยเช่นกันก็คือเรื่องของ “ความรู้สึก” ในเรื่องเกี่ยวกับความเสี่ยง จากการสัมภาษณ์เกษตรกรหลายรายที่ “มีเวลา” และมีพาหนะในการขนส่งทำให้สามารถนำผลิตไปขายที่ตลาดได้ด้วยตนเอง แต่เกษตรกรเหล่านี้ก็ยังเลือกที่จะนำเฉพาะผลผลิตของตนเองมาขายเท่านั้นโดยไม่ได้วิ่งรถไปรับซื้อผลผลิตจากเกษตรกรรายอื่น ๆ มาขายด้วย ทั้ง ๆ ที่ตัวเกษตรกรเองก็ทราบดีว่าการไปรับซื้อผลผลิตของเกษตรกรรายอื่นแล้วนำมาขายด้วยนั้นจะทำให้ได้รับกำไรมากกว่า และ

จะเป็นการประหยัดต้นทุนต่อหน่วยได้ แต่เนื่องจากเกษตรกรไม่ต้องการที่จะแบกรับความเสี่ยงจากการขายสินค้าไม่หมดเกษตรกรจึงเลือกที่จะขายเฉพาะผลผลิตของตนเองเท่านั้น

> *"การไปซื้อของคนอื่นมาขาย ถ้าขายได้หมดก็ดีไป แต่ถ้าขาดทุนก็หน้ามืดเหมือนกันนะ แบบนี้อยากทำเราก็ทำ เหนื่อยเราก็หยุด อยากขายเท่าไรก็ขายไป แต่ถ้าซื้อมาขายก็ต้องขายต่อให้ได้มากกว่าที่ซื้อมา"*
> *"ขายได้ครึ่งหนึ่งก็ได้ทุนคืนแล้ว ส่วนที่เหลือคือกำไรแล้ว อยากขายถูกขายแพงก็ได้ของเราเอง นี่อีกเดี๋ยวก็จะกลับแล้ว ของที่ยังขายไม่หมดก็จะฝากแม่ค้าที่แผงขายต่อ เขาให้เท่าไรก็เอาเท่านั้น แต่ถ้ารับของมาขายนี่ก็ต้องขายให้ได้มากกว่าต้นทุน"*

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าในการทำการเกษตรเพื่อการค้าโดยมุ่งหวังให้ได้ผลกำไรที่ดีนั้น เกษตรกรจะต้องเผชิญกับความเสี่ยงตั้งแต่ในส่วนของกระบวนการผลิตจนกระทั่งมาถึงกระบวนการขาย ถึงแม้ว่าเกษตรกรจะพยายามลดความเสี่ยงให้เหลือน้อยที่สุดแล้ว แต่เกษตรกรก็ยังคงต้องเผชิญกับความเสี่ยงในด้านต่าง ๆ เหล่านี้อยู่เสมอ

การทำให้เกษตรกรรู้จัก "ความเสี่ยง" และ "การบริหารความเสี่ยง" จึงถือเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งในภาวะปัจจุบัน เนื่องจากเกษตรกรที่มีความพร้อมและมีความสามารถในการบริหารความเสี่ยงก็จะมีโอกาสที่จะทำกำไรจากการผลิตและการขายได้มากกว่าเกษตรกรที่ไม่มีความพร้อมและไม่สามารถบริหารความเสี่ยงได้

สรุป

ในปัจจุบันการผลิตในภาคการเกษตรได้กลายเป็นการเกษตรเพื่อการค้าอย่างเข้มข้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ส่งผลต่อตัวเกษตรกรเป็นอย่างมาก แม้ว่าในอดีตเกษตรกรก็จะต้องเผชิญกับปัญหาต่างๆ ในกระบวนการผลิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องดินฟ้าอากาศและอำนาจต่อรองในการซื้อขาย แต่ในสภาวะปัจจุบันที่การทำเกษตรมีลักษณะที่เป็นการเกษตรเพื่อการค้าอย่างเข้มข้นก็ยิ่งทำให้เกษตรกรต้องเผชิญกับความเสี่ยงที่เพิ่มสูงขึ้นกว่าในอดีต ในขณะเดียวกันครอบครัวและชุมชนแบบโบราณซึ่งเคยเป็นกลไกช่วยในการผลิตและรองรับความเสียหายจากกระบวนการผลิตและการขายผลผลิตของเกษตรกรที่เคยใช้ได้ผลดีก็นับวันจะยิ่งเสื่อมประสิทธิภาพลงเรื่อย ๆ ดังนั้นการแสวงหากลไกแบบใหม่เพื่อบริหารจัดการกระบวนการผลิตและการขายผลผลิตของเกษตรกรจึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งกลไกสำหรับการบริหารจัดการที่ค้นพบจากการศึกษานี้คือ "ความรู้"และ "เครือข่าย"

ในด้านของความรู้นั้น เกษตรกรส่วนใหญ่สามารถวางแผนการผลิตได้ และรู้ว่าตนเองควรจะแบ่งพื้นที่เพาะปลูกของตนออกเป็นหลายแปลงแล้วเลือกปลูกพืชหลายชนิดเพื่อให้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้อย่างต่อเนื่อง และยังเป็นการป้องกันปัญหาการขาดรายได้ในกรณีที่พืชชนิดใดชนิดหนึ่งมีราคาตกต่ำ นอกจากความรู้เกี่ยวกับการวางแผนการผลิตแล้ว เกษตรกรที่มีทักษะในทางช่าง มีหัวคิดสร้างสรรค์ มีความสามารถในการสังเกตและประยุกต์ใช้สิ่งต่าง ๆ รอบตัวก็จะยิ่งมีโอกาสในการสร้างรายได้เพิ่มขึ้น ในด้านของเครือข่ายนั้น การที่เกษตรกรตกลงเรื่องการรับซื้อผลผลิตล่วงหน้ากับพ่อค้ารวบรวมจะเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยสร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรว่าจะมีผู้มารับซื้อผลผลิตของตนอย่างแน่นอน และไม่เพียงแค่การสร้างความสัมพันธ์กับพ่อค้ารวบรวมเท่านั้น แต่หากว่าเกษตรกรรายใดหรือกลุ่มใดสามารถพาตัวเองเข้าไปอยู่ในเครือข่ายของเจ้าหน้าที่รัฐไม่ว่าจะเป็นสำนักงานเกษตร อำเภอและจังหวัด ก็จะทำให้สามารถหาช่องทางการตลาดใหม่ ๆ ได้อยู่เสมอ โดยเฉพาะการไปขายตามงานอีเวนท์ต่าง ๆ ที่ภาครัฐเป็นผู้จัดขึ้น

รายการอ้างอิง

นภาพร อติวานิชยพงศ์. 2557. คนชนบทอีสานกับการทำมาหากิน : การเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย. วารสารสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา 33 (2) กรกฎาคม - ธันวาคม 2557

จำเนียร บุญมาและคณะ. 2552. การผลิตและการตลาดผักในแหล่งผลิตที่สำคัญ

สมพร อิศวิลานนท์และจิราพร คำแผลงพันธ์. 2535. ความต้องการและสถานการณ์พืชสวนไทย. การประชุมวิชาการประจำปี 2535 สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. โรงแรมแอมบาสเดอร์ จอมเทียน พัทยา ชลบุรี

สุดาจิต จิตรลดาพรและนงลักษณ์ สุพรรณไชยมาตย์. 2554. การผลิตและการตลาดผักสดเพื่อการค้า อำเภอเมือง จังหวัดครราชสีมา. แก่นเกษตร 39 ฉบับพิเศษ

ธนาคารกสิกรไทย. 2531. ผักและผลิตภัณฑ์. เอกสารทางวิชาการ ปีที่ 9ฉบับที่ 1 / 2531

อภิสิทธิ์ อิสริยานุกูลและนภาภรณ์ พรหมชนะ. 2528. การตลาดและการบริโภคผักสดในจังหวัดราชบุรี. รายงานวิจัยฉบับที่ 59 ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเศรษฐศาสตรีและบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อภิสิทธิ์ อิสริยานุกูล. 2527. การตลาดและการบริโภคผักสดในจังหวัดนนทบุรี. รายงานวิจัยฉบับที่ 54. ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อภิสิทธิ์ อิสริยานุกูล. 2526. การตลาด การบริโภค และการเปลี่ยนแปลงของราคาผักสดบางชนิดในกรุงเทพมหานคร. รายงานวิจัยฉบับที่ 49 ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

อรรถจักร สัตยานุรักษ์. 2559. ลืมตา อ้าปาก จาก “ชาวนา” สู่ “ผู้ประกอบการ”. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน

“ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย กรณีหมู่บ้านเขาไม้แก้ว จ.กระบี่”

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากการเปลี่ยนระบบการผลิตแบบยังชีพไปเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นได้เปลี่ยนระบบความสัมพันธ์ในชนบทอย่างกว้างขวางและลึกซึ้งโดยเฉพาะระบบความสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอก ตำแหน่งแห่งที่ สถานะทางชนชั้น ตลอดจนความรู้สึกนึกคิด ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขการมีเศรษฐกิจที่ดี ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีกำลังซื้อที่สูงขึ้น เงื่อนไขเหล่านี้ได้นำพาพวกเขาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ขณะที่ตัวชาวบ้านเองก็รู้สึกว่าพวกเขาหาได้เป็นชาวชุมชนบ้านป่าที่ล้าหลังอีกต่อไป เพราะการมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี มีกำลังซื้อมากขึ้นมีโอกาสสัมผัสโลกที่กว้างขึ้นพวกเขามีความรู้สึกถึงการเป็นคนเมืองผู้ทันสมัย และได้สร้างภาพลักษณ์ความเป็นสมัยใหม่ผ่านการดำเนินชีวิตรูปแบบใหม่ ทั้งการบริโภคสินค้าและบริการตามสมัยนิยม ทั้งการให้ความสำคัญกับการศึกษาของลูกหลานโดยการส่งเสียให้เล่าในเรียนตัวเมืองและศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นทั้งการ ตลอดจนการสร้างโอกาสในการหาความบรรเทิงให้ชีวิตอย่างการจับจ่ายสินค้าในห้างสรรพสินค้า การไปเที่ยวชายทะเลตลอดจนการไปดูหนังในเมือง เป็นต้น

นอกจากนี้ยังพบว่า ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้ขยายแหล่งรายได้ของชาวบ้านที่กว้างมากไปกว่าการมีรายได้จากภาคเกษตรเพียงทางเดียว ชาวบ้านส่วนใหญ่ผันตัวเองจากเกษตรกรมาเป็นผู้ประกอบการในหลายระดับ เช่น เจ้าของกิจการรับซื้อยางแผ่น ลานรับซื้อปาล์ม นายหน้าประกันภัย แม่ค้าร้านส้มตำย่าง รับจ้างลับมีดกรีดยาง เป็นต้น ส่วนลักษณะและขนาดของกิจการที่เกิดขึ้นจะเป็นในลักษณะใดรูปแบบไหน ใหญ่โตเพียงใดขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของเจ้าของกิจการ

การผันตัวเองเป็นผู้ประกอบการเช่นนี้พวกเขายังต้องใช้การผลิตในภาคเกษตรเป็นหลังพิงเพื่อประกันความเสี่ยงจากความผิดพลาดหรือล้มเหลวในการประกอบกิจการ เพราะท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนี้พวกเขาเป็นผู้แบกรับความเสี่ยงทั้งหมดด้วยตนเอง ไม่ใช่เครือญาติหรือเครือญาติเสมือนหรือชุมชนในการผลิตแบบเดิมอีกต่อไปแล้ว

ความการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงวิธีคิด พฤติกรรม ตลอดจนรูปแบบการใช้ชีวิตอย่างเข้มข้น ดังนั้น ในบริบทความเปลี่ยนแปลงภายในและความสัมพันธ์อันเกิดจากการเชื่อมต่อกับสังคมและโลกภายนอก แม้ในทางเศรษฐกิจจะดำรงอยู่ใต้ระบบและความสัมพันธ์ทางการผลิตในภาคเกษตร แต่ก็ผูกโยงเข้ากับระบบตลาดและการผลิตนอกภาคเกษตรที่มีทางเลือกการดำรงชีวิตที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้จึงมีผลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ สถานะทางชนชั้น และระบบโครงสร้างความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน

กล่าวได้ว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสังคมไทยตลอดหลายทศวรรษที่ผ่านมาได้เปลี่ยนระบบความสัมพันธ์ในชนบทอย่างกว้างขวาง ชนบทในมิติเดิมที่สังคมไทยคุ้นเคยกับภาพชาวบ้านทำการเกษตรกรรมแบบยังชีพ ใช้วัฒนธรรม ภูมิปัญญา เอื้อเฟื้อแบ่งปัน แลกเปลี่ยนแรงงานในกระบวนการผลิต มีระบบความสัมพันธ์ภายในที่เข้มแข็งนั้นปัจจุบันแทบไม่มีในสังคมไทยอีกต่อไปแล้ว

ผลจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้ชาวบ้านในชนบทผันตัวเองสู่การผลิตสมัยใหม่ในภาคเกษตรที่ใช้ทุนอย่างเข้มข้น ระบบการผลิตแบบยังชีพเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อขาย การแลกเปลี่ยนแรงงานถูกแทนที่โดยการจ้างงาน แหล่งรายได้ในครอบครัวที่ได้จากภาคเกษตรเป็นหลักเปลี่ยนเป็นการสร้างแหล่งรายได้จากนอกภาคเกษตรควบคู่กันไป การเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนแบบแผนชีวิตด้านการบริโภค พวกเขาสามารถเข้าถึงสินค้าชนชั้นกลาง ทั้งโทรทัศน์ โทรศัพท์ รถจักรยานยนต์ รถยนต์ และเครื่องจักรการเกษตร ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านในชนบทเกิดจินตนาการถึง “วัฒนธรรมแห่งความเท่าเทียม” ชาวชนบทหาได้คิดว่าพวกเขาล้าหลังเช่นในอดีตอีกต่อไป ซึ่งแน่นอนว่าการผนวกตนเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจที่หลากหลายและซับซ้อนเช่นนี้จึงมีผลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลง เคลื่อนย้ายตำแหน่งแห่งที่ที่ส่งผลสำคัญต่อการก่อรูปการรับรู้ ความคิด ความรู้สึก โลกทัศน์และมุมมองของการให้ความหมายของชีวิตผู้คนในชุมชนและความเป็นชุมชนแบบที่ไม่ใช่ชุมชนแบบเดิมอีกต่อไป

ดังนั้น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมไทยต้องทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งรอบด้าน ต้องมองภาพชนบทและให้ความหมายใหม่ เพราะหากยังมองภาพเดิมต่อไป ผลที่ตามมาทั้งการรับรู้และความเข้าใจความหมายชนบทของสาธารณะชนย่อมผิดเพี้ยนจากความเป็นจริง รวมทั้งการกำหนดนโยบายการพัฒนาชนบทของรัฐแทนที่จะตอบสนองหรือแก้ปัญหา แต่อาจกลายเป็นหนทางแห่งการสร้างปัญหาใหม่ขึ้นมาโดยไม่รู้ตัว สิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างมหาศาล

บ้านเขาไม้แก้ว : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ (ก่อนทศวรรษ 2520)

การศึกษาเพื่ออธิบายความเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทนั้น สิ่งสำคัญประการหนึ่งก่อนการศึกษาจำเป็นต้องอธิบายบริบทของสังคมชนบทในเชิงประวัติศาสตร์เสียก่อน การศึกษาดังกล่าวถือเป็นการปูพื้นฐานความเข้าใจเพื่อให้เห็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคที่เกิดขึ้น

สำหรับการศึกษากรณีพื้นที่หมู่บ้านเขาไม้แก้ว ต.เขาคราม อ.เมือง จ.กระบี่ ในหัวข้อต่อไปจากนี้ต้องการอธิบายให้เห็นประวัติศาสตร์การจัดตั้งชุมชนและการดำรงอยู่ของชาวบ้าน ทั้งในด้านประวัติศาสตร์

การตั้งถิ่นฐาน ระบบการผลิต ระบบการปกครอง ลักษณะการถือครองที่ดินของชาวบ้าน ตลอดจนรูปแบบและกลไกเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ภายใน-ภายนอกชุมชน

การศึกษาเพื่ออธิบายในประเด็นเหล่านี้ต้องการให้เห็นว่าชุมชนบ้านเขาไม้แก้วในอดีตซึ่งมีสถานะภาพเป็นพื้นที่ชายขอบทั้งจากอำนาจรัฐ ความเป็นเมือง และระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ชาวบ้านดำเนินชีวิตภายใต้ข้อจำกัดในหลายๆด้าน อาทิ ทรัพยากร แรงงาน ฯลฯ ดังนั้นการแสวงหาหนทางรอดภายใต้ข้อจำกัดดังกล่าว ชาวบ้านจำต้องสร้างระบบความสัมพันธ์ภายในและภายนอกอย่างเข้มข้นเพื่อพึ่งพาอาศัยกันในทุกๆ ด้าน

การตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านเขาไม้แก้ว ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดในการจัดตั้งหมู่บ้าน แต่จากคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่บอกว่า หมู่บ้านแห่งนี้มีการก่อตั้งเป็นเวลาประมาณ 3 ชั่วอายุคนหรือเป็นเวลาร้อยกว่าปี สภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มและเนินเขามีลักษณะเป็นป่ารกทึบสลับกับทุ่งหญ้า จากคำบอกเล่าต่อๆกันมาระบุว่า การก่อตั้งหมู่บ้านในยุคแรกเกิดจากคนต่างถิ่นมีอาชีพเก็บหาของป่าได้เดินทางเข้ามาเพื่อหาของป่าขาย เช่น พืชสมุนไพรต่างๆ และพบว่าบริเวณภูเขาท้ายหมู่บ้านมี “ต้นคราม”(เป็นต้นไม้ชนิดหนึ่ง เปลือกใช้ในการย้อมผ้า) ขึ้นอยู่มากมาย จากนั้นจึงได้อพยพครอบครัวเข้ามาตั้งถิ่นฐาน จนขยายตัวเป็นชุมชนเรียกว่า “บ้านเขาคราม” เมื่อมีการจัดตั้งหมู่บ้านทางการราชการได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่อย่างเป็นทางการว่า “บ้านเขาไม้แก้ว” เพราะเห็นว่าบริเวณภูเขาท้ายหมู่บ้านอีกลูกมีต้นแก้วขึ้นอยู่หนาแน่น จากคำบอกเล่าพบว่า หมู่บ้านในยุคดังกล่าวมีจำนวนประมาณ 20หลังคาเรือน จะตั้งอยู่เป็นกลุ่มๆ กลุ่มละ 3-5 หลัง ลักษณะบ้านเรือนเป็นบ้านยกพื้นใต้ถุนสูงเพราะในช่วงเวลาดังกล่าวยังเป็นป่ารกทึบ มีสัตว์ร้ายชุกชุม การสร้างบ้านยกพื้นสูงจึงช่วยลดความเสี่ยงที่ต้องเผชิญกับสัตว์ป่าได้ ขณะเดียวกันพื้นที่ใต้ถุนบ้านยังสามารถใช้เป็นพื้นที่เก็บข้าวของเครื่องใช้จำพวกเครื่องมืออุปกรณ์ทางการเกษตรได้ด้วย

วงจรชีวิตของชาวบ้านเขาไม้แก้วในยุคนี้เรียบง่าย ไม่มีความสลับซับซ้อน การประกอบอาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่มีลักษณะเหมือนๆกันคือการทำนาและเก็บหาของป่า ดังนั้น ฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวไม่ต่างกันมาก ส่วนการผลิตนั้นเมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูฝนชาวบ้านจะตั้งหน้าตั้งตาทำการผลิตกันอย่างขะมักเขม้น ครั้นเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวก็เป็นช่วงเวลาว่างของหมู่บ้าน การละเล่นต่างๆจึงถูกชาวบ้านนำมาสร้างความบันเทิง

> “เมื่อก่อนคนไม่มีหนี้สิน คนจนคนรวยกินอยู่เหมือนกัน อยู่กันสบาย เหมือนเวลาเสร็จนาชาวบ้านไม่ทำอะไร เล่นกันอย่างเดียว เช่น ยิงสะบ้า สมัยนั้นหน้าบ้านน้าเภา (นางเภา สุขสุด-เสียชีวิตแล้ว)มีต้นเหรียงต้นใหญ่ ใต้ต้นเหรียงนั้นแหละ

ชาวบ้านจะไปเล่นกัน ชาวบ้านเรียกว่าลานเล่นสะบ้า ตอนนี้ต้นเหรียงนั้นเขาโค่นไปนานแล้ว”

การดำเนินวิถีชีวิตที่ห่างไกลจากอำนาจรัฐ ความเป็นเมือง และเทคโนโลยีส่งผลให้การดำเนินชีวิตของชาวบ้านดำเนินไปอย่างอิสระและเรียบง่าย การจัดการในการผลิตจะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็นหลัก กระทั่งปี 2511 สีสันแห่งความเป็นสมัยใหม่ระลอกแรกได้ปรากฏขึ้นกับชาวบ้านเขาไม้แก้ว เมื่อนางมาลี อักษรภักดิ์ ได้นำเทคโนโลยีชิ้นแรกคือวิทยุทรานซิสเตอร์เข้าสู่หมู่บ้าน

“ตอนนั้นซื้อมาหกร้อยบาทจากเมืองกระบี่ ยี่ห้อแหลมทองใส่ถ่านไฟฉายสี่ก้อน พอกลับมาถึงคนมามุงดูกันเต็มบ้านเพราะตอนนั้นบ้านเรายังไม่มี ซื้อมาก็มาฟังข่าวฟังละครวิทยุ สี่โมงเย็นนี่คนมากันแล้วเต็มบ้าน มาฟังละครวิทยุ”

ขณะที่การปฏิสัมพันธ์กับภายนอกของชาวบ้านนั้น จากที่หมู่บ้านอยู่ติดถนนเพชรเกษมมีรถโดยสารสายกระบี่-พังงา แล่นผ่านซึ่งเริ่มวิ่งบริการในปี 2513 เป็นรถหกล้อที่ชาวบ้านเรียกว่ารถหัวแตงโม แต่ก็มีเพียงวันละเที่ยวเดียวเท่านั้น ชาวบ้านเล่าว่าส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีใครไปไหนด้วยรถโดยสาร เว้นแต่ว่ามีธุระสำคัญจริงๆ

“สมัยนั้นมีรถโดยสารแล้วแต่ชาวบ้านไม่ค่อยมีใครขึ้น เขาไม่รู้จะนั่งไปไหน ไม่มีธุระอะไรก็ไม่ไป เขารู้สึกว่าพวกนาย พวกข้าราชการ พวกคนมีเงินเขานั่งกัน ดังนั้นถ้าปูระจริงๆเขาไม่นั่ง และถ้านั่งรถหัวแตงโมนี้ก็ไม่ต้องแต่งตัวดี เพราะเวลาลงจากรถหัวจะแดง เสื้อผ้าแดงหมด เพราะเป็นทางลูกรังฝุ่นทั้งนั้น”

กระทั่งเข้าสู่ปี 2517 การปฏิสัมพันธ์กับภายนอกของชาวบ้านมีอิสระจากระบบขนส่งโดยสารมากขึ้นเมื่อเมื่อนายอำพันธ์ ศรีจันทร์ (อดีตผู้ใหญ่บ้าน-เสียชีวิตแล้ว) ได้ซื้อรถกระบะยี่ห้อ ISUZU รุ่น FASTER ซึ่งเป็นรถยนต์คันแรกของหมู่บ้านเขาไม้แก้ว ถือเป็นการเปลี่ยนโฉมหน้าหมู่บ้าน เพราะรถยนต์คันดังกล่าวช่วยเพิ่มศักยภาพในการสัญจรแก่ชาวบ้าน ชาวบ้านเขาไม้แก้วสามารถปฏิสัมพันธ์กับเมืองและพื้นที่อื่นๆได้ง่ายดายขึ้นกว่าเดิม แต่จากเส้นทางคมนาคมที่พาชาวบ้านสู่เมืองคือถนนเพชรเกษมในยุคนั้นที่ยังเป็นอุปสรรค ขรุขระ เป็นหลุมบ่อ บางช่วงต้องเป็นเนินชันทำให้การเดินทางเข้าตัวเมืองกระบี่ซึ่งแม้มีระยะทางห่างจากหมู่บ้านเพียง 25 กิโลเมตร ทว่าต้องใช้เวลานานหลายชั่วโมง ยิ่งในช่วงฤดูฝนทางลื่น เป็นโคลนเลนชาวบ้านต้องช่วยกันเข็นรถ ยิ่งต้องใช้เวลาเดินทางเป็นวันๆ นอกจากนี้การเข้าเมืองของชาวบ้านหากจำเป็นต้องพักค้างคืนในเมืองกระบี่ก็จะพักอาศัยที่บ้านญาติพี่น้องเป็นหลัก แต่

หากคนที่ไปไม่มีใครมีญาติอยู่ในเมืองก็ไปพักที่โรงแรม ช่วงเวลานั้นโรงแรมที่ชาวบ้านเขาไม้แก้วไปพักค้างคืนบ่อยคือโรงแรมกิตติสุข (ปัจจุบันยังเปิดดำเนินการ) ซึ่งเป็นโรงแรมเพียงแห่งเดียว ตั้งอยู่บริเวณสามแยกตลาดเก่าในตัวเมืองกระบี่ ราคาคืนละ 5บาท

> “ตอนนั้นผู้ใหญ่พันธ์ออกรถกระบะ ชาวบ้านตื่นเต้นกันทั้งหมู่บ้าน ได้ไปตลาดง่ายขึ้น แต่ไปแต่ละทีใช้เวลาหลายชั่วโมง ทางมันลำบาก ช่วงป่าแก่ตอนนั้นมันชันมาก ยิ่งถ้าฝนตกทางลื่น คนที่ไปต้องลงมาช่วยเข็น ปกติเขาจะไปเช้ากลับเย็น แต่ถ้ามีธุระต้องค้างคืนก็จะนอนบ้านญาติๆ แต่ถ้าคนที่ไปไม่มีใครมีญาติในเมืองเลย ก็จะนอนที่โรงแรมกิตติสุขเขาคิดคืนห้าบาทนอนกี่คนก็ได้ ผู้ใหญ่พันธ์จ่ายค่าโรงแรมให้”

การเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ของชาวบ้านเขาไม้แก้วดำเนินไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป จนถึงช่วงปี 2526 โทรทัศน์เครื่องแรกก็ปรากฏในหมู่บ้าน โดยนายโกศล ลายดวง ซื้อมาจาก อ.ห้วยยอด จ.ตรัง ยี่ห้อธานินท์ ราคา 6,000 บาท แน่นอนว่าการเข้ามาของโทรทัศน์เครื่องแรกทำให้บ้านของนายโกศลคลาคล่ำไปด้วยชาวบ้านที่พร้อมใจกันมาชมมหรสพ ทั้งละคร มวย การ์ตูน ข่าว ฯลฯ อย่างไรก็ตามจากสภาพหมู่บ้านที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ดังนั้นเครื่องใช้ไฟฟ้าเหล่านี้ต้องอาศัยพลังงานจากแบตเตอร์รี่ ครั้นเมื่อแบตเตอร์รี่หมดต้องนำไปชาร์ตกระแสไฟที่บ้านทุ่ง ซึ่งอยู่ห่างหมู่บ้านไปประมาณ 3 กิโลเมตร ครั้งละ 20 บาท ขณะที่ไฟฟ้านั้นเพิ่งเข้าสู่หมู่บ้านช่วงหลังทศวรรษ 2530 มานี้เอง

กระบวนการแสวงหาที่ดินเพื่อการผลิตของชาวบ้านในชนบทก่อนทศวรรษ 2500 นั้นเปิดกว้างสำหรับทุกคน (Open access) ชาวบ้านสามารถถือครองได้อย่างไร้ขีดจำกัด ขึ้นอยู่กับความสามารถในการหักร้างถางพง ขณะที่แรงงานในการดำเนินการนั้น นอกจากใช้แรงงานจากสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติเป็นหลักแล้ว ชาวบ้านยังได้สร้างระบบ “เครือญาติเสมือน” (Fictional Kinship) ซึ่งเป็นลักษณะของการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งในระดับพื้นที่และข้ามพื้นที่เพื่อตอบสนองการดำเนินวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันในทุกๆด้าน โดยเฉพาะการ “ซอ” หรือการแลกเปลี่ยนแรงงานในกระบวนการผลิต

ขณะที่การบุกเบิกที่ดินเพื่อเป็น “ทรัพย์สินส่วนตัว” (Private property) เกิดขึ้นตามศักยภาพในการบุกเบิกและลำดับก่อนหลัง กล่าวคือชาวบ้านที่บุกเบิกที่ดินก่อนสามารถเลือกทำเลที่มีความเหมาะสม พื้นที่ลาดชันไม่มาก ดินมีความอุดมสมบูรณ์ ส่วนขนาดพื้นที่จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครอบครัวรวมทั้งเครือญาติที่จะมีขีดความสามารถในการบุกเบิกหักร้างถางพงนั่นเอง
สำหรับบ้านเขาไม้แก้ว การถือครองที่ดินในยุคนี้เกิดขึ้นพร้อมกับการก่อตั้งหมู่บ้าน คนเฒ่าคนแก่เล่าว่า ในสมัยนั้นที่ดินเปล่าซึ่งไม่มีเอกสารสิทธิ์ใดๆมีเยอะ ส่วนใหญ่มีสภาพเป็นป่าสลับกับทุ่ง แต่จำนวนชาวบ้านมี

น้อย การจับจองเพื่อแสดงสิทธิ์ความเป็นเจ้าของจึงเกิดขึ้นจากการหักร้างถางพง แต่ก่อนที่จะมีการจับจองนั้นชาวบ้านต้องตกลงกันก่อนว่าของใครอยู่ตรงไหนและสิ้นสุดบริเวณไหน และถัดไปจะเป็นของใคร ซึ่งจากจำนวนชาวบ้านที่มีไม่มากทำให้การตกลงเรื่องแนวเขตดำเนินไปได้อย่างราบรื่น หลังจากนั้นก็เข้าสู่กระบวนการแผ้วถาง ซึ่งนอกจากใช้แรงงานในครอบครัวแล้ว ยังมีการแลกเปลี่ยนแรงงานกันภายในหมู่บ้านด้วย

> “สมัยนั้นที่ดินมากไม่มีใบ(เอกสารสิทธิ์)อะไรซักอย่าง เป็นป่าเป็นทุ่งแต่คนน้อยก็ไปจับจองกันแต่ต้องตกลงกันก่อนว่าของฉันจากตรงนี้ถึงต้นไม้ต้นนั้น ของคุณจากต้นไม้ต้นนั้นไปถึงต้นไม้โน่น เขาตกลงกันได้ไม่ยากเพราะคนมันน้อย ตกลงกันปากเปล่านี่แหละ เสร็จแล้วก็ช่วยกันถาง บ้านเราเรียกว่าซอกัน ถางของคนนั้นเสร็จก็มาของคนนี้ต่อ ช่วยกันจนเสร็จ”

หลังจากจับจองที่ดินเพื่อแสดงกรรมสิทธิ์ส่วนตัวได้แล้ว เมื่อย่างเข้าสู่ฤดูแล้งก็จะทำการเผาหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “จุดปรน” เพื่อกำจัดเศษไม้ที่แผ้วถางไว้รวมทั้งเศษวัชพืชให้พื้นที่เตียนโล่ง จากนั้นก็ทิ้งพื้นที่ไว้กระทั่งเข้าสู่ฤดูฝนพื้นที่เหล่านั้นบางส่วนถูกใช้ในการเพาะปลูก ขณะที่อีกบางส่วนที่เหลือก็ปล่อยทิ้งไว้เป็นลานโล่งๆ ซึ่งมักอยู่บริเวณใกล้เคียงตัวบ้าน ซึ่งอาจมีการนำไม้ผลต่างๆไปปลูก

การบุกเบิกที่ดินในยุคนี้ไม่ได้เกิดขึ้นระลอกเดียว ทว่ามีลักษณะของการทยอยบุกเบิกเป็นช่วงๆ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ อาทิ ครอบครัวขยายตัวจากการแต่งงานของสมาชิกซึ่งต้องหาที่ดินทำกินเพิ่ม หรือพื้นที่ที่บุกเบิกไปก่อนหน้าไม่เพียงพอต่อการผลิต เป็นต้น ส่วนกรณีที่ดินสำหรับการสร้างบ้านเรือนที่พักอาศัยนั้น โดยปกติพ่อแม่มักแบ่งที่ดินบริเวณบ้านเดิมส่วนที่เป็นลานโล่งเหล่านั้นเป็นพื้นที่ก่อสร้าง แต่หากสภาพพื้นที่ไม่เหมาะสมหรือต้องการหาพื้นที่ใหม่ก็สามารถไปบุกเบิกเองใหม่ได้เช่นกัน หรืออีกกรณีหากครอบครัวใดมีสมาชิกมากและไม่สามารถหาที่ดินใหม่ได้อย่างเหมาะสมและเพียงพอก็สามารถเจรจาขอแบ่งจากครอบครัวอื่นที่มีที่ดินในการถือครองมากได้

> “สมัยก่อนที่ดินตรงไหนว่างและไม่มีเจ้าของก็ไปสร้างบ้านได้เลย เขาไม่ว่ากัน คนอื่นก็จะรู้ว่าที่ตรงนั้นมีคนนั้นเข้าไปอยู่แล้ว ชาวบ้านจะรู้กัน แต่ถ้าครอบครัวไหนลูกมาก แต่งงานออกเรือนและหาที่ดินไม่ได้เขาก็ไปขอแบ่งกับคนมีที่ดินมาก ขอกันแบ่งกันอาจจะให้ค่าตอบแทนเป็นค่าแผ้วถางเท่านั้น เขาไม่ขาย แต่แบ่งปันกันเขาไม่คิดอะไรมาก”

อย่างไรก็ตาม ภายหลังการขยายอำนาจรัฐผ่านการออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดินระลอกแรกช่วงก่อนทศวรรษ 2500 ซึ่งมีทั้งใบเหยียบย่ำ, สค.1 ถือเป็นการแสดงสิทธิ์เชิงปัจเจกแบบเป็นทางการ พร้อมกันนั้นรัฐยังสถาปนาพื้นที่ป่าบางแห่ง หรือทุ่งเลี้ยงสัตว์บางพื้นที่เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ การขยายอำนาจรัฐผ่านรูปแบบดังกล่าวทำให้การบุกเบิกจับจองที่ดินของชาวบ้านก็ค่อยๆชะลอลง ทว่าการแสวงหาที่ดินแห่งใหม่ ทั้งเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย เพื่อการขยายพื้นที่เกษตรกรรมยังดำเนินต่อไป แต่เปลี่ยนรูปแบบจากการจับจอง แผ้วถางมาเป็นการซื้อขายแทน

การซื้อขายที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานี้เกิดเฉพาะในกลุ่มคนรวย มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีที่ดินจากการบุกเบิกจับจองค่อนข้างมากอยู่แล้ว ส่วนใหญ่จะซื้อขายกันเฉพาะในตำบลเท่านั้น มีทั้งคนหมู่บ้านอื่นมาซื้อที่ดินของบ้านเขาไม้แก้ว และชาวบ้านเขาไม้แก้วไปซื้อที่ดินหมู่บ้านอื่นๆ การซื้อขายในลักษณะนี้เป็นการแสวงหาที่ดินเพื่อขยายพื้นที่เกษตรกรรมโดยเฉพาะการขยายพื้นที่ปลูกยางพารา (ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป) ขณะที่กลุ่มคนที่แสวงหาที่ดินเพื่อการสร้างบ้านเรือนจากสมาชิกในครอบครัวขยายตัวนั้นยังคงใช้รูปแบบการเจรจาขอแบ่งกับคนที่มีที่ดินมาก และจะจ่ายค่าตอบแทนเป็นค่าแผ้วถางตามตกลงกันเท่านั้น

> “สมัยก่อนการซื้อขายที่ดินบ้านเราไม่มี มามีเอาช่วงที่หลวงมาออกเอกสารสิทธิ์ให้ เขาซื้อไปปลูกยางกัน มีทั้งคนบ้านอื่นมาซื้อบ้านเรา และคนบ้านเราไปซื้อบ้านอื่น แต่ช่วงนั้นก็ไม่มากไม่กี่รายเหมือนสมัยนี้”

จะเห็นว่า ลักษณะการถือครองที่ดินของชาวบ้านเพื่อเป็นสมบัติส่วนตัวจะเกิดขึ้นตามศักยภาพในการบุกเบิก ลำดับก่อนหลัง ชาวบ้านที่บุกเบิกที่ดินก่อนสามารถเลือกทำเลที่มีความเหมาะสม ส่วนขนาดพื้นที่จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครอบครัวรวมทั้งเครือญาติตลอดจนเพื่อนบ้านภายใต้ระบบเครือญาติเสมือนที่จะมีขีดความสามารถในการบุกเบิกหักร้างถางพง กระทั่งเข้าสู่ช่วงการขยายอำนาจรัฐผ่านการออกเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน พร้อมๆกับการสถาปนาอำนาจรัฐเหนือพื้นที่ด้วยการประกาศให้เขตป่า และทุ่งเลี้ยงสัตว์บางพื้นที่เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐทำให้การหักร้างถางพงของชาวบ้านเกิดขึ้นตามอำเภอใจไม่ได้ จึงนำมาสู่การซื้อขายเพื่อขยายพื้นที่เกษตรกรรม นั่นจึงถือเป็นการเปลี่ยนรูปแบบการเข้าถึงที่ดินของชาวบ้านไปในที่สุด

การทำนาของชาวบ้านก่อนยุคสมัยใหม่เป็นการผลิตแบบดั้งเดิม พันธุ์ข้าวที่ปลูกเป็นพันธุ์พื้นเมือง ชาวบ้านนิยมเพราะแม้ให้ผลผลิตค่อนข้างน้อย แต่มีความทนทานต่อสภาพภูมิอากาศสูง ขณะเดียวกันยุคนั้นเทคโนโลยีเครื่องทุ่นแรงยังเข้าไม่ถึงหมู่บ้าน ดังนั้นการผลิตจึงต้องใช้แรงงานคนและจากสัตว์เลี้ยงคือควายเป็นหลัก ซึ่งแน่นอนว่าชาวบ้านในหมู่บ้านจำเป็นต้องมีควาย และแม้ควายเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญแต่

ไม่ได้หมายความว่าทุกครัวเรือนสามารถเลี้ยงควายได้ ต้องเป็นคนที่มีบารมีและเครือข่ายความสัมพันธ์ที่กว้างขวางเท่านั้นจึงสามารถครอบครองควายได้ ดังที่ปรากฏในหมู่บ้านเขาไม้แก้วพบว่าแม้ชาวบ้านทุกครัวเรือนทำนาแต่มีชาวบ้านแค่ 2 รายเท่านั้นมีควายในการครอบครองคือนายพุด ส่องแสงแก้ว และนายอำพันธ์ ศรีจันทร์ ซึ่งทั้ง 2 คนนี้ได้ดำรงตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านในเวลาต่อมา

> “สมัยนั้นไม่ใช่ใครนึกจะเลี้ยงก็เลี้ยง คนที่เลี้ยงได้ต้องมีพาวเวอร์มาก ไม่งั้นโดนขโมยหมด บ้านเราตอนนั้นที่เลี้ยงก็มีของพ่อกับอาสองคนเท่านั้น ของพ่อมีราว 80 ตัวของอาก็มาก จำได้ว่าเวลาต้อนไปเลี้ยงแต่ละทีจะดำมืดทั้งทุ่ง เพราะมันมาก”

จากวิถีชีวิตที่ไม่ได้พึ่งพาระบบตลาดมากมายนักการผลิตของชาวบ้านจึงผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ชาวบ้านไม่นิยมขายข้าว นอกจากว่าจำเป็นต้องแลกเปลี่ยนกับชาวบ้านหมู่บ้านอื่น อย่างการเข้ามาของชาวชุมชนชายทะเลจากหมู่บ้านข้างเคียงอย่างหมู่บ้านไหนหนัง ม.3 ต.เขาคราม รวมถึงหมู่บ้านต่างตำบล อาทิ บ้านในสระ บ้านหนองทะเล บ้านท่าเลน บ้านเขาทอง ที่มักนำสัตว์น้ำ ทั้ง กุ้ง หอย ปู ปลา กะปิ ฯลฯ มาแลกข้าวสารชาวบ้านก็ยินดีแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน

> “เราไม่ขายข้าวเอาไว้กินอย่างเดียว แต่ถ้ามีคนเลเอาปลาเอาหอยเอาเคยมาแลก ก็จะแลกเปลี่ยนกัน คนบ้านเราใครมีอะไร เช่น ข้าวสาร ฟังแฟงแตงกวาก็จะเอามาแลกกัน เขาจะได้กินข้าวเราก็ได้กินปลา แต่ของพวกนี้เขามาหาเรานะ เราไม่ได้ไปหาเขา”

กระทั่งช่วงปลายทศวรรษ 2490 การทำนาของชาบ้านเขาไม้แก้วเริ่มลดลง เพราะชาวบ้านบางส่วนได้เปลี่ยนที่นาไปเป็นสวนยางพาราพันธุ์พื้นเมืองหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ยางบ้าน” การเปลี่ยนชนิดพืชที่เกิดขึ้นนี้เกิดจากการเห็นแบบอย่างจากหมู่บ้านข้างเคียงที่ปลูกแล้วสามารถนำไปขายได้เงินเป็นกอบเป็นกำ ดังนั้นชาวบ้านบางส่วนจึงลดพื้นที่ทำนาลงส่วนหนึ่งและปลูกยางพาราส่วนหนึ่ง

ความเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตระลอกแรกที่เกิดขึ้นดำเนินไปแบบค่อยเป็นค่อยไป ชาวบ้านหาได้ผลีผลาม ทั้งยังมีกระบวนการลดความเสี่ยงด้วยการไม่เปลี่ยนที่นาเป็นสวนยางพาราทั้งหมด แต่ใช้พื้นที่ปลูกเพียงส่วนหนึ่งประมาณ 5-6 ไร่เท่านั้น ขณะที่พืชหลักยังคงเป็นข้าว

การเปลี่ยนชนิดพืชจากข้าวมาเป็นยางพารานั้นได้เปลี่ยนรูปแบบการผลิตของชาวบ้านไปด้วย กล่าวคือ ยางพาราเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์จึงสัมพันธ์กับระบบตลาดโดยตรง จึงไม่มีการแลกเปลี่ยนแรงงาน

เกิดขึ้นอย่างการทำนา ดังนั้นการผลิตจึงใช้แรงงานสมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก แต่ดังที่กล่าวไปแล้วว่าชาวบ้านใช้พื้นที่ในการปลูกแค่ 5-6 ไร่ จึงไม่ได้เพิ่มภาระในการใช้แรงงานมากนัก

ส่วนการผลิตยางในยุคนั้น ชาวบ้านยังไม่มีจักรรีดยางสำหรับทำยางแผ่น จึงผลิตเป็นยางก้อน เรียกว่า “ยางแป๊ะกี่” กระบวนการผลิตนั้นพบว่ายุคนั้นไม่มีน้ำกรดสำหรับทำให้น้ำยางแข็งตัว ดังนั้นเมื่อกรีดยางได้น้ำยางมากแล้วชาวบ้านต้องนำไปใส่ในบล็อกสี่เหลี่ยมแล้วนำผลระกำมาขยำเพื่อให้กรดจากผลระกำทำให้ยางแข็งตัว ยางที่ได้จึงมีลักษณะเป็นก้อนทรงสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ตามบล็อก ยางที่ผลิตได้เหล่านี้มีพ่อค้ามารับซื้อที่หมู่บ้าน พ่อค้าคนสำคัญในยุคนั้นเป็นคนไทยเชื้อสายจีนชื่อ “นายกี่” มารับซื้อ นั่นจึงเป็นที่มาของชื่อ “ยางแป๊ะกี่” นั่นเอง

อย่างไรก็ตาม หลังการเปลี่ยนที่นาเป็นสวนยางที่เกิดขึ้นระลอกแรกปรากฏว่าให้ผลผลิตตอบแทนที่เป็นเม็ดเงินแก่ชาวบ้านที่น่าตื่นตา เป็นผลให้หลังจากนั้นชาวบ้านก็เริ่มทยอยปรับเป็นที่นาเป็นสวนอย่างพารากันขนานใหญ่ เริ่มมีการซื้อขายที่ดินเพื่อขยายพื้นที่ปลูกยางพารา(ดังที่ได้กล่าวในหัวข้อที่แล้ว) กระทั่งช่วงกลางทศวรรษ 2510 กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง(สกย.) ได้เข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกยางพาราตามหลักวิชาการ มีการสนับสนุนกล้าพันธุ์ที่ให้ผลผลิตดีแทนพันธุ์พื้นเมือง ชาวบ้านเขาไม้แก้วต่างไม่รีรอที่จะเข้าร่วม

การเปลี่ยนพื้นที่นาเป็นสวนยางพาราดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง กระทั่งปี 2515 ที่นาผืนสุดท้ายของหมู่บ้านเขาไม้แก้วซึ่งเป็นของนายพุด ส่องแสงแก้ว ถูกลูกหลานปรับเปลี่ยนเป็นสวนยางพาราไปในที่สุด เป็นช่วงเวลาไล่เลี่ยกับควายฝูงสุดท้ายของหมู่บ้านของนายเพชร ศรีจันทร์ที่ถูกขายยกฝูงไปไม่นานก่อนหน้านี้

> “ตอนนั้นบ้านเราเขาไม่ทำนากันแล้วพ่อจึงขายควายหมด จำไม่ได้แล้วว่าขายได้เท่าไร แต่ตอนเขามาซื้อต้องใช้รถสิบล้อมาขนถึง 3 เที่ยว เที่ยวนึงก็ 20 กว่าตัว”

กรณีดังกล่าวถือเป็นการปิดฉากการทำนาของหมู่บ้านเขาไม้แก้วไปในที่สุด และแน่นอนว่าการเข้ามาแทนที่ของสวนยางพาราซึ่งเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์อย่างเต็มรูปแบบได้เปิดฉากขึ้นในหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ นับเป็นจุดเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านอย่างมหาศาล ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดในหัวข้อต่อไป

ระบบการปกครองของชาวบ้านเขาไม้แก้วในอดีตเป็นการจัดระบบการควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิกผ่านกลไก 2 รูปแบบ ที่ทับซ้อนกันคือ “ระบบการปกครองแบบไม่เป็นทางการ” ซึ่งถือกำเนิดขึ้น

พร้อมๆกับการก่อตั้งหมู่บ้าน และ “ระบบการปกครองแบบเป็นทางการ” ที่เป็นผลมาจากการขยายอำนาจของรัฐในการควบคุมชุมชน

ระบบการปกครองแบบไม่เป็นทางการของชาวบ้านเขาไม้แก้วเกิดขึ้นพร้อมๆกับการก่อตั้งหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการจัดระบบการควบคุมความสัมพันธ์ของสมาชิกผ่านผู้นำในหมู่บ้าน ผู้นำที่ว่าจะเกิดขึ้นได้นั้นต้องผ่านกระบวนการคัดสรรจากสมาชิกในหมู่บ้านผ่านรูปแบบต่างๆ อาทิเช่น การเคารพนับถือ การยอมรับ กระบวนการคัดสรรเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อว่าที่ผู้นำคนนั้นจะต้องมีบารมี ทุน เครือข่ายความสัมพันธ์ ความรู้เรื่องฤกษ์ ยาม พิธีกรรม แพทย์พื้นบ้าน ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ให้สมาชิกในหมู่บ้านอย่างลงตัว ฯลฯ เมื่อคนที่จะเป็นผู้นำมีคุณสมบัติเหล่านี้ชาวบ้านก็จะยกสถานะให้เป็นผู้นำเองตามธรรมชาติซึ่งสามารถมีกี่คนก็ได้

สำหรับหมู่บ้านเขาไม้แก้ว ผู้นำที่ไม่เป็นทางการมีอยู่ 2 ลักษณะคือผู้นำด้านการปกครอง ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือด้วยหลายเงื่อนไข โดยเฉพาะการมีบารมี มีศักยภาพในการจัดการความขัดแย้ง มีทุน มีความรู้เรื่องฤกษ์ยาม ผู้นำลักษณะนี้ได้แก่นายเพชร ศรีจันทร์ และนายเที่ยง ลายดวง ชาวบ้านทั้งสองคนนี้ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือเพราะเป็นผู้อาวุโส สามารถจัดสรรผลประโยชน์แก่ชาวบ้านได้ลงตัว อย่างการประสานงานในการบุกเบิกจับจองที่ดินของชาวบ้าน รู้ว่าที่ดินของใครมีอาณาเขตจากจุดไหนถึงตรงไหน ที่ใดเป็นที่ว่าง สามารถแผ้วถางได้ตรงไหน ทั้งยังมีความรู้เรื่องฤกษ์ยาม ที่สำคัญทั้ง 2 คนถือเป็นชนชั้นนำของหมู่บ้าน มีที่ดินในการครอบครองเป็นจำนวนมาก และยังบริจาคที่ดินในการสร้างวัดและโรงเรียน โดยนายเพชร ได้บริจาคที่ดินจำนวน 11 ไร่เพื่อสร้างโรงเรียน และนายเที่ยงได้บริจาคที่ดิน 23 ไร่ เพื่อสร้างวัดดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

ส่วนอีกลักษณะคือผู้นำที่มีความรู้เรื่องการแพทย์พื้นบ้าน สามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บ คนที่ชาวบ้านให้การยอมรับนับถือได้แก่นายเนื่อง ท่าดี เป็นหมอพื้นบ้านรักษาโรคกระดูก นางฟ่อง เพชรรักษ์ และนางกุ้ง ท่าดี สองคนนี้เป็นหมอตำแย ผู้นำลักษณะนี้เกิดขึ้นจากเงื่อนไขการเป็นพื้นที่ชายขอบจากบริการด้านสาธารณะสุขของรัฐ ชาวบ้านจึงสร้างระบบการจัดการด้านสุขภาพขึ้นเองภายในหมู่บ้าน

> “นอกจากผู้ใหญ่บ้านแล้วชาวบ้านยังนับถือคนหลักคนใหญ่ เหมือนนายเพชร นายเนื่องนี้ชาวบ้านถือเป็นผู้อาวุโสของหมู่บ้าน สามารถไกล่เกลี่ยตัดสินปัญหาต่างๆที่เกิดในหมู่บ้านได้ ชาวบ้านจึงนับถือและเชื่อฟัง”

> “สมัยนั้นเจ็บไข้ไม่สบายต้องรักษากันภายในหมู่บ้าน ไม่มีใครไปหาหมอเพราะมันไกล เดินทางเข้าเมืองแต่ละทีเป็นวันๆลำบากมาก คนแขนหักขาหักต้อง

ไปหานายเนื่อง ใครคลอดลูกต้องไปหานางฟ่อง นางกุ้ง คนเหล่านี้สำคัญ ไม่มีเขา ชาวบ้านอยู่ไม่ได้”

กล่าวได้ว่า การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของระบบผู้นำแบบไม่เป็นทางการของชาวบ้านเขาไม้แก้วเกิดขึ้นตามสภาวะธรรมชาติภายใต้หลักการจัดระบบการควบคุมความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของสมาชิกซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยกันอย่างเข้มข้นภายในหมู่บ้าน ดังนั้นการสร้างระบบควบคุมความสัมพันธ์ภายในผ่านกลไกผู้นำแบบไม่เป็นทางการจึงสามารถตอบสนองการดำเนินวิถีชีวิตภายใต้บริบทดังกล่าวได้

อย่างไรก็ตาม ช่วงหลังทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ผลจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในสังคมไทย กอปรกับการขยายอำนาจของรัฐในรูปแบบต่างๆ ขณะที่ชาวบ้านเขาไม้แก้วเองก็เริ่มมีความสัมพันธ์กับภายนอกมากขึ้น ทั้งระบบตลาด ความเป็นเมือง อำนาจรัฐ ระบบการศึกษา ดังนั้นการจัดความสัมพันธ์และการจัดการความขัดแย้งในระดับต่างๆในหมู่บ้าน ไม่ได้ถูกผูกขาดอยู่ที่ตัวผู้นำแบบไม่เป็นทางการเพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป ทว่ามีส่วนแบ่งในการใช้อำนาจจากหลายๆส่วน

“มาสมัยหลังๆ คนเริ่มมาก ปัญหาเริ่มมาก อะไรนิดอะไรหน่อยก็เป็นเงินเป็นทองไปหมด ไม่ค่อยช่วยเหลือเหมือนสมัยก่อน เด็กเรียนหนังสือมากเขาเชื่อหนังสือ คนเฒ่าคนแก่พูดอะไรก็ไม่ค่อยมีคนฟัง มีปัญหาก็ไปถึงโรงถึงศาลเขาใช้กฎหมายกัน”

กรณีที่เกิดขึ้นส่งผลให้ผู้นำแบบไม่เป็นทางการค่อยๆ ถูกลดบทบาทลง ขณะที่ระบบการปกครองแบบเป็นทางการที่ทับซ้อนกับระบบการปกครองแบบไม่เป็นทางการมาก่อนหน้านี้ก็ค่อยๆถูกเพิ่มการให้ความสำคัญขึ้นมา

การก่อเกิดตำแหน่งผู้นำแบบเป็นทางการที่เป็นผลจากการขยายอำนาจรัฐผ่านกระทรวงมหาดไทยทำให้การดำเนินชีวิตของชาวบ้านถูกยึดโยงกับอำนาจรัฐส่วนกลางมากขึ้น ทั้งในด้านการปกครอง การจัดการปัญหา การจัดการความขัดแย้งในระดับต่างๆ ซึ่งในกระบวนการจัดการปัญหาหรือความขัดแย้งต่างๆ มักมีการใช้กลไกการจัดการจากภายนอกเข้าไปใช้ เช่น กฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ เป็นต้น

ระยะแรกเริ่มของการสถาปนาระบบการปกครองแบบเป็นทางการขึ้นมานั้นพบว่า กลุ่มคนที่เข้าสู่ตำแหน่งนักปกครองแบบเป็นทางการหรือตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านนั้นก็เป็นคนกลุ่มเดียวกับผู้นำแบบไม่เป็นทางการที่มีมาก่อนหน้า กล่าวคือ การก้าวเข้าสู่ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านในยุคนั้นได้ต้องได้รับการยอมรับและไว้เนื้อเชื่อใจจากชาวบ้านในระดับสูง ทั้งยังต้องมีบารมี เครือข่ายความสัมพันธ์ที่กว้างขวาง มีความรู้เรื่องฤกษ์ยาม พิธีกรรมพอสมควร หรือหากไม่มีก็สามารถประสานงานหาบุคคลอื่นที่มีความรู้ด้านนั้นๆมาให้ความ

ช่วยเหลือได้ ดังนั้นสามารถได้ว่าการเกิดขึ้นของระบบการปกครองที่เป็นทางการนั้นเป็นการ “สวมหมวก” ให้แก่บุคคลที่เคยอยู่ในสถานะผู้นำแบบไม่เป็นทางการให้เข้าสู่ระบบที่ขึ้นตรงกับทางราชการ

สำหรับบ้านเขาไม้แก้ว ตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านเกิดขึ้นพร้อมกับการประกาศก่อตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ ซึ่งคนเฒ่าคนแก่บอกว่าน่าจะอยู่ในช่วงทศวรรษ 2460-2470 โดยมีนายสิ่ว ท่าดี เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ชาวบ้านเล่าว่าสมัยนั้นผู้ใหญ่บ้านต้องไปประชุมที่อำเภอทุกเดือน และมักจะมีข้อมูลข่าวสารจากทางราชการมาแจ้งชาวบ้านเสมอ ก่อนการแจ้งผู้ใหญ่บ้านจะตีเกราะหรือในภาษาใต้เรียกว่า “ตีหลอ” จะตีตอนหัวรุ่งเพื่อส่งสัญญาณให้ชาวบ้านมาประชุมรับฟังกันที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน

การเกิดขึ้นของตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านนั้นกล่าวได้ว่าสร้างความอุ่นใจแก่ชาวบ้านเขาไม้แก้วพอสมควร เพราะอย่างน้อยก็มีตัวบุคคลที่มีสถานะเป็น “หัวหน้าหมู่บ้าน” ที่ชัดเจน ทั้งยังเป็นบุคคลากรภายใต้สังกัดกระทรวงมหาดไทยที่เข้ามาทำหน้าที่ปกครองดูแลชาวบ้าน ชาวบ้านอุ่นใจว่าการเกิดขึ้นของผู้ใหญ่บ้านทำให้พวกเขาใกล้ชิดอำนาจรัฐและความเป็นเมืองมากขึ้น พวกเขารู้สึกปลอดภัย ทั้งยังสามารถรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากภายนอก ความเคลื่อนไหวในนโยบายของรัฐได้ ตลอดจนความรู้สึกถึงความทันสมัยเพราะการมีผู้ใหญ่บ้านทำให้ชาวบ้านสามารถสลัดภาพความเป็นชุมชน “บ้านป่า” ออกไปได้

> “ชาวบ้านเขาพอใจกับการมีผู้ใหญ่บ้าน เพราะเมื่อก่อนแม้มีผู้อาวุโสดูแลแต่เขาก็ไม่มีตำแหน่งที่เป็นทางการ ดังนั้นการมีผู้ใหญ่บ้านชาวบ้านเห็นว่าเขาต้องมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลชาวบ้านโดยตรง มีรัฐเป็นต้นสังกัด เขาก็อุ่นใจ”

อย่างไรก็ตาม หลังทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ผลพวงจากการขยายอำนาจรัฐผ่านรูปแบบการการพัฒนาในด้านต่างๆ ทั้งเส้นทางการคมนาคม สาธารณูปโภค ตลอดจนการขยายตัวของการปลูกยางพารา ทำให้ช่วงนี้ชาวบ้านเขาไม้แก้วเริ่มมีปฏิสัมพันธ์กับเมืองมากขึ้น มีการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความเคลื่อนไหวจากภายนอก ขณะที่ในหมู่บ้านเองเริ่มมีการขยายตัว มีบุคคลภายนอกเข้ามาตั้งถิ่นฐานจากการแต่งงาน ขณะเดียวกันคนในหมู่บ้านที่แต่งงานจำนวนหนึ่งก็ออกไปตั้งถิ่นฐานที่หมู่บ้านอื่น อีกทั้งการเติบโตพืชพาณิชย์อย่างสวนยางพาราทำให้มีความต้องการแรงงาน จึงเริ่มปรากฏมีบุคคลจากภายนอกเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในหมู่บ้าน

ผลพวงจากการขยายตัวของหมู่บ้าน การปฏิสัมพันธ์กับเมือง การผลิตเชิงพาณิชย์ ความสัมพันธ์กับระบบตลาด ตลอดจนการเข้ามาของบุคคลต่างพื้นที่ เงื่อนไขเหล่านี้ทำให้หมู่บ้านเข้าสู่ภาวะ “อลม่าน” อย่างการตีเกราะจากเดิมนานๆครั้งจะได้ยินผู้ใหญ่บ้านตีรัวกลายเป็นมีการตีรัวในยามดึกดื่นเพื่อแจ้งเหตุร้ายแก่ลูกบ้านบ่อยครั้งขึ้น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ส่งผลต่อบทบาทผู้ใหญ่บ้านในการจัดการโดยตรง

> “ราวปี 2522-2523 สมัยผู้ใหญ่พุดเกิดเหตุการณ์ปล้นรถบัสสายนครศรีฯ-ภูเก็ตที่นี่ ตอนเที่ยงเลยโจรเอาปืนจี้ให้คนขับขับเข้าไปในป่ายางแล้วให้คนลงมายืนเอามือพิงข้างรถเหมือนในหนัง จำได้ว่าตอนนั้นผู้ใหญ่พุดตีหลอรัวสองจังหวะ แต่โจรไปแล้วเห็นเขาว่าโจรเป็นคนอ่าวลึก นี่เป็นครั้งแรกที่มีการปล้นที่นี่ จากนั้นชาวบ้านก็ระวังกันคืนไหนถ้าผู้ใหญ่ตีหลอรัวชาวบ้านก็เตรียมตัว ใครมีปืนก็เอาปืนไป ใครไม่มีปืนก็เอาพร้าเอามีดไป ไปรวมตัวที่บ้านผู้ใหญ่”

กล่าวสำหรับหมู่บ้านเขาไม้แก้ว การเปลี่ยนผ่านจากสถานะ “ชุมชนบ้านป่า” เป็นหมู่บ้านที่เป็นทางการในยุคนั้นบทบาทผู้ใหญ่บ้านจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งเปรียบเสมือน “คนกุมหางเสือ” ที่ต้องนำพาสมาชิกในหมู่บ้านให้สามารถดำเนินวิถีชีวิตให้อยู่รอดท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นได้ ซึ่งผลจากการทำหน้าที่ในยุคนั้นพบว่าผู้ใหญ่บ้านเขาไม้แก้วได้รับรางวัลผู้ใหญ่บ้านแหนบทองคำถึง 2 คน คือนายพุด ส่องแสงแก้ว และนายอำพันธ์ ศรีจันทร์

อย่างไรก็ตาม แม้บทบาทที่โดดเด่นและได้รับการยอมรับของตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน แต่ปฏิเสธไม่ได้ว่าท่ามกลางความโดดเด่นและได้รับการยอมรับนั้นชาวบ้านรวมทั้งตัวผู้ใหญ่บ้านเองก็ไม่สามารถละทิ้งระบบการปกครองแบบไม่เป็นทางการลงไปได้ เพราะแท้จริงแล้วการปกครองทั้งสองระบบนี้ไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ การปกครองแบบเป็นทางการแม้มาพร้อมกับความเป็นสมัยใหม่ของหมู่บ้าน หรือผู้ใหญ่บ้านมีสถานะเป็นคมกุมหางเสือหมู่บ้าน แต่ภายใต้บริบทดังกล่าวยังจำเป็นต้องใช้ระบบการปกครองแบบไม่เป็นทางการเป็นหลังพิงอยู่ดี ทั้งในรูปแบบที่ปรึกษา หรือทีมงานของผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

การดำรงอยู่ของหมู่บ้านเขาไม้แก้วในอดีตมิได้ดำรงอยู่อย่างเป็นเอกเทศ แต่มีปฏิสัมพันธ์กับหมู่บ้านข้างเคียงมาโดยตลอด ทั้งหมู่บ้านเขาขาว บ้านทุ่ง บ้านหนองจิก บ้านไหนหนัง บ้านเขาค้อม ซึ่งสมาชิกบางส่วนของหมู่บ้านเป็นเครือญาติกันกับหมู่บ้านข้างเคียงเหล่านี้ แต่อย่างไรก็ตาม แม้โดยสภาพหมู่บ้านจะอยู่กันคนละหมู่ตามเขตการปกครองสมัยใหม่ แต่จากระยะทางที่ไม่ห่างกันมาก ทั้งยังมีความจำเป็นในการแลกเปลี่ยนทรัพยากรข้ามพื้นที่ทำให้การจัดการในการผลิตจะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็นหลัก ดังจะเห็นได้จากการ “ซอ” หรือการแลกเปลี่ยนแรงานในกระบวนการผลิต

> “สมัยนั้นภายในหมู่บ้านเราต้องช่วยกันทุกเรื่อง ใครทำนา ใครสร้างบ้าน ใครโค่นป่าทำไร่ ทุกคนช่วยกันหมด เสร็จของคนนั้นไปต่อของคนนี้จนกว่าจะเสร็จหมด การซอกันไม่ใช่เฉพาะคนเขาไม้แก้ว แต่คนบ้านอื่นทั้งเขาขาว หนองจิก บ้านทุ่งก็

มาช่วยด้วย ของเราเสร็จต้องไปช่วยเขา หรืองานบวช งานศพเราก็ต้องไป คนสมัยนั้นเป็นเพื่อนดีต่อกันหมดเมื่อมีอะไรก็ต้องช่วยกัน

นอกไปจากการแลกเปลี่ยนแรงงานแล้ว กลไกการเชื่อมร้อยความสัมพันธ์ของชาวบ้านยังพบได้ในกิจกรรมเชิงพิธีกรรม ทั้งงานศพ งานแต่งงาน งานกฐิน ผ้าป่า งานวันสารทเดือนสิบ ฯลฯ อย่างกรณีการจัดงานสารทเดือนสิบนั้นชาวบ้านทุกคนต่างเต็มใจช่วยกันทำขนมที่ใช้สำหรับแห่ไปวัด ซึ่งจะทำร่วมกันที่บ้านใครคนใดคนหนึ่ง กระบวนการจะเริ่มตั้งแต่การช่วยกันหาฟืน โม่แป้ง ขูดมะพร้าว เมื่อเสร็จก็จะร่วมกันแห่ไปที่วัด

“เขาจะรู้หน้าที่กันใครทำอะไร คนไหนหาฟืน ใครขูดมะพร้าว ใครโม่แป้ง ช่วยกันหมด ทำเสร็จก็แห่ไปวัดหนองจิกเพราะสมัยนั้นวัดที่นี่ยังไม่สร้าง ตำบลเขาครามมีวัดหนองจิกที่เดียว หมู่บ้านเราแห่ไป หมู่บ้านอื่นๆก็แห่กันไปที่วัดหนองจิกทั้งนั้น

หรืออย่างกรณีงานศพ งานบวช งานแต่งงานก็เช่นเดียวกัน ผลพวงจากการเกิดขึ้นของระบบเครือญาติเสมือนได้กลายเป็นสิ่งที่ร้อยรัดความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนเอาไว้ ดังนั้นจึงพบว่าหากงานเหล่านั้นมีขึ้นในหมู่บ้านเขาไม้แก้วก็จะปรากฏชาวบ้านจากหมู่บ้านข้างเคียงมาร่วม และหากงานลักษณะเดียวกันนี้มีในหมู่บ้านใกล้เคียงก็จะปรากฏชาวบ้านเขาไม้แก้วเข้าร่วมด้วยเช่นกัน ส่วนลักษณะการมาร่วมงานมีในหลายรูปแบบ ทั้งการช่วยออกแรงในการจัดการหุงหาอาหาร อยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพ อย่างกรณีงานศพในยุคนั้นชาวบ้านต้องสร้างโลงศพขึ้นมาเอง ก็จะปรากฏภาพช่างไม้ของหมู่บ้านต่างๆมารวมตัวช่วยกันทำเป็นต้น ซึ่งในการพบปะกันตามงานลักษณะนี้ได้สร้างพื้นที่ในการพูดคุย หารือ แลกเปลี่ยนปัญหาอันจะช่วยร้อยรัดความสัมพันธ์ของชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ได้

นอกจากนี้ การเชื่อมร้อยความสัมพันธ์กับภายนอกของชาวบ้านเขาไม้แก้วยังปรากฏในรูปของการสัมพันธ์กับกลุ่มพ่อค้าเร่ เช่น ชาวเลจากเกาะลันตาที่เข้ามาแลกเปลี่ยนสินค้า ชาวเลกลุ่มนี้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์อูรักลาโว้ยนิยมนำสินค้าจากทะเล อาทิ เครื่องประดับสร้อยคอและสร้อยข้อมือจากเปลือกหอย กำไลจากกัลปังหา ตลอดจนสินค้าจำพวกปลาแห้ง กุ้งแห้ง กะปิ มาแลกกับข้าวสาร พืชผัก ผลไม้ ฯลฯ

ขณะเดียวกัน ยังมีกลุ่มพ่อค้าเร่ชาวจีนที่มาให้บริการใส่ฟันทองแก่ชาวบ้านในหมู่บ้าน การเข้ามาของพ่อค้าชาวจีนกลุ่มนี้พบว่าไม่ได้เข้ามาแลกเปลี่ยนสินค้าเหมือนกลุ่มชาวเลจากเกาะลันตา แต่มาเพื่อการให้บริการ พร้อมๆกับการรับซื้อเศษเงินเศษทองจำพวกสร้อย เข็มขัดเงิน แหวน ต่างหู กำไลที่หักชำรุด นอกจากนี้ยังมีกลุ่มแขกขายผ้า ที่เข้ามาขายสินค้าจำพวกเสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม มุ้ง ลักษณะการเข้ามาเหมือนกับ

กลุ่มพ้อค้าชาวจีนคือเข้ามาขายสินค้าเพียงอย่างเดียว การเข้ามาของกลุ่มคนแปลกหน้าต่างพื้นที่ ทั้งชาวเลพ่อค้าคนจีน และแขกขายผ้าเหล่านี้มักสร้างความตื่นเต้นแก่ชาวบ้านไม่น้อย เพราะนอกจากได้เห็นสินค้าต่างๆแล้วยังมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกันด้วย

"เวลาพวกจีนพวกแขกมาขายของชาวบ้านไปมุงดูกันเต็มไปหมด คึกคักมาก ไปดูสินค้ากัน บางคนที่พอมีเงินก็ซื้อ คนไม่มีเงินก็ยืนดู ไปคุยกัน"

ดังนั้น จากสภาพที่เป็นพื้นที่ชายขอบทั้งจากอำนาจรัฐ ความเป็นเมือง และระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ชาวบ้านดำเนินชีวิตภายใต้วิถีของการจัดระบบความสัมพันธ์ภายในและภายนอกอย่างเข้มข้นผ่านเครือญาติและระบบ "เครือญาติเสมือน" เพื่อพึ่งพาอาศัยกันในทุกๆ ด้าน ซึ่งทั้งหมดนี้ล้วนเป็นกลไกเชื่อมร้อยระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านเขาไม้แก้วในการดำเนินชีวิตในยุคนี้ ก่อนที่วิถีดังกล่าวจะค่อยๆถูกลดคุณค่าและความหมายลงภายหลังความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนเขาไม้แก้ว ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ (2520-2540)ของบ้านเขาไม้แก้ว

เป็นเวลากว่า 3 ทศวรรษที่โครงสร้างสังคมเกษตรกรรมในสังคมไทยได้เปลี่ยนระบบการผลิตจากการยังชีพมาเป็นเชิงพาณิชย์ ไม่ว่าเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจ ใช้พืชพันธุ์ส่งเสริม ใช้ปุ๋ยและสารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิต ใช้เครื่องจักรและเทคโนโลยีสมัยใหม่แทนแรงงานคน การที่ชาวบ้านได้หันมาปลูกพืชพาณิชย์กันมากขึ้น ส่วนหนึ่งเกิดจากการสนับสนุนของรัฐนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 4 เป็นต้นมา สำหรับสังคมภาคใต้นั้นหลุดออกไปจากสังคมชาวนาก่อนใครทั้งหมด เป็นคนกลุ่มแรกที่ยังชีพด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งแน่นอนว่าวัฒนธรรมของพืชเศรษฐกิจนั้นแตกต่างจากการผลิตแบบยังชีพ ฉะนั้นจึงต้องขายให้ได้คนใต้จึงถูกดึงเข้าสู่เศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ก่อนใคร

3.1 จากการผลิตยังชีพสู่เกษตรเชิงพาณิชย์

สำหรับหมู่บ้านเขาไม้แก้ว การเปลี่ยนระบบการผลิตจากยังชีพมาเป็นเชิงพาณิชย์เกิดขึ้น 2 ระลอก คือ ปลายทศวรรษ 2490 เป็นการเข้ามาของยางพารา และต้นทศวรรษ 2530 เป็นการเข้ามาของปาล์มน้ำมัน ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากยางพาราและปาล์มน้ำมันทั้งสองระลอกได้เปลี่ยนโฉมหน้าชาวบ้านเขาไม้แก้วจากชาว "ชุมชนบ้านป่า" ไปสู่ "ชาวบ้านผู้ทันสมัย" อย่างเต็มตัว อันได้แก่ ยางพารา ปลาม์น้ำมัน

ยางพาราเข้าสู่บ้านเขาไม้แก้วครั้งแรกช่วงปลายทศวรรษ 2490 แต่ก็ยังไม่แพร่หลายนัก พันธุ์ที่ปลูกเป็นพันธุ์พื้นเมืองหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ยางบ้าน”หรือบางคนเรียกว่า “พันธุ์ต้นกล้า” ลำต้นมีลักษณะใหญ่โคนใหญ่ ปลายเรียว ให้ผลผลิตน้ำยางค่อนข้างน้อย

ต่อมาในช่วงต้นทศวรรษ 2500 รัฐมีนโยบายส่งเสริมการปลูกยางพาราเป็นพืชเศรษฐกิจแทนพันธุ์พื้นเมือง โดยในปี 2503 ได้มีการจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง(สกย.)ขึ้น ตามพระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง พ.ศ. 2503 เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกยางพันธุ์ดีทดแทนยางเก่าและส่งเสริมให้เกษตรกรที่ไม่มียางมาก่อนได้ปลูกยางพันธุ์ดี โดยให้ทุนสงเคราะห์รวมทั้งคำแนะนำทางวิชาการ เพื่อให้มีผลผลิตและรายเพิ่มขึ้น มีการพัฒนาคุณภาพผลผลิตให้เป็นที่ยอมรับของตลาด ต่อมาในปี 2504 สกย.จึงเริ่มดำเนินการปลูกยางพันธุ์ดีแทนพันธุ์พื้นเมืองหรือยางเสื่อมโทรม การส่งเสริมของ สกย. ช่วงนั้นได้รับการตอบรับจากชาวบ้านเขาไม้แก้วเป็นอย่างมาก ชาวบ้านทยอยเปลี่ยนจากยางพันธุ์พื้นเมืองเป็นยางพันธุ์ส่งเสริมหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ยางพันธุ์” กันหมดในช่วงเวลาไม่นานนัก

การผลิตยางในช่วงเวลานี้ชาวบ้านผลิตเป็นยางแผ่นโดยเริ่มใช้เทคโนโลยีใหม่ๆในกระบวนการผลิต อาทิ ใช้จักรรีดยางเพื่อทำเป็นยางแผ่น ใช้น้ำกรดสำหรับเร่งให้น้ำยางแข็งตัว ฯลฯ ซึ่งต่างจากยางแป๊ะกี๋ในยุคก่อนหน้านี้ที่ยังผลิตเป็นยางก้อน และใช้กรดจากผลระกำช่วยให้ยางแข็งตัว สำหรับยางแผ่นที่ผลิตได้ชาวบ้านนำใส่ท้ายรถจักรยานยนต์ไปขายที่ ต.คลองหิน อ.อ่าวลึก อยู่ห่างหมู่บ้านประมาณ 5กิโลเมตร โดยมีนายชูใจ ณ พังงา เป็นพ่อค้ารับซื้อยางแผ่นคนสำคัญในขณะนั้น

> “สมัยนั้นยางโลนึงไม่ถึงยี่สิบบาท แต่ไม่ว่าคนจนคนรวย มีที่มากหรือน้อยปลูกยางเหมือนกันหมด คนรวยมีที่มากก็ปลูกมาก คนจนมีที่น้อยก็ปลูกน้อย ไม่ว่ายางคนรวยหรือคนจนครูใจซื้อหมดซื้อเสร็จจ่ายเงินกันตอนนั้นเลย”

จากจุดแข็งของยางพาราที่ใช้ต้นทุนไม่สูงมาก เพียงใส่ปุ๋ยบำรุงดูแลช่วงที่ต้นยางยังไม่ให้ผลผลิตเท่านั้น หลังจากต้นยางสามารถกรีดได้ก็แทบไม่ต้องใส่ปุ๋ยหรือดูแลใดๆ กรณีดังกล่าวทำให้ชาวบ้านทุกกลุ่มฐานะสามารถปลูกได้จนสวนยางพาราขยายตัวอย่างรวดเร็ว กระทั่งช่วงปลายทศวรรษ 2520 เป็นช่วงที่ยางพาราแพร่ขยายทั่วหมู่บ้านเขาไม้แก้ว ชาวบ้านรายใดมีที่ว่างได้ใช้พื้นที่นั้นปลูกยางพารากันหมด ทำให้ช่วงเวลานั้นเม็ดเงินจากการขายยางสะพัดทั้งหมู่บ้าน

> ”ช่วงปี 2527-2528 ยางบูมมาก ปลูกกันมาก ยากดีมีจนปลูกได้หมด เพราะไม่ต้องลงทุนอะไรมาก ตอนนั้นใครมีที่ว่างๆก็ลงยางกันหมด เงินมันดี ได้ทุกวัน”

ผลพวงจากการเฟื่องฟูของยางพาราในเวลานั้นค่อยๆสร้างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในหมู่บ้าน จากเดิมทีชาวบ้านต้องนำผลผลิตยางแผ่นไปขายให้นายชูใจที่ ต.คลองหิน อ.อ่าวลึก เปลี่ยนเป็นชาวบ้านกลุ่มคนรวยส่วนหนึ่งผันตัวเองมาเป็นพ่อค้ารับซื้อยางแผ่นในหมู่บ้านเสียเอง อย่างช่วงปี 2528-2529 นายนายเลิศ สินทวีวรกุล ที่นอกจากมีสวนยางพาราเองแล้ว ยังผันตัวเองมาเปิดกิจการรับซื้อยางแผ่นในหมู่บ้านเพื่อส่งไปขายต่อให้นายชูในอีกที

การเกิดขึ้นของลานรับซื้อยางแผ่นของนายเลิศช่วยลดภาระการขนส่งยางแผ่นไปขายที่ ต.คลองหิน ชาวบ้านจำนวนมากจึงนำมาผลผลิตยางแผ่นมาขายให้แก่นายเลิศ แม้ราคารับซื้อต่ำกว่านายชูใจเล็กน้อยก็ตาม การเกิดขึ้นของลานรับซื้อยางแผ่นของนายเลิศสร้างความคึกคักในหมู่บ้านเป็นอย่างมาก ในแต่ละวันมีเงินสะพัดจากการซื้อขายยางเป็นจำนวนมาก ผลพวงจากการสะพัดของเม็ดเงินทำให้จากนั้นไม่นานนักจึงเกิดลานรับซื้อยางแผ่นแห่งที่สองในหมู่บ้านโดยนายสมประสงค์ กิตติสิทธิโธ และจากกการให้ราคารับซื้อที่สูงกว่านายเลิศทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่นำผลผลิตมาขายให้แก่นายสมประสงค์ จนในที่สุดลานรับซื้อยางของนายเลิศจึงได้ปิดกิจการไปในที่สุด

ดังนั้น จะเห็นว่าช่วงเวลากว่า 5 ทศวรรษในการเข้ามาของยางพาราได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแก่ชาวบ้านเขาไม้แก้วอย่างมหาศาล ชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น มีกำลังซื้อมากขึ้น วิถีชีวิตผูกติดกับระบบตลาดอย่างแนบแน่น และความเปลี่ยนแปลงอันเป็นผลจากพืชเศรษฐกิจหาได้หยุดเพียงเท่านี้ เพราะช่วงทศวรรษ 2520-2530 ปรากฏพืชเศรษฐกิจอีกชนิดที่เข้ายังหมู่บ้านมานั่นคือ “ปาล์มน้ำมัน”

หมู่บ้านเขาไม้แก้วปาล์มน้ำมันเข้ามาครั้งแรกในปี 2522 นายไล เอ่งฉ้วน เป็นผู้ปลูกคนแรกบนเนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ โดยได้ต้นแบบมาจากชาวบ้านแถบ อ.อ่าวลึกและ อ.ปลายพระยา จ.กระบี่ ที่มีการปลูกปาล์มน้ำมันกันมาก่อนหน้านี้

อย่างไรก็ตาม แม้การเข้ามาของปาล์มน้ำมันซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดใหม่ในช่วงเวลาดังกล่าว แต่ก็หาได้เบนความสนใจของชาวบ้านแต่อย่างใด เพราะเห็นว่ายังไม่มีความชัดเจนเรื่องราคา แหล่งรับซื้อ ทั้งยังไม่มีความชำนาญในการเก็บเกี่ยว ตลอดจนไม่มีรถยนต์สำหรับบรรทุกทลายปาล์มไปขาย ที่สำคัญไม่มีเงินทุนมากพอ เพราะปาล์มน้ำมันมีกระบวนการผลิตที่ค่อนข้างยุ่งยาก ต้องใส่ปุ๋ยปีละ 3 ครั้ง ต้องตัดแต่งใบ ต้องตัดหญ้า ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่จึงยังมุ่งเน้นไปที่ยางพาราเช่นเดิม แต่สำหรับนายไลซึ่งเป็นคนมีฐานะในหมู่บ้าน มีเงินทุนและที่ดินมาก มียานพาหนะสำหรับบรรทุกผลผลิตไปขายได้ก้าวข้ามข้อจำกัดเหล่านี้ ทำให้ช่วงเวลานั้นนายไลเป็นชาวบ้านเขาไม้แก้วเพียงรายเดียวที่ปลูกปาล์มน้ำมัน

“ช่วงนั้นบ้านเราแป๊ะไลแกปลูกคนเดียว ทำเองหมดไม่มีลูกจ้าง เวลาแทงทลายก็ใช้ขวานมาฟันเพราะไม่มีเคียวเหมือนสมัยนี้ แทงเสร็จก็ใส่รถกะบะไปขายลานที่อ่าวลึก แถวนี้สมัยนั้นลานรับซื้อปาล์มมีที่อ่าวลึกที่เดียว”

กระทั่งช่วงปี 2525 สวนปาล์มของนายไลเริ่มให้ผลผลิต การเก็บเกี่ยวต้องใช้ขวานไปฟันทลายปาล์มออกจากต้นเพราะยุคนั้นยังไม่มีเคียวสำหรับตัดทลายปาล์มเหมือนปัจจุบัน ขณะที่ต้นไหนสูงก็ต้องใช้ไม้ไผ่ต่อด้าม จากนั้นจึงนำผลผลิตที่ได้ใส่รถปิ๊กอัพไปขายกับบริษัทยูนิวานิช อ.อ่าวลึก ซึ่งเป็นลานรับซื้อปาล์มน้ำมันรายใหญ่ของ จ.กระบี่ในขณะนั้น

หลังพบว่าการปลูกปาล์มน้ำมันของนายไลให้ผลตอบแทนที่งดงาม มีราคาดีและสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตลอดปีซึ่งแตกต่างจากยางพาราที่ช่วงฤดูฝน และช่วงยางผลัดใบไม่สามารถกรีดได้ กรณีดังกล่าวทำให้ชาวบ้านเขาไม้แก้วเริ่มให้ความสนใจกับปาล์มน้ำมัน กระทั่งค่อยๆทยอยเปลี่ยนสวนยางพาราเป็นสวนปาล์มน้ำมันไปในที่สุด

การเปลี่ยนพื้นที่สวนยางพาราเป็นสวนปาล์มน้ำมันของชาวบ้านเขาไม้แก้วแบ่งได้เป็น 3 ระลอก ระลอกแรกช่วงปี 2529-2530 กลุ่มคนรวยจำนวนหนึ่งริเริ่มทดลองปลูกปาล์มตามนายไล แม้คนกลุ่มนี้มีที่ดินในการถือครองเป็นจำนวนมากแต่ก็ใช้เนื้อที่ปลูกรายละไม่มากนักเพราะเป็นพืชชนิดใหม่ ชาวบ้านไม่คุ้นเคยจึงยังไม่มั่นใจในกระบวนการผลิตและผลตอบแทนนัก แต่จากการมีต้นทุนที่สูงในทุกด้าน ทั้งที่ดิน เม็ดเงิน กลุ่มคนรวยเหล่านี้จึงกล้าริเริ่ม ระลอกที่สองช่วงปี 2535-2536 กลุ่มคนรวยอีกส่วนหนึ่งได้เห็นผลตอบแทนจากกลุ่มที่ปลูกไปก่อนหน้าที่ได้ผลกำไรเป็นกอบเป็นกำจึงตัดสินใจทยอยปลูกตามๆกัน ขณะเดียวกันกลุ่มที่ปลูกไปก่อนหน้านี้ก็ขยายพื้นที่ปลูกเพิ่มขึ้นด้วยโดยการลดพื้นที่ปลูกยางพาราลง และระลอกสุดท้ายเรียกได้ว่าเป็นยุค “ปาล์มเต็มพื้นที่” เกิดช่วงปี 2541-2542 การปลูกปาล์มน้ำมันของชาวบ้านเขาไม้แก้วในระลอกนี้ถือเป็นระลอกใหญ่ ชาวบ้านกลุ่มฐานะร่ำรวยรวมทั้งกลุ่มฐานะปานกลางบางส่วนซึ่งพอมีที่ดินในการครอบครองในระดับหนึ่งทยอยปลูกปาล์มกันขนานใหญ่ ขณะเดียวกันกลุ่มที่ปลูกไปก่อนหน้านี้ก็ได้ขยายพื้นที่เพิ่มเติมไปอีก

การขยายพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันที่เกิดขึ้นทั้ง 3 ระลอกทำให้เนื้อที่สวนยางพาราในหมู่บ้านลดลงอย่างเห็นได้ชัด กระทั่งปัจจุบันพบว่าสัดส่วนปาล์มน้ำมันกับยางพารานั้นอยู่ที่ประมาณ 70:30 เลยทีเดียว ซึ่งสวนยางพาราที่เหลืออยู่เป็นของกลุ่มคนจนเสียเป็นส่วนใหญ่

จากราคารับซื้อปาล์มน้ำมันที่ค่อนข้างสูง ชาวบ้านขายผลผลิตได้เงินเป็นกอบเป็นกำทำให้เม็ดเงินสะพัดทั่วหมู่บ้าน แต่ดังที่กล่าวไปแล้วว่าการปลูกปาล์มน้ำมันจำกัดวงอยู่เฉพาะในกลุ่มคนรวยและบางส่วน

ของกลุ่มคนฐานะปานกลางเท่านั้น ขณะที่กลุ่มคนจนซึ่งมีที่ดินไม่มากยังคงปักหลักปลูกยางพาราต่อไป ซึ่งแม้ราคาผลผลิตยางพาราไม่หวือหวาเช่นปาล์มน้ำมันแต่ก็ไม่ได้ตกต่ำไปเสียทีเดียวนัก

> "ยุคนั้นคนปลูกปาล์มได้คือคนมีเงิน มีที่ดินมาก คนจนๆที่ดินไม่มากเขาไม่ปลูกเขาปลูกยางอย่างเดียว เพราะปลูกปาล์มใช้เงินเยอะ ยุคนั้นปาล์มเป็นพืชเศรษฐกิจของคนรวยก็ว่าได้"

อย่างไรก็ตาม จากการขยายพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันที่เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลได้สร้างความเปลี่ยนแปลงในชุมชนเขาไม้แก้วอย่างมาก อาทิ เกิดการจ้างแรงงาน เกิดลานรับซื้อปาล์มใหม่ๆขึ้นมากมาย ดังที่พบว่าการขายผลผลิตของชาวบ้านไม่ต้องไปไกลถึงบริษัทยูนิวานิชที่ อ.อ่าวลึก อีกต่อไป แต่สามารถขายที่ลานรับซื้อใกล้บ้านได้ อาทิเช่น คลองหินปาล์ม ที่อยู่ห่างหมู่บ้านเพียง 3 กิโลเมตรเท่านั้น

ดังนั้น การขยายตัวของพืชเศรษฐกิจทั้งยางพาราและปาล์มน้ำมันแม้ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจนนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านอย่างมหาศาล หมู่บ้านมีเงินสะพัดมากขึ้น ชาวบ้านมั่งคั่ง มีการสะสมทุน มีการเลื่อนสถานะทางชนชั้น แต่ปัจจัยประการสำคัญที่นำพาชาวบ้านไปสู่จุดนี้ได้นั่นคือ *"แรงงานรับจ้าง"* ที่เป็นเสมือนฟันเฟืองชิ้นสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของหมู่บ้าน

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมอันเป็นผลมาจากการผลิตเชิงพาณิชย์ของหมู่บ้านเขาไม้แก้วได้เปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านอย่างมหาศาล ภาพการแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการ *"ซอ"* ที่เคยเบ่งบานในยุคก่อนหน้านี้ค่อยๆหายไปพร้อมๆกับการเข้ามาของการผลิตเชิงพาณิชย์ โดยเฉพาะการผลิตเชิงพาณิชย์ในเนื้อที่ขนาดใหญ่นั้นเกินกำลังเจ้าของที่ดินที่จะใช้แรงงานในครอบครัวได้ นั่นจึงเป็นสาเหตุสำคัญในการเข้ามาของระบบการจ้างงาน

แรงงานคนไทยเริ่มเข้าสู่บ้านเขาไม้แก้วครั้งแรกช่วงปลายทศวรรษ 2500 ในกิจการสวนยางพาราของนายเพชร ศรีจันทร์ เนื่องจากนายเพชรมีสวนยางเป็นจำนวนมากจนไม่สามารถใช้แรงงานในครอบครัวได้ ระยะแรกจึงได้ว่าจ้างแรงงานชาว จ.ตรัง ประมาณ 3-4 คน มาทำงาน หลังจากนั้นไม่กี่ปีนายเพชรได้ว่าจ้างแรงงานเพิ่มเติมเป็น 30-40 คน ทั้งจาก จ.ตรัง นครศรีฯ รวมทั้งกระบี่ แรงงานเหล่านี้มักมาเป็นครอบครัวและเครือญาติ และการเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในสวนยางจะอยู่ในความรับผิดชอบของนายจ้าง กล่าวคือนายจ้างอย่างนายเพชรต้องจัดหาที่พักให้แรงงานของตัวเอง โดยส่วนใหญ่สร้างที่พักให้อยู่ในสวนยาง และแม้ในช่วงที่เข้าสู่ฤดูยางผลัดใบช่วงเดือนมกราคม-เมษายน ซึ่งยางไม่สามารถกรีดได้เพราะให้น้ำยางน้อย นายจ้างก็ต้องรับผิดชอบดูแลความเป็นอยู่แรงงานของตัวเองด้วย กระทั่งช่วงปลายทศวรรษ 2520 เริ่มมี

แรงงานชาวอีสานเข้าสู่หมู่บ้าน สวนยางของนายเพชรจึงได้ว่าจ้างแรงงานชาวอีสานในสวนยางของตัวเองเพิ่มเติม

> *"สมัยนั้นปู่มีกงสีให้คนงานกรีดยางพักเป็นสิบห้อง แล้วเวลาย่าไปตลาดนัดวันอาทิตย์ซื้อกับข้าวมาทีละมากๆ เอามาให้คนงาน ช่วงนั้นคนงานมีราว 10 ครัว ประมาณ 30-40 คน มีทั้งคนใต้และคนอีสาน แต่ช่วงหลังเป็นคนอีสานมาก จนปัจจุบันคนงานเหล่านั้นบางส่วนก็ตั้งรกรากอยู่ที่นี่จนกลายเป็นคนที่นี่เลยก็มี"*

สำหรับแรงงานชาวอีสาน ถือเป็นแรงงานกลุ่มใหญ่ เข้าสู่บ้านเขาไม้แก้วครั้งแรกช่วงกลางทศวรรษ 2520 นำโดยนายพวง นามวงศ์ ชาว อ.อุทุมพรพิสัย จ.ศรีสะเกษ ซึ่งก่อนหน้านี้ลงมาทำงานรับจ้างที่ จ.ตรัง กระทั่งได้แต่งงานกับชาว จ.ตรัง ต่อมาได้อพยพครอบครัวมารับจ้างที่บ้านเขาไม้แก้ว จากนั้นจึงติดต่อไปหาญาติพี่น้องที่ จ.ศรีสะเกษให้ย้ายลงมาสมทบ

ลักษณะการเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างของชาวอีสานจะมาเป็นครอบครัวและเครือญาติ ส่วนใหญ่เป็นการรับจ้างถางหญ้าในสวนยางพารา เพราะในยุคนั้นสวนยางจะเต็มไปด้วยหญ้าคา ส่วนอัตราค่าจ้างต้นละ 0.25-0.5 บาท ขึ้นอยู่กับความรกของหญ้า ขณะที่แรงงานบางส่วนนอกจากรับจ้างถางหญ้าในสวนยางแล้วยังรับจ้างกรีดยางด้วย

> *"คนอีสานยุคแรกมาที่นี่มาราวปี 2527 มาในสายของพ่อผม ไม่มีสายอื่นเลย ผมจำได้เพราะปี 2525 เขาฝังลูกนิมิตที่วัดเขาคราม หลังจากนั้น 2 ปีพ่อได้โทรเลขไปหาอาว่าให้ลงมานี่ เขาก็มา มาเป็นกลุ่มๆ กลุ่มละ 14-15 คน ส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกัน สมัยนั้นมารับจ้างถางป่ายางอย่างเดียวเพราะหญ้าคารกมาก ต่อมาเขาก็รับจ้างตัดยาง แทงปาล์ม ทำไม้ยาง งานรับจ้างเหล่านี้คนอีสานทั้งนั้น ตอนนั้นที่นี่มีเป็นร้อย"*

นอกจากนี้ ลักษณะการเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในหมู่บ้านมีใน 2ลักษณะ คือย้ายตรงมาจากถิ่นฐานเดิมเช่นพรรคพวกของนายพวงที่ย้ายมาจาก อ.อุทุมพรพิสัย จ.ศรีสะเกษ มายังบ้านเขาไม้แก้วโดยตรง ขณะที่อีกลักษณะเป็นการย้ายมาจากแหล่งรับจ้างที่อื่น เช่นกรณีของนายสมัย สิงห์ทอง

สมัย สิงห์ทอง ชาว อ.รายีไสล จ.ศรีสะเกษ ย้ายมารับจ้างที่หมู่บ้านเขาไม้แก้วในปี 2530 ก่อนหน้านั้นสมัยผ่านมาอื่นๆในพื้นที่อื่นๆมาแล้ว เช่น กระเป๋ารถเมล์ของ ขสมก. พนักงานเสิร์ฟในร้านอาหารในกรุงเทพฯ จากนั้นปี 2530 สมัยเข้ามารับจ้างกรีดยางในหมู่บ้านเขาไม้แก้วของนายจงดี กุลทอง ต่อมาใน

ปี 2532 เขาได้แต่งงานกับคนในหมู่บ้าน กระทั่งปี 2543 ได้ผันตัวเองจากรับจ้างกรีดยางมาเป็นพ่อค้ารับซื้อไม้ยาง

เช่นเดียวกับนายอมรเทพ เอก ชาว อ.พิปูน จ.นครศรีธรรมราชย้ายมารับจ้างในหมู่บ้านในปี 2533 ด้วยเงื่อนไขหมู่บ้านประสบอุทกภัยดินโคลนถล่มเมื่อปี 2531 อุทกภัยครั้งนั้นทำให้ที่ดินของอมรเทพถูกกระแสน้ำกัดเซาะพังทลายเสียหาย บางส่วนถูกทรายทับถมจนไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ กรณีดังกล่าวทำให้อมรเทพจึงมุ่งสู่ จ.ภูเก็ต โดยรับจ้างเพ้นท์ผ้าบาติกขายนักท่องเที่ยว กระทั่งได้อยู่กินกับภรรยาชาวบ้านเขาไม้แก้วซึ่งขณะนั้นเป็นพนักงานของห้างสรรพสินค้าแห่งหนึ่งที่ จ.ภูเก็ตด้วย ต่อมาในปี 2533 จึงย้ายกลับมาอยู่บ้านภรรยาที่บ้านเขาไม้แก้วโดยยึดอาชีพรับจ้างกรีดยางของนายล่อง เจียรนัย จากนั้นพ่อตาได้แบ่งที่ดินทำกินให้ส่วนหนึ่ง อมรเทพจึงใช้ที่ดินแปลงนั้นปลูกยางพาราเลี้ยงชีพมาถึงปัจจุบัน

ดังนั้น การเข้ามาของแรงงานนอกพื้นที่มีจำนวนไม่น้อยที่ต่อมาได้ตั้งหลักปักฐานในหมู่บ้านจนกลายเป็นชาวบ้านเขาไม้แก้ว ที่เห็นได้ชัดคือเกิดจากเงื่อนไขการแต่งงานกับคนพื้นที่ แต่ก็มีอีกจำนวนหนึ่งที่ยังยึดอาชีพรับจ้างกระทั่งปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม แม้ระยะแรกในการเข้ามาของแรงงานรับจ้างนอกพื้นที่จะอยู่ในกิจการสวนยางพาราเป็นหลัก แต่หลังจากการเฟื่องฟูของปาล์มน้ำมันขึ้นมาแรงงานเหล่านี้ได้กระจายตัวไปในกิจการสวนปาล์มด้วย โดยนายไล เอ่งฉ้วน เป็นชาวบ้านคนแรกที่ว่าจ้างแรงงานชาวอีสานเข้ามารับจ้างในกิจการสวนปาล์มน้ำมัน ทั้งตัดทลายปาล์ม แต่งใบปาล์ม ตัดหญ้า ตลอดจนการใส่ปุ๋ย

> *“นายไล เอ่งฉ้วน เป็นคนแรกที่จ้างคนอีสานในสวนปาล์ม เพราะคนพื้นที่ไม่ทำเขาจะกรีดยางของตัวเอง กรีดยางเสร็จเขาก็นอน ตอนบ่ายลุกมาก็ลับมีด ค่ำๆก็ไปกรีดยางตัวเองต่อ เขาไม่มีเวลาไปรับจ้าง”*

ช่วงปลายทศวรรษ 2530-ต้นทศวรรษ 2540 ผลพวงจากการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในกิจการยางและปาล์ม อาทิ ใช้สารเคมีกำจัดวัชพืช ใช้รถตัดหญ้าในสวน ฯลฯ เทคโนโลยีเหล่านี้ส่งผลให้ความต้องการแรงงานโดยเฉพาะแรงงานรับจ้างตัดหญ้า ถางสวนลดลง และที่สำคัญสถานการณ์ช่วงต้นทศวรรษ 2540 ที่ยางพาราราคาตกต่ำ รายได้จากการรับจ้างในสวนยางไม่พอเลี้ยงครอบครัว เป็นผลให้แรงงานชาวอีสานจำนวนมากทยอยพยพออกจากหมู่บ้านเพื่อไปรับจ้างในแหล่งใหม่ ทำให้ช่วงเวลานั้นคงเหลือแรงงานชาวอีสานอยู่เพียงไม่กี่สิบคนเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้การลดลงของแรงงานชาวอีสานเกิดขึ้นด้วยปัจจัยและเงื่อนไขดังที่ได้กล่าวในช่วงเวลานั้น แต่ก็พบว่าช่วงปลายทศวรรษ 2540 กลับปรากฏแรงงานกลุ่มใหม่อีกกลุ่มได้ทยอยเข้าสู่หมู่บ้าน นั่นคือการเข้ามาของแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน

แรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านที่เข้ามารับจ้างในหมู่บ้านเขาไม้แก้วประมาณร้อยละ 99 เป็นแรงงานชาวพม่า ส่วนที่เหลือมาจากลาว และกัมพูชา

สำหรับแรงงานชาวพม่าซึ่งเป็นแรงงานรับจ้างจากประเทศเพื่อนบ้านกลุ่มใหญ่ที่สุด เกือบทั้งหมดมาจากเมืองทวาย เข้าสู่หมู่บ้านช่วงปี 2547-2548 ลักษณะการเข้ามาจะเข้ามาเป็นครอบครัวและสายเครือญาติตลอดจนคนที่รู้จักกันซึ่งล้วนอยู่ในภูมิลำเนาเดียวกัน การเดินทางมายังหมู่บ้านของแรงงานกลุ่มนี้เข้ามาทางเกาะสอง ตรงข้าม จ.ระนอง แล้วเดินทางมายัง จ.กระบี่ ใช้เวลาเดินทางประมาณ 2-3 วัน

การเข้ามาของแรงงานกลุ่มนี้เข้าสู่หมู่บ้านผ่านนายหน้าโดยมีนายวิน ชาวพม่าซึ่งได้แต่งงานกับชาวบ้าน ต.เขาทอง อ.เมือง จ.กระบี่มาก่อนหน้านี้เป็นนายหน้าคนสำคัญที่คอยจัดหาแรงงานให้ผู้ประกอบการในหมู่บ้านเขาไม้แก้ว รวมทั้งผู้ประกอบการรายอื่นๆในตำบล

ส่วนกระบวนการขนส่งแรงงานนั้น นายวินมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับนายหน้า จ.ระนองที่ต้องประสานงานกันว่าต้องการแรงงานจำนวนเท่าไร จากนั้นจึงทำการขนส่งแรงงานโดยนายหน้าที่ จ.ระนอง ใช้รถปิ๊คอัพบรรทุกแรงงานเหล่านั้นมาพักไว้ที่บ้านนายวินที่กระบี่ หรือบางกรณีนายวินก็เป็นผู้ไปรับแรงงานเหล่านั้นจากระนองมายังกระบี่ด้วยตัวเอง

> *“อยู่ที่โน่นเขาไม่มีอะไรทำจึงมาที่นี่ บางทีนายหน้าที่ระนองมาส่ง บางทีพ่อ(นายวิน)ก็ไปรับมาจากระนองเอง ถ้าเอารถไปรับเองตำรวจไม่ตรวจ เขาตรวจแต่รถบัส มาถึงก็เอามาพักที่บ้านที่บ้านมีห้องพักหลายห้อง จากนั้นก็รอเถ้าแก่มารับทั้งไปกรีดยาง ตัดปาล์ม แบกไม้ยาง แต่ส่วนมากพม่าชอบกรีดยาง ส่วนเรื่องบัตรก็ไปตกลงกับนายจ้างเอง แต่ส่วนมากที่นี่มีบัตร ไม่มีบัตรอยู่ที่นี่ยาก”*

สำหรับชาวบ้านเขาไม้แก้ว ปี 2547 นายธงชัย ภูมิภมร เป็นคนแรกที่ว่าจ้างแรงงานชาวพม่าในกิจการสวนยางพารา แรกสุดว่าจ้างจำนวน 2-3 คน โดยได้สร้างที่พักให้พักอาศัยในสวนยาง ส่วนลักษณะการอยู่อาศัยแรงงานเหล่านี้จะอยู่อาศัยและปฏิสัมพันธ์กันเฉพาะในกลุ่มแรงงานพม่าเท่านั้น ไม่ค่อยสุงสิงกับคนไทย และผลพวงจากความขยัน ไม่มีปากเสียง ไม่เถียงนายจ้าง ทำให้แรงงานพม่าได้รับความนิยมจาก

ชาวบ้านเขาไม้แก้วเป็นอย่างมาก ทำให้กลุ่มคนรวยที่มีสวนยางเป็นจำนวนมากเริ่มหันมาว่าจ้างแรงงานชาวพม่าในกิจการสวนยางพารามากขึ้น

แรงงานเหล่านี้ต้องรับผิดชอบงานในกิจการสวนยางพาราทุกกระบวนการ ทั้งกรีดยาง เก็บน้ำยาง รีดเป็นแผ่น ตากให้แห้ง ตลอดจนการลำเลียงยางแผ่นขึ้นรถเพื่อเตรียมนำไปขาย ส่วนการนำไปขายเป็นหน้าที่ของเจ้าของสวน โดยปกตินำไปขายเดือนละครั้ง ขายได้เงินมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำยางและราคายางในช่วงเวลานั้นๆ โดยแรงงานได้รับค่าจ้างในสัดส่วนร้อยละ 40 จากมูลค่ายางที่ขายได้

“ช่วงที่ยางราคาดีเหมือนช่วงโลร้อยขายยางทีนึงคนงานได้เงินทีสามสี่หมื่น บางทีก็สี่ห้าหมื่น ลองคิดดูแค่เดือนเดียวได้เท่านี้

แน่นอนว่าช่วงที่ยางพาราราคาดี แรงงานชาวพม่าเหล่านี้ได้ชักชวนลูกหลาน ญาติพี่น้องจากเมืองทวาย รวมทั้งเครือญาติที่ทำงานอยู่ในประเทศไทยก่อนหน้านี้ให้มารับจ้างด้วยกันที่หมู่บ้าน ทำให้ช่วงเวลานั้นแรงงานชาวพม่าหลั่งไหลเข้าสู่หมู่บ้านเขาไม้แก้วเป็นจำนวนมาก ส่วนรายได้จากการรับจ้างส่วนใหญ่จะส่งกลับภูมิลำเนา ขณะที่บางส่วนได้สะสมทุนในรูปของการซื้อทองคำรูปพรรณ เป็นต้น กระทั่งเข้าสู่ช่วงยางพาราราคาตกต่ำ ปรากฏความเปลี่ยนแปลงขึ้นกับแรงงานเหล่านี้

ผลพวงจากสถานการณ์ยางพาราราคาตกต่ำทำให้ส่วนแบ่งรายได้จากการขายยางไม่เพียงพอต่อการดำเนินชีวิต ขณะที่ช่วงฤดูยางผลัดใบจากเดิมที่นายจ้างต้องรับผิดชอบแรงงานกลับกลายเป็นไม่สามารถรับผิดชอบได้ ทำให้ช่วงเวลาดังกล่าวแรงงานส่วนใหญ่ได้เดินทางกลับภูมิลำเนา และกลับมาอีกครั้งในช่วงที่ยางสามารถกรีดได้ ขณะที่แรงงานอีกส่วนหนึ่งซึ่งไม่ได้เดินทางกลับได้หันไปทำงานรับจ้างอย่างอื่น ทั้งรับจ้างในสวนปาล์ม เป็นลูกจ้างในลานรับซื้อยางแผ่น รับจ้างแบกไม้ยาง ลูกจ้างในฟาร์มปศุสัตว์ ตลอดจนเป็นแรงงานในโรงงาน เป็นต้น

ดังนั้น จะเห็นว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมอันเป็นผลมาจากการผลิตเชิงพาณิชย์นานกว่าห้าทศวรรษได้มอบมรดกสำคัญไว้ให้ชาวบ้านเขาไม้แก้วคือการมีเศรษฐกิจที่ดี มีเงินสะพัดทั่วหมู่บ้าน ซึ่งเบื้องหลังปรากฏการณ์ดังกล่าวมี *“แรงงานรับจ้าง”* เป็นฟันเฟืองสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจจนทำให้ชาวบ้านเขาไม้แก้วสามารถสะสมทุนจนนำไปสู่การเลื่อนชนชั้น สามารถเปลี่ยนสถานะตัวเองจากเกษตรกรไปเป็นผู้จัดการสวน เป็นต้น แต่ทว่าโอกาสดังกล่าวหาได้เปิดกว้างสำหรับทุกคนไม่เพราะศักยภาพในการเข้าถึงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขด้านฐานะทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

ศักยภาพและการปรับตัวของกลุ่มชาวบ้าน บนเงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

ผลจากการเปลี่ยนระบบการผลิตจากยังชีพมาเป็นเชิงพาณิชย์ของชาวบ้านเขาไม้แก้วตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2490 เป็นต้นมา แม้สามารถยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้าน หมู่บ้านมีเงินสะพัด สามารถจับจ่ายได้คล่องมือ มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น แต่โอกาสดังกล่าวมิได้เกิดกับทุกคน เพราะศักยภาพในการปรับปรับตัวในการปลูกพืชเศรษฐกิจของแต่ละคนมีไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขด้านฐานะทางเศรษฐกิจ การถือครองที่ดิน เงินทุน เครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์มาเป็นตัวกำหนด

กลุ่มคนรวย

กลุ่มชาวบ้านฐานะร่ำรวยในหมู่บ้านเขาไม้แก้วมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับอำนาจการถือครองที่ดินที่สูง เงินทุนที่มาก และเครือข่ายความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ทั้งภายในและภายนอกพื้นที่ คนกลุ่มนี้มีสัดส่วนประมาณร้อยละ 20 จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด เป็นกลุ่มคนดั้งเดิมที่ตั้งถิ่นฐานกลุ่มแรกๆของหมู่บ้าน สามารถบุกเบิกจับจองที่ดินได้มาก มักเป็นกลุ่มผู้นำ ทั้งผู้นำแบบเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ และมักมีบทบาทเป็นผู้อุปถัมภ์ ทั้งยังเป็นคนกลุ่มแรกๆ ที่ริเริ่มนำความเป็นสมัยใหม่เข้าสู่หมู่บ้าน เช่น การปลูกพืชเศรษฐกิจ การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าหมู่บ้าน การซื้อรถยนต์ การส่งลูกเรียนหนังสือในเมือง เป็นต้น สำหรับการเปลี่ยนจากการผลิตแบบยังชีพมาเป็นเชิงพาณิชย์หรือจากนาข้าวมาเป็นสวนยางพาราได้ริเริ่มในกลุ่มคนรวยก่อนเป็นอันดับแรกก่อนที่จะกระจายตัวไปยังชาวบ้านกลุ่มอื่นๆในเวลาต่อมา ทั้งนี้เพราะกลุ่มคนรวยมีความพร้อมใน *"หน้าตัก"* มากกว่าคนกลุ่มอื่น ทั้งมีที่ดินในการถือครองเฉลี่ยรายละมากกว่า 50 ไร่ มีเงินทุน ตลอดจนมีเครือข่ายความสัมพันธ์กับภายนอกมากกว่าคนกลุ่มอื่นๆในหมู่บ้าน ดังนั้น การเกิดขึ้นของยางพาราจึงถือเป็นการสร้างทางเลือกใหม่ในการผลิต เพราะชาวบ้านสามารถสร้างโอกาสสะสมทุนเพื่อสร้างความมั่งคั่งได้มากกว่าการผลิตแบบยังชีพ กรณีที่เกิดขึ้นกลุ่มคนรวยเหล่านี้จึงไม่ลังเลในการปรับที่นาเป็นสวนยางพารา แต่ขณะเดียวกันพบว่าระยะแรกในการดำเนินการนั้นชาวบ้านหาได้เทไปที่การผลิตเชิงพาณิชย์แบบหมดหน้าตัก เป็นเพียงการริเริ่มทดลองปลูกในเนื้อที่ที่ไม่มากนักเพื่อลดความเสี่ยงจากอาจเกิดความผิดพลาด ขณะที่ฐานการผลิตหลักยังคงทำนาที่คนกลุ่มนี้ยังคงรักษาฐานนี้ไว้เพื่อบริโภคในครัวเรือน

การเปลี่ยนที่นาเป็นสวนยางพาราของกลุ่มคนรวย ระยะแรกใช้พื้นที่นาประมาณ 5-10 ไร่เพื่อทดลองปลูก ส่วนการใช้แรงงานทั้งหมดเป็นการว่าจ้างทั้งสิ้น กระทั่งเมื่อได้เวลาเก็บเกี่ยวพบว่าได้ราคาดี มีผลตอบแทนเป็นกอบเป็นกำ ปีต่อมาจึงค่อยๆลดพื้นที่นาลงแล้วเพิ่มสัดส่วนสวนยางพาราขึ้นไปอีก ผลสำเร็จจากการดำเนินการเป็นผลให้กลุ่มคนฐานะปานกลางและกลุ่มคนจนทยอยปลูกตามๆกันจนเกิดปรากฏการณ์ยางพาราเต็มพื้นที่ เช่นเดียวกับปาล์มน้ำมัน

การเข้ามาของปาล์มน้ำมันเริ่มโดยกลุ่มคนรวยอย่างนายไลเอ่งฉ้วน ซึ่งได้ต้นแบบการปลูกมาจากชาวบ้านใน อ.ปลายพระยาจึงทดลองปลูก แม้ปาล์มน้ำมันต้องใช้ต้นทุนในการผลิตที่สูงโดยเฉพาะค่าปุ๋ย ตลอดจนมีกระบวนการเก็บเกี่ยวที่ยุ่งยาก แต่จากความพร้อมในต้นทุน ทั้งที่ดิน เงินทุน ฯลฯ ทำให้สวนปาล์มน้ำมันปรากฏในหมู่บ้านเขาไม้แก้วไปในที่สุด

การมีศักยภาพในการปรับตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ของกลุ่มคนรวยทำให้สามารถสร้างผลตอบแทนจากการผลิตได้อย่างงามจนนำมาซึ่งการมีโอกาสแสวงหาทางเลือกใหม่ๆในการดำเนินชีวิตผ่านรูปแบบต่างๆได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างกรณีนายอำพันธ์ ศรีจันทร์ ที่เป็นคนแรกของหมู่บ้านที่ซื้อรถยนต์ และต่อมายังพบว่าได้เปิดร้านโชห่วย หรืออย่างนางมาลี อักษรภักดิ์ เป็นคนแรกที่ซื้อวิทยุทรานซิตเตอร์ รวมทั้งนายโกศล ลายดวงที่ซื้อโทรทัศน์เป็นคนแรกของหมู่บ้าน นอกจากนี้กลุ่มคนรวยเหล่านี้ อาทิ นายโสภณ สังข์ช่วย นายโกศล ลายดวง นายอำพันธ์ ศรีจันทร์ นายขจร กุลทอง นายปรีชา ช่วยค้ำ ยังสร้างโอกาสทางการศึกษาให้แก่ลูกหลานด้วยการส่งลูกหลานไปเรียนหนังสือในตัวเมืองกระบี่ตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษา จากเดิมที่การศึกษาในระดับนี้ผู้ปกครองนิยมให้ลูกหลานเรียนในโรงเรียนใกล้บ้านเท่านั้น ขณะที่ลูกหลานของคนกลุ่มนี้ที่เรียนจบชั้นประถมมาก่อนหน้าจากโรงเรียนใกล้บ้านก็มีโอกาสเข้าศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้น ทั้งอาชีวะศึกษา ไปจนถึงระดับปริญญาตรีอีกด้วย

นอกจากนี้ คนกลุ่มนี้ยังมีศักยภาพในการสร้างโอกาสนอกภาคเกษตร อย่างนายเลิศ สินทวีวรกุล และนายสมประสงค์ กิตติสิทธิโชติ ที่เปิดลานรับซื้อยางแผ่น นายโสภณ สังข์ช่วย ที่ซื้อรถปิ๊กอัพบริการรับส่งนักเรียนในหมู่บ้านกับโรงเรียนในเมืองหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า *“รถผูก”*เป็นต้น

ดังนั้น กลุ่มคนรวยในหมู่บ้านเขาไม้แก้วมีศักยภาพในการปรับตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ได้เป็นอย่างดีจนสามารถสั่งสมความมั่งคั่ง พร้อมทั้งยังแตกแขนงรูปแบบอาชีพ แหล่งรายได้จากนอกภาคเกษตร รวมทั้งแบบแผนการดำเนินวิถีชีวิตได้หลากหลาย ตลอดจนการปฏิสัมพันธ์กับตลาดและเมืองทำให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ในระดับที่กว้างขึ้นกว่าเดิม

กลุ่มคนฐานะปานกลาง

กลุ่มชาวบ้านฐานะปานกลางในหมู่บ้านเขาไม้แก้วมีประมาณร้อยละ 30-40 จากจำนวนชาวบ้านทั้งหมด คนกลุ่มนี้มีศักยภาพในการถือครองที่ดินในระดับปานกลาง เฉลี่ยครัวเรือนละประมาณ 10-50 ไร่ ขณะที่เงินทุนก็มีจำนวนไม่มากนัก การปรับตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ของคนกลุ่มนี้จึงอยู่ในระดับปานกลาง ดังนั้นการริเริ่มในกิจกรรมใหม่ๆที่นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ในหมู่บ้านคนกลุ่มจึงไม่ได้อยู่ใน *“แถวหน้า”* เนื่องด้วยข้อจำกัดใน *“หน้าตัก”* ทั้งที่ดิน เงินทุน เครือข่ายอุปถัมภ์ในระดับที่ต่ำกว่า

กลุ่มคนรวย คนกลุ่มนี้จึงเลือกที่จะลดความเสี่ยงโดยให้กลุ่มคนรวยซึ่งมีความพร้อมดำเนินการไปก่อน ขณะเดียวกันก็เฝ้าสังเกตผลจากการดำเนินการ หากประสบผลสำเร็จมีกำไรเป็นกอบเป็นกำ คนกลุ่มนี้ก็พร้อมที่จะปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากยังชีพไปเป็นเชิงพาณิชย์ตามคนกลุ่มแรกไปในที่สุด

อย่างการปลูกยางพาราในยุคแรกเริ่มคนกลุ่มนี้ไม่ได้มีบทบาทในการริเริ่มใดๆมากนัก เป็นแค่นักสังเกตการณ์เฝ้าดูการผลิตของกลุ่มคนรวยที่ปลูกไปก่อนหน้า เมื่อพบว่ายางพาราให้ผลตอบแทนที่ดี เกิดปรากฏการณ์เงินสะพัด พวกเขาจึงค่อยๆปรับเปลี่ยนที่นาไปเป็นสวนยางพาราตามกลุ่มคนรวยไปในที่สุด

สำหรับการเปลี่ยนที่นาเป็นสวนยางพาราของคนกลุ่มฐานะปานกลางไม่ได้เกิดขึ้นแบบ *"ม้วนเดียวจบ"* แต่เป็นในลักษณะค่อยๆเปลี่ยน เหตุผลสำคัญคือต้องการรักษาความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือนที่ยังต้องพึ่งพาข้าวจากที่นาเหล่านั้นนั่นเอง

กระทั่งผ่านไปประมาณ 6-7 ปีหลังยางพาราที่ปลูกให้ผลผลิตและพบว่าให้ผลตอบแทนที่งดงาม ที่นาส่วนที่เหลือจึงถูกปรับไปเป็นสวนยาพาราเพิ่มขึ้น การปรับที่นาเป็นสวนยางพาราที่เกิดตอนนี้ชาวบ้านมองข้ามเรื่องความมั่นคงด้านอาหารในครัวเรือนไปแล้วเพราะเห็นว่าที่นาเหล่านั้นหากนำมาปลูกยางพาราสามารถสร้างมูลค่าได้มากกว่าการปลูกข้าว

"ช่วงที่เขาปรับนาเป็นสวนยางเขาคิดแล้วว่าปลูกยางได้เงินมากกว่าทำนาก็เอาเงินนั้นมาซื้อข้าว ไม่ต้องปลูกเองนามันก็เป็นสวนยางสวนปาล์มหมด"

เช่นเดียวกับปาล์มน้ำมันที่ริเริ่มในกลุ่มคนรวยก่อน หลังจากพบว่าให้ผลตอบแทนที่ดีกว่ายางพารา พวกเขาก็ค่อยๆปรับสวนยางพาราเป็นสวนปาล์มน้ำมันตามกลุ่มคนรวย ดังนั้น คนกลุ่มนี้แม้มีต้นทุนในการผลิต ทั้งที่ดิน เงินทุนไม่มากนัก แต่มี *"ชั้นเชิง"* ในการปรับตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ที่ช่วยลดความเสี่ยงจากความล้มเหลวไปได้ ทั้งยังสามารถสะสมทุนได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งแม้ไม่มากเท่ากลุ่มคนรวยแต่ก็สามารถสร้างทางเลือกใหม่ๆในการดำเนินชีวิตได้เช่นกัน อย่างกรณีนางพรพิมล ทวีรัตน์ ที่เปิดร้านเสริมสวยรายแรกในหมู่บ้าน หรือนายใจ (ไม่ทราบนามสกุล) ที่เปิดร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ นางสาคร นามวงศ์ ที่เปิดร้านตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้น

ดังนั้น ศักยภาพในการปรับตัวท่ามกลางการผลิตเชิงพาณิชย์ของกลุ่มคนฐานะปานกลางในหมู่บ้านเขาไม้แก้วมีความหลากหลายทั้งยังมีชั้นเชิงทำให้กลุ่มคนฐานะปานกลางกลุ่มนี้สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้รูปแบบการผลิตเชิงพาณิชย์ ผลตอบแทนที่เกิดขึ้นทำให้ศักยภาพในการแสวงหาโอกาสในการดำเนินชีวิตรวมทั้งการหาช่องทางในการสร้างรายได้นอกภาคเกษตรก็มีสูงขึ้นด้วย

กลุ่มคนจน

กลุ่มชาวบ้านฐานะยากจนในหมู่บ้านเขาไม้แก้วมีสัดส่วนประมาณร้อยละ 30-40 ของจำนวนชาวบ้านทั้งหมด คนกลุ่มนี้มีที่ดินในการครองครอบเฉลี่ยครัวเรือนละ 0-3 ไร่ มักเป็นกลุ่มที่มาตั้งถิ่นฐานสมทบในภายหลังทำให้ไม่มีที่ดินที่สามารถบุกเบิกได้อย่างเพียงพอ หรือหากแม้บางครอบครัวเป็นคนดั้งเดิมมีที่ดินมาก แต่เมื่อต้องแบ่งเป็นมรดกให้ลูกหลานภายหลังการแต่งงานหรือตั้งครอบครัวใหม่ก็จะเหลือที่ดินประมาณไม่เกิน 5 ไร่เท่านั้น นอกจากนี้บางครอบครัวที่เป็นคนดั้งเดิมของหมู่บ้านที่มีที่ดินจำนวนมาก แต่ได้ขายไปในยุคที่พืชเศรษฐกิจเฟื่องฟูกระทั่งไม่เหลือมรดกที่ดินไว้ให้ลูกหลานจนกลายเป็นคนไร้ที่ดินหรือมีที่ดินไม่พียงพอไปในที่สุด

แม้มีข้อจำกัดด้านที่ดินข้างต้น แต่ด้วยความเย้ายวนจากผลตอบแทนที่เกิดขึ้นกับกลุ่มคนรวยในกิจการยาพาราที่เกิดขึ้นก่อนหน้าเป็นแรงจูงใจสำคัญให้กลุ่มคนจนกระโดดเข้าสู่วงโคจรของการผลิตเชิงพาณิชย์ไปด้วย การปรับตัวในระยะแรกของกลุ่มคนจนในการผลิตรูปแบบนี้มีลักษณะเหมือนกลุ่มคนฐานะปานกลางคือไม่ได้อยู่ในแถวหน้าในการเปลี่ยนรูปแบบการผลิต เนื่องด้วยข้อจำกัดในต้นทุนทั้งที่ดิน เงินทุน เครือข่ายอุปถัมภ์ในระดับที่ต่ำ จึงลดความเสี่ยงโดยให้คนที่มีความพร้อมดำเนินการไปก่อน และเมื่อเห็นว่าผลผลิตให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่า อีกทั้งกระบวนการผลิตไม่ซับซ้อน ไม่ได้ใช้ต้นทุนที่เป็นเม็ดเงินมากนักจึงค่อยๆปรับที่นาเป็นสวนยางพาราตามไปด้วย ซึ่งต่างกับปาล์มน้ำมันที่ปลูกได้เฉพาะในกลุ่มคนรวยและคนฐานะปานกลางบางส่วนเท่านั้นเนื่องจากต้องใช้ต้นทุนที่สูง

จากการผลิตเชิงพาณิชย์ที่ผูกติดกับระบบตลาดอย่างแนบแน่น การดำเนินชีวิตต้องใช้เงินเป็นตัวขับเคลื่อน ครั้นเมื่อเข้าสู่ช่วงเวลาที่ราคาผลผลิตทางการเกษตรราคาตกต่ำคนกลุ่มนี้จึงประสบปัญหาการดำเนินชีวิต โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจการเงิน

ดังนั้น จากข้อจำกัดในทุกๆด้าน ทั้งที่ดิน เงินทุน ตลอดจนเครือข่ายความสัมพันธ์ทำให้ศักยภาพในการปรับตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ของคนกลุ่มนี้อยู่ในระดับต่ำ ทั้งยังมีความเสี่ยงด้านความมั่นคงในการดำเนินชีวิตที่สูงกว่าคนกลุ่มอื่น ไม่สามารถสร้างโอกาสสะสมทุนหรือเลื่อนชนชั้นให้ขึ้นไปในระดับที่สูงกว่านี้ได้มากนัก การแสวงหาทางออกเพื่อความอยู่รอดภายใต้ข้อจำกัดจึงต้องสร้างรายได้จากแหล่งอื่น ที่เห็นได้ชัดคือการเป็นแรงงานรับจ้าง ทั้งกรีดยาง ตัดปาล์ม แบกไม้ยาง ตัดหญ้าในสวนปาล์ม รวมทั้งงานก่อสร้าง ฯลฯ ควบคู่ไปกับการกรีดยางของตัวเอง

อย่างกรณีของนายแฉล้ม สุขบุญทอง ที่มีพื้นเพเป็นชาว จ.นครศรีธรรมราช เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านช่วงต้นทศวรรษ 2530 มีที่ดินของตัวเองเป็นสวนยางพาราประมาณ 5 ไร่ จากการแบ่งสรรให้จากญาติที่ย้ายมาอยู่ในหมู่บ้านก่อนหน้า ช่วงที่ยางราคาดีครอบครัวนายแฉล้มก็มีความเป็นอยู่ที่ดี แต่ช่วงปลายทศวรรษ2530 – ต้นทศวรรษ 2540 ที่ยางพาราประสบปัญหาราคาตกต่ำทำให้รายได้ไม่พอค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ซึ่งต่างจากกลุ่มคนรวยและคนฐานะปานกลาง เพราะแม้เผชิญปัญหายางพาราราคาตกต่ำแต่พวกเขายังมีแหล่งรายได้ทางอื่นเป็นตัวช่วยพยุง

สถานการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้นายแฉล้มจำเป็นต้องหารายได้เพิ่มด้วยการรับจ้างกรีดยาง ตัดปาล์ม ตัดหญ้าในสวนปาล์มให้แก่กลุ่มคนรวยคือนายโสภณ สังข์ช่วย ควบคู่ไปกับการกรีดยางของตัวเอง

> *“เมื่อก่อนยางแพงไม่มีใครไปรับจ้างตัดยางคนอื่น ทำแต่ของตัวเองทั้งนั้น แต่มาสมัยที่ยางสามโลร้อยสี่โลร้อยเราอยู่ไม่ได้ ปาล์มก็ไม่มีเหมือนเขา ตัดแต่ยางตัวเองไม่พอกิน ต้องทำทุกสิ่งแล้ว ทั้งกรีดยางจ้าง แทงปาล์ม ทำไม้ยาง ก่อสร้าง ไม่ทำมันอยู่ไม่ได้”*

หรืออย่างกรณีนายพวบ เพชรรักษ์ ซึ่งแม้เป็นคนดั้งเดิมของหมู่บ้าน และผู้เป็นพ่อคือนายแก้ว เพชรรักษ์เดิมทีมีที่ดินในการครอบครองจำนวนมาก แต่ในยุคพืชเศรษฐกิจเฟื่องฟูนายแก้วทยอยขายที่ดินไปจนเกือบหมดทำให้มีมรดกที่ดินแบ่งให้บรรดาลูกๆเพียงน้อยนิด นายพวบจึงกลายเป็นคนมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ

กรณีดังกล่าวทำให้นายพวบต้องหาทางออกด้วยการทำงานรับจ้างเช่นเดียวกับนายแฉล้ม ดังนั้น ช่วงปลายทศวรรษ 2530 ถึงช่วงต้นทศวรรษ 2540 กลุ่มคนเหล่านี้จึงเป็นชาวบ้านเขาไม้แก้วกลุ่มแรกๆที่ทำงานในลักษณะควบคู่ทั้งในสวนยางพาราตัวเองและรับจ้างในกิจการของกลุ่มคนรวย

ดังนั้น การเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจนั้น ชาวบ้านแต่ละกลุ่มมีศักยภาพในการปรับตัวได้ไม่เท่ากันโดยมีเงื่อนไขสำคัญคือฐานะทางเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนด กลุ่มคนรวยซึ่งมีความพร้อมในด้านต่างๆทั้งที่ดิน เงินทุน ตลอดจนเครือข่ายความสัมพันธ์ที่กว้างขวางทำให้มีศักยภาพในการปรับตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ได้มากกว่า ขณะเดียวกันยังสามารถใช้โอกาสนี้สร้างความหลากหลายทางอาชีพที่นำไปสู่การสร้างแหล่งรายได้นอกภาคเกษตรควบคู่ไปด้วย ขณะที่บางครอบครัวสร้างโอกาสในการยกระดับสถานะโดยการส่งลูกหลานเข้าศึกษาต่อในตัวเมืองกระบี่ รวมทั้งในระดับอุดมศึกษา

ส่วนกลุ่มชาวบ้านฐานะปานกลางมีความพร้อมทั้งที่ดิน เงินทุนในระดับปานกลาง จากเงื่อนไขดังกล่าวทำให้คนกลุ่มนี้ไม่ผลีผลามในการเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ พวกเขาลดความเสี่ยงด้วยการเป็นนักสังเกตการณ์ที่เฝ้าดูผลผลิตของกลุ่มคนรวยไปก่อน และเมื่อเห็นช่องทางความสำเร็จจึงค่อยๆเยื้องย่างเข้าสู่การผลิตในรูปแบบนี้ไปในที่สุด สำหรับการปรับตัวของคนกลุ่มนี้มีความหลากหลาย จนสามารถสร้างทางเลือกใหม่ๆในการดำเนินชีวิต

ขณะที่กลุ่มคนจน มีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ ทั้งยังไม่มีเงินทุน การปรับตัวเพื่อสร้างโอกาสจึงเป็นเต็มไปด้วยข้อจำกัด การผลิตเชิงพาณิชย์แม้บางช่วงทำให้พวกเขาอยู่ดีกินดี แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงราคาตกต่ำจนรายได้ไม่เพียงพอค่าใช้จ่ายในครัวเรือน กลุ่มคนเหล่านี้ต้องหาทางออกด้วยการไปเป็นแรงงานรับจ้างในกิจการสวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมันของคนอื่น ควบคู่ไปกับการผลิตในสวนของตัวเองไปในที่สุด
ดังนั้น ช่วงเวลากว่า 6 ทศวรรษในการเปลี่ยนระบบการผลิตจากเพื่อยังชีพไปเป็นเชิงพาณิชย์ชาวบ้านเขาไม้แก้วหาได้หยุดนิ่งแต่มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมหาศาล โดยเฉพาะระบบความสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอก ตำแหน่งแห่งที่ สถานะทางชนชั้น ตลอดจนความรู้สึกนึกคิด ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขการมีเศรษฐกิจที่ดี ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีกำลังซื้อที่สูงขึ้น ซึ่งปฏิเสธไม่ได้ว่าเงื่อนไขเหล่านี้ได้นำพาพวกเขาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ขณะที่ตัวชาวบ้านเองก็รู้สึกว่าพวกเขาหาได้เป็นชาวชุมชนบ้านป่าที่ล้าหลังอีกต่อไปแล้ว

จากชุมชนบ้านป่า สู่ความเป็นเมืองที่ทันสมัย

ช่วงเวลากว่า 6 ทศวรรษในการเข้ามาของพืชเศรษฐกิจซึ่งเป็นตัวเชื่อมชาวบ้านกับระบบตลาดได้ทำให้ชาวบ้านมีปฏิสัมพันธ์กับ *“โลกภายนอก”* ที่หลากหลายขึ้น มีการเดินทางมากขึ้น รู้จักผู้คน กลุ่มคน องค์กรที่หลากหลาย มีเครือข่ายความสัมพันธ์ที่กว้างขวางกว่าเดิม มีประสบการณ์ใหม่ๆ เกิดการเรียนรู้ ปรับตัว มีการต่อรอง มีการดึงทรัพยากรต่างๆรอบตัวมารับใช้การดำเนินชีวิต เป็นต้น ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในยุคนี้ทำให้ช่องว่างระหว่างหมู่บ้านกับเมืองหดแคบลงมาก ชาวบ้านเขาไม้แก้วหาได้ตั้งหน้าตั้งตาทำการผลิตแต่เพียงอย่างเดียวอีกต่อไปแล้ว จากการปฏิสัมพันธ์กับผู้คนหลากหลายสถานที่ หลากหลายฐานะ รวมทั้งความใกล้ชิดกับเมือง สามารถรับรู้และเท่าทันข้อมูลข่าวสารทำให้ชาวบ้านเริ่มปรับเปลี่ยนรูปแบบการใช้ชีวิตเพื่อให้เท่าทันและกลมกลืนกับโลกกว้างที่พวกเขาสัมผัส

แน่นอนว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ชาวบ้านหาได้รู้สึกว่าพวกเขาเป็น *“ชาวชุมชนบ้านป่า”* อีกต่อไป ในทางตรงข้าม การมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี มีกำลังซื้อมากขึ้น มีโอกาสสัมผัสโลกที่กว้างขึ้นพวกเขามีความรู้สึกถึงการเป็น *“คนเมืองผู้ทันสมัย”* และได้สร้างภาพลักษณ์ความเป็นสมัยใหม่ผ่านการดำเนินชีวิตรูปแบบใหม่ ซึ่งมีลักษณะสำคัญๆดังต่อไปนี้

-การบริโภคสินค้าและบริการ

ผลพวงจากการมีเศรษฐกิจที่ดี หมู่บ้านมีเงินสะพัด กอปรกับการเข้ามาของไฟฟ้าช่วงกลางทศวรรษ 2530 ทำให้ชาวบ้านเขาไม้แก้วสามารถเข้าถึงสินค้าสมัยใหม่ได้ง่ายขึ้น อาทิเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ อย่างโทรทัศน์ วิทยุ พัดลม ตู้เย็น ที่ชาวบ้านมีกันเกือบทุกหลัง

การที่ชาวบ้านเกือบทุกหลังคาเรือนครอบครองเครื่องใช้ไฟฟ้าเหล่านี้ส่งผลให้การดำเนินชีวิตของแต่ละคนเป็นปัจเจกมากขึ้น อย่างเดิมทีในทุกๆเย็นหรือทุกวันเสาร์อาทิตย์ชาวบ้านรวมตัวกันดูละครโทรทัศน์ที่บ้านนายโกศล ลายดวง หรือพร้อมใจกันมาฟังละครวิทยุที่บ้านนางมาลี อักษรภักดิ์ แต่การที่ชาวบ้านแต่ละหลังมีโทรทัศน์ วิทยุเป็นของตัวเองจึงส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ไปในที่สุด

นอกจากนี้การมีโทรทัศน์ วิทยุเป็นของตัวเองแม้ด้านหนึ่งชาวบ้านได้เท่าทันข่าวสาร ข้อมูลรวมทั้งความเคลื่อนไหวต่างๆจากภายนอก แต่อีกด้านพวกเขาสามารถเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ได้ง่ายดายผ่านการรับชมหรือฟังโฆษณาสินค้าต่างๆอีกด้วย ที่เห็นได้ชัดคือการเลือกซื้อสินค้าอุปโภค อย่างผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน ชาวบ้านจะเลือกซื้อยี่ห้อที่ผ่านการโฆษณาทางสื่อเหล่านั้น เป็นต้น

จากเดิมที่ชาวบ้านปฏิสัมพันธ์กับเมืองและพื้นที่อื่นๆด้วยรถยนต์ของนายอำพันธ์ ศรีจันทร์ ซึ่งเป็นรถยนต์คันแรกและคันเดียวของหมู่บ้าน กลายมาเป็นการเป็นเจ้าของรถยนต์ รถจักรยานยนต์ รถจักรยานเสียเอง ดังนั้นการมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีทำให้ศักยภาพในการเดินทางของชาวบ้านเพิ่มขึ้นด้วย

-การส่งลูกหลานไปเรียนในเมืองและสถาบันการศึกษาระดับสูง

ชาวบ้านเขาไม้แก้วเริ่มให้ความสำคัญกับการศึกษาของลูกหลานโดยการส่งลูกหลานมาเรียนระดับประถมศึกษาในตัวเมืองกระบี่รวมทั้งในตัว อ.อ่าวลึกมากขึ้น จากเดิมที่พบว่าการศึกษาในระดับนี้ผู้ปกครองนิยมให้ลูกหลานเรียนที่โรงเรียนใกล้บ้าน เว้นแต่ในระดับมัธยมที่ต้องเรียนในตัวเมือง แต่ก็พบว่าจำกัดอยู่เฉพาะลูกหลานคนรวยกับคนฐานะปานกลางเท่านั้น ขณะที่ลูกหลานคนจนเกือบทั้งหมดเข้าเรียนระดับประถมของหมู่บ้านคือโรงเรียนบ้านเขาคราม(ศรีจันทร์อุทิศ)

สำหรับโรงเรียนที่ผู้ปกครองส่งลูกหลายเข้าเรียน อาทิ โรงเรียนอำมาตย์พานิชนุกูล ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำจังหวัด โรงเรียนเมืองกระบี่ โรงเรียนโภคาพาณิชย์นุกูล วิทยาลัยเทคนิคกระบี่ วิทยาลัยสารพัดช่าง

โรงเรียนคลองหินพิทยาคม เป็นต้น เมื่อครั้นจบการศึกษาในระดับมัธยม ผู้ปกครองนิยมให้เข้าศึกษาต่อในระดับในระดับที่สูงขึ้นต่อไป

ดังนั้นช่วงทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา เด็กๆในหมู่บ้านเข้ารับการศึกษายังสถานศึกษาในตัวเมืองเป็นจำนวนมาก แต่ก็จำกัดอยู่เฉพาะลูกหลานคนรวยกับคนฐานะปานกลางเท่านั้น ขณะที่ลูกหลานคนจนมีน้อยมากที่จะเข้าศึกษาต่อในระดับที่กล่าวมา ส่วนใหญ่หลังจบการศึกษาระดับประถมหรือไม่ก็ระดับมัธยมต้นก็จะออกมาทำการผลิตในภาคเกษตรกรรมที่บ้าน หลังจากนั้นก็จะแต่งงานสร้างครอบครัวใหม่และยังทำการผลิตในภาคเกษตรกรรมเลี้ยงครอบครัวเช่นเดิม ส่วนเด็กๆลูกหลานคนรวยและคนฐานะปานกลางซึ่งมีโอกาสทางการศึกษาที่มากกว่านั้นปลายทางของพวกเขาหาได้อยู่ที่ภาคเกษตรกรรมอีกต่อไปแล้ว ความหวังของเด็กเหล่านี้อยู่ที่การเป็นข้าราชการที่มีความมั่นคงในหน้าที่การงาน หรือพนักงานที่มีเงินเดือนประจำ

> *“เด็กที่เรียนจบปริญญาตรีไม่ค่อยกลับมาอยู่บ้านเพราะไม่รู้จะทำอะไร นอกจากกรีดยาง ตัดปาล์ม ส่วนใหญ่พอเรียนจบก็ทำงานที่กรุงเทพฯบ้าง ภูเก็ตบ้าง หาดใหญ่บ้าง มีหลายคนรับราชการ บางคนก็ทำงานบริษัท เขาทำงานมีเงินเดือนกัน กลับบ้านก็ช่วงเทศกาล ปีใหม่บ้าง สงกรานต์บ้าง ลูกทำงานมีเงินเดือนพ่อแม่ก็ชอบ เพราะได้มีหน้ามีตา”*

ดังนั้น นอกจากความต้องการหลุดพ้นจากวิถีเกษตรกรของลูกหลานที่จบการศึกษาในระดับปริญญาตรีแล้ว แรงปรารถนาจากครอบครัวที่ต้องการยกระดับสถานะทางสังคมแก่ครอบครัวก็นับเป็นแรงผลักดันที่สำคัญที่ทำให้คนกลุ่มนี้หันหลังให้ภาคเกษตรกรรม ทั้งนี้เพราะการที่ชาวบ้านส่งเสียเงินทองเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายให้ลูกหลานได้รับการศึกษาจนจบปริญญาตรีถือเป็นการลงทุนลักษณะหนึ่ง ซึ่งการคืนทุนในกรณีนี้ชาวบ้านเองมักคาดหวังไปที่รายได้ที่มาจากนอกภาคเกษตร โดยเฉพาะจากการเข้ารับราชการที่นอกจากมีเงินเดือน มีความมั่นคงในชีวิตแล้วยังจะช่วยให้ครอบครัวมีหน้ามีตาหรือมีสถานะทางสังคมที่สูงตามมาด้วยนั่นเอง

ความเปลี่ยนแปลงจากการเปลี่ยนสถานะตัวเองจาก *“ชาวชุมชนบ้านป่า”* ไปสู่การเป็น *“คนเมืองผู้ทันสมัย”* ที่เกิดขึ้นนี้ทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงวิธีคิด พฤติกรรม ตลอดจนรูปแบบการใช้ชีวิตอย่างเข้มข้น การมียานพาหนะที่เพิ่มศักยภาพในการเดินทาง การเข้าถึงสินค้าและการบริการตลอดจนเทคโนโลยีต่างๆช่วยเพิ่มศักยภาพการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและการสื่อสาร ตลอดจนการมีความสัมพันธ์กับกลุ่มคนและองค์กรที่หลากหลาย ปัจจัยเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากการเฟื่องฟูของพืชเศรษฐกิจอย่างยางพาราและปาล์มน้ำมัน

ดังนั้น ในบริบทความเปลี่ยนแปลงภายในและความสัมพันธ์อันเกิดจากการเชื่อมต่อกับสังคมและโลกภายนอก แม้ในทางเศรษฐกิจจะดำรงอยู่ใต้ระบบและความสัมพันธ์ทางการผลิตในภาคเกษตร แต่ก็ผูกโยงเข้ากับระบบตลาดและการผลิตนอกภาคเกษตรที่มีทางเลือกการดำรงชีวิตที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้จึงมีผลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ สถานะทางชนชั้น และระบบโครงสร้างความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านเขาไม้แก้ว

จากเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการ : การสร้างโอกาสบนความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ (ทศวรรษ 2540-2559)

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตลอด 6 ทศวรรษของบ้านเขาไม้แก้วได้สร้างความเปลี่ยนแปลงแก่ชาวบ้านอย่างไพศาล ทั้งในมิติตำแหน่งแห่งที่ที่หาได้ถูกพันธนาการกับภาพชุมชนบ้านป่าที่ล้าหลังหยุดนิ่งเฉกเช่นอดีต ทว่ามีการเคลื่อนไหวไปมา เกิดปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนและองค์กรที่หลากหลาย เกิดการเรียนรู้เท่าทันจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ รวมทั้งสถานะทางชนชั้นที่มีการเลื่อนไหลภายใต้โอกาสและศักยภาพในการปรับตัวท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง หลายคนสามารถสะสมทุนจนเลื่อนสถานะทางชนชั้นได้ ขณะที่อีกหลายคนด้วยข้อจำกัดด้านทุนทำให้เข้าถึงโอกาสในการเลื่อนสถานะได้ยาก ตลอดจนระบบโครงสร้างความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านที่พวกเขาคิดว่ายุคนี้ตนเองหาได้เป็นชาวชนบทที่ล้าหลังและมีรายได้จากการผลิตในภาคเกษตรเพียงทางเดียวอีกต่อไปแล้ว

การสร้างโอกาสนอกภาคเกษตร

ผลจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของหมู่บ้านเขาไม้แก้วได้เปลี่ยนชาวบ้านส่วนใหญ่จากเกษตรกรมาเป็น “ผู้ประกอบการ” (entrepreneur) ในหลายระดับ เช่น เจ้าของกิจการรับซื้อยางแผ่น ลานรับซื้อปาล์ม กิจการรับซื้อไม้ยางพารา ฟาร์มปศุสัตว์ รับเหมาถมที่ นายหน้าประกันภัย ตลอดจนพ่อค้าคนกลาง ฯลฯ ขณะเดียวกันความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจก็ได้เบียดขับให้ชาวบ้านจำนวนหนึ่งโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ 10 ของคนในชุมชนให้กลายมาเป็นผู้ขายแรงงานซึ่งมีสถานะก้ำกึ่งหรือเปลี่ยนกลับไปกลับมาระหว่างการเป็นแรงงานผู้ชำนาญการในภาคการเกษตรกับแรงงานไร้ฝีมือ เช่น เมื่อเป็นแรงงานกิจการสวนยางพาราหรือปาล์มน้ำมันพวกเขาย่อมเป็นแรงงานชำนาญการ แต่เมื่อออกมารับจ้างในงานก่อสร้างพวกเขาก็จะกลายเป็นแรงงานไร้ฝีมือไปในทันที ดังนั้น ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างไพศาล การผันตัวจากการเป็นเกษตรกรมาสู่การเป็นผู้ประกอบการของคนแต่ละกลุ่มฐานะจึงเป็นการสร้างโอกาสท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง

กลุ่มคนรวย

ผลจากการสะสมทุนมาตลอดหกทศวรรษ ทั้งยังมีความรู้ความสามารถ มีเครือข่ายความสัมพันธ์ที่กว้างขวาง คนกลุ่มนี้จึงหาได้มีแหล่งรายได้จากภาคเกษตรเพียงทางเดียวอีกต่อไป แต่ใช้โอกาสนี้สร้างความมั่งคั่งต่อยอดฐานะทางเศรษฐกิจด้วยการหันมาเป็น “ผู้ประกอบการ” ในหลายประเภท อาทิ เจ้าของกิจการในเมืองกระบี่ ธุรกิจประมง ท่องเที่ยว รับซื้อไม้ยาง รับถมที่ดิน เป็นต้น

การผันตัวเองเป็นผู้ประกอบการของคนกลุ่มนี้เกิดขึ้นจากเงื่อนไขความพร้อมในทุกๆด้านบนฐานความต้องการขยายฐานะทางเศรษฐกิจในครอบครัว พวกเขาเห็นว่ารายได้จากภาคเกษตรทั้งยางพาราและปาล์มน้ำมันเป็นรายได้ที่ *“คงที่”* มากไปกว่านั้นหากช่วงไหนราคาผลผลิตตกต่ำพวกเขาก็ได้รับผลกระทบไม่มากก็น้อย ขณะที่ศักยภาพของพวกเขาในช่วงเวลานี้มีมากกว่าการรอรายได้จากการขายผลผลิตในภาคเกษตรเพียงอย่างเดียว ดังนั้นการสร้างโอกาสแสวงหาแหล่งรายได้อย่างอื่นนอกภาคเกษตรด้วยการหันมาประกอบกิจการธุรกิจการค้าจึงเกิดขึ้นพร้อมๆกับการผลิตในภาคเกษตรที่ต้องทำควบคู่กันไป ส่วนลักษณะกิจการที่ดำเนินการนั้นจะเป็นธุรกิจรูปแบบไหนก็ขึ้นอยู่กับต้นทุน ช่องทาง ตลอดจนความถนัด ความรู้ความสามารถของแต่ละคน

อย่างกรณีนายจงดี กุลทอง ได้ดำเนินการเปิดกิจการนายหน้าประกันวินาศภัย

นายจงดี อดีตเป็นข้าราชการครู เดิมทีนอกจากทำสวนปาล์มน้ำมันแล้วยังมีอาชีพเสริมคือเป็นตัวแทนขายประกันภัยรถยนต์ หลังจากทำอาชีพเสริมดังกล่าวอยู่หลายปีเขาได้สร้างเครือข่ายด้านธุรกิจประกันภัยอย่างกว้างขวาง จนสามารถสั่งสมองค์ความรู้ด้านการประกันภัยรถยนต์กระทั่งเห็นช่องทางการเติบโตทางธุรกิจ กระทั่งช่วงกลางทศวรรษ 2550หลังเกษียณอายุราชการ นายจงดีได้ซื้ออาคารพาณิชย์ในตัวเมืองกระบี่เพื่อเปิดเป็นสำนักงานนายหน้าประกันวินาศภัยเป็นของตัวเองขึ้นมา งานหลักๆของเขาเป็นการเลือกบริษัทประกันภัยและราคาประกันภัยที่เหมาะสมเป็นที่ถูกใจลูกค้า โดยได้ส่วนแบ่ง 18% จากบริษัทประกันภัยต้นสังกัด

> “เราทำอยู่หลายปีพอเห็นช่องทางก็เปิดเป็นของตัวเอง ตั้งสำนักงานเอง ลงทุนซื้อตึกก็หลายตังค์ ความยากของอาชีพนี้ว่าไปก็ไม่มีอะไรยาก มีก็แต่ช่วงแรกๆที่เราต้องหาลูกค้า แต่มาหลักๆเริ่มเป็นที่รู้จัก ลูกค้าก็มาหาเราเอง”

อย่างไรก็ตาม แม้การดำเนินธุรกิจของนายจงดีจะรุ่งเรืองเติบโต มีรายได้จากการประกอบการเป็นที่น่าพอใจ แต่สำหรับการผลิตในภาคเกษตรซึ่งเปรียบเสมือน “ฐานที่มั่นทางรายได้” นายจงดียังต้องจัดการดูแลอย่างสม่ำเสมอแต่ทว่าไม่ใช่ในฐานะ “เกษตรกร” ที่ต้องลงมือทำเองอีกต่อไปแล้ว แต่ในฐานะ “ผู้จัดการสวน” ที่ดูแลความเรียบร้อยผ่านลูกจ้าง กล่าวคือทุกวันเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งสำนักงานประกันวินาศภัยปิดทำการ เขาต้องจัดสรรเวลาไปตรวจตราความเรียบร้อยสวนปาล์มน้ำมัน หากพบว่าในสวนมีหญ้ารกครึ้มก็ให้ลูกจ้างไปตัด หรือหากถึงกำหนดใส่ปุ๋ยก็ให้ลูกจ้างมาจัดการใส่ปุ๋ย เป็นต้น

นายศิริชัย ภูมิภมร ที่เปิดกิจการลานรับซื้อผลปาล์มชื่อ “ภมรปาล์ม” นายศิริชัย จบการศึกษาระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หลังจบการศึกษาเขาได้กลับมาอยู่ที่บ้านดูแลกิจการสวนปาล์มน้ำมันของครอบครัวพร้อมกับทำฟาร์มเลี้ยงหมูที่บ้าน กระทั่งช่วงปี 2556 นายศิริชัยได้ซื้อกิจการลานรับซื้อปาล์มน้ำมันซึ่งตั้งอยู่ริมถนนเพชรเกษมในเขตหมู่บ้าน ซึ่งเจ้าของเดิมเป็นชาว จ.พังงา ได้ประกาศขายภายหลังประสบปัญหาขาดทุนเนื่องจากไม่มีลูกค้า เพราะลูกค้าส่วนใหญ่นำไปขายกับลานรับซื้อของนายสมประสงค์ กิตติสิทธิโธ ซึ่งเป็นคนพื้นที่ซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ 3 กิโลเมตรแทน

ภายหลังซื้อกิจการลานรับซื้อปาล์มดังกล่าว นายศิริชัยได้ทำการฟื้นฟูกิจการ ทั้งการปรับพื้นผิวลานรับซื้อ ซื้อรถสิบล้อพ่วงสำหรับบรรทุกทลายปาล์ม ซื้อรถแทรกเตอร์สำหรับตักทลายปาล์ม ตลอดจนหาลูกจ้างที่สำคัญเขาได้ฟื้นฟูเครือข่ายลูกค้าขึ้นมาใหม่ ขณะที่ชาวบ้านเองเห็นว่านายศิริชัยซึ่งเป็นคนในพื้นที่มาเป็นเจ้าของรายใหม่ของลานปาล์มแห่งนั้นและให้ราคารับซื้อที่เท่ากับลานรับซื้อของนายสมประสงค์ ชาวบ้านบางส่วนจึงนำผลผลิตมาขายทำให้ลานรับซื้อปาล์มของนายศิริชัยมีกิจการรุ่งเรืองขึ้นมา

อย่างไรก็ตาม แม้กิจการลานรับซื้อปาล์มจะรุ่งเรือง ทว่านายศิริชัยยังต้องจัดสรรเวลาไปดูแลฟาร์มหมูรวมทั้งสวนปาล์มน้ำมันของครอบครัวควบคู่กันไปด้วย

ดังนั้น กระบวนการเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการของกลุ่มคนรวยในหมู่บ้านซึ่งดำเนินไปบนเงื่อนไขความพร้อมในทุกๆด้าน พวกเขาสามารถเข้าถึงช่องทาง ข้อมูล ความรู้ เครือข่าย ตลอดจนเข้าถึงปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ อาทิ อาคารสำนักงาน รถสิบล้อ รถแทรกเตอร์ ตลอดจนลูกจ้างได้อย่างไม่ยาก ความพร้อมเหล่านี้ได้นำพาพวกเขาไปสู่การขยายฐานะทางเศรษฐกิจ ผู้ประกอบการกลุ่มนี้จำนวนไม่น้อยสามารถสั่งสมความมั่งคั่ง เปลี่ยนความหมายและตำแหน่งตัวเองจาก “เกษตรกร” ไปสู่การเป็น “นายหัว” แต่ถึงกระนั้นแม้นว่าพวกเขามีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น มีกิจการเติบโตรุ่งเรือง แต่ทั้งหมดยังคงรักษาการผลิตในภาคเกษตรอย่างสวนปาล์มน้ำมันให้เป็นตัวช่วยพยุงสถานภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวเช่นเดิม

กลุ่มคนฐานะปานกลาง

การก้าวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการของกลุ่มคนฐานะปานกลางเกิดขึ้นบนสองเงื่อนไข คือทั้งการต่อยอดฐานะทางเศรษฐกิจและการดิ้นรนเพื่อสร้างรายเพิ่มเติมแก่ครอบครัว ซึ่งกลุ่มที่ต้องการต่อยอดฐานะทางเศรษฐกิจมีเงื่อนไขคล้ายกับกลุ่มคนรวยดังที่ได้กล่าวไปก่อนหน้านี้ เพียงแต่เงินทุน โอกาส ช่องทางตลอดจนเครือข่ายความสัมพันธ์จะไม่เปิดกว้างเหมือนกลุ่มคนรวย ดังนั้นลักษณะกิจการจึงมีขนาดเล็กกว่า

ขณะที่อีกกลุ่มประมาณร้อยละ 60-70 เป็นกลุ่มที่ผันตัวเองออกนอกภาคเกษตรด้วยเงื่อนไขการดิ้นรนเพื่อสร้างรายได้เพิ่มเติมจากการมีภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้น สำหรับคนกลุ่มนี้เป็นผลมาจากช่วงปลายทศวรรษ 2530- ต้นทศวรรษ 2540 หลังพวกเขาพาตัวเองเข้าสู่ความเป็น “คนเมืองผู้ทันสมัย” วิถีชีวิตผูกติดกับระบบตลาดอย่างแนบแน่น มีการบริโภคสินค้าต่างๆมากมาย ทั้งรถยนต์ รถจักรยานยนต์ โทรทัศน์ ตู้เย็น ฯลฯ ตลอดจนการส่งลูกหลานไปเรียนในระดับที่สูงขึ้น ดังนั้นค่าใช้จ่ายต่างๆ ทั้งค่าผ่อนรถ ค่าเทอมลูกหลาน ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา ฯลฯ จึงเป็นรายจ่ายใหม่ที่พวกเขาต้องแบกรับเพิ่มขึ้น ขณะที่แหล่งรายได้มีแค่จากภาคเกษตรเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ดังนั้น ช่วงทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา คนกลุ่มนี้จึงค่อยๆเริ่มทยอยผันตัวเองออกมาเป็นผู้ประกอบการ ลักษณะกิจการเป็นกิจการขนาดกลางและขนาดเล็กที่ใช้เงินลงทุนไม่สูงมากนัก อาทิ ร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ ร้านตัดผม บริการเครื่องซักผ้าหยอดเหรียญ เปิดร้านอาหารตามสั่งแบบบริการส่งถึงบ้าน ขับรถตู้ บริการแสงสีเสียงในงานต่างๆ เป็นต้น

อย่างกรณีนายวิศาล ทวีรัตน์ ผันตัวเองมาขับรถตู้ร่วมบริการสายกระบี่-ภูเก็ต

สำหรับนายวิศาล ก่อนหน้านี้เขาและครอบครัวมีอาชีพทำสวนยางพาราของตัวเอง เนื้อที่ประมาณ 10 ไร่ เดิมทีรายได้จากการทำสวนยางสามารถเลี้ยงครอบครัวได้ แต่หลังจากลูกๆทั้ง 3 คนเริ่มเข้าสู่วัยเรียนในระดับที่สูงขึ้น อีกทั้งรถปิ๊คอัพที่ซื้อมาก่อนหน้านี้ยังคงต้องผ่อนทำให้ภาระค่าใช้จ่ายในครอบครัวเพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย ขณะที่แหล่งรายได้ยังคงมาจากสวนยางพาราเพียงอย่างเดียว หากช่วงไหนยางพาราราคาดีเขาก็สามารถดำเนินชีวิตได้ตามปกติ แต่หากยางพาราราคาตกต่ำครอบครัวก็ประสบปัญหาด้านการเงิน กระทั่งช่วงต้นทศวรรษ 2550 นายวิศาลตัดสินใจขายรถปิ๊คอัพแล้วมาซื้อรถตู้วิ่งรับส่งผู้โดยสารร่วมบริการสายกระบี่-ภูเก็ต

การเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการขับรถตู้โดยสารสายกระบี่-ภูเก็ตของนายวิศาลสามารถสร้างรายได้เพิ่มเติมแก่ครอบครัวเป็นที่น่าพอใจ กล่าวคือการซื้อรถตู้เป็นของตัวเองมาวิ่งร่วมบริการมีค่าใช้จ่ายที่นอกจากเป็นค่าผ่อนรถแล้วก็มีเพียงแค่จ่ายค่าคิวครั้งละ 10 บาท วันหนึ่งๆสามารถวิ่งได้ 4-5 เที่ยว ขณะที่ราคาตั๋วโดยสารจากต้นทางถึงปลายทางคนละ 200 บาท ส่วนรายได้ในแต่ละวันจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับว่าในแต่ละเที่ยวมีผู้โดยสารเต็มคันมากน้อยแค่ไหน แต่โดยเฉลี่ยเมื่อหักต้นทุนค่าน้ำมันออกจะได้วันละประมาณ 800-1,000 บาท

อย่างไรก็ตาม แม้ผันตัวเองออกมาเป็นผู้ประกอบการขับรถตู้โดยสารแล้ว ทว่านายวิศาลยังคงต้องทำการผลิตในภาคเกษตรควบคู่ไปด้วย กล่าวคือทุกคืนวิศาลและภรรยายังต้องออกไปกรีดยาง เมื่อเสร็จจากงานในสวนจึงค่อยไปขับรถตู้

นายศุภชัยมีสวนยางประมาณ 10 ไร่ เข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการด้วยเงื่อนไขที่แตกต่างจากนายวิศาลที่ไม่ได้มีแค่ด้านเศรษฐกิจการเงินในครอบครัวเพียงอย่างเดียว แต่จากการเป็นคนชอบเครื่องเสียง ทั้งยังมีความรู้ความสามารถในงานด้านอิเล็กทรอนิกส์โดยเฉพาะระบบไฟฟ้าในบ้านเรือนเป็นทุนเดิม ช่วงกลางทศวรรษ 2540 เขาตัดสินใจใช้เงินเก็บมาลงทุนซื้อเครื่องเสียง ตู้ลำโพง มิกเซอร์ และอุปกรณ์อื่นๆเพื่อให้บริการตามงานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ

> “เมื่อก่อนมีงานแต่ละครั้งเจ้าภาพต้องไปจ้างคนทำไฟคนทำเครื่องเสียงจากที่อื่น เรื่องนี้เราชอบและถนัด เราเล่นเครื่องเสียงมาก่อนพอมีความรู้อยู่บ้างจึงลงทุนทำเสียเองเลย เพราะหวังพึ่งแต่ยางอย่างเดียวมันอยู่ลำบาก อย่างเมื่อก่อนเช้านึงได้สองสามผืนก็อยู่ได้ ปลาในห้วยในหนองเยอะแยะ อาหารมันมาก แต่พอมี อบต.เขาถมหมดชาวบ้านก็ต้องซื้อกินอย่างเดียวเลย รายได้เราเท่าเดิมก็อยู่ยากจึงมาจับงานนี้มันก็พออยู่ได้”

ภายหลังจากประกอบกิจการดังกล่าวปรากฏว่าได้รับการตอบรับที่ดี เพราะในหมู่บ้านมีงานต่างๆแทบทุกเดือน บางเดือนก็มีงานถึง 3-4งาน ทั้งงานศพ งานบวช ขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ กระทั่งกิจการของเขาเริ่มเป็นที่รู้จักของชาวบ้านละแวกใกล้เคียงและเริ่มมีการบอกต่อกันปากต่อปาก รัศมีในการรับงานจึงขยายออกนอกเขตหมู่บ้าน พร้อมกันนั้นนายศุภชัยยังเป็นสมาชิกเครือข่ายผู้ประกอบการเครื่องเสียงทั้งในเขต จ.กระบี่ และ จ.พังงา เครือข่ายดังกล่าวทำหน้าที่ในการแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายอุปกรณ์ อย่างลำโพง แอมป์ มิกเซอร์ ฯลฯ ที่สำคัญยังทำหน้าที่หางานให้แก่สมาชิก กล่าวคือหากมีงานใหญ่ระดับจังหวัดที่ต้องใช้ระบบแสงสีเสียงขนาดใหญ่ ซึ่งผู้ประกอบการไม่สามารถดำเนินการเพียงรายเดียวได้ก็จะดึงเครือข่ายพรรคพวกไปช่วยเสริม

เป็นต้น ดังนั้นกิจการของนายศุภชัยมีโอกาสเข้าไปรับงานใหญ่ๆในระดับจังหวัดร่วมกับพรรคพวกอยู่บ่อยครั้ง

อย่างไรก็ตาม แม้กิจการของเขาจะเติบโตและสร้างรายได้แก่ครอบครัวเป็นที่น่าพอใจ แต่สำหรับสวนยางพาราเขาก็ยังต้องจัดการดูแลควบคู่กันไปด้วย

ดังนั้น กระบวนการเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการของกลุ่มคนฐานะปานกลางในหมู่บ้านดำเนินไปบนเงื่อนไขที่หลากหลาย ทั้งต้องการต่อยอดฐานะทางเศรษฐกิจและการดิ้นรนเพื่อสร้างรายได้ให้สมดุลกับรายจ่ายอันเป็นผลมาจากการพาตัวเองเข้าสู่ความเป็น “คนเมืองผู้ทันสมัย”มีวิถีชีวิตผูกติดกับระบบตลาด มีการบริโภคสินค้าต่างๆมากมาย ดังนั้นค่าใช้จ่ายต่างๆ ทั้งค่าผ่อนรถ ค่าเทอมลูกหลาน ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา ฯลฯ จึงเป็นรายจ่ายใหม่ที่พวกเขาต้องแบกรับเพิ่มขึ้นจึงนำไปสู่การสร้างแหล่งรายได้เพิ่มเติม

นอกจากนี้ แม้การก้าวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการทำให้ความเป็นอยู่ของพวกเขาดีขึ้น มีรายได้จากผลกำไรการประกอบการเป็นที่น่าพอใจ แต่ทั้งหมดยังคงรักษาการผลิตในภาคเกษตรอย่างสวนยางพาราโดยใช้แรงงานตัวเองต่อไป

กลุ่มคนจน

กลุ่มคนจนของหมู่บ้านเขาไม้แก้วถือว่าเป็นคนกลุ่มแรกๆ ที่ผันตัวเองจากเกษตรกรมาเป็นผู้ประกอบการ เงื่อนไขสำคัญที่นำพาพวกเขาออกนอกภาคเกษตรมีเพียงเงื่อนไขเดียวคือการผลิตในภาคเกษตรไม่ตอบสนองการดำเนินชีวิต รายได้จากการขายผลผลิตไม่เพียงพอต่อการยังชีพ พวกเขาจึงต้องดิ้นรนหารายได้เพิ่มเพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างปกติสุข เพราะดังที่ได้กล่าวไปแล้วว่า กลุ่มคนจนในหมู่บ้านเขาไม้แก้วส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่มาตั้งถิ่นฐานสมทบภายหลังทำให้ไม่มีที่ดินทำกินที่เพียงพอ หรือแม้บางครอบครัวเป็นคนดั้งเดิมมีที่ดินมาก แต่เมื่อต้องแบ่งเป็นมรดกให้ลูกหลานภายหลังการแต่งงานหรือตั้งครอบครัวใหม่ก็จะเหลือที่ดินเพียงน้อยนิดเฉลี่ยรายละ 0-3 ไร่เท่านั้น และแม้การผลิตเชิงพาณิชย์บางช่วงทำให้พวกเขาอยู่ดีกินดี แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงยางพาราราคาตกต่ำทำให้รายได้ไม่เพียงพอค่าใช้จ่ายในครัวเรือน กลุ่มคนเหล่านี้จำเป็นต้องผันตัวออกนอกภาคเกษตรมาเป็นผู้ประกอบการ แต่จากการมีเงินทุนที่ไม่มากพอทั้งเครือข่ายความสัมพันธ์ยังหดแคบทำให้ลักษณะกิจการมีขนาดเล็ก ใช้เงินทุนไม่มากและมีความหลากหลาย อาทิ ร้านก๋วยเตี๋ยว ร้านส้มตำไก่ย่าง ร้านขนมจีน รับจ้างลับมีดกรีดยาง ทำขนมขายในตลาดนัด ฯลฯ

อย่างกรณีนายย้อย ถิ่นหนองจิก ที่มีอาชีพบริการลับมีดกรีดยาง

นายย้อยเป็นคนดั้งเดิมของหมู่บ้านเขาไม้แก้ว เดิมทีพ่อแม่มีที่ดินในการถือครองประมาณ 20 ไร่ แต่ช่วงทศวรรษ 2530 ได้ทยอยขายไปจนเหลือประมาณ 5 ไร่ ขณะที่นายย้อยมีพี่น้อง 7 คน ดังนั้นพ่อแม่จึงมอบที่ดินส่วนที่เหลือนั้นให้แก่ลูกๆที่อยู่ดูแลพ่อแม่ ขณะที่นายย้อยได้แต่งงานแล้วออกไปสร้างครอบครัวของตัวเองจึงไม่ได้ส่วนแบ่งในที่ดินส่วนนั้น

การไม่มีที่ดินเป็นของตัวเองทำให้ช่วงเวลาที่ผ่านมา นายย้อยเลี้ยงดูครอบครัวด้วยการรับจ้างกรีดยางพาราของนายทั่ง ภูมิภมร โดยมีส่วนแบ่งจากการขายผลผลิตร้อยละ 40 ช่วงที่ยางพาราราคาดีได้รับส่วนแบ่งเป็นกอบเป็นกำ แต่ช่วงยางราคาตกต่ำครอบครัวมักประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ ครอบครัวจึงต้องใช้จ่ายอย่างประหยัดอย่างถึงที่สุด

แต่จากความสามารถในการลับและแต่งมีดกรีดยางของนายย้อยที่เป็นที่ร่ำลือของชาวบ้านว่าเขาแต่งและลับมีดกรีดยางได้คมกริบ สามารถกรีดเปลือกต้นยางได้เรียบ เปลือกไม่ช้ำ ทำให้ชาวบ้านที่สนิทสนมกับเขามักวานให้เขาแต่งคมและลับคมให้ กระทั่งชื่อเสียงด้านการแต่งละลับมีดกรีดยางของเขาเริ่มแพร่ขยายไปทั่ว ชาวบ้านเริ่มทยอยเอามีดกรีดยางมาให้เขาลับให้ ดังนั้นจากจำนวนคนที่เริ่มมากขึ้นจึงเปลี่ยนจากการไหว้วานเป็นการว่าจ้าง

ขณะที่ชาวสวนยางพารานั้นมีดกรีดยางถือเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ต้องลับคมทุกครั้งก่อนการใช้งาน ขณะที่นายย้อยเองเริ่มมีชาวบ้านนำมีดกรีดยางมาให้ลับเพิ่มขึ้นเป็นวันละนับสิบเล่ม กระทั่งช่วงปี 2555 เขาได้ติดตั้งป้ายที่ทำง่ายๆด้วยกระดาษลังไว้ที่หน้าบ้านเขียนข้อความว่า “บริการลับมีดตัดยาง” พร้อมกันนั้นได้กำหนดราคาการให้บริการอย่างเป็นทางการ กล่าวคือลับคมอย่างเดียวเล่มละ 20 บาท ใช้เวลาประมาณ 15 นาที ส่วนลับพร้อมแต่งมีด คิดค่าบริการเล่มละ 60บาท ใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง แต่ละวันมีชาวบ้านนำมีดกรีดยางมาให้เขาเฉพาะลับคมอย่างเดียวตกวันละ 30-40 เล่ม ซึ่งแม้รายได้จากกิจการเล็กๆของเขาสามารถสร้างรายได้ที่น่าพอใจ แต่กระนั้นเขาและภรรยายังต้องรับจ้างกรีดยางของนายทั่ง ภูมิภมร ต่อไปเช่นเดิม

เช่นเดียวกับนางศรีสุดา ศิรินคร ที่เปิดร้านขายส้มตำไก่ย่าง

นางศรีสุดาแม้เป็นคนดั้งเดิมของหมู่บ้าน ทว่าพ่อแม่มีที่ดินไม่มากนัก นางศรีสุดาจึงได้ส่วนแบ่งหลังแต่งงานประมาณ 3 ไร่เท่านั้น ซึ่งที่ดินแปลงดังกล่าวใช้ปลูกยางพารา

และเช่นเดียวกันกลุ่มคนจนคนอื่นๆที่ช่วงยางพาราราคาดีก็พอมีรายได้พอเลี้ยงดูครอบครัว แต่ช่วงยางราคาตกต่ำครอบครัวมักประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ กระทั่งช่วงปี 2555 หลังสามีเสียชีวิตเธอได้สร้างกิจการ

เล็กๆเป็นร้านขายส้มตำไก่ย่างบริเวณด้านข้าง อบต.เขาคราม โดยได้รับความอนุเคราะห์สถานที่จากนายอภิเชษฐ์ ภูมิภมร ที่ให้ใช้พื้นที่โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย

กระบวนการเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการของนางศรีสุดา เริ่มต้นด้วยการให้ญาติๆมาช่วยลงแรงปรับแต่งพื้นที่เพื่อสร้างเพิงสำหรับทำเป็นร้าน จากนั้นจึงนำเงินเก็บมาลงทุนซื้อปัจจัยการผลิตอื่นๆ อาทิ ครกถ้วย จาน ชาม โต๊ะ แก้วน้ำ ฯลฯ

ขณะที่การจัดสรรเวลานั้น ช่วงเวลาประมาณ 02.00 น.นางศรีสุดาต้องออกไปกรีดยางของตัวเองจนแล้วเสร็จในเวลาประมาณ 04.00 น. จากนั้นต้องมาตระเตรียมวัตถุดิบในการขายส้มตำ จนกระทั่งเช้าจึงออกไปเปิดร้าน และปิดในเวลาประมาณ 15.00 น. ขณะที่รายได้จากการประกอบกิจการนั้นหลังหักต้นทุนจะได้กำไรวันละประมาณ 300-400 บาท ซึ่งหากประหยัดก็เพียงพอต่อการดำเนินชีวิต

ดังนั้น การผันตัวเองมาเป็นผู้ประกอบการของคนกลุ่มนี้เป็นผลมาจากการมีปัจจัยการผลิตในภาคเกษตรโดยเฉพาะที่ดินที่ไม่เพียงพอจึงส่งผลให้การผลิตในภาคเกษตรไม่ตอบสนองการดำเนินชีวิต และแน่นอนว่าทางเลือกของพวกเขาซึ่งมีไม่มากนักจึงสร้างโอกาสผันตัวเองมาเป็นผู้ประกอบการรายเล็กรายน้อย แม้รายได้จากกิจการไม่ได้มากมายเฉกเช่นกลุ่มคนรวยหรือกลุ่มคนฐานะปานกลาง แต่นับว่ามีความสำคัญในการหล่อเลี้ยงครอบครัว ขณะที่การผลิตในภาคเกษตรบนเนื้อที่เพียงน้อยนิดพวกเขายังต้องทำการผลิตไปเช่นเดิม

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ได้เปลี่ยนชีวิตชาวบ้านให้กลายมาเป็นผู้ประกอบการเช่นนี้ พวกเขายังต้องใช้การผลิตในภาคเกษตรเป็น “หลังพิง” เพื่อประกันความเสี่ยงในการดำเนินชีวิตอันอาจเป็นผลมาจากความผิดพลาดหรือล้มเหลวในการประกอบการ เพราะท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้พวกเขากลายเป็นผู้แบกรับความเสี่ยงทั้งหมดด้วยตนเอง ไม่ใช่เครือญาติหรือเครือญาติเสมือนหรือชุมชนในการผลิตแบบเดิม จึงส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการจัดตั้งทางสังคมในแต่ละพื้นที่อย่างชัดเจน ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมเดิมที่มีเครือญาติและเครือญาติเสมือนเป็นฐานในการคิดการตัดสินใจ และมีผู้เฒ่าผู้แก่เป็นหลักทางสังคมได้เสื่อมสลายไปจนเกือบหมดสิ้น อย่างไรก็ตาม ผลจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแม้ด้านหนึ่งได้ผลักให้ชาวบ้านกลายเป็นปัจเจกชนนิยม ทว่าอีกด้านความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวกลับเป็นเงื่อนไขสำคัญที่กระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดการ “รวมกลุ่มในลักษณะใหม่” ขึ้นมาเพื่อสร้างศักยภาพรวมทั้งสร้างอำนาจต่อรองในการเตรียมตัวเข้าสู่การเป็น “ผู้ประกอบการ” อีกด้วย

การรวมกลุ่มในลักษณะใหม่

การก้าวเดินบนวิถีของผู้ประกอบการควบคู่ไปกับการผลิตในภาคเกษตรของชาวบ้านเขาไม้แก้วได้เปลี่ยนโครงสร้างการดำเนินชีวิตของชาวบ้านไปอย่างสิ้นเชิง ในยุคที่ผ่านมาการเปลี่ยนระบบการผลิตจากยังชีพเป็นเชิงพาณิชย์ หน้าที่ของชาวบ้านเพียงนำผลผลิตออกสู่ตลาด แต่การผลิตในภาคเกษตรควบคู่กับการเป็นผู้ประกอบการที่เกิดขึ้นในยุคนี้ กระบวนการของพวกเขามีความสลับซับซ้อนมากกว่านั้น พวกเขาต้องเป็นนักวางแผน ต้องเป็นนักประชาสัมพันธ์ สามารถประเมินพฤติกรรมและรสนิยมลูกค้าออก รวมทั้งต้องจัดสรรเวลาในการผลิตทั้งภาคเกษตรและเป็นผู้ประกอบการได้อย่างลงตัว

การเป็นผู้ประกอบการซึ่งเป็นหน่วยในการผลิตที่มีขนาดเล็กและมีความคล่องตัว กระบวนการตัดสินใจในเรื่องต่างๆจึงขึ้นอยู่กับเจ้าของกิจการซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียเพียงคนเดียว หาใช่เครือญาติ ผู้เฒ่าผู้แก่ หรือชุมชนอย่างเช่นในอดีต ดังนั้นภาวะดังกล่าวยิ่งตอกลิ่มการดำเนินสถานะปัจเจกชนยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ความเปลี่ยนแปลงจะถาโถมเข้าสู่หมู่บ้านเขาไม้แก้ว แต่กลับพบว่าช่วงหลังทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา ชาวบ้านจำนวนหนึ่งกลับเคลื่อนไหวในการรื้อฟื้นระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนขึ้นมาใหม่ เพียงแต่การรื้อฟื้นในยุคนี้หาได้มีความหมายเช่นในอดีตที่ต้องการร้อยรัดความสัมพันธ์ภายในให้มีความเข้มแข็ง ทว่าเป็นการรื้อฟื้นเพื่อต้องการ “รวมกลุ่ม” ในการสร้างศักยภาพและอำนาจต่อรองในการเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งเกิดขึ้นใน 2 ลักษณะ คือการรวมกลุ่มที่เป็นทางการ และการรวมกลุ่มเฉพาะกิจ

การรวมกลุ่มที่เป็นทางการ

การรวมกลุ่มในลักษณะใหม่ที่เป็นทางการที่เกิดหลังทศวรรษ 2550 ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มอาชีพ ที่ตั้งขึ้นมาเพื่อตอบสนองการดำเนินชีวิต กล่าวคือกลุ่มที่เป็นทางการส่วนใหญ่ถูกก่อตั้งขึ้นมาจากกลุ่มคนฐานะปานกลางที่ต้องการผันตัวเองมาเป็นผู้ประกอบการ แต่กระบวนการดำเนินการนั้นต้องอาศัยกำลังคน ทั้งกระบวนการจัดหาวัตถุดิบ กระบวนการผลิต การตลาด การโฆษณาประชาสัมพันธ์ ตลอดจนการจัดส่ง ซึ่งไม่สามารถดำเนินการเพียงลำพัง ดังนั้นการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นจึงสามารถก้าวข้ามข้อจำกัดเหล่านั้นไปได้

การรวมกลุ่มที่เป็นทางการมีโครงสร้างกลุ่มที่เป็นรูปธรรม มีระบบการบริหารงาน มีระเบียบข้อตกลงต่างๆ ตลอดจนมีจำนวนสมาชิกที่ชัดเจน สำหรับหมู่บ้านเขาไม้แก้ว กลุ่มลักษณะนี้ที่โดดเด่นและดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม ได้แก่

- กลุ่มไตปลา 4 พี่น้อง

กลุ่มไตปลา 4 พี่น้องก่อตั้งในปี 2557 โดยสมาชิกจำนวน 4 คน คือนางสุนีย์ ส่องแสงแก้ว น.ส.พวงผกา ศรีจันทร์ นางสุมณฑา บุญประสบ และนางนิตยา ไกรสุวรรณ ซึ่งทั้งหมดเป็นเครือญาติกัน ดังนั้นจึงตั้งชื่อ “กลุ่มว่าไตปลา 4 พี่น้อง” วัตถุประสงค์เพื่อต้องการสร้างรายได้เสริมนอกเหนือจากรายได้จากภาคเกษตรกรรมที่พวกเขามีทั้งสวนปาล์มน้ำมันและยางพารา

ผลิตภัณฑ์แรกเริ่มของกลุ่มเป็นการผลิตไตปลาแห้งบรรจุกระปุกส่งขายตามร้านค้าในละแวกหมู่บ้าน รวมทั้งขายในโซเชียลมีเดียอย่างเฟสบุ๊ค ผลการดำเนินการได้รับการตอบรับจากลูกค้าเป็นอย่างมาก จนต่อมาได้ขยายประเภทผลิตภัณฑ์ออกไป อย่างน้ำพริกตะไคร้ น้ำพริกมะขาม

หลังจากดำเนินการอยู่ได้ประมาณ 6 เดือน ยอดสั่งซื้อจากโซเชียลมีเดียเริ่มลดน้อยลง กลุ่มนี้จึงต้องทำการตลาดเพิ่มเติม ดังนั้นนอกจากการวางขายตามร้านค้าในละแวกหมู่บ้านแล้วได้กลุ่มได้เช่าแผงขายที่ตลาดเกษตรในตัวเมืองกระบี่ ซึ่งเปิดขายในทุกบ่ายของวันจันทร์ ทั้งยังเช่าบูธขายในงานเทศกาลต่างๆในเมืองกระบี่ เช่น ถนนคนเดิน งานลอยกระทง งานกาชาด นอกจากนี้ช่วงเทศกาลสงกรานต์ยังได้ไปเช่าล็อคขายของบริเวณชาดหาดนพรัตน์ธารา เพื่อนำผลิตภัณฑ์ของกลุ่มไปขายแก่นักท่องเที่ยวด้วย

-กลุ่มแม่บ้านทำอาหารและขนมไทย

เกิดจากการรวมตัวของกลุ่มแม่บ้านในการบริการรับทำอาหาร ขนมในงานต่างๆ อาทิ งานแต่งงาน งานศพ งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ ตลอดจนงานเลี้ยงต่างๆ เบื้องหลังแนวคิดการจัดตั้งเป็นกลุ่มเพราะเห็นว่างานต่างๆในหมู่บ้าน ทั้งงานศพ งานแต่งงาน งานบวช ซึ่งมีแทบทุกเดือนเจ้าภาพงานต้องไปว่าจ้างผู้ประกอบการที่รับทำอาหารมาจากภายนอก ซึ่งแต่ละเดือนค่าใช้จ่ายในการว่าจ้างมีมูลค่านับหมื่นบาทต้องหลั่งไหลออกนอกหมู่บ้าน ขณะที่ชาวบ้านเองนั้นก็มีทักษะฝีมือ สามารถเข้ามาเป็นผู้ประกอบการดังกล่าวเองได้ ทั้งยังเป็นการสร้างรายได้เสริมนอกเหนือจากการทำสวนยางพารา ดังนั้นในวันที่ 1 พ.ค.2559 จึงได้ก่อตั้งกลุ่มขึ้นมา ใช้ชื่อว่า “กลุ่มแม่บ้านทำอาหารและขนมไทย” มีสมาชิก 17 คน ทั้งยังมีการวางโครงสร้างการดำเนินงานที่ชัดเจน มีนางสุนิตา เอ่งฉ้วน เป็นประธานกลุ่ม พร้อมทั้งมีรองประธาน กรรมการ เลขานุการกลุ่ม

หลังการก่อตั้งกลุ่มปรากฏว่ามีงานเข้ามาตลอด เฉลี่ยเดือนละ 1-2งาน ขณะที่บางเดือนที่มีงานชุกก็จะตกเดือนละ 4-5 งาน หรือถ้ามีงานมากจริงๆก็มีตลอดทั้งเดือน

ส่วนกระบวนการดำเนินงานนั้น หลังจากเจ้าภาพงานติดต่อมาที่กลุ่มก็มีการตกลงเรื่องรายการอาหาร จำนวนมื้อที่ต้องทำ ชนิดของอาหาร จากนั้นจะตกลงเรื่องราคา เมื่อได้ข้อสรุปทางกลุ่มก็แจ้งไปที่สมาชิกกลุ่มว่าช่วงวันเวลาดังกล่าวใครสามารถเข้าร่วมดำเนินงานได้บ้าง เมื่อได้ข้อสรุปจำนวนสมาชิกที่สามารถร่วมงานได้ก็เริ่มลงมือดำเนินงาน โดยนางสายอรุณ แสงวิศิษฐ์ภิรมณ์ ซึ่งเป็นแกนนำกลุ่มเป็นผู้ออกเงินทุนในการซื้อวัตถุดิบให้ก่อน เพราะสมาชิกกลุ่มบางส่วนเป็นกลุ่มคนจน ซึ่งการใช้วิธีการลงขันจากสมาชิกทุกคนเป็นเงินทุนกองกลางจึงไม่สามารถดำเนินการได้อย่างสะดวก และเมื่อครั้นเสร็จงานก็จะคืนต้นทุนให้นางสายอรุณ จากนั้นก็แบ่งกำไรคนละเท่าๆกัน

> “สมมติว่ามีงานแต่ง เราก็จะถามสมาชิกว่างานนี้ใครว่างมาทำบ้างเพราะบางคนอาจติดงาน บางคนมีธุระ จากนั้นพี่ก็เป็นคนออกเงินสำรองจ่ายไปก่อนในการซื้อของ ซื้อหมู ซื้อปลา ซื้อผัก เครื่องปรุง เพราะจะไปเก็บจากสมาชิกก่อนไม่ได้บางคนเขาไม่มี พี่ก็เลยออกไปก่อนคนเดียวมันจะได้คล่อง พอเสร็จงานก็จะหักต้นทุนคืน ที่เหลือเป็นกำไรก็แบ่งเท่าๆกันเฉพาะคนที่มาทำ”

ผลจากการดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่อง กอปรกับฝีมือและรสชาติการทำอาหารที่ดีเยี่ยม กลุ่มดังกล่าวจึงเป็นที่ยอมรับและเริ่มมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักในวงกว้าง จนเริ่มมีคนภายนอกมาติดต่อใช้บริการการทำอาหารของกลุ่มทำให้มีงานเข้ามาอย่างสม่ำเสมอ ขณะที่จำนวนสมาชิกนั้นแม้ที่เป็นทางการคือ 17 คน แต่เหลือดำเนินงานจริงในปัจจุบันเพียง 6 คนเท่านั้น ส่วนรายได้ของสมาชิกโดยเฉลี่อยู่ที่คนละ 2,000-3,000 บาทต่อเดือน

การรวมกลุ่มแบบเฉพาะกิจ

การรวมกลุ่มแบบเฉพาะกิจของชาวบ้านมีในหลายลักษณะ ทั้งกลุ่มอาชีพและกลุ่มจิตอาสา การรวมกลุ่มลักษณะนี้ไม่มีโครงสร้างการทำงานและจำนวนสมาชิกของกลุ่มที่ชัดเจน ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่างเป็นครั้งๆไปเท่านั้น และเมื่อเสร็จสิ้นภารกิจกลุ่มเหล่านี้ก็จะสลายตัวไป และอาจรวมกลุ่มกันใหม่อีกครั้งเมื่อมีภารกิจบางอย่างร่วมกันหรืออาจไม่มีการรวมกลุ่มกันอีกเลยก็ได้ กลุ่มเหล่านี้ในหมู่บ้านเขาไม้แก้วพบได้ใน

-กลุ่มรับเหมาก่อสร้าง

กลุ่มรับเหมาก่อสร้างมักรวมตัวกันในกลุ่มคนจนที่พอมีทักษะฝีมือด้านงานก่อสร้างและได้รับการยอมรับด้านฝีมือและผลงานจากชาวบ้านอยู่พอสมควร กลุ่มรับเหมาก่อสร้างเหล่านี้แต่ละกลุ่มมีแกนหลักอยู่หนึ่งคนมีลักษณะคล้ายเป็น “หัวหน้าทีม” ซึ่งจะเป็นที่รู้กันของชาวบ้าน ส่วนการรวมกลุ่มจะเกิดขึ้นเมื่อมีงานก่อสร้างต่างๆขึ้นในหมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานต่อเติมหรือซ่อมแซม และผู้ว่าจ้างได้ติดต่อมายังหัวหน้าทีมให้ดำเนินการ หลังจากตกลงเรื่องราคาค่าแรงกันเสร็จสรรพหัวหน้าทีมก็จะติดต่อทาบทามไปยังทีมงานของเขา ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นเพื่อนฝูงหรือคนสนิทที่พอมีทักษะด้านงานก่อสร้างประมาณ 3-4 คนให้มาร่วมงาน เพราะกระบวนการงานก่อสร้างทั้งก่ออิฐ ผสมปูน ฉาบเรียบ โครงหลังคา ปูกระเบื้อง ทาสีไม่สามารถทำคนเดียวได้

> “ทีมงานทีรวมตัวกันก็พรรคพวกกันทั้งนั้น ใครได้งานมาก็มาบอกก็ต้องไปช่วยกัน ถือว่าเป็นรายได้เสริม ดีกว่ากรีดยางอย่างเดียว งานเสร็จก็แยกย้าย มีงานใหม่ก็มารวมกันอีก งานที่ได้ส่วนมากเป็นงานต่อเติมและซ่อมแซมแก้ไข นานๆทีจะได้งานสร้างบ้านเป็นหลัง เขามาจ้างเราเพราะอยู่ใกล้ๆกัน ค่าแรงเราก็ถูกกว่าจ้างผู้รับเหมาอาชีพ”

บ้านเขาไม้แก้ว กลุ่มรับเหมาก่อสร้างที่โดดเด่นมีอยู่ 3 กลุ่ม คือกลุ่มของนายคำ แก้วตา กลุ่มของนายธีรศักดิ์ ชูประจบ และกลุ่มของนายปรารภ ขาวสนิท ส่วนชาวบ้านจะว่าจ้างกลุ่มไหนขึ้นอยู่กับว่ามีความสนิทสนมและสัมพันธ์กับกลุ่มใดมากกว่ากัน

การเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในกลุ่มรับเหมาก่อสร้าง นอกจากต้องมีสายสัมพันธ์ที่ดีกับคนที่เป็นหัวหน้าทีมแล้ว ยังต้องมีทักษะด้านงานก่อสร้างพอสมควร ดังนั้นกลุ่มลักษณะนี้จึงไม่ได้เปิดกว้างสำหรับทุกคนเว้นแต่ว่าหากมีสายสัมพันธ์ที่ดีกับหัวหน้าทีมและมีการร้องขอ อย่างเช่น ฝากลูกหลานหรือญาติพี่น้องให้มาทำงานเพื่อสร้างรายได้ ซึ่งแม้บุคคลผู้นั้นไม่มีทักษะด้านงานก่อสร้างหรืองานช่างใดๆ แต่จากการมีสายสัมพันธ์ที่ดีต่อกันก็ได้รับโอกาสเข้าร่วมกลุ่ม แต่ต้องอยู่ในส่วนของงานที่ไม่ต้องใช้ทักษะฝีมือ เช่น ขุดดิน ผสมปูน เลื่อยไม้ และอาจได้ค่าแรงน้อยกว่าคนอื่นๆที่มีทักษะฝีมือ เป็นต้น

นอกจากนี้ หากทีมไหนได้งานแต่หากลูกทีมติดธุระ หรือติดภารกิจอื่นๆ หัวหน้าทีมสามารถชักชวนลูกทีมจากทีมอื่นๆมาช่วยงานได้

-กลุ่มจิตอาสา

การเกิดขึ้นของกลุ่มจิตอาสามีลักษณะบางอย่างที่คล้ายคลึงกับกลุ่มรับเหมาก่อสร้าง คือเป็นกลุ่มเฉพาะกิจที่ถูกก่อตั้งขึ้นมาเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่างเป็นครั้งๆไปเท่านั้น และเมื่อเสร็จสิ้นภารกิจกลุ่มเหล่านี้ก็จะสลายตัวไป และอาจรวมกลุ่มกันใหม่อีกครั้งเมื่อมีภารกิจบางอย่างร่วมกัน หรืออาจไม่มีการรวมกลุ่มกันอีกเลยก็ได้

การเกิดขึ้นของกลุ่มจิตอาสามักเกิดจากปัจจัยกระตุ้นจากภายนอกโดยมีวาระพิเศษเป็นตัวกำหนด อาทิ วันสำคัญต่างๆบนหน้าปฏิทิน อย่างวันปีใหม่ สงกรานต์ อย่างล่าสุดที่เกิดการรวมกลุ่มคือเมื่อวันที่ 5 ธ.ค.2559 ซึ่งเป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษา รัชกาลที่ 9 โดยนายบุญโชค เอ่งฉ้วน ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 4 บ้านเขาไม้แก้ว ได้ประชุมชาวบ้านว่าในวันดังกล่าวควรมีการพัฒนาหมู่บ้านโดยการตัดหญ้าบริเวณสองข้างทางเข้าหมู่บ้าน หลังประชุมเสร็จชาวบ้านแต่ละคนก็ช่วยกันกระจายข่าว กระทั่งเมื่อถึงวันที่กำหนดพบว่าชาวบ้านจำนวนหนึ่งโดยเฉพาะคนที่มีเครื่องตัดหน้าพร้อมใจกันมาร่วมกิจกรรมดังกล่าวกันพอสมควร

การเกิดขึ้นของกลุ่มจิตอาสาเปิดกว้างสำหรับทุกคน สมาชิกกลุ่มที่เกิดขึ้นมีความหลากหลาย ทั้งเพศ วัย ฐานะทางเศรษฐกิจ ขณะที่ลักษณะการเข้าร่วมก็มีความหลากหลาย อาทิ กลุ่มคนรวยอาจมีส่วนร่วมในการสนับสนุนน้ำมันเชื้อเพลิงสำหรับเครื่องตัดหญ้า หรืออาหาร เครื่องดื่ม แต่ไม่ได้สนับสนุนแรงงานในการดำเนินการ ขณะที่กลุ่มคนฐานะปานกลางและกลุ่มคนจนซึ่งมีศักยภาพด้านแรงงาน ทั้งยังมีเครื่องตัดหญ้าก็อาจเข้าร่วมในฐานะผู้ดำเนินงาน เป็นต้น จนกระทั่งกิจกรรมดังกล่าวแล้วเสร็จกลุ่มนี้ก็จะสลายตัวไปในที่สุด

ดังนั้น การย่างก้าวไปบนวิถีผู้ประกอบการควบคู่ไปกับการผลิตในภาคเกษตรของชาวบ้านเขาไม้แก้วตลอดช่วงที่ผ่านมาได้เปลี่ยนโครงสร้างการดำเนินชีวิตของชาวบ้านไปอย่างสิ้นเชิง หลังทศวรรษ 2550 เป็นต้นมาชาวบ้านได้เพิ่มศักยภาพของตัวเองโดยการรวมกลุ่มในลักษณะใหม่ขึ้นมา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มอาชีพที่ตั้งขึ้นมาเพื่อตอบสนองการดำเนินชีวิตที่ต้องการเท่าทันความเปลี่ยนแปลง

กลุ่มที่ตั้งขึ้นมาใหม่มีทั้งลักษณะที่เป็นทางการ กล่าวคือมีโครงสร้างการบริหารงาน มีคณะกรรมการ จำนวนสมาชิกที่ชัดเจน แม้ในการดำเนินการระยะหลังสมาชิกจะค่อยๆลดลงด้วยเงื่อนไขต่างๆนานา ทว่ากลุ่มลักษณะนี้ยังคงมีตัวหลักคอยขับเคลื่อนงานต่อไปได้ และอีกลักษณะคือแบบไม่เป็นทางการหรือกลุ่มเฉพาะกิจ ซึ่งไม่มีโครงสร้างการทำงานและจำนวนสมาชิกที่ชัดเจน ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่างเป็นครั้งๆไปเท่านั้น และเมื่อเสร็จสิ้นภารกิจกลุ่มเหล่านี้ก็จะสลายตัวไป และอาจรวมกลุ่มกันใหม่อีกครั้งเมื่อมีภารกิจบางอย่างร่วมกันหรืออาจไม่มีการรวมกลุ่มกันอีกเลยก็ได้

สรุป

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในสังคมไทยตลอดหลายทศวรรษที่ผ่านมาได้เปลี่ยนระบบความสัมพันธ์ในชนบทอย่างไพศาลและลึกซึ้ง ภาพจินตนาการชนบทที่ถูกสร้างในช่วงทศวรรษ 2490 แม้สะท้อนภาพสังคมชนบท อาทิ ชาวชนบททำการเกษตรกรรมแบบยังชีพ มีวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงาม มีภูมิปัญญาที่ผ่านการสั่งสมมาเนิ่นนาน ในชนบทเต็มไปด้วยความช่วยเหลือเผื่อแผ่ ฯลฯ แต่ทว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างสลับซับซ้อนในปัจจุบันที่ชาวชนบทผันตัวเองสู่การผลิตสมัยใหม่ในภาคเกษตรที่ใช้ทุนอย่างเข้มข้น ระบบการผลิตแบบยังชีพเปลี่ยนเป็นเชิงพาณิชย์ มีการสร้างรายได้นอกภาคเกษตร ตลอดจนการออกจากภาคเกษตรไปสู่การเป็นผู้ประกอบการ เป็นต้น

การเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนแบบแผนชีวิตด้านการบริโภค พวกเขาสามารถเข้าถึงสินค้าชนชั้นกลาง ทั้งโทรทัศน์ โทรศัพท์ รถจักรยานยนต์ รถยนต์ และเครื่องจักรการเกษตร ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้พวกเขาเกิดจินตนาการถึงจินตนาการแห่งความเท่าเทียมโดยหาได้คิดว่าตัวเองเป็นพวกล้าหลังเช่นในอดีตอีกต่อไป ดังนั้นการผนวกตนเองเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจที่หลากหลายและซับซ้อนเช่นนี้จึงมีผลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลง เคลื่อนย้ายตำแหน่งแห่งที่ที่ส่งผลสำคัญต่อการก่อรูปการรับรู้ ความคิด ความรู้สึก โลกทัศน์และมุมมองของการให้ความหมายของชีวิตผู้คนในชุมชนและความเป็นชุมชนแบบที่ไม่ใช่ชุมชนแบบเดิมอีกต่อไป

ดังนั้น ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมไทยต้องทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งรอบด้าน ต้องมองภาพชนบทและให้ความหมายใหม่ เพราะหากยังมีจินตนาการชนบทในแบบเดิมแล้ว ผลที่ตามมาทั้งการรับรู้และความเข้าใจความหมายชนบทของสาธารณะชนย่อมผิดเพี้ยนจากความเป็นจริง รวมทั้งการกำหนดนโยบายการพัฒนาชนบทของรัฐแทนที่จะตอบสนองหรือแก้ปัญหา แต่อาจกลายเป็นหนทางแห่งการสร้างปัญหาใหม่ขึ้นมาโดยไม่รู้ตัว สิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างมหาศาล สำหรับพื้นที่ศึกษาได้เลือกพื้นที่หมู่บ้านเขาไม้แก้ว ต.เขาคราม อ.เมือง จ.กระบี่ และแบ่งเนื้อหาเพื่อการอธิบายเป็น 3 ยุค คือ พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ (ก่อนทศวรรษ 2520) ยุคความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ (2520-2540) และยุคการผันตังเองจากเกษตรกรเป็นผู้ประกอบการ (ทศวรรษ 2540-2559)

ยุคพัฒนาการทางประวัติศาสตร์บ้านเขาไม้แก้ว (ก่อนทศวรรษ 2520) ชุมชนบ้านเขาไม้แก้วในอดีตมีสถานะภาพเป็นพื้นที่ชายขอบทั้งจากอำนาจรัฐ ความเป็นเมืองและระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ชาวบ้านดำเนินชีวิตภายใต้ข้อจำกัดในหลายๆด้าน อาทิ ทรัพยากร แรงงาน ฯลฯ ดังนั้นการแสวงหาหนทางรอด

ภายใต้ข้อจำกัดดังกล่าว ชาวบ้านจำต้องสร้างระบบความสัมพันธ์ภายในและภายนอกอย่างเข้มข้นเพื่อพึ่งพาอาศัยกันในทุกๆ ด้าน

วัฏจักรชีวิตของชาวบ้านเขาไม้แก้วในยุคนี้เรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน การประกอบอาชีพส่วนใหญ่มีลักษณะเหมือนๆกันคือการทำนาและเก็บหาของป่า ดังนั้น ฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวไม่ต่างกันมาก การดำเนินวิถีชีวิตที่ห่างไกลจากอำนาจรัฐ ความเป็นเมืองและเทคโนโลยีส่งผลให้การดำเนินชีวิตของชาวบ้านดำเนินไปอย่างอิสระและเรียบง่าย การจัดการในการผลิตจะขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์แบบเครือญาติเป็นหลัก

กระบวนการแสวงหาที่ดินเพื่อการผลิตของชาวบ้านในชนบทก่อนทศวรรษ 2500 นั้นเปิดกว้างสำหรับทุกคน ชาวบ้านสามารถถือครองได้อย่างเสรี ขึ้นอยู่กับความสามารถในการหักร้างถางพง ขณะที่แรงงานในการดำเนินการนั้น นอกจากใช้แรงงานจากสมาชิกในครอบครัวและเครือญาติเป็นหลักแล้ว ชาวบ้านยังได้สร้างระบบ “เครือญาติเสมือน” ซึ่งเป็นลักษณะของการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ทั้งในระดับพื้นที่และข้ามพื้นที่เพื่อตอบสนองการดำเนินวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันในทุกๆด้าน ส่วนลักษณะการถือครองที่ดินจะเกิดขึ้นตามศักยภาพในการบุกเบิกและลำดับก่อนหลัง ชาวบ้านที่บุกเบิกที่ดินก่อนสามารถเลือกทำเลที่มีความเหมาะสม ส่วนขนาดพื้นที่จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครอบครัว รวมทั้งเครือญาติตลอดจนเพื่อนบ้านภายใต้ระบบเครือญาติเสมือนที่จะมีขีดความสามารถในการบุกเบิกหักร้างถางพง

ระบบการผลิตของชาวบ้านเขาไม้แก้วในยุคนี้ทำการผลิตในภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะการทำนาเพื่อการบริโภคในครัวเรือน พันธุ์ข้าวเป็นพันธุ์พื้นเมือง ชาวบ้านนิยมเพราะแม้ให้ผลผลิตค่อนข้างน้อย แต่มีความทนทานต่อสภาพภูมิอากาศสูง กระทั่งช่วงปลายทศวรรษ 2490 การทำนาของชาวบ้านเขาไม้แก้วเริ่มลดลง เพราะบางส่วนได้เปลี่ยนที่นาไปเป็นสวนยางพาราพันธุ์พื้นเมืองหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ยางบ้าน”ซึ่งต่อมาพบว่าให้ผลตอบแทนที่เป็นเม็ดเงินที่น่าตื่นตา ทำให้ชาวบ้านค่อยๆทยอยปรับเป็นที่นาเป็นสวนยางพารากันอย่างเอิกเกริก เริ่มมีการซื้อขายที่ดินเพื่อปลูกยางพารา ต่อมากลางทศวรรษ 2510 กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง(สกย.) มาส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกยางพาราตามหลักวิชาการ มีการสนับสนุนกล้าพันธุ์ที่ให้ผลผลิตดีแทนพันธุ์พื้นเมือง กระทั่งปี 2515 ที่นาได้หมดไปจากหมู่บ้านพร้อมๆกับการปรากฏตัวของสวนยางพาราทั่วหมู่บ้าน

ยุคความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ (2520-2540) การขยายตัวของยางพาราซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดแรกของชาวบ้านในยุคนี้ทำให้ชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากการยังชีพไปเป็นเชิงพาณิชย์อย่างเต็มรูปแบบ มีการเปลี่ยนต้นพันธุ์จากพันธุ์พื้นเมืองเป็นพันธุ์ส่งเสริม ใช้ปุ๋ยและสารเคมีเพื่อเพิ่มผลผลิต ใช้

เครื่องจักรและเทคโนโลยีสมัยใหม่ในกระบวนการผลิต ระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานถูกแทนที่ด้วยการจ้างงาน ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้นำมาสู่การปิดฉากระบบความสัมพันธ์ภายในอย่างสิ้นเชิง

กระทั่งปลายทศวรรษ 2520 เป็นช่วงที่ยางพาราแพร่ขยายทั่วหมู่บ้าน ชาวบ้านรายใดมีที่ว่างได้ใช้พื้นที่นั้นปลูกยางพารากันหมด เงื่อนไขสำคัญที่ยางพาราแพร่ขยายในหมู่บ้านได้อย่างรวดเร็วเพราะเป็นพืชที่ใช้ต้นทุนในการปลูกไม่สูงมากชาวบ้านทุกกลุ่มฐานะจึงสามารถปลูกได้ทำให้ช่วงเวลานั้นเม็ดเงินจากการขายยางสะพัดทั้งหมู่บ้าน ปรากฏการณ์ดังกล่าวนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแก่ชาวบ้านอย่างมหาศาล ชาวบ้านมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น มีกำลังซื้อมากขึ้น วิถีชีวิตผูกติดกับระบบตลาดอย่างแนบแน่น ทว่าความเปลี่ยนแปลงหาได้ยุติเพียงเท่านี้ เพราะช่วงทศวรรษ 2520-2530 ปรากฏพืชเศรษฐกิจอีกได้ถาโถมเข้าสู่หมู่บ้านนั่นคือ “ปาล์มน้ำมัน”

การเข้ามาของปาล์มน้ำมันริเริ่มโดยกลุ่มคนรวย ซึ่งการริเริ่มในระยะแรกไม่ได้รับความสนใจจากชาวบ้านมากนักเพราะเห็นว่ายังไม่ชัดเจนเรื่องราคารับซื้อผลผลิต แหล่งรับซื้อ ทั้งยังไม่มีความชำนาญในการเก็บเกี่ยว ที่สำคัญไม่มีเงินทุนมากพอ เพราะปาล์มน้ำมันมีกระบวนการผลิตที่ค่อนข้างยุ่งยาก ต้องใส่ปุ๋ยปีละ 3 ครั้ง ต้องตัดแต่งใบ ต้องตัดหญ้า ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่จึงยังมุ่งเน้นไปที่ยางพาราเช่นเดิม หลังการปลูกปาล์มน้ำมันของกลุ่มคนรวยให้ผลตอบแทนที่งดงาม ทั้งยังเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตลอดปีซึ่งแตกต่างจากยางพาราที่ช่วงฤดูฝน และช่วงยางผลัดใบไม่สามารถกรีดได้ กรณีดังกล่าวทำให้ชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจกับปาล์มน้ำมัน กระทั่งค่อยๆทยอยเปลี่ยนสวนยางพาราเป็นสวนปาล์มน้ำมันไปในที่สุด แต่ทว่าการขยายพื้นที่ดังกล่าวจำกัดวงอยู่เฉพาะในกลุ่มคนรวยและกลุ่มคนฐานะปานกลางเท่านั้นเพราะปาล์มน้ำมันใช้ต้นทุนการการปลูกสูง ทั้งที่ดิน ค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าแรงงาน ซึ่งกลุ่มคนจนซึ่งมีที่ดินไม่มาก ทั้งยังไม่มีเงินทุนที่มากพอก็ยังคงปักหลักปลูกยางพาราต่อไป ซึ่งแม้ราคาผลผลิตยางพาราไม่หวือหวาเช่นปาล์มน้ำมัน แต่ก็ไม่ได้ตกต่ำไปเสียทีเดียวนัก

การเปลี่ยนพื้นที่สวนยางพาราเป็นสวนปาล์มน้ำมันของชาวบ้านแบ่งได้ 3 ระลอก ระลอกแรกช่วงปี 2529-2530 กลุ่มคนรวยจำนวนหนึ่งทดลองปลูกในพื้นที่ไม่มากนักเพราะยังไม่คุ้นเคย จึงยังไม่มั่นใจในกระบวนการผลิตและผลตอบแทนนัก ระลอกที่สองช่วงปี 2535-2536กลุ่มคนรวยอีกส่วนหนึ่งได้เห็นผลตอบแทนจากกลุ่มที่ปลูกไปก่อนหน้าได้ผลกำไรเป็นกอบเป็นกำจึงตัดสินใจทยอยปลูกตามๆกัน ขณะเดียวกันกลุ่มที่ปลูกไปก่อนหน้านี้ก็ขยายพื้นที่ปลูกเพิ่มขึ้นด้วยโดยการลดพื้นที่ปลูกยางพาราลง และระลอกสุดท้ายเรียกได้ว่าเป็นยุค “ปาล์มเต็มพื้นที่” เกิดช่วงปี 2541-2542 การปลูกปาล์มน้ำมันของชาวบ้านระลอกนี้ถือเป็นระลอกใหญ่ ชาวบ้านกลุ่มฐานะร่ำรวยรวมทั้งกลุ่มฐานะปานกลางบางส่วนซึ่งพอมีที่ดินในการครอบครองในระดับหนึ่งทยอยปลูกปาล์มกันขนานใหญ่ ขณะเดียวกันกลุ่มที่ปลูกไปก่อนหน้านี้ก็ได้ขยายพื้นที่เพิ่มเติมไปอีก

การขยายพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันที่เกิดขึ้นทั้ง 3 ระลอกทำให้เนื้อที่สวนยางพาราในหมู่บ้านลดลงอย่างเห็นได้ชัด กระทั่งปัจจุบันพบว่าสัดส่วนปาล์มน้ำมันกับยางพารานั้นอยู่ที่ประมาณ 70:30 เลยทีเดียว ซึ่งสวนยางพาราที่เหลืออยู่เป็นของกลุ่มคนจนเสียเป็นส่วนใหญ่

การขยายตัวของยางพาราและปาล์มน้ำมันมีความสัมพันธ์กับการเติบโตของกลุ่มผู้ประกอบการรับซื้อผลผลิต ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นผู้ประกอบการรายใหญ่ที่เติบโตมาจากการสร้างกิจการรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรมาก่อนแล้ว กระทั่งในช่วงเวลาต่อมาในยุคที่ยางพาราและปาล์มน้ำมันเฟื่องฟูได้เกิดกลุ่มผู้ประกอบการรับซื้อผลผลิตทั้งยางพาราและปาล์มรายใหม่ๆในระดับหมู่บ้านที่มักเป็นกลุ่มคนรวยในหมู่บ้านและมีอาชีพค้าขายมาก่อนเข้ามาร่วมดำเนินการ

ดังนั้น การขยายตัวของพืชเศรษฐกิจทั้งยางพาราและปาล์มน้ำมันแม้ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจนนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านอย่างมหาศาล หมู่บ้านมีเงินสะพัดมากขึ้น ชาวบ้านมั่งคั่ง มีการสะสมทุน มีการเลื่อนสถานะทางชนชั้น แต่ปัจจัยประการสำคัญที่นำพาชาวบ้านไปสู่จุดนั้นได้คือ “แรงงานรับจ้าง” ที่เป็นเสมือนฟันเฟืองชิ้นสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของหมู่บ้าน

การเกิดขึ้นของแรงงานรับจ้างเป็นผลมาจากการผลิตเชิงพาณิชย์ในเนื้อที่ขนาดใหญ่ทั้งสวนยางพาราและปาล์มน้ำมันนั้นเกินกำลังเจ้าของที่ดินที่จะใช้แรงงานในครอบครัวได้ นั่นจึงเป็นสาเหตุสำคัญในการเข้ามาของระบบการจ้างงาน ส่วนแรงงานรับจ้างที่เข้ามามี 2 กลุ่ม คือแรงงานไทยกับแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน

สำหรับแรงงานไทยเข้าสู่หมู่บ้านครั้งแรกปลายทศวรรษ 2500 ในกิจการสวนยางพาราของกลุ่มคนรวย กลุ่มแรงงานในยุคแรกเริ่มส่วนใหญ่มาจากจังหวัดใกล้เคียง อาทิ ตรัง นครศรีธรรมราชที่ส่วนใหญ่มักมาเป็นกลุ่มครอบครัวและเครือญาติ และการเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในสวนยางพาราแรงงานอยู่ในความรับผิดชอบของนายจ้างซึ่งต้องจัดหาที่พักให้แรงงานของตัวเอง กระทั่งช่วงปลายทศวรรษ 2520 เริ่มมีแรงงานชาวอีสานเข้าสู่หมู่บ้าน สวนยางพาราของกลุ่มคนรวยจึงได้ว่าจ้างแรงงานชาวอีสานในกิจการสวนยางพาราของตัวเองเพิ่มเติม

อย่างไรก็ตาม แม้ระยะแรกในการเข้ามาของแรงงานรับจ้างนอกพื้นที่จะอยู่ในกิจการสวนยางพาราเป็นหลัก แต่หลังจากการเฟื่องฟูของปาล์มน้ำมัน แรงงานเหล่านี้ได้กระจายตัวไปในกิจการสวนปาล์มน้ำมันด้วย หน้าที่ของแรงงานเหล่านี้ในสวนปาล์มน้ำมันมีทั้งตัดทลายปาล์ม แต่งใบปาล์ม ตัดหญ้า ตลอดจนการใส่ปุ๋ยต้นปาล์ม เป็นต้น

ต่อมาช่วงปลายทศวรรษ 2530-ต้นทศวรรษ 2540 ผลพวงจากการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในกิจการสวนยางพาราและปาล์มน้ำมัน อาทิ ใช้สารเคมีกำจัดวัชพืช ใช้รถตัดหญ้าในสวน ฯลฯ เทคโนโลยีเหล่านี้ส่งผลให้ความต้องการแรงงานรับจ้างลดลง อีกทั้งช่วงต้นทศวรรษ 2540 ที่ยางพาราราคาตกต่ำ รายได้จากการรับจ้างไม่พอเลี้ยงครอบครัวทำให้แรงงานชาวอีสานจำนวนมากทยอยออกจากหมู่บ้านเพื่อไปรับจ้างในแหล่งใหม่ กระทั่งปลายทศวรรษ 2540 กลับปรากฏแรงงานกลุ่มใหม่คือแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะจากพม่าซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานที่ใหญ่ที่สุดได้ทยอยเข้าสู่หมู่บ้าน

แรงงานกลุ่มนี้เกือบทั้งหมดมาจากเมืองทวาย เข้าสู่หมู่บ้านช่วงปี 2547-2548 มารับจ้างในสวนยางพาราของกลุ่มคนรวย และผลพวงจากความขยัน ไม่มีปากเสียง ไม่เถียงนายจ้าง ทำให้แรงงานพม่าได้รับความนิยมจากชาวบ้านเป็นอย่างมาก ทำให้กลุ่มคนรวยที่มีสวนยางเป็นจำนวนมากเริ่มหันมาว่าจ้างแรงงานชาวพม่าในกิจการสวนยางพารามากขึ้น โดยแรงงานได้รับค่าจ้างในอัตราส่วนร้อยละ 40 จากมูลค่ายางที่ขายได้ ซึ่งช่วงที่ยางพาราราคาดีแรงงานพม่าเหล่านี้ได้ชักชวนลูกหลาน ญาติพี่น้องให้มารับจ้างด้วยกันที่หมู่บ้าน ทำให้ช่วงเวลานั้นแรงงานชาวพม่าหลั่งไหลเข้าสู่หมู่บ้านเขาไม้แก้วเป็นจำนวนมาก แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงยางพาราราคาตกต่ำส่วนแบ่งรายได้จากการขายยางไม่เพียงพอต่อการดำเนินชีวิต แรงงานเหล่านี้จึงหันไปรับจ้างอย่างอื่น ทั้งรับจ้างในสวนปาล์ม เป็นลูกจ้างในลานรับซื้อยางแผ่น รับจ้างแบกไม้ยาง ลูกจ้างในฟาร์มปศุสัตว์ ตลอดจนเป็นแรงงานในโรงงาน เป็นต้น

ดังนั้น ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากการผลิตเชิงพาณิชย์ได้มอบมรดกไว้ให้ชาวบ้านเขาไม้แก้วคือการมีเศรษฐกิจที่ดี มีเงินสะพัดทั่วหมู่บ้าน ซึ่งเบื้องหลังปรากฏการณ์ดังกล่าวมี “แรงงานรับจ้าง” เป็นฟันเฟืองสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจจนทำให้ชาวบ้านเขาไม้แก้วสามารถสะสมทุนจนนำไปสู่การเลื่อนชนชั้น สามารถเปลี่ยนสถานะตัวเองจากเกษตรกรไปเป็นผู้จัดการสวน เป็นต้น แต่ทว่าโอกาสดังกล่าวหาได้เปิดกว้างสำหรับทุกคนไม่เพราะศักยภาพในการเข้าถึงขึ้นอยู่กับเงื่อนไขด้านฐานะทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ

อย่างกลุ่มคนรวยซึ่งมีความพร้อมในด้านต่างๆทั้งที่ดิน เงินทุน ตลอดจนเครือข่ายความสัมพันธ์ที่กว้างขวางทำให้มีศักยภาพในการปรับตัวเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ได้มากกว่า ขณะเดียวกันยังสามารถใช้โอกาสนี้สร้างความหลากหลายทางอาชีพที่นำไปสู่การสร้างแหล่งรายได้นอกภาคเกษตรควบคู่ไปด้วย ขณะที่บางครอบครัวสร้างโอกาสในการยกระดับสถานะโดยการส่งลูกหลานเข้าศึกษาต่อในตัวเมืองกระบี่ รวมทั้งในระดับอุดมศึกษา

ส่วนกลุ่มชาวบ้านฐานะปานกลางมีความพร้อมทั้งที่ดิน เงินทุนในระดับปานกลาง จากเงื่อนไขดังกล่าวทำให้คนกลุ่มนี้ไม่ผลีผลามในการเข้าสู่การผลิตเชิงพาณิชย์ พวกเขาลดความเสี่ยงด้วยการเป็นนัก

สังเกตการณ์ที่เฝ้าดูผลผลิตของกลุ่มคนรวยไปก่อน และเมื่อเห็นช่องทางความสำเร็จจึงค่อยๆเยื้องย่างเข้าสู่การผลิตในรูปแบบนี้ไปในที่สุด สำหรับการปรับตัวของคนกลุ่มนี้มีความหลากหลาย จนสามารถสร้างทางเลือกใหม่ๆในการดำเนินชีวิต

ขณะที่กลุ่มคนจน มีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ ทั้งยังไม่มีเงินทุน การปรับตัวเพื่อสร้างโอกาสจึงเป็นเต็มไปด้วยข้อจำกัด การผลิตเชิงพาณิชย์แม้บางช่วงทำให้พวกเขาอยู่ดีกินดี แต่เมื่อเข้าสู่ช่วงราคาตกต่ำจนรายได้ไม่เพียงพอค่าใช้จ่ายในครัวเรือน กลุ่มคนเหล่านี้ต้องหาทางออกด้วยการไปเป็นแรงงานรับจ้างในกิจการสวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมันของคนอื่น ควบคู่ไปกับการผลิตในสวนของตัวเองไปในที่สุด
ดังนั้น ช่วงเวลากว่า 6 ทศวรรษในการเปลี่ยนระบบการผลิตจากเพื่อยังชีพไปเป็นเชิงพาณิชย์ชาวบ้านเขาไม้แก้วหาได้หยุดนิ่งแต่มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมหาศาล โดยเฉพาะระบบความสัมพันธ์ทั้งภายในและภายนอก ตำแหน่งแห่งที่ สถานะทางชนชั้น ตลอดจนความรู้สึกนึกคิด ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขการมีเศรษฐกิจที่ดี ชาวบ้านมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีกำลังซื้อที่สูงขึ้น เงื่อนไขเหล่านี้ได้นำพาพวกเขาไปสู่ความเป็นสมัยใหม่ ขณะที่ตัวชาวบ้านเองก็รู้สึกว่าพวกเขาหาได้เป็นชาวชุมชนบ้านป่าที่ล้าหลังอีกต่อไป เพราะการมีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี มีกำลังซื้อมากขึ้น มีโอกาสสัมผัสโลกที่กว้างขึ้นพวกเขามีความรู้สึกถึงการเป็น “คนเมืองผู้ทันสมัย” และได้สร้างภาพลักษณ์ความเป็นสมัยใหม่ผ่านการดำเนินชีวิตรูปแบบใหม่ ทั้งการบริโภคสินค้าและบริการ อาทิ เครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ อย่างโทรทัศน์ วิทยุ พัดลม ตู้เย็น ที่ชาวบ้านมีกันเกือบทุกหลัง ตลอดจนยวดยานพาหนะ ทั้งรถยนต์ รถจักรยานยนต์ ที่ทำให้ศักยภาพในการเดินทางของพวกเขาชาวบ้านเพิ่มขึ้นด้วย

การสร้างภาพลักษณ์ความเป็นสมัยใหม่ของชาวบ้านยังพบได้ในการให้ความสำคัญกับการศึกษาของลูกหลานโดยการส่งลูกหลานมาเรียนระดับประถมศึกษาในตัวเมืองมากขึ้น จากเดิมที่พบว่าการศึกษาในระดับนี้ผู้ปกครองนิยมให้ลูกหลานเรียนที่โรงเรียนใกล้บ้านเท่านั้น แต่ก็จำกัดอยู่เฉพาะลูกหลานคนรวยกับคนฐานะปานกลางเท่านั้น ขณะที่ลูกหลานคนจนมีน้อยมากที่จะเข้าศึกษาต่อในระดับที่กล่าวมา ส่วนใหญ่หลังจบการศึกษาระดับประถมหรือไม่ก็ระดับมัธยมต้นก็จะออกมาทำการผลิตในภาคเกษตรกรรมที่บ้าน หลังจากนั้นก็จะแต่งงานสร้างครอบครัวใหม่และยังทำการผลิตในภาคเกษตรกรรมเลี้ยงครอบครัวเช่นเดิม

นอกจากนี้ การมีฐานะทางเศรษฐกิจอันเป็นผลให้พวกเขาเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ยังพบได้ใน การใช้โอกาสในการสร้างความบรรเทิงให้ชีวิตอย่างการจับจ่ายสินค้าในห้างสรรพสินค้า การไปเที่ยวชายทะเล ตลอดจนการไปดูหนังในเมือง เป็นต้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสถานะตัวเองจาก “ชาวชุมชนบ้านป่า” ไปสู่การเป็น “คนเมืองผู้ทันสมัย” ที่เกิดขึ้นนี้ทำให้ชาวบ้านเปลี่ยนแปลงวิธีคิด พฤติกรรม ตลอดจนรูปแบบการใช้ชีวิตอย่างเข้มข้น ดังนั้น ในบริบทความเปลี่ยนแปลงภายในและความสัมพันธ์อันเกิดจากการเชื่อมต่อกับสังคมและโลกภายนอก แม้ในทางเศรษฐกิจจะดำรงอยู่ใต้ระบบและความสัมพันธ์ทางการผลิตในภาค

เกษตร แต่ก็ผูกโยงเข้ากับระบบตลาดและการผลิตนอกภาคเกษตรที่มีทางเลือกการดำรงชีวิตที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้จึงมีผลสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ สถานะทางชนชั้น และระบบโครงสร้างความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้าน

ยุคการสร้างโอกาสนอกภาคเกษตร (ทศวรรษ 2540-2559) ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตลอด 6 ทศวรรษของบ้านเขาไม้แก้วได้สร้างความเปลี่ยนแปลงแก่ชาวบ้านอย่างไพศาล ทั้งในมิติตำแหน่งแห่งที่ที่หาได้ถูกพันธนาการกับภาพชุมชนบ้านป่าที่ล้าหลังหยุดนิ่งเฉกเช่นอดีต ทว่ามีการเคลื่อนไหวไปมา เกิดปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคนและองค์กรที่หลากหลาย เกิดการเรียนรู้เท่าทันจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ ที่สำคัญผลจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้ขยายแหล่งรายได้ของชาวบ้านที่กว้างมากไปกว่าการมีรายได้จากภาคเกษตรเพียงทางเดียว

ชาวบ้านส่วนใหญ่ผันตัวเองจากเกษตรกรมาเป็น “ผู้ประกอบการ” ในหลายระดับ เช่น เจ้าของกิจการรับซื้อยางแผ่น ลานรับซื้อปาล์ม นายหน้าประกันภัย แม่ค้าร้านส้มตำย่าง รับจ้างลับมีดกรีดยาง เป็นต้น ส่วนลักษณะและขนาดของกิจการที่เกิดขึ้นจะเป็นในลักษณะใด รูปแบบไหน ใหญ่โตเพียงใดขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของเจ้าของกิจการ

สำหรับกลุ่มคนรวยซึ่งมีต้นทุน มีความรู้ความสามารถ มีเครือข่ายความสัมพันธ์ที่กว้างขวางพวกเขาเห็นว่ารายได้จากภาคเกษตรเป็นรายได้ที่ “คงที่” อีกทั้งช่วงไหนราคาผลผลิตตกต่ำก็ได้รับผลกระทบไม่มากก็น้อย ขณะที่ศักยภาพของพวกเขาในช่วงเวลานั้นมีมากกว่าการรอรายได้จากการขายผลผลิตในภาคเกษตรเพียงอย่างเดียว ดังนั้นจึงใช้โอกาสนี้สร้างความมั่งคั่งต่อยอดฐานะทางเศรษฐกิจด้วยการหันมาเป็น “ผู้ประกอบการ” ในหลายประเภท อาทิ เจ้าของกิจการในเมืองกระบี่ ธุรกิจประมง ท่องเที่ยว รับซื้อไม้ยาง รับถมที่ดิน เป็นต้น จนสามารถสั่งสมความมั่งคั่ง เปลี่ยนความหมายและตำแหน่งตัวเองจาก “เกษตรกร” ไปสู่การเป็น “นายหัว” แต่ถึงกระนั้นแม้ว่าพวกเขามีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นแต่ทั้งหมดยังคงรักษาการผลิตในภาคเกษตรให้เป็นตัวช่วยพยุงสถานภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวเช่นเดิม

ส่วนกลุ่มคนฐานะปานกลาง คนกลุ่มนี้เข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการของด้วยเงื่อนไขที่หลากหลาย ทั้งต้องการต่อยอดฐานะทางเศรษฐกิจและการดิ้นรนเพื่อสร้างรายได้ให้สมดุลกับรายจ่ายอันเป็นผลมาจากการพาตัวเองเข้าสู่ความเป็น “คนเมืองผู้ทันสมัย” มีวิถีชีวิตผูกติดกับระบบตลาด มีการบริโภคสินค้าต่างๆ มากมาย ดังนั้นค่าใช้จ่ายต่างๆ ทั้งค่าผ่อนรถ ค่าเทอมลูกหลาน ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา ฯลฯ จึงเป็นรายจ่ายใหม่ที่พวกเขาต้องแบกรับเพิ่มขึ้นจึงนำไปสู่การสร้างแหล่งรายได้เพิ่มเติม แต่เงินทุน โอกาส ช่องทางตลอดจนเครือข่ายความสัมพันธ์จะไม่เปิดกว้างมากนัก ดังนั้นลักษณะกิจการจึงเป็นกิจการขนาดกลางและ

เล็กที่ใช้เงินลงทุนไม่สูงมากนัก อาทิ ร้านซ่อมรถจักรยานยนต์ ร้านตัดผม บริการเครื่องซักผ้าหยอดเหรียญ เปิดร้านอาหารตามสั่งแบบบริการส่งถึงบ้าน ขับรถตู้ บริการแสงสีเสียงในงานต่างๆ เป็นต้น

นอกจากนี้ แม้การก้าวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการทำให้ความเป็นอยู่ของพวกเขาดีขึ้น มีรายได้จากผลกำไรการประกอบการเป็นที่น่าพอใจ แต่ทั้งหมดยังคงรักษาการผลิตในภาคเกษตรอย่างสวนยางพาราโดยใช้แรงงานตัวเองต่อไป

ขณะที่กลุ่มคนจน ซึ่งถือเป็นคนกลุ่มแรกๆ ที่ผันตัวเองจากเกษตรกรมาเป็นผู้ประกอบการ เงื่อนไขสำคัญที่นำพาพวกเขาออกนอกภาคเกษตรมาเป็นผู้ประกอบการมีเพียงเงื่อนไขเดียวคือการผลิตในภาคเกษตรไม่ตอบสนองการดำเนินชีวิต รายได้จากการขายผลผลิตไม่เพียงพอต่อการยังชีพ ซึ่งเป็นผลมาจากการมีปัจจัยการผลิตโดยเฉพาะที่ดินที่ไม่เพียงพอ และจากทางเลือกซึ่งมีไม่มากนักจึงสร้างโอกาสผันตัวเองมาเป็นผู้ประกอบการขนาดเล็กที่ใช้เงินลงทุนไม่สูง อาทิ กิจการร้านก๋วยเตี๋ยว ร้านส้มตำไก่ย่าง ร้านขนมจีน รับจ้างลับมีดกรีดยาง ทำขนมขายในตลาดนัด เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ได้เปลี่ยนชีวิตชาวบ้านให้กลายมาเป็นผู้ประกอบการเช่นนี้ พวกเขายังต้องใช้การผลิตในภาคเกษตรเป็น “หลังพิง” เพื่อประกันความเสี่ยงในการดำเนินชีวิตอันอาจเป็นผลมาจากความผิดพลาดหรือล้มเหลวในการประกอบกิจการ เพราะท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้พวกเขากลายเป็นผู้แบกรับความเสี่ยงทั้งหมดด้วยตนเอง ไม่ใช่เครือญาติหรือเครือญาติเสมือนหรือชุมชนในการผลิตแบบเดิมอีกต่อไปแล้ว

อย่างไรก็ตาม แม้ความเปลี่ยนแปลงจะถาโถมเข้าสู่หมู่บ้าน แต่กลับพบว่าช่วงหลังทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา ชาวบ้านจำนวนหนึ่งกลับเคลื่อนไหวเพื่อรื้อฟื้นระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนขึ้นมาใหม่ เพียงแต่การรื้อฟื้นในยุคนี้หาได้มีความหมายเช่นในอดีตที่ต้องการร้อยรัดความสัมพันธ์ภายในให้มีความเข้มแข็ง ทว่ารื้อฟื้นเพื่อต้องการ “รวมกลุ่ม” ในการสร้างศักยภาพและอำนาจต่อรองในการเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการ ซึ่งเกิดขึ้นใน 2 ลักษณะ คือการรวมกลุ่มที่เป็นทางการ และการรวมกลุ่มเฉพาะกิจ

สำหรับกลุ่มที่เป็นทางการส่วนใหญ่ถูกก่อตั้งขึ้นมาจากกลุ่มคนฐานะปานกลางที่ต้องการผันตัวเองมาเป็นผู้ประกอบการเพื่อต้องการสร้างรายได้เสริม แต่กระบวนการดำเนินการนั้นต้องอาศัยกำลังคน ทั้งกระบวนการจัดหาวัตถุดิบ กระบวนการผลิต การตลาด การโฆษณาประชาสัมพันธ์ ตลอดจนการจัดส่ง ซึ่งไม่สามารถดำเนินการเพียงลำพัง ดังนั้นการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นจึงสามารถก้าวข้ามข้อจำกัดเหล่านั้นไปได้

การรวมกลุ่มที่เป็นทางการมีโครงสร้างกลุ่มที่เป็นรูปธรรม มีระบบการบริหารงาน มีระเบียบข้อตกลงต่างๆ ตลอดจนมีจำนวนสมาชิกที่ชัดเจน กลุ่มลักษณะนี้ที่มีการดำเนินงานโดดเด่นได้แก่ กลุ่มไตปลา 4 พี่น้อง และกลุ่มแม่บ้านทำอาหารและขนมไทย

ส่วนการรวมกลุ่มแบบเฉพาะกิจนั้นมีในหลายลักษณะ ทั้งกลุ่มอาชีพและกลุ่มจิตอาสา การรวมกลุ่มลักษณะนี้ไม่มีโครงสร้างการทำงานและจำนวนสมาชิกของกลุ่มที่ชัดเจน ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่างเป็นครั้งๆไปเท่านั้น และเมื่อเสร็จสิ้นภารกิจกลุ่มเหล่านี้ก็จะสลายตัวไป และอาจรวมกลุ่มกันใหม่อีกครั้งเมื่อมีภารกิจบางอย่างร่วมกันหรืออาจไม่มีการรวมกลุ่มกันอีกเลยก็ได้

สำหรับการรวมกลุ่มเฉพาะกิจในสายอาชีพ พบได้ในการรวมกลุ่มของผู้รับเหมาก่อสร้างซึ่งเป็นการรวมตัวของกลุ่มคนจนที่พอมีทักษะฝีมือด้านงานก่อสร้างและได้รับการยอมรับจากชาวบ้านอยู่พอสมควร กลุ่มรับเหมาก่อสร้างเหล่านี้จะเกิดการรวมกลุ่มเมื่อมีงานก่อสร้างต่างๆขึ้นในหมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานขนาดเล็กเช่นงานต่อเติมหรือซ่อมแซม และผู้ว่าจ้างได้ติดต่อมาให้ดำเนินการ

ส่วนกลุ่มเฉพาะกิจอีกลักษณะคือกลุ่มจิตอาสามีลักษณะบางอย่างที่คล้ายคลึงกับกลุ่มรับเหมาก่อสร้าง คือเป็นกลุ่มเฉพาะกิจที่ถูกก่อตั้งขึ้นมาเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์บางอย่างเป็นครั้งๆไปเท่านั้น และเมื่อเสร็จสิ้นภารกิจกลุ่มเหล่านี้ก็จะสลายตัวไป และอาจรวมกลุ่มกันใหม่อีกครั้งเมื่อมีภารกิจบางอย่างร่วมกัน หรืออาจไม่มีการรวมกลุ่มกันอีกเลยก็ได้ การเกิดขึ้นของกลุ่มจิตอาสามักเกิดจากปัจจัยกระตุ้นจากภายนอกโดยมีวาระพิเศษเป็นตัวกำหนด อาทิ วันสำคัญต่างๆบนหน้าปฏิทิน อย่างวันปีใหม่ สงกรานต์ ที่ชาวบ้านนำโดยผู้ใหญ่บ้านนัดรวมตัวกันทำกิจกรรมสาธารณะร่วมกัน เป็นต้น

การย่างก้าวไปบนวิถีผู้ประกอบการควบคู่ไปกับการผลิตในภาคเกษตรของชาวบ้านเขาไม้แก้วตลอดช่วงที่ผ่านมาได้เปลี่ยนโครงสร้างการดำเนินชีวิตของชาวบ้านไปอย่างสิ้นเชิง หลังทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา ชาวบ้านได้เพิ่มศักยภาพของตัวเองโดยการรวมกลุ่มในลักษณะใหม่ขึ้นมา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มอาชีพที่ตั้งขึ้นมาเพื่อตอบสนองการดำเนินชีวิตที่ต้องการเท่าทันความเปลี่ยนแปลง

ดังนั้น ตลอดช่วงเวลา 6 ทศวรรษ บนความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเขาไม้แก้ว ได้เปลี่ยนระบบความสัมพันธ์ของชาวบ้านอย่างกว้างขวาง ภาพชาวบ้านทำการเกษตรกรรมแบบยังชีพ ใช้วัฒนธรรม ภูมิปัญญา เอื้อเฟื้อแบ่งปัน แลกเปลี่ยนแรงงานในกระบวนการผลิต มีระบบความสัมพันธ์ภายในที่เข้มแข็งนั้นปัจจุบันไม่มีอีกต่อไปแล้ว

ผลจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจทำให้ชาวบ้านผันตัวเองสู่การผลิตสมัยใหม่ในภาคเกษตรที่ใช้ทุนอย่างเข้มข้น ระบบการผลิตแบบยังชีพเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อขาย การแลกเปลี่ยนแรงงานถูกแทนที่โดยการจ้างงาน เมื่อถึงจุดหนึ่งพวกเขาสามารถสะสมทุน เลื่อนสถานะทางชนชั้น ขณะที่บางส่วนจำเป็นต้องปรับตัวสร้างรายได้ให้เท่าทันรายจ่าย ซึ่งแน่นอนว่าเงื่อนไขเหล่านี้ได้นำพาพวกเขาเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการในหลายลักษณะควบคู่ไปกับการผลิตในภาคเกษตร ซึ่งความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดได้เปลี่ยนตัวตน ความหมาย ตำแหน่งแห่งที่ สำนึกทางชนชั้นของพวกเขาไปด้วย

บรรณานุกรม

ณฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยใน “ชนบท” ทางภาคใต้ตอนล่างของประเทศไทย, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ,2559.

นิธิ เอียวศรีวงศ์, วัฒนธรรมการเมืองของคนต่างภาค, มติชนรายวัน , 19 ก.พ. 2556, http://www.matichon.co.th/news_detail.php? newsid=1361258575, เปิดเมื่อ 4 พ.ย.2559.

ปฐมพงษ์ มโนหาญ, การเมืองเรื่องการเลือกตั้งบนวิถีความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท (ปีพ.ศ.2520 - 2554) : กรณีศึกษา ตำบลบ้านดู่ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย, วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2556.

ปรียาวัลย์ ใจปินตา, แรงงานไร้ที่ดินใน”โหล่ง” เกษตรกรรมข้าวและผัก ,ชนบทไทย เกษตรกรรมระดับกลางและแรงงานไร้ที่ดิน, ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2554.

อภิชาต สถิตนิรามัย และคณะ, โครงการวิจัย ทบทวนภูมิทัศน์การเมืองไทย (Re-examining the Political Landscape of Thailand), รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, ได้รับทุนสนับสนุนโดย แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), พฤษภาคม 2556.

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า : กรณีศึกษาภาคเหนือตอนบน.

อานุภาพ นุ่นสง, ความเปลี่ยนแปลงในชนบทภาคเหนือ : ศึกษาการจัดการสมบัติชุมชนของ “ชุมชน” และ”หย่อมบ้าน” อ.แม่แจ่มจ.เชียงใหม่ พ.ศ.2500-2550, วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตร์มหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,2556.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ,ชนบทบนความเคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย, กรุงเทพธุรกิจ วันที่ 17 เมษายน 2558, http://www.bangkok biznewscom/blog/detail/634269, เปิดเมื่อ 2 ตุลาคม 2559.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, หกทศวรรษของความเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาภาคเหนือ, ใน วสันต์ ปัญญาแก้ว (บรรณาธิการ), การเมืองประชาธิปไตยในท้องถิ่นภาคเหนือ,ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2555.

นายโกศล ลายดวง, อายุ 70 ปี, วันที่ 11 ต.ค.2559.
นายจรัญ จันทะมัน อายุ 74 ปี, วันที่ 4 ตุลาคม 2559.
นายมณี ส่องแสงแก้ว, อายุ 75 ปี, วันที่ 10 ต.ค.2559.
นางมาลี อักษรภักดิ์, อายุ 70 ปี, วันที่ 11 ต.ค.2559.
นายอรัญ นามวงศ์, อายุ 54 ปี, วันที่ 3 ต.ค.2559.
นายจรรยา ศรีจันทร์, อายุ 62 ปี, วันที่ 17 ต.ค.2559.
นายจงดี กุลทอง, อายุ 65 ปี, วันที่ 29 พ.ย.2559.
นางมะลิวัลย์ ลายดวง, อายุ 62 ปี, วันที่ 17 ต.ค.2559.
นายวัณโณ อักษรภักดิ์, อายุ 47 ปี, วันที่ 11 ต.ค.2559.
นายสมปอง ท่าดี, อายุ 70 ปี, วันที่ 22 ต.ค.2559.
นายจรัญ จันทะมัน, อายุ 74 ปี, วันที่ 4 ต.ค.2559.
นายชัชชัย แสงวิศิษฏ์ภิรมย์, อายุ 56 ปี, วันที่ 10 ต.ค.2559.
นายอรัญ นามวงศ์, อายุ 54 ปี, วันที่ 3 ต.ค.2559.
นายธิติพงค์ เกาะกลาง, อายุ 51 ปี, วันที่ 17 พ.ย.2559.
น.ส.เพ็ญประภา ศรีจันทร์, อายุ 40 ปี, วันที่ 8 ธ.ค.2559.
นายสมัย สิงห์ทอง, อายุ 45 ปี, วันที่ 26 ต.ค.2559.
นายอมรเทพ เอก, อายุ45 ปี, วันที่ 17 ธ.ค.2559.
นายอนันต์ ทองดี, อายุ 15 ปี, วันที่ 23 ธ.ค.2559.
นายโสภณ สังข์ช่วย, อายุ 67 ปี, วันที่ 23 ธ.ค.2559.
นางพรพิมล ทวีรัตน์, อายุ 45 ปี, วันที่ 23 ธ.ค.2559.
นายแฉล้ม สุขบุญทอง, อายุ 54 ปี, วันที่ 23 ธ.ค.2559.
นายอรัญ นามวงศ์, อายุ 54 ปี, วันที่ 23 ธ.ค.2559.
นายวัชรพงศ์ กุลทอง, อายุ 40 ปี, วันที่ 23 ธ.ค.2559.
นายแสงเทียน สุขบุญทอง, อายุ 19 ปี, วันที่ 10 ก.พ.2560.
นายศิริชัย ภูมิภมร, อายุ 43 ปี, วันที่ 5 ก.พ.2560.
นายวิศาล ทวีรัตน์, อายุ 47 ปี, วันที่ 5 ก.พ.2560.
นายศุภชัย เอ่งฉ้วน, อายุ 53 ปี, วันที่ 5 ก.พ.2560.
นายย้อย ถิ่นหนองจิก, อายุ 53 ปี, วันที่ 6 ก.พ.2560.
นางศรีสุดา ศิรินคร, อายุ 47 ปี, วันที่ 6 ก.พ.2560.
น.ส.พวงผกา ศรีจันทร์, อายุ 40 ปี, วันที่ 15 ก.พ.2560.

นางสายอรุณ แสงวิศิษฐ์ภิรมณ์, อายุ 46 ปี, วันที่ 18 ก.พ.2560.

นางนวลศรี นาคใหม่, อายุ 45 ปี, วันที่ 18 ก.พ.2560.

นายคำ แก้วตา , อายุ 51 ปี, วันที่ 22 ม.ค.60.

นายบุญโชค เอ่งฉ้วน, อายุ 53 ปี, วันที่ 27 ม.ค.2560.

“ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย กรณีศึกษาพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม จังหวัดลำพูน

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยิ่งของสังคมไทยในอนาคตได้แก่การปรับเปลี่ยนสังคมเกษตรกรรมเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม ซึ่งได้ผูกพันคนไทยจำนวนมากเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย. การขยายตัวของการจ้างงานในระบบอุตสาหกรรมได้ดึงเอาคนในภาคการเกษตรเข้ามาสู่การเป็นแรงงานในระดับต่างๆ และมีที่มาจากหลายพื้นที่ การเข้ามาสังกัดในระบบอุตสาหกรรมได้หล่อหลอมให้ผู้คนจากภาคเกษตรกรรมกลายมาเป็น" แรงงาน" ปรากฏขัดเจนมากขึ้นในช่วงเวลายี่สิบปีที่ผ่านมา

กระบวนการเปลี่ยน/ปรับตนเองจากภาคเกษตรกรรมมาสู่ภาคอุตสาหกรรมย่อมหมายถึงการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งแห่งที่ในสังคม/ชุมชนและที่สำคัญย่อมได้สร้าง"เครือข่าย" ทางสังคมลักษณะใหม่ที่จะยังผลและเอื้อให้แก่การดำรงชีวิตของคนทำงานในระบบอุตสาหกรรม

กล่าวได้ว่าการศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนผู้คนมาสู่การเป็นคนทำงานในระบบอุตสาหกรรมในสังคมไทยไม่มีอย่างจริงจัง ทั้งๆที่การปรับเปลี่ยนนี้เป็นแนวโน้มหลักในสังคม ดังนั้นโครงการวิจัยย่อยในโครงการ “ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท” ในสังคมไทย : ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว” (Changes in Thai “Rural” Society : Democracy on the move) จึงน่าจะสามารถเพิ่มเติมความเข้าใจในเรื่อง" ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว" ได้ชัดเจนมากขึ้น

พื้นที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูนได้สถาปนาขึ้นมานานกว่าสามสิบปี และมีความเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจ ได้แก่ เดิมนั้น แรงงานจะมีการเคลื่อนย้ายค่อนข้างถี่เนื่องจากมีความต้องการกลับบ้านเดิมของตนเพื่อดำเนินชีวิตเกษตรกรรม แต่ในช่วงสิบปีหลังมานี่ การตัดสินใจที่จะมีชีวิตในระบบอุตสาหกรรมได้ตั้งมั่นจนทำให้การเคลื่อนย้ายกลับชนบทมีน้อยลงความฝันและความหวังของคนทำงานวางอยู่บนความก้าวหน้าในชีวิตอุตสาหกรรม

การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์และความหมายชีวิตและสังคมของแรงงานในระบบอุตสาหกรรมจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะโลกทัศน์และความหมายของชีวิตขึ้นอยู่กับระบบเครือข่ายที่ถูกถักสานขึ้นมา และระบบเครือข่ายที่สถาปนาขึ้นมานี้ล้วนแล้วแต่สัมพันธ์กับกระบวนการทางการเมืองอย่างแนบแน่น

การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ของความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ที่ต่อเนื่องระหว่างความเป็นชนบทกับเมืองจะเน้น ศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในพื้นที่เป้าหมาย โดยพิจารณาว่าความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจนี้เป็นฐานก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ทางสังคม หรือการเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ใหม่ของคนชนบท และสัมพันธ์ไปถึงการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมหรือระบอบอารมณ์ความรู้สึกในการให้ความหมายกับสิ่งรอบตัวพวกเขา คือ ความหมายของชีวิตทางสังคมและการเมืองแบบใหม่ ซึ่งท้ายที่สุดถักทอกันสู่มิติทางการเมือง คือการเคลื่อนไหวทางการเมืองของคนชนบทใหม่เพื่อให้ระบบการเมืองมีส่วนสัมพันธ์สอดคล้องกับปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม และการให้ความหมายกับชีวิตและสังคมของคนชนบทใหม่ด้วย

ในกรณีประเทศไทยปัจจุบัน เราเริ่มเห็นว่ามีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแรงงาน เมื่อเราเข้าสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมตั้งแต่ปี 2500 จนถึงปัจจุบัน สิ่งที่เห็นคือการลดลงการทำงานในภาคเกษตรกรรม ส่วนการจ้างงานที่เพิ่มขึ้นเป็นการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรม เป็นแนวโน้มแบบเดียวกัน ถามว่ามีความแตกต่างกันไหม สามารถพูดได้ว่าไม่มีความแตกต่างกัน คือการเพิ่มขึ้นของแรงงานในภาคอุตสาหกรรมอย่างมีนัยสำคัญ ในช่วงของการใช้ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก กระบวนการเป็นแรงงานรับจ้างเพิ่มขึ้นรวดเร็ว

ในขณะนี้เป็นยุคโลกาภิวัตน์ที่ทุนเคลื่อนย้ายอย่างเสรี ทุนพยายามแสวงหาแรงงานในการผลิต และเคลื่อนเข้ามาในเอเชีย ทำให้เอเชียเป็นโรงงานของโลก เกิดการขยายตัวของอุตสาหกรรมและการจ้างงานในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้น (วรวิทย์ เจริญเลิศ :บรรยายพิเศษ-แรงงานในบริบทสังคมไทย 4 ตุลาคม 2558)

ขณะเดียวกันการขยายตัวของอุตสาหกรรมไทยได้เปิดพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมขึ้นในหลายพื้นที่ รวมทั้งพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูน

ในช่วงแรกนั้นจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ มีเป้าหมายที่จะรองรับ อุตสาหกรรมการแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร แต่ปรากฏว่ามีโรงงานเข้ามาลงทุนน้อยมาก จนแทบต้องล้มโครงการไป การนิคมอุตสาหกรรมจึงได้ดำเนินนโยบายใหม่ด้วยการเปิดเขตอุตสาหกรรมส่งออกเพิ่มขึ้น โดยมีการลดราคาให้ผู้เช่าซื้อที่ดิน เพิ่มสิทธิประโยชน์อื่น ๆ เช่น ยกเว้นหรือลดหย่อนภาษีการนำเข้าวัตถุดิบชิ้นส่วนที่จำเป็น ผ่อนปรนการสร้างโรงบำบัดน้ำเสียของโรงงาน โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะดึงนักลงทุนมาซื้อที่ดินของนิคมฯ มากขึ้น และเพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรม และการลงทุนจากต่างชาติโดยเปิดเป็นเขตอุตสาหกรรมส่งออกนับตั้งแต่ปี 2528 เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม ช่วงปีพ.ศ. 2530 เป็นต้น รัฐได้มีนโยบายเปิดให้นักลงทุนจากต่างชาติเข้ามาลงทุนด้านอุตสาหกรรม ปรากฏว่านิคมอุตสาหกรรมลำพูนมีสถานประกอบการ 60 แห่ง กว่า 3 ใน 4 ของโรงงานเป็นอุตสาหกรรมประกอบชิ้นส่วนอิเล็คทรอนิกส์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการลงทุนจากญี่ปุ่น ในเขตนิคมอุตสาหกรรมมีคนงานประมาณ30,000 คน โดยกว่า 80% เป็นแรงงานหญิงและมีภูมิลำเนาอยู่ในภาคเหนือ

ปัจจุบัน สถานการณ์การจ้างงานโดยภาพรวมของบริษัทในเขตพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูนนั้น เป็นการจ้างงานทั้งแบบถาวร ชั่วคราวและรับเหมาช่วงโดยเฉพาะหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี2552 นั้นการจ้างงานแบบชั่วคราวและรับเหมาช่วงมีสัดส่วนที่สูงขึ้น แรงงานส่วนใหญ่ที่ทำงานในนิคมฯ เป็นแรงงานที่มีการศึกษาสูง คือ อย่างน้อยจบมัธยมศึกษาปีที่ 3 ปวช. และปวส. แต่เป็นแรงงานราคาถูก

ข้อมูล ณ วันที่ 31 สิงหาคม 2558 มีโรงงานที่ประกอบกิจการในจังหวัดลำพูน 926 โรงงาน มูลค่าการลงทุนรวม 105,193,928 ล้านบาท จำนวนแรงงาน 70,934 คน มีโรงงานตั้งอยู่ในนิคมอุตสาหกรรมลำพูน 78 โรงงาน จำนวนคนงาน44,662 คน

การจ้างงานภาคนิคมอุตสาหกรรมกระจุกตัวอยู่ในนิคมอุตสาหกรรมลำพูนซึ่งมีรูปแบบของภาคการผลิตที่ทันสมัยภายใต้ระบบโรงงานและเป็นอุตสาหกรรมส่งออก การจ้างงานในนิคมอุตสาหกรรมเป็นการจ้างงานที่เป็นทางการภายใต้การคุ้มครองของกฎหมายแรงงาน คนงานมีหลักประกันความมั่นคงในการทำงานและวางแผนรายรับรายจ่ายในชีวิตได้

การก่อตั้งนิคมอุตสาหกรรมลำพูนส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชุมชนอย่างมาก เกิดการขยายตัวของเมืองอุตสาหกรรมที่มีความสัมพันธ์กับภาคเศรษฐกิจด้านการค้าต่างๆ อาทิ ร้านค้า ร้านอาหาร หอพัก เป็นต้น บริเวณรอบๆนิคมอุตสาหกรรมในช่วงที่ผ่านมามีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางกายภาพและทางสังคมวัฒนธรรม (เสาวลักษณ์ ชายทวีป และเจษฎา โชตกิจภิวาทย์ :การจ้างงานและการรวมกลุ่มของแรงงานในภาคเหนือ:กรณีศึกษาแรงงานเชียงใหม่ –ลำพูน (จัดพิมพ์โดย มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท : 2559) จึงกล่าวได้ว่านิคมอุตสาหกรรมลำพูนเป็นเมืองที่รองรับคนงานในพื้นที่ภาคเหนือที่มาจากภาคชนบทหรือภาคเกษตรกรรม

ตัวตนแรงงานรับจ้างในนิคมอุตสาหกรรมลำพูน

ภาคเกษตรปัจจุบันใช้แรงงานรับจ้าง เพราะความเป็นเจ้าของที่ดินมีการกระจุกตัวมากขึ้น เกษตรกรที่มีที่ดินเองส่วนใหญ่จะมีที่ดินขนาดเล็กซึ่งไม่ได้ใช้ผลิตเพื่อการค้า แต่ทำเองใช้กินกันในครัวเรือน เช่น ปลูกข้าวปลูกผัก เป็นต้น เพราะฉะนั้นรายได้ส่วนใหญ่ของคนที่อยู่ในภาคเกษตรกรรมมาจากการขายแรงงานให้กับนายทุนเกษตรในท้องถิ่นซึ่งมีที่ดินขนาดใหญ่ ส่วนแหล่งรายได้ที่สองได้มาจากลูกหลานที่ไปทำงาน

รับจ้าง หรืองานบริการในโรงงานหรือในเมือง ดังนั้นเวลาพูดว่าเราอยู่ในสังคมอะไร คำตอบคือเราอยู่ในสังคมอุตสาหกรรมซึ่งคนส่วนใหญ่เป็นแรงงานรับจ้างไม่ใช่เกษตรกร

ถ้าแรงงานในภาคอุตสาหกรรมที่อยู่ในเมืองตกงาน เขาจะมีหลังพิงในชนบทหรือไม่ สรุปจากข้อมูลที่มี คือไม่มี เขาต้องต่อสู้อยู่ในเมืองต่อ เพราะไม่มีอะไรที่จะมารองรับแล้ว หรือพูดง่ายๆว่าหลังชนฝา เพราะไม่มีที่ดินแล้ว อีกส่วนหนึ่งต่อให้งานมีความหลากหลาย แต่งานทั้งหมดอยู่ในระบบอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ ถ้าจะต้องการชีวิตที่ดี ต้องต่อสู้ในเมืองไม่ใช่กลับไปชนบท เราะมันเปลี่ยนแปลงอะไรไม่ได้ (การอภิปรายเรื่องการปกครองท้องถิ่นยุคใหม่กับแรงงานและสวัสดิการสังคม ของดร.เก่งกิจ กิติเรียงลาภ 4 ตุลาคม 2558)

ขณะเดียวกัน ผู้เขียนได้สัมภาษณ์ คนงานจำนวน 5 คน เพื่อต้องการทราบ ประวัติความเป็นมาในการเป็นคนงานนิคมอุตสาหกรรม เบื้องต้น พบว่า

นายวิทย์ เชียงราย เรียนจบปวศ ช่างไฟฟ้า มาทำงานตั้งแต่ปีพ.ศ.2539 พ่อแม่เป็นเกษตรกร มีหนี้สิน เนื่องจากจบแล้วก็ต้องการทำงานเลี้ยงตนเอง อยู่บ้านก็ไม่มีงานทำ และต้องการใช้ความรู้ที่เรียนมาประกอบอาชีพ ทำงานอยู่บริษัทโฮย่า แผนกช่างไฟฟ้า เป็นกรรมการสหภาพโฮย่า ปัจจุบันถูกบริษัทฟ้อง และได้ออกมาทำกิจการของตนเอง

นายชา พะเยาว เรียนจบปวช ช่างกล มาทำงานตั้งแต่ปีพ.ศ. 2538 พ่อแม่ประกอบอาชีเป้นเกษตรกร มีหนี้สินมาก ตั้งใจมาทำงานช่วยเหลือครอบครัว ทำงานอยู่บริษัทเอเอฟดี แผนกการผลิตทั่วไป เคยเป็นประธานสหภาพอัญมณี ต่อมาถูกเลิกจ้าง ปัจจุบันทำงานบริษัทฮิสเด็ม

นางรุ่ง เชียงราย เรียนจบมัธยมปลาย มาทำงานตั้งแต่ปี 2540 พ่อแม่ทำงานรับจ้างทั่วไป มีหนี้สินเยอะ ตั้งใจมาหาเงินเลี้ยงชีพตนเอง เก็บเงินประกอบอาชีพอิสระ เป็นเจ้าของของตนเอง อยู่บริษัทเอเอฟดี
นายมเหศวร ลำปาง เรียนจบมัธยมปลาย มาทำงานตั้งแต่ปีพ.ศ. 2540 พ่อแม่มีอาชีพเกษตรกร มีหนี้สินด้วย และเมื่อทราบข่าวว่า ที่นิคมอุตสาหกรรมรับคนทำงานเยอะ จึงมาทำงานที่บริษัทเอเอฟดี แผนกการผลิตทั่วไป

นายโม ลำพูน เรียนจบปวช.ด้านพานิชและบัญชี พ่อแม่ทำด้านเกษตรกรรมและรับจ้างทั่วไป มีหนี้สิน จึงมาทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพตนเอง มาทำงานที่บริษัท แผนกบัญชี

จากการสัมภาษณ์ ทำให้เห็นว่า แรงงานนิคมเป็นคนหนุ่มสาวจากภาคเหนือไม่เฉพาะจังหวัดลำพูน พ่อแม่มีอาชีพด้านการเกษตร และรับจ้างทั่วไป คนงานก็จบการศึกษาระดับมัธยมปลาย ปวช. และปวส. ไม่สามารถประกอบอาชีพตามพ่อแม่ได้ มีหนี้สินด้วย และมีความรู้ด้านช่าง จึงมาเป็นคนงานในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูน

นอกจากนี้แล้ว การศึกษาโครงการด้านสวัสดิการคนจน พบว่า เหตุผลหลักที่ทำให้ตัดสินใจเข้ามาทำงานที่นิคมฯ คือ (1) อยู่ที่บ้านก็ไม่รู้จะทำอะไรให้มีรายได้มากๆเมื่อมีคนทำงานในนิคมฯ อยู่ก่อนแล้วกลับไปเยี่ยมบ้าน มีเงิน จึงตามมาทำงาน และ(2) เพิ่งจะจบการศึกษาใหม่ ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จบชั้น ม.3 หรือ ม.6 เมื่อไม่ได้เรียนต่อ จึงตัดสินใจเข้ามาทำงานในนิคมฯ โดยหวังจะหาประสบการณ์ใหม่ ๆ อยากมีรายได้สำหรับเลี้ยงตัวเอง และหวังจะเก็บเงินสำหรับเรียนต่อหรือมีทุนกลับไปประกอบอาชีพส่วนตัวเมื่อออกจากนิคมฯ แล้ว

แต่จากการจัดพูดคุยกับกลุ่มคนงาน พบว่าโอกาสน้อยมากที่คนงานจะกลับไปอยู่ในภาคเกษตรกรรมหรือประกอบอาชีพอิสระ เนื่องเพราะบางคนเห็นว่าอาชีพเกษตรกรรมยากที่จะมีชีวิตที่ดีขึ้นได้ พ่อแม่พวกเขาก็มีหนี้สินรุงรัง บางคนไม่มีที่ดิน บางคนไม่มีความรู้ด้านเกษตรกรรมแล้วด้วย บางคนต้องทำงานส่งเงินให้พ่อแม่ที่บ้านด้วย ด้านการประกอบอาชีพอิสระก็ไม่ใช่เรื่องง่าย เนื่องจากต้องมีทุนรอน แต่พวกเขาทำงานก็ยังไม่มีเงินเก็บกันมากนัก

คนที่มาทำงานในโรงงานนั้น ส่วนใหญ่เป็นแรงงานอพยพจากชนบท มีฐานะยากจน เช่น ครอบครัวเป็นเกษตรกรมีที่ดินน้อย หรือ เป็นผู้เช่าที่ดินทำกิน เมื่อถามว่า คนจนคือใคร คำตอบคือคนงาน เพราะ ถ้าไม่จนก็คงไม่มาทำงานในโรงงาน (วรวิทย์ เจริญเลิศและนภาพร อาติวานิชยพงศ์ , 2006)

ขณะเดียวกัน จากการพูดคุยกับคนงานถึงชีวิตความเป็นอยู่ในเมืองนิคมอุตสาหกรรมเมื่อเปรียบเทียบกับชีวิตในชนบท คนงานบอกว่ามาทำงานที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูนได้เงินมากกว่าอยู่ในภาคเกษตรกรรม มีความมั่นคงในการทำงานมากกว่า พื้นที่นิคมอุตสาหกรรมมีความเป็นเมืองมากกว่าชนบท มีความสะดวกสบาย ทันสมัย เจริญเติบโต มีห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่บิ๊กซี มีสินค้าต่างๆให้พวกเขาเลือกมากมาย คนงานต้องมีการซื้อแบบผ่อนส่งรถมอเตอร์ไซค์ รถยนตร์ใช้ในการขับขี่ไปทำงานด้วย

ความหลากหลายของผู้ประกอบการรายย่อยนิคมอุตสาหกรรมลำพูน

การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจสังคมชนบทพื้นที่รอบนิคมอุตสาหกรรมลำพูน นอกจากทำให้คนส่วนหนึ่งเป็นแรงงานรับจ้างอย่างที่กล่าวมา แต่ก็มีคนอีกส่วนหนึ่งที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมหรือเป็น

เกษตรกรรายย่อยในชนบทได้ปรับตัวเองเป็นผู้ประกอบการรายย่อยด้วยเช่นกัน ซึ่งมีหลากหลายอาชีพใหม่ของพวกเขา จะกล่าวเป็นรายกรณีไป

กระบวนการกลายมาเป็นผู้ประกอบการในชนบท เกิดขึ้นจากแรงจูงใจที่สำคัญอย่างน้อยสองด้าน ด้านแรกได้แก่ กำไร และความภูมิใจในการสร้างสรรค์สิ่งที่พวกเขาเห็นอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันเห็นกลายเป็นผลิตภัณฑ์สู่ตลาด ในอีกด้านหนึ่ง เป็นผลมาจากการถูกบีบคั้นจากกระบวนการผลิตสินค้าวัตถุดิบการเกษตรกรที่ทำให้อยู่ในสภาพลืมตาอ้าปากไม่ได้ จึงต้องกลับมาพัฒนาและต่อยอดความรู้พื้นฐานของตน กระบวนการนี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน หากแต่มีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องยาวนานร่วม 20 ปีจนในที่สุดได้กลายเป็นพลังหลักในการเปลี่ยนลักษณะหลักของสังคมชนบทไทยในท้ายที่สุดนี้ (อรรถจักร สัตยานุรักษ์ :ความเปลี่ยนแปลงชนบทในสังคมไทย : ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว 2558)

เดิมพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือในจังหวัดลำพูนเป็นพื้นที่ทำนาของชาวบ้านหนอเป็ด บ้านสันป่าฝ้าย บ้านขี้เหล็กหน้าหอ ตำบลบ้านกลาง อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน ด้วยพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ดอนทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำกวงทำให้พื้นที่นี้น้ำท่วมไม่ถึงจึงสามารถทำนาได้ครั้งเดียวเท่านั้น มีเรื่องเล่ากันว่าทุ่งแห่งนี้เวลาเดินผ่านมีคำเปรียบเทียบว่าเดินผ่านทุ่งนี้เนื้อที่ซื้อมาแห้งเป็นเนื้อแดดเดียว หรือเรียกว่าโต้งจิ้นแห้ง ผู้คนที่อาศัยในพื้นที่บริเวณนี้ทำนาเพียงหนึ่งครั้งต่อปี ซึ่งจะทำในช่วงฤดูฝนเท่านั้น ในช่วงที่ว่าเว้นจากการทำนาชาวบ้านในพื้นที่จะไปทำอาชีพอื่น เช่น การทำตู้ขาย เร่รถกระจกใส่บ้าน รับจ้างทำงานทั้งในพื้นที่ หรือในพื้นที่ต่างจังหวัด เป็นต้น ปัจจุบันชาวบ้านในพื้นที่จะมีอาชีพค้าขาย ทำหอพัก เพื่อรองรับการให้บริการกับคนงานในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือเป็นหลัก เช่นเดียวกันกับพื้นที่ใกล้เคียงกันของนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือจังหวัดลำพูน ในช่วงหน้าแล้งผู้คนก็จะหันไปประกอบอาชีพอื่น ลุงดุลย์หนุ่มใหญ่อายุห้าสิบกว่าเป็นคนบ้านหลิ่งห้า(คุ้มบ้านหนึ่งของบ้านศรีบุญยืน) หมู่บ้านที่อยู่อีกฝากหนึ่งของแม่น้ำกวงด้านตรงข้ามกับนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ พื้นที่นี้เป็นพื้นที่ต่ำเหมาะแก่การทำการเกษตร แต่ช่วงฤดูน้ำหลากมีน้ำขึ้นสูงท่วมชุมชน และพื้นที่การเกษตรให้มีการทำผนังกันน้ำกวงไว้ ในอดีตครอบลุงดุลย์มีอาชีพทำไร่ทำนา แต่ด้วยที่มีที่ดินน้อย ในช่วงฤดูแล้งจึงจำเป็นต้องหาอาชีพอื่นเสริมด้วย สำหรับตัวลุงดุลย์แล้ว เมื่อว่างเว้นจากการทำนาจะเลี้ยงวัวไว้ขาย แต่เมื่อมีนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือเกิดขึ้นพื้นที่ในการทำการเกษตร และใช้เลี้ยงสัตว์ได้ลดจำนวนลง ทำให้ลุงดุลย์ต้องเกี่ยวหญ้ามาให้วัว จนในที่สุดเมื่อไม่สามารถดูแลวัวได้จึงได้หาช่องทางในการประกอบอาชีพอื่นแทน ลุงดุลย์มีพื้นที่บ้านอยู่เล็กน้อยพอทำห้องแถวให้คนอื่นเช่าทำร้านค้า ในราคา 8,000 บาทต่อเดือน ไม่รวมค่าน้ำและค่าไฟ นอกจากนี้ยังได้ขายของทอด เช่น ปลาทอด ไก่ทอด ในตลาดสดบ้านศรีบุญยืนอีกด้วย ซึ่งมีน้องชายและหลานขายข้าวเหนียวนึ่งในตลาดแห่งนี้ด้วย การขายของในตลาดสดพอเก็บได้มากขึ้น

ในพื้นที่ชุมชนนี้และบริเวณใกล้เคียงปัจจุบันได้มีการสร้างหอพักเพิ่มขึ้นอย่างมาก เช่นเดียวกับหมู่บ้านวังทองซึ่งอยู่ไม่ไกลออกไปจากบ้านหลิ่งห้ามากนัก หลังจากที่ออกจากงานจากโรงงานเนื่องจากปัญหาด้านสุขภาพพี่มยุรีย์ได้ใช้พื้นที่ในบ้านของตน ซึ่งแต่เดิมสวนลำไยของครับครัวและได้ปรับพื้นที่ใหม่สร้างเป็นหอพักเพื่อเก็บค่าเช่ารายเดือนกับกลุ่มคนงานจากนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ

ในขณะที่พื้นที่ที่ห่างไกลออกไปจากนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ส่วนใหญ่คนหนุ่มสาว และวัยกลางคนจำนวนมากได้ออกไปทำงานทั้งในโรงงานอุตสาหกรรม รับจ้างอื่นๆ ภายนอกหมู่บ้าน ซึ่งแทบจะมีเวลาไม่มากนักที่จะหุงหาอาหารโดยเฉพาะอาหารในช่วงเย็น ป้าแดงซึ่งได้มาเป็นสะใภ้ในหมู่บ้านทุ่งยาวซึ่งตั้งอยู่ห่างนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือมาประมาณ 10 กว่ากิโลเมตร ได้ปรับพื้นที่หน้าบ้านเพื่อขายอาหารตามสั่ง และทำกับข้าวเย็นขาย

เดิมครอบครัวป้าแดงมีอาชีพทำนา และค้าขาย สามีป้าแดงได้ไปขายตู้ในภาคอีสานแล้วเจอกันเมื่อแต่งงานจึงพากันมาสร้างบ้านในหมู่บ้านทุ่งยาว ก่อนหน้านั้นครอบครัวได้ไปทำตู้ และขายตู้ แต่รายได้ไม่ดีนัก เมื่อกลับมาอยู่บ้านทำนาก็ได้ผลผลิตที่ไม่เพียงพอต่อการนำมาขายเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน แม้จะทำอาชีพอื่น เช่น รับผ้ามาเย็บขายแต่ก็ไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ป้าแดงจึงตัดสินใจทำร้านขายอาหารตามสั่ง แต่การขายในชุมชนไม่สามารถขายได้มากนัก จึงตัดสินใจไปเช่าที่ของคนในพื้นที่ใกล้นิคมอุตสาหกรรม แต่ก็ไม่ได้ผลกำไรมากขึ้นกว่าเดิมมากนัก จึงกลับมาทำในชุมชนใหม่ โดยทำอาหารตามสั่งกับรับทำอาหารให้เด็กในโรงเรียน และเริ่มทำกับข้าวเย็นใส่ถุงวางขายหน้าบ้าน ทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น

นอกจากที่กล่าวมา ผู้เขียน ได้สัมภาษณ์ผู้ประกอบการรายย่อยในเขตพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูน จำนวน 9 คน เพื่อให้เห็นความเป็นมาเบื้องต้น สาเหตุที่พวกเขากลายมาเป็นผู้ประกอบ นางโม บ้านอยู่ใกล้นิคมอุตสาหกรรมลำพูน ผันตัวเองจากเกษตรกรรายย่อยมาเป็นแม่ค้าขายข้าว ผัดหมี่ ขายเป็นกล่องด้วย โดยเริ่มต้นด้วยการทำผัดหมี่ฝากกับแม่ค้าแถวตลาดก่อน ต่อมาบริษัทและพนักงานย่านนิคมอุตสาหกรรมลำพูนมีการสั่งให้ทำ จึงเปิดรับสั่งทำอาหารจากบริษัทต่างๆและพนักงานมองว่ามีรายได้ดีกว่าการเป็นเกษตรกรรายย่อย จึงทำให้กลายเป็นผู้ประกอบการรายย่อย

นายวิทย์ บ้านอยู่อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ผันตัวเองจากการรับจ้างเป็นสล่าอย่างเดียวมาเปิดร้านขายของชำ ที่บ้านตนเองด้วย เพราะมองเห็นว่าใกล้บ้านมีพนักงานมาพักอาศัยอยู่ตามหอพัก มองว่าเป็นลูกค้าร้านของชำได้ และขายเหล้าซึ่งบอกว่ามีกำไรจากเหล้าพอสมควร

นายศรีธน พ่อแม่มีอาชีพเป็นเกษตรกรรมแถวอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูนฯ ปลูกข้าวตามฤดูกาล ตนเองต้องมาทำงานเป็นคนงานบริษัทแห่งหนึ่ง กินเงินเดือน มาก่อน มองเห็นว่าไม่มีโอกาสเก็บ

เงินเนื่องจากเงินเดือนไม่มีเหลือให้เก็บ หรือ เดือนชนเดือนและเห็นว่า จากประสบการณ์ตนเองและเห็นจากเพื่อนพนักงานว่า พนักงาน ไม่ค่อยมีเวลาทำอาหารกินเอง จึงออกจากบริษัทมาทำอาหารประเภท ไก่ทอด หมูทอด หมูปิ้งและ ข้าวเหนียว ขายให้กับคนงานแถวนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งมีรายได้มากกว่าเป็นพนักงานทำให้มีเงินเก็บด้วย

นางอิ่ม เคยมีอาชีพทำเกษตรกรรมมาก่อน อยู่อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน มองว่าตนเองตอนนี้อายุมากแล้ว ทำการเกษตรเองไม่ไหว และเห็นว่านิคมอุตสาหกรรมมีคนงานจำนวนมาก คนงานบางส่วนไม่ค่อยมีเวลาซักเสื้อผ้าเอง จึง เปิดร้านซักอบรีดให้คนงาน ซึ่งคนงานมาให้บริการจำนวนพอสมควร มีรายได้มากว่าแต่ก่อน

นางวีนัส เคยเป็นลูกครอบครัวเกษตรกร มองว่าคนงานเป็นผู้หญิงจำนวนมาก ผู้หญิงยังสาวมักรักสวยรักงาม จึงไปเรียนเสริมสวยที่จังหวัดเชียงใหม่ และกลับมาเปิดร้านเสริมสวยของตนเอง มีรายได้พอสมควรมากกว่าพ่อแม่ที่ทำเกษตรกรรม

นายเดช อาศัยอยู่ที่ทากาดเหนือ อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน เป็นเกษตรกรมาก่อน มองว่าภายหลังมีนิคมอุตสาหกรรมลำพูน ได้มีคนแถวหมู่บ้านไปทำงานเป็นพนักงานในเขตพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูน จำนวนมาก เห็นว่าบางคนไม่ได้มีรถส่วนตัวขับขี่ไปทำงาน จึงติดต่อออกรถตู้เพื่อรับส่งพนักงานเหล่านั้น มีรายได้พอสมควร

นายมี พ่อแม่เป็นเกษตรกร อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน มีโอกาสไปเรียนช่างยนต์ที่จังหวัดเชียงใหม่ เห็นว่าที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูนมีพนักงานซึ่งใช้รถมอเตอร์ไซค์จำนวนมากขับขี่ไปทำงาน จึงอาศัยความรู้ที่เรียนมาเปิดร้านรับซ่อมมอเตอร์ไซค์ที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูน

นางม้า บ้านอยู่อำเภอทากาดเหนือ เคยเป็นพนักงานบริษัทแห่งหนึ่งในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม อยากมีชีวิตอิสระทำงานของตัวเอง มองว่าคนงานมักรับประทานอาหารจากร้านค้า มากกว่าทำอาหารกินเอง จึงเปิดร้านขายบะหมี่เย็นตาโฟ แถวย่านคนงานสหพัฒน์ ลำพูน ซึ่งมีคนงานจำนวนมากมาทำงาน บอกว่าขายดีมีรายได้พอสมควรดีกว่าตอนเป็นพนักงานบริษัท

นายวิสูตร พ่อมาเป็นเกษตรกร อยู่อำเภอบ้านโฮ่ง จังหวัดลำพูน ตัวเองเคยทำงานเป็นพนักงานที่กรุงเทพมาก่อน ต่อมากลับมาที่บ้านลำพูน เห็นว่ามีคนงานจำนวนมากมาทำงานที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูน มองเห็นช่องทางทำมาหากินกับคนงาน จึงเปิดร้านเหล้าเบียร์ และบอกว่ารายได้พออยู่ได้

จะเห็นว่า เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปชนบทกลายเป็นเมือง คนที่เคยอยู่ภาคชนบท หรือเคยประกอบอาชีพเกษตรกรรม หรือรุ่นพ่อแม่เคยเป็นเกษตรกรรายย่อยมาก่อน มีคนส่วนหนึ่งต้องกลายเป็นคนงานอย่างถาวร แต่กลับมีคนอีกส่วนหนึ่งกลับกลายเป็นผู้ประกอบรายย่อย และลืมตาอ้าปากได้เช่นกัน

คนงานในโรงงานส่วนใหญ่ จะเป็นลูกจ้างรายวัน ได้รับค่าจ้างขั้นต่ำ การที่จะทำให้ครอบครัวคนงานอยู่ได้ต้องพึ่งแรง 2 คนในครอบครัว (สามีภรรยา) คนงานต้องพึ่งการทำงานล่วงเวลาเพื่อที่จะได้มีรายได้เท่าตัว

จากการศึกษาของ CELS พบว่า คนงานไทยมีชั่วโมงการทำงานในโรงงานยาวที่สุดประเทศหนึ่งในเอเซีย ในประเทศตะวันตก ชั่วโมงการทำงานโดยเฉลี่ยแล้วอยู่ระหว่าง 1600 และ 1800 ชั่วโมงต่อปี ในเอเซียชั่วโมงการทำงานอยู่ในระดับสูงกว่าประเทศตะวันตก และประเทศไทย มีชั่วโมงการทำงานที่สูงมากในภูมิภาคนี้ คือระหว่าง 2,300 ถึง 2,500 ชั่วโมงต่อปี ซึ่งสูงกว่าจีน เวียตนามและกัมพูชา แรงงานไทยมีผลิตภาพแรงงานต่ำ ถ้าจะว่า เป็นเพราะการศึกษาต่ำ ก็ไม่น่าจะใช่เสียทีเดียว เพราะแรงงานไทยในปัจจุบัน มีการศึกษาที่สูงขึ้น อย่างน้อย 12 ปี เป็นการศึกษาภาคบังคับ แต่คนงานเหล่านี้ ยังคงทำงานในโรงงานเหมือนคนรุ่นพ่อแม่ คือ คนงานการผลิต (ASSEMBLY-LINE WORKERS)

เพราะฉะนั้น น่าจะกล่าวว่า เป็นแรงงานจากชนบทโดยตรง ที่ขาดการพัฒนาทักษะฝีมือแรงงานก่อนเข้าสู่ตลาดแรงงาน ซึ่งเป็นความบกพร่องของรัฐที่ขาดการลงทุนพัฒนาบุคคลให้มีคุณภาพ และนายจ้างที่เลือกใช้เทคโนโลยีต่ำ และแรงงานราคาถูกมากกว่าที่จะลงทุนฝึกอบรมพัฒนาทักษะแรงงาน หรือ ถ้ามีการฝึกอบรมก็เป็นเพียง ON THE JOB TRAINING

เครือข่ายทางสังคม: การรวมกลุ่มพื้นฐานในชีวิตประจำวัน

การรวมกลุ่มเป็นทางออกของคนไร้อำนาจทุกกลุ่ม ไม่ว่าเกษตรกร ชาติพันธุ์ คนข้ามเพศและอื่นๆ ตลอดถึงคนงานในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูนก็เช่นกัน จากการพูดคุยพบว่า คนงานมักเริ่มต้น จากการที่มาเจอกันที่ทำงานทำให้มีความสนิทสนมมากขึ้นกลายมาเป็นเพื่อนที่ทำงานบริษัทเดียวกัน โดยเฉพาะทำงานแผนกเดียวกัน เวลามีปัญหาเดียวกัน ทำให้ต้องรวมกลุ่มเพื่อเสนอปัญหาให้บริษัทต้องแก้ไข เป็นพื้นฐาน

หรือคนงานที่อดีตมีเครือข่ายแบบเครือญาติ คนบ้านเดียวกัน ทำการผลิตเหมือนกัน แต่เมื่อมาเป็นคนงานนิคมอุตสาหกรรมพูนก็สร้างเครือข่ายทางสังคมแบบใหม่ที่สอดคล้องกับวิถีของพวกเขาขึ้นมา นอกจากนี้แล้ว ต้องรวมกลุ่มทำกิจกรรม ต่างๆ ที่บริษัทจัดหรือคนงานจัดกันขึ้นเอง อาทิเช่น งานวันเด็ก การร่วมกันไปแจกผ้าห่มให้คนบนพื้นที่สูง การแข่งขันกีฬา เป็นต้น

การร่วมจัดกิจกรรมต่างๆนั้น ทำให้คนงานใช้เวลาร่วมกัน บางครั้งก็ปรึกษาหารือเรื่องปัญหาชีวิต ปัญหาในที่ทำงาน ปัญหาในชีวิตประจำวันของพวกเขา

แต่กิจกรรมต่างๆที่กล่าวมา มักเป็นกิจกรรมที่คนงานบริษัทเดียวกันร่วมมือกัน อย่างไรก็ตามมีกิจกรรมบางอย่างที่มีการร่วมกิจกรรมจากหลายบริษัท อาทิเช่น การจัดการแข่งขันฟุตบอลโดยมีสหภาพแรงงานอัญมณีและเครื่องประดับสัมพันธ์ เป็นเจ้าภาพ มีการแบ่งหน้าที่กันทำ เช่น เรื่องประชาสัมพันธ์ การเป็นกรรมการตัดสิน การหาสนามแข่ง ฯลฯ ทำให้คนงานมีเพื่อนรู้จักกันมากขึ้นแม้ว่าจะทำงานคนละบริษัทกันก็ตาม นอกจากนี้แล้วคนงานได้จัดกิจกรรมทอดผ้าป่าร่วมกับวัด และชุมชนในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูน ซึ่งสะท้อนถึงการทำงานกับชุมชน

ดังนั้น การจัดกิจกรรมของคนงานในนิคมอุตสาหกรรม เป็นพื้นฐานที่ทำให้คนงานได้สร้างเครือข่ายขึ้นมาใหม่ให้เหมาะกับการใช้ชีวิตของพวกเขาที่มาจากชนบทแต่มาอยู่ในเมืองนิคมอุตสาหกรรมลำพูน

การจัดตั้งสหภาพแรงงาน: องค์กรนำการต่อสู้เพื่อความยุติธรรมในสังคมประชาธิปไตย

ท่ามกลาง ความทุกข์เข็ญยากลำบากของผู้ใช้แรงงานจากการเอารัดเอาเปรียบของทุน โดยมีรัฐเป็นเครื่องมือหรือไม่ได้หนุนช่วยฝ่ายผู้ใช้แรงงานแต่อย่างใด ก็หาได้ทำให้ผู้ใช้แรงงานตกเป็นเพียงเบี้ยล่างถูกกระทำเพียงฝ่ายเดียว ผู้ใช้แรงงานก็ได้รวมกลุ่มกันขึ้นทั้งแบบไม่เป็นทางการและในรูปลักษณ์ของ"สหภาพแรงงาน" ซึ่งเป็นองค์กรพื้นฐานของผู้ใช้แรงงานในระบอบประชาธิปไตยและถูกต้องตามกฎหมายแรงงาน ในการก่อที่จะให้เกิดการรวมกลุ่มคนงานในนิคมอุตสาหกรรม จ.ลำพูนนั้น ในระยะแรก เกิดจากการรวมตัวกันเป็นชมรม คือ "ชมรมเพื่อนเพื่อเพื่อน" (Friends of friend) โดยมีมูลนิธิเพื่อนหญิงเป็นผู้สนับสนุน สมาชิกส่วนใหญ่ของชมรมเป็นคนงานในโรงงานอิเล็คทรอนิกส์โดยมีคณะกรรมการเป็นคนงานที่ทำงานในนิคมอุตสาหกรรม ทาง"ชมรมเพื่อนเพื่อเพื่อน" จะจัดการอบรมความรู้ในเรื่องของกฎหมายแรงงาน และสิทธิแรงงาน เช่น การจัดตั้งสหภาพแรงงานและการเจรจาต่อรอง มีการส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันและกัน และความพยายามที่จะเข้าไปทำเรื่องสวัสดิการผ่านกลุ่มออมทรัพย์ มีความพยายามเชื่อมชุมชน

กับแรงงานโดยการจัดเวทีสุขภาพ และใช้ประเด็นสุขภาพความปลอดภัยในการทำงานมาเป็นประเด็นในการที่จะเข้าไปรวมกลุ่มคนงานในโรงงาน เพื่อนำมาสู่การจัดตั้งสหภาพแรงงาน

แต่ปัญหาที่เป็นอุปสรรคคือ เมื่อมีการเคลื่อนไหวในการรวมกลุ่มเมื่อใด นายจ้างก็จะทำการเลิกจ้างผู้นำคนงาน เมื่อนายจ้างในนิคมฯมีทรรศนะต่อต้านการจัดตั้งสหภาพแรงงาน ขณะที่ทางการมองเป็นการสร้างความแตกแยกและทำลายบรรยากาศในการลงทุน การจัดตั้งสหภาพแรงงานในนิคมอุตสาหกรรมลำพูนจึงเป็นเรื่องยาก

งานศึกษาการสร้างอำนาจต่อรองของฝ่ายลูกจ้างเพื่อนำไปสู่ความเป็นธรรมในการกระจายรายได้ (วรวิทย์ เจิรญเลิศและคณะ 2551) โดยศึกษาสหภาพอัญมณีและเครื่องประดับสัมพันธ์ในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ ลำพูน พบว่า สหภาพแรงงานอัญมณีและเครื่องประดับสัมพันธ์ จัดตั้งและจดทะเบียนเป็นสหภาพแรงงานแห่งแรกในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จังหวัดลำพูน เมื่อต้นปี 2550 เป็นสหภาพแรงงานในอุตสาหกรรมประเภท กิจการเจียรนัยเพชร โรงงานEFD ในนิคมฯ เป็นโรงงานตัดและเจียรนัยเพชร มีบริษัทสาขาอยู่นอกนิคมฯ นำเพชรที่ตัดและเจียรนัยแล้วมาขึ้นรูปเพื่อส่งออก การเกิดขึ้นของสหภาพแรงงานแห่งแรกในนิคมอุตสาหกรรมลำพูน แม้จะทำให้คนงาน EFD สามารถเจรจาต่อรองกับเจ้าของ (นายทุนต่างชาติ) ได้ระดับหนึ่ง โดยเฉพาะการปรับค่าจ้าง และสิทธิการลางานของคณะกรรมการเพื่อกิจกรรมสหภาพฯ แต่การดำรงอยู่ของสหภาพแรงงานอย่างโดดเดี่ยว ทำให้เกิดปัญหากับฝ่ายลูกจ้าง เพราะในอีกด้านหนึ่ง ฝ่ายนายจ้างที่ประกอบกิจการอัญมณีก็มีการสร้างเครือข่ายและติดต่อกันอย่างใกล้ชิด ประเด็นที่สหภาพฯต้องเผชิญคือ เมื่อคนงานโดยเฉพาะผู้นำถูกเลิกจ้างจากโรงงาน EFD พวกเขาก็ไม่สามารถหางานอื่นในโรงงานประเภทเดียวกันทำได้ เพราะถูกขึ้นทะเบียนบัญชีดำ ในการแก้ปัญหาข้างต้น สหภาพแรงงานอัญมณีและเครื่องประดับสัมพันธ์ ต้องมีกระบวนการสร้าง “อำนาจต่อรอง” โดยการขยายการจัดตั้ง ดึงคนงานของโรงงานที่มีลักษณะกิจการอย่างเดียวกันในอีก 2 บริษัท มาเป็นสมาชิกของสหภาพแรงงาน แต่ยังไม่มีการจัดตั้งสหภาพฯในโรงงานเหล่านั้น โดยมีขั้นตอนในการดำเนินการขยายการจัดตั้งดังนี้

ขั้นแรก ส่งคนงานของ EFD เข้าไปสมัครงานใน 2 บริษัท เพื่อสร้างแกนนำในการจัดตั้งให้คนงานทั้ง 2 บริษัท เข้าเป็นสมาชิกของสหภาพแรงงาน EFD ซึ่งเป็นสหภาพแรงงานในระดับอุตสาหกรรม ขั้นต่อมาคือ การนำกิจกรรมสหภาพเข้าสู่คนงานในทั้ง 2 บริษัท เช่น การให้ความรู้พื้นฐานเรื่องความสำคัญของสหภาพแรงงาน สิทธิตามกฎหมาย เช่น พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน และการเจรจาต่อรอง

ยุทธศาสตร์ของสหภาพแรงงานอัญมณีและเครื่องประดับสัมพันธ์ คือ การขยายการจัดตั้งให้มีสหภาพแรงงานในบริษัทอื่นๆ ในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จังหวัดลำพูน เช่น การจัดตั้งในมีสหภาพแรงงานในอุตสาหกรรมประกอบชิ้นส่วนอิเล็กทรอนิกส์ โดยสหภาพแรงงานอัญมณีและเครื่องประดับสัมพันธ์ จะเป็นพี่เลี้ยง มีการนำประเด็นต่างๆมาพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ อาทิ การเล่าประสบการณ์การจัดตั้งสหภาพแรงงานอัญมณีและเครื่องประดับสัมพันธ์ และเปิดเวทีสนทนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การให้ความรู้เรื่องสิทธิแรงงานและกฎหมายสำคัญๆ เช่น พระราชบัญญัติแรงงานสัมพันธ์ พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน ระบบประกันสังคม และกองทุนเงินทดแทน เป็นต้น

ในส่วนของสหภาพแรงงานอัญมณีและเครื่องประดับสัมพันธ์เอง จะมีการพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งเพื่อลดจุดอ่อน เช่น การสร้างความเชื่อมั่นต่อการนำ การทำงานแบบเป็นทีม การเน้นหลักการและเหตุผลเหนือการใช้อารมณ์ในการเจรจาต่อรอง มีกิจกรรมในส่งเสริมความเข้มแข็งของสหภาพแรงงาน เช่น การสร้างฐานข้อมูลที่จะใช้ในการเจรจาต่อรอง การพัฒนาความสามารถของผู้วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเหล่านี้เป็นต้น

สหภาพแรงงานอัญมณีและเครื่องประดับสัมพันธ์ เป็นสหภาพแรงงานแห่งแรกที่เกิดขึ้นในนิคมอุตสาหกรรมเมื่อปี 2549 หรือ 15 ปี หลังจากที่มีการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จ.ลำพูน การเป็นสหภาพแรงงานแห่งเดียวในนิคมฯจะทำให้สหภาพแรงงานถูกโดดเดี่ยว ขาดอำนาจต่อรอง และผู้นำถูกกลั่นแกล้งได้ง่าย ดังนั้น สหภาพฯจึงให้ความช่วยเหลือและเป็นที่ปรึกษาเพื่อจัดตั้งสหภาพแรงงานในบริษัท HOYA ซึ่งเป็นบริษัทที่ผลิตชิ้นส่วนอิเล็คทรอนิกส์ และก็ได้จัดตั้งเป็นสหภาพแรงงานอิเล็คทรอนิกส์และเครื่องใช้ไฟฟ้าสัมพันธ์ เมื่อเดือนธันวาคม 2550

ความเข้มแข็งของสหภาพแรงงานในนิคมอุตสาหกรรม

ความเข้มแข็งของสหภาพแรงงาน สามารถพิจารณาได้อย่างน้อยใน 4 ส่วน

1) ผู้นำจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับสหภาพแรงงาน การทำข้อเรียกร้องและการเจรจาการต่อรอง ซึ่งในกรณีของคนงานนิคมฯ ได้อาศัยองค์กรพัฒนาเอกชนที่มีประสบการณ์ทางด้านแรงงานเป็นพี่เลี้ยง ความรู้ในการการบริหารองค์กร ซึ่งในส่วนนี้ยังขึ้นกับประสบการณ์ของผู้นำมากกว่าจะเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริงในองค์กร และความรู้ในเชิงวิเคราะห์-สังเคราะห์ (cognitive skill) ซึ่งมาจากการเรียนรู้ร่วมกันกับนักวิชาการ ซึ่งจะทำให้คนงานสามารถที่จะเชื่อมโยงการแก้ปัญหาระยะสั้น กับปัญหาระยะยาว เช่นปัญหาเชิงโครงสร้าง

2) สหภาพแรงงานในนิคมฯ จำเป็นที่จะต้องมีฐานข้อมูลของตนเอง ซึ่งที่ผ่านมา ก็มีการเก็บข้อมูลจำนวนสมาชิก การเก็บค่าบำรุง ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมีความพยายามที่จะสร้างฐานข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องสุขภาพความปลอดภัย โดยอาศัยความร่วมมือของแพทย์ผู้เชี่ยวชาญทางด้านอาชีว อนามัยของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แต่ในอนาคตสหภาพแรงงานต้องมีข้อมูลของบริษัท เช่น กำไร-ขาดุทน การทำธุรกิจข้ามชาติ (ความสัมพันธ์ระหว่างบรรษัทแม่-ลูก) และการเคลื่อนย้ายการลงทุน ฯลฯ ซึ่งเป็นข้อมูลที่จำเป็นในการเจรจาต่อรองเพื่อทำให้คนงานอยู่ได้ และบริษัทก็อยู่ได้ (win-win solution) โดยการสร้างฐานข้อมูลนี้ จะต้องใช้กระบวนการวิจัยและการทำงานร่วมกันกับนักวิชาการ

3) สหภาพแรงงานต้องมีฐานสมาชิก เช่น ในโรงงาน EFD เป็นโรงงานขนาดกลาง มีโรงตัดและโรงเจียรนัย มีจำนวนคนงานทั้งหมด 800 คน โดยเป็นสมาชิกสหภาพแรงงาน 600 คน กระจายอยู่ตามแผนกต่างๆ หรือสมาชิกเกิน 75% สหภาพแรงงานแห่งนี้สามารถเปิดการประชุมใหญ่เพื่อพิจารณาข้อเรียกร้องและคัดเลือกกรรมการบริหารสหภาพแรงงาน ในขณะที่โรงงาน HOYA เป็นโรงงานขนาดใหญ่ที่มีคนงานทั้งหมดประมาณ 3,600 คน สหภาพแรงงานอิเล็คทรอนิกส์และเครื่องใช้ไฟฟ้าสัมพันธ์มีสมาชิกทั้งหมด 3,000 คน และสามมารถจัดการประชุมใหญ่เพื่อทำข้อเรียกร้องและเลือกตั้งคณะกรรมการบริหารสหภาพแรงงาน
4) การเก็บค่าบำรุงสมาชิก สหภาพแรงงานทั้ง 2 แห่งมีการเก็บค่าสมาชิกเพื่อนำมาใช้ในการบริหารและจัดกิจกรรม

ศูนย์สุขภาพแม่ญิงลำพูน

ศูนย์สุขภาพแม่ลูกหญิงลำพูน ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี 2541 โดยเกิดจากความร่วมมือกันของนักวิชาการ ชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานและผู้ใช้แรงงานในนิคมอุตสาหกรรมลำพูน ทั้งนี้เบื้องต้นเป็นผลจากการที่พบปัญหาแรงงานหญิงในนิคมอุตสาหกรรมลำพูนได้แก่

-ผู้ใช้แรงงานหญิงมีปัญหาสุขภาพมากและไม่มีโอกาสที่จะได้รับข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องไม่รู้ว่าตัวเองเจ็บป่วยจากสาเหตุอะไร
-ผู้ใช้แรงงานส่วนใหญ่มากจากต่างจังหวัด อายุน้อยและพักอาศัยตามหอัก เมื่อเกิดปัญหาสุขภาพไม่มีคนให้คำปรึกษา
-ผู้ใช้แรงงานหญิงมีปัญหาเกี่ยวกับการใช้ชีวิตวัยรุ่น อาทิ การมีเพศสัมพันธ์ ปัญหาจากการมีเพศสัมพันธ์ เป็นต้น

การจัดตั้งศูนย์สุขภาพแม่ญิงลำพูนมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อเป็นแหล่งข้อมูล เป็นแหล่งการเรียนรู้และเป็นแหล่งที่จะให้บริการเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยทั้งที่เกิดจากการทำงานและภาวะเจริญพันธุ์และอื่นๆ นอกจากนี้ยังให้บริการการพัฒนาทักษะต่างๆให้คนงาน อาทิ ภาษาอังกฤษ คอมพิวเตอร์ซึ่งจะเป็นแนวทางในการรวมกลุ่มของคนงานหญิงต่อไป
2.เป็นที่ให้คำปรึกษาปัญหาต่างๆ เช่น ปัญหาสุขภาพ ปัญหาชีวิต แก่คนงานและชาวบ้านผู้หญิงทั่วไป
3.เป็นสถานที่สำหรับคนงานหญิงได้มาพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทำกิจกรรมสังสรรค์ หรือข้อแนะนำต่างๆ ได้อย่างเป็นกันเอง ไม่ต้องกลัวว่าจะมีผลกระทบต่อการตกงาน ถูกไล่ออก
4.เป็นศูนย์ในการประสานงานกับองค์กรต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชน เช่น การนิคมอุตสาหกรรม บริษัทต่างๆ กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงมหาดไทย
กระทรวงวิทยาศาสตร์เพื่อร่วมมือกันแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม/สุขภาพฯลฯในการจัดตั้งศูนย์ระยะแรกมีองค์กรและหน่วยงานที่มีตัวแทน เข้าร่วมหลายองค์กรประกอบด้วย
-เจ้าอาวาสวัดศรีบุญยืน
-ผู้อำนวยการโรงพยาบาลแมคคอร์มิคส์
-ตัวแทนคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
-เครือข่ายแม่ญิงล้านนา
-โครงการสตรีและเยาวชนลำพูน
-ศูนย์ศึกษาเพื่อพัฒนาสตรีล้านนาน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
-ตัวแทนจากสมาคมสิทธิเสรีภาพ ภาคเหนือ
-ตัวแทนจากสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท
-ตัวแทนมูลนิธิเพื่อนหญิง
-แรงงานหญิงนิคมอุตสาหกรรมลำพูน
อย่างไรก็ตาม ศูนย์ฯได้ดำเนินงานมาได้ระยะหนึ่งก็ปิดตัวลง แต่จากการดำเนินงานของศูนย์ฯได้ขับเคลื่อนประเด็นปัญหาสุขภาพแรงงานหญิงในเชียงใหม่ลำพูนให้เป็นที่รับรู้ต่อสาธารณชน และนำไปสู่การจัดตั้งเครือข่ายแรงงานในภาคเหนือและเครือข่ายสุขภาพในระยะต่อมา(เสาวลักษณ์ ชายทวีป เจษฎา โชติกิจภิวาทย์ การจ้างงานและการรวมกลุ่มของแรงงานในภาคเหนือ:กรณีศึกษาแรงงานเชียงใหม่-ลำพูน มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท ตุลาคม 2560)

เครือข่ายแรงงานภาคเหนือ

การเข้าเป็นสมาชิก “เครือข่ายแรงงานภาคเหนือ” ก่อนที่จะมีการจัดตั้งสหภาพแรงงานในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จ.ลำพูน การทำงานด้านแรงงานจะอยู่ภายใต้ “เครือข่ายแรงงานภาคเหนือ” โดยในช่วงแรกๆของการก่อตั้ง จะมาจากการผลักดันของมูลนิธิเพื่อนหญิง ซึ่งอาศัยประสบการณ์การทำงาน

เครือข่ายแรงงานที่กรุงเทพ หรือที่เรียกว่า Labour NGOs Networks การขับเคลื่อนเครือข่ายแรงงานภาคเหนือ จะอาศัยเครือข่ายแรงงานนอกระบบภาคเหนือเป็นผู้ประสานงาน

ในปัจจุบัน “เครือข่ายแรงงานภาคเหนือ” จะมีสมาชิก ประกอบด้วย มูลนิธิส่งเสริมโอกาสผู้หญิง (Empower) ศูนย์สุขภาพชายเพื่อชายรุ่นใหม่เอาใจใส่สุขภาพ (M-Plus) มูลนิธิเพื่อสุขภาพและการเรียนรู้ของแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ (MAP) เครือข่ายปฏิบัติงานสตรีไทใหญ่ (SWAN) มูลนิธิเพื่อสิทธิมนุษยชนและการพัฒนา สหพันธ์คนงานข้ามชาติ (MWF) สหภาพแรงงานอิเล็คทรอนิกส์และเครื่องใช้ไฟฟ้าสัมพันธ์ สหภาพแรงงานอัญมณีและเครื่องประดับสัมพันธ์ กลุ่มแรงงานสามัคคี W.S.A (Worker Solidarity Association) สมาคมส่งเสริมสิทธิแรงงาน รวมทั้งมูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท (FES)

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า “เครือข่ายแรงงานภาคเหนือ” ประกอบด้วยแรงงานที่หลากหลาย (heterogeneous) และมีหลายมิติ (multi-dimensions) เช่น มิติหญิงชาย มิติทางเพศที่หลากหลาย มิติของชาติและชาติพันธ์ ดังนั้น จุดที่แรงงานเหล่านี้มารวมกันเป็นเครือข่ายเพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการเข้าถึง การคุ้มครองแรงงาน และสวัสดิการของรัฐ คือความตระหนักของการเป็นผู้ใช้แรงงานในสังคมไทย หรือ “ชนชั้นเดียวกัน” (classes)ดังนั้น แม้ว่าองค์กรต่างๆที่เข้ามาร่วมใน

“เครือข่ายแรงงานภาคเหนือ” แต่ละองค์กรจะตั้งขึ้นมาโดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน แต่ก็สามารถทำงานร่วมกันได้เพราะมีความตระหนักร่วมกันว่าเป็นผู้ใช้แรงงานจึงเป็นการบรรลุเป้าหมายเดียวกัน อีกด้านหนึ่งเครือข่ายแรงงานภาคเหนือ ได้กลายเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารร่วมกัน หนุนเสริมกิจกรรมซึ่งกันและกัน ขับเคลื่อนประเด็นแรงงานร่วมกัน มีการจัดกิจกรรมวันสำคัญด้านแรงงาน อาทิ วันกรรมกรสากล วันความปลอดภัยแห่งชาติ วันแรงงานย้ายถิ่น วันสตรีสากล เป็นต้น

จากการที่คนงานจากนิคมอุตสาหกรรมลำพูนทั้ง2 สหภาพแรงงานได้เข้าร่วมในนามเครือข่ายแรงงานภาคเหนือ ผู้เขียนได้จัดกลุ่มพูดคุยกับสหภาพทั้ง 2 สหภาพ พบว่า นอกจากทำให้พวกเขาได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับกลุ่มแรงงานภาคต่างๆแล้ว ที่สำคัญการได้พบปะพูดคุยกับแรงงานข้ามชาติ ทำให้พวกเขาลดอคติแรงงานข้ามชาติได้อย่างดีทีเดียว เป็นผลให้พวกเขารู้ถึงความสำคัญของแรงงานข้ามชาติในสังคมไทย และไม่ยึดติดกับความคิดชาตินิยม รวมทั้งมองว่าชนชั้นแรงงานไม่ได้มีชาติ แต่ถูกกดขี่เอารัดเอาเปรียบจากระบบทุนนิยมเหมือนกัน

บทสรุป

การเปลี่ยนแปลงรอบสามสิบปีในเขตพื้นที่นิคมอุตสาหกรรมลำพูน นั้น ได้ทำให้คนส่วนหนึ่งปรับตัวเป็นผู้ประกอบการรายย่อยที่มีอาชีพหลากหลาย ไม่ว่า เป็นเจ้าของหอพัก ร้านค้าขายของ ขายข้าวแกง และอื่นๆ เป็นอาชีพใหม่ของพวกเขาแทนที่อาชีพเกษตรกรรมแบบเดิมที่ยากจะลืมตาอ้าปากได้ ขณะที่คนอีกส่วนหนึ่งโดยเฉพาะวัยหนุ่มสาว พวกเขากลายเป็นแรงงานรับจ้าง เป็นคนงานซึ่งเป็นพลังสำคัญสำหรับการผลิตยุคอุตสาหกรรม คนงานส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มสาวที่ครอบครัวรุ่นพ่อรุ่นแม่ยังอยู่ในภาคเกษตรกรรม คนงานได้ปรับตัวให้สอดรับกับสถานะใหม่ของตนเองที่อยู่ในเมืองนิคมอุตสาหกรรม มีเพื่อนร่วมงานเป็นเพื่อนใหม่ในพื้นที่แห่งใหม่ มีการรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเองมีทั้งกลุ่มกิจกรรมพื้นฐาน กลุ่มสหภาพแรงงานเพื่อเป็นองค์กรของคนงานในระบอบประชาธิปไตย เข้าร่วมเครือข่ายแรงงานภาคเหนือ รวมทั้งเห็นความสำคัญของระบบประชาธิปไตย การเลือกตั้งตัวแทนผู้แทนราษฎร การเลือกตั้งท้องถิ่น รวมทั้งสิทธิเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตย เพื่อสร้างอำนาจต่อรองของตนเองได้อย่างที่ควรจะเป็น

หรืออาจจะสรุปได้ว่า ใช่ว่าคนงานจะไร้ซึ่งอำนาจและเป็นเพียงเบี้ยที่ถูกดึงหรือผลักโดยทุนไปทางใดทางหนึ่งก็ได้ คนงานเองก็มีสิ่งที่เรียกว่าบทบาทผู้กระทำการ(agency) (เกรียงศักดิ์ ธีระโกวิท: การรวมกลุ่มจัดตั้งคนงานไทยและคนงานข้ามชาติ:สู่แนวคิดเรื่องชั้นในภูมิศาสตร์แรงงานหลายระดับ แรงงานในบริบทท้องถิ่นภาคเหนือ มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท ตุลาคม 2559) พยายามรวมกลุ่มในรูปแบบต่างๆ ต่างๆให้สอดคล้องกับชีวิตในนิคมอุตสาหกรรมเพื่อต่อสู้ให้ชีวิตของพวกเขาเป็นชีวิตที่ดีขึ้นตามเงื่อนไขบริบทที่เป็นจริง

บรรณานุกรม

(1) เก่งกิจ กิติเรียงลาภ การอภิปราย เรื่อง การปกครองส่วนท้องถิ่นยุคใหม่กับแรงงานและสวัดิการ : แรงงานในบริบทท้องถิ่นภาคเหนือ มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท ตุลาคม 2559

(2) เกรียงศักดิ์ ธีระโกวิทขจร การรวมกลุ่มจัดตั้งคนงานไทยและคนงานข้ามชาติ:สู่แนวคิดเรื่องชนชั้นในภูมิศาสตร์แรงงานหลายระดับ : แรงงานในบริบทท้องถิ่นภาคเหนือ มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท ตุลาคม 2559

(3) สุชาติ ตระกูลหูทิพย์ รายงานวิจัยกรณีศึกษากลุ่มแรงงานในภาคอุตสาหกรรม: คนงานที่มีปัญหาด้านสุขภาพความปลอดภัยในนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จังหวัดลำพูน 2546

(4) เสาวลักษณ์ ชายทวีป เจษฎา โชติกิจภิวาทย์ การจ้างงานและการรวมกลุ่มของแรงงานในภาคเหนือ: กรณีศึกษาแรงงานเชียงใหม่-ลำพูน มูลนิธิฟรีดริค เอแบร์ท ตุลาคม 2560

(5) วรวิทย์ เจริญเลิศ และ นภาพร อาติวาพิชยพงศ์ “การจัดสวัสดิการคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย:ภาคอุตสาหกรรม-แรงงาน” สนับสนุนโดยสำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว) 2549

(6) วรวิทย์ เจริญเลิศ การสร้างอำนาจต่อรองของคนงานยุคโลกาภิวัฒน์ 2549

(7) อรรถจักร สัตยานุรักษ์ :ความเปลี่ยนแปลงชนบทในสังคมไทย : ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว 2558

บทที่ ๖

กรอบความรู้ที่เหมาะสมในช่วงความเปลี่ยนแปลงของ “ ชนบท” ไทย

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน “ชนบท” ของไทยได้เปลี่ยนแปลงคุณลักษณะทุกประการของชนบทไปจากที่สังคมไทยเคยรู้ เคยเข้าใจ อย่างสิ้นเชิง ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจได้ทำให้ให้เกิดวิถีการผลิตที่คนทั้งหมดเป็นผู้ประกอบการในชนบท ซึ่งส่งผลต่อการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีลักษณะเป็นแนวระนาบมากขึ้นพร้อมกับการเกิดขึ้นของ “ พื้นที่สาธารณะ” รูปแบบใหม่ที่เชื่อมคนในพื้นที่เข้าด้วยกัน และที่สำคัญ ความเปลี่ยนแปลงนี้ได้ทำให้คนในแต่ละพื้นที่จัดความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐและอำนาจรัฐท้องถิ่นในรูปแบบลักษณะใหม่ชัดเจนขึ้น

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ของ “ ชนบท” ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น หากแต่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปในโลก ภายหลังจากการวางแผนพัฒนา “ชนบท” ของโลกตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองมาจนถึงปัจจุบัน ชาวชนบทในทุกพื้นที่ของโลกก็ได้ปรับเปลี่ยนตัวเองมาโดยตลอด. แนวโน้มที่สำคัญ ได้แก่ การเกิดผู้ประกอบการและจะนำมาซึ่งการสร้าง “สังคมผู้ประกอบการ” นั่นเอง

หน่วยงานโลกบาลก็ได้มองเห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ เอกสารของUNITED NATIONS INDUSTRIAL DEVELOPMENT ORGANIZATION. ได้ศึกษาและยกระดับการศึกษาให้เป็นกรอบคิดใหม่ในการพัฒนาชนบทในชื่อเรื่องว่า. A Path out of Poverty : Developing Rural and Woman Entrepreneurship ซึ่งศึกษาทั้งหมดแปดพื้นที่ ได้แก่ Mozambique Central America Pacific Islands Rwanda Uganda Vietnam Morocco Kenya โดยเน้นให้เห็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการผันตัวเองมาสู่การเป็นผู้ประกอบการในชนบทที่ทำให้ปัญหาความยากจนในแต่ละพื้นที่ลดลง

กล่าวได้ว่าชาวชนบทที่ถูกทำให้ยากจนเมื่อเข้ามาสัมพันธ์กับรัฐและโลกสมัยใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่สองได้ “ทะลวงกรอบ/ทะลายกรง” ที่เคยกักขังพวกเขาเอาไว้ในยอมสยบกับกรอบความคิดเรื่องการพัฒนาซึ่งไม่ได้ทำให้เขาก้าวขึ้นมาจากปลักความยากจนของการเป็นผู้ผลิตทางการเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว การปรับเปลี่ยนตนเองของชาวชนบทนี้ได้ทำให้เกิดความสนใจที่จะศึกษาและทำให้เกิดการพัฒนาที่ชาวชนบทเป็นผู้กำหนดความเปลี่ยนแปลงขึ้นมา วารสารทางวิชาการเกี่ยวกับ “ ผู้ประกอบการในชนบท”

ได้เพิ่มมากขึ้นและกลายเป็นประเด็นการศึกษาที่ได้รับความสนใจโดยทั่วไปมากขึ้นมาก อาทิเช่น Entrepreneurship and Regional Development, International Journal of Entrepreneurship and Small Businesses, and Journal of Rural Studies[86]

การรับรู้และความรู้เรื่อง “สังคมชนบท” ที่แตกต่างไปจาก “สังคมเมือง” ที่ถูกสร้างขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้หมดพลังในการอธิบายแล้ว การท้าทายกรอบคิดเรื่องการพัฒนาที่วางอยู่บนฐานการรับรู้ความแตกต่างระหว่างสองพื้นที่ได้ถูกท้าทายในช่วงสองทศวรรษหลังนี้เข้มข้นมากขึ้น แต่บรรดานักคิดนักวิชาการที่ท้าทายในประเด็นสำคัญนี้ก็มักจะเพียงทำในระดับ “ รื้อถอน” ความเชื่อเดิมโดยพิสูจน์ให้เห็นว่าความเชื่อถูกทำให้เชื่อว่าเป็นจริงและเป็นความรู้เกิดขึ้นมาในความสัมพันธ์เชิงอำนาจของพื้นที่และของโลกอย่างไร สิ่งสำคัญในวันนี้จึงเป็นเรื่องที่จะต้องคิดต่อว่าเมื่อ “รื้อถอน” แล้วจะสร้าง “ความรู้ใหม่” อย่างไรให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลง เพื่อที่จะทำให้ “ความรู้ใหม่” นั้นเอื้อประโยชน์แก่ชาวชนบทที่ต้องทนทุกข์มาเนิ่นนานจากความรู้ชุดเก่า

แน่นอนว่า “ ความรู้ชุดใหม่” นี้ก็ย่อมสัมพันธ์อยู่กับความสัมพันธ์ทางอำนาจอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และ “ความรู้ชุดใหม่”นี้ ก็อาจจะถูกประนามว่าเป็นชุดความรู้ที่รับใช้ระบบเศรษฐกิจลักษณะใหม่ของโลก เช่น คำกล่าวทำนองว่าระบบเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่กำลังผลักภาระการดูแลพลเมืองของรัฐให้ตกบนบ่าของปัจเจกชนด้วยความพยายามทำให้คนทุกคนเป็น “ ผู้ประกอบการ” แต่สิ่งที่ต้องคิดต่อไปว่าหากเราไม่ทำอะไรเลยเพราะเกรงกลัวว่าหากทำอะไรแล้วก็จะตกเป็นเหยื่อของระบบทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ ก็หมายความว่าการยอมงอมืองอเท้าเท่านั้นเอง ขณะเดียวกัน การต่อรองกับระบบทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ก็อาจจะจำเป็นที่จะต้องใช้ฐานของเครือข่ายการรวมกลุ่มแบบใหม่ของบรรดาผู้ประกอบการอันหมายถึงกลุ่ม Multitude[87] ก็เป็นได้

ความรู้ที่เหมาะสมที่ควรจะต้องคิดสร้างกันในวันนี้เพื่อที่จะช่วยทำให้ความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไทยและสังคมไทยโดยรวมดำเนินไปได้ให้ดีที่สุด การสร้างความรู้ใหม่จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจอย่างน้อยสามด้านด้วยกัน ด้านแรก ได้แก่ การทำความเข้าใจธรรมชาติของ “ความรู้ ” และการสร้าง “ความรู้ที่แย้งขนบ” เดิม ด้านที่สอง ได้แก่ การสร้างประวัติศาสตร์ใหม่ ด้านที่สาม การทำงานร่วมกันของหลายฝ่าย

---

86 Maria Lúcia Pato1 Aurora A. C. Teixeira. Twenty Years of Rural Entrepreneurship: A Bibliometric Survey.FRP Working paper,University of Porto.2013.

87 โปรดดูใน Antonio Negri,Michael Hardt. Multitude: War and Democracy in the Age of Empire. Penguin Books. 2009

การทำความเข้าใจธรรมชาติของ “ความรู้ ” และการสร้าง“ความรู้ที่แย้งขนบ”

หากนิยามความรู้ว่าความรู้คือการเชื่อมโยงข้อมูลปลีกๆให้เกิด “ความหมาย” ซึ่งการเชื่อมโยงเช่นนี้จะทำให้เข้าใจเรื่องนั้นได้ ความรู้ทั้งหมดล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างสรรค์สายสัมพันธ์เชื่อมต่อ " ข้อมูลปลีก" ทั้งสิ้น ส่วนการสร้างความรู้ใหม่ ก็คือ การเชื่อมโยงข้อมูลปลีกๆหรือการมองเห็น/จินตนาการสายสัมพันธ์เชื่อมโยง " ข้อมูลปลีกๆ" ในลักษณะใหม่ ซึ่งทำให้เกิด "ความหมายใหม่" อันส่งผลให้เข้าใจเรื่องนั้นได้ดีขึ้น/หลายมุมมอง/มีพลังในการอธิบายมากขึ้น และเน้นว่าโลกและสังคม "พัฒนา"ขึ้นมาจนถึงวันนี้ก็เพราะมีการสร้าง"ความรู้ใหม่" ขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง

การสร้าง " ความรู้ใหม่" เป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งในสังคมไทย เพราะสังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างไพศาลและลึกซึ้ง " ความรู้ชุดเดิม " เกี่ยวกับสังคมไทยเริ่มไม่สามารถจะอธิบายปรากฏการณ์ใหม่ๆได้ สังคมไทยกำลังอยู่ในจังหวะของการเคลื่อนย้ายทางสังคมสูง ซึ่งก่อให้เกิดการตึงเครียดทางสังคมสูง และชักนำให้ความขัดแย้งในระดับต่างๆเกิดได้ง่ายขึ้น จนอาจจะกล่าวได้ว่าสังคมไทยกำลังเปลี่ยนรูปสังคม ซึ่งแน่นอนว่าจะทำให้ความหมายของผู้คนในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เพราะความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นโดยที่เราไม่รู้และไม่เข้าใจ เราจึงงุนงงสงสัยว่าทำไมเรื่องราวต่างๆในทุกระดับทุกมิตินั้นจึงเกิดมาได้ สังคมไทยอย่างที่เราคุ้นเคยหายไปไหน เราจึงต้องการ"ความรู้"และการอธิบายชุดใหม่

แต่สังคมไทยกลับไม่สามารถสร้าง " ความรู้ใหม่" ได้ทันท่วงที เพราะเรายึดติดอยู่กับ "ขนบ"ความรู้เดิมที่ถูกสร้างให้กลายเป็นความจริงตลอดเวลาที่ผ่านมา ตัวอย่างง่ายๆ เช่น การชี้โทษไปที่ " การรับวัฒนธรรมตะวันตก" อันมีความหมายว่าความเป็นไทยนั้นดีอยู่แล้ว เพียงแต่คนบางกลุ่มมองเห็นผิดเป็นชอบและไปรับเอาวิธีคิดวิธีรู้สึกของฝรั่งมาจึงทำให้เกิดปัญหา ตัวอย่างของ "ความดีงามของความเป็นไทย" ได้ทำให้สังคมไทยมองไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงใดๆ ซึ่งในที่สุดแล้วก็ไม่ได้สร้างสรรค์ทางออกจากปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้เลย

สังคมไทยจำเป็นที่จะต้อง " แย้งขนบ" ความรู้เพื่อที่จะทำความเข้าใจในปรากฏการณ์และความเปลี่ยนแปลงในทุกมิติของสังคมไทย การ "แย้งขนบ" จึงเป็นการแผ้วถางทางเดินแห่งความรู้ หากเราต้องการจะสร้าง "ความรู้ใหม่" ที่จำเป็นต้อง " แย้งขนบ" ต้องเริ่มต้นจากการตั้งคำถามกับ "ชุดความรู้เดิม"ให้มาก และต้องห้ามการยอมจำนน (อย่างสิ้นเชิง) หรือรู้สึกเพียงพอต่อกรอบการอธิบายเดิม พร้อมกับต้องแสวงหา/เปรียบเทียบ/การมองจากปัญหาลักษณะเดียวกันจากสายตาอื่น

(อันอาจจะเป็นทฤษฎีสังคมศาสตร์ใหม่ๆ) ซึ่งจะทำให้เราสามารถมอง "ข้อมูลปลีกๆ" ด้วยความหมายใหม่และจะเป็นการเปิดทางให้เราสร้างการเชื่อมต่อข้อมูลต่างๆใหม่ได้

การที่จะ " แย้งขนบ" เพื่อสร้าง " ความรู้ใหม่" ให้เกิดขึ้นมาได้ จำเป็นที่จะต้องเริ่มต้นที่การตั้งคำถาม คุณภาพของ"คำถาม" จะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดของการแสวงหาความรู้ จากนั้นก็ลองพยายามเชื่อมต่อ " ข้อมูลปลีกๆ" ด้วยการเลือกสรร/ปรับใช้กรอบคิดทางสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์ (การเลือกสรรขึ้นอยู่กับ "คำถาม" และ"ข้อมูล") กรอบคิดทางสังคมศาสตร์จะเป็นเสมือนแว่นตาที่ช่วยให้เรามองเห็น/จินตนาการสายสัมพันธ์ที่จะนำมาร้อยรัดข้อมูลต่างๆให้เป็นระบบที่เข้าใจได้

กระบวนการสร้าง "ความรู้ใหม่" ที่สำคัญได้แก่ กระการสร้าง conceptualisation ซึ่งเป็นการการมองเห็น "ความเหมือน" "ความคล้ายคลึง"และ "ความแตกต่าง" ซึ่งพอจะกล่าวแบบรวมๆได้ว่าเป็นการมองเห็นลักษณะร่วมของปรากฏการณ์หรือข้อมูลจำนวนมากพอที่จะยกระดับลักษณะร่วมนั้นให้เป็นคำอธิบายที่ครอบคลุมได้มากขึ้น เช่น นักวิชาการฝรั่งมองเห็นการจัดการคนบ้าในสมัยหนึ่งว่ามีลักษณะร่วมกันแบบหนึ่งโดยส่งลงเรือออกไปสู่ทะเล แต่ต่อมาการจัดการคนบ้ากลายมาสู่การสร้างพื้นที่ควบคุม ก็ทำให้เขายกระดับลักษณะร่วมของการจัดการคนบ้ามาสู่การอธิบายถึงความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นจัดการคนบ้าในนามของความศิวิไลซ์ เป็นต้น

กระบวนการสร้าง "ความรู้ใหม่" ด้วยการเริ่มต้น " แย้งขนบ" ความรู้เดิมจำเป็นที่จะต้องทำกันในทุกระดับของการศึกษา โดยแบ่งให้ได้ว่าในแต่ละระดับการศึกษานั้น จำเป็นต้องเห็นหรือเชื่อมโยงอะไรในการทำความเข้าใจโลกและสังคม จากนั้นจึงเปิดโลกให้แก่ผู้เรียนในการสร้างสรรค์ความรู้ของตนเอง

การสร้างความรู้ใหม่ที่ต้องแย้งขนบเพื่อที่จะทำให้เกิดชุดความรู้ที่เอื้ออำนวยให้แก่การปรับตัวอย่างรู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมชนบท จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาสร้างความประวัติศาสตร์ชุดใหม่ขึ้นมา

การสร้างประวัติศาสตร์ใหม่

ความต้องการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เป็นความจำเป็นของสังคมมนุษย์เพราะประวัติศาสตร์เป็นเสมือน " ความทรงจำร่วมกัน " ของสังคม และเป็นกลไกที่สำคัญในการก่อรูปของสังคมให้เป็นไปในรูปแบบที่สังคมต้องการ การสร้างและการถ่ายทอดประวัติศาสตร์จึงเป็นพันธกิจของมนุษย์ชาติเสมอมา

ปัญหาที่สำคัญที่ต้องทำความเข้าใจกันก่อน ได้แก่ อะไรคือความทรงจำร่วมกันของสังคม ? กรอบของความทรงจำร่วมของสังคมนั้นไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ หากแต่ถูกกำหนดโดยสถาบันและอำนาจในแต่ละยุคแต่ละสมัย เพื่อที่จะให้ความหมายแก่สังคมในขณะนั้น ด้วยเหตุนี้จึงมีการศึกษาพัฒนาการของการเขียนประวัติศาสตร์ที่ทำให้เข้าใจถึงพัฒนาการที่แตกต่างกันของการเขียนประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคแต่ละสมัย เพื่อที่จะทำให้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่นำไปสู่การปรับเปลี่ยน“ความทรงจำร่วมกัน”ในประวัติศาสตร์ และแสวงหาแนวทางในการสร้างและสืบทอด “ ความทรงจำร่วมกัน ” ที่เหมาะสมต่อยุคสมัยของสังคม

เหตุที่ต้องมีการศึกษาระบบคิดของสังคมเกี่ยวกับความทรงจำร่วมกันของคนในสังคมนั้น ก็เพราะความทรงจำร่วมกันของสังคมรูปแบบหนึ่งก็เป็นพลังจรรโลงสังคมรูปแบบหนึ่งและเมื่อสังคมมีความเปลี่ยนแปลงเกินกว่าที่ความทรงจำร่วมของสังคมแบบเดิมจะคงพลังในการอธิบายต่อไปได้ ความเปลี่ยนแปลงในการสร้างความทรงจำร่วมของสังคมแบบใหม่ก็เกิดขึ้นเพื่อที่จะทำให้สังคมเคลื่อนต่อไปโดยไม่เสื่อมสลายไป

การกล่าวว่าความทรงจำร่วมกันของสังคมที่เป็นพลังสำคัญในการจรรโลงสังคมให้อยู่ร่วมกันเป็นสังคมอยู่ได้ เพราะความทรงจำร่วมกันของสังคมนี้จะนำไปสู่การสร้าง “ตัวตน ” ของคนในสังคมให้หมายรู้ได้ว่าตนเองนั้นมีความสัมพันธ์กับคนอื่นๆในสังคมในฐานะไหน และในสถานะที่ตนดำรงอยู่นั้นจะทำให้ตนเองมีความหมายได้อย่างไร ที่สำคัญที่สุดก็คือ ทุกคนที่ร่วมอยู่ในความทรงจำร่วมกันนี้อยู่ร่วมกันในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตร่วมกันนั้นเอง ความทรงจำร่วมกันของสังคมนี้เองจึงเป็นเสมือนสายใยที่ผูกโยงคนทุกคนในสังคมเอาไว้

การกล่าวข้างต้น ไม่ได้หมายความว่า “ ความทรงจำร่วม ” นั้นต้องมีเพียงชุดเดียว ความทรงจำร่วมกันของสังคมไทยมีอยู่หลายระดับ แม้ว่าในช่วงเวลาหนึ่งอาจจะจำเป็นสำหรับการสร้าง “ ความทรงจำร่วมกัน”ชุดเดียวขึ้นมา กล่าวคือ เมื่อเกิดรัฐสมัยใหม่ขึ้นท่ามกลางสังคมก่อนสมัยใหม่ รัฐสมัยใหม่จำเป็นที่จะต้องสร้าง “ ความทรงจำร่วม ”กันชุดหนึ่งเพื่อที่จะสร้างและจรรโลงรัฐสมัยใหม่ที่กำลังก่อตัวขึ้นมา ด้านหนึ่งจึงนำไปสู่การล้าง “ ความทรงจำร่วมกัน ” แบบเดิมของรัฐ/สังคมที่ถูกดึงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐใหม่ อีกด้านหนึ่ง ก็สร้างเสริมระบบการถ่ายทอดความทรงจำร่วมกันแบบรัฐชาติให้ขยายออกไปกว้างขวางมากขึ้น

การล้าง “ ความทรงจำร่วม ” แบบเดิมของสังคมที่ถูกดึงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยไม่ใช่เรื่องยากเย็นนัก เพราะรัฐ/สังคมอื่นที่ถูกดึงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยนั้นยังไม่มีความเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาที่เข้มแข็งพอที่จะสร้างพลังของ “ ความทรงจำร่วม” แบบใหม่ที่เกิดขึ้นพร้อมกับรัฐชาติได้

ความทรงจำร่วมแบบเดิมของรัฐ/สังคมอื่นที่เป็นการอธิบายอดีตในรูปลักษณะที่ผูกติดอยู่กับโลกทัศน์ของศาสนาจึงค่อยๆเสื่อมสลายลง

ในช่วงที่ระบบเศรษฐกิจและการขยายตัวของรัฐยังไม่เข้มข้น ชุมชนที่อยู่ห่างไกลจากอำนาจรัฐยังคงรักษา “ ความทรงจำร่วม ” ในระดับชุมชนเอาไว้ได้ เนื่องจากว่าระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนยังคงรักษาการถ่ายทอดความทรงจำร่วมกันผ่านพิธิกรรมและชีวิตรวมหมู่ไว้ได้ แต่เมื่อรัฐและทุนขยายตัวเข้าสู่ชุมชนเข้มข้น “ ความทรงร่วม ” ของชุมชนชาวบ้านก็เริ่มถูกแทนที่ด้วยความทรงจำร่วมแบบใหม่ การสูญเสีย “ ความทรงจำร่วม”ของชุมชนนี้นำมาซึ่งการสูญเสียศักยภาพของชุมชนในการเผชิญหน้ากับปัญหาใหม่ๆที่ถาโถมเข้ามา

ความต้องการที่จะแสวงหาแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นประวัติศาสตร์ที่เป็น “ ความทรงจำร่วมกันของชาวบ้าน” ก็เพื่อที่จะทำให้ชาวบ้านมีพลังทางปัญญามากขึ้นในการเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงเวลาของความเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะของสังคมชนบทเช่นนี้ยิ่งจำเป็นที่จะต้องทำให้คนทุกคนที่ได้ปรับตัวเองเข้าสู่การเป็น “ผู้ประกอบการ” สามารถที่จะเข้าใจได้ว่าภายใต้เงื่อนไขและความจำเป็นอย่างไรที่ผลักดันให้พวกเขาเปลี่ยนตัวเอง และที่สำคัญ การศึกษากระบวนการปรับเปลี่ยนตัวเองนั้นได้เกิดขึ้นอย่างไร เขาทั้งหมดได้สร้างความเจริญให้แก่ตนเองและชุมชน/ท้องถิ่นตนเองอย่างไร

การศึกษาประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เน้นบทบาทของคนแต่ละกลุ่มที่ปรับเปลี่ยนตัวเองมาเป็น “ผู้ประกอบการ” และได้สรรค์สร้างเครื่อข่ายของตนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมนี้ จะส่งผลสำคัญอย่างน้อยสองด้านด้วยกัน ด้านแรก ได้แก่ การสร้างชุดความรู้ของผู้ประกอบอย่างเป็นพลวัตรเพื่อที่จะทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันและสามารถที่จะใช้ฐานการเรียนรู้นี้ต่อยอดให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ได้ (Creative Mind) อีกด้านหนึ่ง จะทำให้เกิดแรงเกาะแน่นของชุมชนหรือท้องถิ่นหนึ่งแน่นหนาขึ้น ซึ่งจะส่งผลทำให้เกิดการคิดถึงการเชื่อมต่อกันในระบบการผลิตและการจำหน่ายจ่ายแจกผลผลิตในท้องถิ่นตนเอง ก่อให้เกิด Forward linkage and Backward linkage แข็งแรงมากขึ้น

การศึกษาประวัติศาสตร์ " ชนบท " อย่างที่มีปฏิสัมพันธ์กับเงื่อนไขและพลังทางการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมชุมชนโดนเน้นให้บทบาทผู้ประทำการทางประวัติศาสตร์แก่ “ ผู้ประกอบการ” อาจจะเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่าการศึกษาประวัติศาสตร์เครือข่ายของคนท้องถิ่น หมายความถึง การศึกษา " ชุมชน " ที่ประกอบขึ้นด้วยกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์กันโดยตรงและมีความสัมพันธ์ที่แนบแน่น เสมอภาค และช่วยเหลือกัน แต่ละชุมชนไม่สามารถอยู่อย่างเป็นอิสระได้ มีความจำเป็นตั้งแต่อดีตกาลแล้วที่ " ชุมชน "

ต้องสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงไปถึงชุมชนอื่นๆ เพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้าหรือร่วมมือกันในการจัดการทรัพยากร ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเป็นเครือข่ายเช่นนี้มีผลต่อการดำรงอยู่ของชุมชนเป็นอย่างยิ่ง

การศึกษาประวัติศาสตร์ของการจัดการ " ทรัพยากรสาธารณะ " โดยชุมชนท้องถิ่นในที่นี้จึงจะมุ่งเน้นการศึกษาจากมโนทัศน์ประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นโดยเชื่อว่าจะทำให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นได้ชัดเจนขึ้น ขณะเดียวกันก็จะสามารถหลีกเลี่ยงจากการใช้กรอบมโนทัศน์ที่ตายตัวในการอธิบายชุมชนท้องถิ่น ที่สำคัญ การศึกษาความเปลี่ยนแปลงความหมายของ " สาธารณะ"จะทำให้มองเห็นได้ว่าท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงในวิถีการผลิตจากสังคมชาวนามาสู่สังคมผู้ประกอบการนั้น ได้ส่งผลให้เกิดการสรรค์สร้าง " พื้นที่สาธารณะ" อันเป็นสมบัติร่วมกันในรูปแบบใหม่

การศึกษาประวัติศาสตร์ของความเปลี่ยนแปลงความหมายและปฏิบัติการณ์ของชุมชนชาวบ้านที่มีต่อ " พื้นที่สาธารณะ " จะทำให้เข้าใจและข้ามพ้นไปจากวิวาทะเรื่องทรัพยากรสาธารณะและสมบัติชุมชนซึ่งมีฐานคิดหลักมาจาก ความคิดเรื่อง "โศกนาฏกรรมของทรัพยากรสาธารณะ" (The tragedy of the commons) ของ Hardin[88] ที่เน้นว่าทรัพยากรที่เป็นของสาธารณะนั้นจะประสบกับการถูกขูดรีดอย่างรุนแรงเพราะไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ ทุกคนจะฉวยโอกาสที่จะใช้ทรัพยากรนั้นเพื่อยังประโยชน์ให้แก่ตนเองให้มากที่สุด โดยไม่มีผู้ใดคิดที่จะรักษาทรัพยากรสาธารณะนั้น

การศึกษาของ Hardin เป็นการศึกษานิเวศวิทยาเชิงวิทยาศาสตร์ระยะแรกๆที่ยังไม่ได้คำนึงถึงปัจจัยทางด้านสังคมที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรสาธารณะ จึงทำให้ความคิดเรื่องโศกนาฏกรรมของทรัพยากรสาธารณะนั้นแม้ว่าจะได้รับการยอมรับและนำไปเป็นแนวคิดหลักในการจัดการทรัพยากรสาธารณะ แต่ก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากมาย โดยเฉพาะในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา เนื่องจากการขยายตัวของการศึกษานิเวศวิทยากับสังคมมนุษย์ซึ่งเป็นความพยายามที่จะศึกษานิเวศวิทยาโดยคำนึงถึงมิติทางสังคมหรือเชื่อมโยงความเปลี่ยนแแปลงของระบบนิเวศกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ดังปรากฏบทความในวารสาร Human Ecology เรื่อง The Tragedy of the commons: Twenty-two years later[89]ซึ่งวิจารณ์ไว้ว่าการศึกษาเฉพาะกรณีตามความคิดของHardin นั้นไม่เพียงพอสำหรับสรุปเป็นกฎทั่วไปได้ จำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาที่กว้างขวางและต้องพิจารณาในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิในทรัพยากรลักษณะอื่นๆด้วย. และที่สำคัญ ได้แก่ การศึกษาถึง " พื้นที่สาธารณะ"ลักษณะใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมผู้ประกอบการที่ไม่ใช่สังคมชาวนาอีกต่อไป

---

[88] Hardin G. " The Tragedy of the commons " Science 1968 162: 1243-1248

[89] Feeny, D ., F.Berkes.,B.J.McCay.,and J.M.Acheson. "The Tragedy of the commons:Twenty-two year later " Human Ecology 1990 18:1-19

การศึกษา “ สมบัติสาธารณะ ” แท้ที่จริงแล้ว ก็คือ ความพยายามเข้าใจในเรื่อง “ พื้นที่ ” ของชาวบ้านซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเปลี่ยนแปลงจะเป็น “ พื้นที่ ” ที่ชีวิตชาวบ้านทั้งหลายมีความผูกพันอยู่ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำลำธาร ที่นา ที่สาธารณะอื่นๆ เช่น ถนน ตลาด ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นแกนกลางของสายใยของชุมชนเพราะทุกคนต้องร่วมมือในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคม ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของชาวบ้านมักจะเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมบัติของชุมชนที่อาจจะกว้างขวางหรือแคบกว่า “ หมู่บ้าน ” ตามขอบเขตพื้นที่ที่ถูกกำหนดโดยรัฐ พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของชาวบ้านนี้ย่อมแตกต่างไปจากพื้นที่ประวัติศาสตร์ของรัฐชาติ

จากนั้นเมื่อศึกษาถึงความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นก็จะทำให้เข้าใจได้ว่าทำไมชาวบ้านสามารถสร้างหรือเลิกการจัดการ “ สมบัติสาธารณะ ” ลักษณะเดิม การศึกษาเช่นนี้เองก็จะทำให้เข้าใจได้ชัดเจนขึ้นถึงความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมของคนใน “ ชุมชน-หมู่บ้าน-เครือข่าย ”

มิติของการศึกษาประวัติศาสตร์ “ ชุมชน-หมู่บ้าน-เครือข่าย ” ที่สำคัญอีกประการที่ควบคู่กับการพิจารณา “ พื้นที่ทางประวัติศาสตร์แบบใหม่ ” ได้แก่ ความคิดเรื่อง “ เวลา ” ในการศึกษาเมื่อเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของ “ พื้นที่ทางประวัติศาสตร์ ” ก็จะทำให้เข้าใจได้ถึงมิติของเวลาคือ ความเปลี่ยนแปลงของ “ ชุมชน-หมู่บ้าน ” ด้วย นั่นคือเป็นการพิจารณา “ เวลา ” ตามสายตาของชาวบ้านซึ่งเป็นการทำให้ “ เวลา ” เป็นของชาวบ้านเอง เช่น การให้ชาวบ้านทุกท่านระบุถึงความเปลี่ยนแปลงสำคัญๆที่เกิดแก่ชีวิตของพวกเขาซึ่งก็คือการแบ่งเวลา (Periodisation) จากความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านนั่นเอง ซึ่งก็คือ การทำให้ชาวบ้านได้มีส่วนสร้าง ความทรงจำร่วมกันของชุมชนนอกจากจะเป็นพลังที่ทำให้ชุมชนมีศักยภาพในการเผชิญปัญหาและปรับตัวร่วมกันอย่างเข้มแข็งแล้ว ยังเป็นคลังที่เก็บปัญญาญานทั้งหมดของชุมชนไว้และเป็นสมบัติร่วมที่ทุกคนในชุมชนสามารถหยิบใช้มาจัดการกับปัญหาที่ตนเองเผชิญหน้าได้อย่างมีพลังด้วย

ความทรงจำร่วมกันของชุมชนไม่ใช่เพียงความจำบางเสี้ยวของความรู้แบบแยกส่วน แต่เป็นความทรงจำร่วมกันที่เป็นประวัติศาสตร์ของชุมชนที่สร้างสมมาจากประสบการณ์ของชุมชนเป็นประสบการณ์ที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสภาวะแวดล้อมตลอดระยะเวลาอันยาวนาน จนตกตะกอนมาสู่การปฏิบัติจริงของชาวบ้านในช่วงชีวิตที่ผ่านมา

ประวัติศาสตร์ในความหมายนี้จึงเป็น " ที่รวมของประสบการณ์ทั้งหมดของชุมชน " จึงมีความหมายสำคัญทั้งต่อการดำรงอยู่ของชาวบ้านในสังคมโลกสมัยใหม่อย่างมีความสุขและเป็นฐานที่สำคัญสำหรับการปรับตัวหรือสร้างทางเลือกใหม่แก่สังคมไทยโดยรวมด้วยการศึกษาเช่นนี้ยังมุ่งเน้นการศึกษาจากระบบอารมณ์ ความรู้สึก นึกคิดของชาวบ้านที่มีต่อความเปลี่ยนแปลงของการครอบครองและจัดการ " พื้นที่

สาธารณะของชุมชน " ด้วยจึงทำให้เข้าใจส่วนที่เป็นระบบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด (Mentality)ของชาวบ้านดีมากขึ้นด้วย

ผู้วิจัยเคยศึกษาเรื่องกระบวนการวิจัยเพื่อรื้อฟื้นประวัติศาสตร์ " ชุมชน " ไว้จึงขอนำมาขยายความต่อในที่นี้ เพราะหลักการคิดอยู่ในกรอบเดียวกัน กล่าวคือ การทำให้ " เวลา " เป็นของชาวบ้านก่อน กล่าวคือ พยายามทำให้การแสวงหาข้อมูลประวัติศาสตร์ของชุมชนชาวบ้านไม่ได้ขึ้นอยู่กับ " Key person " หากแต่ได้ทำให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้านในหลายรุ่นอายุมาร่วมประชุมและแลกเปลี่ยนความทรงจำกัน เพื่อที่จะทำให้ " ความทรงจำส่วนบุคคล " เข้ามาเชื่อมต่อกันกลายเป็นความทรงจำร่วมกันของกลุ่มชาวบ้าน

จากการรวมกลุ่มชาวบ้านนี้ นักวิจัยได้ตั้งคำถามเพื่อที่จะนำไปสู่การสร้างความทรงจำร่วมกันขึ้นมาด้วยการทำให้ชาวบ้านผู้เฒ่าผู้แก่ระบุถึงความเปลี่ยนแปลงสำคัญๆที่เกิดแก่ชีวิตของพวกเขา ซึ่งก็คือการแบ่งเวลา (Periodization) จากความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านเอง ด้วยคำถามหลักว่าทุกท่านที่เข้าร่วมพูดคุยนั้นมีความเห็นว่าชุมชนหรือหมู่บ้านของท่านนั้นเกิดความเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาใด และเพราะอะไร และผลของความเปลี่ยนแปลงนั้นกระทบชุมชนหรือหมู่บ้านนั้นอย่างไร

การถ่ายโอน " ความทรงจำส่วนบุคคล " ให้กลับเข้ามาเป็น " อดีตร่วมกัน " ของชาวบ้านเป็นไปโดยการถกเถียง แสดงความคิดเห็น ร่วมกันในความพยายามจะตอบคำถามข้างต้น จนกระทั่งทั้งกลุ่มมีความเห็นพ้องต้องกันในการกำหนด " เวลา " ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนตนเอง

พร้อมไปกับการแบ่งช่วงเวลาความเปลี่ยนแปลงจากชาวบ้าน การร่วมพูดคุยนี้นำไปสู่ความเข้าใจประวัติศาสตร์ของชาวบ้านที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ก็คือ ความเข้าใจในเรื่อง " พื้นที่ " เพราะความเปลี่ยนแปลงจากมุมมองของชาวบ้านนั้นจะสัมพันธ์อยู่กับ " พื้นที่ " ของชาวบ้านเอง

" พื้นที่ " ของชาวบ้านซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความเปลี่ยนแปลงนั้นจะเป็น " พื้นที่ " ที่ชีวิตชาวบ้านทั้งหลายมีความผูกพันอยู่อย่างแนบแน่น ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำลำธาร ที่นา ที่สาธารณะอื่นๆ เช่น วัด ป่า ซึ่งก็คือ สมบัติชุมชน นับเป็นแกนกลาง (core)ของสายใยสัมพันธ์ภายในของชุมชนครอบคลุมไปถึง ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของชาวบ้านมักจะเป็นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมบัติของชุมชนที่อาจจะกว้างขวางหรือแคบกว่าระดับ " หมู่บ้าน " ที่รัฐเป็นฝ่ายกำหนดขอบเขตขึ้น (Villagization)

" พื้นที่ " ที่ชาวบ้านรื้อฟื้นกลับมายังมีส่วนที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่ครั้งหนึ่งเคยมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น แต่ต่อมาสายสัมพันธ์แบบนั้นหายไปเพราะทุกชุมชนผูกเข้ากับเมืองมาก

ขึ้นๆ การประชุมร่วมกันกับนักวิจัยได้ทำให้ชาวบ้านเริ่มพูดถึงชุมชนข้างเคียงด้วยความรู้สึกเสมือนเป็นเครือญาติอีกครั้ง เพราะในอดีตชุมชนต่างๆเหล่านั้นเคยมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ทั้งในการจัดการทรัพยากรและในพิธีกรรมหรืองานประเพณีต่างๆ

การรื้อฟื้น " เวลา " อันนำไปสู่การรื้อฟื้นความเปลี่ยนแปลงที่เกิดใน " พื้นที่ " ของชาวบ้านนั้นเป็นการมองความเปลี่ยนแปลงในรูปแบบที่ตัวชาวบ้านทั้งหลายเป็น " ผู้กระทำ " ในประวัติศาสตร์ ไม่ว่าการเป็น " ผู้กระทำ " ในฐานะเป็นฝ่ายเสียเปรียบหรือได้เปรียบก็ตาม

กล่าวได้ว่าการแบ่งช่วง " เวลา " ของความเปลี่ยนแปลงที่สำพันธ์อยู่กับการมองเห็น " พื้นที่ " ของความเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ของชาวบ้านจะมีผลที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงการรับรู้ตนเองของชาวบ้านด้วย กล่าวคือ ชาวบ้านเริ่มมองเห็นรากเหง้าของตนเองเด่นชัดขึ้น และเริ่มสร้าง " อัตลักษณ์ " ของตนเองจากความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของตนเอง

ความเปลี่ยนแปลงใน" อัตลักษณ์ " ของชาวบ้านอันเป็นผลโดยตรงจากความเปลี่ยนแปลงการรับรู้ประวัติศาสตร์ของชุมชนร่วมกัน จากเดิมที่เป็นการรับรู้ว่าตนเองเป็นคนบ้านไหน มาจากที่ใด และมีความสัมพันธ์ร่วมกับชุมชนใดบ้าง ในลักษณะใด และในระบบความสัมพันธ์ภายในและระหว่างชุมชนนี้ชาวบ้านทั้งปวงมีศักยภาพที่จะทำอะไรได้บ้างตลอดจนเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ได้มีการร่วมแก้ปัญหาอย่างไร ชุมชนจึงดำรงอยู่มาได้ เมื่อรัฐขยายตัวเข้ามาสู่ชุมชนและเปลี่ยนการรับรู้ตัวตนของชาวบ้านด้วยการทำให้เป็นคนของหมู่บ้านนั้นๆ ซึ่งเป็นหน่วยเล็กๆของชาติไทย พร้อมกับการขยายตัวทางด้านบริการและควบคุม ทำให้เกิดการรับรู้อัตลักษณ์ของความเป็นคนหมู่บ้านนั้นๆ ตามความหมายของระบบราชการ และชาวบ้านก็รับรู้ตนเองว่าเป็นคนที่จะต้องพึ่งพารัฐในทุกด้านทั้งการทำมาหากิน การจัดการทรัพยากร การศึกษา สุขภาพอนามัย ฯลฯ

ความเปลี่ยนแปลงของสำนึก " เวลา " และ " พื้นที่ " ของชาวบ้านที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ได้นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงใน " อัตลักษณ์ " ที่สำคัญ ได้แก่ ชาวบ้านในชุมชนเข้าใจได้ว่าชุมชนตนเองนั้นไม่ได้อยู่อย่างเป็นอิสระหรือขึ้นอยู่กับส่วนกลางอย่างเช่นในปัจจุบัน แต่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและร่วมกันฟันฝ่าเรื่องราวต่างๆร่วมกันกับชุมชนใกล้เคียงอื่นๆ ความสำนึกว่าตนเองเป็นคนชุมชนใดเริ่มมีความหมายแก่ชาวบ้านมากขึ้นกว่าการเป็นคนของหมู่บ้านที่กำหนดโดยรัฐเพียงอย่างเดียว

ที่สำคัญ ชาวบ้านเริ่มมองเห็นว่าการที่บรรพบุรุษของตนได้สร้างสมมรดกต่างๆมาให้ตนนั้นเป็นสิ่งที่มีคุณค่า ชาวบ้านไม่ใช่คนโง่ มีปัญญามากมายที่ถูกหลงลืมไป และน่าจะนำกลับมาใช้เป็นฐานในการดำรงชีวิตให้มีค่าต่อไป อัตลักษณ์ของชาวบ้านที่สำนึกว่าตนเองมีคุณค่ามากขึ้นกว่าเดิมนี้เองจะทำให้

ชาวบ้านสามารถรื้อฟื้นและเสริมสร้างพลังของชุมชนขึ้นมาเพื่อที่จะสามารถอยู่ได้ในสังคมปัจจุบันอย่างมีศักดิ์ศรีและมีพลังในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์ชุมชนตลอดจนสังคมไทยต่อไป

การทำงานร่วมกันของหลายฝ่าย

การทำงานร่วมกันหลายฝ่ายในที่นี้เน้นให้เป็นการทำงานเพื่อสร้างสรรค์ความรู้ให้แก่สังคมผู้ประกอบการ ซึ่งสามารถแบ่งได้ออกเป็นสองด้านด้วยกัน ด้านแรก การทำงานข้ามสาขาวิชาโดยเน้นที่การพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการในชนบท ด้านที่สอง ได้แก่ การเชื่อมต่อหน่วยงาน/องค์กรที่ทำงานในชนบททุกหน่วย

การทำงานข้ามสาขาวิชาโดยเน้นที่การพัฒนาศักยภาพโดยตรงของผู้ประกอบการในชนบทจะต้องสร้างความเข้าใจร่วมกันเสียก่อนว่ากระบวนการวิจัยจะทำเพื่อพัฒนา “ ผู้ประกอบการ”ในพื้นที่ชนบท และจะต้องตระหนักถึงการสร้าง “ความแตกต่าง” ของการประกอบการในแต่ละพื้นที่ เพราะหากปราศจากการทำความเข้าใจเบื้องต้นร่วมกัน ก็จะทำให้การทำงานข้ามสาขาวิชานั้นจะตกอยู่ในกับดักความเฉพาะของสาขาวิชา

การทำความเข้าใจเบื้องต้นร่วมกันนี้ควรที่จะมีการศึกษา “ ประวัติศาสตร์” ของสังคมผู้ประกอบการในแต่ละพื้นที่เป็นฐาน จากนั้นจึงระดมความคิดเพื่อที่จะสร้างความรู้และแสวงหาแนวทางในพัฒนากระบวนการทั้งหมดของผู้ประกอบการ โดยต้องขบคิดจากเริ่มจาก การพัฒนาการผลิต ซึ่งต้องขึ้นอยู่กับผลิตภัณฑ์เดิมที่มีอยู่ โดยมุ่งศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของผลิตภัณฑ์ การมองหาตลาดใหม่ ในขณะเดียวกัน ก็จำเป็นต้องเสริมศักยภาพของ “ความเป็นผู้ประกอบการ” ให้สูงมากขึ้น

การทำงานข้ามสาขานี้จำเป็นที่จะต้องเป็นการศึกษาในเชิงการใช้ “ ประเด็นปัญหา” เป็นจุดเริ่มต้น. เพื่อที่จะทำให้แต่ละสาขาวิชาทดลองใช้ความรู้ในสาขานั้นๆในการจัดการกับประเด็นปัญหาดังกล่าว จากนั้นจึงนำมาถกเถียงแลกเปลี่ยนเพื่อสร้างความเหมาะสมในการดำเนินการต่อเนื่องต่อไป การใช้ “ ประเด็นปัญหา” เป็นจุดเริ่มต้นนี้เพื่อที่จะเปิดกว้างให้แก่นักวิชาการในหลายสาขาสามารถเข้ามาเชื่อมต่อได้ง่ายมากขึ้น

การทำงานข้ามสาขาน่าจะเริ่มต้นจากมหาวิทยาลัยหรือสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาในแต่ละพื้นที่ภูมิภาคได้รับผิดชอบการพัฒนาการประกอบการและผู้ประกอบการในชนบทในพื้นที่ของตนเอง และควรที่จะจัดตั้ง “ หน่วยงานวิจัยเชิงปฏิบัติการณ์” ให้รองรับภาระนี้ โดยเน้นเป็น “ ศูนย์การศึกษาและส่งเสริมผู้ประกอบการชนบท” (Center for Rural Entrepreneurship)

ศูนย์การศึกษาและส่งเสริมผู้ประกอบการชนบท" (Center for Rural Entrepreneurship) จะเป็นกลไกสำคัญในการสั่งสมความรู้ในเรื่องของ "ผู้ประกอบการและสังคมผู้ประกอบการในชนบท" และจะต้องทำหน้าที่หนุนเสริมให้เกิดความเข้มแข็งแก่ผู้ประกอบการและเครือข่ายผู้ประกอบการในชนบท ศูนย์จะทำงานในหลายมิติ โดยเน้น การวิจัยและการสังเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงทุกๆด้านที่สัมพันธ์กับความเข้มแข็งของสังคมผู้ประกอบการและต้องทำหน้าที่เป็นหน่วยงานประสานงานทุกองค์กรที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ชนบท

ด้านที่สองของการทำงานร่วมกันหลายฝ่าย ได้แก่ การสร้างการเชื่อมต่อหน่วยงาน/องค์กรที่ทำงานในชนบททุกหน่วย ดังที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า หน่วยราชการไทยจำนวนมากมีพื้นที่งานอยู่ในเขตชนบท หากแต่การทำงานของแต่ละหน่วยงานเป็นไปตามเนื้องานที่วางเอาไว้ ทำให้ขาดการเชื่อมต่องานและที่สำคัญทำให้สูญเสียทรัพยากรไปอย่างไม่คุ้มค่า

การสร้างการเชื่อมต่อระหว่างหน่วยงาน/องค์กรต่างๆจำเป็นที่จะต้องมีองค์กรกลางในการดูแลพื้นที่หนึ่งๆ เพื่อทำให้การดำเนินงานในชนบทบรรลุเป้าหมายที่ชัดเจนร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงจังหวะของการปรับเปลี่ยนสังคมชนบทเช่นนี้ เพราะไม่สามารถจะปล่อยให้การลงทุนทางงบประมาณต่างๆกระจายไปตามเป้าหมายของความเปลี่ยนแปลงสังคมชนบทที่ไม่ชัดเจนและหลายกรณีก็ขัดแย้งกัน การเชื่อมต่อประสานจำเป็นที่จะต้องถักสานความเข้าใจร่วมกันให้แจ่มชัดว่าเป้าหมายของการทำงานในพื้นที่ชนบทนั้นไม่ใช่การทำงานในลักษณะเดิม หากแต่เป็นการทำงานเพื่อทำให้เกิดความเข้มแข้งของ "สังคมผู้ประกอบการในชนบท"

พร้อมกันนั้น จำเป็นที่จะต้องทำให้องค์กรกลางนี้มีหน้าที่ในการสร้างแผนการทำงานในแต่ละช่วงเวลาให้ชัดเจนเพื่อที่จะกระจายความรับผิดชอบในแต่ละด้านไปสู่หน่วยงานราชการในพื้นที่ ซึ่งแผนงานทั้งหมดจะไม่ได้กำหนดจากองค์กรกลางเพียงฝ่ายเดียว หากแต่เป็นการกำหนดร่วมกันของ " ผู้ประกอบการ" ในพื้นที่ โดยที่องค์กรกลางนี้จะทำหน้าที่เสนอความเห็นต่อแผนงานต่างๆและให้ผู้ประกอบการในพื้นที่เลือกสรรเอง ซึ่งจะร่วมกันสร้างเป้าหมายของความสำเร็จร่วมกัน

หากสามารถสร้างความรู้และปฏิบัติการณ์ได้ก็จะเอื้อประโยชน์ในการถ่ายทอดสู่พื้นที่อื่นๆ เพื่อที่จะร่วมกันถักสานเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจของทั้งสังคมต่อไป

บทสรุป

ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท”ในสังคมไทย: บนความคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย

สังคมไทยกำลังอยู่ในจังหวะของความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญ ความเปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นเงื่อนไขกำหนดอนาคตของสังคมไทยว่าจะดำเนินไปทางใด รุ่งโรจน์ ล้มเหลว หรือ หยุดนิ่งอยู่กับที่ การทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่กำลังดำเนินอยู่นี้จึงเป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง

ความเปลี่ยนแปลงที่กำลังดำเนินอยู่นี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงมิติเดียวหรือเกิดเฉพาะบางด้านของสังคม หากแต่เป็นการเปลี่ยนรูปลักษณะของสังคมเลยทีเดียว มิติต่างๆของสังคมกำลังเปลี่ยนแปลงและความเปลี่ยนแปลงนี้ได้ส่งผลกระทบไปทุกๆด้าน เราอาจจะศึกษาความเปลี่ยนแปลงบางด้านก่อนได้ แต่ต้องตระหนักว่าทุกมิติของสังคมในวันนี้เชื่อมต่อและกระทบถึงกันอย่างแนบแน่น การศึกษาแบบแยกส่วนของสังคมการศึกษาไทยที่ผ่านมาจึงไม่ทันการณ์ต่อการทำความเข้าใจสถานะปัจจุบันของสังคมไทย

โครงการวิจัยนี้เน้นการศึกษา **ความเปลี่ยนแปลง “ชนบท”ในสังคมไทย** เพื่อที่จะเชื่อมโยงให้เห็นได้ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดในพื้นที่ชนบทนั้นได้ส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าได้เกิดการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมใหม่ และที่สำคัญได้จัดวางความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐในลักษณะใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งได้เรียกความเปลี่ยนแปลงนี้**ว่าเป็นความคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย**

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชนบทที่เกิดขึ้นเป็นความเปลี่ยนแปลงในระดับพื้นฐานของการดำรงชีวิต โครงการวิจัยนี้พบว่าสังคมชาวนาได้สิ้นสุดลงแล้วและได้เกิดสังคมลักษณะใหม่เกิดขึ้นเรียกในที่นี้ว่า “ สังคมผู้ประกอบการ” และท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงมาสู่ “สังคมผู้ประกอบการ” นี้ได้ทำให้ชาวบ้านที่ได้เปลี่ยนแปลงตนเองจากชาวนามาสู่การประกอบการลักษณะต่างๆนั้นได้จัดความสัมพันธ์ทางสังคมลักษณะใหม่ที่สอดคล้องกัน ได้แก่ การจัดความสัมพันธ์แนวระนาบเป็นหลักแทนความสัมพันธ์แนวดิ่งแบบสังคมชาวนา ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมนี้ได้ทำให้ชาวบ้านทั้งหมดเข้ามาสัมพันธ์กับกลไกอำนาจรัฐมากขึ้น และใช้อำนาจรัฐในการปรับเปลี่ยนชีวิตและทำให้ชีวิตของตนเองมีความมั่นคงมากขึ้น การจัดความสัมพันธ์กับอำนาจรัฐนี้เกิดขึ้นทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เพื่อที่จะทำให้เกิดความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงหลายมิตินี้ได้ชัดเจนขึ้น โครงการวิจัยจึงได้ศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของชาวบ้านด้วย โดยเน้นให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างความรู้สึกที่ชาวบ้านเองได้แสดงตนเองแตกต่างไปจากชาวนาในสังคมชาวนา โดยเน้นถึงความเสมอภาคมากขึ้น พร้อม

กับการสร้าง “ พื้นที่สาธาณะ” ชุดใหม่ขึ้นในชุมชนท้องถิ่นที่เป็นพื้นที่ที่คนหลากหลายในชุมชนท้องถิ่นสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างเท่าเทียมกัน

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในคุณลักษณะของผู้นำในชุมชนที่ต้องผ่านการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น ผู้นำชุมชนที่เข้ามาทำงานการเมืองในระดับท้องถิ่นจำเป็นที่จะต้อง “ ฟังเสียง” ของชาวบ้านมากขึ้น พร้อมกับต้องแสดงตนเองว่าเป็นผู้สร้างสรรค์และดูแลรักษา “ พื้นที่สาธารณะ” แบบใหม่ที่เกิดขึ้น

โครงการนี้ค้นพบความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากและถือได้ว่าเป็นความเปลี่ยนแปลงที่สัมพันธ์อยู่กับอนาคตของสังคมไทย. กล่าวได้ว่าสังคมไทยได้ผ่านจังหวะของความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญมาหลายวาระ แต่ความเปลี่ยนแปลงที่ผ่านมาไม่ได้เปลี่ยนแปลงพื้นฐานของสังคมไทย อันได้แก่ สังคมชนบท แม้ว่าการทำสัญญาการค้าเสรีเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๓๙๘ (สนธิสัญญาบาวริ่ง) จะส่งผลกระทบต่อสังคมชาวนาภาคกลาง แต่ก็ยังคงเป็นการเปลี่ยนแปลงลักษณะภายในสังคมเกษตรกรรม ไม่ได้เปลี่ยนคุณลักษณะของสังคมอย่างถึงที่สุด แต่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นและแสดงผลให้เห็นในปัจจุบันนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะทั้งปวงของสังคมชนบท

ความเปลี่ยนแปลงสังคมชนบทที่เกิดขึ้นนี้ย่อมสัมพันธ์อยู่กับสังคมไทยโดยรวมอย่างแนบแน่น ความขัดแย้งทางการเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงสิบปีที่ผ่านมานี้แสดงให้เห็นถึงคนในสังคมเมืองไม่เข้าใจและมองไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงในชนบทและยังคงคิดฝันเชื่อมั่นแบบไม่ลืมหูลืมตาว่าชนบทและชาวชนบนยังคงเหมือนเดิมตามแบบแผนที่ได้รับรู้มา จึงทำให้เกิดความไม่พอใจที่ชาวชนบทเลือกการเมืองคนละฝั่งฝ่ายกับเขา ขณะเดียวกันชาวชนบทเองก็ไม่สามารถที่จะแสดงให้ชนชั้นกลาง/คนในเมืองเข้าใจได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดกับชีวิตพวกเขานั้นจะส่งผลดีต่อคนในเมืองด้วย ความขัดแย้งทั้งหมดจึงเป็นความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการไม่เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมและการไม่ยอมมองเห็นคนอีกฝ่ายหนึ่งนั่นเอง

ประเด็นหลักที่โครงการวิจัยได้นำเสนอ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลง “สังคมชาวนา” สู่ “ สังคมผู้ประกอบการ” ซึ่งเป็นฐานของการอธิบายความเปลี่ยนแปลงในมิติอื่นๆต่อเนื่องมา ประเด็นนี้เป็นเรื่องสำคัญเพราะคนไทยจำนวนมากไม่สามารถจะเข้าใจได้ คนไทยยังคงฝันเห็นสังคมชาวนาเช่นเดิม ทั้งๆที่ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องที่พบเห็นกันโดยทั่วไป ดังนั้นเพื่อทำให้ข้อค้นพบในประเด็นนี้มีน้ำหนักมากขึ้น โครงการวิจัยจึงได้เสริมด้วยสองโครงการ โครงการแยกเป็นสามโครงการย่อยโดยวิจัยในพื้นที่ที่แตกต่างออกไป อีกโครงการหนึ่งเป็นโครงการสำรวจการอธิบายความเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวนาในหลายพื้นที่ของโลก

โครงการย่อยสามโครงการได้เลือกพื้นที่ที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง โครงการย่อยแรก เป็นการศึกษา “ตลาดค้าส่ง” ที่จังหวัดราชบุรี โดยอาจารย์ตะวัน วรรณรัตน์ คณะอักษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โครงการย่อยที่สองศึกษาความเปลี่ยนแปลงของชนบทในพื้นที่จังหวัดกระบี่ อ่าวอันดามันซึ่งเป็นพื้นที่ที่ไม่มีใครศึกษามาก่อน โดย คุณอานุภาพ นุ่มสง นักวิจัยอิสระ โครงการย่อยที่สาม ศึกษา กลุ่มคนที่เข้ามาทำงานในนิคมอุตสาหกรรมที่จังหวัดลำพูน โดย คุณเจษฎา โช

จึงศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิด “ สังคมผู้ประกอบการ” ในพื้นที่ของประเทศอื่นเพื่อทำให้เห็นว่าไม่มี “สังคมชาวนา” ที่ใดในโลกนี้ที่จะสถิตอยู่โดยไม่มีความเปลี่ยนแปลง และที่สำคัญความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใน “ สังคมชาวนา” ทั้งหลายก็คือการเปลี่ยนมาสู่ “สังคมผู้ประกอบการ”

ความเปลี่ยนแปลงสังคมชาวนาในพื้นที่อื่นของโลกที่แปรมาสู่การเป็น “ สังคมผู้ประกอบการ” ได้รับการให้ความหมายที่สำคัญในระดับที่ว่าจะเป็นแนวทางในการลดปัญหาความยากจน เพราะการต่อสู้กับความยากจนที่ผ่านมานั้น ไม่ว่าในด้านของการขยายตัวช่วยเหลือทางเศรษฐกิจจากรัฐ เช่น กาiช่วยเงินสบทบ (Subsidy) หรือ ความพยายามลดปัญหาส่วนตัวของชาวนา เช่น การรณรงค์ให้ลดเหล้าหรือลดค่าใช้จ่ายในงานประเพณีต่างๆ ล้วนแล้วแต่เป็นการแก้ไขปัญหาความยากจนปลายเหตุทั้งสิ้น

ราวทศวรรษที่ผ่านมา เมื่อเกิดการปรับเปลี่ยนตนเองของชาวนาในหลายพื้นที่ของโลกมาสู่การเป็น “ ผู้ประกอบการ” และถักสานกันเป็น “ สังคมผู้ประกอบการ” และมีผลต่อการลดความยากจน ได้ทำให้เกิดการสร้างการรับรู้ขึ้นมาใหม่ว่าการสร้างเงื่อนไขเพื่อสนับสนุนให้เกิดก่ารเป็น “ ผู้ประกอบการ” กลับทำให้ความยากจนลดลง นักเศรษฐศาสตร์รางวัลสันติภาพ มูฮัมหมัด ยูนูส (Muhammôd Iunus)) ชาวบังกลาเทศ ผู้ริเริ่มและพัฒนาแนวคิด “**ไมโครเครดิต**” หรือ การให้กู้เงินโดยไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน โดยจะให้กู้แก่ผู้ประกอบการหรือชาวบ้านซึ่งยากจนเกินกว่าจะมีคุณสมบัติพอเพียงที่จะกู้เงินจากธนาคารทั่วไป และได้ก่อตั้ง “กรามีนแบงค์” ซึ่งถือได้ว่าเป็น “ความพยายามในการสร้างพัฒนาการทางสังคมและเศรษฐกิจจากเบื้องล่าง” หากพูดให้ถึงที่สุดแล้ว การทำงานของยูนูส ก็คือ ความพยายามจะสร้าง “ ผู้ประกอบการในชนบท""และ “ สังคมผู้ประกอบการในชนบท” ขึ้นมานั่นเอง

ไม่มีพื้นที่เพียงพอหากจะเขียน/วิจัยให้เห็นถึงความสำคัญของการส่งเสริมให้เกิด “สังคมผู้ประกอบการ” ในการลดปัญหาความเหลื่อมล้ำและความยากจน เพราะมีงานจำนวนมากมายมหาศาลเกินกว่าจะสรุปได้หมด จึงจะขอเน้นย้ำว่า “ สังคมชาวนา” เป็นเพียงจังหวะหนึ่งของประวัติศาสตร์ และ “ชาวนา” เองก็ได้ต่อสู้เพื่อเปลี่ยนแปลงตนเองตลอดมา ในการปรับตัวล่าสุดนี้ “ ชาวนา” ได้สร้างความหมายใหม่ให้แก่สังคมของพวกเขา ได้แก่ การสร้าง “ สังคมผู้ประกอบการ” อันจะเป็นหน้าใหม่ของประวัติศาสตร์ที่มาถึงแล้ว

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในชนบทไทยเป็นไปตามพลังผลักดันของทั้งภายในที่ชาวนาต้องการหนีความยากจน พร้อมกับโอกาสที่เปิดมากขึ้นไม่ว่าจะการขยายตัวของตลาดเฉพาะ หรือ การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างพื้นฐาน ได้ทำให้สังคมผู้ประกอบการขยายตัวและจะกลายเป็นพลังที่สำคัญของความเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้น

นอกจากความเปลี่ยนแปลงของ “สังคมชาวนา” มาสู่ “ สังคมทผู้ประกอบการ” แล้ว ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดการจัดตั้งทางสังคมรูปแบบใหม่ที่เป็นเนวระนาบ ได้ส่งผลทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมขึ้นมาด้วย

การขยายตัวของ “ สังคมผู้ประกอบการ” ในชนบทจำเป็นที่จะต้องมีรัฐเป็นหลังพิงในการผลิต การเคลื่อนย้ายกระจายผลผลิตและการจัดการชีวิตส่วนตัว จึงทำให้เกิดการสร้าง “ ประชาธิปไตย” ที่ฐานรากขึ้นมาก กระบวนการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับรัฐและสังคมเช่นนี้ทำให้การตัดสินใจทางการเมืองจะต้องตอบสนองชาวบ้าน/ชาวนาใหม่ด้วยมิติใหม่ๆ ในด้านหนึ่ง อาจจะถูกเรียกว่า “ ประชานิยม” แต่ในอีกด้านหนึ่ง หากสามารถเปิดพื้นที่ให้ถกเถียงกันมากขึ้น การเมืองแบบ “ ประชานิยม” ก็มีโอกาสที่จะเป็นนโยบายที่เหมาะสมและสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจให้ยั่งยืนได้[90]

การเคลื่อนออกจากระบอบ “ ประชาธิปไตย” ของสังคมไทยในช่วงสิบปีหลังนี้ เกิดขึ้นจากความไม่เข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมนี้ ทั้งๆทีหากทำความเข้าใจให้ดีแล้ว. การมีบทบาทเพิ่มขึ้นของ”สังคมผู้ประกอบการในชนบท” กลับจะทำให้ระบบเศรษฐกิจและระบอบการเมืองไทยเข้มแข็งขึ้น และจะทำให้คนไทยส่วนใหญ่ได้เข้ามามีส่วนร่วยมในการจรรโลกทุกมิติของสังคมไทย

กระบวนการผลักดันให้สังคมไทยกลับเข้าสู่ระบอบ “ ประชาธิปไตย” จึงไม่ใช่เพียงแค่การสร้างรัฐธรรมนูญที่มีการ “ ถ่วงดุลย์” ทางอำนาจระหว่างกลุ่มทุน กลุ่มข้าราชการ และพรรคการเมือง โดยมี “ คนนอก” เป็นผู้ควบคุมกติกา/ความตกลงกันตามแบบการปกครอง “ ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ในสมัยพลเอกเปรมติณสูลานนท์เท่านั้น หากแต่ต้องคิดถึงการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรกลางตั้งแต่ระดับชุมชนท้องถิ่นขึ้นมา

---

90 โปรดดูการวิจารณ์นโยบาย “ ประชานิยม” ในเรื่องการจำนำข้าวทุกเม็ด” ได้จากบทความของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ในคอลัมภ์ “ ใต้กระแส ” ที่มีจุดยืนชัดเจนในเรื่องนี้ แต่น่าตกใจที่กระแสความขัดแย้งเหลือง/แดง นั้นทำให้นักวิชาการจำนวนมากไม่ยอมเปิดหูเปิดตา และปิดป้ายให้แก่งานวิชขาการและนักวิชาการอื่นๆอย่างเหลวไหล

ความคาดหวังของนักวิชาการนั้น ไม่ใช่เรื่องของการเข้าสู่อำนาจ หากแต่เป็นความปรารถนาที่จะเสนอทางเลือกให้แก่สังคม และหวังว่าก่อนที่จะเป็นทางเลือกก็ให้มีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง เพื่อที่จะทำให้สังคมได้มองเห็นทางเลือกที่เหมาะสมที่สุดสำหรับอนาคตของสังคมไทย

ภาคผนวก

เอกสารภาคผนวกประกอบด้วย

๑. เอกสารรวมบทความประกอบการนำเสนอผลงานชุดโครงการวิจัย
" ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย : ประชิปไตยบนความเคลื่อนไหว"
วันที ๒๑-๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๘ ณ.โรงแรมมิราเคิลแกรนด์ คอนเวนชั่นโอเทล
(จำนวน ๓ เล่มแยกออกจากเอกสารภาคผนวก)
๒. รายงานผลการศึกษา " สังคมผู้ประกอบการ" ในประเทศต่างๆ
๓. รายงานการศึกษาพื้นที่เอกเทศ ๓ พื้นที่ (จำนวน ๙ เล่ม แยกออกจากภาคผนวก)
๔. เอกสารสัญญาระหว่างสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยกับสำนักพิมพ์มติชน
๕. เอกสารเผยแพร่ผลงานวิจัยสู่สาธารณะระหว่างการทำวิจัย

ภาคผนวก ๒

การศึกษา “ สังคมผู้ประกอบการ” : ความเปลี่ยนแปลงมาสู่ “สังคมผู้ประกอบการ”

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงมาสู่ “ สังคมผู้ประกอบการ” โดย กฤตภัค งามวาสีนนท์ ประกอบด้วยกันสามเรื่อง ได้แก่ ๑. **ชนบทที่เคลื่อนไหว: ความหมายและความหลากหลายของผู้ประกอบการในชนบท** (เผยแพร่ในประชาไท) ๒. **ทางเลือกบนเส้นทางการเปลี่ยนผ่านจากสังคมชาวนามาสู่สังคมของผู้ประกอบการในชนบท** (เผยแพร่ในประชาไท) และ ๓.**พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับผู้ประกอบการในชนบท: บริบทและเงื่อนไข** (กำลังแก้ไขเล็กน้อย เพื่อเผยแพร่ต่อไป)

<u>ชนบทที่เคลื่อนไหว: ความหมายและความหลากหลายของผู้ประกอบการในชนบท (</u>กฤตภัค งามวาสีนนท์)

ข้อถกเถียงเรื่องการเปลี่ยนผ่านของสังคมชาวนาสู่สังคมของผู้ประกอบการในชนบท (อรรถจักร์, 2558) ได้กลายเป็นข้อถกเถียงที่ได้รับความสนใจมากขึ้นตามลำดับในสังคมไทย อย่างไรก็ตามประเด็นที่น่าสนใจในข้อถกเถียงดังกล่าวก็คือ อะไรคือคำนิยามของการเป็น “ผู้ประกอบการในชนบท” และการเป็นผู้ประกอบการในสังคมชนบท ต่างจากการเป็นชาวนาในสังคมชนบทอย่างไร เพื่อหาคำตอบดังกล่าว บทความชิ้นนี้จะทดลองนำการจัดลำดับและประเภทของเกษตรกรผู้ประกอบการ (taxonomy of entrepreneurial farmers) ของ Gerad McElwee (2008) มาเป็นต้นแบบในการคลี่คลายนิยามของผู้ประกอบการในสังคมชนบท

<u>ใครคือผู้ประกอบการ</u>

นิยามของคำว่าผู้ประกอบการถูกกล่าวถึงครั้งแรกโดย Richard Cantillon (1755) ในความหมายที่ว่า ผู้ประกอบการ คือ ผู้ที่สามารถรับความเสี่ยง (uncertainty-bearing) ทางเศรษฐกิจ หรือ ผู้ที่ทำสัญญาช่วง หรือ รับจ้างช่วง (subcontractor) ในการทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่มีความสามารถในการแบกรับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นภายใต้สัญญาในอนาคต นอกจากนั้นผู้ประกอบการยังหมายถึง ผู้ที่มีทักษะในการสร้างการร่วมมือ (coordination) เพื่อประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจร่วมกันกับปัจเจกคนอื่นๆ ที่ทำให้เป้าหมายของการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการมีเป้าหมายร่วมกัน ซึ่งแตกต่างจากการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยปัจเจกเพียงรายเดียว (Say, 1964) ในขณะที่ Joseph Schumpeter (1934) กล่าวว่าผู้ประกอบการคือผู้ที่มีความสามารถในการสร้างและใช้นวัตกรรมใหม่ๆ (innovation) ในการประกอบ

กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ซึ่งกระตุ้นให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้ในอีกด้านหนึ่งผู้ประกอบการยังอาจหมายรวมไปถึง ผู้ที่มีความสามารถในการทำกำไรจากการซื้อมาและขายไป (arbitrage) บนตลาดที่ไม่ได้จำกัดเพียงแค่ตลาดเดียว แต่หมายถึงตลาดจำนวนมากที่มีความหลากหลายและกว้างขวาง (Kirzner, 1979)

อย่างไรก็ตามคำถามที่น่าสนใจต่อนิยามของการเป็นผู้ประกอบการก็ คือ เราสามารถใช้คำนิยามของผู้ประกอบการที่กล่าวไปแล้วในข้างต้น มาใช้ในการอธิบายผู้ประกอบการในชนบทได้หรือไม่ ซึ่งสำหรับ McElwee (2008) แล้วเขาเสนอว่า ลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการตามทฤษฎีคลาสสิคข้างต้นที่มองผู้ประกอบการในลักษณะของบริษัท (firm) นั้นไม่สามารถใช้ในการอธิบายผู้ประกอบการในชนบทอย่างตรงไปตรงมาได้ เนื่องจากว่า ผู้ประกอบการในชนบทไม่ได้มีลักษณะของการระดมทุนผ่านผู้ถือหุ้นหลายราย (Capital raised by share ownership) หรือการแบ่งสัดส่วนของผู้ถือหุ้นกับการอำนาจในการบริหารจัดการ (Seperation of ownership and management control) ในลักษณะเดียวกับผู้ประกอบการในฐานะบริษัท นอกจากนั้นความสัมพันธ์ของเกษตรกรบนสังคมผู้ประกอบการก็ยังมีความสลับซับซ้อน ที่แตกต่างจากผู้ประกอบการในฐานะบริษัท และ ผู้ประกอบการในเมือง (urban entrepreneur) เช่น ความสัมพันธ์ของผู้ประกอบการในชนบทนั้นไม่ได้อยู่ในรูปของผู้ถือหุ้นกับผู้ถือหุ้น แต่สามารถเป็นได้ทั้งความสัมพันธ์ในแบบของเกษตรกรกับเจ้าของธุรกิจเกษตร (owner) เกษตรในฐานะผู้เช่า (tenant) เกษตรกรในฐานะผู้จัดการนา (manager) เกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญา (subcontractor) และยังรวมไปถึงว่าเกษตรกรผู้ประกอบการยังสามารถที่จะมีบทบาทมากกว่าหนึ่งบทบาท (combination)ในทุกๆความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ เช่น เกษตรกรรายหนึ่งอาจเป็นทั้งผู้ให้เช่า และ เป็นผู้รับช่วงสัญญา ในเวลาเดียวกัน

จากความสลับซ้อนของความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจดังกล่าว McElwee (2008) จึงเสนอการจัดลำดับและประเภท (taxonomy) ของเกษตรกรในสังคมชนบทเพื่อขีดเส้นแบ่งให้เห็นว่าใครคือ ชาวนา ใครคือผู้ประกอบการ และรัฐควรที่จะจัดสรรนโยบายให้เหมาะสมกับคนแต่ละกลุ่มในชนบทอย่างไร

<u>การจัดประเภทของเกษตรกรและผู้ประกอบการในชนบท</u>

ประเภทที่ 1 เกษตรกรในฐานะชาวนา (farmer as farmer)

เกษตรกรในฐานะชาวนา คือ เกษตรกรที่มีพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Pluriactivity) หรือ การสร้างความหลากหลายทางเศรษฐกิจ (diversification) ที่จำกัด ทำให้พวกเขายังติดอยู่กับการผลิตเชิงเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม อนึ่งพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการสร้างความหลากหลายทางเศรษฐกิจ หมายถึง การที่เกษตรกร

ประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มากไปกว่ากิจกรรมทางการเกษตร (non-agricultural activities) เช่น การเปิดที่นาให้เป็นโฮมสเตย์ หรือ การให้เช่าเครื่องมือทางการเกษตรแก่เกษตรกรรายอื่น (Knickel et al., 2003) จนกิจกรรมทางเศรษฐกิจดังกล่าว กลายเป็นแหล่งที่มาของรายได้ (sources of Income) อีกทางหนึ่ง (Durand and Huylenbroeck, 2003) ซึ่งลักษณะของการมีพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจจะปรากฏอยู่ในผู้ประกอบการในชนบท ไม่ใช่กับชาวนา

นอกจากนั้นข้อแตกต่างที่สำคัญระหว่างชาวนากับผู้ประกอบการในชนบทก็คือ ชาวนาจะถูกกระตุ้นด้วยปัจจัยเชิงผลักดัน (push factor) เช่น ราคาของสินค้าเกษตรที่ตกต่ำลงเพราะความต้องการในตลาดโลกลดลง หรือราคาสินค้าเกษตรที่สูงขึ้นเพราะได้รับการประกันราคาจากรัฐ จะมีอิทธิพลต่อการกำหนดการตัดสินใจของชาวนา ในการที่จะเลือกปลูกหรือไม่ปลูกสินค้าเกษตรชนิดหนึ่งๆ ในขณะที่การตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการในชนบทจะมองไกลไปกว่าเรื่องของการขึ้นลงของราคาและการช่วยเหลือเฉพาะหน้าของรัฐบาล โดยผู้ประกอบการในชนบทนั้นจะมองไปที่โอกาสซึ่งซ่อนอยู่ในอนาคต (potential) และโอกาสในการสร้างตลาดใหม่ๆ (market opportunities) ดังนั้นผู้ประกอบการในชนบท จึงไม่ใช่ชาวนา เพราะพวกเขาถูกกระตุ้นด้วยปัจจัยเชิงรุก (pull factor) ที่ดึงพวกเขาเข้าสู่โอกาสและช่องทางใหม่ๆในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กว้างขวางไปกว่า การทำเกษตรกรรมบนที่นาของตนเอง

นอกจากนั้นข้อแตกต่างอีกข้อหนึ่งระหว่างการเป็นชาวนากับการเป็นผู้ประกอบการในชนบท ก็คือ ชาวนาจะมีลักษณะของการร่วมมือทางเศรษฐกิจ (Collaboration) ที่ไม่ได้ก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือนวัตกรรมทางเศรษฐกิจใหม่ๆ เช่น ลงแขกช่วยกันทำนา ซึ่งแตกต่างไปจากผู้ประกอบการในชนบทที่การร่วมมือกันมักก่อให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจอันใหม่ขึ้นมา ยกตัวอย่างเช่นในงานของ Silva and Kodithuwakku (2011) มีการกล่าวถึงคนกลุ่มหนึ่งที่มีที่ดินที่สามารถทำเหมืองได้ แต่ไม่มีความสามารถในการทำเหมือง ได้อาศัยชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่มีที่ดินและทุนเพียงพอในการทำเหมือง แต่มีทักษะในการทำเหมืองให้มาช่วยในการผลิต จนเกิดอุตสาหกรรมการทำเหมืองขนาดเล็กขึ้นมา ซึ่งการร่วมมือดังกล่าวได้ก่อให้เกิดการสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจชนิดใหม่ขึ้นมาในชนบท

ประเภทที่ 2 เกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ (Farmer as entrepreneur)

เกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการจะมีลักษณะที่แตกต่างจากเกษตรกร คือ พวกเขาอาจมีความได้เปรียบเชิงพื้นที่ (geographical region) เช่น มีโครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว หรือ การเคลื่อนย้ายสินค้า ทำให้สามารถหาประโยชน์จากโอกาสที่นอกเหนือไปจากเรื่องการเกษตรโดยพื้นฐานได้ เช่น การท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมความบันเทิงเชิงวัฒนธรรม หรือโอกาสในการแปรรูปสินค้าเกษตร โดยอาศัยเครือข่ายทางการคมนาคมที่กว้างขวาง ซึ่งอนุญาติให้เกษตรกรผู้ประกอบการ สามารถโยกย้ายสินค้าไปแปรรูปและส่งออกขายสู่ตลาดได้ง่ายกว่าชาวนา

นอกจากนั้นเกษตรในฐานะผู้ประกอบการ ยังมีลักษณะสำคัญคือ พวกเขามีฐานของเครือข่ายเชิงเครือญาติ (family farm) ที่ช่วยให้สามารถหมุนเวียนทรัพยากรได้อย่างยืดหยุ่น และสามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่อย่างหลากหลายในวงเครือญาติของตนนำมาปรับใช้ในการสร้างนวัตกรรมใหม่ๆขึ้นมา และจากที่ได้กล่าวไปแล้วในข้างต้น เกษตรกรในฐานะของผู้ประกอบการ จะถูกกระตุ้นด้วยปัจจัยเชิงรุก (pull factor) ทำให้พวกเขามีความต้องการที่จะเป็นอิสระ (freedom) จากการพึ่งพาการสนับสนุนด้านราคาและต้นทุนจากรัฐ ซึ่งแตกต่างจากชาวนาที่ต้องการให้รัฐเป็นผู้สนับสนุนในด้านราคาอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุข้างต้นเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ จึงจำเป็นที่จะต้องขยายเครือข่าย (network) และสร้างพันธะมิตร (alliances) เพื่อเป็นฐานในการเดินหน้าสู่การสร้างนวัตกรรมใหม่ๆให้กับการผลิตของพวกเขา เช่น ตัวอย่างของเกษตรกรในนอร์เวย์ ที่ต้องการจะแปรรูปเบอร์รี่ในสวนของพวกเขาให้เป็นเจลลี่ เกษตรกรกลุ่มนี้ต้องเรียนรู้การเทคโนโลยีการผลิตจากหน่วยงานของรัฐ และก็ต้องหาตลาดที่กว้างขวางกว่าพื้นที่ในชนบทของตัวเองเพื่อขายผลิตภัณฑ์ใหม่ที่ได้จากการแปรรูปทรัพยากรที่มีอยู่แต่เดิม (Grande, 2011)

นอกจากนั้นการเกิดขึ้นของเกษตรกรผู้ประกอบการ จะเป็นตัวช่วยให้เศรษฐกิจชนบทเติบโต ผ่านการสร้างงานที่สอดรับไปการใช้นวัตกรรมใหม่ๆทางการผลิตและการขยายตัวของเครือข่ายของเกษตรกรผู้ประกอบการ

ประเภทที่ 3 เกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญา (contractor)

เกษตรกรในประเภทที่สามนี้จะแตกต่างกับชาวนากับเกษตรกรผู้ประกอบการตรงที่ พวกเขาอาจไม่มีนาหรือสวนเป็นของตัวเอง หรือถ้ามีก็อาจจะไม่มากพอที่จะทำการเกษตรกรรมขนาดใหญ่ แต่พวกเขากลับมีทักษะเฉพาะด้านขั้นสูง (specialist skills) หรือ เป็นเจ้าของทรัพย์สินเชิงกายภาพ (physical assets) เช่น เครื่องจักรในการทำการเกษตร (machinery) หรือ เมล็ดพันธุ์ราคาแพง (plant) ทำให้พวกเขาสามารถที่จะรับสัญญางาน

มาทำ ในฐานะของผู้จัดการนา (farm manager) หรือ เป็นแรงงานรับจ้าง เช่น กลุ่มเจ้าของรถเกี่ยวข้าวที่รับจ้างเกี่ยวข้าวในเขตภาคอีสานของประเทศไทย (มานะ และคณะ, 2558)

การเป็นเกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญา จึงมุ่งเน้นไปที่ความสัมพันธ์บนข้อตกลงระหว่างเจ้าของนา (landowner) และ ผู้รับช่วงสัญญา ซึ่งอาจมีมากกว่าสองกลุ่ม เช่น บนที่ดินห้าสิบไร่เจ้าของที่ดินอาจจะจ้างผู้จัดการนาเพื่อรับช่วงสัญญาในการทำนาหนึ่งกลุ่ม และก็อาจจะจ้างกลุ่มเจ้าของรถเกี่ยวข้าวให้เข้ามาเกี่ยวข้าวบนที่นา ดังนั้นการเป็นเกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญา จึงมีความสลับซับซ้อนของเครือข่ายที่มากกว่าการเป็นชาวนาที่ทำเกษตรแบบดั้งเดิม และยังรวมไปถึงว่าการเป็นเกษตรในฐานะผู้รับช่วงสัญญาจำเป็นที่จะต้องอาศัยการบริหารจัดการความเสี่ยง (เช่น การใช้สัญญาที่กำหนดราคาของสินค้าเกษตรที่ตายตัว) ซึ่งหมายความว่าเกษตรกรในฐานะผู้รับช่วงสัญญามีลักษณะร่วมกับเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ ในแง่ของความสามารถที่จะบริหารจัดการความเสี่ยง

ประเภทที่ 4 ผู้ประกอบการในชนบท (rural entrepreneur, not farmer)

McElwee (2008) ได้แบ่งประเภทผู้ประกอบการในชนบท กับ เกษตรในฐานะผู้ประกอบการออกจากกัน โดยเส้นแบ่งสำคัญระหว่างสองกลุ่มก็คือ ผู้ประกอบการในชนบท จะเริ่มต้นจากการสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย (farm-diversified bussiness) จนสามารถสร้างแหล่งรายได้ที่สอง (secondary income) นอกภาคการเกษตรที่ไม่เกี่ยวข้องกับการผลิตอาหาร (food production) จนในที่สุดแหล่งรายได้นอกภาคการเกษตรจะเข้ามาเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจหลัก (core bussiness) แทนที่ภาคการเกษตร ซึ่งท้ายที่สุดแล้วภาคการเกษตรก็จะค่อยๆหมดความหมายลงไป ซึ่งแตกต่างจากเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ ซึ่งภาคการเกษตรยังคงมีความสำคัญอยู่ แต่จะอยู่ในรูปของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (pluriactivity) คือ มีรายได้จากการทำการเกษตร ควบคู่ไปกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ

ลักษณะสำคัญอีกอย่างหนึ่งของผู้ประกอบการในชนบท ก็คือ พวกเขาจะทักษะในการบริหารจัดการ (management skills) ที่สูงกว่าเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ ซึ่งทำให้พวกเขาต้องพึ่งพาการร่วมมือ (cooperation) อย่างเข้มข้น ซึ่งนั่นทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจของผู้ประกอบการในชนบทมีความกว้างขวางและหลากหลายมากกว่าเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการเช่น การจัดจำหน่ายสินค้าอย่างครบวงจร (merchandising) ที่ดูแลตั้งแต่การผลิต การทำการตลาด และการจัดจำหน่ายสินค้า เช่น ตัวอย่างของเครือข่าย

Pal*System ในญี่ปุ่นที่ผลิตสินค้าเกษตรปลอดสารพิษ ทำการตลาดในระบบ e-commerce และส่งขายผ่านเครือข่ายการขนส่งที่มีอยู่ทั่วประเทศของตนเอง (pal-system, 2016)

เรียนรู้จาก taxonomy of entrepreneurial farmers

การจัดลำดับแบ่งประเภทเกษตรกรของ McElwee (2008) มีข้อดีในแง่ที่ช่วยให้เห็นความหลากหลายและสลับซับซ้อนของผู้คนในชนบท การที่มองเห็นว่าผู้คนในชนบทไม่ได้มีแค่ชาวนา แต่มีทั้งเกษตรกรผู้รับช่วงสัญญาและผู้ประกอบการในชนบท จะช่วยให้สังคมและรัฐเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของชนบทมากขึ้น โดยเฉพาะรัฐซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในการกำหนดนโยบายที่จะส่งผลโดยตรงกับชนบท ยกตัวอย่างเช่น ถ้ารัฐเข้าใจว่าเกษตรกรในชนบทได้เปลี่ยนจากชาวนาไปเป็นผู้ประกอบการแล้ว รัฐก็จะสามารถมองหานโยบายที่เหมาะกับสังคมของผู้ประกอบการในชนบท ที่ไม่ได้ติดอยู่แค่การประกันราคา อาทิเช่น การสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มระหว่างผู้ประกอบการในชนบท, การสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายระหว่างผู้ผลิตสินค้าเกษตรกับผู้แปรรูป, การสนับสนุนเรื่องการลดหย่อนภาษีให้กับผู้ประกอบการในชนบท, การจัดการอบรมเรื่องการเป็นผู้ประกอบการและ และการจัดอบรมเพื่อพัฒนานวัตกรรมทางการเกษตร

อย่างไรก็ตามกรอบการนำเสนอของ McElwee ยังมีปัญหาในแง่ของการจัดแบ่งลักษณะของเกษตรกรที่ไม่ยืดหยุ่นมากนัก หากจะนำมาปรับใช้กับสังคมของผู้ประกอบการชนบทในประเทศอื่นๆ ยกตัวอย่างเช่น การขีดเส้นแบ่งระหว่างเกษตรกรในฐานะผู้ประกอบการ (farmer as entrepreneur) กับ ผู้ประกอบการในชนบท (rural entrepreneur) ซึ่งมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันในหลายประการ และยังรวมไปถึงว่าเกษตรกรในบริบทของสังคมอื่นๆเช่นสังคมไทย อาจมีลักษณะที่เลื่อมกันระหว่างการเป็นเกษตรกรผู้รับช่วงสัญญาและการเป็นผู้ประกอบการในสังคมชนบท เช่น พวกเขาอาจมีนาขนาดใหญ่ให้ชาวนารายอื่นๆเช่า แต่กิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจของพวกเขากลับเป็นการรับจ้างเกี่ยวข้าวในจังหวัดค้างเคียง เป็นต้น

สุดท้ายมีประโยคหนึ่งที่น่าสนใจมากในงานของ McElwee ก็คือ “ชาวนาควรที่จะรู้ว่าพวกเขาคือ กลุ่มคนที่มิอาจหลีกหนีจากความเปลี่ยนแปลง” (Farmers need to recognise that they themselves are agents of change) และบางทีอาจจะไม่ใช่แค่ชาวนาเท่านั้นที่ควรจะรู้ว่าพวกเขาไม่อาจหลีกหนีจากความเปลี่ยนแปลง รัฐ สังคม และผู้คนในเมือง ก็ควรที่จะรู้ว่าชาวนากับชนบทนั้นกำลังเปลี่ยนแปลงอยู่เช่นกัน เพราะในขณะนี้ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ดำเนินไปอย่างรวดเร็ว จนมาถึงจุดที่ว่า ชนบทแบบเก่าที่สังคมไทยเชื่อว่าเคยมีอยู่ได้

พลังทลายลงไปเรียบร้อยแล้ว ความเปลี่ยนแปลงที่โหมกระหน่ำได้สร้างภาพสังคมชนบทใหม่ขึ้นมาแทนที่ และนั่นก็คือสังคมชนบทในฐานะสังคมของผู้ประกอบการ

อ้างอิง

CANTILLON, R. 1755. Essai sur la nature du commerce en ge\0301ne\0301ral. Traduit de l'anglois. [By R. Cantillon.], Londres [Paris].

DURAND, G. & HUYLENBROECK, G. V. 2003. Multifunctionality and Ru- 165

ral Development: A General Framework. In: GUIDO VAN HUYLENBROECK & DURAND, G. (eds.) Multifunctional Agriculture. A new paradigm for European Agriculture and Rural Development. USA: Ashgate Publishing Company.

GRANDE, J. 2011. Entrepreneurial efforts and change in rural firms: three case studies of farms engaged in on-farm diversification. In: ALSOS, G. A. (ed.) The handbook of research on entrepreneurship in agriculture and rural development. Cheltenham: Edward Elgar.

KIRZNER, I. M. 1979. Perception, opportunity and profit : studies in the theory of entrepreneurship, Chicago ; London, University of Chicago Press.

KNICKEL, K., VAN DER PLOEG, J. D. & RENTING, H. 2003. Multifunktionalitat der Landwirtschaft und des landlichen Raumes: Welche

Funktionen sind eigentlich gemeint und wie sind deren Einkommens – und

Beschaftigungspotenziale einzuschatzen? GEWISOLA – Tagung 2003. Universitata Hohenheim.

MCELWEE, G. 2008. A taxonomy of entrepreneurial farmers. International Journal of Entrepreneurship and Small Business, 6, 465-478.

PALSYSTEM. 2016. About Pal System [Online]. Available: http://www.pal-system.co.jp/about/ [Accessed].

SAY, J. B. 1964. A treatise on political economy : or the production, distribution and consumption of wealth, New York, Augustus M Kelley, Bookseller.

SCHUMPETER, J. A. 1934. The theory of economic development : an inquiry into profits, capital, credit, interest, and the business cycle, Cambridge, Mass., Harvard U.P.

SILVA, L. R. D. & KODITHUWAKKU, S. S. 2011. Pluriactivity, entrepreneurship and socio-economic success of farming households. In: ALSOS, G. A. (ed.) The handbook of research on entrepreneurship in agriculture and rural development. Cheltenham: Edward Elgar.

มานะ นาคำ, มันต์ชัย ผ่องศิริ, ณัฐพล มีแก้ว. ความเปลี่ยนแปลงและกระบวนการสร้างประชาธิปไตยในชนบทอีสาน. ใน: พงศกร เฉลิมชุติเดช, เกษรา ศรีนาคา, บรรณาธิการ. ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว. กรุงเทพ: สกว, 2558.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. "ชนบท": ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว. ใน: พงศกร เฉลิมชุติเดช, เกษรา ศรีนาคา, บรรณาธิการ. ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว. กรุงเทพ: สกว, 2558.

ทางเลือกบนเส้นทางการเปลี่ยนผ่านจากสังคมชาวนามาสู่สังคมของผู้ประกอบการในชนบท

(กฤตภัค งามวาสีนนท์)

จากสังคมชาวนาสู่สังคมผู้ประกอบการ

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในสังคมชนบทไทยที่สำคัญมากตลอดระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา คือ การเปลี่ยนแปลงของชาวบ้านในสังคมชนบท จากสังคมชาวนาที่เน้นการผลิตเพื่อยังชีพ ไปสู่สังคมของผู้ประกอบการในชนบท (อรรถจักร์, 2558) ที่กิจกรรมทางเศรษฐกิจของชาวบ้านได้ขยายจากการผลิตสินค้าเกษตรเพื่อยังชีพ ไปสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆที่นอกเหนือไปจากการผลิตสินค้าเกษตรบนที่ดินของตนเอง (Side Venture) เช่น การผลิตเพื่อขายด้วยการใช้แรงงานรับจ้าง การจัดตั้งโรงงานแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรขนาดเล็ก การกลายเป็นพ่อค้าคนกลาง และการให้เช่าอุปกรณ์การผลิตทางการเกษตรแก่เกษตรกรรายอื่นทั้งในและนอกหมู่บ้าน (Ferguson and Olofsson, 2011)

ในอีกความหมายหนึ่ง การเกิดขึ้นของสังคมผู้ประกอบการก็คือ การที่ชาวบ้านเรียนรู้ที่ประกอบสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่โดยอาศัยแหล่งทรัพยากรที่หลากหลาย ผ่านกระบวนการผลิตที่สลับซับซ้อนมากไปกว่าการปลูกพืชผลทางการเกษตรอย่างตรงไปตรงมา เพื่อตอบสนองต่อตลาดและช่องทางการค้าขายใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้การรวมกลุ่มและเครือข่ายที่กว้างขวางไปกว่าสังคมแบบเครือญาติของสังคมชนบทในอดีต (Alsos, et.al., 2011)

อาจกล่าวได้ว่าการเกิดขึ้นของสังคมผู้ประกอบการในชนบท เป็นโอกาสที่จะสร้างให้ชาวบ้านได้ลืมตาอ้าปากและขยับฐานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ไม่ใช่เพียงแค่ชาวบ้านในชนบท แต่ยังรวมไปถึงเศรษฐกิจโดยรวมของคนทั้งประเทศ ภายใต้เงื่อนไขทางเศรษฐกิจของประเทศระดับกลางที่ ณ จุดหนึ่งการผลิตเพื่อส่งออกจะค่อยๆลดทอนความสำคัญลงไปพร้อมกับข้อได้เปรียบด้านต้นทุนการผลิต โดยเฉพาะความได้เปรียบในเรื่องของค่าแรงเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศกำลังพัฒนากลุ่มใหม่ ทำในอีกด้านหนึ่งการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจจะต้องหันไปพึ่งพาการเจริญเติบโตของตลาดภายใน เพื่อทดแทนการเสื่อมถอยของการผลิตเพื่อส่งออก ซึ่งเคยเป็นกลจักรสำคัญในการสร้างการเจริญเติบทางเศรษฐกิจของประเทศ และ ณ จุดนี้เอง ที่ การเกิดขึ้นของสังคมผู้ประกอบการ โดยเฉพาะผู้ประกอบการในชนบท ซึ่งเป็นประชากรส่วน

ใหญ่ของประเทศ จะเข้ามามีบทบาทสำคัญในการสร้างการเจริญเติบโตให้กับเศรษฐกิจของประเทศไทย (อรรถจักร์, 2558)

อย่างไรก็ตามโอกาสสำคัญในการสร้างสังคมผู้ประกอบการในชนบทของสังคมไทย ยังมีข้อจำกัดในแง่รัฐ ซึ่งเป็นผู้มีพลังในการขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลง ยังติดกับอยู่กับมุมมองที่คับแคบที่มีต่อชนบท หรือในอีกความหมายหนึ่งก็ คือ รัฐไทยยังคงมองชนบทว่าเป็นสังคมชาวนา ที่ยังคงต้องรับการพึ่งพาจากรัฐ (subsidise) ผ่านนโยบายที่มองชนบทในเชิงรับ (passive) เช่น นโยบายประกันราคาสินค้าเกษตร ที่รัฐจะเข้าไปพยุงราคาสินค้าเกษตรให้สูงขึ้น เพื่อให้เกษตรกรในชนบทสามารถผลิตและขายสินค้าเกษตรที่ราคาตกต่ำต่อไปได้ โดยที่ไม่ต้องสร้างนวัตกรรมใหม่ๆให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของตลาด อย่างไรก็ตามมุมมองที่คับแคบเช่นนี้ จะไม่สามารถสร้างการเติบโตที่ยั่งยืนให้กับสังคมชนบท โดยเฉพาะสังคมชนบทที่ได้เปลี่ยนผ่านจากสังคมชาวนาไปสู่สังคมของผู้ประกอบการ เนื่องจากการเป็นผู้ประกอบการในชนบท เรียกร้องการสนับสนุนจากรัฐมากไปกว่าการสนับสนุนด้านราคา กล่าวคือ ผู้ประกอบการในชนบท คือ ผู้ที่ต้องการองค์ความรู้ใหม่ๆทางการผลิต ช่องทางใหม่ๆในการจัดจำหน่ายสินค้า และโอกาสใหม่ๆในการขยายเครือข่ายของกลุ่มผู้ประกอบการ เพื่อตอบสนองต่อการสร้างสินค้าและบริการ ที่ต้องอาศัยการประกอบสร้างผลิตภัณฑ์ ที่มาจากแหล่งทรัพยากรที่หลากหลาย หรือในอีกความหมายหนึ่งก็ คือ ผู้ประกอบการในชนบทต้องการนโยบายที่จะมองพวกเขาในเชิงรุก (active) เช่น การส่งเสริมด้านนวัตกรรมที่จะทำให้ผู้ประกอบการในชนบท สามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่สินค้าและบริการของพวกเขา รวมไปถึงการสร้างเครือข่ายการขนส่ง (Logistic) ที่จะช่วยให้ผู้ประกอบการในชนบทสามารถที่จะขยายตลาดของสินค้าและบริการแบบใหม่ของพวกเขาให้กว้างขวางมากขึ้น ดังนั้นนโยบายที่จะสามารถตอบสนองต่อการขยายตัวของผู้ประกอบการในชนบทได้ ต้องเน้นที่การสร้างให้ชนบทเป็นที่มาของความมั่งคั่ง (Creation of Wealth) มากกว่าที่จะสร้างการกระจายความมั่งคั่งให้แก่ชนบท (Distribution of Wealth) ที่ติดอยู่กับการพึ่งพาการแทรกแซงตลาดของรัฐดังที่ผ่านมา (Robinson, et.al., 2011)

ด้วยเหตุนี้เองบทความชิ้นนี้จึงอยากขอทดลองนำเสนอตัวอย่างของการศึกษานโยบายเพื่อผู้ประกอบการชนบทในประเทศอื่นๆ โดยเน้นไปที่การใช้การพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ หรือ E-commerce ในการส่งเสริมให้เกิดการขยายตัวของสังคมผู้ประกอบการในชนบท ซึ่งนโยบายที่เน้นการสร้างผู้ประกอบการในชนบทโดยใช้ E-commerce จะวางอยู่บนการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการสามารถใช้นวัตกรรมสมัยใหม่ เพื่อเป็นช่องทางให้พวกเขาสามารถขยายช่องทางในการจัดจำหน่ายและขยายเครือข่ายทางธุรกิจผ่านการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

Case Study ของ 1nita Project

1nita Project เป็นโครงการภายใต้กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และนวัตกรรม (Ministry Of Science Technology & Innovation) ของประเทศมาเลเซีย โดยมีวัตถุประสงค์ทางตรง คือ การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) ในการลดช่องว่างของความไม่เท่าเทียมทางเพศในการสร้างธุรกิจขนาดเล็กและขนาดกลาง (SME) โดยมุ่งเป้าไปที่ผู้หญิง (MYNIC, 2016) และมีเป้าหมายทางอ้อมคือ การสร้างผู้ประกอบการผู้หญิงในชนบท (Hashim, et.al., 2011) โดย 1nita Project คือโครงการที่ต้องการจะสร้างพื้นที่ (platform) ให้กับผู้ประกอบการที่เป็นผู้หญิงทั้งในสังคมชนบทและสังคมเมือง ให้สามารถใช้อินเตอร์เน็ตและเทคโนโลยีในการเพิ่มช่องทางการค้าและขยายเครือข่ายทางธุรกิจของพวกเธอ

ทั้งนี้พื้นฐานของ 1nita Project ก็คือการสร้างเว็บท่า หรือ web portal ที่สามารถรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลหลากหลายแหล่งมารวมไว้ในที่เดียว เพื่อให้ผู้ประกอบการสามารถเข้าถึงและแลกเปลี่ยนข้อมูลจำนวนมหาศาลได้อย่างรวดเร็ว ตัวอย่างของ web portal ที่ใช้ในการซื้อขายสินค้าในสังคมออนไลน์ ก็เช่น Amazon, Ebay, และ Taobao ดังนั้นในอีกความหมายหนึ่ง เป้าหมายของรัฐบาลมาเลเซีย ก็คือ การสร้าง Amazon ของมาเลเซีย เพื่อสร้างตลาดและขยายช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้า (Channels of Distribution) ให้กับผู้ประกอบการที่เป็นผู้หญิงในชนบทและในเมือง ผ่าน web portal ของ 1nita Project ที่ชื่อ www.1nita.my

ในด้านหนึ่งความพยายามในการสร้าง web portal ของรัฐบาลมาเลเซีย เป็นความพยายามที่น่าสนใจ เนื่องจากการลงทุนในการสร้าง e-commerce เพื่อผู้ประกอบการ โดยทั่วไปมักจะเป็นการลงทุนผ่านภาคเอกชน ยกตัวอย่างเช่น Alibaba Group บริษัทไอทียักษ์ใหญ่ของจีน ที่ลงในธุรกิจ E-commerce ทั้งในแบบ Business to Business คือ alibaba.com Business to Consumer คือ tmall.com และ Consumer to Consumer ผ่าน taobao.com ซึ่งทั้งหมดเกิดขึ้นภายใต้เครือข่ายทางธุรกิจอันกว้างใหญ่ของบริษัท Alibaba Group ที่สร้างช่องทางในการซื้อขายผ่านทางเว็บไซต์ สร้างช่องทางการขนส่ง (Logistic) และสร้างช่องทางในการชำระเงินผ่านบริการ Alipay (AlibabaGroup, 2016)

ด้วยเหตุนี้การสร้าง e-commerce เพื่อผู้ประกอบการโดยรัฐ ของโครงการ 1nita Project จึงน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุที่ว่าหากรัฐเป็นผู้ลงทุนในการสร้าง e-commerce ให้แก่ผู้ประกอบการ รัฐจะมีโอกาสในการกำหนดพื้นที่ของการพัฒนาผู้ประกอบการ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างของรัฐบาลมาเลเซียที่เลือกจะพัฒนา

ผู้ประกอบการผู้หญิงในชนบท นอกจากนั้นหากรัฐเป็นผู้ดำเนินการเอง รัฐยังสามารถที่จะเลือกลักษณะของ e-commerce ว่าจะเป็นแบบ C2C หรือ B2C ซึ่งจะเหมาะสมกับลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่แตกต่างกันไป ซึ่งในส่วนของ 1nita Project นั้น รัฐบาลมาเลเซียต้องการที่จะสร้างผู้ประกอบการในชนบทผ่าน E-commerce ในแบบ C2C (Consumer to Consumer)

โครงการ 1nita Project เริ่มต้นขึ้นในปี 2010 และขยายตัวเรื่อยมาจนถึงในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามสิ่งที่ควรศึกษาจาก 1nita Project ของประเทศมาเลเซีย ไม่ใช่ความสำเร็จของรัฐบาลมาเลเซียในการใช้ E-commerce แต่เป็นวิธีการที่รัฐบาลมาเลเซียใช้ในการทำให้ผู้หญิงในชนบทที่ไม่มีความรู้เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศสามารถใช้ E-commerce เพื่อเสริมแรงให้กับการขยายตัวของผู้ประกอบการในชนบท

จากงานศึกษาเรื่อง Empowering rural women entrepreneurs with ict skills: an impact study of 1nita project in Malaysia (Hashim, et.al., 2011) พบว่ารัฐบาลมาเลเซียเริ่มต้นการวางรากฐานให้กับการสร้างผู้ประการในชนบทผ่าน e-commerce ด้วยการมอบหมายให้ ศูนย์ E-Community Research Centre ของมหาวิทยาลัย Universiti Kebangsaan Malaysia เป็นศูนย์กลางในการการสร้างแผนการอบรมเรื่องการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศกับการพัฒนาผู้ประกอบการผ่าน e-commerce ซึ่งแผนการอบรมนี้จะถูกกระจายออกไปตามรัฐต่างๆในมาเลเซีย โดยอาศัยสถานที่ราชการในการจัดการอบรม และในส่วนของการจัดอบรม (workshop) นั้น จะถูกแบ่งเป็นสองส่วน คือ ในส่วนแรกจะเป็นการอบรมเรื่อง การใช้อินเตอร์เน็ตในทางการตลาด (Internet Marketing) และ การใช้ภาษาในการโฆษณา และในส่วนที่สองก็จะเป็นการอบรมเรื่องเทคนิคในการถ่ายรูปสินค้าและการชำระเงินผ่านอินเตอร์เน็ต (Payment Method Online) ซึ่งทั้งหมดเป็นการอบรมเพื่อให้ผู้หญิงที่เป็นผู้ประกอบการในชนบทสามารถเข้าไปใช้ portal ของรัฐ คือ www.1nita.my ในการสร้างธุรกิจผ่าน E-commerce

ความสำเร็จของ 1nita project ในการสร้างผู้หญิงในชนบทให้เป็นผู้ประกอบการผ่าน e-commerce ก็คือ กลุ่มตัวอย่างของผู้หญิงที่เข้าร่วมการอบรมในเขต Kuala Lumpur และรัฐ Melaka มีผู้หญิงที่รู้จักการใช้คอมพิวเตอร์มาก่อนและใช้อินเตอร์เน็ตเป็นประจำเพียงแค่ 33% และ 28% ตามลำดับ (Hashim, et.al., 2011) ซึ่งเท่ากับว่า 1nita Project ประสบความสำเร็จระดับหนึ่งในการสร้างให้ผู้หญิงในชนบทที่ไม่ได้มีพื้นฐานเรื่องความรู้เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศมากนัก ให้สามารถพัฒนาขึ้นเป็นผู้ประกอบการผ่าน E-commerce ได้ นอกจากนั้นตัวเลขที่น่าสนใจก็ คือ 50% ของผู้หญิงที่ผ่านการอบรมจาก 1nita project สามารถสร้าง

ยอดขายเพิ่มขึ้น 30 - 60% หลังจากเริ่มใช้ e-commerce (Ibid) โดยผลสรุปจากโครงการ 1nita Project ก็คือ สามารถผลิตผู้ประกอบการผู้หญิงในชนบทผ่าน e-commerce จำนวน 999 ราย ซึ่งมีผลิตภัณฑ์ขายใน 1nita.my ถึง 4,000 ตัว รวมทั้งบริการถึง 1,900 บริการ ตัวอย่างของสินค้าที่วางขายอยู่บน 1nita.my ก็เช่น เค้ก คุกกี้ เสื้อผ้าเด็ก เสื้อผ้าลายพื้นบ้าน (1nita, 2016)

ด้านหนึ่งแม้ว่า 1nita.my จะไม่ได้มียอดขายและจำนวนการทำธุรกรรม (Transaction) จำนวนมหาศาล เหมือนกับ taobao ของ Alibaba แต่ 1nita Project คือตัวอย่าง ของการที่รัฐพยายามที่จะสร้างผู้ประกอบการชนบท บน E-commerce ผ่านการลงทุนสร้าง web-portal และจัดอบรมให้ผู้ประกอบการผู้หญิงในชนบทสามารถเรียนรู้การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และที่สำคัญคือ รัฐบาลมาเลเซียได้ร่วมมือกับเอกชนในพื้นที่ที่รัฐยังไม่มีความสามารถเพียงพอในการดำเนินงาน เรื่อง e-commerce เช่น การทำธุรกรรมบนอินเตอร์เน็ตระหว่างผู้ประกอบการในชนบทกับลูกค้าผ่านการร่วมมือระหว่างรัฐกับบริษัท Paypal และ Webcash (บริษัทรับชำระเงินออนไลน์ของมาเลเซีย) และยังรวมไปถึงการเป็นพันธะมิตรกับ บริษัท Poslaju ซึ่งเป็นบริษัทขนส่งยักษ์ใหญ่ของมาเลเซีย ที่มีเครือข่ายกับบริษัทขนส่งท้องถิ่นในพื้นที่ชนบท ทำให้การรับส่งสินค้าจากชนบทเข้าสู่เมืองเป็นไปได้ โดยที่รัฐไม่ต้องเข้ามาลงทุนในส่วนนี้เอง (Poslaju, 2016)

<u>E-commerce กับการสร้างผู้ประกอบการในชนบท</u>

1nita Project เป็นตัวอย่างที่ดีของการใช้ e-commerce เพื่อสร้างผู้ประกอบการในชนบท ในแง่ที่ว่ารัฐสามารถเข้าไปเป็นผู้ริเริ่มในการวางรากฐานให้กับการสร้างผู้ประกอบการในชนบทผ่านการสร้าง web portal และการจัดอบรมเรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศให้กับชาวบ้าน ซึ่งในด้านหนึ่งเท่ากับว่ารัฐได้ช่วยสร้างตลาดที่ใหญ่ขึ้นให้กับชาวบ้านในชนบท ทำให้ความเป็นผู้ประกอบการในชนบทเข้มแข็งขึ้น ในแง่ที่ว่า การขยายตลาดให้กว้างขวางขึ้นจะช่วยให้ผู้ประกอบการในชนบทสามารถมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มากไปกว่าการทำการเกษตรในที่ดินของตนเอง (side venture) เช่น การใช้ทักษะการเย็บผ้าที่มีอยู่ทำเสื้อผ้าเด็กส่งขายในเว็บ 1nita.my และนอกจากนั้นการเข้ามาส่งเสริมให้เกิดการขยายช่องทางในการค้าขายที่กว้างขวางขึ้นยังช่วยให้ชาวบ้านในชนบทสามารถที่จะสร้างสรรค์และพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย (diversify) เพื่อเติบโตขึ้นเป็นผู้ประกอบการอย่างมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตามสิ่งที่ขาดหายไปใน 1nita project ก็คือ ภาพของเกษตรกรผู้ประกอบการ (Farmer Entrepreneur) ที่ไม่ได้อยู่ในพื้นที่ความสนใจของ 1nita project คำถามที่น่าสนใจก็คือ แล้วผู้ประกอบการที่เป็นเกษตรกรจะ

สามารถใช้ e-commerce ในตรรกะเดียวกับผู้หญิงในชนบทของมาเลเซีย เพื่อการเสริมพลังให้กับการเป็นผู้ประกอบการของพวกเขาได้หรือไม่

ณ จุดนี้ เราอาจจะต้องมองหาตัวอย่างของ เกษตรกรผู้ประกอบการ ที่ใช้ e-commerce ในการขยายตลาดของพวกเขา เช่น กลุ่มเกษตรกรในเวลส์ตะวันออกเฉียงใต้ ที่ต้องการจะสร้าง ตลาดของเกษตรกรในโลกออนไลน์ (Visual Farmer Market) ผ่านการใช้ e-commerce โดยอาศัยการสร้างเว็บไซต์แนะนำกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ (ที่ไม่ใช่ web portal เหมือนกับกรณีของ 1nita.my ที่สามารถซื้อขายกันได้ทันทีแบบ C2C) ในลักษณะของการสร้างช่องทางเพื่อสร้างการตระหนักรู้ต่อกลุ่มเกษตรกรและขยายเครือข่ายของกลุ่มเกษตรกรให้สามารถไปจับกับธุรกิจขนาดกลางอื่นๆ ในลักษณะของ B2B เช่น โรงแรมหรือร้านอาหารในพื้นที่เดียวกัน คือ ภาคตะวันออกเฉียงใต้ของเวลส์ ที่ต้องการใช้วัตถุดิบทางการเกษตร โดยมีเป้าหมายเพื่อจะขยายห่วงโซ่ของอุปสงค์ทางอาหาร (food supply chian) ซึ่งในอีกความหมายหนึ่งก็คือ การทำให้เกิดการหมุนเวียนของสินค้าเกษตรจากเกษตรกรผู้ประกอบการไปสู่ธุรกิจโรงแรมและร้านอาหารในพื้นที่ใกล้เคียงกัน โดยไม่ต้องผ่านนายหน้า แต่ใช้ e-commerce เป็นตัวเชื่อมต่อแทน (Pickernell, et.al., 2011)

นอกจากนั้นยังมีตัวอย่างของกลุ่มสหกรณ์ในญี่ปุ่นที่มีชื่อว่า Pal*System (อรรถจักร์, 2559) Pal*System เป็นกลุ่มสหกรณ์การเกษตรในญี่ปุ่นที่เน้นการปลูกพืชผลทางการเกษตรที่ปลอดสารพิษ โดย Pal*System มีวิธีการจัดจำหน่ายสินค้าส่งถึงมือสมาชิกสองแบบ คือ การใช้แคตตาล็อคที่จะส่งถึงบ้านสมาชิกทุกอาทิตย์ และมีเว็บไซต์ pal-system.co.jp ที่เป็นการใช้ E-commerce ในลักษณะของ B2C ที่ตัวสหกรณ์จะเป็นผู้รวบรวมสินค้าปลอดสารพิษของเกษตรในกลุ่มทั่วประเทศ มาแสดงไว้ในเว็บไซต์ pal-system.co.jp และลูกค้าสามารถเลือกซื้อและชำระเงินออนไลน์ จากนั้นสินค้าจะถูกจัดส่งจากคลังสินค้า (warehouse) ของสหกรณ์ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศไปถึงมือลูกค้า (Palsystem, 2016)

จะเห็นได้ว่าการใช้ E-commerce กับเกษตรกรผู้ประกอบการนั้น มีตัวอย่างที่ทำให้เกิดขึ้นจริงได้ในระดับเอกชน คือ กลุ่มเกษตรในเวลส์ตะวันออกและกลุ่มสหกรณ์ Pal*System ในญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม หากภาครัฐคิดที่จะเป็นผู้สนับสนุนให้เกิดผู้ประกอบการในชนบท เหมือนกับตัวอย่างของมาเลเซีย คือ 1nita Project รัฐอาจจะไม่สามารถประยุกต์ใช้ตัวอย่างดังกล่าวอย่างตรงไปตรงมา เพราะ 1nita project คือ การฝึกอบรมผู้หญิงในชนบทจำนวนไม่มาก (รัฐบาลมาเลเซียเริ่มโครงการด้วยการอบรมผู้หญิงเพียง 999 คน) แต่เกษตรกรผู้ประกอบการในชนบทนั้นมีจำนวนมหาศาล และยังรวมไปถึงว่าความรู้เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT Literacy) ของเกษตรกรในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ก็น่าจะต่ำกว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว

อย่างเช่น เวลส์ และ ญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามปัญหาดังกล่าวอาจสามารถจัดการได้ด้วยการศึกษาตัวอย่างของความพยายามในการขยายบริการ E-commerce ไปสู่พื้นที่ชนบทของ Alibaba Group และรัฐบาลจีน

การขยาย E-commerce ลงไปยังพื้นที่ชนบทดังกล่าว เกิดขึ้นภายใต้ความคิดของ Alibaba Group ที่จะทำให้เกษตรในชนบทสามารถที่จะซื้อสินค้าบน web portal แบบ C2C ของ Alibaba Group คือ taobao.com และสร้างโอกาสที่จะทำให้เกษตรกรในชนบทสามารถที่จะขายสินค้าเกษตรของพวกเขาได้ บน web portal ในอนาคตได้ (Wang, 2015) แต่ Alibaba Group ต้องเผชิญหน้ากับความท้าทาย คือ ชนบทของจีนยังมีความรู้เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศที่ไม่มากพอต่อการขยายตัวของ e-commerce แม้ว่าพวกเขาจะมีโทรศัพท์สมาร์ตโฟนใช้แล้วก็ตาม ด้วยเหตุนี้ Alibaba Group จึงเริ่มพัฒนาแผนที่จะพัฒนา ศูนย์บริการในชนบทของ Taobao หรือ Taobao Rural Service Center (Alibaba Group มีแผนที่จะสร้างศูนย์บริการระดับอำเภอจำนวน 1,000 ศูนย์ และระดับหมู่บ้าน 100,000 ศูนย์ ภายในสามถึงห้าปี) โดยเริ่มต้นทดลองก่อนที่ หมู่บ้าน Gongjia ในอำเภอ Lin' An จังหวัด Zhejiang ผ่านการร่วมมือกับหน่วยการปกครองท้องถิ่นของอำเภอ Lin' An โดย Alibaba Group ได้อบรมผู้หญิงวัยกลางคนชื่อ Gong Jianfei ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้าน Gongjia ให้รู้จักการใช้ taobao.com และการชำระเงินออนไลน์ โดยที่ Alibaba Group เป็นผู้จัดการเรื่องอุปกรณ์คอมพิวเตอร์พื้นฐาน และ หน่วยการปกครองท้องถิ่นเป็นผู้จัดหาสถานที่และจ่ายเงินเดือนให้กับคุณ Gongโดยคุณ Gong ได้กลายเป็นจุดเชื่อมต่อ ระหว่างชาวบ้านในหมู่บ้าน Gongjia ที่ต้องการจะซื้อสินค้า กับ taobao.com ผ่านตึกแถวเล็กๆที่ถูกดัดแปลงให้เป็นศูนย์บริการในท้องถิ่นของ Taobao โดยที่คำสั่งซื้อสินค้าจะถูกทำผ่านคุณ Gong และสินค้าจาก taobao.com ก็จะมาลงที่ศูนย์บริการแห่งนี้ (Alizila, 2016)

ด้วยตรรกะเดียวกันนี้รัฐสามารถที่จะใช้หน่วยการปกครองในท้องถิ่น เช่น หมู่บ้านและ อบต. เป็นจุดเชื่อมต่อ เพื่อสร้างบริการ e-commerce ระหว่างเกษตรกรผู้ประกอบการในชนบท กับ web portal ได้ โดยที่รัฐไม่จำเป็นต้องอบรมเกษตรกรผู้ประกอบการทุกคนให้สามารถใช้ e-commerce ได้ แต่อาศัยการอบรมเฉพาะตัวแทนของหมู่บ้านและ อบต. ให้กลายเป็นตัวเชื่อมต่อระหว่าง เกษตรกรผู้ประกอบการ กับ web portal ซึ่งจะช่วยให้เกษตรผู้ประกอบการในชนบทสามารถที่จะขยายเครือข่ายและเพิ่มช่องทางในการขยายกิจการของพวกเขาออกไปสู่พื้นที่ทางเศรษฐกิจที่กว้างขวางมากขึ้น

โดยสรุป e-commerce คือ แสงสว่างที่ปลายอุโมงค์บนการเปลี่ยนผ่านของสังคมชาวนาไปสู่สังคมผู้ประกอบการ ในแง่ที่ว่า e-commerce สามารถช่วยให้ผู้ประกอบการในชนบทขยายเครือข่ายและช่องทางในการจัดจำหน่ายสินค้า ซึ่งในอีกแง่หนึ่งเท่ากับเป็นการส่งเสริมให้ผู้ประกอบการในชนบท สามารถพัฒนา

สินค้าที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้นเพื่อตอบสนองต่อตลาดที่กว้างขวางมากกว่าเดิม นอกจากนั้นการใช้ e-commerce ยังจะเป็นโอกาสในการทลายอุปสรรคของเกษตรกรในชนบท เช่น ปัญหาพ่อค้าคนกลาง หรือการต้องทำการผลิตสินค้าเกษตรภายใต้สัญญากับบรรษัทขนาดใหญ่ เนื่องจาก e-commerce จะกลายเป็นเครื่องมือที่ช่วยในการเชื่อมต่อผู้ประกอบการในชนบทกับตลาด โดยที่ไม่ต้องผ่านคนกลางโดยตรง ทำให้ผู้ประกอบการในชนบทสามารถลดการพึ่งพาพ่อค้าคนกลางและบรรษัทเกษตรขนาดใหญ่ที่ขูดรีดที่คอยขูดรีดพวกเขา

อย่างไรก็ตามการสร้าง e-commerce ในประเทศกำลังพัฒนาต้องอาศัยแรงสนับสนุนอย่างมากจากภาครัฐ ทั้งในแง่ของถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศไปสู่ชนบท การทำธุรกรรมทางการเงินออนไลน์และการขนส่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่ท้าทายมาก และผู้ประกอบการในชนบทไม่สามารถทำได้ โดยปราศจากการช่วยเหลือจากรัฐ

ทั้งนี้หากรัฐมองเห็นโอกาสดังกล่าว และกล้าที่จะเปลี่ยนมุมมองที่มีแต่ชนบท จากสังคมชาวนาไปสู่สังคมของผู้ประกอบการ รัฐจะมีโอกาสครั้งสำคัญในการสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืนให้แก่สังคมชนบทที่ในท้ายที่สุดแล้วจะขยายไปสู่การเติบโตของเศรษฐกิจของคนทั้งสังคมต่อไป

<u>อ้างอิง</u>

1NITA. 2016. 1nita store [Online]. Available: http://1nita.my/index.php [Accessed].

ALIZILA. 2015. Taobao Rural Service Center [Online]. Available: https://www.youtube.com/watch?v=_QAdgZqEOfc [Accessed].

FERGUSON, R. & OLOFSSON, C. 2011. The Development of New Ventures in Farm Businesses. In: ALSOS, G. A. (ed.) The handbook of research on entrepreneurship in agriculture and rural development. Cheltenham: Edward Elgar.

ALIBABA GROUP. 2016. OUR BUSINESSES [Online]. Available: http://www.alibabagroup.com/en/about/businesses [Accessed].

HASHIM, F., RAZAK, N. A. & AMIR, Z. 2011. Empowering rural women entrepreneurs with ict skills: An impact study of 1nita project in Malaysia. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 15, 3779-3783.

Poslaju. 2016. About Pos Laju [Online]. Available: http://www.poslaju.com.my/about-us/ [Accessed].

MYNIC. 2016. About MYNIC [Online]. Available: https://www.mynic.my/en/about-us.php [Accessed].

PALSYSTEM. 2016. About Pal System [Online]. Available: http://www.pal-system.co.jp/about/ [Accessed].

PICKERNELL, D., MILLER, C., SENYARD, J., THOMAS, B. & TUNSTALL, R. 2011. Beware of Geeks Bearing Gifts? Online Latent and Untapped Outlets for Farmers' Markets in South East Wales. In: ALSOS, G. A. (ed.) The handbook of research on entrepreneurship in agriculture and rural development. Cheltenham: Edward Elgar.

WANG, S. 2015. E-commerce Gaining Traction in Rural China [Online]. Available: http://www2.alizila.com/e-commerce-gaining-traction-rural-china [Accessed].

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. "ชนบท": ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว. ใน: พงศกร เฉลิมชุติเดช, เกษรา ศรีนาคา, บรรณาธิการ. ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย: ประชาธิปไตยบนความเคลื่อนไหว. กรุงเทพ: สกว, 2558.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (29 พฤษภาคม 2552). มองชนบทญี่ปุ่น. กรุงเทพธุรกิจ

<u>พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจกับผู้ประกอบการในชนบท: บริบทและเงื่อนไข</u> (กฤตภัค งามวาสีนนท์)

พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (diversification) มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการเกิดขึ้นของ ผู้ประกอบการในชนบท (rural entrepreneur) เนื่องจากพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คือ การสร้างความหลากหลายในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กว้างขวางไปกว่าการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม เช่น ชาวนาไม่จำเป็นต้องปลูกข้าวอย่างเดียวเหมือนในอดีต แต่ชาวนาสามารถขยายไปสู่การใช้ที่นาของตัวเองเปิดเป็นโฮมสเตย์ หรือการปล่อยเครื่องมือทางการเกษตรของตนเองให้เกษตรกรรายอื่นเช่า เป็นต้น (Knickel et al., 2003) ในขณะที่ผู้ประกอบการในชนบท คือ การที่เกษตรกรเริ่มประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย จนสามารถสร้างแหล่งที่มาของรายได้ใหม่ ที่อยู่นอกเหนือการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม (non-agricultural activities) และยังรวมไปถึงว่าแหล่งรายได้ใหม่ดังกล่าว สามารถขยายไปเป็นแหล่งรายได้หลักแทนที่แหล่งรายได้จากการทำการเกษตรแบบเดิม (Durand and Huylenbroeck, 2003; McElwee, 2008) ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการเกิดขึ้นของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และ การเกิดขึ้นของการเป็นผู้ประกอบการในชนบท จึงเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กันอย่างมาก จนอาจจะกล่าวได้ว่าทั้งสองกระบวนการ คือ กระบวนการเดียวกันภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทจากสังคมชาวนาสู่สังคมของผู้ประกอบการ

การศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทจากสังคมชาวนาสู่สังคมของผู้ประกอบการ จำเป็นที่จะต้องศึกษาเงื่อนไขของการเกิดผู้ประกอบการในชนบท และบริบทที่อนุญาติให้เกิดการขยายแหล่งรายได้ออกไปอย่างกว้างขวาง โดยบทความชิ้นนี้จะอธิบายบริบทการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบท จากเงื่อนไขของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในภาพใหญ่ โดยเฉพาะในโลกตะวันตก จากนั้นจะอธิบายลักษณะของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในลักษณะต่างๆ เพื่อให้เห็นภาพว่าความเปลี่ยนแปลงในภาพใหญ่ได้นำไปสู่การสร้างแหล่งรายได้ใหม่ๆอย่างไรบ้าง และในส่วนสุดท้ายของบทความจะอธิบายตัวอย่างของการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการชนบทและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในส่วนอื่นๆของโลกที่นอกเหนือไปจากสังคมตะวันตก เช่น อเมริกากลาง เอเชียใต้ และเอเชียตะวันออก เป็นต้น

<u>เงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของผู้ประกอบการและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ</u>

การเกิดขึ้นของผู้ประกอบการและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจสัมพันธ์อย่างแนบแน่นอยู่กับการเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ในสองด้าน คือ หนึ่งการเปลี่ยนโมเดลทางเศรษฐกิจจากการเน้นการผลิตอย่างเข้มข้น (productivist) ไปสู่ยุคหลังการผลิตอย่างเข้มข้น (post-productivist) ที่การผลิตทางเกษตรกรรมไม่ได้จำกัดอยู่

เพียงแค่ การผลิตเพื่อให้ได้จำนวนสินค้าทางการเกษตรจำนวนมหาศาล แต่เน้นไปที่ความปลอดภัยและคุณภาพของสินค้าเกษตร ซึ่งยังรวมไปถึงการตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อม อันส่งผลให้การผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิมที่เน้นการผลิตสินค้าทางการเกษตรเชิงปริมาณค่อยๆหมดความสำคัญลง และกิจกรรมทางเศรษฐกิจในด้านอื่นๆที่นอกเหนือไปจากการผลิตสินค้าทางการเกษตรเชิงปริมาณ ค่อยๆขยายตัวขึ้นอย่างรวดเร็ว (Sharpley and Vass, 2006) นอกจากนั้นความเปลี่ยนแปลงอีกด้านหนึ่งที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทก็คือ การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ (liberalization) ที่ส่งผลให้เกิดการทะลักล้นเข้ามาของสินค้าเกษตรราคาถูกจากประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา จนส่งผลให้ราคาสินค้าเกษตรในประเทศที่พึ่งเปิดเสรีทางเศรษฐกิจตกต่ำลงอย่างรวดเร็ว ร่วมไปกับข้อจำกัดของการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจที่ทำให้รัฐบาลของประเทศนั้นๆ ไม่สามารถที่จะเข้าไปช่วยพยุงราคาของสินค้าเกษตรได้ง่ายเหมือนในอดีตที่ผ่านมา ทำให้เกษตรกรต้องสร้างกลยุทธ์ใหม่ขึ้นมาเพื่อปรับตัวให้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลง ผ่านการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการสร้างแหล่งรายได้ที่กว้างขวางไปกว่าการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม (Lee, 2005; Padron and Burger, 2015) ในอีกด้านหนึ่งการขยายตัวของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (neo-liberal) ยังเป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของเศรษฐกิจในชนบทอย่างเฉียบพลัน (Chase, 2010) เพราะการที่รัฐถอยห่างจากตลาด และปล่อยให้กลไกตลาดเป็นตัวกำหนดทิศทางของเศรษฐกิจ ได้ทำให้เกษตรกรมีตุ้นทุนอย่างมหาศาลในการปรับตัวให้เข้ากับทิศทางใหม่ของตลาด ทำให้เกษตรกรตัดสินใจเลือกกลยุทธ์ในการปรับตัวที่เป็นไปได้มากกว่า ซึ่งนั่นก็คือก็ตัดสินใจมุ่งสู่ทิศทางของการสร้างพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการยกระดับจากชาวนาไปเป็นผู้ประกอบการ

<u>การเปลี่ยนผ่านจากยุคการผลิตอย่างเข้มข้นไปสู่ยุคหลังการผลิตอย่างเข้มข้น</u>

สำหรับบริบทของการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในด้านแรกสัมพันธ์อยู่กับการเปลี่ยนผ่านของโมเดลทางเศรษฐกิจที่เคยเน้นการผลิตอย่างเข้มข้นไปสู่สภาวะหลังการผลิตอย่างเข้มข้น กล่าวคือ ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจอย่างมีนัยยะสำคัญในชนบทของประเทศอังกฤษ (Marsden and Murdoch, 1998) เนื่องจากการขาดแคลนอาหารในช่วงสงคราม ทำให้รัฐบาลอังกฤษมีนโยบายที่จะส่งเสริมให้ภาคชนบทกลายเป็นพื้นที่ของการสร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร (securing food supply) ของประเทศ (Burton, 2004) ทำให้เกิดความพยายามที่จะสร้างระบบซึ่งช่วยให้สามารถกระตุ้นให้เกิดการผลิตอาหารและสินค้าเกษตรอย่างเข้มข้น (maximising food production) โดยอาศัยการส่งเสริมเทคโนโลยีทางการผลิตให้เกษตรกรสามารถผลิตได้ใน

จำนวนมหาศาล ผ่านการให้ความรู้แก่เกษตรกรเพื่อให้มีความชำนาญในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เฉพาะอย่าง เช่น เกษตรกรที่ปลูกมันฝรั่งก็ปลูกมันฝรั่งอย่างเดียว หรือ เลี้ยงวัวนมก็เลี้ยงวันนมอย่างเดียว รวมทั้งจัดแบ่งพื้นที่ทางการผลิตให้แต่ละภูมิภาคมีความชำนาญในผลิตสินค้าเกษตรเฉพาะด้าน ทำให้เกษตรกรสามารถผลิตสินค้าทางการเกษตรเฉพาะอย่างได้ในจำนวนครั้งละมากๆ (Sharpley and Vass, 2006)

อย่างไรก็ตามในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 โมเดลของการเน้นผลิตสินค้าเกษตรอย่างเข้มข้นเริ่มหมดพลังลงและได้ถูกท้าทายจากปัญหาด้านต่างๆ เช่น ปัญหาสินค้าเกษตรล้นตลาด (oversupply) ปัญหาการขาดแคลนงบประมาณของรัฐบาลที่จะเข้ามาช่วยส่งเสริมด้านราคา ปัญหาสุขภาพที่เกิดจากสินค้าเกษตรที่อาจเกิดการปนเปื้อนอันเนื่องมาจากการผลิตอย่างเข้มข้นที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการใช้สารเคมีที่ล้นเกินหรือคุณภาพในการผลิต และยังรวมไปถึงกระแสอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มองว่าโมเดลที่เน้นการผลิตสินค้าเกษตรอย่างเข้มข้น ได้ก่อปัญหามากมายต่อธรรมชาติและสุขภาพของมนุษย์ (Lowe et al., 1993) ทั้งหมดนี้จึงได้นำไปสู่การสับเปลี่ยนมุมมองและนโยบายของรัฐบาลอังกฤษต่อชนบทและภาคเกษตรกรรม ไปสู่ยุคหลังการผลิตอย่างเข้มข้น

สำหรับโมเดลทางเศรษฐกิจยุคหลังการผลิตอย่างเข้มข้นสัมพันธ์อยู่กับแนวความคิดที่ว่า การผลิตสินค้าเกษตรจะต้องมุ่งเน้นไปที่การส่งเสริมด้านคุณภาพมากกว่าเรื่องของปริมาณ เช่น การปลูกพืชปลอดสารพิษ และมุ่งเน้นให้เกิดการสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนในชนบท (sustainable rural development) ทั้งนี้มุมมองดังกล่าวได้ขยายไปสู่ปฏิบัติการณ์เชิงนโยบาย เช่น การประกาศใช้นโยบาย Single Farm Payment ในยุโรป ซึ่งเป็นการสนับสนุน (subsidy) ด้านเงินทุนแก่เกษตรกร (ที่ยอมทำตามข้อตกลงด้านสิ่งแวดล้อม สิทธิของสัตว์ และสุขภาพของผู้บริโภค) โดยเงินสนับสนุนจากรัฐจะแปรผันตามจำนวนการถือที่ดินในฟาร์ม (EU-LEX, 2016) ซึ่งหมายความว่าเงินที่เคยได้รับจากการประกันราคาพืชผลทางการเกษตรเฉพาะอย่าง หรือ การเข้าไปแทรกแซงตลาดด้านราคาของรัฐจะหมดไป ทำให้เกษตรกรไม่สามารถที่จะผลิตอย่างเข้มข้นได้เหมือนในช่วงก่อนทศวรรษ 1970s ที่รัฐเคยเข้ามาช่วยพยุงราคาของพืชผลทางการเกษตรเพื่อที่จะกระตุ้นให้เกิดการผลิตอาหารอย่างเข้มข้น หรือในอีกนัยยะหนึ่งก็คือรัฐพยายามที่จะลดการสนับสนุนด้านราคาแก่เกษตรกรลงเพื่อจัดการกับปัญหาผลผลิตที่ล้นตลาดของสินค้าเกษตร ซึ่งทำให้การผลิตอย่างเข้มข้นแบบดั้งเดิม (traditional agriculture) ซึ่งเคยเป็นรายได้หลักทางเดียวของเกษตรกร ไม่สามารถที่ดำเนินต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนั้นการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคหลังการผลิตอย่างเข้มข้น ยังทำให้เกษตรกรต้องเผชิญหน้ากับความเข้มงวดของกฎระเบียบด้านสิ่งแวดล้อมที่เพิ่มขึ้น (environmetal regulation) รวมไปถึงความพยายามของรัฐที่ต้องการจะดึงภาคเกษตรเข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดการด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมในชนบท (Sharpley and Vass, 2006) ส่งผลให้เกษตรต้องแสวงหาแนวทางในการปรับตัวร่วมกับรัฐ ซึ่งนั่นก็คือการเกิดขึ้นของนโยบายที่จะสนับสนุนเกษตรกรให้ก้าวข้ามการผลิตแบบดั้งเดิม ไปสู่การประกอบพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งในแง่ของการผลิตสินค้าเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม (เช่น การปลูกพืชผักออกานิค) การเพิ่มมูลค่าให้กับสินค้าเกษตร การเป็นผู้ให้บริการด้านการท่องเที่ยวในชนบท และยังรวมไปถึงว่าเกษตรกรที่ไม่สามารถปรับตัวต่อนโยบายใหม่ทางการเกษตรของรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก็จะออกไปหางานนอกภาคการเกษตรทำ เช่น การรับจ้าง หรือ การทำทั้งงานในภาคเกษตรร่วมกับงานนอกภาคเกษตร เพื่อสร้างแหล่งรายได้เพิ่มเติมให้เพียงพอต่อการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ยุคหลังการผลิตอย่างเข้มข้น (Ilbery and Bowler, 1998; Burton, 2004)

<u>การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจกับการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ</u>

ในอีกด้านหนึ่งการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา กล่าวคือ การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจได้ทำให้บรรษัทข้ามชาติ (private international trade) โดยเฉพาะกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับการซื้อขายสินค้าเกษตร เข้ามาทำตลาดในประเทศต่างๆ ทำให้เกษตรกรที่เคยได้เปรียบจากการคุ้มครองด้านราคาโดยรัฐบาลของประเทศนั้นๆ ต้องสูญเสียความสามารถในการแข่งขันด้านราคากับบรรษัทข้ามชาติ (Padron and Burger, 2015)

โดยการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจนั้น สัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการยอมรับข้อตกลงขององค์การการค้าโลก (WTO) ที่ต้องการให้สินค้าต่างๆสามารถหมุนเวียนได้อย่างเสรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของสินค้าเกษตร ซึ่งประเทศที่มีกำลังแรงงาน (labour force) มากกว่า จะมีความได้เปรียบด้านต้นทุนในการผลิตต่อหน่วย ทำให้ราคาสินค้าเกษตรในประเทศดังกล่าวมีราคาถูกมาก เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศที่มีขนาดเล็กที่มีขนาดของกำลังแรงงานต่ำกว่า เช่น สินค้าเกษตรราคาถูกที่นำเข้ามาจากประเทศจีน (Lee, 2005) ดังนั้นเมื่อประเทศที่มีขนาดของกำลังแรงงานที่เล็กกว่าในเชิงเปรียบเทียบ ตัดสินใจเปิดเสรีทางการค้า ก็จะส่งผลโดยตรงกับเกษตรกรในกลุ่มประเทศดังกล่าว ที่ต้องเผชิญหน้ากับวิกฤติราคาสินค้าเกษตรในประเทศตกต่ำอย่างเฉียบพลัน อันเนื่องมาจากการไหลทะลักเข้ามาของสินค้าเกษตรจากกลุ่มประเทศที่มีขนาดของกำลังแรงงานใหญ่กว่า ส่งผลให้เกษตรกรในประเทศที่มีกำลังแรงงานขนาดเล็กกว่า ต้องถูกบังคับให้ปรับตัวและ

เปลี่ยนแปลงรูปแบบของการผลิต ผ่านการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการสร้างแหล่งรายได้ใหม่ ที่กว้างขวางไปกว่าการผลิตในรูปแบบเดิม (ibid)

นอกจากนั้นการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจกับการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทยังสัมพันธ์อยู่กับการขยายตัวของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (neo-liberal) ที่มุ่งเน้นให้รัฐค่อยๆถอยห่างออกจากตลาด และปล่อยให้กฎไกของตลาดเป็นตัวกำหนดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะเศรษฐกิจในชนบท (Chase, 2010) โดยแนวคิดเสรีนิยมใหม่ส่งผลกระทบโดยตรงกับราคาสินค้าเกษตร เนื่องจากเมื่อรัฐตัดสินใจถอยห่างออกจากตลาด ก็เท่ากับว่ารัฐจะไม่เข้าไปแทรกแซงหรือช่วยเหลือด้านราคาแก่เกษตรกรอีกต่อไป และปล่อยให้ราคาของสินค้าเกษตรไปผูกอยู่กับกลไกของตลาด

การผูกราคาของสินค้าเกษตรไว้กับกลไกตลาด จะทำให้ราคาของสินค้าเกษตรตกต่ำลงในทันที โดยเฉพาะสินค้าเกษตรที่เคยสัมพันธ์อยู่กับการผลิตแบบดั้งเดิม เช่น ฝ้ายหรือข้าว เนื่องมาจากว่าอุปทานของสินค้าเกษตรมีมากเกินกว่าความต้องการของตลาด (เป็นผลจากนโยบายเก่าที่เน้นการผลิตสินค้าเกษตรเฉพาะอย่างอย่างเข้มข้น) ด้วยเหตุนี้เกษตรกรจึงมีทางเลือกในการปรับตัวอยู่สองทาง คือ หนึ่งเกษตรกรต้องหันไปปลูกสินค้าเกษตรชนิดใหม่ที่สามารถส่งออกได้ (export crops) ซึ่งแน่นอนว่าไม่ใช่เรื่องง่ายเพราะต้องอาศัยความรู้และเทคโนโลยีการผลิตแบบใหม่ ที่แตกต่างไปจากความรู้ดั้งเดิมที่เกษตรกรเคยมี ยกตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนจากการปลูกฝ้ายมาสู่การปลูกมันฝรั่ง ซึ่งเป็นพืชคนละประเภท เกษตรกรจำเป็นที่จะต้องหาตลาดใหม่ องค์ความรู้ใหม่ และเทคโนโลยีการผลิตแบบใหม่ ซึ่งการปรับตัวในลักษณะนี้จะมีต้นทุนที่สูง เนื่องจากเกษตรกรไม่ได้มีรัฐคอยช่วยเหลือเหมือนที่ผ่านมา ในขณะที่ทางเลือกที่สอง คือ การที่เกษตรกรเริ่มขยายไปสู่ทางเลือกในการสร้างรายได้ที่หลากหลาย โดยเฉพาะการก้าวข้ามการพึ่งพารายได้จากการผลิตสินค้าเกษตรแบบดั้งเดิม ไปสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจชนิดอื่น หรือในอีกความหมายหนึ่งก็คือ การที่เกษตรกรตัดสินใจก้าวข้ามจากการเป็นชาวนาที่ต้องพึ่งพาการช่วยเหลือจากรัฐอย่างเข้มข้น ไปสู่การเป็นผู้ประกอบการในชนบท ที่มีแหล่งรายได้จากการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่กว้างขวางไปกว่าการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม (Graziano da Silva, 2001; Steward, 2007)

<u>ลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการในชนบทและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ</u>

การเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบท คือ การที่เกษตรกรหรือชาวนาเริ่มเข้าสู่การสร้างพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ผ่านการขยายแหล่งรายได้ที่มาจากการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านอื่นๆ (side venture) ที่

นอกเหนือไปจากการผลิตทางการเกษตรแบบดั้งเดิม (Ferguson and Olofsson, 2011) โดยเฉพาะการเปลี่ยนจากการผลิตพืชผลทางเกษตรกรรมหรือปศุสัตว์อย่างเข้มข้นแบบดั้งเดิม ไปสู่การผลิตแบบใหม่ที่เน้นการเพิ่มมูลค่า (value-added) ของสินค้าและบริการ ยกตัวอย่างเช่น การเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการในด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เช่น การสร้างฟาร์มสัตว์แบบเปิดที่ให้สัตว์สามารถอาศัยอยู่ตามธรรมชาติ (free-range farm) เพื่อขายเนื้อสัตว์ในตลาดบนที่ผู้บริโภคเน้นการบริโภคเพื่อสุขภาพ (ปลอดยาปฏิชีวินะ ปลอดจีเอ็มโอ ปลอดการใช้ฮอร์โมน) หรือ การเปลี่ยนไปสู่ฟาร์มแบบออกานิค เพื่อขายผักปลอดสารพิษในราคาสูง เป็นต้น (Barlas et al., 2001; Damianos and Skuras, 1996) ทั้งนี้การเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการยังอาจรวมไปถึง การเพิ่มมูลค่าผ่านการแปรรูปสินค้าเกษตร (processing) เช่น การแปรรูปสินค้าเกษตรเป็นสินค้าแช่แข็ง หรือการสร้างบรรจุภัณฑ์ (packaging) แบบใหม่เพื่อใช้ในการขายสินค้าเกษตรในตลาดและกลุ่มผู้บริโภคที่กว้างขวางมากขึ้น (Mahoney and Barbieri, 2003)

นอกจากการเพิ่มมูลค่าของสินค้าและบริการแล้ว ลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการในชนบทยังรวมไปถึงการขยายบทบาทของเกษตรกรจากผู้ผลิตพืชผลทางการเกษตรไปสู่บทบาทของการเป็นผู้จัดจำหน่ายสินค้า ซึ่งหมายถึงการที่เกษตรกรเริ่มเข้ามามีส่วนร่วมกับการทำตลาด (merchandising activities) เช่น การเริ่มมีหน้าร้านของตนเองในฟาร์ม (on-farm retailing) การใช้ช่องทางใหม่ๆ เช่น อินเตอร์เน็ต ในการโฆษณาสินค้าเกษตรของตนเอง เพื่อที่จะสามารถเข้าถึงผู้บริโภคได้โดยตรง และยังรวมไปถึงการสร้างตลาดที่กว้างขวางและหลากหลาย ซึ่งลักษณะของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจเช่นนี้ ย่อมแตกต่างไปจากการผลิตอย่างเข้มข้นแบบเดิมที่เกษตรกรเป็นเพียงผู้ผลิตให้กับพ่อค้าคนกลางเพื่อนำสินค้าออกไปสู่ตลาดอีกทอดหนึ่ง (McNally, 2001)

ในอีกด้านหนึ่งลักษณะของการกลายมาเป็นผู้ประกอบการของเกษตรกรในชนบท ยังอาจรวมไปถึงการขยายการใช้พื้นที่ทางการเกษตร ที่แต่เดินจำกัดอยู่เพียงแค่การผลิตพืชผลทางการเกษตรเชิงเดี่ยวอย่างเข้มข้น ไปสู่การใช้ที่ดินในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่นอกเหนือไปจากกิจกรรมทางการเกษตรแบบเดิม เช่น การเปลี่ยนฟาร์มให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาพักและใช้ชีวิตได้ในช่วงวันหยุด ซึ่งหมายความว่าพื้นที่ของฟาร์มแบบดั้งเดิมได้ถูกขยายให้กลายเป็นแหล่งรายได้ใหม่ ที่กว้างขวางกว่าการเป็นเพียงพื้นที่ของการผลิตพืชผลทางเกษตรกรรมอย่างเข้มข้น (Barbieri and Mshenga, 2008)

นอกจากนี้การกลายมาเป็นผู้ประกอบการในชนบทของเกษตรกร ยังนับไปถึงการขยายบทบาทของเกษตรกรในฐานะของชาวนาหรือชาวสวน ไปสู่บทบาทของการเป็นผู้ให้เช่า ทั้งการปล่อยเช่าที่ดินให้แก่เกษตรกรราย

อื่นๆ หรือ การเป็นผู้ให้เช่าอุปกรณ์การผลิตที่ใช้ในการทำการเกษตร (Mahoney and Barbieri, 2003) ซึ่งยังรวมไปถึงการรับจ้างทำการผลิตตามสัญญา (contact services) เช่น การทำเกษตรพันธะสัญญากับบรรษัทเกษตร การเป็นแรงงานรับจ้างในการปลูกพืช การเป็นแรงงานรับจ้างในการดูแลสัตว์ และการรับจ้างเก็บเกี่ยวผลผลิตโดยเจ้าของรถไถหรือเจ้าของอุปกรณ์เกษตร (Turner et al., 2003)

อย่างไรก็ตามลักษณะของการกลายมาเป็นผู้ประกอบการในชนบท หรือ การขยายเข้าสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเกษตรกร ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างไร้บริบท แต่สัมพันธ์อยู่กับเงื่อนไขและบริบทภายในของสังคมนั้นๆ (McNally, 2001) ยกตัวอย่างเช่น เกษตรกรที่ปลูกพืชเศรษฐกิจจะมีโอกาสในการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่นอกเหนือพื้นที่ทางเกษตรกรรม (non-agricultural activities) ได้มากกว่าเกษตรกรที่เน้นการปศุสัตว์ เพราะเกษตรกรที่เน้นการผลิตพืชเศรษฐกิจจะมีช่วงเวลาระหว่างฤดูกาลเก็บเกี่ยว ที่ช่วยให้พวกเขาสามารถว่างเว้นจากการทำงานในภาคการเกษตร และขยายการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกไปนอกพื้นที่ทางการเกษตรได้ เช่น การรับจ้างสัญญาของเกษตรกรรายอื่นมาทำ หรือ การออกไปรับจ้างงานนอกภาคเกษตร (Ilbery et. al., 1997) ขณะที่เกษตรกรที่เน้นการปศุสัตว์อาจจะขยายไปสู่กิจกรรมทางทางเศรษฐกิจในลักษณะอื่นๆได้ แต่ก็จะจำกัดอยู่ในพื้นที่ของฟาร์ม เช่น ฟาร์มโคนมในตอนเหนือของอังกฤษ ได้ปรับพื้นที่บางส่วนในฟาร์มโคนมให้เป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว โดยพวกเขาก็ไม่ได้เลิกกิจการโคนม แต่ทำกิจการโคนมซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักต่อไป ควบคู่ไปกับกิจกรรมการท่องเที่ยว (Glover, 2011)

นอกจากนั้นขนาดของฟาร์มก็ยังมีอิทธิพลต่อลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการในชนบท ยกตัวอย่างเช่น ฟาร์มขนาดใหญ่ในอังกฤษและเวลส์ จะมีโอกาสที่จะขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เน้นไปในด้านของการให้เช่าเครื่องมือและอุปกรณ์ทางการเกษตรได้ มากกว่าฟาร์มที่มีขนาดเล็กอย่างมีนัยยะสำคัญเพราะฟาร์มขนาดใหญ่ครอบครองทรัพยากรไว้มากกว่า แต่เมื่อเป็นเรื่องของการท่องเที่ยวและการให้บริการด้านการพักผ่อนย่อนใจ (recreation) ฟาร์มขนาดเล็กและขนาดกลางกลับมีความสามารถในการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในด้านนี้ไม่แตกต่างไปจากฟาร์มขนาดใหญ่ เนื่องจากการขยายไปสู่พื้นที่ของการท่องเที่ยวไม่ได้เรียกร้องการครอบครองปัจจัยในการผลิตที่มีราคาสูงเหมือนกับการให้เช่าเครื่องมือทางการเกษตร (McNally, 2001) ดังนั้นในแง่หนึ่งลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการและประเภทของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงมีส่วนสัมพันธ์อย่างยิ่งกับปัจจัยภายใน คือ บริบทและเงื่อนไขของเกษตรกรในแต่ละสังคม

สำหรับบริบทและเงื่อนไขในระดับปัจจัยภายนอกก็คือ บริบททางเศรษฐกิจสังคมและความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในระดับมหภาค ซึ่งส่งผลต่อการขยายไปสู่การประกอบพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจและลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการ ยกตัวอย่างเช่น การปรับลดชั่วโมงการทำงานของรัฐบาลในไต้หวัน จากที่เคยกำหนดให้ต้องทำงานอาทิตย์ละ 6 วัน เป็น 5 วัน ทำให้ผู้คนเริ่มเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศมากขึ้น ประกอบกับการปรับขึ้นค่าแรงขั้นต่ำและพัฒนาระบบขนส่งภายในประเทศ ส่งผลให้การท่องเที่ยวในชนบทขยายตัวและเกษตรกรปรับตัวมาเป็นผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวในชนบท (Lee, 2005) หรือในกรณีตัวอย่างของการเปิดเสรีเมล็ดกาแฟในเม็กซิโก ที่ทำให้บรรษัทข้ามชาตินำเมล็ดกาแฟราคาถูกเข้ามามากจนราคาเมล็ดกาแฟในประเทศตกต่ำ และทำให้เกษตรกรที่ปลูกเมล็ดกาแฟดิบในเม็กซิโก ต้องปรับตัวและขยายการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจสู่การแปรรูปเมล็ดกาแฟและกลายมาเป็นผู้จัดจำหน่ายเมล็ดกาแฟสำเร็จรูปไปในที่สุด (Padron and Burger, 2015)

ดังนั้นลักษณะของการเป็นผู้ประกอบการในชนบทและประเภทของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในรูปแบบต่างๆ จึงสัมพันธ์อยู่กับเงื่อนไขและบริบทของปัจจัยภายในและภายนอกภาคชนบท ที่ทำให้เส้นทางของการก่อรูปเป็นผู้ประกอบการในชนบทของเกษตรกรในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน เพราะฉะนั้นในส่วนถัดไปของบทความชิ้นนี้ จะนำกรณีศึกษาการขยายตัวของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแต่ละประเทศ มาเป็นตัวอย่างในการอธิบายให้เห็นลักษณะของการก่อรูปขึ้นเป็นผู้ประกอบการผ่านการขยายตัวของสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแต่ละประเทศ

<u>กรณีศึกษาการกลายมาเป็นผู้ประกอบการในชนบทของเกษตรกรและการขยายสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ</u>

<u>เกษตรกรในไต้หวันกับการกลายมาเป็นเป็นผู้ประกอบการในชนบทด้านการท่องเที่ยว</u>

การก่อรูปของเกษตรกรในไต้หวัน เกิดขึ้นในพื้นที่ของการท่องเที่ยวและการพักผ่อนยามว่าง ภายใต้โครงการพัฒนาการท่องเที่ยวในชนบทของรัฐบาลไต้หวันที่มีชื่อว่า Pick-Your-Own farms (PYO) ซึ่งก็คือการสนับสนุนให้เกษตรกรในชนบทของไต้หวันพัฒนาขึ้นมาเป็นผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว (TPDAF, 1997) อย่างไรก็ตามกระบวนการดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นจากนโยบายของรัฐเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับบริบททางสังคมและเศรษฐกิจของไต้หวันทั้งในเมืองและชนบท ที่อนุญาติให้กระบวนการก่อรูปของผู้ประกอบการในชนบทด้านการท่องเที่ยวกลายเป็นจริงขึ้นมา (Lee, 2005)

การก่อรูปของผู้ประกอบการในชนบทของไต้หวัน ในด้านแรกสัมพันธ์กับการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม กล่าวคือ ตั้งแต่ช่วงหลังทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมในไต้หวันได้ทำให้รายได้โดยเฉลี่ย (average income) ของคนไต้หวันปรับตัวสูงขึ้น โดยเฉพาะผู้คนที่อยู่ในเขตเมืองที่การเพิ่มขึ้นของรายได้โดยเฉลี่ย ได้ส่งผลให้พวกเขามีกำลังในการบริโภคมากขึ้น และได้ขยายไปสู่การบริโภคเพื่อการท่องเที่ยวและการพักผ่อนย่อนใจ ซึ่งสัมพันธ์กับการขยายตัวของการเป็นผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวของเกษตรกรในสังคมไต้หวัน (Hsiau, 1984; National Statistics Bureau, 2000) นอกจากนั้นในปี 1999 รัฐบาลไต้หวันได้ประกาศลดเวลาการทำงานของแรงงานทั่วประเทศลง จาก 219.2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ในช่วงปี 1976 เหลือ 190.4 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ หรือเท่ากับเป็นการลดเวลาการทำงานจาก 6 วัน ต่อสัปดาห์ เหลือ 5 วันต่อสัปดาห์ (National Statistics Bureau, 2000) ซึ่งการลดจำนวนเวลาการทำงานลงนี้เอง ที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ในการใช้เวลาว่าง คือ ผู้คนเริ่มใช้เวลาว่างด้วยการเดินทางออกไปท่องเที่ยวในชนบท และในขณะเดียวกันเส้นทางการคมนาคมที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการตัดถนนไฮเวย์เชื่อมต่อพื้นที่ต่างๆของไต้หวันเข้าหากัน คือจากเดิมในปี 1976 ประเทศไต้หวัน มีถนนไฮเวย์อยู่เพียง 17,101 กิโลเมตร แต่ต่อมาในปี 1999 รัฐบาลไต้หวันได้ตัดถนนไฮเวย์เพิ่มขึ้นมาเป็น 20,319 กิโลเมตร พร้อมๆกับการขยายตัวของการถือครองรถยนต์จาก 205 คันต่อประชากร 10,000 คน เป็น 2426 คัน ต่อประชากร 10,000 คน ตั้งแต่ช่วงปี 1976 จนถึง ปี 1999 (ibid) โดยสรุปแล้วความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเศรษฐกิจในภาพใหญ่ได้ค่อยๆ วางรากฐานให้กับการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวในชนบทของไต้หวัน

อย่างไรก็ตามการขยายตัวของเศรษฐกิจในภาพใหญ่ โดยเฉพาะการเติบโตของภาคอุตสาหกรรม ไม่ได้นำไปสู่การเกิดผู้ประกอบการในชนบทอย่างตรงไปตรงมา กล่าวคือ การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมได้ส่งผลให้เกิดการนำเทคโนโลยีมาใช้อย่างมหาศาลในภาคเกษตรกรรมซึ่งเคยเป็นพื้นที่ของการผลิตที่เน้นการใช้แรงงานคนและสัตว์อย่างเข้มข้น โดยการเข้ามาของเทคโนโลยีทางการเกษตร เช่น เครื่องมือทางการเกษตรรุ่นใหม่ๆ หรือการใช้ปุ๋ยและสารเคมีชีวภาพ ได้ทำให้ภาคเกษตรสามารถใช้แรงงานคนน้อยลง (แรงงานสำรองในภาคเกษตรจึงไหลไปสู่ภาคอุตสาหกรรม) ในการผลิตสินค้าเกษตร อย่างไรก็ตามผลลัพธ์อันไม่พึงประสงค์ที่ตามมาก็คือ ต้นทุนในการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างมีนัยยะสำคัญ คือ จากทศวรรษที่ 1980 จนถึง 1990 ต้นทุนทางการผลิตของเกษตรกรในชนบทเพิ่มสูงขึ้นถึง 30% (COA, 1999) ในขณะที่ราคาของพืชผลทางการเกษตรกลับไม่เพิ่มตาม เนื่องจากรัฐบาลไต้หวันต้องการที่จะตรึงราคาอาหารให้ต่ำพอที่จะเลี้ยงแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ด้วยเหตุนี้รายได้ในภาคการเกษตรของเกษตรกรไต้หวันจึงลดลงจาก 39% ของรายได้ทั้งหมดของผู้คนในชนบทช่วงปี 1976 เหลือเพียง 17% ในปี 1998 (ibid) อย่างไรก็ตามรายได้ของภาค

ชนบทในไต้หวันโดยรวมกลับไม่ได้ลดลงตามการถดถอยของภาคเกษตร ในทางกลับกันรายได้ของครัวเรือนในชนบทกลับปรับตัวเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จากการขยายตัวของรายได้ที่มาจากนอกภาคการเกษตร (non-farm enterprises) ซึ่งในความหมายหนึ่งก็คือ การเปลี่ยนจากสังคมชาวนาไปสู่สังคมของผู้ประกอบการในชนบท

สำหรับการปรับตัวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการในชนบทด้านการท่องเที่ยวของไต้หวันนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างกระทันหันหลังจากที่รัฐบาลไต้หวันหันมาสนับสนุนการท่องเที่ยวในชนบท แต่เป็นความเปลี่ยนแปลงที่มีความสืบเนื่องภายในภาคเกษตรกรรมของไต้หวันเอง กล่าวคือ ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 เศรษฐกิจของไต้หวันขยายตัวอย่างมากทั้งในภาคอุตสาหกรรมและภาคการเกษตร การขยายตัวของการผลิตข้าวเพื่อเป็นรากฐานให้กับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมได้ดำเนินมาถึงจุดที่มีส่วนเกินในการผลิตข้าวล้นตลาด รัฐบาลไต้หวันจึงได้พยายามแนะนำให้เกษตรกรในชนบทหันมาปลูกพืชชนิดอื่นแทนโดยเฉพาะผลไม้ (Chen, 1996) การปลูกผลไม้นั้นในผลตอบแทนที่ดีมากในระยะเริ่มต้น เนื่องจากการขยายตัวของผู้คนในเมือง ได้ทำให้การบริโภคผลไม้เพิ่มสูงขึ้น จนในที่สุดผลตอบแทนของการปลูกผลไม้สูงกว่าผลตอบแทนที่ได้รับจากการปลูกข้าว อย่างไรก็ตามตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา รัฐบาลไต้หวันได้พยายามอย่างมากในการเข้าเป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก (WTO) ซึ่งการจะเข้าเป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลกได้นั้น รัฐบาลไต้หวันจะต้องเริ่มเปิดเสรีทางเศรษฐกิจและยอมให้สินค้าจากต่างประเทศเข้ามาทำตลาดในไต้หวัน การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจนี่เองที่ทำให้ตลาดสินค้าเกษตรภายในประเทศได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง สินค้าเกษตรในไต้หวันต้องเผชิญหน้าจากสินค้าเกษตรจากต่างประเทศที่มีราคาถูกกว่า เนื่องจากประเทศที่ใหญ่กว่าย่อมมีกำลังแรงงานมากกว่าและสามารถผลิตสินค้าทางการเกษตรได้ในราคาที่ต่ำกว่า ส่งผลให้เกษตรกรในภาคชนบทของไต้หวันต้องปรับตัวอย่างรวดเร็ว (Lee, 2005)

การปรับตัวของเกษตรกรในไต้หวันนั้น ไม่ได้เริ่มต้นจากการขยับไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวในทันที แม้ว่ารัฐบาลไต้หวันจะเริ่มสนับสนุนการท่องเที่ยวในชนบทตั้งแต่มี 1965 เป็นต้นมา (Lee, 2005) ซึ่งอันที่จริงแล้วการปรับตัวในระลอกแรกของเกษตรกรในไต้หวันก็คือการพยายามที่จะถอยออกมาจากการเป็นผู้ผลิตให้กับตลาดสินค้าเกษตรที่ราคาตกต่ำ แล้วผันตัวมาเป็นผู้ขายโดยตรงให้กับผู้บริโภค เพื่อลดย่นระยะห่างระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคลง ซึ่งจะช่วยให้สามารถทำกำไรได้มากขึ้น โดยการปรับตัวในระลอกแรกของเกษตรกร ก็คือ การออกมาขายสินค้าเกษตรข้างทางให้กับนักท่องเที่ยวที่จะมาจอดซื้อสินค้าเมื่อออกมาท่องเที่ยวนอกตัวเมือง และในขณะเดียวกันก็ได้เชิญชวนให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในสวนของเกษตรกรเอง ซึ่ง ณ จุดนี้นี่เองที่รัฐบาลไต้หวันเห็นโอกาสในการจะยกระดับผู้คนในชนบทที่ต้องการจะเปลี่ยน

บทบาทของตนเองจากเกษตรมาสู่ผู้ขายหรือเจ้าของกิจการ ดังนั้นรัฐบาลไต้หวันจึงได้เริ่มโครงการ Pick-Your-Own farms ในช่วงปี 1982 ซึ่งเป็นโครงการที่จับการท่องเที่ยวในชนบทมาผนวกกับความต้องการที่จะเป็นผู้ประกอบการ (เพื่อหลุดออกจากความสัมพันธ์ทางตลาดที่เสียเปรียบ) ของเกษตรกรในไต้หวัน (ibid) และผลที่ได้ก็คือ การเกิดขึ้นของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวแบบใหม่

ภายใต้โครงการ Pick-Your-Own farms รัฐบาลไต้หวันได้แนะนำให้เกษตรกรเปิดฟาร์มของตนเองเพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปสัมผัสประสบการณ์ของชนบท ทั้งนี้เกษตรกรไต้หวันเริ่มต้นจากการเปิดฟาร์มให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเก็บผลไม้ในสวน ซึ่งเป็นการสร้างแหล่งรายได้แบบใหม่ที่ต่างจากการเป็นผู้ผลิตสินค้าเกษตรในแบบเดิม อย่างไรก็ตามการขยายเข้าสู่พื้นที่ของการท่องเที่ยวไม่ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น เนื่องจากเกษตรกรพบว่า การเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเก็บผลไม้เพื่อสร้างแหล่งรายได้ใหม่ ไม่สามารถทำได้ตลอดทั้งปี ยกตัวอย่างเช่น ลิ้นจี่จะออกลูกเพียง 20 วันต่อปีเท่านั้น (Lee, 2005) ดังนั้นเกษตรกรจึงแก้ไขปัญหาด้วยการปลูกผลไม้มากกว่าหนึ่งอย่าง เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาในสวนได้ตลอดทั้งปี อย่างไรก็ตามการขยายจำนวนวันเพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้ามาในสวนมากขึ้นต่อปี ไม่ได้ทำให้การใช้เวลาในสวนของนักท่องเที่ยวมากขึ้น เพราะโดยเฉลี่ยแล้วนักท่องเที่ยวจะใช้เวลาเข้ามาเก็บผลไม้ในสวนเพียงแค่ 3 ชั่วโมงต่อครั้งเท่านั้น ดังนั้นเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์จากจำนวนเวลาพักผ่อนย่อนใจของนักท่องเที่ยวที่มากขึ้นได้อย่างเต็มที่ เกษตรกรในชนบทจึงได้ขยายการให้บริการไปสู่ที่พักและร้านอาหารในสวน ซึ่งสามารถดูซับเวลาและดึงดูดการจับจ่ายใช้สอยได้มากขึ้น จนในที่สุดที่พักและร้านอาหารได้กลายเป็นแหล่งรายได้ใหม่ ที่ขยายตัวเข้ามาแทนที่แหล่งรายได้เดิมคือการผลิตสินค้าเกษตรแบบเดิม

โดยสรุปการขยายเข้าสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวของภาคชนบทในไต้หวันนั้น เป็นผลลัพธ์มาจากปัจจัยในหลากหลายด้านประกอบกัน ทั้งความเปลี่ยนแปลงภายในภาคเกษตรของชนบทเอง ความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจในระดับมหภาค และการเปลี่ยนแปลงนโยบายของภาครัฐต่อชนบท ซึ่งทั้งหมดได้ช่วยในการก่อรูปของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในไต้หวันและการพัฒนาขึ้นเป็นผู้ประกอบการในชนบทของเกษตรกรไต้หวันในที่สุด

<u>กรณีศึกษาเกษตรกรในศรีลังกากับการขยายสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในพื้นที่ของการเกษตร</u>

ศรีลังกาเป็นประเทศที่ภาคเกษตรกรรมมีขนาดใหญ่มาก คือ เป็น 24 เปอร์เซ็นต์ ของ GDP หรือผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (Kodithuwakku, 1997) และมีประชากร 2.2 ล้านคน (จากจำนวนประมาณ 17 ถึง 18 ล้านคน ในช่วงทศวรรษ 1990) ได้รับการจ้างงานโดยตรงในภาคเกษตรกรรม ซึ่งยังรวมไปถึงว่าภาคเกษตร

ยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญของประชากร 70% ของประเทศ ทั้งทางตรงและทางอ้อม (Samarathunga and Dasanayake, 1991) เพราะฉะนั้นลักษณะของการเปลี่ยนแปลงไปสู่ผู้ประกอบการในชนบทของศรีลังกา จึงยังมีลักษณะที่สัมพันธ์อยู่กับภาคการเกษตรอย่างแน่บแน่น แตกต่างจากไต้หวันที่ภาคเกษตรมีขนาดเล็กลงเรื่อยๆเมื่อเทียบกับการขยายตัวไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยว (Lee, 2005)

ดังนั้นลักษณะของการขยายไปสู่การเป็นผู้ประกอบการในชนบทของเกษตรกรในศรีลังกา จึงมีลักษณะของการควบรวมระหว่างแหล่งรายได้เดิมในภาคเกษตรและแหล่งรายได้ใหม่ ทั้งภายในและภายนอกภาคการเกษตร หรือที่เรียกว่า “pluriactivity” (De Vries, 1993) ทั้งนี้การควบรวมแหล่งรายได้ทั้งภายในและภายนอกภาคการเกษตรนั้น ถือเป็นพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (diversification) ประเภทหนึ่ง แต่จะมีลักษณะที่ยังสัมพันธ์อยู่กับภาคการเกษตรอย่างแนบแน่น กล่าวคือ ภาคการเกษตรยังเป็นแหล่งรายได้สำคัญพอๆกับแหล่งรายได้จากการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านอื่นๆ ซึ่งยังรวมไปถึงว่าภาคการเกษตร หรือปัจจัยการผลิตในภาคการเกษตรยังคงเป็นศูนย์รวมของการสร้างแหล่งรายได้ใหม่ๆ เช่น ชาวนาที่ขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการแปรรูปผลิตภัณฑ์สินค้าเกษตร อาจสามารถสะสมทุนจนมากพอจนสามารถที่จะครอบครองที่ดินขนาดใหญ่ในชนบท และปล่อยที่ดินเหล่านั้นให้ชาวนารายย่อยเช่าที่ดินเพื่อปลูกข้าว ซึ่งในความหมายนี้การปล่อยที่ดินให้เช่าเพื่อปลูกข้าว ก็คือแหล่งรายได้ใหม่ของเกษตรกรที่ยังคงสัมพันธ์อยู่กับภาคเกษตรกรรมอย่างแน่บแน่น (Silva and Kodithuwakku, 2011) ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะแตกต่างอย่างมากกับเกษตรกรที่ขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลุดออกจากภาคเกษตรกรไปเลย เช่น การผลิตขนมอบขายผ่าน e-commerce ของผู้ประกอบการชนบทในประเทศมาเลเซีย (Hashim, et.al., 2011)

อย่างไรก็ตามการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทของศรีลังกาที่สัมพันธ์อย่างแนบแน่นอยู่กับภาคการเกษตร ไม่ได้ดำเนินไปอย่างไร้บริบท ในทางการกลับกันการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทและพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นความเปลี่ยนแปลงที่มีความสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงในภาพกว้างของเศรษฐกิจศรีลังกา กล่าวคือ ในช่วงก่อนปี 1977 รัฐบาลศรีลังกามีเป้าหมายอยู่ที่การผลิตสินค้าเกษตรและอาหารเพื่อทดแทนการนำเข้าสินค้าเกษตรและอาหารจากต่างประเทศ (import substitution) (Kodithuwakku, 1997) นโยบายดังกล่าวตั้งอยู่บนแผนการที่จะการันตีราคาของสินค้าเกษตร (Guaranteed price schemes) ผ่านการประกันราคาสินค้าเกษตรในตลาดและการรับซื้อสินค้าเกษตรโดยตรงจากรัฐบาล ซึ่งภายใต้กระบวนการดังกล่าวรัฐบาลศรีลังกาจะรับหน้าที่เป็นผู้กระจายสินค้าเกษตร (distributor) และผู้นำเข้าสินค้าเกษตรรายใหญ่ที่สุดของประเทศ ทำให้รัฐบาลศรีลังกาสามารถควบคุมราคาและจำกัดการนำเข้าสินค้าเกษตรจากภายนอกประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ (Gunatileke et aI, 1992)

นอกจากนั้นรัฐบาลศรีลังกายังได้ทำการงดเว้นหรือลดการเก็บภาษีจากการนำเข้าปุ๋ย (ทำมาจนถึง 1988) ยาฆ่าแมลง และรถไถ เพื่อใช้ในการผลิตสินค้าเกษตรภายในประเทศ (Gunatileke et. al., 1992; Moore, 1984) ทำให้ช่วงเวลาก่อนปี 1977 ภาคเกษตรกรรมในชนบทของศรีลังกาได้รับประโยชน์อย่างมากจากการปกป้องและสนับสนุนจากรัฐบาลศรีลังกา เพราะฉะนั้นจึงอาจสรุปได้ว่าการพัฒนาภาคเกษตรกรรมในชนบทของศรีลังกาก่อนปี 1977 ถูกควบคุมและถูกสร้างให้ต้องพึ่งพาการพัฒนาจากภาครัฐ (Kodithuwakku, 1997)

อย่างไรก็ตามการพึ่งพาการพัฒนาและพึ่งพิงการสนับสนุนอย่างมหาศาลจากภาครัฐได้กลายเป็นดาบสองคม เพราะหลังจากปี 1977 เป็นต้นมา พรรค UNP (United National Party) ซึ่งเป็นพรรครัฐบาลภายใต้การนำของ J. R. Jayewardene ซึ่งประกาศตัวสนับสนุนการเปิดเสรีทางการค้าและนโยบายการต่างประเทศที่สนับสนุนสหรัฐอเมริกา ได้ตัดสินใจเปลี่ยนแปลงทิศทางเศรษฐกิจของประเทศศรีลังกา ที่จากเดิมก่อนปี 1977 ศรีลังกามีนโยบายส่งเสริมการผลิตเพื่อทดแทนการนำเข้าสินค้าเกษตร แต่พอพรรค UNP เข้ามาหลังปี 1977 ได้ตัดสินใจเปลี่ยนทิศทางของนโยบายเศรษฐกิจของประเทศไปสู่การส่งเสริมการส่งออกและการเปิดเสรีทางการค้า (export-oriented free market economy) (Bruton et., al, 1992) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทิศทางของนโยบายทางเศรษฐกิจดังกล่าว ได้ทำให้รัฐบาลศรีลังกาลดการช่วยเหลือเกษตรกรและยกเลิกการปกป้องตลาดของสินค้าเกษตรภายในประเทศ (Gunatilleke et aI, 1992) การถอยห่างออกจากตลาดของรัฐบาลศรีลังกาและการยกเลิกการแทรกแซงตลาด มีเป้าหมายอยู่ที่การเปิดโอกาสให้เอกชนเข้ามาเป็นผู้นำตลาดแทนที่รัฐบาล ซึ่งในทางทฤษฎีก็คือการอาศัยภาคเอกชนเป็นตัวขับเคลื่อนอุตสาหกรรมการส่งออกสินค้าเกษตรโดยเฉพาะในพื้นที่ชนบท ทั้งนี้ภาคเอกชนได้เข้ามาทำหน้าที่แทนรัฐทั้งการถ่ายทอดเทคโนโลยี การออกสินเชื่อ และการทำตลาด (ibid) ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนอกจากจะเป็นการเปลี่ยนความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เกษตรกรเคยอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์จากรัฐ ให้กลายเป็นความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เกษตรกรต้องสัมพันธ์อยู่กับเอกชน แต่ความสัมพันธ์กับเอกชนไม่ได้อยู่ในรูปแบบของการอุปถัมภ์ เช่น ช่วยประกันราคาสินค้าเกษตร หรือ การช่วยลดต้นทุนการผลิต ในทางตรงข้ามความสัมพันธ์ที่เกษตรกรในชนบทมีกับเอกชนคือ ความสัมพันธ์ในเชิงตลาด ที่ราคาและต้นทุนของเกษตรกรจะถูกผูกอยู่กับตลาดเสรีที่ไม่มีความแน่นอน ส่งผลให้แหล่งรายได้ที่เคยมีความแน่นอนในภาคเกษตรถูกท้าทายจากการเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของตลาดที่ไม่ได้มีรัฐคอยให้ความช่วยเหลือ เมื่อเป็นเช่นนี้เกษตรกรในชนบทของศรีลังกาจึงต้องมองหาทางขยับขยายแหล่งรายได้ที่กว้างไปกว่าการผลิตสินค้าเกษตรภายใต้การช่วยเหลือของรัฐในแบบเดิม ซึ่งนั่นก็คือการปรับตัวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการชนบทของเกษตรกรในประเทศศรีลังกา

การปรับตัวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการและการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเกษตรกรในชนบทของประเทศศรีลังกาได้เกิดขึ้นในสองระนาบ กล่าวคือ ในระนาบแรก ได้เกิดการเคลื่อนย้ายออกไปหางานนอกภาคเกษตรของคนหนุ่มสาว เพื่อหาแหล่งรายได้ใหม่ เช่น การเข้าไปเป็นแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมที่พึ่งเกิดขึ้นหลัง ปี 1977 (Silva *et., al.*, 1999) และในระนาบที่สอง คือ การควบรวมแหล่งรายได้ใหม่ควบคู่ไปกับแหล่งรายได้เดิมในภาคเกษตรกรรม เพื่อแก้ปัญหาราคาสินค้าเกษตรดั้งเดิมที่ตกต่ำและผันผวน เช่น ข้าว (ราคาข้าวที่ตกต่ำเป็นผลจากการเปิดเสรีตลาดสินค้าเกษตรและการถอยห่างจากตลาดของรัฐ) ซึ่งทำให้เกิดความพยายามที่จะมองหาโอกาสในการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดมากขึ้น เช่น ซีเรียล ข้าวโพด และผลไม้ (World Bank, 2003)

แน่นอนว่าการขยายไปสู่การปลูกพืชแบบใหม่ที่ให้ผลกำไรมากกว่าเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นในกระบวนการก่อรูปของผู้ประกอบการชนบทในทุกประเทศ อย่างไรก็ตามในศรีลังกานั้นลักษณะของการควบรวมแหล่งรายได้ใหม่กับแหล่งรายได้เดิมในภาคเกษตรกรรมของคนแต่ละกลุ่มกลับมีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างน่าสนใจ กล่าวคือ จากงานศึกษาของ Lasandahaso de Silva และ Sarath Kodithuwakku (2011) ได้แบ่งประเภทของผู้ประกอบการในชนบทของศรีลังกาออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มที่เป็นเกษตรกรร่ำรวย (better-off) กับกลุ่มที่เป็นเกษตรกรยากจน (worse-off) โดยเกษตรกรทั้งสองกลุ่มมีแนวทางในการสร้างแหล่งรายใหม่เพื่อจัดการกับความไม่แน่นอนของตลาดที่แตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น เกษตรกรร่ำรวยสามารถที่จะขยายพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจไปสู่การปลูกผลไม้ซึ่งมีราคาดีกว่าสินค้าเกษตรแบบดั้งเดิมได้มากกว่าเกษตรกรที่ยากจน เนื่องจากมีความได้เปรียบด้านทรัพยากร เช่น การถือครองที่ดิน (Kodithuwakku and Rosa, 2002)

ในอีกด้านหนึ่งแม้ว่าเกษตรกรร่ำรวยในชนบทจะมีความสามารถในการขยายไปสู่การปลูกสินค้าเกษตรชนิดใหม่ๆได้มากกว่าเกษตรกรที่ยากจนในชนบท แต่แหล่งรายได้สำคัญของเกษตรกรร่ำรวยกลับไม่ได้มาจากการปลูกพืช แต่มาจากแหล่งรายได้อื่นๆที่ไม่ใช่การทำการเกษตรโดยตรง (Weerahewa and Kodithuwakku, 2007) ยกตัวอย่างเช่น การปล่อยเงินกู้ให้กับเกษตรกรรายเล็ก โดยใช้ที่ดินเป็นเครื่องค้ำประกัน ซึ่งแน่นอนว่าในสภาพที่ตลาดสินค้าเกษตรในประเทศเต็มไปด้วยความไม่มั่นคง เกษตรกรรายเล็กจึงเริ่มสูญเสียที่ดินให้กับเกษตรกรรายใหญ่ และเกษตรกรรายใหญ่ก็จะนำที่ดินเหล่านี้ไปให้เกษตรกรรายเล็กเช่าต่อ (Silva และ Kodithuwakku, 2011) ในกระบวนการนี้แหล่งรายได้ที่ไม่ได้มาจากภาคเกษตรโดยตรง แต่ยังสัมพันธ์แนบแน่นกับภาคการเกษตรได้ก่อให้เกิดการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจขึ้นมา ทั้งนี้เกษตรกรที่ร่ำรวยไม่ได้หยุดขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตัวเองแค่เรื่องของการให้เช่าที่ดิน แต่พวกเขาปรับตัวไปสู่การเป็น

ผู้ประกอบการเต็มตัวด้วยการพัฒนาเป็นนายหน้าในการซื้อขายที่ดินในชนบท การจัดตั้งโรงสีกับโรงงานแปรรูปข้าวเป็นแป้ง เพื่อเพิ่มมูลค้าให้กับข้าวซึ่งเป็นสินค้าเกษตรแบบดั้งเดิมที่ราคาไม่ดีนักให้มีมูลค่าเพิ่มขึ้น ซึ่งภายใต้กระบวนการดังกล่าวเกษตรกรร่ำรวยยังได้เริ่มเรียนรู้ที่จะเก็งกำไรสินค้าเกษตรที่ได้จากการแปรรูปผ่านการกักตุนสินค้าไว้ในโกดัง (ที่สร้างพร้อมๆกับโรงสีข้าว) เพื่อขายสินค้าเกษตรแปรรูปในช่วงเวลาที่สินค้าขาดแคลน (ibid)

และในขณะที่เกษตรร่ำรวยค่อยๆขยายพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตนเองขึ้นมาในรูปของการขยายบทบาทไปสู่การแปรรูปสินค้าเกษตรและการจัดการที่ดิน เกษตรกรที่ยากจนก็มีการสร้างแหล่งรายได้ใหม่เพื่อมาเสริมแหล่งรายได้เดิมจากการขายสินค้าเกษตรดั้งเดิมเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น ในช่วงฤดูแล้งของศรีลังกา ที่เรียกว่าฤดู Yala คือช่วงตั้งแต่เมษายนจนถึงกันยายน เกษตรกรยากจนได้ใช้พื้นที่แล้งน้ำในนาขนาดเล็กของตนเองปลูกกล้วยซึ่งเป็นสินค้าเกษตรซึ่งสามารถส่งออกได้ (Weerahewa and Kodithuwakku, 2007) นอกจากนั้นเกษตรกรยากจนยังได้ใช้ช่วงฤดู Yala ซึ่งพวกเขาไม่จำเป็นต้องดูแลที่นามากนัก ออกมาทำงานรับจ้างให้กับโรงสีและโรงงานแปรรูปสินค้าเกษตรขนาดย่อมของเกษตรกรที่ร่ำรวย (Silva และ Kodithuwakku, 2011)

กล่าวโดยสรุปลักษณะของการก่อรูปของผู้ประกอบการในชนบทและการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจของเกษตรกรในศรีลังกา เป็นความเปลี่ยนแปลงที่มีพลวัตและสัมพันธ์อยู่กับผู้คนหลายกลุ่ม เพราะแม้ว่าเกษตรกรทุกกลุ่มในชนบทจะได้รับแรงกระตุ้นจากการเปลี่ยนนโยบายของรัฐบาลศรีลังกาต่อภาคเกษตรในรูปแบบเดียวกัน คือ การเผชิญหน้ากับความผันผวนของราคาสินค้าเกษตรในตลาดเสรี แต่เกษตรกรแต่ละกลุ่มกลับมีความสามารถและเส้นทางในการปรับตัวไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกัน ดังนั้นตัวอย่างในการศึกษาภาคชนบทของศรีลังกาจึงให้ภาพของการเกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทและการขยายสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจว่าไม่ได้เกิดขึ้นกับเกษตรกรทุกคนในชนบทในระนาบเดียวกัน แต่มีความแตกต่างและหลากหลายที่สัมพันธ์กับบริบทของเกษตรกรกลุ่มนั้นๆว่าจะอนุญาติให้พวกเขาสามารถปรับตัวไปได้ในทิศทางใด

กรณีศึกษาเกษตรกรผู้ปลูกเมล็ดกาแฟในเม็กซิโกกับการขยายสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

เม็กซิโกถือได้ว่าเป็นหนึ่งในกลุ่มประเทศผู้ผลิตกาแฟที่สำคัญของโลกโดยเฉพาะกาแฟพันธุ์ Arabica (Eakin et., al., 2005) ซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญของเศรษฐกิจเม็กซิโก และยังสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับชีวิตของเกษตรมากมายในชนบทของประเทศ อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของเศรษฐกิจเม็กซิโกตั้งแต่ช่วงหลัง

ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมา ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างมากให้กับเกษตรกรที่ปลูกเมล็ดกาแฟ จนพวกเขาต้องปรับตัวเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นผู้ประกอบการและขยายสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (Padron and Burger, 2015)

สภาพทางเศรษฐกิจของประเทศเม็กซิโก โดยเฉพาะในพื้นที่เกษตรกรรมในชนบทก่อนทศวรรษ 1990 นั้นสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับนโยบายการรักษาเสถียรภาพด้านราคา (price stabilization policies) ที่อยู่ภายใต้การกำกับขององค์การการค้าของรัฐบาล (state-trading enterprise) ที่ชื่อว่า CONASUPO (Compañía Nacional de Subsistencias Populares) ซึ่งถูกตั้งขึ้นในช่วงกลางทศวรรษ 1960 เพื่อช่วยเหลือและสนับสนุนเกษตรกรในด้านของราคา เช่น การช่วยรับซื้อสินค้าเกษตรจากเกษตรกรในราคาที่สูงกว่าราคาของสินค้าเกษตรในตลาดโลก หรือ การควบคุมโควต้าการนำเข้าสินค้าเกษตรจากต่างประเทศเพื่อไม่ให้กระทบกับราคาของสินค้าเกษตรภายในประเทศ (Sartorio, 2006)

อย่างไรก็ตามเมื่อเข้าสู่ช่วงทศวรรษที่ 1980 รัฐบาลเม็กซิโกเริ่มเข้าสู่การปฏิรูปโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศโดยเฉพาะภาคเกษตรกรรม ภายใต้การเปลี่ยนนโยบายจากที่เน้นการรักษาเสถียรภาพราคาสินค้าเกษตรโดยรัฐบาล ไปสู่นโยบายที่ให้ตลาดเป็นตัวกำหนดการเคลื่อนไหวของราคาสินค้าเกษตร (market-based agricultural economy) เพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพให้กับระบบเศรษฐกิจของประเทศในภาพกว้าง (Sartorio, 2006) ทั้งนี้การเข้ามาของนโยบายใหม่ได้กระทำผ่านการผูกราคาสินค้าเกษตรในประเทศเข้ากับราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลก ด้วยความหวังที่ว่าการผูกราคาสินค้าเกษตรในประเทศเข้ากับราคาสินค้าเกษตรในตลาดโลกจะช่วยให้ราคาสินค้าเกษตรในประเทศลดต่ำลง ซึ่งจะส่งผลโดยตรงกับการลดต้นทุนด้านอาหารของแรงงานในประเทศ นอกจากนั้นในกระบวนการดังกล่าวรัฐยังสามารถที่จะตัดงบประมาณจำนวนมหาศาลที่เคยใช้ไปกับการอุ้มภาคการเกษตร และช่วยภาคอุตสาหกรรมในเมืองควบคุมต้นทุนเรื่องค่าแรงไปในตัว (ibid)

สำหรับนโยบายการปฏิรูปเศรษฐกิจดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 ผ่านการเข้าร่วมการเปิดเสรีทางการค้าภายใต้ข้อตกลงเขตการค้าเสรีอเมริกาเหนือ หรือ North American Free Trade Agreement (NAFTA) ซึ่งส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างไพศาลต่อภาคการเกษตรของเม็กซิโก โดยเฉพาะเกษตรกรในชนบทที่ทำไร่กาแฟ (Padron and Burger, 2015)

การเปลี่ยนนโนบายเชิงเศรษฐกิจของรัฐบาลเม็กซิโกตั้งแต่ช่วงปี 1990 เป็นต้นมา ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยยะสำคัญต่อเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟในชนบทของเม็กซิโก กล่าวคือ รัฐบาลเม็กซิโกได้ลดการ

ช่วยเหลือด้านราคากับเกษตรผู้ปลูกเมล็ดกาแฟและยกเลิกกฎเกณฑ์ที่เคยใช้ในการคุ้มครองตลาดเมล็ดกาแฟภายในประเทศ จนส่งผลเกิดการไหลทะลักเข้ามาของเมล็ดกาแฟจากบรรษัทผู้ผลิตเมล็ดกาแฟข้ามชาติ ซึ่งทำให้อุปทานของเมล็ดกาแฟภายในประเทศเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และราคาของเมล็ดกาแฟที่ยังไม่ถูกแปรรูปของเกษตรกรในประเทศตกต่ำลงอย่างเฉียบพลัน (Padron and Burger, 2015)

นอกจากนั้นการผูกราคาของเมล็ดกาแฟในประเทศเข้ากับราคาของเมล็ดกาแฟในตลาดโลก ยังส่งผลกระทบในแง่ลบต่อเกษตรกรมากขึ้นไปอีก โดยเฉพาะเมื่อข้อตกลงนานาชาติว่าด้วยเรื่องกาแฟ หรือ International Coffee Agreement (ICA) ยุติลงไปในปี 1989 ส่งผลให้ไม่เหลือองค์กรหรือความร่วมมือใดๆในระดับนานาชาติที่สามารถมีอำนาจในการควบคุมอุปสงค์ของกาแฟในตลาดโลกได้ นอกจากนั้นในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน คือช่วงปี 1990 เวียดนามได้เข้ามาเป็นผู้เล่นรายใหญ่ในตลาดเมล็ดกาแฟของโลก (เดิมมีเม็กซิโก ฮอลดูรัส และกัวเตมาลา) ซึ่งจากปัจจัยดังกล่าวข้างต้นส่งผลให้อุปทานของกาแฟในตลาดโลกปรับตัวขึ้นอย่างรวดเร็วจนเกินการควบคุม และส่งผลทางอ้อม คือ ทำให้เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟในเม็กซิโกต้องเผชิญหน้ากับวิกฤติการของราคาเมล็ดกาแฟที่ตกต่ำลงอย่างกระทันหัน จนพวกเขาถูกบังคับให้ต้องปรับตัวต่อความเปลี่ยนแปลง

ในด้านหนึ่งการเผชิญหน้ากับวิกฤติกาแฟของเกษตรกรในชนบทที่เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1990 ได้สร้างรูปแบบของการปรับตัวไปสู่ผู้ประกอบการขึ้นมาสองชุด คือ หนึ่งการปรับตัวไปสู่ผู้ประกอบการในชนบทผ่านการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแนวดิ่ง (vertical diversification) เช่น การขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจไปสู่การเพิ่มมูลค่าให้กับเมล็ดกาแฟดิบ กับสอง คือ การขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแนวนอน (horizontal diversification) เช่น การออกไปรับจ้างงานนอกภาคการเกษตร และ การเปลี่ยนไปสู่การปลูกพืชผมทางการเกษตรชนิดอื่นๆ เป็นต้น (Barghouti, 2004)

ทั้งนี้จากการศึกษาของ Pardon และ Burger (2015) พบว่า เกษตรกรที่อยู่ในพื้นที่สูง ซึ่งไม่มีถนนหนทางที่เชื่อมต่อกับเมืองได้สะดวก และเป็นชุมชนที่คนส่วนใหญ่ปลูกกาแฟมาตั้งแต่ช่วงก่อนวิกฤติราคากาแฟในปี 1990 มักจะเลือกปรับตัวผ่านการขยายพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแนวดิ่ง เช่น การแปรรูปเมล็ดกาแฟดิบผ่านการตากแห้ง การคั่วกาแฟ และการขอใบรับรองคุณภาพกาแฟ ซึ่งภายใต้กระบวนการดังกล่าวเกษตรกรจะสามารถขยายจากการปลูกกาแฟดิบเพื่อส่งให้พ่อค้าคนกลาง ไปสู่การขายกาแฟที่ผ่านกระบวนการเพิ่มมูลค่าแล้วให้กับผู้บริโภคโดยตรง (พ่อค้าคนกลางเข้ามารับหน้าที่แทนรัฐเมื่อรัฐวิสาหกิจของรัฐตัดสินใจถอยออกจากตลาด แต่ก็ไม่ได้ช่วยลดความเสียหายที่เกิดจากยกเลิกการคุ้มครองตลาดของรัฐได้)

สำหรับสาเหตุที่เกษตรกรที่อยู่ในชุมชนที่ปลูกกาแฟมาตั้งแต่ก่อน 1990 ตัดสินใจขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแนวดิ่ง (ทั้งที่ราคาของกาแฟในตลาดตกลงอย่างต่อเนื่อง) สัมพันธ์อยู่กับปัจจัยหลายด้าน กล่าวคือ ในด้านแรกเกษตรกรกลุ่มนี้ไม่มีช่องทางในการเชื่อมต่อกับเมืองใหญ่ได้สะดวก ทำให้การขยายไปสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อยู่นอกเหนือพื้นที่ทางการเกษตรเป็นไปได้ยาก เช่น การเปิดร้านค้า หรือ การเข้าไปเป็นแรงงานในเมือง และสองการที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนปลูกต้นกาแฟกันอย่างแพร่หลาย ทำให้การเข้าถึงเทคโนโลยีการแปรรูปกาแฟเกิดขึ้นได้ในราคาที่ไม่สูงมากนัก เพราะคนทั้งชุมชนสามารถลงทุนและใช้ปัจจัยการผลิตร่วมกันได้ ทำให้การเลือกแปรรูปกาแฟเป็นการปรับตัวที่มีต้นทุนต่ำที่สุดและผู้คนยังสามารถรักษาอัตลักษณ์ของการเป็นผู้ผลิตกาแฟต่อไปได้ (Padron and Burger, 2015)

ในทางตรงกันข้ามเกษตรกรที่เลือกจะขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแนวนอน มักจะเป็นเกษตรกรรายใหญ่ ที่มีที่ดินเยอะ แต่ขาดแรงงานที่เพียงพอต่อการปลูกกาแฟ (กาแฟเป็นพืชที่ต้องอาศัยแรงงานในการผลิตอย่างเข้มข้นเมื่อเทียบกับพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น) อันเนื่องมาจากสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เชื่อมต่อกับเมืองใหญ่ได้สะดวก ทำให้เกษตรกรบางส่วนในพื้นที่ตัดสินใจขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกพื้นที่ทางการเกษตร เช่น การออกไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ส่งผลให้แรงงานทางการเกษตรในพื้นที่ดังกล่าวไม่เพียงพอต่อการปลูกเมล็ดกาแฟดิบ เกษตรกรรายใหญ่ในบริเวณดังกล่าว จึงเลิกปลูกต้นกาแฟที่ราคาตกต่ำ และขยายไปสู่การปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นที่ราคาดีกว่าและพึ่งพิงแรงงานที่ใช้ในการผลิตต่ำกว่า (Padron and Burger, 2015)

กล่าวโดยสรุปความเปลี่ยนแปลงจากการถอยออกจากคุ้มครองตลาดสินค้าเกษตรของรัฐ และการปล่อยให้ตลาดสินค้าเกษตรเคลื่อนไหวอย่างเสรีโดยอิงกับราคาของสินค้าเกษตรในตลาดโลก ได้ส่งผลโดยตรงกับเกษตรกรผู้ปลูกเมล็ดกาแฟดิบในชนบทของประเทศเม็กซิโก โดยความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ส่งผลให้เกิดรูปแบบของการปรับตัวในลักษณะของการขยายไปสู่พหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลาย ทั้งในแนวดิ่งที่ยังคงสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการผลิตกาแฟและในแนวระนาบที่เกษตรกรบางกลุ่มขยายออกไปจากพื้นที่ของการผลิตกาแฟ หรือในอีกความหมายหนึ่งก็คือ การก่อรูปของผู้ประกอบการในชนบทในประเทศเม็กซิโกนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าการก่อรูปของความเป็นผู้ประกอบการในชนบทและการขยายตัวของพหุกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแต่ละประเทศ ล้วนสัมพันธ์กับบริบทและเงื่อนไขของประเทศนั้นๆ ดังนั้นการจะทำความเข้าใจของการ

เกิดขึ้นของผู้ประกอบการในชนบทได้ จึงต้องมองลึงลงไปยังเงื่อนไขภายในและภายนอกสังคมนั้นๆ ที่อนุญาติให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทผ่านการก่อรูปของสังคมผู้ประกอบการ

ภาคผนวก ๔

เอกสารอนุมัติการจัดพิมพ์หนังสือ

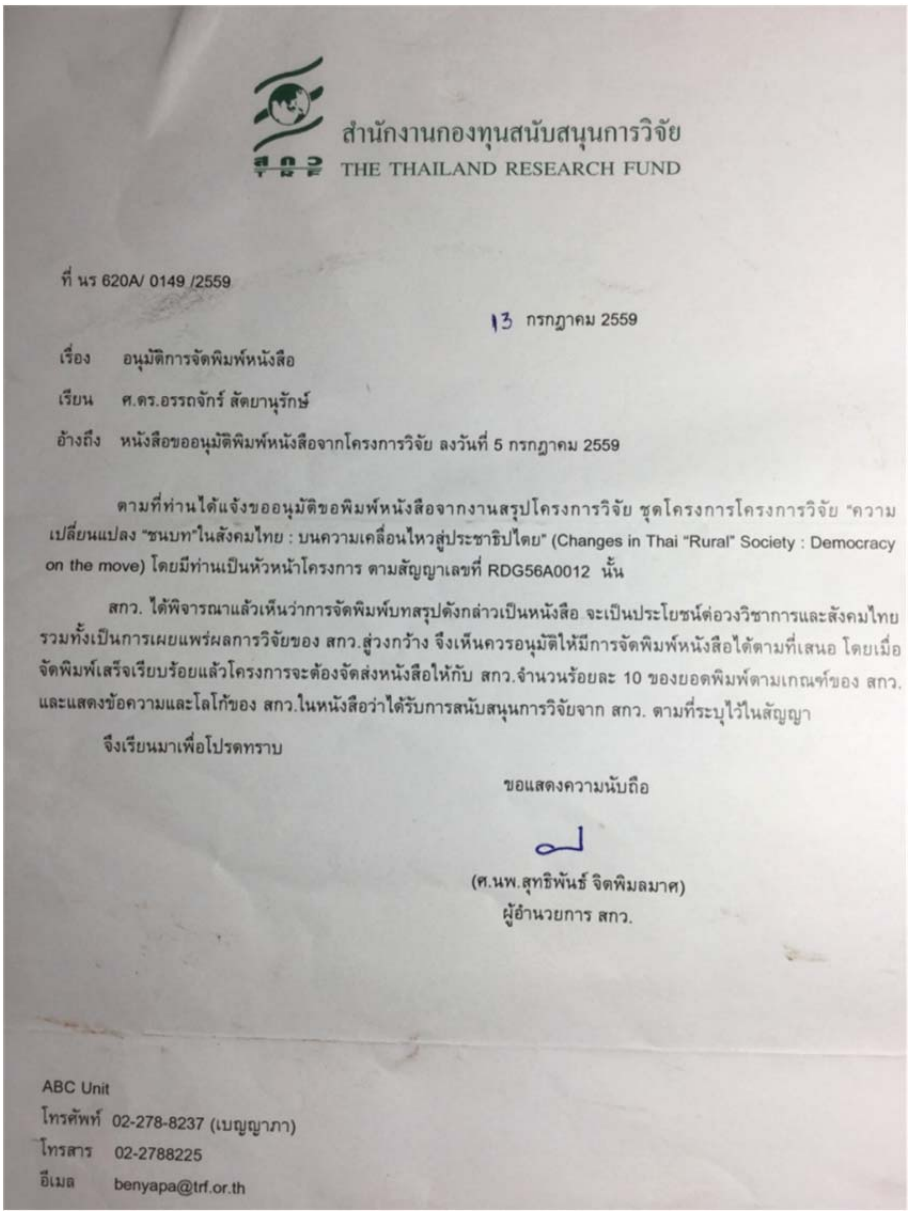

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
THE THAILAND RESEARCH FUND

ที่ นร 620A/ 0149 /2559

13 กรกฎาคม 2559

เรื่อง อนุมัติการจัดพิมพ์หนังสือ

เรียน ศ.ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

อ้างถึง หนังสือขออนุมัติพิมพ์หนังสือจากโครงการวิจัย ลงวันที่ 5 กรกฎาคม 2559

ตามที่ท่านได้แจ้งขออนุมัติขอพิมพ์หนังสือจากงานสรุปโครงการวิจัย ชุดโครงการโครงการวิจัย "ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท"ในสังคมไทย : บนความเคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย" (Changes in Thai "Rural" Society : Democracy on the move) โดยมีท่านเป็นหัวหน้าโครงการ ตามสัญญาเลขที่ RDG56A0012 นั้น

สกว. ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าการจัดพิมพ์บทสรุปดังกล่าวเป็นหนังสือ จะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการและสังคมไทย รวมทั้งเป็นการเผยแพร่ผลการวิจัยของ สกว.สู่วงกว้าง จึงเห็นควรอนุมัติให้มีการจัดพิมพ์หนังสือได้ตามที่เสนอ โดยเมื่อจัดพิมพ์เสร็จเรียบร้อยแล้วโครงการจะต้องจัดส่งหนังสือให้กับ สกว.จำนวนร้อยละ 10 ของยอดพิมพ์ตามเกณฑ์ของ สกว. และแสดงข้อความและโลโก้ของ สกว.ในหนังสือว่าได้รับการสนับสนุนการวิจัยจาก สกว. ตามที่ระบุไว้ในสัญญา

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(ศ.นพ.สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ)
ผู้อำนวยการ สกว.

ABC Unit
โทรศัพท์ 02-278-8237 (เบญญาภา)
โทรสาร 02-2788225
อีเมล benyapa@trf.or.th

วันที่ 26 กันยายน 2559

เรื่อง บันทึกข้อตกลงอนุมัติจัดพิมพ์หนังสือจากโครงการวิจัย

เรียน ศ. นพ.สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ

อ้างถึง หนังสืออนุมัติจัดพิมพ์หนังสือจากโครงการวิจัย นร 620A/ 0149 /2559

ตามที่สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ได้อนุมัติให้สำนักพิมพ์มติชนเป็นผู้ตีพิมพ์ เผยแพร่ และจัดจำหน่ายหนังสือจากโครงการวิจัยชุด "ความเปลี่ยนแปลง "ชนบท" ในสังคมไทย : บนความเคลื่อนไหวสู่ประชาธิปไตย" (Changes in Thai "Rural" Society: Democracy on the move) โดยมีศาสตราจารย์ ด็อกเตอร์อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ เป็นหัวหน้าโครงการ ตามสัญญาเลขที่ RDG56A0012

หลังพิจารณาข้อเสนอจากหนังสืออนุมัติที่อ้างถึงแล้ว สำนักพิมพ์มติชนจึงเสนอบันทึกข้อตกลงในการจัดพิมพ์ระหว่างสำนักพิมพ์มติชนและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ดังนี้

1. เมื่อจัดพิมพ์หนังสือเรียบร้อยแล้ว สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) จะได้รับหนังสือจำนวนหนึ่งจากค่าลิขสิทธิ์ 5% ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของค่าลิขสิทธิ์ผู้เขียน โดยสำนักพิมพ์จะจัดซื้อให้ในราคาลด 30% ตามเกณฑ์ของสำนักพิมพ์ (ค่าลิขสิทธิ์ของหนังสือจะแปรผันตรงกับราคาและจำนวนพิมพ์ของหนังสือ) ทั้งนี้ หนังสืออภินันทนาการจำนวนนี้จะได้รับเฉพาะในการจัดพิมพ์ครั้งแรกเท่านั้น

2. หนังสือที่จัดพิมพ์จะมีการแสดงข้อความและโลโก้ว่าได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

3. สำนักพิมพ์มติชนขอสงวนสิทธิ์ปรับเปลี่ยนชื่อหนังสือตามความเหมาะสม โดยไม่ยึดตามชื่อโครงการที่ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

4. นอกเหนือจากเงื่อนไขข้างต้น ลิขสิทธิ์ในการตีพิมพ์และจัดจำหน่ายกับสำนักพิมพ์มติชนในครั้งนี้จะเป็นของศาสตราจารย์ ด็อกเตอร์อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ และสิทธิอื่นๆ ในการมอบหมายจัดพิมพ์จะเป็นไปตามเงื่อนไขระหว่างสำนักพิมพ์และผู้เขียน

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ	รับทราบ	รับทราบ
(นางสาวกิตติวรรณ เทิงวิเศษ)	(ศ. นพ.สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ)	(ศ. ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์)
ผู้จัดการสำนักพิมพ์มติชน	ผู้อำนวยการกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)	หัวหน้าโครงการวิจัย

ภาคผนวก ๕

เอกสารเผยแพร่ผลงานวิจัยสู่สาธารณะระหว่างการทำวิจัย

การเผยแพร่ผลงานวิจัยสู่สาธารณะระหว่างการทำวิจัยนั้นมีในสามรูปแบบด้วยกัน รูปแบบแรกได้แก่ **การเขียนบทความพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และสื่ออีเลคโทรนิต** รูปแบบที่สอง ได้แก่ **การได้รับเชิญเข้าร่วมการสัมมนาอภิปรายตามสถานศึกษาอุดมศึกษา** และรูปแบบที่สามได้แก่ **การแสดงผลงานผ่านทางโทรทัศน์**

การเขียนบทความพิมพ์ในหนังสือพิมพ์และสื่ออีเลคโทรนิต

บทความในภาคผนวกนี้ เป็นการนำเสนอต่อสาธารณะในประเด็นต่างๆที่ค้นพบในงานวิจัย โดยพิมพในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธูรกิจ และได้รับการนำไปพิมพ์ซ้ำใน “ ประชาไท”

ใต้กระแส

พัฒนา”ชนบท”เพื่ออะไร

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

เราจะพัฒนา “ชนบท” เพื่ออะไร เป้าหมายของการพัฒนาคืออะไร และจะบรรลุเป้าหมายนั้นได้อย่างไร

คำถามเหล่านี้จำเป็นต้องถามกันใหม่และต้องตอบให้ชัดเจน เพราะไม่อย่างนั้นสังคมไทยจะสูญเสียงบประมาณไปอย่างไร้จุดหมายและไม่คุ้มค่า ไม่ใช่เพียงแค่งบประมาณลงพื้นที่ชนบทโดยตรงเท่านั้น หากแต่ต้องนับรวมงบประมาณในระบบราชการที่ทำงานในชนบทด้วย

หากพิจารณาการขยายตัวของรัฐในการพัฒนาชนบทนับตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๐๐ จะพบว่าเป้าหมายเน้นอยู่ที่การมุ่งเน้นให้เกษตรกรมีรายได้หรือมีชีวิตที่ดีขึ้นเท่านั้น โดยไม่เคยคาดหวังว่าจะทำให้เกิดการเปลี่ยนรูปสังคมชนบทแต่ประการใด มีเพียงบางรัฐบาลเท่านั้นที่คิดถึงการลดจำนวนเกษตรกรลงแต่ก็ไม่มีนโยบายที่ชัดเจนในการลดจำนวนและขนาดของเกษตรกรรม

นโยบายสร้างความต้องการเทียมในสินค้าการเกษตรทุกประเภท โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายจำนำข้าวทุกเมล็ดเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ชัดว่าไม่ได้มีเป้าหมายอะไรอย่างอื่นนอกจากจะหยิบยื่นเงินให้แก่เกษตรกรเพื่อแลกคะแนนเสียงเท่านั้น

รัฐบาลนี้ก็เช่นเดียวกัน นโยบายเกี่ยวกับภาคเกษตรกรรมในชนบทก็ไม่ได้มีอะไรใหม่ มิหนำซ้ำบางนโยบายกลับจะทำร้ายคนส่วนใหญ่ในชนบทเสียอีก (จะกล่าวต่อไปข้างหน้า)

การที่นโยบายเกี่ยวกับเกษตรกรรมทั้หลายไม่มีเป้าหมายหลักที่ชัดเจน ก็เพราะเงื่อนไขสองประการ ประการแรกได้แก่ ทัศนะครอบงำเรื่อง “ชนบทกับเมือง” โดยหลงคิดไปว่า “ชนบท” อย่างไรต้องเป็นชนบทที่ทำเกษตรกรรมเท่านั้น ความคิดครอบงำที่ถูกสร้างมานานมากและฝังลงไปในห้วงคำนึงของผู้คนจำนวนมาก โดยเฉพาะนักการเมือง จนทำให้ดูเหมือนว่าคนกลุ่มนี้อยากจะ “ แช่แข็ง” ชนบทไว้ในสังคมรูปแบบเดิมตลอดกาล

การถูกครอบงำด้วยการรับรู้ “ชนบท” เช่นนี้สัมพันธ์กับสาเหตุประการที่สอง ได้แก่ การไม่เปิดตารับรู้ความเปลี่ยนแปลงในชนบท

การศึกษาเกี่ยวกับรายได้ของคนในชนบทพบข้อสรุปที่สอดคล้องกันว่ารายได้หลักของพี่น้องในชนบทส่วนใหญ่มาจากการทำงาน “ นอก” ภาคเกษตรกรรม รายได้จากการทำเกษตกรรมนั้นลดลงเหลือประมาณร้อยละสามสิบโดยเฉลี่ยทุกภูมิภาค

แม้ว่าการศึกษารายได้เช่นนี้จะแสดงผลอย่างชัดเจนว่าสังคมชนบทเปลี่ยนแปลงไปแล้ว แต่ก็ต้องเข้าใจเพิ่มเติมว่าแม้ว่าพี่น้องในชนบทจะทำการเกษตรและมีรายได้ประมาณร้อยละสามสิบของครัวเรือน แต่การทำการเกษตรในปัจจุบันนี้ก็ไม่ใช่การทำการเกษตรแบบเดิมแล้ว เพราะรูปแบบการผลิต จำหน่าย สินค้าเกษตรกรรมทั้งหมดได้เข้าสู่ระบบการจัดการสมัยใหม่หมดสิ้นแล้ว ดังนั้นแม้จะกล่าวว่ารายได้หลักมาจากภาคเกษตรกรรม ก็ต้องตระหนักว่าเป็นการทำการเกษตรสมัยใหม่ที่ไม่ได้ใช้แรงงานและความสัมพันธ์ในรูปแบบเดิม ซึ่งหากจะเคร่งครัดในการทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงจริงๆก็ต้องระบุว่ารายได้หลักมาจากการผลิตสินค้าการเกษตรไม่ใช่มาจากภาคเกษตรกรรม

หากออกแบบสอบถามหรือสัมภาษณ์พี่น้องในชนบทว่างานหลักของพวกเขาคืออะไร ชาวบ้านทั้งหลายจะตอบว่า “ ทำนา/ทำเกษตรกรรม” เพราเป็นการตอบจากความเคยชิน แต่ในความเป็นจริงแล้วไม่ใช่ นักวิชาการจำนวนไม่น้อยที่ได้ข้อมูลเช่นนี้ก็เชื่อไปโดยไม่ทันตั้งคำถาม

ขณะเดียวกัน การกล่าวว่ารายได้หลักมากจากการทำงานนอกภาคเกษตรกรรมก็ต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่า” นอกภาคการเกษตร” มีความหมายอย่างไร เพราะการเป็นแรงงานรับจ้างเฉพาะด้านในการผลิตสินค้าการเกษตรก็ถูกนิยามรวมว่าเป็นการผลิตนอกภาคการเกษตร และที่สำคัญ การค้าขายขนาดกลางและเล็กน้อยที่กระจายทั่วไปในพื้นที่ชนบทก็ล้วนแล้วสัมพันธ์อยู่กับพี่น้องคนอื่นๆที่ทำการผลิตสินค้าเกษตรกรรม อาจารย์ประภาส ปิ่นตกแต่งแห่งคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้สำรวจร้านขายของเกี่ยวกับการเกษตรในพื้นที่ชนบทภาคกลาง (นครปฐม)พบว่าบนถนนเส้นหลักของพื้นที่มีร้ายขายของเกี่ยวกับการเกษตรสมัยใหม่เรียงรายกันเต็มไปหมด ซึ่งทั้งหมดจะถูกปิดป้ายว่าเป็นการผลิตนอกภาคเกษตรกรรม

นอกเหนือไปจากความเปลี่ยนแปลงในการทำมาหากินของพี่น้องในชนบทที่รายได้หลักไม่ได้มาจากการทำการเกษตรกรรมแบบเดิมแล้ว “ ชนบท” ก็มีความแตกต่างหลากหลายมากขึ้นกว่าเดิม จนไม่สามารถใช้เกณฑ์การแบ่งด้วยตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจแบบเดิมได้ เพราะที่ดินไม่ใช่ฐานทรัพยากรฐานเดียวอย่างที่ผ่านมาหากแต่ฐานทรัพยากรที่ดินยังสัมพันธ์อยู่กับความรู้ความสามารถในการผลิตและการเป็นผู้ประกอบการสมัยใหม่อีกด้วย

ที่สำคัญ การใช้ฐานทรัพยากรที่ดินและความรู้ความสามารถในการผลิตสมัยใหม่ยังสัมพันธ์อยู่ “ทำเล” ของพื้นที่และช่วงเวลาของการตั้งชุมชนอีกด้วย

กล่าวได้ว่า การทำเข้าใจความแตกต่างของพื้นที่ชนบทจะต้องพิจารณาองค์ประกอบต่างๆให้สลับซับซ้อนมากขึ้นและการประกอบกันขององค์ประกอบต่างๆนี้ก็จะมีผลต่อการแตกตัวและความสัมพันธ์ทางชนชั้นภายในแต่ละชุมชน ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อการจัดระบบการผลิตและระบบความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน

หากไม่ทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทั้งหมด ก็ไม่มีทางที่จะสร้างนโยบายที่เหมาะสมมีเป้าหมายที่ชัดเจนในการพัฒนาชนบทได้ นโยบายที่สร้างขึ้นโดยปราศจากความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงนี้รังแต่จะก่อปัญหาให้มากขึ้นในระยะยาว เช่น นโยบายของรัฐบาลนี้ที่เน้นการส่งเสริมการทำการเกษตรในลักษณะพื้นที่ใหญ่หรือกลุ่มใหญ่ กลับจะทำให้คนเพียงร้อยละยี่สิบในพื้นที่ชนบทได้เปรียบโดยที่คนอีกร้อยละแปดสิบไม่ได้รับประโยชน์ใดๆ อันจะซ้ำเติมปัญหาการแตกตัวทางชนชั้นให้แหลมคมมากขึ้นในอนาคต

เราต้องเข้าใจความแตกต่าง/ความคล้ายคลึงกันของความเปลี่ยนแปลงจริงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ “ ชนบท” ก่อนที่จะสร้าง “เป้าหมาย” ของการพัฒนาชนบท

ใต้กระแส

เมื่อรัฐบาลญี่ปุ่นทำลาย " สังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่น"

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

หากใครเคยคิดว่าสังคมวัฒนธรรมญี่ปุ่นมีความเฉพาะเจาะจงที่มีความต่อเนื่องมาโดยตลอด และความเฉพาะ/ความต่อเนื่องนี้ส่งผลทำให้สังคมเศรษฐกิจญี่ปุ่นเติบโตอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาหลังสงครามโลก ก็คงจะต้องเปลี่ยนความคิดกันแล้วนับจากรัฐบาลของนายชินโสะ อะเบะนี้เป็นต้นไป

เพราะรัฐบาลของนายชินโสะ อะเบะ ได้เริ่มต้นทำลายสิ่งที่มีค่ามากที่สุดอย่างหนึ่งของสังคมญี่ปุ่น อัน**ได้แก่ ทุนทางวัฒนธรรม (Culture Capital)ของญี่ปุ่น**

ผมเกือบจะไม่เชื่อสายตาตัวเองเมื่ออ่านข่าวนายชินโสะ อะเบะ กล่าวว่า **"(**มหาวิทยาลัย) เราควรที่จะสร้างอาชีวะศึกษาที่มีลักษณะปฏิบัตินิยมมากขึ้นเพื่อที่จะสอดคล้องไปกับความต้องการของสังคม "" ("we will conduct more practical vocational education that better anticipates the needs of society" The Japan Times) พร้อมกันนั้น รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาก็ได้ออกประกาศกระทรวงที่ใช้เงื่อนไขทางการเงินมาบังคับมหาวิทยาลัยโดยเน้นว่าจะจัดสรรงบประมาณจะให้แก่มหาวิทยาลัยที่ทำตามแผนการศึกษาใหม่ โดยต้องยกเลิก(abolish) ภาควิชาทางด้านมนุษยศาสตร์เสีย

กล่าวได้ว่าการที่รัฐบาลของนายชินโสะ อาเบะ ตัดสินใจในเรื่องนี้ เป็นผลมาจากกรอบการวิเคราะห์ที่มองจากมุมทางด้านเศรษฐกิจอย่างเดียว ดังปรากฏในร่างประกาศของกระทรวงศึกษาที่เน้นเพียงการตอบสนองทางด้านเศรษฐกิจอุตสาหกรรมและตลาดแรงงานเป็นหลักเท่านั้น

การคิดเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจเช่นนี้ เกิดเข้มขึ้น หลังจากรัฐญี่ปุ่นพยายามจะแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษที่สูญหาย (Lost Decade) ความพยายามจะแก้ปัญหาเศรษฐกิจนี้ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นหลงทางไปสู่การเดินตามสหรัฐอเมริกาไปอย่างน่าเสียดาย ความรู้ทางเศรษฐศาสตร์แบบญี่ปุ่นถูกแทนที่ด้วยความรู้เศรษฐมิติแบบอเมริกา กลุ่มนักวิชาการทางเศรษฐศาสตร์ที่แวดล้อมรัฐบาลญี่ปุ่นส่วนใหญ่ก็เป็นนักเศรษฐศาสตร์ที่จบจากอเมริกา

อาจารย์อาคิระ สุเอฮิโร (Suehiro Akira)นักเศรษฐศาสตร์ชื่อดังแห่งมหาวิทยาลัยโตเกียวเคยบ่นให้ฟังว่าเศรษฐมิติแบบอเมริกาใช้ประโยชน์ได้ในระยะสั้น เพราะจะถูกทำให้ " ผิด" ไปในเร็ววัน และที่สำคัญ ไม่เอื้อให้เราเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างสังคม/วัฒนธรรม/คน กับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

น่าเสียดายที่ รัฐบาลนายชิโสะ อาเบะไม่ได้รู้และไม่ได้คิดว่าโครงสร้างและกระบวนการผลิตของอุตสาหกรรมญี่ปุ่นนั้นมีรากฐานมาจากความเข้าใจชีวิตและวัฒนธรรมของคนญี่ปุ่นเอง ลองคิดถึงการขยายตัวของการผลิตเครื่องมือ

เครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่ทำให้ญี่ปุ่นรุ่งโรจน์ในทศวรรศ ๑๙๖๐-๑๙๗๐ ปฏิเสธไม่ได้ว่าเป็นผลมาจากความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่นที่จะต้องแบ่งเบาภาระของแม่บ้านในช่วงเวลาที่พ่อบ้านต้องลงแรงกายและแรงในในที่ทำงาน

หากมองกว้างออกไป ก็จะพบว่าพลังทางสังคมวัฒนธรรมญี่ปุ่นหลังสงครามต่างหากที่ได้ผลักดันให้มนุษย์เงินเดือนของญี่ปุ่นอุทิศตนเองให้แก่บริษัทอย่างบ้าคลั่งจนสามรถก้าวขึ้นมาจนถึงปัจจุบัน (ไม่ใช่เพราะเงินเดือน/ค่าตอบแทนเท่านั้น)

เสน่ห์ของญี่ปุ่นที่ทำให้นักท่องเที่ยวต้องมาเที่ยวตลอดมาและจะเพิ่มมากขึ้นอีก ก็คือ พลังทางสังคมวัฒนธรรม ไม่ใช่เพียงแค่ปราสาทหรือสถานที่สวยงามเท่านั้น สถิติอาชญากรรมที่มีน้อยมากเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆในโลกไม่ได้เกิดขึ้นเพราะตำรวจญี่ปุ่นเข้มแข็งนะครับ หากแต่มาจากวัฒนธรรมญี่ปุ่นที่กำกับชีวิตและพฤติกรรมผู้คนโดยทั่วไป

ต้องเน้นในที่นี้ ว่า พลังทางสังคมวัฒนธรรมที่ค้ำยันสังคมญี่ปุ่นอยู่จนถึงวันนี้ ก็คือ ความรู้ทางมนุษยศาสตร์ที่ดำเนินมาอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง

ในช่วงทศวรรษ ๑๙๗๐ ประเทศต่างๆในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ล้วนแล้วแต่เคลื่อนไหวต่อต้านสินค้า/คนญี่ปุ่น แต่ด้วยการลงทุนทางด้านมนุษยศาสตร์ของประเทศญี่ปุ่นจึงก่อให้เกิดความเข้าใจกันมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งทำให้คนในประเทศเหล่านี้ล้วนแล้วแต่รู้สึกว่าญี่ปุ่นเป็นเพื่อน

การประกาศให้มหาวิทยาลัยละทิ้งการศึกษามนุษยศาสตร์ด้วยการใช้เงื่อนไขงบประมาณเช่นนี้ น่าจะประสบผลสำเร็จ เพราะหลังจากที่มหาวิทยาลัยญี่ปุ่นออกนอกระบบราชการแล้ว ก็จำเป็นที่จะต้องอ่อนข้อให้แก่รัฐมากขึ้นในขณะเดียวกัน งบประมาณจากรัฐจะถูกกำหนดได้ตามอำเภอใจของรัฐบาลมากขึ้น ดังนั้น สิ่งที่เราจะพบเห็นแน่ๆก็คือมหาวิทยาลัยต่างๆจะยุบทิ้งการศึกษาทางด้านมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยใหญ่หน่อยมีแรงต่อรองมากหน่อย ก็อาจจะค่อยๆยุบไปที่ละส่วน แต่มหาวิทยาลัยเล็กๆก็คงจะยุบไปเลย

นโยบายการศึกษาของรัฐบาลนี้จึงเป็นการทำลายสังคมญี่ปุ่นที่รากฐานกันเลยทีเดียว

กล่าวได้ว่า หลังวิกฤติเศรษฐกิจ ๑๙๙๐ พนักงานและคนญี่ปุ่นรู้สึกว่าตนเองถูกบริษัทหักหลัง เพราะถูกให้ออกและการจ้างงานก็กลายมาเป็นคนงานตามแบบสัญญาการทำงานที่ไม่ยาวนาน (Haken) แต่สิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้นต่อไปนี้ก็คือ **การหักหลังคนทั้งหมดในสังคมญี่ปุ่นโดยรัฐบาลนายชินโสะ อาเบะ**

ผมไม่รู้เหมือนกันว่าพลังทางมนุษยศาสตร์ที่ก่อกำเนิดงานวรรณกรรม งานภาพยนตร์ งานศิลป ฯลฯ จะอยู่รอดได้อย่างไรภายใต้รัฐบาลที่สายตาสั้นเช่นนี้ และที่น่าตกใจ ก็คือ รัฐบาลพรรคนี้ก็คงอยู่ไปอีกนานแสนนาน แม้ผมไม่คิดว่าคนญี่ปุ่นผู้มีสิทธิเลือกตั้งจะชอบใจกับรัฐบาลพรรคนี้ แต่ก็น่าเสียดายที่พรรคฝ่ายค้านมีโอกาสเป็นรัฐบาลก็ไม่สามารถเข้าไปเปลี่ยน/ผลักดันระบบราชการให้ทำงานตามนโยบายของตนได้

ผมอยากจะเปรียบเทียบว่าครั้งหนึ่งสังคมไทยก็มีความแข็งแกร่งทางสังคมวัฒนธรรมเช่นเดียวกับญี่ปุ่น แต่ความรู้มนุษยศาสตร์ของเราถูกทำให้ “อ่อนแอ” จึงทำให้เราเผชิญกับปัญหาที่เราไม่รู้จึงทำให้แก้ไขอะไรไม่ได้ ต้องรัฐประหารกันเรื่อยมา ซึ่งก็ทำให้เละมากขึ้น (ฮา)

ที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นการมองจากคนที่รู้สึกว่าเป็นเพื่อนกับสังคมญี่ปุ่นไม่อยากให้สังคมญี่ปุ่นเคลื่อนไปสู่ความเสื่อมสลาย (ผมมองโลกในแง่ร้ายนะครับว่า)เพราะจากนี้ต่อไปผมเชื่อว่าสังคมและวัฒนธรรมญี่ปุ่นจะอ่อนแรงลงไปเรื่อยๆ และจะก่อปัญหาต่างๆตามมาอีกมากมายเกินกว่าจะจินตนาการ

ประชาไท

เหลียวหลัง-แลหน้า : การศึกษา "ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง"

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เชิญอาจารย์เรนัลโด อิเลโต้ (Prof. Reynaldo Ileto) อดีตศาสตราจารย์แห่งมหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงค์โปร์ มาบรรยายพิเศษในหัวข้อเรื่อง "Looking Back: Southeast Asian Historiography and the Making of a 'History from Below '" ในวันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๙

อาจารย์อิเลโต้ ได้อธิบายถึงพลังทางสังคมที่ทำให้ท่านได้หันมาสนใจในการศึกษาประวัติศาสตร์จาก "เบื้องล่าง" โดยเริ่มชี้ให้เห็นว่าโดยเนื้อแท้แล้วท่านเติบโตมาจากครอบครัวชนชั้นสูงในฟิลิปปินส์ (From above) แต่จังหวะของชีวิตได้ไปเรียนต่อที่มหาวิทยาลัยคอร์แนลในกลางทศวรรษ ๑๙๖๗ ซึ่งเป็นช่วงที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรมอย่างเข้มข้นของนักศึกษา ที่ประท้วงสงครามเวียดนามและตั้งคำถามที่ลึกซึ้งกับความหมายของตัวตนและสังคม จึงทำให้ท่านเริ่มมองออกนอกจากกรอบความคิดเดิมที่เคยกักขังท่านไว้ในช่วงเติบโตที่ฟิลิบปินส์ (ท่านใช้ภาพวัยนักเรียนที่ถ่ายผ่านหน้าต่างเหล็กดัดที่ดูเหมือนถูกขังในกรงมาประกอบการอธิบาย)

การเริ่มมองปัญหาประวัติศาสตร์ออกจากกรอบประวัติศาสตร์แบบเดิมได้รับอิทธิพลจากนักวิชาการที่มีชื่อเสียงหลายท่านที่เป็นหัวขบวนของการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในขณะนั้น ที่สำคัญ ได้แก่ โอลิเวอร์ วอลเตอร์ เบนเนดิก แอนเดอร์สัน เป็นต้น

อาจารย์อิเลโต้ จำเป็นที่จะต้องทำวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ทั้งๆที่เข้าเรียนระดับปริญญาเอก ด้วยเหตุผลของโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของมหาวิทยาลัยคอร์แนลที่ต้องการพิจารณาความสามารถของท่านก่อนจะอนุมัติให้ทำปริญญาเอก ด้วยเวลาที่จำกัดเพราะต้องทำวิทยานิพนธ์สองเล่มในเวลาสี่ปี จึงทำให้ท่านหันเหจากความตั้งใจเดิมที่จะศึกษาประวัติศาสตร์อินโดนีเซียมาสู่การศึกษาประวัติศาสตร์ของฟิลิปปินส์

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทเรื่อง Magindanao, 1860-1888: The Career of Datu Utto of Buayan ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานจุดประกายให้แก่การศึกษาประวัติศาสตร์ "ท้องถิ่น" ในอีกมิติหนึ่ง โดยทำให้เห็นพลวัตรภายใต้ปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนของ "ท้องถิ่น" กับอำนาจของอาณานิคม ซึ่งประกอบขึ้นทั้งความขัดแย้งภายในของรายาแห่งหมู่เกาะและความสัมพันธ์กับอาณานิคม วิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้รับการพิมพ์เผยแพร่ในนามของโครงการศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของมหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์ปริญญาเอกซึ่งต่อมาพิมพ์เผยแพร่ในชื่อว่า “Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines, 1840-1910” ที่ได้ทำให้เกิดแรงกระเพื่อมในการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างประเทศในหลายระดับ ที่สำคัญ ได้แก่ การเปลี่ยนกรอบการมองประวัติศาสตร์จากขนบเดิมที่เน้นชนชั้นนำมาสู่ "มวลมหาประชาชน" ซึ่งเปิดมิติของการใช้หลักฐานหลักในการพิสูจน์บทบาทและความหมายของมวลชน

อาจารย์ทวีศักดิ์ เผือกสม ภาควิชาประวัตศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ได้ศึกษาวิจัยความหมายและความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ของอาจารย์อิเลโต้ทั้งหมดไว้เป็นอย่างดี (ซึ่งควรได้รับการพิมพ์เผยแพร่โดยเร็ว) ท่านได้เขียนบทหนึ่งที่เป็นการศึกษาวิทยานิพนธ์ของอาจารย์อิเลโต้ชื่อว่า “บทสวดมหาการุณกับการปฏิวัติฟิลิปปินส์: ประวัติศาสตร์จากมุมมองของคนชั้นล่างของเรย์ อิเลโต้ ”ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่าอาจารย์อิเลโต้ได้เลือกใช้เอกสารชุด "บทสวดมหาการุณ" ที่แพร่หลายในสังคมชาวบ้าน/คนธรรมดาในฟิลิปปินส์มาสู่คำอธิบายว่ามวลมหาประชาชนได้เข้ามาในการปฏิวัติด้วยกรอบคิดและการอธิบายจากการถ่ายโอน "พระเยซู" เข้ามาสู่วีรบุรุษของคนธรรมดาอันนำไปสู่การปฏิวัติของมวลมหาประชาชนชาวฟิลิบปินส์

การศึกษาประวัติศาสตร์จาก "เบื้องล่าง" ของอาจารย์อิเลโต้ในทศวรรษ ๑๙๗๐ ได้ก่อให้เกิดข้อถกเถียงที่สำคัญ ขณะเดียวกันก็เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการแปรเปลี่ยนกระบวนทัศน์การศึกษาประวัติศาสตร์ในโลกหลังทศวรรษ ๑๙๖๐

จากการถือกำเนิดการศึกษาประวัติศาสตร์จาก "เบื้องล่าง" มาจนถึงปัจจุบันนับเป็นเวลามากกว่าห้าสิบปี จึงน่าจะควรทบทวนว่าจากนั้นมาถึงปัจจุบันอะไรได้เกิดขึ้น และอนาคตของการศึกษาประวัติศาสตร์จาก "เบื้องล่าง" จะเป็นอย่างไร

การอธิบายจุดเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงกระบวนyทัศน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์จาก "เบื้องล่าง" โดยทั่วไปมักจะเริ่มจากงานประวัติศาสตร์ของ E P. Thompson ในหนังสือที่มีชื่อเสียงมาก The Making of English working class แต่ในบริบทของสังคมช่วงนั้น กลุ่มแรกใช้คำนี้ได้แก่ Communist Party Historian's Group CPHG แต่เนื่องจากการใช้ของกลุ่มนักประวัติศาสตร์พรรคคอมมิวนิสต์แห่งอังกฤษ เน้นเพียงการอธิบายการต่อสู้ทางชนชั้นตามกรอบความคิดของมาร์ก จึงทำให้ความพยายามจะอธิบายว่า "ชนชั้น" ไม่ได้เกิดขึ้นเหมือนกับพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกของ ซึ่งทำให้ผลงานของ E.P.Thompson ในการทำความเข้าใจการก่อตัวของ "ชนชั้น" ได้รับการยอมรับว่าเป็นการเริ่มต้นของการศึกษาประวัติศาสตร์จาก "เบื้อง

ล่าง" แต่อย่างไรก็ตาม นักคิดฝ่ายซ้ายจำนวนหนึ่งก็ได้พยายามอธิบาย "ชนชั้น" ในบริบทประวัติศาสตร์ในทำนองเดียวกัน เช่น Raymond William ในส่วนที่ว่าด้วย "Structure of Felling"

การเกิดและใช้คำว่า "ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง" หรือ "History from below" ไม่ใช่แค่การเปลี่ยนแปลงคำเท่านั้น แต่หากได้เป็นการสะสมความคิดที่เสาะแสวงหาแนวทางในการจัดความสัมพันธ์กับ "อดีต" เพื่อตอบคำถามในขณะนั้น จึงมีผลอย่างสำคัญในการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ของการศึกษาประวัติศาสตร์

กล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์การศึกษาประวัติศาสตร์นี้ได้พังทลายกรอบความคิดของความรู้ที่อธิบายสังคมที่ดำรงอยู่ในขณะนั้นไปโดยสิ้นเชิง

นับจากนั้นมา การศึกษา "ผู้ที่อยู่ข้างล่าง" ก็ได้สะพัดและสะพรั่งไปทุกขอบเขตของการศึกษา การศึกษาผู้หญิงในฐานะผู้ที่ถูกทำให้อยู่ข้างล่างก็ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในเว็บไซต์ของ JSTOR อาทิตย์ที่ผ่านมาได้เน้นว่า When History Became Her story, Too: JSTOR Celebrates Women's History Month ซึ่งระบุอย่างชัดเจนว่าการเกิดขึ้นของประวัติศาสตร์ผู้หญิงเริ่มขึ้นเมื่อ ๑๙๗๐

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในทศวรรษ ๑๙๖๐ ได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการมอง "ผู้อยู่ข้างบน" และ "ผู้อยู่ข้างล่าง" โดยเน้นให้เห็นถึงสภาวะของการถูกทำให้คนบางกลุ่ม "อยู่ข้างล่าง" และในหลายมิติก็ได้ทำให้เห็นว่า "ผู้อยู่ข้างล่าง" ล้วนแล้วแต่มีส่วนในการสร้างประวัติศาสตร์ของยุคสมัย ทำให้เกิดการขยายตัวของการศึกษาผู้ที่ถูกนับว่า/มองว่า "อยู่ข้างล่าง" หลากหลายมากมาก (Who counts as below)

พร้อมกันนั้น ในช่วงเวลาห้าสิบปีที่ผ่านมา การเสื่อมศรัทธาในระบอบคอมมิวนิสต์ของสตาลินเรื่อยมาจนการพังทลายลงของระบอบ ได้ทำให้นักวิชาการจำนวนมากพยายามอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมอำนาจที่ซับซ้อนมากขึ้นกว่าเดิมมาก พร้อมทั้งรื้อถอนทำลายความคิดที่ตกทอดมาจากขนบความรู้สมัยใหม่ทุกมิติ

นับจากนั้นมา กรอบคิด "ประวัติศาสตร์จากข้างล่าง" ที่เน้นการทำความเข้าใจ "ชนชั้น" ก็ได้ปรับเปลี่ยนการอธิบาย "ผู้ที่อยู่เบื้องล่าง" ที่สลับซับซ้อนมากขึ้น โดยมีความมุ่งหวังที่จะสร้างความรู้เพื่อการปลดปล่อย (Emancipation) ผู้คน โดยมีกรอบแนวคิดที่หลากหลายและซับซ้อน

กล่าวได้ว่าความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ ก็คือ การเปลี่ยนจาก "ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่างมาสู่ประวัติศาสตร์เพื่อคนเบื้องล่าง" (History from below to History for below) ดังที่จะได้จากว่า การศึกษาคน

ชายขอบ การศึกษาประวัติศาสตร์ "ผู้หญิง" การประวัติศาสตร์ "พื้นที่"/ภูมิศาสตร์มนุษย์ ประวัติศาสตร์ระบอบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด ฯลฯ แม้กระทั้งการศึกษาประวัติศาสตร์ "ชนชั้น" ที่หมดความหมายและความสำคัญลงไปในช่วงที่ผ่านมา ก็ได้เกิดความพยายามในการทำความเข้าใจ "ชนชั้น" ในกรอบคิดใหม่ที่เห็นว่า "ชนชั้น" ถูกแทรกเข้ามาทับด้วย "พลเมือง/ประชาชน" แต่ยังสำคัญที่จะต้องศึกษา "ชนชั้น" อยู่เพื่อทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคม

ความเปลี่ยนแปลงนี้ได้ทำให้แนวคิด "ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง" ที่เกิดขึ้นเพื่อต่อต้านประวัติศาสตร์กระแสหลักได้กลายมาเป็น "กระแสทั่วไป" ของการศึกษาประวัติศาสตร์และสังคมศาสตร์ในปัจจุบัน

สำหรับสังคมวิชาการฟิลิปปินส์กลับแตกต่างออกไป แม้ว่าการศึกษาสังคมจาก "ผู้คนที่ถูกถือว่าอยู่ข้างล่าง" จะสะพัดมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านในพื้นที่เกาะต่างๆ ทางใต้ หรือ ผู้ที่ถูกนับว่าอยู่ข้างล่าง" เช่น การศึกษาเชิงวัฒนธรรมชุมชน แต่ความนิยมในงานของอาจารย์อิเลโต้สองฉบับที่มีไม่เท่ากันพอจะนำทางให้เห็นถึงความเฉพาะของสังคมฟิลิปปินส์ได้

กล่าวคือ หนังสือที่พิมพ์จากวิทยานิพนธ์ปริญญาโทที่มองประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยกรอบของปฏิสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับท้องถิ่นและท้องถิ่นกับอำนาจอาณานิคม ได้รับความนิยมสูงมากตลอดมา โดยเฉพาะการศึกษา "ท้องถิ่น" ในภาคใต้ของฟิลิปปินส์ ในหนังสือเล่มล่าสุดของ Dr. Heidi Gloria เรื่อง New History of the Philippines from the Viewpoint of Mindanao (๒๐๑๔) ก็ยังคงดำเนินอยู่ในกรอบหลักที่อาจารย์อิเลโต้ได้วางเอาไว้ (ทราบจากอาจารย์ทวีศักดิ์ เผือกสม ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของอาจารย์ว่าหนังสือเล่มนี้ของอาจารย์ได้ถูกแอบพิมพ์เผยแพร่โดยกลุ่มนักสู้เพื่ออิสรภาพของกลุ่มเกาะทางใต้ของฟิลิปปินส์)

แต่หนังสือที่พิมพ์จากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกกลับไม่ได้รับความนิยมมากนักในประเทศ แต่กลับได้รับความชื่นชมจากวงวิชาการต่างประเทศ และกล่าวได้ว่าส่งผลกระทบทางวิชาการในฟิลิปปินส์ไม่มากนัก ผู้เขียนเดาเอาว่าอาจารย์อิเลโต้ก็คงจะเห็น/และรู้สึกเช่นเดียวกัน เพราะท่านได้เน้นว่างานนั้นมีผลกระทบทางปฏิบัติการจริงทางสังคมการเมือง โดยหยิบกรณีพาเหรดงานศพของนีนอย อากิโน มาเป็นตัวอย่าง แต่ก็ไม่ได้พูดหรือเน้นว่าได้นำไปสู่การศึกษาอื่นๆเพิ่มเติมหรือสนับสนุนท่านเลย

เหตุผลที่ทำให้งานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของท่านไม่ได้รับความนิยมในประเทศของตัวเอง ก็เนื่องจากกรอบการคิดว่า "ใครจะถูกนับว่าอยู่เบื้องล่าง" (Who counts as below) ซึ่งจะต้องพิจารณาจากระบบความสัมพันธ์ทั้งหมดทุกมิติในสังคมว่าได้สร้างและกำหนดให้ใครอยู่ข่างบนและข้างล่าง ซึ่งในสังคม

ฟิลิปปินส์แล้ว ในความสัมพันธ์ทางอำนาจจริงๆได้ถูกซ่อนเร้นเอาไว้ไม่ให้ปรากฏในความรู้สึกโดยรวมของสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ทางอำนาจของคริสต์ศาสนาคาทอลิกกับคนฟิลิปปินส์

หนังสือเรื่อง “Pasyon and Revolution: Popular Movements in the Philippines, 1840-1910” ได้กระแทกแกนกลางของความสัมพันธ์ทางอำนาจนี้ โดยได้ชี้ให้เห็นถึงความเป็นอิสระโดยสัมพัทธ์ของชาวบ้านกับคำสอนของโบสถ์คาทอลิก (ลองนึกเปรียบเทียบกับการศึกษา Microhistory ของ Carol Ginzberg เรื่อง The Cheese and the Worms) จึงทำให้นักวิชาการ/ปัญญาชนฟิลิปปินส์ไม่สามารถที่จะกลืนกรอบคิดของอาจารย์อิเลโตเข้าไปทำงานต่อไปได้ เพราะหากคิดต่อไปในลักษณะนี้ก็จะทำให้กระทบ/กระเทือนรากฐานของสังคมฟิลิปปินส์ในความรู้สึกของพวกเขา

จึงไม่น่าประหลาดใจที่อาจารย์อิเลโต้จำเป็นที่จะต้องเดินทางไปสอนประจำอยู่ในมหาวิทยาลัยต่างประเทศมากกว่าที่จะอยู่สอนในฟิลิปปินส์ เพราะการอยู่ในที่ที่รับความคิดของท่านได้ย่อมมีผลดีต่อตัวท่านมากกว่าการอยู่ในที่ที่มีคนรับความคิดได้น้อย

ดังนั้น แม้ว่าการศึกษา "ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง" จะดูเป็นเรื่องปรกติในสังคมฟิลิปปินส์เฉกเช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในโลก แต่ความเฉพาะทางอำนาจวัฒนธรรมก็ยังกำหนด "ผู้ที่อยู่เบื้องล่าง" ไว้ไม่ให้ปรากฏเสียง (บทบาทของการกดทับเสียง "ผู้อยู่ข้างล่าง" ด้วยวิธีการลึกซึ้ง อ่านได้จากวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของอาจารย์บุญเลิศ วิเศษปรีชา แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

ในสังคมไทยก็เช่นเดียวกัน แม้ว่าเราจะศึกษา "ประวัติศาสตร์ผู้อยู่ข้างล่าง" มามากพอสมควร แต่คุณลักษณะอำนาจวัฒนธรรมในสังคมก็ยังไม่ปล่อยให้เสียงผู้อยู่ข้างล่างทั้งหมดปรากฏขึ้นได้

เมื่อ "เหลียวหลัง" และมอง "ปัจจุบัน" ของการศึกษา " ประวัติศาสตร์จากเบื้องล่าง" สิ่งที่ต้องใคร่ครวญคิดต่อไปจึงเป็นส่วนของ " อนาคต " ว่าพอจะเห็นแนวทางมีแนวทางใดบ้าง

๑. ต้องพิจารณาความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ซ้อนทับกันหลายมิติ การถูกทำให้เป็น "ผู้ที่อยู่ข้างล่าง" ถูกซ่อนเร้นมากขึ้น เช่น การถูกทำให้เป็นโรคจิตเภท (โปรดอ่านงานของ Nicolas Rose ผู้เขียน ของขอบคุณคุณกฤตภัค งามวาสีนนท์ ที่แนะนำให้รู้จัก/อ่าน)
๒. .ต้องพิจารณาถึงความเฉพาะของแต่ละพื้นที่วัฒนธรรมและต้องทำความเข้าใจผ่านกระบวนการของการกดทับเสียงของผู้ไร้เสียง ซึ่งอาจจะเป็นการมองจากบนลงล่าง แต่ก็จะเป็นมุมกลับที่ทำให้เข้าใจ " ผู้อยู่เบื้องล่าง" ได้ชัดเจนขึ้น

๓.โอกาสและจังหวะของชีวิตประจำวัน/ประจำเดือน/ประจำปี ที่ถูกทำให้เป็นทั้ง " ผู้อยู่เบื้องล่าง" และ "ผู้อยู่
เบื้องบน" เงื่อนไขทั้งหมดของชีวิตผู้คนล้วนแล้วแต่จะนำไปสู่ความเข้าใจ " เบื้องล่าง" ทั้งหมด

การสร้างความรู้เพื่อการเพิ่มอำนาจ (Empowerment) อันจะนำไปสู่ชุดความรู้เพื่อการปลดปล่อย (Emancipation) คงเป็นภารกิจที่ไม่สิ้นสุด (Unfinished Burden) ของผู้คนในโลก

ขอขอบพระคุณอาจารย์อีเลโต้ที่ได้เริ่มแผ้วถางทางเดินให้แก่คนรุ่นหลัง

ใต้กระแส

มองฟิลิปปินส์จากบาทวิถี ๑

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ภาพชีวิตริมบาทวิถีของแต่ละสังคมย่อมสะท้อนความเป็นจริงของชีวิตผู้คนธรรมดาสามัญในสังคมนั้นให้เราเห็น

ผมใช้ชีวิตที่ฟิลิปปินส์ไม่นานนัก แต่ก็มีเรื่องที่น่าสังเกตุหลายเรื่อง และอยากลองอธิบายปรากฏการณ์ชีวิตบนบาทวิถีในฟิลิปปินส์สักสามเรื่องด้วยกัน ได้แก่ โรงรับจำนำ บัตรประจำตัว “พนักงาน” และเครื่องแบบ

หากเราเดินไปในเมืองใหญ่ เช่น เกซอน และมนิลา ภาพที่เราพบเห็นจนเป็นธรรมดาได้แก่ โรงรับจำนำที่มีมากมายกระจายไปทั่วทุกหัวระแหง และมีผู้คนยืนต่อคิวกันเพื่อใช้บริการไม่ขาดสายตั้งแต่เช้าจนเย็นและในบางแห่งเปิดจนถึงดึกดื่นค่อนคืน

เมื่อแรกที่ผมเห็นภาพโรงจำนำและผู้คน ผมคิดว่าเป็นการแสดงให้เห็นถึงความยากจนของผู้คนในเขตเมืองใหญ่จึงต้องใช้บริการของโรงจำนำ แต่เมื่อลองสอบถามพูดคุยกับคนที่เดินออกมาจากร้านกลับพบว่าความเข้าใจของผมผิดถนัด คนที่นำนาฬิการาคาค่อนข้างแพงไปจำนำไม่ได้ต้องการเอาเงินมาใช้ หากแต่จำนำและให้ทางร้านนำส่งเงินที่ได้ไปให้แก่ญาติพี่น้องที่อยู่ที่อีกเกาหนึ่งในกลุ่มหมู่เกาะ Visayas (กลุ่มเกาะตอนกลางของฟิลิปปินส์)

คำถามที่ผมกลับมาถามเพื่อนฟิลลิปนส์ก็คือทำไมคนกลุ่มนี้ไม่ใช้บริการของธนาคารเช่นประเทศไทย คำตอบก็คือธนาคารไม่ค่อยมีสาขาตามหมู่เกาะต่างๆ หากไม่ใช่เกาะสำคัญๆ จึงทำให้ โรงรับจำนำรับหน้าที่นี้แทนธนาคาร สิ่งที่น่าสนใจก็คือโรงรับจำนำในเมืองใหญ่ขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา เพราะคนในชนบทอพยพย้ายถิ่นเข้ามาทำงานในเมืองใหญ่มากขึ้นมาก จึงยิ่งทำให้โรงรับจำนำกำไรมากขึ้น

นอกจากการไม่ยอมไปเปิดสาขาเพื่อบริการลูกค้าของธนาคารแล้ว อีกเหตุผลหนึ่งก็คือประเทศฟิลิปปินส์ไม่มีการทำ “ บัตรประชาชน” เฉกเช่นในเมืองไทย เนื่องจากคนชั้นกลางไม่สนับสนุนด้วยเกรงว่าจะเป็นการละเมิดสิทธิส่วนบุคคล (ลองนึกถึงเลขสิบสามหลักในบัตรประชาชนคนไทยดูนะครับ ความเป็นเราทั้งหมดถูกบันทึกไว้หมดและรัฐสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ง่ายดายมาก) ดังนั้น คนจำนวนมากในฟิลิปปินส์ที่ทำงานในภาคการผลิตไม่เป็นทางการก็จะไม่มีหลักฐานอะไรไปเปิดบัญชีธนาคารได้ จึงทำให้ต้องใช้โรงรับจำนำให้เป็นสถาบันการเงินในอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งถือว่าสำคัญมากในระบบเศรษฐกิจการเงินของฟิลิปปินส์

การตอบสนองความต้องการของผู้คนในเขตเมืองเช่นนี้ ทำให้บริษัทโรงรับจำนำได้เปิดสาขาไปอย่างกว้างขวาง บางบริษัทขยายสาขาถึงกว่า ๑๕๐๐ แห่งทั่วประเทศ บริษัทโรงรับจำนำที่ใหญ่ๆเป็นของเอกชนและการเปิดสาขาก็เป็นห้องเล็กๆ ไม่เน้นความหรูหราแบบสถาบันการเงินธนาคารทั่วไป จึงทำให้การขยายสาขาไม่สิ้นเปลืองจึงขยายได้อย่างมากมายและกว้างขวางไปทุกพื้นที่

ภาพที่เห็นมากอีกภาพหนึ่ง ได้แก่ คนฟิลิปปินส์ที่ทำงานในระบบที่เป็นทางการ มักจะคล้องบัตรประจำตัว “ พนักงาน” ของที่ทำงานของตน หากเปรียบเทียบกับคนไทยแล้ว จะพบว่าคนไทยไม่ชอบคล้องบัตรประจำตัวพนักงาน ด้วยความกรุณาของอาจารย์บุญเลิศ วิเศษปรีชา แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งได้พาผมไปพูดคุยกับคนไร้บ้านกลุ่ม

หนึ่งที่โดยธรรมดาจะไม่มีบัตรอะไร แต่คนหนึ่งในนั้นแสดงตัวตนให้เห็นอย่างภาคภูมิใจด้วยการหยิบบัตรพนักงานรักษาความปลอดภัยออกมาโชว์ว่าครั้งหนึ่งเขาเคยทำงานในระบบก่อนจะออกมาสู่ชีวิตริมถนน

คนที่คล้องบัตรประจำตัว " พนักงาน" มักจะคอยปรับให้ด้านหน้าของบัตรแสดงออกเสนอในยามที่ลมหรือการเคลื่อนไหวของเขาได้ผลิกเอาอีกด้านที่ไม่มีรูปออกมา

บัตรประจำตัว " พนักงาน" ในฟิลิปปินส์ทำหน้าที่ทางสังคมมากกว่าในสังคมไทย เพราะบัตรประจำตัว " พนักงาน "ไม่ได้ใช้แสดงตัวในการเข้าไปในที่ทำงานเท่านั้น หากแต่เป็นการแสดง " ตัวตน" ให้แก่คนทั่วไปที่เดินผ่านกันไปมาในชีวิตประจำวันว่าเขาเป็นคนที่มี "ความหมาย" ไม่ใช้คนธรรมดาทั่วไป

บัตรประจำตัว " พนักงาน" ในฟิลิปปินส์ทำหน้าที่แตกต่างไปจากบัตรประจำตัว " พนักงาน" ในญี่ปุ่น เพราะในญี่ปุ่น บัตรประจำตัว " พนังงาน" แสดงถึงการมีสังกัดเป็นกลุ่ม รูปถ่ายจึงจำเป็นไม่มากนัก หากแต่ในฟิลิปปินส์เป็นการแสดงความหมายของปัจเจกชนมากว่าจึงเน้นที่รูปถ่ายของเจ้าของบัตร

แน่นอนว่า ด้วยเหตุที่ประเทศฟิลิปปินส์ไม่ยอมให้มีบัตรประชาชน จึงทำให้บัตรแสดงตัวตนเช่นนี้จึงมีความหมายและความสำคัญในการแสดงตนในกรณีที่จะเข้าไปสัมพันธ์กับกลไกรัฐในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง

ภาพที่เห็นชินตาอีกภาพหนึ่ง ได้แก่ การแต่งกายด้วยเครื่องแบบ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยซึ่งมีมากมายในทุกพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นซุปเปอร์มาร์เก็ต ร้านอาหาร/ภัตตาคารใหญ่ๆ หรือในพื้นที่สาธารณะอื่นๆ เครื่องแบบรักษาความปลอดภัยจะสะอาดเอี่ยมและที่น่าสนใจ เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยในที่ต่างๆเหล่านี้จะติดอาวุธไว้ด้วย ตามธนาคารจะมีอาวุธค่อนข้างหนัก เช่น ปืนลูกซองบรรจุห้า/แปดนัด (คนไทยเรียน " ลูกซองปั้ม) ตามร้านอาหาร/ภัตตาคาร/ซุเปอร์มาเก็ต ฯลฯ ก็จะเป็นอาวุธประเภทปืนลูกโม่สามแปด

เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยจะสังกัดบริษัทรักษาความปลอดภัยของเอกชนและได้รับการฝึกหัดในช่วงเวลาที่ไม่นานนัก จากนั้นแต่ละเช้าก็จะไปประจำตามสถานที่ต่างๆ และมักจะอยู่ทำงานในพื้นที่นั้นๆยาวนานกว่าเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยของประเทศไทยที่มักจะเวียนกันไปตามที่ต่างๆ ที่สำคัญ หากวัดด้วยสายตาคนไทยแล้ว คนในเครื่องแบบกลุ่มนี้จะดู " กร่าง" มากกว่าเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยในสังคมไทยมากทีเดียว

ภาพจากบาทวิถีทั้งสามภาพนี้สะท้อนสังคมฟิลิปปินส์อย่างไร ขออนุญาตต่อคราวหน้านะครับ

ใต้กระแส

มองฟิลิปปินส์จากบาทวิถี (จบ)

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ภาพชีวิตริมบาทวิถีของแต่ละสังคมย่อมสะท้อนความเป็นจริงของชีวิตผู้คนธรรมดาสามัญในสังคมนั้นให้เราเห็นภาพของคนเข้าโรงจำนำ การเน้นการแสดงบัตรประจำตัว “ พนักงาน” และการให้ความสำคัญแก่เครื่องแบบ เป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนฟิลิปปินส์ในปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

มรดกของการตกเป็นอาณานิคมของสเปนและอเมริกาได้ทำให้เกิดกลุ่มอำนาจท้องถิ่นเข้มแข็งมาก บรรดาลูกครึ่งสเปนและลูกครึ่งจีนได้กลายเป็นเจ้าที่ดินครอบครองที่ดินมากมายกระจายอยู่ตามที่ต่างๆ เมื่ออเมริกาเข้ามาครอบครอง ท้องถิ่นก็ยิ่งมีอิสระทางการเมืองโดยสัมพัทธ์มากขึ้น อำนาจท้องถิ่นที่ดำรงอยู่มาเป็นเวลานานส่งผลให้อำนาจของรัฐบาลกลางในการควบคุมและจัดการท้องถิ่นนั้นมีไม่มากนัก ประกอบกับการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นปกครองตัวเองยิ่งทำให้บรรดาผู้นำท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนจึงสามารถครองอำนาจสืบเนื่องต่อมาได้อย่างเหนียวแน่นโดยสืบทอดความสัมพันธ์กับประชาชนในพื้นที่อย่างต่อเนื่องยาวนาน วงศ์ตระกูลของนักการเมืองฟิลิปปินส์ (Political Dynasties)จึงมีจำนวนไม่น้อยและครอบครองอำนาจสืบเนื่องมายาวนาน

ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจ ที่แม้ว่ามีการเคลื่อนไหวของประชาชาขับไล่เผด็จการมาร์กอส (ขบวนการพลังประชาชน : People Power Revolution /Edsa Revolution) แต่อิเมลดา มาร์กอส และลูกชายก็ยังได้รับการเลือกตั้งหลายระดับและหลายครั้งจากประชาชนในท้องถิ่นหรือพื้นที่ของตนเอง

ในด้านหนึ่งการสร้างอำนาจท้องถิ่นที่เข้มแข็งเช่นนี้ทำให้เกิดสภาพที่นักรัฐศาสตร์เรียกฟิลิปปินส์ว่า “ รัฐอ่อนแอ” (Weak State)

การกระจายความเจริญทางเศรษฐกิจไปยังหมู่เกาะหรือภูมิภาคต่างๆก็เป็นไปตามอำนาจการต่อรองของวงศ์ตระกูลทางการเมืองของนักการเมืองกับรัฐส่วนกลาง พร้อมๆกัน กลุ่มธุรกิจคนฟิลิปปินส์เชื้อสายลูกครึ่งสเปนหรือลูกครึ่งจีนก็จะเลือกเน้นการลงทุนพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ของตระกูลตนเอง เช่น การลงทุนพัฒนา Makati ของตระกูล Ayala ลูกครึ่งสเปน-เยอรมัน เป็นต้น (เพื่อนฟิลิปปินส์บอกกับผมว่านี่คือสิงคโปร์ของฟิลิปปินส์)

ความเจริญทางเศรษฐกิจของเมืองใหญ่จึงเป็นแรงดึงดูดให้ผู้คนในชนบทเดินทางเข้ามาสู่การหางานทำในเมือง โดยที่งานส่วนใหญ่นั้นเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจภาคไม่เป็นทางการ (Informal sector) เพราะการขยายตัวของเศรฐกิจภาคไม่เป็นทางการถูกทำลายไปตั้งแต่การสถาปนาทุนนิยมระบบพรรคพวก (Crony Capitalism)ของมาร์กอส

มีผู้ประมาณไว้ว่าการขยายตัวของเศรษฐกิจภาคไม่เป็นทางการในรอบยี่สิบปีนี้ ได้ดึงดูดประชาชนเข้ามาเป็นแรงงานจำนวนถึงร้อยละเจ็ดสิบห้าของกำลังแรงงานในประเทศ แม้ว่าการประเมินนี้อาจจะไม่แน่นอน เพราะแรงงานผู้หญิงได้เดินทางออกนอกประเทศมากขึ้นมากทุกปี (จนกล่าวได้ว่ากำลังซื้อของคนในประเทศขึ้นอยู่กับการส่งเงินกลับของแรงงานผู้หญิงของฟิลิปปินส์) แต่ก็ถือได้ว่าคนทำงานในภาคการผลิตไม่เป็นทางการนี้เป็นกลุ่มคนที่ใหญ่ที่สุดในเขตเมือง

กลุ่มคนเหล่านี้ได้สร้างสรรค์งานเพื่อเลี้ยงชีพตนเองภายใต้เงื่อนไขที่รัฐและทุนไม่ได้เอื้อให้พวกเขาได้เติบโตในระบบเศรษฐกิจเป็นทางการ หากเดินบนบาทวิถีให้ไกลหน่อย ก็จะพบรูปแบบการสร้างสรรค์การทำงานนอกภาคทางการที่หลากหลายมากทีเดียว

คนกลุ่มนี้หาเงินได้เป็นรายวันและจะต้องหาทางส่งกลับบ้านที่ชนบทเป็นระยะๆ เมื่อเขาไม่สามารถใช้บริการของธนาคารได้ เพราะไม่มีบัตรประชาชนหรือบัตรแสดงตัวใดๆ (รัฐฟิลิปปินส์ไม่ทำบัตรประจำตัวประชาชน) จึงทำให้เขาต้องเข้าไปใช้บริการของโรงรับจำนำ ซึ่งโรงรับจำนำก็เปลี่ยนแปลงหน้าที่ตนเองจากการรับจำนำเช่นที่ผ่านมามาสู่การบริการส่งเงินไปยังชนบท ความน่าเชื่อถือของโรงรับจำนำก็ขึ้นอยู่กับข่าวสารอย่างไม่เป็นทางการของผู้คนที่เข้าไปใช้บริการ โรงรับจำนำจึงเป็นเสมือน “ โพยก๊วน” ของคนจีนในไทยที่ส่งเงินไปให้พี่น้องที่ประเทศจีนในสมัยก่อน

ท่ามกลางกองทัพแรงงานนอกระบบ การจัดลำดับชั้นในสายตาของคนทั่วไปในฟิลิปปินส์ก็ขึ้นอยู่กับว่าใครสามารถเข้าไปสู่ระบบการทำงานที่เป็นทางการได้ หากใครได้เข้าทำงานในบริษัทหรือห้างร้านก็จะถือได้ว่าประสบความสำเร็จในชีวิต ดังนั้น การแสดงบัตรประจำตัว “ พนักงาน” จึงเป็นเรื่องของการแสดงอัตลักษณ์ตนเองต่อสายตาผู้คนทั่วไปว่าได้ก้าวเข้าสู่สังคมอีกระดับหนึ่ง ซึ่งก็จะได้รับการมองหรือการยอมรับสูงมากกว่าคนไม่มีบัตรประจำตัว “ พนักงาน”

การได้ทำงานในระบบซึ่งมีบัตรประจำตัว “ พนักงาน” เป็นเสมือนภาพที่แสดงว่าคนๆนั้นได้มีเงินเดือน/เงินอาทิตย์เลี้ยงชีพที่แน่นอน ไม่ต้องผวงกับการหาเช้ากินค่ำเช่นกลุ่มงานไม่เป็นทางการ ความรู้สึกนี้ไม่ได้แตกต่างไปจากพี่น้องชนบทไทยที่หากใครได้ทำงานในโรงงาน อัตลักษณ์ของเขาก็เปลี่ยนไปกลายเป็น “ คนทำงาน” ไม่ใช่ชาวไร่ ชาวนา หรือชาวบ้านธรรมดาอีกต่อไป

ขณะเดียวกัน การแต่งเครื่องแบบมีความหมายที่ซ้อนทับไปกับการมีบัตรประจำตัว “ พนักงาน” เพราะเครื่องแบบในฟิลลิปนส์จะมาพร้อมกับอำนาจพิเศษบางอย่าง ที่สำคัญ เช่น เครื่องแบบรักษาความปลอดภัยที่สามารถติดอาวุธได้ อำนาจเช่นนี้เป็นอำนาจของผู้ชายที่สามารถมีเหนือสังคมทั่วไปได้ในฐานะผู้ปกปักรักษาความสงบเรียบร้อยของพื้นที่นั้นๆ

กล่าวได้ว่าท่ามกลางรัฐที่อ่อนแอ การรักษาความปลอดภัยกลายเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เพราะกลไกอำนาจรัฐที่อ่อนแอไม่สามารถที่จะกระจายทรัพยากรไปดูแลความสงบเรียบร้อยได้ ดังนั้น ผู้ชายที่ทำหน้าที่รักษาความปลอดภัยจึงกลายเป็นเสมือนภาพแทนอำนาจรัฐในการทำหน้าที่นี้

การสร้างระบบการเงินที่ตอบสนองกับชีวิตนอกระบบ และการสร้างความหมายในการจำแนกและจัดความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นบนบาทวิถีของฟิลิปปินส์เป็นภาพสะท้อนการต่อสู้และดิ้นรนเพื่อความหมายของชีวิตที่ดำเนินไปท่ามกลางรัฐที่อ่อนแอและระบบเศรษฐกิจที่ไม่แยแสคนตัวเล็กตัวน้อย

ความขัดแย้งทางการเมืองไมยที่ดำเนินมาร่วมสิบปี กำลังบั่นทอนอำนาจรัฐให้อ่อนแอมากขึ้นเรื่อยๆ เรากำลังจะเดินหน้าไปสู่อะไรกันครับ ไม่ใช่ไปสู่ความเข้มแข็งของรัฐและสังคมแน่ๆ

ใต้กระแส

การ” ต่อสู้” บนพื้นที่ความทรงจำของคนจีนในฟิลลิปปินส์

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

ด้วยความกรุณาของอาจารย์บุญเลิศ วิเศษปรีชา แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (ผู้ซึ่งลงแรงกายแรงใจในการวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกอย่างน่าศรัทธาที่สุดเท่าที่ผมเคยพบมา) ที่ต้องการให้ผมมีโอกาสได้เปิดหูเปิดตายามมาต่างแดน ท่านจึงพาผมไปชมเมืองเก่าอินทราโมรอส Intramoros ในเขตเมืองมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ และพาเลยไปชมพิพิธภัณฑ์คนจีนในฟิลิปปินส์ (Bahay Tsinoy : Museum of Chinese in Philippine life) ที่อยู่ในละแวกเดียวกัน

จุดเน้นทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเมืองอินทราโมรอส ได้แก่ ป้อมซานติเอโก (Fort Santiago) ซึ่งถูกเน้นในสองลักษณะ ได้แก่ ความเป็นป้อมเก่าแก่ที่สร้างโดยเสปนในสมัยปลายศตวรรษที่ ๑๖ อีกลักษณะหนึ่งที่เน้นมาก คือ การเป็นที่คุมขัง “ วีรบุรุษแห่งชาติ” ได้แก่ โฮเซ่ ริซาล (Jose Rizal) ผู้อุทิศตนเองให้แก่การต่อสู้เพื่อเอกราชจากสเปน ดังนั้นภายในป้อมจึงมีเรื่องราวของริซาลเป็นส่วนใหญ่

ความที่ป้อมแห่งนี้ถูกบรรจุไว้ด้วยความรักชาติ จึงทำให้ภาพยนต์จำนวนมากเกี่ยวกับการต่อสู้กับญี่ปุ่นเพื่อช่วยเชลยศึกชาวอเมริกาและฟิลิปปินส์ในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง มักจะเลือกใช้ป้อมแห่งนี้เป็นฉากหลังของหนัง (แน่นอนว่าความอลังการของป้อมก็มีส่วนในการตัดสินใจเลือกเป็นฉาก)

ผมประทับใจทั้งเมืองเก่า ป้อมปราการ(เก่าแก่แต่สร้างโดยสเปน) และความทรงจำชีวิตวีรบุรุษโฮเซ่ ริซาลที่ฝังเอาไว้ในความทรงจำร่วมของคนฟิลิปปินส์ แต่เมื่อเดินเข้าไปสู่พิพิธภัณฑ์คนจีนในฟิลิปปินส์ ผมรู้สึกถึงความพยายามที่จะ”ต่อสู้” เพื่อแทรกตัวเข้าไปมีส่วนร่วมที่สำคัญในความทรงจำร่วมชาติฟิลิปปินส์ของคนจีนอย่างชัดเจน

พิพิธภัณฑ์คนจีนในฟิลิปปินส์สร้างแล้วเสร็จและเปิดให้ชมในปี พ.ศ ๒๕๔๒ โดยมูลนิธิการกุศลของ Teresita Ang-See โดยมีเป้าหมายที่ชัดเจนว่าต้องการแสดงให้เห็นและเข้าใจถึงความจงรักภักดีต่อชาติของคนจีน และความเข้าใจที่ดีมากขึ้นระหว่างคนจีนพื้นถิ่นกับสังคมฟิลิปปินส์

อัตลักษณ์คนจีนในฟิลิปปินส์แตกต่างไปจากคนจีนในประเทศไทย กล่าวคือ แม้ว่าคนจีนในฟิลิปปินส์อยู่ในพื้นที่มาเนิ่นนาน ตั้งแต่เข้ามาเป็นกรรมกรใช้แรงงานให้แก่สเปน จนกลายมาเป็นมหาเศรษฐีที่ร่ำรวยที่สุดในประเทศ (หกตระกูลหลัก) แต่ความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์จีนกลับไม่กลืนกลายให้กลายเป็นหนึ่งเดียวกับเพื่อนร่วมชาติได้อย่างแท้จริง

ความแตกต่างทางฐานะได้ทำให้คนจีนที่ร่ำรวยแยกตัวเองออกจากสังคมโดยทั่วไป ลูกหลานของจีนร่ำรวยก็จะไปเรียนต่อในต่างประเทศและมีชีวิตทางสังคมอยู่ในกลุ่มของตนเอง ขณะที่จีนชนชั้นกลางและจีนจน (น่าสนใจมากในพื้นที่ " สำเพ็ง/เยาวราช" ของฟิลิปปินส์ที่ยังเห็นจีนสามัญชนที่ยังขยับชนชั้นตนเองไม่ได้และยังอยู่แบบเดิมๆเหมือนเมื่อหลายสิบปีก่อนของบ้านเรา) ก็จะกระจุกตัวรวมกลุ่มกันอยู่ในกลุ่มเครือข่ายของตนเอง

แม้ว่าคนจีนร่ำรวยหลายกลุ่มจะเลือกทางเดินเข้าสู่การเมืองไม่ว่าจะด้วยเป้าหมายการพิทักษ์ทรัพย์สินของตนหรือเพื่อประเทศชาติ แต่ก็ไม่สามารถทำให้เกิดการอัตลักษณ์ของความเป็นจีนที่กลืนกลายเข้าความเป็นฟิลิปปินส์ได้อย่างแนบสนิท ตระกูลนักการเมืองที่มีบทบาทสำคัญก็ล้วนแล้วแต่มีเชื้อสายจีน ที่สำคัญได้แก่ ตระกูลของคอราซอน อาคีโน (María Corazón Sumulong "Cory" Cojuangco Aquino)

เพราะว่าการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาไม่ได้ทำให้คนจีนต้องเชื่อมต่อและกลืนกลายกับคนฟิลิปปินส์ทั่วไป คนจีนดั้งเดิมที่ร่ำรวยจำนวนมากกลายเป็นเจ้าที่ดินที่ไม่จำเป็นต้องง้อคนทำงานในพื้นที่เกษตรกรรมของตนเอง บางตระกูลทำธุรกรรมทางการเงินเป็นธนาคารขนาดใหญ่ (ซึ่งไม่ได้ขยายสาขาไปยังที่ห่างไกล ส่งผลทำให้เกิดระบบการเงินอีกแบบหนึ่ง จะกล่าวในคราวหน้าต่อไป)

ตระกูลจีนห้า-หกตระกูลซึ่งร่ำรวยมากในปัจจุบันนี้ เป็นคนจีนอีกกลุ่มหนึ่งที่เพิ่งเข้ามาในประเทศฟิลิปปินส์ในยุคสงครามเย็น แต่สร้างเนื้อสร้างตัวขึ้นมาอย่างรวดเร็ว โดยเชื่อมต่อเป็นเครือข่ายกันคนจีนเดิมที่อยู่มาก่อนแล้ว ความร่ำรวยของคนจีนยุคหลังนี้ยิ่งทำให้เกิดความห่างไกลกันมากขึ้นระหว่างคนจีนกับคนฟิลิปปินส์ ดังนั้น ความสัมพันธ์ที่ไม่ได้เชื่อมต่อและกลืนกลายเช่นนี้ จึงทำให้คนฟิลิปปินส์ทั่วไปยังมองคนจีนเป็นคนจีน ไม่ได้มองเป็น " ฟิลิปปินส์โน " หรือ " ฟินอย" อย่างแท้จริง

ช่วงของการเกิดขบวนการลักพาตัวเพื่อเรียกค่าไถ่เกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วไปในฟิลิปปินส์ยี่สิบปีก่อน นักวิชาการสัมภาษณ์นักศึกษาในมหาวิทยาลัยแห่งชาติฟิลิปปินส์ (University of The Philippines) ว่ากังวลและวิตกบ้างไหมกับปัญหานี้ นักศึกษาจำนวนมากตอบทำนองว่าไม่กังวลอะไร เพราะเขาไม่ใช่ " คนจีน" และไม่ "ร่ำรวย" ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าอัตลักษณ์ของคนจีนในฟิลิปปินส์นั้นแยกออกจากคนฟิลิปปินส์โดยทั่วไป แม้กระทั้งในปัจจุบัน เมื่อผมพูดคุยกับเพื่อนคนฟิลิปปินส์ ปฏิกิริยาของพวกเขาทั้งหมดก็แสดงให้เห็นถึงการแยกกันระหว่าง " พวกเรา" กับ " พวกเขา" อยู่อย่างชัดเจน

จึงไม่น่าแปลกใจที่การแสดงอัตลักษณ์ของคนจีนฟิลิปปินส์จึงมักจะมี "ยัติภังค์ " (- Hyphen) อยู่ตรงกลางเสมอ (Chinese – Pilipino) ความพยายามจะลบ "ยัติภังค์" ออกจากการแสดงอัตลักษณ์เกิดขึ้นจากกลุ่มคนจีนที่สร้างพิพิธภัณฑ์คนจีนในฟิลิปปินส์นี่เอง

พร้อมไปการลบ "ยัติภังค์" ออกไป กลุ่มคนจีนยังได้เปลี่ยนสรรพนามแทนคนจีนเสียใหม่ จากเดิมที่คนฟิลิปปินส์เรียนคนจีนในเชิงที่ไม่ได้ยอมรับเป็นพวกว่า " INTSIK " ซึ่งมีนัยยะของการดูถูก (คงคล้ายๆกับคนไทยเคยเรียกคนจีนในไทยว่า " เจ้ก") โดยเน้นให้กลายเป็นพวกเดียวกันมากขึ้นด้วยการเรียกว่า "TSINOY"

ความพยายามทั้งหลายได้ปรากฏรวมศูนย์อยู่ในพิพิธภัณฑ์คนจีนในฟิลิปปินส์ เมื่อก้าวเข้าไปสู่ส่วนแรกของพิพิธภัณฑ์จะพบว่าได้เริ่มต้นด้วยวิดีทัศน์เปิดตัวคนจีนออกมาพูดว่า “ ก่อนหน้านั้น เขาเป็นคนจีนเข้ามาใช้แรงงานในพื้นที่นี้ ต่อมาก็ได้กลายเป็นกลุ่มคนที่ “ บรรลุความรู้” (**Ilustrados**) และได้ต่อสู้กับสเปนร่วมกับพี่น้องฟินอย ต่อมาก็ร่ำรวยและพัฒนาประเทศ **“** ในท้ายสุดของวิดีทัศน์คือการประกาศว่า เขาคือคนฟิลิปปินส์

การแสดงในพิพิธภัณฑ์ทั้งหมดเน้นให้เห็นถึงบทบาทคนจีนในการ **“**ร่วมสร้างชาติ**”** ฟิลิปปินส์ ในทุกๆด้าน โดยเฉพาะในส่วนที่ต้องการเชื่อมต่อกับขบวนการกู้ชาติ/ต้อสู้เพื่อเอกราชจากสเปน ก็เน้นให้เห็นถึงสาแหรกของโฮเซ่ ริซาล ที่มีเชื้อสายมาจากคนจีน และเน้นบทบาทเฉพาะด้านที่เป็นการสู้เพื่อเอกราชของอามิลีโอ อาควินันโด (Emilio Aguinaldo) ซึ่งเป็นคนจีนที่มีบทบาทในขบวนการกาติปูนัน

หลังจากนั้นก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าบรรดาผู้นำสำคัญๆของประเทศล่วนแล้วแต่มีเชื่อสายจีนทั้งสิ้น ในส่วนท้ายก็เน้นให้เห็นบทบาททางสังคมของคนจีนที่มีต่อประเทศชาติ

กล่าวได้ว่าอัตลักษณ์คนจีนในฟิลิปปินส์อยู่ในกระบวนการของความเปลี่ยนแปลงเพื่อที่จะตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ ไม่มีอัตลักษณ์ใดคงที่ได้ตลอดกาล และการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์นั้นจำเป็นที่จะต้องเข้าไปปรับเปลี่ยนในความทรงจำร่วมของชาติด้วย

ใต้กระแส

เรียนรู้จากเพื่อนบ้าน กรณี “บังสาโมโร” (๑)

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

การเจรจากันครั้งสุดท้ายระหว่างรัฐบาลฟิลิปปินส์กับกลุ่มเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลในนาม MILF (The Moro Islamic Liberation Front) ในวันที ๒๗ มีนาคมที่ผ่านมา ทั้งสองฝ่ายได้เซ็นข้อตกลงร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอีนมีมายาวนาน เรียกว่า “ ข้อตกลงร่วมสมบูรณเรื่องการปกครองเขตโมโร “ (Comprehensive Agreement on Bangsamoro)

ในความเป็นจริง ผมแปลคำว่า Bangsamoro เป็นการปกครองเขตโมโรนั้นไม่ค่อยตรงกับความหมายมากนัก เพราะคำว่า Bangsa มีความหมายถึง “ชาติ” เช่น Bangsa Malaysia ชาติมาเลย์เซีย แต่เพื่อทำให้เข้าใจง่ายๆว่าไม่ใช่การแยกออกมาเป็นอีกประเทศหนึ่ง แต่เป็นการจัดการปกครองตนเองรูปแบบใหม่

คำว่า Bangsamoroถูกสร้างขึ้นมาในช่วงต้นทศวรรษ ๑๙๘๐ เมื่อกลุ่มแบ่งแยกดินแดนจากฟิลิปปินส์ที่เรียกว่า Moro National Liberation Front (MNLF) เริ่มต้นการต่อสู้เพื่อเอกราชของเขตเกาะมินดาเนาให้เป็นประเทศอิสลาม (เกามินดาเนามีประชากรนับถือศาสนาอิสลามมากที่สุด) จึงได้สร้างคำที่หมายความถึงประเทศโมโรขึ้นมาเพื่อใช้ในการขับเคลื่อนต่อสู้

การต่อสู้และการเจรจาระหว่างรัฐบาลฟิลิปปินส์กับกลุ่ม MNLF ดำเนินมานานกว่ายี่สิบปี มีการเจรจาหยุดยิงและมีข้อตกลงเพื่อขจัดข้อขัดแย้งหลายครั้ง จนกระทั่งล่าสุดนี้ก็ได้เกิด “ **ข้อตกลงร่วมสมบูรณเรื่องการปกครองเขตโมโร** ” ซึ่งทำให้หลายฝ่ายรู้สึกว่าความหวังที่จะจัดการข้อพิพาทนี้น่าจะใกล้บรรลุผลแล้ว

ผมสนใจเรื่องความขัดแย้ง การต่อสู้และ การเจรจาที่นำมาซึ่งการจัดการการปกครองเขตปกครองโมโรที่ฟิลิปปินส์ ก็เพราะกังวลในเรื่องความขัดแย้งในกรณีสาม-สี่จังหวัดภาคใต้ของไทย ที่แม้ว่าจะปะทุรุนแรงขึ้นมาประมาณสิบปีก็ตาม แต่ก็ที่เป็นปัญหาที่นานมากแล้วเช่นกัน การเรียนรู้บทเรียนจากเพื่อนบ้านที่จัดการปัญหาลักษณะคล้ายคลึงกันก็เป็นเรื่องสำคัญที่อาจจะนำทางให้เรามองเห็นแนวทางการแก้ไขปัญหาของเราเองได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

ต้องถือว่าผมโชคดีอย่างมากที่ได้โอกาสพูดคุยกับผู้ที่สัมพันธเกี่ยวข้องและผู้รู้ในเรื่องการเจรจาและเรื่องของพี่น้องมุสลิมในมินดาเนาหลายท่าน ที่สำคัญที่ต้องให้เกียรติท่านไว้ในที่นี้ ได้แก่ คุณ Nestor R.Mijares IV , ดำรงตำแหน่ง Deputy Director-General ,OFFICE OF THE DEPUTY DIRECTOR-GENERAL และได้ทำหน้าที่ประธานร่วมของ The Philippine Government Peace Panel and MNLF Peace Negotiation's Support Committee on Economic., อาจารย์ ดร. Julkipli M. Wadi คณบดีสถาบันอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยแห่งชาติฟิลิปปินส์ คุณ Joseph Purugganan แห่ง Focus on the Global South- Philippine Office คุณ Judy Pasimio แห่ง LILAK (Purple Action for Indigenous Women's Rights) และอาจารย์ ดร. Neric Acosta ดำรงตำแหน่ง Presidential Adviser for Environmental Protection และ General Manager of the Laguna Lake Development Authority.(สำหรับท่านสุดท้ายนี้ต้องขอขอบคุณอาจารย์คารินา โชติรวี แห่งอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ ครับ)

อย่างไรก็ตาม ความเห็นที่จะกล่าวต่อไปนี้หากผิดพลาดหรือเกินเลยไปในเรื่องใดเป็นการตีความของผมเอง ท่านทั้งหลายข้างต้นไม่ต้องรับผิดชอบทั้งสิ้นนะครับ

หากจะเข้าใจปัญหาความขัดแย้ง การต่อสู้และการเจรจาที่เกิดขึ้นในมินดาเนา จำเป็นที่จะต้องเข้าใจความสลับซับซ้อนของกระบวนการทั้งหมด ไม่ใช่เพียงแค่ภายในประเทศ/ภายในเกาะมินดาเนา หากต้องพิจารณาจากมุมความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วย และที่สำคัญ จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องเข้าใจความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของความสัมพันธ์ทั้งหมดด้วย ซึ่งความเข้าใจทั้งหมดนี้จะทำให้เราพอจะมองเห็นได้ว่าการเจรจา " **ข้อตกลงร่วมสมบูรณ เรื่องการปกครองเขตโมโร** "นั้นมีจุดอ่อน จุดแข็งอะไรที่เราจะได้เรียนรู้บ้าง

ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของดินแดนในเกาะมินดาเนามีส่วนในการกำหนดความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันอย่างมากทีเดียว ก่อนสเปนจะขยายอำนาจจักรวรรดินิยมยุคกลางเข้ามาในดินแดน ฟิลิปปินส์ คนพื้นเมืองในเกาะมินดาเนามีความหลากหลายทางชาติพันธ์และภาษา นักมานุษยวิทยาพบว่ามีภาษาที่แตกต่างกันอย่างน้อยสิบภาษาขึ้นไป

ภายหลังจากที่ศาสนาอิสลามจากทั้งทางอาหรับและจีนได้แพร่เข้ามาพร้อมกับการค้าก็ได้ทำให้เกิดอาณาจักรของสุลต่าน(Sultanate)ขึ้นมาหลายแห่ง ที่สำคัญและครอบครองพื้นที่ได้กว้างขวางได้แก่ อาณาจักรสุลต่านแห่งมากัวดาเนา (Maguindanao) ที่ตั้งขึ้นมาเกาแก่แต่อำนาจน้อยลงมาบ้าง ได้แก่ อาณาจักรแห่งสุลต่านโบวยัน (Buayan) ส่วนที่ครอบครองหมู่เกาะคาบสมุทรติดกับดินแดนมาเลย์เซีย ได้แก่ อาณาจักรสุลต่านแห่งซูลู (Sulu)

แม้ว่าเกิดอาณาจักรสุลต่านขึ้นมาครอบครองดินแดนแล้วก็ตาม ความหลากหลายของชาติพันธ์ก็ยังคงดำรงอยู่ในดินแดนสุลต่านเดียวกัน ก็ยังใช้กันหลายภาษา เช่น อาณาจักรสุลต่านซูลูมีภาษาใช้สามภาษา ได้แก่ ทะไว-ทะไว (Tawi-Tawi) สามา (Sama) และเตาซุก (Tausug) ในแถบตอนกลางของเกาะมินดาเนาซึ่งมีอาณาจักรสุลต่านหลายแห่งก็ใช้ภาษาที่หลากหลายกันออกไป เช่น มาราเนา (Maranao) มากัวดาเนา (Maguindanao) อีรานัน (Iranun) เป็นต้น

อำนาจแห่งอาณาจักรสุลต่านมีความเข้มแข็งไม่น้อยและได้ขยายอำนาจออกไปได้อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะสุลต่านแห่งซูลูได้ขยายอำนาจเข้าครอบครอบตอนเหนือของรัฐซาบาห์ของประเทศมาเลย์เซียในปัจจุบัน (ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างประเทศขึ้นมาในช่วงหลังนี้)

การขยายอำนาจของสเปนเข้ามาในมินดาเนาได้พบกับการต่อสู้/ต่อต้านจากอาณาจักรแห่งสุลต่านทั้งหลายอย่างเข้มแข็ง นักประวัติศาสตร์ฝ่ายซ้ายที่เน้นการต่อสู้ของประชาชนกับอำนาจจักรวรรดินิยม (Renato Constantino) กล่าวว่าประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ไม่มีทางสมบูรณได้ หากไม่ศึกษาและเข้าใจการต่อสู้ของมุสลิมในตอนใต้ของประเทศ

การต่อสู้ของอาณาจักรสุลต่านเหล่านี้ไม่ได้ถูกบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์การกู้ชาติ/กู้เอกราชจากอาณานิคมสเปนเลย เพราะหน้าประวัติศาสตร์ชาตินิยมของฟิลิปปินส์เน้นขบวนการชาตินิยมยุคสมัยใหม่และวีรบุรุษของชาติที่เป็นผู้มีการศึกษาและปัญญา (Ilustrado) เช่น ริซาล เป็นต้น

แม้ว่าอาณาจักรแห่งสุลต่านจะสลายลงในช่วงของการได้รับเอกราช แต่ความสำนึกของผู้คนในความหลากหลายนี้ยังคงดำรงอยู่อย่างเหนียวแน่น ซึ่งความแตกต่างหลากหลายนี้ก็ส่งผลให้เกิดความผันแปรเปลี่ยนแปลงในการต่อรองระหว่างรัฐบาลฟิลิปปินส์กับกลุ่มโมโรในช่วงเวลาที่ผ่านมา

ใต้กระแส

เรียนรู้จากเพื่อนบ้าน กรณี “บังสาโมโร” (จบ)

ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธ์และระบบการเมืองแบบสุลต่านที่สืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทำให้ปัญหาและการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างมุสลิมในมินดาเนากับรัฐฟิลิปปินส์ยุ่งยากมากขึ้น ภายหลังจากการต่อสู้ด้วยอาวุธมายาวนาน ต่างฝ่ายต่างก็พบว่าไม่มีทางที่ยุติกันได้ด้วยการใช้กำลัง ความพยายามที่จะเจรจาเพื่อหาข้อยุติความขัดแย้งในพื้นที่เกิดขึ้นหลายครั้ง

แต่ดังที่ได้กล่าวมาในคราวก่อนว่าความหลากหลายของกลุ่ม “ ชาติพันธ์” ในพื้นที่มินดาเนามีมาก พร้อมกันนั้นความหลากหลายนี้จำนวนหนึ่งก็ถูกครอบคลุมด้วยระบบการปกครองแบบสุลต่าน รัฐสุลต่านบางรัฐก็มีกลุ่มคนที่พูดภาษาและมีวัศนธรรมไม่เหมือนกันสอง-สามภาษา เป็นต้น

ความหลายหลายของแต่ละกลุ่มก็มีเป้าหมายในการต่อสู้กับรัฐบาลฟิลิปปินส์ไม่ตรงกัน ในช่วงแรกๆที่เริ่มต่อสู้นั้น แต่ละกลุ่มพยายามลบความแตกต่างและสร้างเป้าหมายกว้างๆรวมกัน ได้แก่ ความเป็นอิสระของคนในพื้นที่มินดาเนา แต่กรอบคิดที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มทำให้การเจรจาที่เพื่อยุติการสู้รบที่ผ่านมาไม่ประสบผลสำเร็จ

การรวมตัวเพื่อต่อสู้/ต่อรองกับรัฐบาลฟิลิปปินส์ของคนในมินนาเนาจึงผสมผสานกันในหลากหลายมิติ ช่วงแรกสุดเป็นกลุ่มคนพื้นเมืองเรียกตนเองว่ากลุ่มลูมัค (LUMAD) ซึ่งเป็นการต่อสู้เพื่อยืนยันการใช้สิทธิบนที่ดินตามบรรพบุรุษ แต่ต่อมาได้เกิดการรวมหลายกลุ่มให้อยู่ภายใต้กรอบร่วมกัน คือ การเป็นอิสระจากการปกครองของฟิลิลปินส์ในนามของ แนวร่วมปลดปล่อยแห่งชาติโมโร Moro National Liberation Front (MNLF) ซึ่งการเจรจาของกลุ่ม MNLF นี้ได้รับการสนับสนุนจากอดีตประธานาธิบดี กัดกาฟี ประเทศลิเบีย และต่อมาองค์กรที่ช่วยในการเจรจาได้แก่ Organization of Islamic Cooperation (OIC) ซึ่งได้ข้อยุติในระดับของการปกครองตนเองที่มีอิสระโดยสัมพัทธ์จากรัฐบาลกลาง(ข้อตกลงที่เกิดขึ้นในการเจรจาที่เกิดขึ้นครั้งแรกในปี ค.ศ.1976 จึงเรียกว่า Tripoli Agreement และต่อมาเรียก

แต่ความแตกต่างและหลากหลายของกลุ่มทำให้ข้อตกลงในปี 1976 ล้มเหลว ทำให้เกิดการแยกตัวของกลุ่มที่เน้นการต่อสู้เพื่อเป็นประเทศอิสลาม ไม่ใช่เพียงแต่ได้รับการปกครองตนเองภายใต้อำนาจส่วนกลาง กลุ่มใหม่ที่แยกตัวออกมานี้ เรียกตนเองว่า แนวร่วมอิสลามเพื่อการปลดปล่อยชาติโมโร Moro Islamic Liberation Front (MILF) และได้กลับมาสู่การใช้กำลังอาวุธต่อสู้อย่างรุนแรงต่อไป

พร้อมกับการแยกตัวของ MILF จาก MNLF ก็เกิดการแยกกลุ่มย่อยที่ใช้แนวทางการต่อสู้ด้วยความรุนแรงทุกรูปแบบที่สำคัญมากที่สุด ได้แก่ กลุ่ม Abu Sayaf Group(ASG) ซึ่งปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มนี้เน้นการใช้ทุกวิถีทางอันทำให้สังคมตื่นตระหนกมากที่สุดเท่าที่จะทำได้

ความหลากหลายของกลุ่มทำให้ไม่ง่ายที่จะสร้างข้อตกลงกลางร่วมกัน แต่การเจรจาก็ยังคงดำเนินต่อไปพร้อมๆกับการสู้รบในพื้นที่ แต่ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นในปลายทศวรรษ 1990 ต่อ 2000 ได้แก่ การเข้ามามีบทบาทเป็นผู้ประสานการเจรจาของประเทศมาเลเซียแทน และการขยายตัวของการปลูกพืชทางเศรษฐกิจในบางส่วนของพื้นที่มินดาเนา

การเข้ามามีบทบาทในการเจรจาของประเทศมาเลเซียเกิดขึ้นเพราะการรื้อฟื้น “อำนาจ” ของระบบสุลต่านของซูลูได้เริ่มมีผลกระทบต่อมาเลเซียมากขึ้น กล่าวคือ ภายใต้เงื่อนไขของการต่อสู้กับรัฐบาลฟิลลิปนส์ของกลุ่มต่างๆ ได้ทำให้หลายกลุ่มหันกลับไปสู้การสร้างพลังของวัฒนธรรมการเมืองเดิมขึ้นมา ระบบสุลต่านได้รับการรื้อฟื้นเข้าข้นมากขึ้นในหลายพื้นที่ (ท่านผู้อ่านสามารถดูพิธีกรรมในเชิงราชพิธีของสุล่านได้ทางอินเตอร์เน็ตครับ)โดยเฉพาะสุลต่านแห่งซูลูที่เดิมก่อนอาณานิคมเข้ามานั้นมีอำนาจครอบคลุมไปถึงพื้นที่รัฐซาบาห์ ของประเทศมาเลเซียปัจจุบัน

การรื้อฟื้นอำนาจในระบบสุลต่านแห่งซุลูทำให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องไปสู่การเรียกร้องการปกครองตนเองแบบอิสลามในพื้นที่รัฐซาบาห์ การอพยพคนจากหมู่เกาซูลูของฟิลิปปินส์ไปยังพื้นที่ซาบาห์ได้เพิ่มมากขึ้นจากเดิมมาก ทำให้มาเลเซียวิตกกังวลและตัดสินใจเข้ามามีบทบาทเป็นผู้ประสานการเจรจาเพื่อความสงบในพื้นที่มินดาเนาอันจะส่งผลให้ลดการเคลื่อนไหวในพื้นที่ซาบาห์ของตน

ขณะเดียวกัน การขยายตัวของบริษัทอุตสาหกรรมการเกษตรได้เข้าไปใช้พื้นที่ที่อุดมสมบูรณของมินดาเนาเข้าข้นมากขึ้น บริษัทเหล่านี้รู้ดีว่าจำเป็นที่จะต้องให้ความหวังแก่ผู้คนในพื้นที่ว่าการทำงานการผลิตร่วมกับบริษัทจะทำให้ชีวิตก้าวหน้ามากขึ้น นโยบายของบริษทจึงเน้นการขูดรีดไม่มากนักเพื่อผลประโยชน์ของบริษัทในระยะยาว การขยายตัวของการผลิตสินค้าเกษตรเชิงพาณิชย์นี้เข้มข้นมาในพื้นที่ของกลุ่ม MILF

ความเปลี่ยนแปลงอย่างน้อยสองด้านที่กล่าวมานี้ ได้ทำให้เกิดการเจรจาครั้งสำคัญเกิดขึ้น ได้แก่ การมีข้อตกลงร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอันมีมายาวนาน เรียกว่า “ ข้อตกลงร่วมสมบูรณเรื่องการปกครองเขตโมโร “ (Comprehensive Agreement on Bangsamoro) ซึ่งเป็นการเจรจาระหว่างรัฐบาลฟิลิปปินส์กับกลุ่ม **MILF** ในวันที ๒๗ มีนาคมที่ผ่านมา

ถือได้ว่าบทบาทของมาเลเซียในฐานะผู้ประสานงานเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่ทำให้การเจรจาตกลงกันได้ แต่ในอีกด้านหนึ่ง ความเปลี่ยนแปลงชีวิตทางเศรษฐกิจของคนในพื้นที่ MLFก็มีส่วนอย่างมากในการทำให้ผู้นำกลุ่มต้องยอมรับในการตกลง

แต่ข้อตกลงนี้ไม่ได้นำมาสู่ความสงบเรียบร้อยในเร็ววัน เพราะทางกลุ่ม MNLF กลับถูกทิ้งหรือหลุดออกจากกรอบการเจรจา ซึ่งทำให้เกิดปฏิบัติการทางการเมืองที่จะทำให้ต้องเกิดการเจรจารอบใหม่ที่จะต้องครอบคลุมประเด็นต่างๆของแต่ละกลุ่มมากขึ้น การบุกเข้าไปยึดพื้นที่ในรัฐซาบาห์ ประเทศมาเลเซียของกลุ่มนิยมสุลต่านแห่งซูลูเป็นหนึ่งในปฏิบัติการที่จะดึงให้มาเลเซียต้องขยายหรือเปลี่ยนบทบาทตนเองให้ไม่จำกัดเฉพาะการเจรจากลุ่ม MILF

นอกจากนั้น “ ข้อตกลงร่วมสมบูรณเรื่องการปกครองเขตโมโร “ ก็ยังต้องการการทำให้รายละเอียดของชีวิตพลเมืองในพื้นที่ “บังสาโมโร” ว่าจะเป็นไปในรูปที่ผสานความหลากหลายทางชาติพันธ์ได้หรือไม่ เช่น ภาษากลางจะใช้ภาษาของกลุ่มชาติพันธ์ใด หรือสิทธิตามบรรพบุรุษในกลุ่มคนพื้นเมืองที่ไม่ใช่มุสลิมจะดำรงอยู่อย่างไร

แน่นอนว่า ปัญหายังคงมีอยู่ให้แก้ไขในมินดาเนา แต่อย่างน้อยการเจรจาจนได้ข้อตกลงที่คนกลุ่มใหญ่กลุ่มหนึ่งเห็นพ้องด้วยก็เป็นการก้าวเดินหน้าที่สำคัญอย่างยิ่ง

สังคมไทยของเราล่ะครับ เราจะก้าวเดินไปข้างหน้าได้อย่างไร หากแต่ละฝ่ายไม่ยอมฟัง/เจรจากันเลย

08 กันยายน 2560

ใต้กระแส

สังคม “ขนมชั้น”

ในช่วงสิบปีหลังนี้ หากมีข่าวอะไรที่เกี่ยวพันกับการกระทำของคนรวยต่อคนจนมักจะกลายเป็นประเด็นร้อนแรงทันทีและพร้อมจะขยายวงออกไปได้อย่างกว้างขวาง

ตัวอย่างที่ชัดเจน ได้แก่ อุบัติเหตุที่เกิดจากคนรวยขับรถราคาแพงแล้วไปชนคนธรรมดาทั่วไป เราอาจจะใช้คำที่แทนอารมณ์ความรู้สึกทำนองนี้ได้ว่าเป็นความรู้สึกของคนธรรมดาทั่วไปที่ “เหม็นหน้า” คนรวยมากขึ้น **อารมณ์ความรู้สึกเช่นนี้เพิ่งเกิดขึ้นไม่นานมานี้ครับ เพราะในอดีตที่ผ่านมา สังคมไทยไม่เคยปฏิเสธ “คนรวย” และจะถือเอา “ความรวย” เป็นเป้าหมายของความสำเร็จของชีวิตตลอดมา** หากลองทบทวนดู ก็จะพบว่าขุนช้างที่ดูไม่น่ารักและออกจะน่ารังเกียจนั้น ไม่ใช่เพราะว่าเป็นคนรวย หากแต่เป็นเพราะบุคลิกนิสัยและหน้าตาของขุนช้างต่างหากที่น่ารังเกียจ วรรณกรรมไทยจำนวนมากกว่ามากก็จะเน้นบทบาทของพระเอก/ตัวเอกให้อยู่ในสถานะสูงและร่ำรวย เจ้าสัวจำนวนมากที่เติบโตมาในช่วงก่อนหน้านี้ก็ไม่ได้ทำให้สังคมไทยรู้สึกไม่พอใจแต่ประการใด

ในอดีตนั้น คนรวยกับคนจนอยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน ความรวยและความจนไม่ได้ทำให้วิถีชีวิตแตกต่างกันอย่าง

หน้ามือเป็นหลังมือ ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและจริยธรรมของชุมชนสามารถที่จะกำกับพฤติกรรมของคนรวยไม่ให้ละเมิดใครต่อใครได้ตามอำเภอใจ พร้อมกันนั้น ประเพณีส่วนใหญ่ของสังคมก็จะทำให้เกิดจังหวะที่ทำให้ความเหลื่อมล้ำลดในช่วงเวลาหนึ่งๆ รวมไปถึงการเรียกร้องให้คนรวยต้องทำบุญมากกว่าคนอื่นก็ทำให้สายสัมพันธ์ทางสังคมไม่ตึงเครียดจนเกินไป
จินตนาการต่อสังคมของทั้งคนรวยและคนจนไม่ได้แยกห่างหรือแตกต่างกัน คนรวยหรือคนจนก็ต้องไปหาหลวงตาคนเดียวกัน ไม่หาหมอตำแยคนเดียวกันเพื่อให้มาทำคลอดลูกตนเอง งานศพก็ต้องพึ่งพาเพื่อนบ้านคนอื่นๆเหมือนๆกัน

หากเราจะลองเรียบเรียงดูความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยส่งผลกระทบลึกลงไปสู่อารมณ์ความรู้สึกของผู้คน ก็จะพบว่ามีหลายด้านที่เดียว

ความเปลี่ยนแปลงด้านแรกได้แก่ ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นได้ทำให้ความเหลื่อมล้ำทวีสูงมากขึ้น เพราะรัฐไทยเป็นรัฐของกลุ่มทุน จึงไม่เคยเลยที่จะคิดและมีนโยบายอะไรในการกระจายรายได้เพื่อ

ลดความเหลื่อมล้ำ ที่สำคัญ ก็คือ ความต่อเนื่องของรัฐนายทุนที่ครองอำนาจมาโดยตลอดนี้ ได้ทำให้ความเหลื่อมล้ำกลายเป็นโครงสร้างที่มั่นคงสถาพรไปแล้ว เพราะระบบเศรษฐกิจที่สถาปนาจนเข้มแข็งขึ้นมาได้ด้วยการสร้างความเหลื่อมล้ำนี้ จะไม่มีวันเปิดโอกาสให้เกิดการเลื่อนฐานะทางชนชั้นได้อย่างแท้จริง **ความเหลื่อมล้ำที่ถูกจรรโลงโดยรัฐได้ทำให้คนจำนวนมากรู้สึกได้ถึงการไม่มีโอกาสในชีวิตที่จะขยับเลื่อนชนชั้นได้** ความรู้สึกเช่นนี้ได้ดำเนินมาเนิ่นนาจนฝังลึกลงไประบบอารมณ์ความรู้สึก

ความเปลี่ยนแปลงด้านที่สอง ได้แก่ การสร้างวิถีชีวิตที่ฉีกขาดออกจากกัน กล่าวคือ กลุ่มคนรวยได้สถาปนาการใช้ชีวิตประจำวันของพวกเขาอีกลักษณะหนึ่ง โดยพยายามทำให้เป็นเสมือนเป้าหมายที่ดีของชีวิตที่ทุกคนควรจะใฝ่หา แต่เนื่องจากความเหลื่อมล้ำที่เป็นปราการเหล็กทำให้คนอื่นๆเดินไปตามวิถีชีวิตของคนรวยไม่ได้ ยิ่งทำให้วิถีชีวิตความฟุ่มเฟือยที่คนส่วนใหญ่ไม่มีทางไปถึงได้นั้นกลายเป็นดาบสองคมที่กลับทำให้เกิดความหมั่นไส้และเหม็นหน้าได้ง่ายมากขึ้นแทนที่จะสามารถสถาปนาเป็นวัฒนธรรมหลักได้เหมือนสิ่งที่ชนชั้นสูงไทยเคยทำสำเร็จในสมัยก่อนหน้านี้

ความเปลี่ยนแปลงทั้งสองด้านนี้ ส่งผลทำให้จินตนาการต่อสังคมของคนอย่างน้อยสองกลุ่มในสังคมไทยแตกต่างกันมากขึ้นทุกที จินตนาการ“ สังคม” ที่คนทุกคนได้มีส่วนร่วมกันจากอดีตมาสู่ปัจจุบันและจะร่วมกันก้าวเดินไปสู่อนาคตนได้สูญสลายไปแล้ว เพราะ “สังคม” ที่แต่ละกลุ่มจิตนาการถึงเป็นเพียงส่วนของความสัมพันธ์ภายในกลุ่มของตนเองเท่านั้นไม่ได้มีอะไรเชื่อมโยงต่อเนื่องกันเลย กลุ่มคนรวยบางกลุ่มอาจจะคิดถึงการออกไปบริจาคสิ่งของเพื่อช่วยคนจนในฤดูหนาวและคิดว่าตนเองทำเพื่อสังคม แต่ในความเป็นจริงก็เป็นเพียงการตอบสนองความรู้สึก “ โน้มกาย”ลงไปช่วยผู้ที่อยู่ต่ำกว่าเท่านั้นไม่ใช่การจินตนาการถึงการสร้างสังคมโดยรวมแต่ประการใด **การทำกิจกรรมรับผิดชอบต่อสังคม** (CSR)**ของบริษัทใหญ่ๆ ทั้งหลายก็เป็นเพียงการโฆษณาแบบเท่ๆ หรือบริษัทยักษ์ใหญ่ที่ทำด้านวัสดุก่อสร้างก็ใช้วิธีนี้เพื่อลดต้นทุนในการจัดการปัญหาในพื้นที่งานของตนเท่านั้น**

กลไกทางสังคมหรือจริยธรรมของสังคมก็ไม่มีพลังเหลืออยู่พอที่จะกำกับพฤติกรรมของผู้คน เพราะในด้านหนึ่ง เราหันไปหากฎหมายซึ่งก็ไม่ได้เรื่องเพราะมักจะหันเหเข้าไปอยู่ฝ่ายคนรวย อีกด้านหนึ่ง เราก็ทำให้จริยธรรมทางสังคมลดเหลือแค่ศีลธรรมส่วนบุคคลเท่านั้น

ความเปลี่ยนแปลงทั้งหมดนี้จึงทำให้สังคมไทยวันนี้ เป็นสังคม “ ขนมชั้น” ที่คนแต่ละชั้นสัมผัสกันอยู่และวางเรียงกันเป็นรูป แต่ไม่ได้ผสมผสานเป็นเนื้อเดียวกัน เนื้อเดียวกันของขนมจึงมีเพียงในแต่ละชั้นเท่านั้นและระหว่างชั้นก็ถูกดึงแยกออกจากกันได้โดยไม่ยากเย็นอะไร สังคม “ ขนมชั้น” เช่นนี้ จึงแฝงไว้ด้วยความตึงเครียดระหว่างชั้นตลอดเวลา ปรากฏการณ์ความเหม็นหน้าคนรวย/คนจนที่เกิดขึ้นถี่มากขึ้นเป็นการปะทุครั้งคราวของความตึงเครียดนี้ ซึ่งไม่รู้เหมือนกันว่าความตึงเครียดนี้จะระเบิดขึ้นเมื่อไรและออกมาในรูปลักษณะใด

สังคม “ ขนมชั้น” จึงไม่ใช่ “สังคมไทย” แบบที่เราท่านเคยรู้จักหรือเคยมีจินตนาการร่วมกัน ความตึงเครียดทางสังคมจึงเหมือนกับเราทั้งหมดนั่งทับระเบิดเวลาเอาไว้ ทางเลือกก็เหลือสองทางครับ ทางแรก ก็คือนั่งรอเวลาการระเบิด อีกทางหนึ่ง คือช่วยกันหาทางถอดระเบิดเวลาครับ

14 กรกฎาคม 2560

ใต้กระแส

การเมืองของการสร้างภาพ 'ชนบทไทย'

กรอบความเข้าใจ “สังคมชาวนา” ว่าเป็นสังคมที่สงบสุข ผู้คนมีจิตใจงดงาม มีประเพณีที่สูงคุณค่า

มีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่เหมาะสม รู้ที่ต่ำที่สูง ฯลฯ ถูกสร้างและผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในสังคมไทยตลอดมา พร้อมกันนั้น ก็ถูกทำให้เป็นภาพแทน “ความเป็นไทย” ที่ต้องยึดมั่นรักษาเอาไว้ให้คงทนสถาพรไป ภาพ “สังคมชาวนา”ซึ่งเป็นภาพแทน “**ความเป็นไทย**”ถูกผลิตและผลิตซ้ำโดยผ่าน**ปัญญาชน** (นักคิดของชนชั้นนำ Intellectuals) และ**กลุ่มปัญญาชนสังคม** (Intelligentsia กลุ่มทางสังคมของผู้มีการศึกษา) พระยาอนุมานราชธน ปัญญาชนคนสำคัญของสังคมไทย ได้สร้างความรู้เพื่อแสดงว่าสังคมชนบทของไทยมีวัฒนธรรมที่สร้างระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ อันทำให้สังคมชนบทมีความสงบสุข แม้ว่าพระยาอนุมานราชธนเน้นว่าคนชนบทอาศัยความเชื่อเรื่องผีสางเทวดาที่เต็มไปด้วยความงมงาย อีกทั้งยังนับถือพุทธศาสนาบนความศรัทธา (มิใช่ปัญญาหรือเหตุผล) ในการจรรโลงระเบียบแบบแผนต่างๆ ในสังคมของตน ซึ่งส่งผลให้ภาพชนบทเป็นภาพของกลุ่มคนที่ล้าหลังในบางด้าน แต่พระยาอนุมานราชธนก็ได้เน้นว่าการพัฒนาชนบทให้เจริญขึ้นเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเพื่อจะป้องกันมิให้คนชนบทพากันหลงเชื่อลัทธิอันไม่พึงปรารถนา ซึ่งการพัฒนาชนบทนี้ควรดำเนินการโดยผู้นำและชนชั้นนำที่มีสติปัญญาและคุณธรรมเหนือคนกลุ่มอื่นๆ ในสังคมไทย นอกจากนี้ยังเน้นด้วยว่าโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้นนั้นเป็นเรื่องที่ถูกต้องดีงาม **ดังนั้น การสร้างความรู้เรื่อง “สังคมชาวนา “ของพระยาอนุมานราชธนจึงตอกย้ำความสำคัญของการรักษาโครงสร้างรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจ**

การสร้างความรู้ “สังคมชนบท” ถูกเชื่อมต่อกับบทบาทของรัฐรวมศูนย์แบบเผด็จการโดยการประกอบสร้างความคิดเรื่อง “**การปกครองแบบไทย**”ที่เสนอโดยปัญญาชนกระแสหลักที่สำคัญ ได้แก่ **ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช** ที่เน้นว่า ลักษณะของสังคมไทย เหมาะสมที่จะปกครองแบบที่ผู้นำมีอำนาจเด็ดขาดและปกครองประชาชนด้วยความเมตตากรุณาเสมือนพ่อปกครองลูก และข้าราชการควรจะเป็น “**นายของประชาชน**” ก็ทำให้เป็นโอกาสของรัฐที่จะขยายอำนาจเข้ามาควบคุมและให้บริการแก่ประชาชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาชนบทโดยรัฐหรือระบบราชการ ซึ่งจะทำให้ชนบทหลุดพ้นจากวัฏจักร “โง่ จน เจ็บ” กระบวนการสร้างความรู้ “สังคมชนบท” นี้ ถูกทำให้ตราตรึงและฝังเข้าไปในระบบอารมณ์ความรู้สึกของพลังของกลุ่มปัญญาชนสังคม (Intelligentsia กลุ่มทางสังคมของผู้มีการศึกษา) คนกลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลจากปัญญาชนกลุ่มหลักและก็ได้แสดงตนในการร่วมสร้างจินตนาการ “ชนบท” นี้อย่างเข้มแข็งโดยเฉพาะทางด้านการสื่อสารทางอารมณ์ อันได้แก่ การสร้าง “**บทเพลงชนบท**” ขึ้นมา เมื่อเกิดวิทยุทรานซิสเตอร์ซึ่ง

ทำให้วิทยุราคาถูกมากทำให้คนทั่วไปในสังคมไทยล้วนแล้วแต่ครอบครองได้ ส่งผลทำให้การกระจายความคิดเรื่องชนบทนี้ออกไปอย่างกว้างขวางมากขึ้น

นักแต่งเพลงที่มีชื่อเสียง ได้แก่ ครูไพบูลย์ บุตรขัน (ไพบูลย์ ประณีต) ที่มีบทบาทตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้แต่งเพลงที่ชื่นชม “ความเป็นชนบท” ไว้มากมาย จนอาจจะกล่าวได้ว่าความนิยมมีมากมายนอกจากความสามารถในการแต่เพลงที่มีอย่างล้ำลึกแล้ว การเลือกแต่งเพลงเกี่ยวกับ “ความเป็นชนบท” เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ก่อให้เกิดพลังของความชื่นชอบ/ชื่นชม จนเมื่อความนิยมเพลง “ความเป็นชนบท” ได้ขยายตัวคลุมสังคมไทย จึงทำให้เกิดการให้ความหมายรวมของบทเพลงชนบทนี้ว่า “เพลงลูกทุ่ง” ซึ่งเกิดขึ้นมาในปี พ.ศ. 2507

นักร้องจำนวนมากได้เข้าร่วมขยายการรับรู้เรื่อง “ความเป็นชนบท” ผ่านเพลงของครูเพลง (ซึ่งไม่แตกต่างไปจากบทบาทของช่างซอ ในภาคเหนือ หมอลำในภาคใต้ หนังตะลุงและโนราในภาคใต้ที่เริ่มปรับตัวเข้ามาเชื่อมต่อกับ “ความเป็นชนบท” ที่ถูกสร้างขึ้น) ที่มีชื่อเสียง เช่น สมยศ ทัศนพันธุ์ ชาญ เย็นแข ปรีชา บุณยเกียรติ ทูล ทองใจ นริศ ทองอารีย์ ชัยชนะ บุญนะโชติ รุ่งเพชร แหลมสิงห์ ไพรวัลย์ ลูกเพชร ลัดดา ศรีวรนันท์ บุปผา สายชล ผ่องศรี วรนุช เรียม ดาราน้อย เป็นต้น
ภาพสังคมชนบทที่มีความหมายเน้นที่ความสัมพันธ์ทางสังคมที่งดงามที่ถูกสร้างขึ้นมาได้เปิดโอกาสให้แก่การเคลื่อนไหวของปัญญาชนนักวิชาการและปัญญาชนสังคม (นักพัฒนาเอกชน (NGOs)) จำนวนหนึ่งที่พยายาม “**รื้อฟื้น**” **วัฒนธรรมชุมชน**ขึ้นมา เพื่อใช้เป็นฐานในการต่อรองและการต่อสู้กับรัฐและทุน เพื่อชีวิตที่ดีกว่าของชาวบ้านในทุกภูมิภาค โดยปัญญาชนกลุ่มนี้จะเน้นภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีมาแต่โบราณกาลที่ทำให้ชุมชนชาวบ้านมีความเป็นปึกแผ่นสูง สามารถร่วมมือกันในการผลิต มีการแลกเปลี่ยนแรงงานและผลผลิตระหว่างกัน และการช่วยเหลือกันในด้านต่างๆ อย่างรอบด้านด้วยน้ำใจไมตรีที่คนในชุมชนมีต่อกัน โดยหวังว่าการจัดการทรัพยากรของชุมชนชาวบ้านจะทำให้สามารถฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและความเข้มแข็งของทรัพยากรทางวัฒนธรรมจนทำให้ชาวชนบทสามารถ “พึ่งตัวเอง” ได้อย่างยั่งยืนสืบไปในอนาคต

ภาพจินตนาการที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยพระยาอนุมานราธนในทศวรรษ 2490 จึงมีความต่อเนื่องมาสู่ภาพชนบทที่ล้าหลังที่ต้องการการพัฒนาแต่ก็ยังต้องรักษาความ “ดีงาม” ของความสัมพันธ์ทางสังคมเอาไว้ในช่วงต้นของการพัฒนาและช่วงของการพัฒนด้วยการเน้น “วัฒนธรรมชุมชน”
กลุ่มปัญญาชนสังคม (Intelligentsia กลุ่มทางสังคมของผู้มีการศึกษา) ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงการสื่อสารจากวิทยุมาสู่โทรทัศน์ ก็ได้ผลิตซ้ำ “ความเป็นชนบท” ต่อเนื่องมา การทำงานพัฒนาชนบทภายใต้กระแส “**วัฒนธรรมชุมชน**” ได้ขยายออกไปยังสื่อโทรทัศน์อย่างเข้มข้น ที่น่าสนใจ ได้แก่ นิรมล เมธีสุวกุล

การสร้าง “**ความเป็นไทยในความเป็นชนบท**” ก็ได้เกิดการสร้างโครงเรื่องประวัติศาสตร์ของชนบทหรืออดีตของสังคมชาวนาไปในทิศทางเดียวกัน คือ อดีตที่งดงาม แต่ต่อมาถูกทุนนิยมและอิทธิพลตะวันตกเข้ามาทำลาย และในวันนี้ เรา : คนไทยต้องช่วยกันรณรงค์รักษาความเป็นไทยในชนบทไว้ให้ได้ การสร้างภาพจินตนาการ “ความเป็นชนบท” ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมาไม่ใช่เป็นเพียงแค่ความรู้เกี่ยวกับชนบท หากแต่เป็น “**โครงการทางการเมือง**”(Political Project) ที่ชนชั้นนำต้องการให้ชนบทเป็นเช่นที่วาดหวังไว้ ด้วยการผลักดันของปัญญาชนชนชั้นนำได้สร้างความเป็น “ชาตินิยมทางวัฒนธรรม”(Cultural nationalism) ขึ้นมาซึ่งส่งผลทั้งทางด้านที่ทำให้ชาวชนบทจำนวนไม่น้อยรู้สึกภาคภูมิใจมากขึ้นในการที่พลังของสังคมท้องถิ่นของตนได้ถูกยอมรับให้กลายมาเป็นหลักหนึ่งของการดำรงอยู่ของรัฐไทย แต่ขณะเดียวกัน ในอีกด้านหนึ่ง ก็ตอกย้ำให้ต้องยอมรับอำนาจที่เหนือกว่าตามวิธีคิดและรู้สึกแบบ “**รู้ที่ต่ำที่สูง**” ของสังคมไทย

วันนี้ “ชนบท” เปลี่ยนแปลงไปอย่างไพศาลและลึกซึ้งเกินกว่ากรอบของ “ความเป็นชนบท” แบบเดิมจะสามารถอธิบายได้อีกแล้ว แต่น่าเสียดายที่สังคมไทยไม่มีปัญญาชนกระแสหลักที่หลักแหลมมีปัญญาเพียงพอในการปรับเปลี่ยนกรอบภาพจินตนาการเพื่อประคับประคอง “โครงการทางการเมือง” ชุดสำคัญนี้ต่อไปได้

วันนี้ อยากจะชักชวนท่านผู้อ่านทุกท่านลองพินิจพิจารณาความเปลี่ยนแปลงของชนบทด้วยสายตาใหม่ **และอยากจะให้ช่วยกันร่วมสร้างความหมายให้แก่ “ชนบทใหม่” เพื่อที่จะให้เป็นจุดเริ่มต้น** (point of departure) **ในการร่วมสร้างและผลักดันให้สังคมไทยก้าวพ้นความขัดแย้งทั้งหลายครับ**

02 มิถุนายน 2560

ใต้กระแส

วันข้าวและชาวนาแห่งชาติ 2560

คณะกรรมการนโยบายข้าวแห่งชาติและรัฐบาลในปี พ.ศ. 2552 จึงได้กำหนดให้มี "วันข้าวและชาวนาแห่งชาติ" ขึ้นมาในวันที่ 5 มิ.ย.

ของทุกปีโดยเชื่อมโยงกับวันที่ 5 มิ.ย. 2498 ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (รัชกาลที่ 8) เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ (รัชกาลที่ 9) ได้เสด็จทรงทอดพระเนตรการทำนาที่อำเภอบางเขน รวมทั้งได้ทรงหว่านข้าวด้วยพระองค์เองในแปลงนา วันที่ 5 มิ.ย. จึงเป็นวันแห่งการสร้างความทรงจำความสำคัญ ของข้าวและชาวนาไทยให้สืบเนื่องกันต่อมาถึงปัจจุบัน แม้ว่าความทรงจำร่วมของสังคมไทยนี้จะเน้นคุณค่าของข้าวต่อสังคมไทยและ "**เชิดชูเกียรติและสร้างขวัญกำลังใจให้แก่ชาวนา**" แต่ในปีนี้น่าจะมีการทบทวนความเปลี่ยนแปลงทั้งหลายเพื่อที่จะสร้าง" ความหมายใหม่" ให้แก่ ข้าว ชาวนา และสังคม

หากเราทบทวนความเปลี่ยนแปลงความหมายของ "**ข้าว**" เราก็อาจจะหาความหมายใหม่ที่เหมาะสมมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในวันนี้ กล่าวคือ ในอดีต " ข้าว" มีความหมายถึง "**ตัวตน**" คนไทยเลยทีเดียว (Rice as Self) พิธีกรรมเกี่ยวกับ "ข้าว" ยืนยันคุณค่านามธรรมและความผูกพันของคนไทยกับ "ข้าว" อย่างลึกซึ้ง หากเปรียบเทียบกับสังคมญี่ปุ่นจะพบว่ามีลักษณะการนับถือ "ข้าว" คล้ายคลึงกัน แต่ภายหลังการการขยายตัวของการปลูกข้าวเพื่อส่งออกภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ได้ทำให้ความหมายของ "ข้าว" เปลี่ยนมาสู่การเป็น "**สินค้าทางการเกษตร**" ประเภทหนึ่ง พร้อมไปกับความสำเร็จของการปรับปรุงพันธุ์ข้าวให้ไม่ไวแสงซึ่งสามารถเพาะปลูกได้หลายรอบต่อปี รวมไปถึงการลงทุนในระบบชลประทานของรัฐ ได้ทำให้ "ข้าว" ถูกเปลี่ยนความหมายไป

การปลูกข้าวที่เคยมีความหมายเท่ากับ " ตัวตน" ของชาวนา เพราะชาวนาแต่ละแห่งต้องคิดวางแผนการเพาะปลูก และคัดเลือกพันธุ์ที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ ในแต่ละช่วงเวลา ก็เลือนหายไปพร้อมกับการขยายตัวของการปลูกข้างเพื่อขาย พันธ์ข้าวที่มีมากมายกว่า 5,000-6,000 พันธุ์ เหลือเพียงไม่กี่พันธุ์ที่เป็นสินค้าการเกษตรที่ตลาดต่างประเทศต้องการเท่านั้น พิธีกรรมเกี่ยวกับ "ข้าว" ก็ล้วนเสื่อมสลายตามไปด้วย หากเปรียบเทียบกับสังคมชาวนาญี่ปุ่นจะพบความแตกต่างที่สำคัญประการหนึ่ง ได้แก่ ตลาดข้าวญี่ปุ่นเป็นตลาดภายใน จึงทำให้ชาวนาญี่ปุ่นสามารถที่จะสร้าง "**ตลาดเฉพาะ**" (Niche Market) ซึ่งวางอยู่บนการยอมรับคุณภาพของข้าวในบางพื้นที่ที่มีมาเนิ่นนาน รวมทั้งการแปรรูปข้าวในแต่ละพื้นที่แต่ละแหล่งน้ำ

ก็ทำให้เกิดความแตกต่างได้อย่างมากทีเดียว ที่สาคัญ ได้แก่ การทำเหล้าสาเกและเหล้าขาว (โชวจู) จึงทำให้ “ข้าว” ญี่ปุ่นยังมีความหมายถึง “ตัวตน” ของชาวนาญี่ปุ่นอยู่อย่างไม่เสื่อมคลาย

พร้อมกันนั้น การขยายตัวของการปลูกข้าวไม่ไวแสงซึ่งเป็นข้าวคุณภาพไม่สูงเท่าข้าวหอมทั้งหลาย เป็นการปลูกเพื่อขายเป็นหลักจึงเน้นที่ความถี่ของรอบการปลูก เช่น ปีหนึ่งอาจจะปลูกได้สามรอบ การปลูกข้าวที่ถี่และใช้แรงงานเข้มข้นเช่นนี้ไม่สามารถทำได้ด้วยแรงงานครอบครัวแบบเดิม ประกอบกับสมาชิกรุ่นเยาว์ก็ต้องไปเรียนหนังสือ จึงทำให้เกิดการจ้างงานในภาคเกษตรกรรมมากขึ้นจนเกือบจะเป็น 100% แล้ว ความเอาใจใส่ในการปลูกข้าวอย่างจริงจังเหมือนเดิมจึงเป็นไปไม่ได้

นอกจากนั้นราคาข้าวที่ตกต่ำอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่เริ่มส่งออกและเก็บภาษีพรีเมี่ยมข้าว ได้กลายเป็นแรงผลักดันให้ชาวนาไทย ต้องทำงานนอกภาคเกษตรกรรมเพื่อเลี้ยงชีพให้อยู่รอดให้ได้ ยิ่งทำให้การปลูก “ข้าว”ที่ใช้ระยะสั้นและใช้แรงงานจ้างทุกขั้นตอนในการทำนา กลายเป็นเรื่องธรรมดาและเกิดขึ้นทั่วไปในสังคมชนบทไทย จนเป็นที่รับรู้ทั่วไปว่ารายได้หลักของครอบครัวเกษตรกรในชนบทนั้นมาจากการผลิตนอกภาคเกษตรกรรม

“ข้าว” จึงไม่ใช่ “ตัวตน” ของชาวนา เพราะ “ชาวนา” ก็ไม่ใช่ “ชาวนา” (อย่างเดิม) อีกแล้ว

เราจะคิดอะไรได้บ้างเพื่อจะคืน “ข้าว” ให้กลับมาเป็น “ตัวตน” ของชาวนา

ความเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้น ได้แก่ การขยายตัวของการเพาะปลูกข้าวอินทรีย์จาก 7 หมื่นกว่าไร่ เป็น 2 แสนกว่าไร่ในปีที่ผ่านมา (ขอบคุณอาจารย์ประภาส ปิ่นตกแต่งที่ให้ข้อมูลเรื่องนี้) การขยายตัวของปลูกข้าวอินทรย์นี้เป็นตอบสนองตลาดภายในประเทศ และเป็นข้าวคุณภาพสูงในหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ข้าวพิเศษ หรือ การปลูกแบบปลอดสารเคมี ซึ่งเป็นการขยับไปสู่การสร้าง “ตลาดเฉพาะ” ขึ้นมาได้อย่างเข้มแข็ง

การปลูกข้าวกลุ่มนี้ไม่ได้เป็นเพียงการปลูก “ข้าว” เพื่อขายแต่อย่างเดียว หากเป็นกระบวนการที่ทำให้ “ข้าว” เป็น “ตัวตน” ของผู้ปลูกและผู้บริโภคด้วย เพราะผู้ปลูกเองก็รู้สึกถึงการได้ “**ฟูมฟัก**” ข้าวพิเศษให้แก่ผู้บริโภค ผู้บริโภคเองก็รู้สึกถึงคุณค่าของข้าวมากกว่าซื้อข้าวทั่วไปจากตลาด

ประเด็นสำคัญ ได้แก่ เราจะขยายการปลูกข้าวพิเศษนี้ให้กว้างขวางมากขึ้นหรือไม่ และจะขยับจากตลาดในประเทศไปสู่ต่างประเทศได้หรือไม่ ดังที่จะเห็นได้ว่าการส่งออกข้าวหอมปทุมธานีเพิ่มขึ้นจาก ปี พ.ศ. 2556 มากกว่า 2 เท่า อันหมายความว่าเราสามารถที่จะทำให้ตลาดข้าวต่างประเทศของไทยมี “ส่วน” ของข้าวพันธ์พิเศษหรือการปลูกแบบพิเศษได้

ปัญหาว่า ผู้ส่งออกไทยจะแสวงหาแนวทางในการแบ่งส่วนตลาดต่างประเทศให้หลากหลายได้อย่างไร

ผมคิดว่าหากรัฐลงทุนสนับสนุน (subsidize) เป็นแรงจูงใจให้ผู้ส่งออกที่สามารถสร้างตลาดข้าวพิเศษได้กว้างขวางขึ้น ก็จะส่งผลชักนำให้ผู้ปลูกข้าวหันมาสู่การลงแรงกายแรงใจในการสร้าง “ตัวตน” ร่วมกับ “ข้าว” ได้ชัดเจนขึ้น

การกระตุ้นให้เกิด “ตัวตน” ของ “ข้าว” และ “ชาวนา” จึงเป็นการคืนความหมายให้แก่ผู้คนร่วมสิบล้านคน ได้มีโอกาสกลับมาสร้างสรรค์สิ่งที่เขาได้ใช้ชีวิตทั้งชีวิตให้รุ่งเรืองขึ้น

17 มีนาคม 2560

ใต้กระแส

'สรรพนาม' ไม่ใช่แค่ 'สรรพนาม'

การใช้ “ สรรพนาม” ไม่ใช่เพียงแค่เป็นการใช้คำแทนชื่อนาม อย่างที่ร่ำเรียนมาเท่านั้น

หากแต่การใช้สรรพนามเป็นการถักทอความหมาย ของความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคมหนึ่งๆ ดังนั้น “ สรรพนาม” จึงมีความหมายทางสังคม/สังคมการเมืองอย่างเต็มเปี่ยม

หากมองไปในอดีตก็พบว่ามีความต้องการจะเปลี่ยนแปลง และจัดความสัมพันธ์ทางสังคม/สังคมการเมืองอยู่ เช่น เมื่อคณะราษฎรขึ้นมามีอำนาจอย่างเต็มเปี่ยมในทศวรรษ ๒๔๘๐ ก็ได้พยายามที่จะปรับเปลี่ยนจินตนาการ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ด้วยการออกระเบียบรัฐนิยม จัดระเบียบตัวตนของคนไทยและที่สำคัญ ได้ออกระเบียบการใช้คำสรรพนามแทนชื่อให้เป็นมาตรฐานร่วมกัน ได้แก่ ฉัน, ท่าน, เรา ซึ่งการใช้สรรพนามเช่นนี้ก็เท่ากับการยุติจินตนาการลำดับชั้นของผู้คน อันเป็นหัวใจหลักของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ที่ต้องการสร้างความเสมอภาคของคนในสังคม
อย่างไรก็ตาม กลุ่มอนุรักษ์นิยมที่ค่อยๆ ฟื้นตัวหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และได้ช่วงชิงอำนาจทางการเมืองคืนกลับจาก**จอมพล ป. พิบูลสงคราม** ก็ได้ทำให้ความเสมอภาคในการใช้สรรพนามที่เพิ่งสร้างขึ้นมาจบลงอย่างรวดเร็ว
การฟื้นคืนอำนาจของกลุ่มอนุรักษ์นิยมจำเป็นต้องสามัคคีกับคนอีกหลายกลุ่มในสังคม จึงทำให้เกิดใช้สรรพนามที่ซับซ้อนมากขึ้น ในด้านหนึ่งการใช้สรรพนามของสังคม ยังเน้นลำดับชั้นอย่างชัดเจนภายใต้กรอบคิดเรื่องการใช้ “ คำสุภาพ ” เช่น จะไม่เรียกท่านผู้ว่าราชการว่า “ **เธอ** ” หรือ “ **แก**” เป็นต้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง การผนวกรวมเอาวัฒนธรรมชนบทเข้ามาอยู่ร่วมกับวัฒนธรรมไทย ก็ได้ทำให้การใช้สรรพนามแบบ “**เครือญาติ/เสมือนเครือญาติ**” เข้ามามีบทบาทมากขึ้นในชีวิตประจำวัน
คนไทยที่เติบโตมาในช่วงเวลาหลังการพัฒนาก็ไม่สับสนอะไร เช่น เมื่อพบผู้ใหญ่ในระบบราชการก็เรียกว่า “ท่าน” แต่เมื่อหันไปพบกับภารโรงก็เรียกว่า “ **ลุง** ” (ทั้งๆที่สองคนอาจจะอายุเท่ากัน) สำดับชั้นของสังคมจึงซ้อนทับไปกับความสัมพันธ์เชิงเครือญาติเสมือนตลอดมา
แต่พลวัตรทางเศรษฐกิจในช่วงสามทศวรรษหลัง ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญมากในหลายมิติด้วยกัน มิติแรก ความเป็น “ ชนชั้น” สืบทอดกันมาได้อย่างต่อเนื่องและเข้มข้นมากขึ้น ได้ทำให้กลุ่มชนชั้นนำมีจินตนาการความสัมพันธ์ทางสังคม/สังคมการเมืองที่ตนเองมีเหนือคนกลุ่มอื่น คนกลุ่มนี้มักจะถูกเรียก

จนเคยชินว่า “ท่าน” และจะรู้สึกอึดอัดไม่พอใจหากมีการใช้สรรพนามต่อตนเองที่มีนัยยะต่ำกว่า เช่น ถูกเรียกว่า “ **ป๋า**” (ซึ่งคำว่าว่า “ป๋า” ถูกใช้กับกลุ่มที่แปลงสภาพตนเอง ให้มีงูอยู่บนหัวในช่วงทศวรรษ ๒๕๑๐ เป็นต้นมา และกลุ่มชนชั้นนำที่สืบทอดชนชั้นมานานทนรับไม่ได้ แม้ว่าจะมี “ งู” อยู่บนหัวก็ตาม) เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงในมิติที่สอง ได้แก่ การขยับเลื่อนชนชั้นได้เกิดมากขึ้น โดยเฉพาะพี่น้องจากภาคเกษตรกรรมได้เลื่อนชนชั้นขึ้นมา เป็นชนชั้นกลางที่ทำมาหากินบนทักษะความสามารถส่วนตัวมากขึ้น เช่น พี่น้องจากร้อยเอ็ดที่เริ่มต้นเข้ามาเช่าแท็กซี่ขับในกรุงเทพ และในปัจจุบันร้อยละห้าสิบได้กลายเป็นเจ้าของอู่ขนาดกลางและเล็ก (จากเดิมที่มีคำว่า “ เจ็กดาวน์ ลาวผ่อน” แต่ตอนนี้เป็น “ ลาวดาวน์ เครือข่ายลาวผ่อน ”)
พร้อมไปกับการขยายตัวของการเลื่อนชนชั้น ส่งผลสัมพันธ์กับการขยายตัวของความสัมพันธ์เชิงพาณิชย์ ที่เข้มข้นมากขึ้นได้และก่อให้เกิด “ **ความเสมอภาคบนอำนาจการซื้อ** ” ได้ทำให้จิตนาการความสูงต่ำของผู้คนลดในความสัมพันธ์เชิงค้าขาย ดังเห็นได้ชัดเจนจากการเปลี่ยนสรรพนามที่ใช้เรียกผู้ซื้อ จากเดิมอาจจะใช้คำสรรพนามว่าลุง ป้า น้า อา แต่ต่อมาความเสมอภาคบนความสัมพันธ์เช่นนี้ทำให้การใช้คำสรรพนามกับผู้ซื้อด้วยคำว่า “**ลูกค้า/คุณลูกค้า**” แพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง
พนักงานขายทุกระดับจะใช้คำว่า ”ลูกค้า/คุณลูกค้า” อย่างสบายใจ เพราะไม่ต้องแสดงความใกล้ชิดเป็นเครือญาติเสมือนแบบเดิมและรู้ดีว่า “ ลูกค้า” ก็ไม่ได้ปรารถนาจะนับญาติกันอีกแล้ว ขณะเดียวกัน ก็ไม่ต้องกระอักกะอ่วนใจเวลาต้องประเมินผู้ซื้อว่า เป็นคนระดับใด จะใช้คำว่า “ท่าน” ดีหรือไม่ หรือหากจะใช้คำว่า “**คุณ/ผม**” ก็ดูจะเป็นความเท่าเทียมกันเกินไป ซึ่งจะก่อความอึดอัดด้วยกันทั้งสองฝ่าย
ความเปลี่ยนแปลงของคำสรรพนามจึงไม่ใช้แค่คำสรรพนาม หากแต่แผงฝังไว้ด้วยอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดที่กลั่นกรองมาจากความสัมพันธ์ทางสังคมที่ดำเนินมา ในหลายพื้นที่ เช่น หน่วยราชการสำคัญๆ ก็พบว่าลำดับชั้นทางสังคมยังคงเหนียวแน่นและยังคงสืบเนื่องการใช้สรรพนามที่เน้นความแตกต่างทางชนชั้น แต่ในพื้นที่สาธารณะทั่วไป กลับเกิดการใช้สรรพนามที่ทำให้เรารับรู้ได้ถึงความรู้สึก “**ความเสมอภาค**” กันมากขึ้น

ความซับซ้อนของการใช้คำสรรพนาม จึงเป็นปรากฏการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลง ของความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคมไทยที่ยังไม่ลงตัว หากจะพิจารณาการปรับเปลี่ยนไปสู่ความเสมอภาค ก็ยังไปไม่ถึงระดับเปลี่ยนโครงสร้าง ขณะเดียวกัน การจรรโลงระดับชนชั้นก็ถูกเบียดขับมากขึ้นในพื้นที่สาธารณะทั่วไป
แน่นอนว่าท่ามกลางสภาวะก้ำกึ่งเช่นนี้ ก็คงได้พบเห็นอะไรแปลก ๆเพิ่มมากขึ้นอีกครับ

10 กุมภาพันธ์ 2560

ใต้กระแส

ลึกลงไปในความขัดแย้ง

ความขัดแย้งในทุกมิติและทุกระดับของสังคมไทยยากต่อการปรองดองแบบง่าย ๆ อย่างที่คนใน

รัฐบาลได้เสนอขึ้นมา เพราะเอาเข้าจริงๆ แล้วความขัดแย้งทางการเมือง เป็นเพียงปริมณฑลหนึ่งของความขัดแย้งทั้งหมด หากมองเพียงแค่มุมใดมุมหนึ่ง ก็ย่อมไม่สามารถที่จะเข้าใจปัญหาและแก้ไขปัญหาๆ ได้อย่างแน่นอน

ความขัดแย้งที่ขยายตัวไปทุกปริมณฑล สัมพันธ์อยู่กับความเปลี่ยนแปลงหลายประการด้วยกัน ที่สำคัญ ได้แก่ การเคลื่อนย้ายทางสังคมสองแนวทางที่สวนกัน และการพังทะลายของ “**จริยธรรม**” เดิมทางสังคม

การเคลื่อนย้ายทางสังคมเกิดขึ้นในสองด้านด้วยกัน ด้านหนึ่ง ผู้คนที่ครั้งหนึ่งอยู่ในระดับล่างได้ขยับเคลื่อนขึ้นในระดับที่สูงขึ้น ขณะเดียวกัน ผู้คนที่เคยอยู่ในระดับสูงกว่ากลับรู้สึกว่าตนเองกำลังตกต่ำลง การเคลื่อนย้ายทางสังคมที่สวนทางกันเช่นนี้ เป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่คนสองกลุ่มเผชิญ และปรับตัวได้ไม่เหมือนกัน คนที่ปรับตัวได้ดีขึ้นได้รับโอกาสที่ดีกว่าจากการขยายตัวของรัฐขณะเดียวกัน กับคนที่รู้สึกว่าตกต่ำลงกลับรู้สึกว่ารัฐไม่ได้ดูแลพวกเขาอย่างที่เคยดูแล

โอกาสในการเคลื่อนย้ายทางสังคมเป็น “ **ความหวัง**” และ “**เป้าหมาย**” ของชีวิตผู้คนทั่วไป ดังนั้นการแสวงหาแนวทางในการก้าวหน้าของชีวิตจึงเป็นเรื่องที่ทุกคนใฝ่ฝันและพร้อมที่จะอุทิศทุกอย่างเพื่อเป้าหมายของตน

ในบางสังคมและบางช่วงเวลา “ ความหวัง” และ “เป้าหมาย” ของชีวิตผู้คนทั้งหมดสามารถดำเนินร่วมกันไปได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในช่วงแรกๆ ของการเกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ที่ทุกคนสามารถเดินตามความฝันได้อย่างเสมอภาคกัน ตัวอย่างเช่น “**ความฝันของคนอเมริกัน**” (American Dream) ในช่วงทศวรรษ 1930 ที่กระตุ้นให้คนอเมริกันสร้างเนื้อสร้างตัวกันอย่างแข็งขัน

ต่อมาเมื่อสภาวะทางเศรษฐกิจเริ่มจัดระบบได้ลงตัวมากขึ้น ความสามารถในการสืบทอดชนชั้นก็ได้ปรากฏชัดขึ้นจนทำให้คนรวยก็สามารถส่งต่อความรวยไปยังลูกหลาน ส่วนคนจนนั้นต่อให้พยายามมากเท่าไรก็ไม่มีทางที่จะเดินไปข้างหน้าได้อย่างความฝัน หนังสือเรื่อง Hillbilly Elegy: A Memoir of a Family and

Culture in Crisis **ของ**J.D.Vance สะท้อนภาพนี้ในสังคมอเมริกาได้อย่างชัดเจน น่าจะมีงานเขียนลักษณะนี้ในสังคมไทยบ้าง

แต่ความเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจได้เกิดขึ้นในช่วงยี่สิบปีที่ผ่านมา ความผันผวนในทางเศรษฐกิจได้ปรากฏชัดเจนขึ้น กลุ่มคนจนที่ครั้งหนึ่งไม่เคยมีโอกาสในการเลื่อนชนชั้นได้เลย กลับได้รับโอกาสที่เปิดกว้างมากขึ้นจากทั้งนโยบายของรัฐ การสร้างเครือข่ายในลักษณะใหม่ รวมไปถึงการเข้าถึงรูปแบบการผลิตแบบใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น กลุ่มคนจนได้ “**ลืมตา อ้าปาก**” ได้มากกว่าเดิมมากอย่างที่ไม่เคยคาดหวังมาก่อน

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายทางสังคมที่สวนทางกันมากขึ้น แม้ว่ากลุ่มคนที่ได้เปรียบเดิมก็ยังคงได้เปรียบอยู่แต่ก็ไม่ได้รับมากเหมือนเดิม จึงทำให้รู้สึกถึงความสั่นคลอนของชีวิตที่ครั้งหนึ่งเคยมีเสถียรภาพมั่นคง ขณะเดียวกัน คนที่ไม่เคยมีไม่เคยได้มาก่อนในชีวิต ก็กระโดดเข้าช่วงชิงโอกาสอย่างสุดแรงกายแรงใจเพื่อชีวิตที่ดีกว่า

การเคลื่อนย้ายทางสังคมจึงมีลักษณะของ “**ขึ้น**” **และ** “**ลง**” สวนทางกันและเป็นการเคลื่อนย้ายที่ทำท่าเหมือนจะดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดยั้งเสียด้วย จึงยิ่งส่งผลกระทบอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของผู้คนอย่างลึกซึ้งทีเดียว

ระบบความหมายในความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนหรือ “**จริยธรรม**” ซึ่งทำให้ผู้คนหมายรู้ได้ว่าอะไรควรทำและอะไรไม่ควรทำก็ถูกกระทบกระเทือนอย่างใหญ่หลวง เพราะ “จริยธรรม” เดิมถูกสร้างขึ้นในช่วงก่อนหน้าที่จะมีการเคลื่อนย้ายสองทางสวนทางกัน เป็นระบบความหมายในความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ตอกตรึงผู้คนเอาไว้กับสถานะและชนชั้นที่คงที่ไม่แปรเปลี่ยน

ท่ามกลางการเคลื่อนย้ายทางสังคมที่สวนทางกันและการสูญเสียพลังของ “ จริยธรรม”ในการกำกับพฤติกรรมและจิตใจของผู้คนจึงทำให้สังคมตกอยู่ใน**สภาวะไร้ขื่อแป** (Amomie) มากขึ้น ดังที่จะพบเห็นโดยทั่วไปในชีวิตประจำวัน เช่น “ผู้ใหญ่” ก็ไม่เป็น “ผู้ใหญ่” หรือ “เด็ก” ก็ไม่เป็น “เด็ก” หรือการเกิด “สองมาตรฐาน” ในกระบวนการทางการเมือง เป็นต้น

กล่าวได้ว่า ลึกลงไปในความขัดแย้งที่ปรากฏในสังคม จึงเป็นเรื่องของความเปลี่ยนแปลงภายในโครงสร้างทางสังคมและจะดำเนินไปสู่การเปลี่ยนโครงสร้างสังคมในที่สุด เพียงแต่ไม่รู้ว่าจะเกิดขึ้นเมื่อไรเท่านั้นเอง

สภาวะสังคมไร้ขื่อแปจะอยู่กับเราไปอีกนานเท่าไร และถึงยอดสุดเมื่อไร ไม่มีใครคาดเดาได้ เพียงแต่ในวันนี้ก็ภาวนาเพียงแต่ว่าคนในสังคมจะช่วยกันค่อยๆ ระงับความปรารถนาส่วนตัวที่จะส่งผลกระทบกระเทือนคนอื่น หรือส่วนรวมลงบ้าง ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่กำลังเคลื่อนย้ายไปสูงหรือต่ำลง เพราะในท้ายที่สุดแล้ว ทุกคนก็ต้องอยู่ร่วมกันในสังคมไม่มีใครสามารถแยกตัวไปเสพสุขได้เพียงลำพังหรอกครับ

น่าสนใจนะครับ เพราะหากมองไปที่สังคมอเมริกาก็จะพบว่าการเคลื่อนย้ายทางสังคมที่สวนทางกันก็เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อ “จริยธรรม” ทางการเมืองอย่างมากทีเดียว **เราคงต้องรอดูต่อไปว่าคนและ**

สังคมอเมริกันจะจัดการกับปัญหาลักษณะคล้ายคลึงกันนี้ได้อย่างไร เผื่อเราจะหยิบมาเป็นตัวอย่าง หรือในทางกลับกัน หากเราจัดการปัญหาของเราได้ก่อน ก็จะได้สอนคนอเมริกันครับ

ประชาไท

ผู้สาวขาเลาะ

สังคมไทยจะเข้าใจความนิยมเพลง " ผู้สาวขาเลาะ" ของคุณลำไย ไหทองคำได้อย่างไร หากจะวัดจากสายตาของคนรุ่นอาวุโสทั่วไปในสังคมไทย ก็คงต้องออกมาในลักษณะแบบเดียวกับที่ " ลุงตู่" ได้ลงทุนกล่าวว่าเอาไว้เท่านั้น ซึ่งผมคิดว่าไม่มีประโยชน์โพดผลอันใดเลย

ความเปลี่ยนแปลงทุกๆอย่างในสังคมไทยหรือสังคมโลกก็ตาม ไม่มีอะไรเกิดขึ้นในสุญญากาศ ทุกอย่าง/ทุกมิติล้วนแล้วแต่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับเงื่อนไขสิ่งแวดล้อมทางสังคมทั้งสิ้น

ความนิยมเพลง "ลูกทุ่ง" ที่เนื้อร้องเน้นประเด็น " ทางเพศ" และการแสดงบนเวทีที่เน้น " ร่างกาย" ได้รับความนิยมมากขึ้นในระยะหลัง ตัวอย่างที่ชัดเจนมาก ก็ได้แก่ เพลง " คันหู " และมีพัฒนาการต่อเนื่องมาจนถึง " ผู้สาวขาเลาะ " แต่หากพิจารณากลับไปในอดีต ก็จะพบว่า ช่วงเวลาที่ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในการแสดงเพลงที่มีลักษณะเช่นนี้ได้ปรากฏขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๓๐ แล้ว ดังจะเห็นได้ว่าเพลงที่ได้รับความนิยมอย่างมาก ของ พุ่มพวง ดวงจันทร์ ล้วนแล้วแต่แสดงความปรารถนาส่วนตัวอย่างตรงไปตรงมา ไม่ว่าจะเป็น " กระแซะ" หรือเพลง (ที่น่าสนใจมากที่คุณพุ่มพวงเสนอให้) " ปฏิวัติผัว" เป็นต้น

เพลงจะได้รับความนิยมก็ต่อเมื่อได้ "สื่อสาร" ทางอารมณ์ความรู้สึกอย่างสอดคล้องไปกับแรงปรารถนาของคนในสังคม ดังนั้น การทำความเข้าใจเพลง จะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เราเข้าใจสังคมโดยเฉพาะทางด้านอารมณ์ความรู้สึกได้มากขึ้น และต้องเน้นว่า เพลง " ลูกทุ่ง" นับจากพุ่มพวง ดวงจันทร์ มาจนถึงปัจจุบันนี้ จึงเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงการเคลื่อนไหวทางอารมณ์ความรู้สึกอันสำคัญยิ่งของผู้หญิงในสังคมไทย

กล่าวได้ว่า สังคมไทยได้สร้างระเบียบทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็งมากให้ตกเป็นพันธกิจหนักอึ้งบนบ่าของผู้หญิง เริ่มต้นจากการควบคุมร่างกาย ควบคุมอารมณ์ ต่อมาก็ควบคุมการแสดงออกทุกมิติในพื้นที่สาธารณะ และเมื่อมีครอบครัวแล้วก็ควบคุมวัตรปฏิบัติทั้งหมดในการมีชีวิตคู่ ในขณะที่ผู้ชายไทยได้รับอิสระอย่างมากในพื้นที่สาธารณะ

กรอบวัฒนธรรมเดิมของไทยที่เน้นให้ผู้ชายมีชีวิตเสรีนอกบ้านเพื่อแสวงหาเกียรติยศซึ่งมีหลากหลายทาง

เช่น การบวชเรียน การเป็นนักเลงดูแลหมู่บ้าน หรือ การเข้าร่วมเป็นพ่อค้าทางไกล ในขณะที่ผลักดันให้ผู้หญิงมีชีวิตอยู่ในบ้านทำหน้าที่ดูแลครอบครัว (ดูแลเศรษฐกิจและการดำเนินชีวิต) และผู้หญิงเองก็จะต้องควบคุมตัวเองให้อยู่ "ใน ร่องในรอย" ทางวัฒนธรรมเพื่อที่จะได้รับการยอมรับจากสังคมชุมชน

ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ ๑ เป็นต้นมา ได้เข้ามาผลักผู้หญิงให้ก้าวออกนอกพื้นที่บ้านมากขึ้น และการออกมาแสวงหาเงินตราเพื่อส่งกลับไปใช้ในครอบครัวได้กลายเป็นชีวิตปรกติธรรมดาของผู้หญิงไทยทั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๓๐ เป็นต้นมา (เส้นทางเดินชีวิตนอกบ้านของผู้หญิงเป็นเรื่องที่น่าศึกษามากนะครับ ตัวอย่าง เช่น ผู้หญิงภาคเหนือเคลื่อนออกมาทำงานนอกบ้านด้วยการเป็นคนใช้ให้แก่ชนชั้นกลางที่เริ่มขยายตัวในช่วงทศวรรษ ๒๕๐๐ ต่อมาพบว่าชีวิตคนใช้ที่นายจ้างพยายามจะผูกให้รับใช้ไปอีกเจ็ดชั่วโครตแบบผู้ดีเก่าที่ลอกเลียนมานั้นไม่ได้ช่วยให้ชีวิตดีขึ้นทางเศรษฐกิจ จึงขยับออกมาสู่ภาคบริการ ส่วนพี่น้องผู้หญิงทางอีสานก็เคลื่อนเข้ามาแทนที่ต่ออีกสักช่วงหนึ่ง แล้วผันออกไปขายแรงงานด้านอื่นๆ เป็นต้น)

การปรากฏตัวของผู้หญิงในที่สาธารณะสมัยใหม่ได้ขยายตัวมากขึ้นมากตลอดเวลา หากมองในระบบราชการปัจจุบันจะพบว่าสัดส่วนของผู้หญิงมากกว่าผู้ชายมากกว่าหนึ่งเท่า ในระบบเศรษฐกิจที่เป็นทางการ ก็จะพบว่าแรงงานผู้หญิงมีมากกว่าและเข้มแข็งมากกว่า ในระบบเศรษฐกิจไม่เป็นทางการ ผู้หญิงเป็นตัวขับเคลื่อนที่สำคัญกว่าในขณะที่ผู้ชายเป็นแรงงานธรรมดา (ในการศึกษาระดับปริญญาตรีขึ้นไปสัดส่วนของนักศึกษาหญิงก็สูงกว่านักศึกษาชายมาก)

การเคลื่อนไหวทางสังคมเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นนี้ ได้ส่งผลโดยตรงทำให้เกิดความพยายามจะเปลี่ยนแปลงความหมายในระบบวัฒนธรรม โดยเฉพาะ อย่างยิ่ง การเกิดการท้าท้ายและต่อต้านระบบวัฒนธรรมที่ควบคุมผู้หญิงอย่างเข้มข้นนั้นได้รับการท้าทายมากขึ้นๆ

การท้าท้ายและต่อต้านระบบวัฒนธรรมที่ควบคุมอยู่จะเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงความหมายของ " ตัวตน" ก่อนจะขยับไปยังพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมด้านอื่นๆ

การแสดง "ตัวตน" ของผู้หญิงเยี่ยง "มนุษย์" คนหนึ่งที่มีแรงปรารถนาของตนเอง และพร้อมที่จะแสดงออกโดยไม่จำเป็นต้อง " อิดเอื้อน/ปิดบัง" หรือหลบเลี่ยงการแสดงออกด้วยการใช้มารยาสาไถย (แบบเดิม) จึงปรากฏขึ้น ลองฟังเพลง " ขอให้โสดที่เถอะ" (ซึ่งเนื่อหาสาระมีลักษณะเดียวกับ "ผู้สาวขาเลาะ") และ " ชวนแฟนดับไฟ " ของคุณพุ่มพวง ดวงจันทร์ นะครับ

กระบวนการเปลี่ยนแปลงความหมายทางวัฒนธรรมอันเป็นสายใยความหมายชีวิตที่รัดตรึงเราไว้กับคุณค่าความหมายนั้นๆ ("ผู้หญิงดี" ย่อมจะต้องปฏิบัติตัวตาม หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า เป็นต้น) จึงได้เริ่มขึ้นจากการแสดงถึงความหมายใหม่ของความเป็นตัวตนผู้หญิงโดยเริ่มจากธรรมชาติของความเป็นผู้หญิงนั้นเอง

กล่าวได้ว่า การต่อต้านอำนาจนำทางวัฒนธรรมที่ดำเนินต่อเนื่องมาจนถึงช่วงของการปฏิวัติวัฒนธรรมทางเพศของผู้หญิงส่วนใหญ่ในสังคมไทยได้เริ่มขึ้นในพื้นที่การสื่อสารทางอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดในสังคม ซึ่งพื้นที่ที่สำคัญ ได้แก่ เพลง "ลูกทุ่ง"

เพลงจะได้รับความนิยมก็ต่อเมื่อได้ "สื่อสาร" ทางอารมณ์ความรู้สึกอย่างสอดคล้องไปกับแรงปรารถนาของผู้คนในสังคม เพลงลูกทุ่งจำนวนไม่น้อยที่แสดงถึง "ตัวตน" ของผู้หญิงเยี่ยง "มนุษย์" คนหนึ่งที่มีแรงปรารถนาของตนเอง และพร้อมที่จะแสดงออกโดยไม่จำเป็นต้อง " อิดเอื้อน/ปิดบัง" จึงเป็นความเปลี่ยนแปลงในระบอบอารมณ์ความรู้สึกต้องการท้าท้ายและต่อต้านระบบวัฒนธรรมที่ควบคุมผู้หญิง เพราะสังคมไทยได้สร้างระเบียบทางวัฒนธรรมที่เป็นพันธกิจหนักอึ้งบนบ่าของผู้หญิง เริ่มต้นจากการควบคุมร่างกาย การควบคุมอารมณ์ และการควบคุมการแสดงออกทุกมิติในพื้นที่สาธารณะ รวมไปถึงการควบคุมวัตรปฏิบัติทั้งหมดในการมีชีวิตคู่

กระบวนการท้าทายและต่อต้านวัฒนธรรมที่ควบคุมมนุษย์นั้นจำเป็นที่จะต้องเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงความหมายของ " ตัวตน" ก่อนเสมอ เพราะการเปลี่ยนความหมาย “ตัวตน” นี้จะนำไปสู่การสร้างพลังอันจะนำไปขยับเคลื่อนความหมายพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมอื่นๆ กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอันเป็นการปรับเปลี่ยนสามสัมพันธ์ของสายใยความหมายชีวิตที่รัดตรึงผู้หญิงเอาไว้กับคุณค่าเดิม จึงเริ่มขึ้นจากการแสดงถึงความหมายใหม่ของความเป็นตัวตนผู้หญิงที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์นั้นเอง

การเปลี่ยนแปลงความหมายของตัวตน “ ผู้หญิง” ที่สำคัญยิ่ง ได้แก่ การทำให้เกิด “ ผู้หญิง” ขึ้นมา เพราะเดิมนั้น “ ผู้หญิง” อย่างเดียวหรือ “ ผู้หญิงที่เป็นอิสระ “ ไม่มีความหมาย เพราะ ” ผู้หญิง” จะถูกผูกล่ามไว้ด้วยความเป็นเมีย เป็นแม่ ซึ่งทำให้ในสมัยก่อนนั้นผู้หญิงที่ไม่มีครอบครัว จะถูกทำให้รู้สึกว่าไม่ได้ทำหน้าที่ของผู้หญิงที่แท้จริง

กล่าวได้ว่า กระบวนการเปลี่ยนความหมายที่ดำเนินมาเป็นการปลดปล่อยให้ “ ความเป็นหญิงที่มีเสรีภาพ “ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด จนทำให้เวลาคนในสังคมไทยในปัจจุบันนี้คิดถึง “ ผู้หญิง”จึงไม่ได้มีจินตนาการของการผูกล่ามไว้กับพันธกิจทางสังคมแบบเดิมอีกต่อไป

แน่นอนว่า การต่อต้านอำนาจนำทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะเรื่องเพศนี้แตกต่างไปในแต่ละชนชั้น ผู้หญิงชนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษาสามารถที่จะหยิบเอาหลักการความเสมอภาคทางเพศขึ้นมาใช้เป็นอาวุธได้อย่าง

มีประสิทธิภาพ และสามารถสถาปนาหลักการนี้ได้อย่างมั่นคงในชนชั้นตนเองแล้ว แต่ในวันนี้ พื้นที่การต่อสู้ได้ขยายออกอย่างกว้างขวางครอบคลุมสังคมไทยอย่างชัดเจน

แต่อย่างไร ก็ตาม กระบวนการทางสังคมไม่เคยจบสิ้นหรือหยุดนิ่ง กระบวนการการปลดปล่อย “ความเป็นหญิงที่มีเสรีภาพ” จึงเกิดขึ้นอย่างเป็นระลอกๆ ตามจังหวะของการเคลื่อนตัวออกสู่พื้นที่สาธารณะของผู้หญิง ขณะเดียวกัน กลุ่มที่ปรับเปลี่ยนความหมายตัวตนมาก่อนก็ได้ปรับเปลี่ยนความหมายและคุณค่าอื่นไปประกอบด้วย กลุ่ม “ ผู้หญิง” วัยทำงานที่ผ่านการเปลี่ยนความหมายตัวตนมาก่อนแล้วจำนวนมากได้เปลี่ยนแปลงความหมายตัวตนที่นอกจากเป็น “ผู้หญิงเสรีชน “ แล้วยังได้เคลื่อนไปสู่ผู้หญิงที่เป็น “ พลเมืองผู้มีสำนึกเกี่ยวข้อง” (Concerned Citizen) ดังจะเห็นได้จากการเคลื่อนไหวทางการเมืองทุกมิติในช่วงสิบปีที่ผานมาที่ผู้หญิงเป็นพลังหลัก การเกิด”ผู้สาวขาเลาะ”เป็นการเคลื่อนไหวสุดท้ายของกลุ่มวัยรุ่นผู้หญิงที่ข้ามมาจากภาคเกษตรกรรมแบบเดิม

ประเด็นที่น่าสนใจได้แก่ การเปลี่ยนความหมายผู้หญิงในระลอกล่าสุดนี้ที่ปรากฏในเพลง “ ผู้สาวขาเลาะ “ ซึ่งนอกจากเป็นกระบวนการลักษณะเดียวกันที่ทำให้การแสดงออกในเรื่องส่วนตัวของผู้หญิงเป็นไปอย่างเสรี แต่ในอีกด้านหนึ่ง กลับเป็นการทำให้เกิดการนิยามอัตลักษณ์ร่วมหมู่ (Collective Identity) **ของการเป็นวัยรุ่นผู้หญิงที่เป็น “ขาเลาะ” อันหมายถึงชอบเที่ยวเล่นสนุกสนานไปวัน ๆ และไม่สนใจเรียน**

แน่นอนว่าในช่วงเวลาที่ผ่านมา วัยรุ่นหญิงที่ไม่สนใจเรียนและชอบสนุกสนานกับชีวิตมีจำนวนไม่น้อย แต่พวกเธอยังไม่สามารถสร้างและยกระดับรูปแบบการใช้ชีวิตของเธอให้เป็นลักษณะร่วมได้ แต่เมื่อเกิดคำว่า “ ผู้สาวขาเลาะ” ขึ้นมา ก็ได้กลายมาเป็นคุณลักษณะร่วมกันของวัยรุ่นหญิงกลุ่มหนึ่งที่จะสามารถใช้อ้างอิงและดำเนินชีวิตได้อย่างมีตัวตน

การสร้างและยกระดับความคิดนามธรรม “ ผู้สาวขาเลาะ” ให้เป็นลักษณะร่วมของกลุ่มขนาดใหญ่เช่นนี้จึงกลายการเปิดพื้นที่ให้แก่การไม่ชอบเรียนหนังสือและการแสวงหาความสนุกสนานให้กลายเป็นการดำเนินชีวิตลักษณะเด่นทดแทนการใช้ชีวิตเพื่อจุดมุ่งหมายอื่นๆ เช่น ความสำเร็จในการเรียน

ภายใต้การเกิดความคิดนามธรรมแทนวัยรุ่นหญิงเป็นคนๆว่า “ ผู้สาวขาเลาะ” ซึ่งย่อมอยู่ตรงกันข้ามกับ “ ผู้สาวขาเรียน” วัยรุ่นหญิงที่อ้างอิงตนเองกับการเป็น “ ขาเลาะ” ก็จะใช้ชีวิตที่ปล่อยปละละเลยได้มากขึ้น ความจริงจังในการใช้ชีวิตในวันนี้เพื่ออนาคตในวันหน้าก็จะลดลงไปเรื่อยๆ การตัดสินใจเพื่อวันนี้ก็จะกลายเป็นคุณลักษณะสำคัญของ “ขาเลาะ “ ซึ่งแน่นอนที่สุดว่าย่อมสร้างฐานการอ้างอิงครอบคลุมไปทั้งหญิงและชาย

ลึกลงไปในวัฒนธรรม” ขาเลาะ” จึงไม่ใช่แค่การแต่งกายโป๊ หรือ แสดงแบบที่ของสงวนเกือบโผล่อย่างที่ลุงตู่มากระแนะกระแหนเท่านั้น หากแต่เป็นการสถาปนาระบบความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบใหม่ของกลุ่มวัยรุ่นซึ่งไม่ใช่สิ่งที่คนรุ่นพ่อแม่/ปู่ย่าจะเข้าใจได้อีกต่อไป

คำถามที่สำคัญที่สังคมต้องช่วยกันหาคำตอบ ก็คือ อะไรทำให้วัยรุ่นกลุ่มใหญ่ในสังคมไทยกลายเป็น “ ขาเลาะ” ระบบการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของปัญหานี้แน่ๆ แต่คงไม่ใช่เท่านั้น ระบบครอบครัวที่กลายมาเป็นครอบครัวเดี่ยวและมีการหย่าร้างสูงก็มีส่วน ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจที่สูงขึ้นก็มีผลต่อการสร้างวัฒนธรรมใหม่ นอกเหนือจากนั้นคืออะไรบ้าง สังคมต้องช่วยกันหาคำอธิบายครับ ไม่อย่างนั้นแล้ว เราจะอยู่กันอย่างไร หากลูกหลานเรากลายเป็น “ ขาเลาะ” กันไปหมด

การเกิดปรากฏการณ์ “ เปรี้ยว” จึงไม่ใช่เพียงเรื่องของวัยรุ่นกลุ่มเล็กๆเท่านั้น หากแต่เป็นส่วนยอดของภูเขาน้ำแข็งของความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพราะเมื่อพวกเขา/เธอ ใช้ชีวิตแบบ “ขาเลาะ” จะหาเงินตรามาใช้จ่ายจากไหน การหันไปสู่เส้นทางการหาเงินแบบง่ายๆก็จะทวีมากและหลากหลายมากขึ้น

ดังนั้น หากเราพิจารณาการแสดงออกของผู้คนในสังคมไทยให้ลึกไปกว่าการก่นด่าแบบมักง่ายด้วยกรอบคิดความเป็นไทยแบบเดิมว่าคนไทย/ผู้หญิงไทย ที่ดีต้องเป็นอย่างโน้นอย่างนี้ ก็จะทำให้สังคมไทยมีศักยภาพในการแก้ไขปัญหาต่างๆได้หลากหลายแนวทางมากขึ้น

คงต้องบอกลุงตู่และผู้มีอำนาจในบ้านเมืองวันนี้ว่าอย่ามองปรากฏการณ์ในสังคมอย่างมักง่าย เพราะทุกอย่างมันไม่ใช่เรื่องที่จะอธิบายได้ง่ายๆแบบที่พวกท่านคิดกันหรอกครับ ไม่งั้น การรัฐประหารของท่านก็แก้ไขปัญหาได้หมดซิ สามปีผ่านมาก็รู้อยู่แล้วว่าการใช้อำนาจแบบมักง่ายมันไม่ได้ผลหรอกครับ

การได้รับเชิญเข้าร่วมการสัมมนาอภิปรายตามสถานศึกษาอุดมศึกษา

ในระหว่างการทำวิจัย ผู้วิจัยได่รับเชิญเปนวิทยากรในเรื่อง “ ความเปลี่ยนแปลงชนบทไทย” ในหลายมหาวิทยาลัย เช่น มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยบูรพา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย องคกรนักพัฒนาเอกชน

จดหมายเชิญที่แนบมานี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น

ที่ ศธ 0516.43/ ว.265

สำนักงานสัญญาธรรมศักดิ์เพื่อประชาธิปไตย
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
2 ถนนพระจันทร์ แขวงพระราชวัง
เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

26 กันยายน 2560

เรื่อง ขอเรียนเชิญเข้าร่วมเป็นวิทยากร

เรียน ศาสตราจารย์ ดร.อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย รายละเอียดโครงการและกำหนดการ

ด้วยสำนักงานสัญญาธรรมศักดิ์เพื่อประชาธิปไตย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดำเนินโครงการสัมมนาวิชาการ "คนจนในบริบทที่เปลี่ยนไปในสังคมปัจจุบัน" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดการสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนจน สร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงความหมายหรือคำนิยามของคนจนในปัจจุบัน และเป็นแนวทางในการทบทวนความรู้ความเข้าใจ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนานโยบายของรัฐให้ครอบคลุมและก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนจนในสังคมโดยรวมต่อไป นั้น

ในการนี้ สำนักงานสัญญาธรรมศักดิ์เพื่อประชาธิปไตย จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่าน เป็นวิทยากรงานสัมมนาวิชาการดังกล่าว **ในวันอังคารที่ 10 ตุลาคม 2560 เวลา 13.00 – 16.30 น. ณ ห้องประชุมบุญชู โรจนเสถียร ชั้น 3 อาคารอเนกประสงค์ 1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์**

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้เกียรติรับเป็นวิทยากรในครั้งนี้ และขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วสันต์ เหลืองประภัสร์)
ผู้อำนวยการสำนักงานสัญญาธรรมศักดิ์เพื่อประชาธิปไตย

ศูนย์ศึกษาเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น สำนักงานสัญญาธรรมศักดิ์เพื่อประชาธิปไตย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
โทรศัพท์ 095-9649732
โทรสาร 02-613-3167

คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ (กป.อพช.ภาคเหนือ)
77/1 หมู่ 5 ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ 50200 โทร. (053)810623-4
Email: ncod_cm@htomail.com, ncod_cm@yahoo.com

ที่ กป.อพช. พิเศษ/2559

วันที่ 28 กันยายน 2559

เรื่อง ขอเรียนเชิญเป็นวิทยากร
เวทีขับเคลื่อนประชาสังคมต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนด้าน สิ่งแวดล้อม การเกษตร และสุขภาพ

เรียน ศ.ดร.อรรถจักร สัตยานุรักษ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย กำหนดการ การจัดงานจำนวน 1 ฉบับ

ด้วยคณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชนภาคเหนือ(กป.อพช.ภาคเหนือ) ร่วมกับคณะทำงานอนุกรรมการประชาสังคม จะจัดเวทีสัมมนาในหัวข้อ “การขับเคลื่อนประชาสังคมต่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อม การเกษตร และสุขภาพ” ในวันที่ 11-12 ตุลาคม 2559 ห้องวชิรธาร โรงแรมฮอลิเดย์การ์เด้น ถนนห้วยแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญสองประการคือ 1)ยกระดับการขับเคลื่อนภาคประชาสังคม องค์การพัฒนาเอกชน เพื่อเชื่อมโยงและตอบโจทย์เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน SDGs 2) พัฒนายุทธศาสตร์ แนวทาง ความร่วมมือระหว่างภาคประชาสังคม องค์การพัฒนาเอกชน กับภาคีภาคส่วนต่างๆ ในการขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาด้านการเกษตร สุขภาพและทรัพยากร

ในการนี้ทางคณะทำงานเห็นว่าท่านมีประสบการณ์ที่เกี่ยวข้อง อันจะเป็นประโยชน์ต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นวิทยากร ห้องย่อย ในหัวข้อ “จากสังคมเกษตรกรรมสู่ผู้ประกอบการชนบทและวิสาหกิจทางสังคม” เวลา13.00-15.30 น. วันที่11 ตุลาคม 2559 หวังว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่านในครั้งนี้เป็นอย่างดี

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณา

ขอแสดงความนับถือ

(**น**ายประยงค์ ดอกลำใย)
เลขาธิการ กป.อพช.ภาคเหนือ

ติดต่อประสานงานเพิ่มเติม คุณปริศนา พรหมมา เบอร์โทร 089-6311181 และคุณโอฬาร อ่องฟะ 093-8178659

การแสดงผลงานผ่านทางโทรทัศน์

การนำเสนอผ่านรายการสารคดีที่นำเสนอโดยฝ่ายประชาสัมพันธ์ ของ สกว.นับว่าได้ขยายพรมแดนความรู้เรื่องความเปลี่ยนแปลง “ ชนบทไทย” ออกไปอย่างกว้างขวาง ศาสตราจารย์ ดร. Robert Dayley ได้ส่งคลิปเรื่องนี้ไปยังกลุ่มนักไทยศึกษาที่เข้าประชุม “ ไทยศึกษานานาชาติ” และจดหมายตอบจากศาสตราจารย์ Bill Klausner ที่ได้แสดงความเหนด้วยอย่างมาก

เอกสารแสดงในที่นี้เป็นจดหมายอีเลคโทรนิค

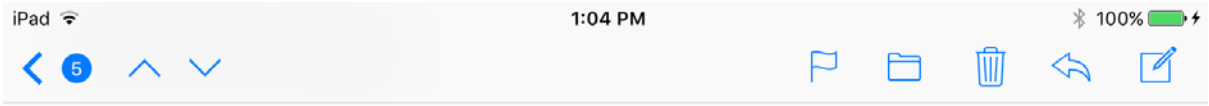

From: Robert Dayley <RDayley@collegeofidaho.edu>
Date: July 3, 2560 BE at 9:01:40 PM GMT+7
To: "attachak sattayanurak (attachak@hotmail.com)" <attachak@hotmail.com>
Subject: FW: [For TLC]: Urban myths of the Thai countryside

Dear Aj. Khrap, FYI: Below is the email that was sent out to the AAS group list for American scholars on the TLC list-serve [Thailand, Laos Cambodia]. Rob

---

From: rels-tlc-bounces@groups.sas.upenn.edu [mailto:rels-tlc-bounces@groups.sas.upenn.edu]
On Behalf Of McDaniel, Justin
Sent: Saturday, July 01, 2017 4:11 PM
To: Tlc Tlc <rels-tlc@groups.sas.upenn.edu>
Subject: [tlc] FW: [For TLC]: Urban myths of the Thai countryside

TLC members may find interest in a recently published video program that appeared on NOW26 that focuses on the current work of Thai historian Dr. Attachak Sattayanurak of Chiang Mai University's Faculty of Humanities.

http://tv.trf.or.th/index.php/home/2014-09-17-08-23-12/1269-201706260954

The program, ชนบท เมืองมายาคติ ["Urban Myths of the Countryside"] appears on the Thailand Research Fund (TRF) YouTube Channel and is part of a larger research project led by Dr. Attachak and his team of CMU graduate researchers titled, "Rural Change in Thai Society: Democracy on the Move." This multi-year project supported by TRF involves on-site research in six locations throughout provincial Thailand with the aim of documenting rural change from the perspective of the people experiencing it.

The video may be of special interest to those who teach in Thailand at any level to share with students and associates. The 25-minute program highlights for general audiences how deceptive images of rural society must be changed to fit current realities. It also reflects on the importance of teaching social history to the public. Towards the end of the program, Dr. Attachak honors the professors and colleagues who have influence his work.

Although I'm not involved in the TRF project directly I've collaborated with Aj. Attachak on this same topic elsewhere and share his enthusiasm for correcting publicly held myths and stereotypes about rural society ("Thailand's Last Peasant," JSEAS, Feb. 2016). Although Dr. Attachak does publish research in English, much of his work is in Thai and, as many of you know, he writes weekly pieces for bangkokbiznews.com. His work is of the highest quality and his insights deserve wide attention. The TRF YouTube Channel also includes other video programs spanning a wide variety of topic areas useful for educational and public consumption.

Robert Dayley, Ph.D.
Professor
Department of Political Economy
The College of Idaho
2112 Cleveland Blvd.
Caldwell, ID 83605 USA
rdayley@collegeofidaho.edu

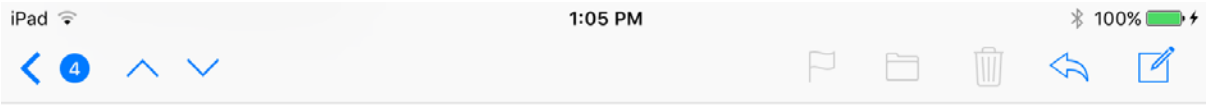

From: Wanwipha Khan-ngern <winniny@hotmail.com>
Sent: Thursday, July 20, 2017 1:13 AM
To: Robert Dayley
Subject: Fw: From: Bill Klausner

To: Dr. Robert Dayley <rdayley@collegeofidaho.edu>

From: Bill Klausner

Date: July 20, 2017

Subject: Urban Myths of the Country side

Dear Dr. Robert Dayley,

I have just had the opportunity to view the subject video program prepared by Dr. Attachak which I have just viewed with much interest. The vertiginous change in rural isaan society over the past sixty two years has been an interest of mine. My research has focused on one Ubol village where I spent a year in 1955-1956. Over the years I have revisited that village time and time again. I am attaching my rather stream of consciousness impressions of the past, present and glimpses of the future of rural isaan society. I thought the attached essays might be of some interest to you and Dr. Attachak. I do not have Dr. Attachak's email and would very much appreciate if you would forward the attached essays to him.

Best regards.

Bill Klausner